FONTES HISTORIAE UKRAINO-RUSSICAE (RUTHENICAE)
a collegio archaeographico Societatis Scientiarum Ševčenkianae editi.
VOL. VIII.

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ-РУСИ

ВИДАЄ

АРХЕОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

ТОМ VIII.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ ПО Р. 1631.

У ЛЬВОВІ, 1908.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА
ПІД ЗАРЯДОМ К. БЕДНАРСЬКОГО.

ЖЕРЕЛА
ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ
VIII.

Fontes Historiae Ukraino-Russicae (Ruthenicae)

a collegio archaeographico Societatis Scientiarum Ševčenkianae editi.

VOL. VIII.

ЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ-РУСИ

ВИДАЄ

АРХЕОҐРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

ТОМ VIII.

У ЛЬВОВІ. 1908.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

під зарядом К. Беднарського.

Acta historica res gestas Kozacorum Ukrainiensium illustrantia
Vol. I, acta et documenta usque ad a. 1631 continens,
opera Joannis Krypjakevyč collectum et editum.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ КОЗАЧЧИНИ

видані під загальною редакцією Михайла Грушевського.

ТОМ І.

ДОКУМЕНТИ ПО РІК 1631

ЗІБРАВ І ВИДАВ

ІВАН КРИПЯКЕВИЧ.

У ЛЬВОВІ, 1908.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

Дослідженнє історії козаччини — сього найбільш голосного і блискучого періоду української історії, досі стрічає на дорозі свого розвитку великі трудности, які гальмують поступи методичного студіования сих часів і полишають її навіть по заду иньших, меньше богатих матеріалом і змістом періодів української історії. Рідкість і несистематичність публікацій актового матеріалу, що служить головним джерелом для сього періоду, а дуже часто — майже виключним, ставлять першу таку перешкоду, що засуджує всякого дослідника на попередні архівальні студії і при незвичайнім розпорошенню матеріалу в десятках слабко упорядкованих, часто — трудно приступних архивів і бібліотек, ставить величезні перепони збільшенню і проясненню відомостей не тільки про соціальний і політичний підклад подій сеї доби, а навіть і самі події. Протягом останнього чвертьстоліття засоби документального матеріалу з сього поля зростали незвичайно слабко, а з тим дуже мало поступали і досліди сього часу. А хоч появляли ся від часу до часу праці, які старали ся посунути наперед наші відомости за помічю матеріалу недрукованого, використаного для даної розвідки, то вони не могли бути трівким здобутком нашого знання. Очевидна бо річ, що там де зіставило ся так багато субєктивному інтерпретованню матеріалу, а перевірка сього інтерпретовання кождим інтересованим зіставала ся неможливою, — погляди, здогади, комбінації, оперті на такім не опублікованім матеріалі, мусіли приймати ся з певною обережністю.

За ціле минуле століте ми мали тільки одно видавництво, яке систематично займало ся публікованнєм матеріалів до історії української козаччини. Були то „Акты относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи“; завдячуємо їх енергії й праці пок. Костомарова. Черпаючи виключно з офіціальних джерел московських, і то тільки деяких архивів (Москов. архива справ заграничних і по трохи з деяких віддїлів Москов. архива юстиції), багато лишаючи до бажання що до добору матеріалу і способу його видання, вони дали все таки богату збірку матеріалу для рр. 1648—1678, найбільш бурхли-

вого, напруженого, кривавого тридцятиліття української історії. Але се видавництво перервало ся тому двадцять пять літ, і не знайшло собі продовження. Всі ті видання, присвячені козаччині, які з'являли ся перед ним і по нім — більше або меньше цінні, більше або меньше богаті, більше або меньше наукові — як „Памятники" і „Архивъ" київської археографічної комісії (збірка польської кореспонденції для середини XVII в. і три томи актових матеріалів для історії козаччини), Księga Pamiętnicza Jak. Michałowskiego. „Матеріалы" Куліша, старі „Источники малороссійской исторіи" Бантиша-Каменского, „Матеріалы" Судієнка і новійша збірка Еварницького („Источники для исторіи запорожскихъ козаковъ"), поодинокі видання пок. Лазаревського і т. и. — все се в сумі було ще меньше повне, ще меньше систематичне, далеко не сходило ся з собою й лишало величезні прогалини. І їх так само, тим меньше ще, не заповняли і ті видання, які тільки більш припадково, не самовільно заходили в сферу козаччини, хоч і приносили для неї також нераз незвичайно цінні, першорядної ваги матеріали, як польські збірки кореспонденції визначних діячів того часу — Замойского (ново розпочате Archiwum), Жолкевского („Listy" і „Pisma"), Ю. Збаразького (Pisma), Конєцпольского (Sprawy Ukrainne), Собєского (Pisma do wieku i spraw), і деякі російські публікації офіціальних актів (Акты Московскаго государства, Матеріалы военно-учебнаго архива, Протоколы и указы верховнаго тайного совѣта, Бумаги кабинета министровъ, і т. п.). Та сума матеріалу, якою роспоряджуємо ми для історії козаччини до 1648 р., незвичайно бідна в порівнянню з дійсним його запасом. Для згаданого вище тридцятиліття 1648—1678 р. не використано цілого ряду першорядних колєкцій. Для часів же від 1678 р. і до кінця століття, так само для цілого XVIII в. ми роспоряджаємо документальним матеріалом нечувано бідним і для судження про найелементарнійші питання козацького життя, козацького устрою, відносин під козацьким режімом не маємо скільки небудь міцних підстав.

Супроти того, що не заносило ся на якусь користну зміну в сім навіть в будучности, себто не було надій, щоб якась инша наукова інституція забрала ся до скільки небудь систематичного збирання матеріалу до сеї доби української історії, Наукове товариство імени Шевченка, як єдина в тім часі наукова українська інституція, здавала ся покликаною заняти ся сим ділом, не зважаючи на його трудности і на бідні свої засоби, обтяжені й без того стількома ріжними проєктами, підприємствами, видавництвами, розпочатими або плянованими. Потреби української науки пильно сього вимагали від нього.

На засіданню археографічної комісії Наукового товариства ім. Шевченка дня 21/X (2/XI) 1904 р. підписаним була вперше піднесена гадка орґанізації систематичного збирання матеріалів до історія козаччини починаючи від перших початків її до упадку козацького устрою в середині XVIII в., на тлї сучасного соціально-економічного, національного і політичного житя. Гадка ся була прихильно прийнята комісією, а потім і виділом Товариства, котрому була предложена ся справа, і коли виявило ся, що можна рахувати і на певні, хоч не великі кошти для сповнення сього пляну, коли виконаннє його розложити на довгий час, — приступлено до детальнїйшого розроблення сього пляну. На однім з засїдань 1905 року підписаний предложив комісії близший плян видання „корпусу матеріалів до історії української козаччини“ та систематичного збирання для неї матеріалів дорогою археографічних екскурсій. Завданнєм було поставлено — зібрати матеріал не тільки для зверхньої, воєнної і дипльоматичної історії козаччини, яка головно притягала увагу дослїдників і видавців матеріалів до сього часу, але також і для студіования козаччини як явища соціального і національного, продукту економічних і соціальних обставин; не обмежати ся хронїкою козацького житя, але зібрати відповідний матеріал до пізнання козацького устрою, управи, та відносин соціально-економічних під козацьким режімом. Збиранне матеріалу мало бути поділено по певним хронольоґічним періодам та по певним ґрупам архивів, і в міру поступу того збирання серії матеріялу мали друкувати ся, не чекаючи навіть скільки небудь повного вичерпання матеріалу для даного періоду, бо инакше дуже далеко відтягало ся б публїкованнє і весь плян став би химеричним при тім незвичайнім розпорошенню матеріалів[1]).

В тім напрямі орґанізовано роботу, і почавши від р. 1905 що-року по 3—4 члени археографічної комісії, вихованці історичного семінаря підписаного, одержували від археографічної комісії Наукового Товариства кредити на археографічні екскурсії й інструкції щодо своїх археографічних розслїдів. Протягом сих чотирох літ таким чином працею сих екскурсантів і иньших членів комісії були переведені досить широкі розслїди в архивах Львова, Київа, Харкова, Варшави, Кракова, Петербурга, Москви, Відня й ин. і призбирано матеріали для ряду томів, невважаючи на трудности, з якими нероздучно звязана була така трудна і зложена

[1]) Пор. записку мою, друковану в „Хронїці Наукового Товариства імени Шевченка“ за р. 1905, ч. 24 с. 19—21.

справа в тих незвичайно трудних обставинах, в яких і по нинїшнїй день пробуває українська наукова робота. Досить згадати про ті неймовірні до анекдотичности трудности, які стрічала Археографічна комісія, коли їй приходило ся звертати ся до тутешніх властей за леґітімацією для своїх членів, потрібною для зайнять в заграничних державних архивах і сеї простої формальности вимолювати як незнати якої ласки (внесені Комісією в осени 1906 р. подання для міністерства осьвіти в Відні для одержання леґітімації двом її членам для зайнять в державних російських архивах по нинїшнїй день зістають ся без сповнення і відповіди!). Досить пригадати, що ті адепти історичної науки, які своїми трудами мали зберати сей роспорошений історичний матеріал, мусїли не раз жертвувати насущними інтересами свого особистого житя, аби приймати участь в сій роботі. Далі — зміркувати, що майже неможливо було рахувати на довготрівалу, систематичну роботу одних і тих самих співробітників, не будучи в стані забезпечити їм можність віддавати ся науковій роботі, тому що вся наукова робота наша все ще не має нїяких опор в публичних наукових інституціях, опираєть ся виключно майже й досї на одно лише Наукове Товариство ім. Шевченка з його нищими фондами, і в сферах офіціально-наукових тих, з якими наслїдком самих обставин мусить входити в найблизшу стичність, все ще вважаєть ся за рід контрабанди, котрою можна користуватись — але по можности до того користування не признаватись. Тільки зваживши сї обставини, можна відповідно оцїнити обстанову, в якій мусїла розвиватись отся робота. Будемо одначе сподївати ся, що енерґія нашої суспільности, її молодших поколінь особливо, переборе всї сї трудности, і праця раз зрушена з своєї мертвої точки, буде йти невпинно.

В данім моменті крім отсього першого тому, що обіймає матеріали львівських і краківських колекцій кінчаючи р. 1631, приготовлені до друку томи матеріалів: для дипльоматичних зносин козацьких з часів Хмельницького, матеріали для рр. 1657—1668, матеріали для суспільних відносин і управи першої половини XVIII в. Приготовляють ся до друку матеріали для рр. 1631—1648 і 1665—1676 і акти для історії гетьманства Апостола (1727—1734). Готовлять ся збірки актів до історії Хмельниччини (1648—1657) і до історії гетьманщини рр. 1676—1727, кількома дослїдниками. Вони виходити муть в міру виготовлення.

У Львові 17 (30)/XI 1908.

М. Грушевський,
голова археографічної комісії.

Вступне слово до т. I „Матеріалів".

В сей перший том корпусу матеріалів до історії козаччини входять акти до початків козаччини, цілого століття 1531—1632 р. Всї вони походять із трьох бібліотек: Чорторийських і Академії Наук у Кракові й Оссолїнських у Львові. Ориґіналів знайшло ся розмірно небагато, вони замічені в відповідних місцях; більшість — се копії з XVII в., а частина з XVIII і XIX в.[1]). Деякі акти приходять в кількох копіях — се й зазначено, як і місця, що відбігають від себе. Акти, що представляли за мало інтересу в повнім виді, а все таки мали якусь вартість для збірки, подані в екстерптах. Правопись — відповідно до принципів, котрих придержуєть ся Наукове Товариство ім. Шевченка — захована така, як є в рукописях[2]); зміни пороблено тільки в отсім:

а) у (звичайно з двома точками) транскрібоване на ії (не ij), з виїмком тих місць, де застуnає нинїшне і, у;

б) трудніїйші скорочення порозвязувані;

в) змодернізована інтерпункція й писанне великих та малих букв.

З формального боку можна розділити акти на такі ґрупи:

1) листи й інструкції козацьких гетьманів (ч. 72, 152, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 201, 216).

2) листи до козаків: королївські (ч. 73, 74, 162, 212, 213, 228, 232), соймових послів (ч. 229) — разом 8.

3) акти комісій для козацьких справ (ч. 107, 153, 215) — разом 3.

---

[1]) До XVIII в. належать два збірники турецьких актів з бібл. Чорторийських ч. 611, 612; до початків XIX в. Теки Нарушевича.

[2]) Так захованe: e замість ae; an, ąm, om, on зам. ą; cz зам. c; t зам. c (й противно); c, cz зам. ć; en зам. ę; ch зам. h (й противно); y зам. i; l зам. ł; o зам. ó; ss, sz зам. s; s, sz зам. ś; v зам. u (й противно); s зам. z; z зам. ź, ż.

4) королівські листи, пропозиції, інструкції для соймів (ч. 38, 81, 83, 116, 119, 129, 226), для соймиків (ч. 39, 43, 70, 76, 110, 117, 133, 141, 169, 172, 176, 178, 208, 222), до урядників (ч. 34, 56, 127, 139, 140, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 173), до турецького правительства (ч. 90, 96, 103, 114, 230) — разом 46.

5) інструкції соймиків (ч. 35, 36, 41, 42, 44, 55, 46, 47, 51, 52, 58, 61, 65, 67, 69, 71, 75, 77, 78, 79, 85, 91, 113, 118, 124, 134, 177, 180, 224, 225) — разом 30.

6) соймові діярії, промови на соймах (ч. 82, 98, 121, 130, 182, 183, 204, 223, 227) — разом 9.

7) меморіяли, проекти і т. и. (ч. 37, 48, 49, 50, 53, 111, 122, 137, 142, 175, 181) — разом 11.

8) військові рахунки і реєстри (ч. 57, 59, 60, 62, 151, 238) — разом 6.

9) листи ріжних осіб (ч. 54, 55, 63, 64, 84, 86, 92, 93, 94, 95, 97, 102, 104, 105, 108, 109, 125, 128, 131, 136, 138, 143, 147, 149, 150, 161, 171, 179, 186, 191, 192, 193, 198, 205, 209, 210, 211, 217, 218, 231) — разом 40.

10) письма чужих держав: Туреччини (ч. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 66, 68, 87, 89, 100, 101, 106, 112, 120, 123, 126, 132, 135, 202, 207, 214, 219, 210, 221), Татар (ч. 80, 115, 206), волоського воєводи (ч. 197, 199, 200, 203) — разом 59.

11) інструкції, справоздання, звістки ріжного змісту (ч. 40, 88, 99, 144, 145, 146, 148, 174, 194, 195, 196) — разом 11.

Всіх актів є 253.

Дещо замітимо що до змісту й інтересу, який представляють акти для історії козаччини. Збірку розпочинає серія турецьких листів з 1531—1572 р.; зміст їх — скарги турецького правительства на „своєволю“ пограничної людности, на походи в степи за вівцями та на Очаків, Білгород, Тегиню й Волощину за здобичею й невольниками; добре ілюструють відносини, в котрих народила ся козаччина (ч. 1—33). Початки козацької орґанізації поясняє многоважний лист Стефана Баторія з 1582 р. з славними вольностями (ч. 34); йому присвачена вступна розвідка. Про перші козацькі рухи є дрібні звістки, переважно ухвали соймиків з ріжних сторін Річпосполитої; інтересні тим, що показують, як електризувала всіх зростаюча

сила козаччини (ч. 35 – 47); зараз виринають проекти, як спинити розбурхану своєволю (ч. 48—50). Далі маємо богатий матеріял до боротьби литовської шляхти з козаками (ч. 51—62) й нові версії оповідань про битву над р. Солоницею (ч. 63, 64). Дальше, аж до кінця, йдуть безконечні жалі з одного боку шляхти на козацькі своєвольства, з другого боку Туреччини на походи в море. На сім тлї виступають дереговори правительства з Самійлом Кошкою з 1600 р. (ч. 72—74); звістки про козацькі універсали против шляхти з 1605 р. (ч. 82), про козаків Наливайка й Ширая під Смонським 1611 р. (ч. 95), про цїлу фалянґу козацьких полковників в Винницині 1613 р. (ч. 97), про славний похід на Синопу 1614 р. і королївську комісію на козаків (ч. 102 – 109), проекти оборони України (ч. 111. 122, 142). Хотинський похід 1621 р. має значний матеріял (ч. 143 – 150); на спеціяльну увагу заслугує спис козацьких полковників з 1621 р. (ч. 151) і переговори з козаками (ч. 152, 153). Рік 1622 приводить з собою комісії на козаків (ч. 154—173), комісії, що розбивають ся о козацьку „своєволю“; козацька справа й далї лишає ся нерозвязана серед ріжнородних остережень, плянів і проектів. З 1626 р. є нові козацькі листи з новими домаганнями (ч. 184, 185); рік 1627 дає гарний матеріял до вияснення дїяльности гетьмана Михайла Дорошенка (ч. 187—192, 202). В тих самих часах йдуть енергічні проби Стефана Хмелецького вирівняти відносини з Туреччиною, спеціяльно що до козацького питання; виринає справа Шагин Ґерая і участь козаків у нїй (ч. 206—211). З 1630 р. є лист гетьмана Антона Конашевича (ч. 216) і широка дискусія над козацькими справами.

Випускаючи в світ сю збірку, почуваю ся до обовязку подякувати передовсім Археоґрафічній Комісії Наук. Товариства ім. Шевченка, що значною підмогою уможливила менї зібрати матеріял, проф. М. Грушевському, що давав менї поміч в уложенню актів, як також управам бібліотек Чорторийських й Академії Наук у Кракові, та Оссолінських й Університета у Львові.

Ів. Крипякевич.

Львів, вересень 1908.

Козаччина і Баторієві вольности.

I.

„При Стефані Баторію, королї польськім, 1576 р. козаки устроєні в лїпший лад; він (Баторій) ізза їх мужества поставив сам їм гетьмана, дав їм хоругву, бунчук, булаву й печать з гербом, се є лицар з самопалом, на голові колпак перекривлений і ріг при боцї; а гармат і воєнних припасів самі собі добули, воюючи Турків. Й той же король Баторій і старшину військову у них утворив: обозних, суддів, писарів, асаулів, полковників, сотників, атаманів і ще дав козакам крім їх старинного города складового Чигирина, Терехтимирів з монастирем для зимових квартир; а платив кождому козакови на рік по червоному золотому і по кожусї.

„В сей час козаки напавши на Азію, повоювали на 1000 миль, Трапезунт взяли і висїкли, Синопу зруйнували до основ і під Константинополем користи побрали. Побачивши се король Баторій зачав й сам бояти ся їх і хотїв всїх вигубити; але козаки пізнавши королївський замисел, скорше пішли з своїх кочовищ до донських козаків і тим самим більший ще страх завдали Полякам; а потім знов прийшли в Днїпрові луги і забавляли ся по давньому війною з Татарами“ [1]).

Так представляє ся оповіданнє про реформу Баторія в своїй клясичній формі. Ся версія знаходить ся в „Кратком описанію

---

*) Розвідка була читана на історичнім семінарі проф. М. Грушевського у Львові; за поміч і вказівки дякую Ш. Професорови на отсім місци.

[1]) Лѣтопись Самовидца, Москва 1841 с. 2—3; те саме, Київ 1878 с. 214.

Малороссіи" 1734 р.; але в сій формі Батерієва леґенда є вже у Грабянки в „Дѣйствіяхъ предѣльной брани" 1710 р. Грабянка переняв її від Самуїла Твардовского з поеми „Woyna domowa" 1681 р.; Твардовский знов опирав ся на Пясецкого „Chronica gestorum" 1645 р. Такий довгий родовід леґенди. У Пясецкого Баторієва реформа виглядає ще досить скромно й мало чим відбігає від дійсности; Твардовский винайшов пророцтво короля про се, що з козаків буде колись вольна річпосполита; Грабянка подав звістки, що Баторій дарував козакам Терехтемирів побіч Чигирина, утворив козацькі уряди, подав булави й гербп. Формованнє оповідання на сім не скінчило ся, прийшли ще иньші додатки. Самуїл Ґрондский в своїй „Historia belli cosacco-polonici" 1676 р. додав звістку про шістьтисячний реєстр козацький; Петро Симоновський в „Краткім описанію о козацкомъ малороссійскомъ народѣ" 1765 р. відносив до часів Баторія заложенне города Батурина для гетьманської резиденції. В 1770 р. знайшла ся й грамота Баторія з вольностями для козаків (з датою 20 серпня 1576 р.); „Исторія Руссовъ" 1820 р. дала другу таку грамоту (з датою 19 цьвітня 1579 р.) і докінчила та вишліфувала леґенду [1]).

Нова історична критика проаналізувала достаточно всї сі оповідання і доказала, що в них історичного і дійсного дуже-дуже небагато. Майже кожде слово леґенди або перекрученнє або неправда.

Передовсім Баторій „реформував" козаків не ізза їх мужества і не задля яких симпатій до них, ніби бачив в них завязки вольної республіки. До козаків взяв ся король Стефан лиш під напором Татар, котрим занадто надоїли козацькі походи; про се є виразна звістка в листї Баторія до перекопського царя Мехмет-Ґерая [2]). І взагалї Баторій не поважав козаків ні трохи; хоч часом говорив їм компліменти про їх мужество й відвагу [3]), то поза очи лаяв їх все „лотрами" і „гультайством" [4]).

Баторій не думав також давати „ліпший лад" всїй козаччині, ані навіть шістьом тисячам козаків. Листом з 16 ве-

---

[1]) Історію леґенди рослїлив здебільшого Стороженко Стефанъ Баторій и Днѣпровскіе козаки стор. 121—148.

[2]) Biblioteka Krasińskich т. V—VI стор. 36.

[3]) ibid. c. 131.

[4]) Grabowski-Przezdziecki — Źródła dziejowe I c. 64, 65.

вересня 1578 р. взяв на службу Річпосполитої лиш п я т ь с о т людей [1]); сей відділ стрічає ся й 1581 р. [2]). В роках 1583 і 1584 був в службі відділ зложений з шість сот козаків [3]). Реєстр 6000 козаків може й був проєктований при кінци XVI в.[4]), але в житє війшов значно пізнійше — аж 1625 р. куруківською комісією [5]).

Так само хибна традиція, що Баторій утворив уряди обозних, суддїв, писарів, асаулів, полковників, сотників, атаманів. В дійсности Баторій в листї 1578 р., котрим бере козаків на службу, зовсїм не реформує козацьких урядів, які були в війську: „гетьман і наші їх справники“ мали лишити ся далї й тільки мали бути під рукою „найвищого справника“, поданого королем [6]). Козацькі уряди творили ся і розвивали самі, без впливу з гори.

Подібно стоїть справа з емблемами козаччини. Легенда говорить, що король дав козакам хоругву, бунчук, булаву і печать; акти потвердають лиш звістку про хоругву: дійсно козаки дістали прапор — vexillum magnum [7]). Булаву бачив в руках козацького старшого Самуїл Зборовский підчас свого побуту на Запорожі [8]); військову печать бачимо вперше в руках Косинського 1593 р. [9]). Але нема причини відносити сї знаки ко-

---

[1]) Bibl. Krasińskich ч. V—VI с. 336—8. Інтереснє, що число козаків в звістках посторонних людей зараз стало побільшати ся: кс. Ян Пйотровский в листї з 17 вересня 1576 р. (день по виданню Баторієвого листу!) говорить вже про ш і с т ь с о т козаків (Acta Historica т. IX стор, 144—5). Се очевидно похибка; платню дістає 500 людей (Źródła dziejowe т. IX стор. 203).

[2]) Źródła dziejowe т. IX ч. II стор. 294 - 5; ibid., т. XX с. 154—164; Górski Historya piechoty с. 243 - 4.

[3]) Broel-Platter Zbiór pamiętników т. IV с. 114; Źródła dziejowe т. IX с. 295 (1583 р.); Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 14—15 (1584 р.).

[4]) Про се звістки в недавно оголошенім листї Бартоша Верещиньского з 15 цьвітня 1601 р. — Стороженко Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки с. 320.

[5]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 284 sq.

[6]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 436.

[7]) Źródła dziejowe т. IX ч. I стор. 217. Подібно 1596 р. радить біскуп Верещиньский дати козакам „kroliewską chorągiew przykładem swientey pamieci krolia Stephana“ — Стороженко Стефанъ Баторій с. 315 (додаток).

[8]) Paprocki — Herby rycerstwa (ed. Turowski) с. 158.

[9]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 57

зацьких урядів до Баторія, вони могли бути між козаками і раньше. Зрештою й хоругву бачимо в руках козакуючих людей вже 1541 р. [1]).

По части перекручені, по части неправдиві також звістки про наданнє земель козакам. Чигирин і Батурин в часах Баторія не істнували ще зовсїм: Чигирин був заложений 1589 р.[2]), Батурин аж к. 1625 р. [3]). Що до Терехтемирова, є певна звістка, що він був переданий козакам Баторієм: згадує про се цїсарский посол Ляссота, котрий був на Украïнї 1594 р. [4]). Спірне лиш питаннє, чи Терехтемирів був даний козакам тільки на шпиталь для недужих і старих козаків, як се підносило звичайно польське правительство [5]); чи може й на місце зборів і нарад для козаків, — такої думки є козацька традиція [6]). Платню означає традиція також хибно: козаки брали не по одному золотому, лиш по 15 зол. і не кожухи, лиш сукно.

Так отже з цїлої леґенди лишає ся дуже небагато дійсного. Правдиве одно, що Баторій відгрожував ся знищити козаків і що вони тїкали перед ним до донських козаків: але се одиноке місце, взяте з жерел сучасних Баторієви [7]).

Критика [8]) віднесла сьвітлу побіду. Авреоля, що окружала Баторія, як заложителя і добродія козаччини, розвіяла ся на все.

А проте приходило призадумати ся, звідки саме король Баторій, безперечно ворог козаччини, котрий не додав нїчого важного до козацькоï орґанізації, — як сей король став героєм

---

[1]) Жерела до історії Украïни-Руси т. VIII стор. 10.

[2]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. V т. I с. 137.

[3]) Ateneum 1896 p., VIII c. 263.

[4]) Tagebuch des Erich Lassota von Steblau вид. Райнгольда 1836 р, с. 207.

[5]) Volumina legum II с. 401.

[6]) Про Терехтемирів замітки Яблоновского — Trechtymirow (Kwartalnik hist. 1904 с. 487—490).

[7]) Bielski Kronika (ed. Turowski) с. 1359. Причина гнїву короля на козаків знов неправдива: на Трапезунт, Синопу й Царгород були козацькі походи аж пізнїйше — з початком XVII в.

[8]) Критику Баторієвої традиції розпочав Кулїш — Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси т. I с. 11. Инші праці: М. Грушевський — Примітки до історії козаччини (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. XXII); Jabłonowski Kozaczyzna i legitymizm (Ateneum 1896 p.) і Źródła dziejowe т. XXII. Стороженко Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки, Київ 1804 р.; Jarosz — Legenda batoryańska (Kwartalnik hist. 1903 p.). Перегляд літератури дає Доманицький — Чи була реформа Баторія? (Науковий Збірник присьвячений М. Грушевському).

козацької легенди, навіяним великою симпатією, неначе фундатором козаччини. Чим се толкувати? Вважати популярність Баторія до козаків випливом незвичайних прикмет короля, його лицарської вдачі і воєнного духа, як се дехто робить[1]) — річ занадто ризиковна. Хочби дійсно Баторій був сонцем лицарскости, ледви чи його проміннє дійшло би аж над Дніпро. Казкова воєвничість Баторія Україні не дала нічим пізнати ся; в борбі з бісурманами, котра для тодішньої української суспільности була найважнійшим фактом життя, Баторій не взяв участи. Може й леліяв в душі антітурецькі пляни, але-ж ті пляни змогли відшукати аж історики XIX і XX в. в архівах — звідки мала знати про них козаччина? Льояльні відносини короля до Татар і Турків могли будити лиш неохоту, коли не ненависть до короля. Воєнна сфера не могла причинити популярности Баторієвому імени.

А таки Баторій лишив ся популярний. Мусїли бути якісь иньші причини; Баторієва акція мусїла проявитись не в самій лиш військовій орґанізації. На таку акцію вказують деякі звістки відомі давно, хоч не просліджені як належить. Говорю про одну фразу в давно публїкованім листї козацького гетьмана Самійла Кошки з 22 сїчня 1601 р.[2]). Польське правительство хотїло собі звербувати козаків на інфлянтський похід; Кошка предложив козацькі умови: жадав знесення баніції наложеної по повстаннях 1590 рр. і просив „o poprawę listow sławnej pamięci krola Stephana około odumarszczyzn naszych, aby się nikomu nie dostawały krom towarzysza i przyjaciela jakiego“ [3]). Оден з дослїдників Баторієвої реформи толкував се місце так, нїби козаки жадають знесення ординації Баторія[4]); се мало бути доказом, яка ненависна була козакам Баторієва реформа. Але така інтерпретація нїяк неможлива; иньший, так само давно звісний лист Кошки виразно говорить що козаки жадають привернення вольностей Баторія[5]). Маємо отже вказівки, що Баторій займав ся не лише військовим устроєм козаччини, але робив

---

[1]) Jabłonowski Ukraina — Źródła dziejowe т. XXII с. 326; Jarosz — Legenda batoryańska с. 614.

[2]) Listy Żołkiewskiego (вид. Любомірский) с. 108—110.

[3]) ibidem.

[4]) Jarosz — Legenda batoryańska с. 611, 613.

[5]) Listy Żołkiewskiego с. 105; лист з липня 1600 р.

якісь заходи і в инших сферах козацького життя, дав козакам якісь листи про „відумерщини".

Знаходжу ся в щасливім положенню, що можу доповнити сї фрагментарні і неясні дані про листи Баторія, повним текстом листу короля Стефана з вольностями для козаків. Лист знайшов я підчас археографічної екскурсії в Кракові. Ось його зміст:

Stefan etc. Wszem wobec ukrainnym woiewodom, kasztelanom, starostom naszym i ich podstaroscim w panstwach naszych będącym, uprzeimym i wiernie nam miłym łaskę naszę krolewską. Uprzeimi i wiernie nam mili. Dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy, iz uprzeimosci i wiernosci wasze mimo urząd i zwierzchnosc starszego ich nad nimi od nas zleconą, iurysdykcyą nad nimi uzurpuiąc, nie tylko onych imaią i bez wszelakiey przyczyny do więzienia sadzaią, obwiestki, kolendy i insze podatki na nich wymyslaią, ale tez maiętnosci po smierci ich, minąwszy przyiacioły i krewne, zabieraią i sobie przywłaszczaią; co iz iest przeciwko prawu pospolitemu i praw ich naruszeniu, roskazuiemy uprzeimosciom i wiernosciom waszym aby na potym nad tymi kozakami nizowemi [1]), zwłaszcza, ktorzy zołd nasz biorą, a w miesciech, miasteczkach i indziey mieszkaią, onych karząc i do więzienia sadzaiąc mimo wiadomosci sterszego ich, ktory z ramienia naszego nad nimi iest, iurysdykcyey nieprawnie w rzeczach potocznych nie uzywali, zadnych tedy podatkow, wymysłow wiecznie nie brali, oprocz zeby iakie mordy i gwałty czynili, takowi maią bydz, zniowszy się z niemi, urzędownie karani. A po zmarlych maiętnosci zebyscie tez nie zabierali albo komu zabierac nie dopuszczali, ale aby krewni z nich kozdego, albo komu on daruie, po smierci maiętnosci ich brali, dla łaski naszey i powinnosci urzędow swych abyscie inaczy nie czynili. Dan w Rydze dnia dziewiątego miesiąca kwietna roku bozego MDLXXXII, krolowania naszego roku VI.

Лист переховує ся в бібліотеці Чорторийских в теках Нарушевича ч. 124 стор. 93—4; на горі дописаний заголовок: Kopia uniwersałow od kozakow zaporoskich podane (sic) z strony wolnosci ich im nadanych od krola Iego Mosci

[1]) в рук.: nicowemi.

Stefana. Се копія з початку XIX в.; с й нотка копіста: Ex ms. metrices regni.

Причина, чому лист дотепер не був віднайдений, хоч знаходить ся в приступній бібліотеці і в популярних теках Нарушевича, припадкова: лист вложено замість в теку 1582 р. в иньшу теку з 1632 р. (цифру MDLXXXII через похибку взято за MDCXXXII) і тут він перележав безпечно до нинїшнього дня.

Листи з вольностями Баторія мають, як я вже згадував, лиху славу — дотепер звісні були лиш фальсифікати. Являє ся конечною річею провірити автентичність й сеї знахідки. Наш лист вже на перший погляд не дає приводу до ніяких підозрінь; своєю стилїзацією він зовсїм подібний до иньших листів Баторія писаних на Україну [1]).

Дата з Риґи 9 цьвітня 1582 р. також не подає ніяких сумнівів; Баторій дійсно був в тім часі в Ризі: приїхав там 12 марта [2]), а 14 цьвітня ще там пробував [3]).

Зміст листу, хоч подає передовсїм нові факти, нїчим не противить ся дотепер звісним подіям; фраза про „urząd i zwierzchnosc starszego ich nad nimi od nas zleconą“ натякає виразно на „najwyzszego sprawcę“, даного козакам Баторієм 1578 р. в особі Михайла Вишневецького [4]) і лучить сей лист з тамтою ординацією. Факт, що козаки особисто предкладали Баторієви свої жалї (dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy), знаходить анальоґії в двох иньших посольствах козаків до Баторія 1576 і 1578 р. [5]).

Вкінци лист має потвердженне в постороннїй згадцї, в цитованім письмі гетьмана Кошки [6]); спадщини по кревняках, про котрі говорить лист Баторія, згадують ся у Кошки як „відумерщини“, тесаме згадує ся і в иншім сьвіжо віднайденім листї Кошки [7]). З усього виходить, що Баторієвий лист зовсїм автентичний [8]).

---

[1]) Пор. Źródła dziejowe т. XI с. 120, 121.

[2]) Acta historica т. IX с. 347.

[3]) ibidem с. 349.

[4]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 336—7.

[5]) Źródła dziejowe т. IX ч. I с. 80 (1576 р. в незвісній справі); ibidem т. IX ч. I с. 216 і Bibl. Krasińskich т. V—VI с. 336 (1578 р. в справі договору що до служби).

[6]) Listy Żółkiewskiego с. 108—110.

[7]) Ркп. бібл. Замойских — вийде в Жерела т. IX.

[8]) Жерела до історії України-Руси т. VIII с. 98.

Лист Баторія з 1582 р. се не наданнє вольностей козакам, лиш затвердженнє їх і то лиш в посередний спосіб, як інструкція для королівських урядників. Чи був післяний колинебудь універсал з такими вольностями до самих козаків, не можна певного нїчого сказати. Але більш правдоподібне, що такого листу не було. Про се свідчить записка на самім листї: „Kopia uniwersałow od kozakow zaporowskich podane z strony wolnosci ich im nadanych od Krola Iego Mosci Stefana“; козаки подають і записують до метрики коронної як свідоцтво своїх вольностей сей універсал, адресований до урядників, не якийсь инший; очевидно иншого, писаного до них самих, не мали. Іще одно питанне: коли козаки подали до метрики Баторієвий лист? По всякій правдоподібности се стало ся в 1600—1601 рр.; се одинокі роки в котрих виразно цитують ся листи Баторія [1]), в пізнїйших часах є лиш неозначені згадки про „вольности“. Сї домисли могло-б потвердити пошукуванне в коронній метрицї під відповідними роками, бо з метрики скопіовано універсал для збірки Нарушевича.

Про значінне сього листу, здаєть ся, не треба багато говорити. В історії початків козаччини він буде належати до найважнїйших документів, спеціяльно-ж на справу Баторієвої реформи він кидає зовсїм нове сьвітло, повертає досліди над сими неясними часами на инший шлях. Завданне моїх заміток буде означити місце тим нововідкритим фактам серед подій звісних дотепер; очевидно при сїй нагодї треба провірити і сї відомі вже події, провірити думки про устрій і житє козаччини в часах Баторія.

II.

Полуднева Україна в середині XVI в. заховала ще багато порядків, котрі трівали у нїй ще із староруських часів. Литовське правлїннє не мало сили ввести рішучих змін на вищій культурно Руси, знов західні впливи ще не доходили тут і відносини на Україні могли укладати ся свобідно без нїякого натиску з гори, а лиш так, як формували їх місцеві условини. Головним фактором, котрий показує тут свою силу, є більш як де инше ґеоґрафічний характер краю. Цілу країну займають степи, лиш на півночи степ сходить ся з лїсовим поясом; ха-

[1]) В згаданих місцях: Listy Żółkiewskiego c. 108—110 і в Жерелах т. VIII с. 98.

рактер дуже одностайний на цілім просторі і при тій одностайности з гори можна сподівати ся одностайного типу господарки. Рід і орґанізацію сього господарства диктує сам степ: вкритий буйною рослинністю, повний звіря і риби, аж просить ся, щоби його використувати. Обильність тих природних продуктів тут така велика, що господарство може бути просто рабівниче, не потрібує нічим вязати ся, ані робити яких небудь вкладів на будучність; лови, рибальство, пасічництво, годівля коней се головні роди промислів.

Такий характер має господарство не лиш в степу, але й глубоко в цілім пограничнім поясї. В Київщинї стоїть хлїборобство так слабо, що місцева продукція не вистає для ужитку самої місцевої людности; збіже треба привозити з Литви та Підляшя [1]). Так само в Черкасах; тутешні міщане купують „жито і инші жавности“ в Київі [2]).

Як з хлїборобством, так само стоїть річ і з ремеслами та торговлею промисловими виробами: міста ледви заспокоюють свої льокальні потреби. Вся людність віддаєть ся лиш степовій господарцї, а до инших промислів бере ся лиш о стільки, о скільки вони вяжуть ся з сею господаркою. Черкаські міщане ходять ловити звіря „по всему Днѣпру“; на рибу ходять на Суду, де й мають свої „звѣчыстыи“ (відвічні) уходи; міські пасїки є в уходах на Тясменї в великім числї, бо аж трийцять. Поодинокі міщане мають ще свої уходи в ріжних місцях за Днїпром. Взагалї ловлять „вольніе“ всюди по ріках і на полях (степах) рибу, звіря (особливо бобри), закладають пасїки. Ся степова господарка вдоволяє потреби міста і ще багато лишає понад консумцію; надвишку возять міщане продавати — Днїпром в Київ: се головно риба і мід [3]).

Терен до експльоатації великий; одинока річ, котрої почуває ся недостача, се лиш робочі сили, котрі-б повними пригорщами збирали се, що лежить готове, чекає лиш на властителя. Такі відносини мають великий вплив на уложенне суспільних верств, радше на знївельованнє їх. З причини недостачі робітника в тих малозаселених околицях не може розвинути ся велика власність; не може зродити ся кріпацтво, бо кожда одиниця, котра почуває який гнет, зміняє лиш місце і задержує

---

[1]) Любавский Областное дѣленіе 705.
[2]) Україна 1907 р., т. I, стор. 81—96.
[3]) ibidem.

волю. Хлоп тут нераз більш богатий і гордий як пан, а пани мусять шанувати підданого і жити з ним по сусїдськи. Одностайність відносин не дає впробити ся навіть ріжницям між селом і містом; нема в дійсности ні міста ні села, лиш щось посередного між ними; є оборонна велика оселя, в котрій живуть побіч себе бояре і міщане і селяне; бояре не стидають займати ся торговлею, міщане свобідно посідають землю; а ті і сї однаково ходять на степові промисли.

Але країна має вплив на людність не лиш безпосередно самим ґеоґрафічним характером, але ще більше посередно через те, що привабляє до своїх степів чужу людність не українську, степових кочовників. Від XIII в. сидять тут Татаре, останнє звено в тім довгім ряді орд, що від непамятних часів нищать осїле житє України. Присутність їх в степу дуже стримує розвій господарки; хто йде в степи, зводить на свою голову поважну небезпеку. Щоби могти вести господарство постійно і з цїлою інтензивністю, вперед треба очистити степ від чужих пришелців. Борба з Татарами являє ся побіч орґанізації степових промислів найважнїйшим моментом в житю української людности. питанием житя або смерти; вона проникає всї гадки звязує ся з усїми плянами, кермує всїми дїлами; вона витворює нову суспільність.

В сім степовім житю — в уходничих промислах і в боротьбі з Татарами — перед ведуть люде, що звуть себе козаками. Вже в звістцї з кінця XV в. (1499 р.) бачимо, що козаки віддають ся рибальству [1]). В 1528 р. козаку так само як бояре і міщане гонять бобрів, ставлять сїти, ловлять рибу по озерах [2]). Так само 1541 р. козаки „на рыбы и бобры въ добутки идуть“ [3]). Сї промисли уважають ся чимсь звичайним для козаків; кождої весни йдуть козаки на теплу пору року в степи; се відвічний лад: сидять там „на входѣхъ своихъ с г а р о д а в н ы х ъ для поживленя своего“ [4]). Се, що лишаєть ся із того, що потрібне їм самим до житя, козаки перепродують по городах так 1499 р. привозять бочками рибу до Київа і то не в однім роді, лиш в кількох: сьвіжу, сушену, солену [5]). Але не можна знов думати, щоби сї козаки-промисловцї не

[1]) Акты Зап. Россіи т. I ч. 194.
[2]) ibidem т. II ч. 153.
[3]) Акты Ю.-З. Россіи т. I ч. 105.
[4]) Україна т. I с. 276 (1545 р.).
[5]) Акты Зап. Россіи I ч. 194.

брали ся і до грабования; як раз про тих козаків, що сидять на своїх стародавніх уходах, 1545 р. є скарга, що вони напали і пограбили московських купців [1]). Ухід на Тавані на низї Дніпра, се головне місце на котрім козаки нападають всяких купців і послів [2]). Напади на Татар і степові промисли звязані з собою нерозлучно, підпирають ся взаїмно. Се річ зовсім зрозуміла, господарство в степу могло аж тоді свобідно розвивати ся, як з степів уступили Татаре. Ся розбійнича козаччина розширила значно українську територію на полудне, в степи. Поступи козакуючих людей в степу можна знаменито прослїдити на татарських пастухах, чи инакше „польових мешканцях“, що були якби передовою сторожою Татар. На початку XVI в. вони кочують свобідно по степах і то не лиш в тих, що належать офіціяльно до орди, але й за польською границею. Так напр. ще звістка 1539 р. говорить, що від Білгорода і Килії через Дністер кождого року переходять вівці до литовсько польської держави; се султанські і татарські вівці [3]). Вони платили десятину до Очакова [4]). Але українська людність ходить походами на тих польових мешканців [5]), робить їм шкоди в отарах і в 1540 р. примушує платити собі податок. „Від Дністра до Дніпра кілько є піль і пасовищ, що прислугують Білгороду, Тегині і очаківському замкови і рівно з ними лежать“ вибирає ся нїби на королївський приказ „спасне“ [6]). Головно нищить пастухів князь Дмитро Вишневецький; забирає нераз по 300—400 штук худоби [7]). Турки протестують против сього, запевняють, що степи належать до мусулман [8]). Але фактична сила української людности примушує їх уступити; годять ся на се, що пастухи платити-муть десятину і другій стороні [9]). Але сї уступки не доводять до нїчого: з причини наїздів з України турецьке і татарське вівчарство підупало до краю: „господарі овець, покинувши зимовища і місця придатні на пасовиска, перестали бавити ся вівцями“ [10]). Так стояла річ 1563 р. — Степи не лишають ся очевидно порожні по відході попередних властителїв. Місце їх займають самі ко-

[1]) Україна 1907 р. т. I с. 277.

[2]) Се місце називає ся також Руські Ворота; з початку XVII в. маємо про них інтересну приповідку: kiedy tamtędy iusz przechodzy, to kiiem potrączaiąc, mowią: tut maiemo Turkow bity, tak naszy oycowye powiadaly. Жерела т. VIII стор. 156.

[3]) Жерела т. VIII, ч. 6. [4]) ibidem ч. 10. [5]) ibidem ч. 8, 9.

[6]) ibidem ч. 18. [7]) ibidem ч. 19. [8]) ibidem ч. 18.

[9]) ibidem ч. 24, 25, 26. [10]) ibidem ч. 23.

заки і свобідно використують на свою користь. „Козаки виперли Татар із степів і самі в них мешкають“ — говорить пізнійша звістка [1]).

Центрами козаччини в її початках є наддніпрянські, низові городи. Михайло Литвин, письменник середини XVI в. говорить про се так: „Київщина звісна як прибіжище народів. На Дніпрі і його притоках лежать людні міста і села, котрих мешканці з дитинства привикли до плавання, рибальства і ловів. Богато з них виходить, втікаючи з під батьківської власти, від роботи, неволі, кар, довгів і иньших прикростей або просто шукаючи корисного зарібку і лїпшого місця, і йдуть в Київщину, особливо весною. Пізнавши вигоду такого житя в низових городах, ніколи вже не вертають до своїх; скоро набувають вправи і привикають до небезпек, полюючи на медведїв і зубрів“ [2]). Те саме говорить одна з найстарших звісток про козаччину (1499 р.); „козаки въ верху Днѣпра и съ иншихъ сторонъ ходять водою на низъ до Черкасъ и далѣй“ [3]). В тих полудневих городах знаходять козаки захист і приміщенне, тут їх все найбільше число і тут найдокладнійше виступає їх склад і орґанізація.

В Черкасах в половині XVI в. є кілька ґруп козаків. Перша — козаки, що зовсїм не відходять „у козацтво на поле ани рекою у низъ“, лиш служать в наймах міщанам і боярам; се найбіднійша кляса козаків, їх не потягають до ніяких податків для города. Другі, — „котрі в Черкасах домів не мають“, але заможнійші, коли можуть платити старості „колядки“ по 6 золотих; приватним людям не служать, за те город потягає їх до робіт: мають косити два дні сіно. Видно не дуже ходять на промисли, коли можуть робити літні роботи в місті. Мабуть се вони також волочать старості озера. Третя ґрупа ходить в козацтво. Сї козаки не роблять робіт, лиш коли „з земли неприятельскои здобывши ся приходять, з добытку того старосте одно што лепшое“ мають давати. Звуть їх прихожими козаками; являють ся в місті в ріжнім числі (в зимі 1552 було їх коло 250); між ними є очевидно багато прихожих і з чужих міст, з городів на верхнім Дніпрі. Ті ґрупи ріжнять ся від себе значно, але видно у них одно спільне: не мають власних домів, є неосїлі. Але безперечно є і такі козаки, що мають

[1]) Жерела т. VIII стор. 173 (1616 р.).
[2]) Мельникъ — Мемуары о Южной Руси т. I.
[3]) Акты З. Россіи т. I ч. 194.

свої доми; але урядові люстрації причисляють їх до „осілих бояр і міщан“, — і тільки незручна стилізація зраджує правдивий стан річей [1]).

Взагалї в Черкасах під імя козака підходять ще в середині XVI в. усякі суспільні кляси, починаючи від наймитів, кінчаючи осілими боярами. Хоч козацький тип виступає тут вже досить виразно, то ще він не зовсім здекларований. Козаки се, як видно, міщане; від загалу міщане відріжняють ся тим, що більшість їх неосїла постійно в місті, не має своїх домів. Друга річ, що характеризує козаків, се їх часті походи в степ; хоч і загал міщанства робить се, то козаки ведуть промисл більш інтензивно. Є очевидно виїмки: декотрі козаки мають свої доми, декотрі не ходять зовсім в степи. Все таки чоловік „легкий“, неосїлий, котрий сот amore кидає ся на степові „промисли“ — найбільше зближений до типу тодїшнього козака. Лиш в такий спосіб можна означити ріжницю між козаками і рештою міщанства.

Сей козацький тип пізнїйше доповняє ся новими прикметами, кристалїзує ся — навіть зміняє ся.

Видно се, як піти далї на північ від степів, у Канїв. Тут так само як в Черкасах декотрі козаки відходять в козацтво, декотрі нї; з тих, що лишають ся в місті, одні служать боярам і міщанам, инші не служать, але платять колядку і косять сїно на город. Є і прихожі козаки в ріжнім числї в ріжних роках. Чи є тут козаки осїлі на домах, на се вже й натяків не маємо. Натомість стрічаємо тут иншу звістку: „Переказа уходомъ онымъ сиверскимъ тыхъ часовъ дается не только отъ Татаръ, але больш отъ своихъ козаковъ, которые уставичъне тамъ живуть на мясе, на рыбе, на меду, з пасекъ, зъ свепетовъ и сытять тамъ собе медъ яко дома“ [2]). Козаки на-

[1]) „Козаки, которые домовъ тамъ въ Черкасахъ не мають...“ (Архивъ Ю. З. Р. ч. VII т. I с. 82): виходило-б, що є теж козаки, котрі мають доми в Черкасах. Виразнїйше в другім місци (с. 89): „Козаки. Окромъ осилыхъ бояръ и мещанъ бывають у нихъ прихожи козаки...“ Є вражінне якби люстрація дїлила козаків на двоє: 1) осїлі, 2) прихожі. Відчув се ій Яблоновский (Źródła dziejowe т. XXII стор. 415), що так переповдає слова люстрації: „Oprócz osiadłych bojar i mieszczan (kozakujących również), bywają w Czerkasach przychoży kozacy“.

[2]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 103 — люстрація 1552 р. Замітити треба, що слова люстрації, се вислів перекопань не самих люстраторів, лиш місцевих „старих людей“, котрих вони питали о гадку.

перекір більшости міщан взяли міські уходи в свою виключну власність, не допускають тамтих до участи. І се роблять не якісь чужі козаки, лиш свої, канівські. В Каневі як бачимо є два табори: міщане і козаки. Козаки, не йдуть вже в згоді з загалом, виступають як опозиція, показують свої окремі інтереси, ведуть свою політику.

III.

Як прийшло до сього роздору? Щоби се зрозуміти, треба вернути ся трохи назад в історію наддніпрянських городів. Сі городи завдяки свому положенню на краю кольонізації заховали багато незалежности, рядили ся своїми правами, а для центрального правительства не мали майже ніяких обовязків. В Черкасах нпр. ще в перших десятиліттях XVI в. міщане давали на город лиш частину здобичи з Татар, а на Різдво „пьять або шесть парсунъ собравши ся одну куницу шерстью старосте наливали“ [1]) се була вся данина. Роботу на город робили не міщане лиш „особныи осочники“: дрова і воду постачали села Мошни і Домонтово [2]). Правительство більше не вимагало, тримало ся пріпціпу „не рухати старини, не вводити новини“.

Але сї ідилічно-патріярхальні відносини мусїли колись скінчити ся. „Старину рухати“ почав Остафій Дашкевич, що був черкаським і канівським старостою більше тридцяти лїт в першій пол. XVI в. Заховав ся реєстр тих „новин“, котрі пробував завести Дашкевич в Черкасах [3]). Передовсїм він піднїс ті податки, які були дотепер: жадав, щоби на Різдво кождий (не як перед тим дехто лиш) давав куницю, лисицю або 12 гр. готівкою. Здобичу з Татар забрав всю на город; так само брав половину здобичи з ловів на звіря чи рибу. Не попускав і перевізникам на Днїпрі, казав платити по золотому від перевезеного човна. Позаводив і нечувані дотепер роботи: „кожного дня“ дрова возити, сїно косити, неводи ставити. Казав давати підводи під послів і гонців. Що більше — по померших він конфіскує майно на город; міщан то не пускає вечером до міста, то знов не дає їздити до Київа. Чисті кріпосні порядки! Староста хоче зовсїм зруйнувати місто; відбирає місту всї уходи, виймає з під

---

[1]) Україна 1907 т. I, с. 277.
[2]) ibidem.
[3]) Україна 1907 т. I с. 278.

міського присуду цілі родини. Дашкевичу повело ся перевести новий лад — але на коротко. За його життя стероризоване міщанство не вздважило ся противитись йому; але по смерти старости зараз прийшла реакція. Як пристоїть статочним міщанам, боротьба зачинає ся легальною дорогою: „війт і всї міщане“ посилають депутацію до великого князя, жалувати ся на великі кривди, що діють ся „міщанам, козакам і наймитам“. Великий князь признав рацію міщанам і приказав зробити їм справедливість [1]). Але новий староста Василь Тишкевич не виконав приказу, не хотїв знести надужить. Тодї черкаські міщане хапають за оружє і 1542 р. проганяють Тишкевича з міста. На поміч старості приходить відділ війська з Київа. Черкасцї боронять ся, але мусять уступити. Така сама боротьба як в Черкасах йшла і в Каневі, хоч близших подробиць про неї не маємо: знаємо лиш, що Канівцї побили військо, що йшло против Черкашан.

Боротьба зі старостами не вдала ся містам; тягарі, що були причиною незгоди, лишили ся далї: в люстрації 1552 р. вони фіґурують вже урядово як повинности міщан [2]). І більшість міщан не протестувала вже далї против утисків, приняла нові порядки, поволи привикала до них, піддала ся старостам. Але були й такі, що не хотїли погодити ся з новим ладом. Одні з них еміґрують, „розходять ся проч з тої Украïни“ [3]); куди йдуть, близше не знаємо, мабуть над Дон та в московські держави [4]). Але инші не вступають ся з міст; хочуть удержати город при його давнїх правах, виступають і против старостів, що ломлять старину і против загалу міщанства, котре малодушно уступає із свойого становища. В самім містї боротьба була неможлива по погромах; новдоволені міщане переносять її в степ в міські посїлости, уходи. Оден факт з сеї боротьби се власне спір о сїверські уходи в Каневі. Уходи були найважнїйшим жерелом міських доходів і за них ішла завзята боротьба між міщанством і старостами; старости побідили і de

---

[1]) Україна 1907 р., т. I с. 279.

[2]) Архивъ Ю. З. Россіи т. VII ч. I стор. 81—89.

[3]) Пор. слова королївського листу — ibidem.

[4]) Була традиція, що Черкаськ над Доном заложили еміґранти з Черкас але число тих еміґрантів — аж 5000! — і дата 1570 р. не дуже промовляють за правдоподібністю сих звісток; справа близше не просліджена, див. Броневскій Исторія донскаго войска I с. 57.

інше взяли уходи в свої руки [1]). Але здійснити своїх претензій не могли, бо частина міщан не хоче пустити уходів з своїх рук. Сі міщане сидять на них „уставичъне", використують їх на свою користь, якби не було над ними ніякої власти. Вони беруть на свою виключну власність імя козаків; таким способом козак відтепер се не лиш степовий промисловець, с. є уходник і вояк, але при тім чоловік, що стоїть в опозиції до правління. Козаччина бере в себе й більш „статочні" елєменти, що передтим сторонили від неї, і рівночасно підіймає боротьбу за вольности, борбу, котрій загал міщанства спроневірив ся стає головним заступником городських інтересів. Сі своволні міщане, козаки, не тільки неґують авторитет старої громади, але намагають ся творити й свою нову орґанізацію. Слїди якоїсь орґанізації між козаками стрічаємо від самого початку; хоч звичайно міщане ходили на Татар під проводом старостів або иншних панів, то часом ходили в похід на власну руку, під власними старшими. Першу таку звістку маємо з 1489 р.: люде київського воєводи Юрія Пацевича граблять московських купців на Тавані, а „въ головахъ" стоять Богдан, Голубець і Васько Жила — очевидно посполиті люде [2]). В 1527 р. граблять Татар козаки Солтанець, Вороча і Масло „съ товариши своими" [3]). Повнїйші звістки є з 1545 р. Робить ся похід на Очаків і в нїм беруть участь люде з Черкас, Київа, Переяслава, Браслава і „богатьох иншних замків, що стоять над границею". На чолї походу стають Яцько і Мануйло з Переяслава та Карпо і Андрушко з Черкас; інтересне, що на першім місци в жерелах згадують сї міщане, ріжні панове хоч і брали участь в походї, прилучили ся пізнїйше [4]). Бачимо далї, що сї своволні люде лучать ся не до одного тільки походу, мають постійну орґанізацію; в походї сьогож року виступають „въ головах старшие козаки" ті самі міщане Карпо, Андруша, Яцько Білоус, одинокий новий є Лезун [5]). Відразу можна замітити, що всї ті козацькі орґанізації вяжуть ся з містами; беруть в них участь міщане-козаки, старшими є міщане, місце зборів війська є під містом, як в походї 1545 р. „в поли"

---

[1]) Архивъ Ю.-З. Россіи т. VII т. I ст. 103.

[2]) Сборникъ истор. общества т. 35 с. 23, 26, 43.

[3]) Акты З. Россіи II ч. 150.

[4]) Жерела у. 13; те саме у Барвінського — Набіг козаків на Очаків 1545 р. (Записки Наук. Тов. ім. Шевч. т. 12).

[5]) Україна 1907 р. т. I с. 275.

(в степу) під Черкасами. Часто сї відділи стоять в звязи з місцевим правлінням, з старостами чи воєводою і обовязані складати частину здобичи на городи.

Побіч такої військової орґанізації до походів були ще орґанізації господарські. Кождої весни йдуть козаки в степ на промисли в великім числї; ділять ся на „ватаги“ [1]) більші і менші; кожда ватага обіймає якийсь ухід і використує його, значить ся, ловить звіря і рибу, закладає пасіки і т. и., а потім вернувши ся до міста, дає старостї якусь частину риби, шкір і и. Як бачимо, й сї орґанізації звязані з містом. Так було в перших десятилїтях XVI в.; по кождім „козакованню“, яке-б воно не було, козаки вертали до міста.

Але потім відносини змінили ся. Урядники на приказ центрального правительства почали бути більш гострі для козаків, стали обмежати козацьку свободу. Побут в містї починає бути небезпечний. Так 1540 р. козаки не сьміють йти „до замків і де инше в панство наше“, бо декотрі з них провинили ся, були оскаржені о зраду [2]). Так само 1561 р. козаки просять аж зелїзного листу, щоби могли вернути ся з низу; вони руйнували Очаків і не почувають ся безпечними від урядників [3]). А що мав робити чоловік, котрий здобув собі таку славу, що під нїяким услівєм не міг вернути ся до міста? Старости зачинають таксамо для своєї користи класти перешкоди уходничій господарцї; давнїйше нпр. брали від ватаги всього 30 риб, тепер кожду третю рибу, давнїйше одного бобра, тепер більше; і ще підпирають чужих людей против місцевих. До сього долучили ся ще инші утиски, яких допускали ся старости, і все те мусїло відтягнути козаків від города а звернути в степ, де й так була точка тяжкости всього козацького житя.

Козаки зачинають заводити власну орґанізацію. Завести її не було так трудно. Цїле лїто козаки по уходах були дійсно независимі від старостинських і міських властей; рядили ся самі, як хотїли. Тепер ходить о се, аби і на зиму лишити ся по уходах, там не могла досягнути нїкого рука правительства. Мабуть так урядили ся вже канівські козаки на сїверських уходах; на таку гадку наводить фраза, що вони живуть в тих уходах „уставичне“ — се може значити цїлий рік; потверд[illegible]

---

[1]) Архивъ Ю.-З. Россіи т. VII ч. I. с. 85
[2]) Акты Ю.-З. Россіи II ч. 119.
[3]) ibidem ч. 143.

звістка, що козаки „ситять тамъ собе медъ яко дома“: дійсно треба бути добре загосподарованим і твердо сидіти на місци, щоби брати ся до такої зложеної роботи; виробляти мід до пита се дуже цінне право, котрого всї міста берегли зависно. Значить ся козаки на сїверських уходах вже зірвали зносини з Каневом, утворили независиму кольонію. Але такій кольонії трудно було самій одній удержати ся. В трийцять лїт пізнїйше маємо докази, що такі козацькі осади вяжуть ся в певного рода союз.

Як зорґанїзувала ся козаччина в степах, про се маємо найдокладнїйші звістки в оповіданню про подорож Самуїла Зборовского на Запороже к. 1582 р.[1]); при помочи иньших ще звісток можемо досить докладно прослїдити сї відносини. Зборовский, йдучи на запороже, стрічає на ріцї Самарі 200 козаків річних (rzecznych), котрі лиш звіря і рибу ловлять иньшим на поживу“; в другім місци сказано про тих козаків так: „вони там безнастанно між ріками мешкають, маючи користь із звіря, як з рисїв та з иньшого, а що до поживи належить, відсилають другим“[2]).

На перший погляд знати вже, що маємо тут до дїла з козаками-уходниками; але як змінили ся відносини в порівнанню з серединою XVI в. Самарські уходи по люстрації 1552 р. належали до Черкас; колись орудували ними міщане, але потім відібрали їх старости і стали винаймати на свою користь[3]). Тепер в 1580 рр. вже не видно тут старостинської власти; козаки сидять на уходах „безнастанно“, значить ся не вертають до міст на зиму. Все, що здобудуть і що „до поживи належить“ відсилають иншим козакам, а не до міста. Хто лиш ті „инші“ козаки? На се маємо посередню відповідь. Зборовський, хоч входить в переговори з козаками на Самарі, то не вважає їх якоюсь значнїйшою силою; метою його дороги є остров Томаківка; там мешкають „лицарські“ козаки, котрі ведуть перед на цїлім Запорожі.

Сі козаки також займають ся промислами; так мешкають „над великим і рибним озером“, певно тому, щоби ловити рибу;

---

[1]) Paprocki Herby rycerstwa (ed. Turowski) c. 156—166; про дату див. бпльше у Стороженка — Стефанъ Баторій и днѣпровскіе козаки, в додатку.

[2]) Paprocki Herby c. 157.

[3]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 84.

далї є в них і инший промисел: чумацтво. Коли Зборовский вже зачав старшувати над козаками, оповідає ся, що „післав сто чоловіка на море по сіль, бо там, як рік сухий, сіль осїдає на островах біла як лїд“. Зборовский робив се очевидив не з власної ініціятиви, а лиш длятого, що так водило ся здавна між козаками. Але сї козаки з Томаківки не займають ся промислами так інтензивно, як нпр. тамті на Самарі; головне їх дїло се війна з Татарами: від сього оповіданнє зве їх „лицарськими“, коли тимчасом козаки на Самарі звуть ся „водними“ або „річними“. Бачимо отже, що між козаками на Низї є певні ріжниці, певний подїл працї: одні більше воюють, другі більше сидять на уходах. А все таки між обома ґрупами є якась звязь. В лїтї що правда козаки розходять ся по цїлім Днїпрі і всїх його притоках чи „річках“ і тодї зносини між ними певно слабнуть; але в зимі, сї з козаків, що не вертають до міст, мусять сходити в одно місце; їх ще не так дуже багато і при небезпечнім житю в степах треба тримати ся разом. Місце де козаки лишають ся на зиму, се в часах Баторія Томаківка [1]). Але сей остров є заразом лїтним осїдком „лицарських“ козаків; щоби инші козаки мали право лишати ся на нїм в зимі, користати з його укріплень і т. и., мусять в лїтї вже причинити ся в який спосіб до забезпечення зимового житя. Й для того то „водні“ козаки відсилають все, „що до поживи належить“, иншим козакам, на Сїч.

Так можна ствердити якусь економічну орґанїзацію між козаками; досить виразно виступає якась залежність менших козацьких осель від головного центра, Сїчи. Побіч такої орґанїзації на господарськім тлї можна-б припускати істнованнє військової звязи між козаками. Се зовсїм правдоподібна річ, що до більших походів на Татар вся козаччина ставала солїдарно в одну орґанїзацію. Але щоби така орґанїзація була в тих часах трівка, щоби всї козаки були під одною верховною командою — сього ще не бачимо. Оповіданнє про подорож Збо-

[1]) Bielski Kronika стор. 1359: „Jest i trzeci takowy (ostrow), który zowią Tomakówką, na którym najwięcej nizowi kozacy mieszkiwają, jakoż im stoi za namocniejszy zamek...“; до сього острова відносять й сї слова: „a na zimę do miast blizkich się rozchodzą, jako do Kijowa, Czerkas i innych, łódki swe na ostrowie na bezpiecznem miejscu na Nieprze gdzie pochowawszy i kilkaset tam człowieka zostawiwszy na korzeniu, jako oni mówią, przy strzelbie, jakoz mają i działka swe...“ (c. 1358).

ровского розказує про козаків на Самарі, що „вони вже там мали старшого, що їм приказував". Хоч сі козаки стояли в якійсь звязи з козаками на Томаківці, то не видно, щоби їх старший був в якій залежности від центра козаччини; противно самарські козаки на свою руку входять в уклади зі Зборовським: „всї йому ударили чолом і обіцяли послух" [1]). Правдоподібно і инші козацькі ґрупи також не були в нїякій тривкій залежности від головної Сїчи, хоч й стояли в господарськім союзї з нею. Військова централїзація являла ся лиш в час війни, коли треба було зєдинити всї сили против ворога; в мирний час звязь з головною громадою ставала слабша, поодинокі козацькі ґрупи починали рядити ся самі; спільности було стільки, що на Томаківці складали ся харчі на зиму. Аж знов нова небезпека або новий похід лучив в одно розбиті сили.

Та хоч Сїч на Томаківці не стала ще вповнї центром козаччини, то вже була найзначнїйшою козацькою оселою на Запорожі. Оселя на Томаківці се такий сам ухід як всї инші: місце, на котрім ловить ся риба і звір. Як й на инших уходах, є й тут козацькі „мешкання" [2]); се звичайні шатра з дерева, вкриті тростиною [3]). Але Томаківка се також козацька твердиня: переховує ся там своя артилєрія, „бо й гармати свої мають, котрих набрали на турецьких замках і відняли Татарам" [4]). Частина козаків лишає ся тут, як сказано, „на курени" і в зимі, через се житє проявляє ся тут навіть тодї, як всюди инше все завмирає. Але особливо великий рух видно в лїтї: коли на такім великім уходї як самарський є всього 200 людей, то на Томаківці козаків є в десятеро більше: за Зборовського було їх півтретя тисячі [5]).

На Томаківці вперше бачимо козацьке житє в повнім розвою; постійний побут більшого числа козаків на однім місци, здалека від впливів городів і їх нового житя, дає розвивати свобідно свеєрідному побутови і орґанїзації.

Орґаном громади є збір всїх козаків — рада. Як сей збір звав ся в тих часах, певно не знаємо; декотрі мисьменники звуть його „колом" [6]); се назва анальоґічна до терміну „кругъ",

[1]) Paprocki Herby стор. 157.

[2]) Зборовський йде на Томаківку, „na miejsce to, kędy mieszkania swe mieli". — Paprocki Herby с. 158.

[3]) Przegląd polski 1906 II с. 24.

[4]) Bielski Kronika с. 1358.

[5]) Paprocki Herby с. 166.

[6]) ibidem с. 158.

що уживав ся між донським козацтвом — тільки звучить щось не по українськи. На раді кождий козак має право бути присутний; що більше навіть має обовязок, неохотних до сього примушають силою брати участь в зборах. Функції ради при її великім принціпіяльнім значінню невеликі: вибір старшини, справи війни, мира і союзів, часом суд над старшиною. Приклади зборів ради маємо в оповіданню про Зборовського. Коли Зборовський приїхав на Томаківку, зібрані козаки зараз серед окликів і стріляння признали його своїм гетьманом; оден пізнійший письменник дуже відповідно зве сей рід виборів вибором через аклямацію [1]). Не знати лиш чи в тих часах був вже обичай обкидати вибраного шапками; також не відомо, чи виробив ся вже той „добрий тон“, котрий наказував кандидатови як найдовше боронити ся перед почестями. Зате бачимо инший рід церемоніялу: зібране „лицарське коло“ віддає нововибраному „гетьманську булаву“ — „оружє (broń) перших гетьманів місця того, котрі нам щасливо з доброю славою панували“ [2]): ся булава се була просто палиця з трости [3]). Як Зборовський хотів йти в похід на Крим при помочи деяких Татар, мусів також скликати раду; рада була бурлива: „зараз розірвали ся, одні хотіли з ним їхати, другі не дали про се й говорити, кажучи, що се (Татаре) зрадливі собаки, не додержать слова, погибнеш і нас погубиш...“ На тій самій раді бачимо також заімпровізований суд над гетьманом; більшість противна походови, хотіла Зборовського покарати смертю: „підперезавши міцно, насипати піску за пазуху і кинути в воду“; ледви зміг врятувати ся. Взагалї на раді громада любила показувати в найбільш драстичний спосіб свою волю; але лиш на раді — поза тим панувала сувора карність, треба було безусловно повинувати ся приказам старшини.

Яка була тодї старшина у козаків і по якій схемі була зорґанізована козаччина, не знаємо докладнійше, хоч і маємо деякі звістки. Так звертає увагу передовсїм віддїл, котрий післав Зборовський за солею над море: се був віддїл „100 чоловіка“; така кругла цифра робить можливим здогад, що козаччина не дїлила ся вже на ватаги ріжної величини, лиш на від-

---

[1]) Sobieski Commentariorum Chotinensis belli libri tres ed. 1646 стор. 104.

[2]) Paprocki Herby c. 158.

[3]) baculus ex arundine confectus — Sobieski Commentarii l. c.

дїли о числї означенім докладно. Але на жаль не можна вповнї вірити оповіданню в тій подробицї; до того не маємо в нїм поданого, чи був який старший над тим віддїлом і як він звався. Бєльский в своїй історії згадує у козаків „сотників“ і „батаманів“ [1]). Сотники, як сама назва показує, се старші над сотнею козаків; тих сто людей, що йшли по сіль, можемо вважати тєкою сотнею. Що до „батаманів“ се очевидне ті самі атамани, котрих бачимо, як старших над десятками в віддїлї, котрий взяв на службу Баторій [2]). Чи були в часах Баторія які більші віддїли як десятки і сотнї, сього не можна ствердити на певно; навіть ще 1593 р. підчас рухів Косинського, найвищими старшими є лиш сотники і атамани [3]). Аж 1594 р. цїсарський посол Ласота згадує на Запорожі асаулів і полковників [4]); полковники були старшими над 500 людей, асаули, як видко з пізнїйшої практики [5]) — старші над 250 козаками. В часах Баторія анї асаулів анї полковників, ще не бачимо; сї уряди повстали очевидно аж тодї, як козаччина цїла сцентралїзувала ся в одну громаду.

Що до верховної власти в кождій громадї — справа не зовсїм ясна: видно ще вагання, чи на чолї громади має стояти якась колєґія старшини, чи лиш оден чоловік. Як ми бачили вперед навіть в воєнні походи козаки не йшли під одним старшим, лиш „въ головах“ мали кількох „старших козаків“ [6]). Так само було і на Сїчи, в громадах, що сидїли тут постійно. Так Зборовський на Томаківцї не знаходить якогось одного старшого, лиш старшину в більшім числї; оден із тих старших говорить до гостя промову [7]). Подібно й Баторій адресує декотрі листи до „молойців запорозьких і їх старших“ [8]), а не до одного старшого. Але в універсалї, котрим козаки приймаються на службу, виразно згадує ся між козаками „гетьман“ побіч „инших справників“ [9]). В громадї на Самарі верховну

---

[1]) Bielski Kronika стор. 1361.

[2]) Źródła dziejowe т. XX с. 154—164.

[3]) Пор. капітуляційний лист Косинськосо під Пяткою: „Я Крыштофъ Косинскій, мы, сотники, атаманья и все рицерство“ (Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 53.

[4]) Лясота Путевыя записки ed. Брун стор. 36, 47.

[5]) Górski Historya piechoty с. 243.

[6]) Україна 1907 р. т. I с. 275. [7]) Paprocki Herby с. 158.

[8]) Bibl. Krasińskich ч. V—VI стор. 131, 396.

[9]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 436.

власть має оден старший. Така власть одного чоловіка з часом відсуває на другий плян колегію старшини.

Власть старшого очевидно більша або менша, відповідно до сього, чи громада велика чи мала. Старший на Самарі мав під собою всього 200 людей; старший з Томаківки мав їх кілька тисяч. Як звав ся уряд старшого в тих часах не знаємо на певно: чи просто „старший“ або голова чи атаман чи гетьман; ще й в XVII в. сї назви міняли ся з собою. Гетьманська власть, особливо в часї походів, була дуже сувора; як видно хочби з пізнїйших часів, старший мав право навіть карати смертю непослушних. Коли вірити оповіданню Папроцкого, власть старшого була осїяна навіть якби якоюсь авреолею; гетьман Томаківки уживає відзнаки, з котрою звязана повна неясна історична традиція: се та палиця „оруже перших гетьманів місця того“. Але одиниця, що обіймала сей уряд, була знов строго відповідальна перед громадою: за найменший промах старшого судили і карали смертю; така судьба мало не стрінула Зборовського.

Хоч козаччина не злучила ся ще цїла в одну орґанізацію, то вже має в своїм житю стільки окремого і своєрідного, що можна вважати її новою суспільністю. В козацькім побутї дещо пригадує житя давньої України — як рада і взагалї широкі права громади, що так дуже нагадують старий вічевий устрій (хоч анальоґії можуть бути припадкові); дещо перенято із нових порядків на Українї, як нпр. саме імя гетьмана; є також й татарські впливи в тім всїм, що вяже ся з технїкою степового житя — табор, кіш і ин. Але всї ті позички, взяті із ріжних боків, зливають ся в козаччинї в одну цїлість, роблять вражіннє чогось зовсїм самостійного. Поза тим житє на Запорожі розвиває ся саме, шукає собі нових доріг, у всїх напрямах, стає чимраз більш ріжнородне. Сїч зовсїм не є такою дикою і суворою фортецею, якби можна думати, нїби її мешканцї займають ся лиш війною; тут розцьвітає в цїлій повнї оригінальне товариське житє, розвиває ся інтересний побут. З оповідання про Зборовського довідуємо ся про такі інтімні річи, що „молойцї“ [1]) вміють знаменито бавити ся: „з великої радости невимовні штуки показували, сьпівали пісні, стріляли, на кобзах грали et alia..“ [2]) З тогож жерела знаємо, що між

[1]) Термін „молойцї“ стрічаємо в листах Баторія з 1578 і 1579 р. Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 131, 396.

[2]) Paprocki — Herby c. 161.

козаками була звісна стара жовнірська штука чарувати стрільбу: оден козак „вмів кожду стрільбу замовити, що йому не могла шкодити, ані сьому війську, в котрім був“ [1]); про таке саме згадує Бельский [2]). Особливо цікаві козацькі обичаї при ріжних важнійших справах як вибір гетьмана, суд; вже було згадане врученнє булави, далї кара смерти через утоплеонє (те саме водило ся між Донцями). Можна бачити на Запорожі також початки козацьких традицій — про „гетьманів місця сього“; також в пісні знаходять свої відзвуки всї важнійші події як й особи, що вели перед в війнї з Татарами: гетьман Богданко, Байда-Вишневецький, Зборовський. З усього видно, які тверді основи починає прибирати нова козацька суспільність.

А що найбільш важне, в тих часах стрічаємо вже вказівки, що козаччина не лиш живе окремим житєм, але й сама зазначує свою окремішність. Се стверджують деякі факти козацької політики, передовсїм свобода, з якою входять козаки в союзи з сусїдними державами. Найдокладнїйше звісні відносини до Волощини. В 1570 рр. починають ся козацькі походи в Волощину з ріжними претендентами на волоський стіл. Перший такий похід відбув ся 1579 р. Господар Івоня „знаючи про козаків, що вони є люде собі вольні і мужі між ними добрі, післав до них просячи, щоби прибули йому до сеї потреби против Турків, обіцюючи платити їм так, як самі схочуть. Вони радо зробили се і зібравши ся в дванацять соток не питаючи ся короля, ані не розуміючи сього, щоби се було против нього, виїхали до війська“. Проводив в тій експедиції Сверчовський [3]). В слїдуючих роках походи трапляють ся чимраз частїйше. В 1577 р. йде в Молдавію гетьман Шах з претендентом Підковою; того самого року підпирають козаки й другого претендента Олександра. В 1578 р. було аж три походи: оден з господаром Петром, другий козака Лукяна, третий з Константином Лакустою. В 1579 р. козаки знов ведуть Лакусту на молдавський стіл. Польському правительству сї походи були луже не на руку, бо звичайно приводили скарги і погрози Татар та Турків. Звичайно против козаків посилало ся військо і козацькі протеґовані навіть клали голови під меч ката, як нпр. Підкова.

Ще більш небезпечною проявляє ся козацька політика в зносинах з Москвою, з котрою Польща стояла все в напру-

[1]) Paprocki Herby c. 163. [2]) Bielski Kronika c. 1439.
[3]) Bielski Kronika c. 1346.

жених відносинах. Вже 1527 р. татарський хан звертає увагу польського правительства на небезпеку козацької зради: „Черкаскіи и каневскіи пускаютъ казаковъ съ казаками непріятеля твоєго и моего путивльскими по Днѣпру, подъ улусы наши и штоколвекъ въ нашомъ панствѣ увѣдаютъ, яко о войскахъ, тогды напередъ даютъ вѣдать до Москви“[1]). Просто козаки, що мешкають по городах В. Князївства стоять на московській службі! В 1540 рр., як я вже згадував, якась частина козаків як „здрадцы“ переходять до Москви[2]). Найбільш драстичний факт порозуміння козаків з московським правительством стрічаємо на самім вступі панованя Баторія в Польщі 1576 р. Московська реляція оповідає про се так: „Московський цар присилав на Дніпро до голови кн. Богдана Ружинського і до всіх козаків Дніпрових з великим своїм жалованнєм і переказав їм: коли вам треба до помочи козаків, я вам пришлю їх, скільки вам потреба, і салїтру пришлю і запас усякий, а ви повинні йти весною конечно на кримські улуси і на Козлів. Голова і козаки взяли ся государю кріпко служити і дуже втїшили ся государською милістю“. Може бути, що оповіданнє трошки підмальоване, але без сумніву, таке посольство було до козаків; а що козаки відважили ся його приняти і показували явну прихильність до царя — се сьвідчить, які широкі простори обхапувала козацька свобода.

З часом мусїла прийти і ясна сьвідомість сеї свободи, а за нею і проклямація полїтичної окремішности козаччини, незалежности від Польщі, з котрою хоч de iure була козаччина звязана. В 1580 рр. ще не бачимо такої певности і ясности в козацьких поглядах; є ще богато вагання, неконсеквенції; але маємо і вказівки, котрі показують, що наближають ся важні зміни в козацькім житю. Знов неоцїнені звістки подає тут оповіданнє про Зборовського. Як Зборовський приїхав на Томаківку, козаки вибрали його гетьманом і при віддаваню булави оден із козацьких старших говорив до нього промову; в сїй промові він згадує облесно про „милу вітчину“ — Польщу. Зборовський очевидно повірив словам і вважав козаків добрими патріотами. Але пізнїйше прийшло ся йому змінити погляд, козаки „не дбають на короля пана свойого анї на вітчину, в котрій породили ся, тільки всю надїю

[1]) Акты Зап. Россіи т. III с. 150.
[2]) Акты Ю. З. Россіи т. II ч. 119.

покладають на сїм місци, де живуть, а так якби сказали тою звісною приповідкою: Póki żyta, póty byta“[1]). Сю фактичну незалежність козаччини завважало навіть правительство: вже 1545 р. констатує король, що козаки „нї від кого незалежні“ (nulli imperio subsunt)[2]). Такими-ж словами говорить про козаків й Стефан Баторій 1577 р.: „nullo imperio cuiusquam teneri“[3]).

IV.

Що козаки не проклямували явно своєї незалежности, на се була своя причина: Запороже не могло ще істнувати само для себе, за багато ниток лучило степову людність з житєм решти України. І так хоч Запорожцї могли здобути собі самі поживу в степу, то знарядів до своїх промислів, самі витворити собі не могли: передовсїм такі річи як порох, олово все брали із міст[4]). Але й деякі харчі як муку, можна було дістати лиш із хлїборобських країн. З другого боку всї свої продукти могли козаки продавати лиш в городах; инакше в степу вона марнували ся без користи. Наддніпрянські міста були одинокими центрами, що могли витворити і удержувати торговлю між козаками; торговля з Татарами, котрої огнищем було урочище Карайтебен, „котре є forum або ринок, де Татаре з козаками всякі торги свої мають“[5]), очевидно була невелика і не вистарчала для Запорожа; головним місцем збуту і закупна для козаків були міста. Далї хоч Запороже мало свої оселї, котрі давали захист і на зиму, то все таки на Сїчи лишали ся тільки сї, що ніяк не могли жити в містї; велика більшість козаків вертає в зимі до городів і городи а не Запороже вважає місцем свого постійного побуту. Навіть козацька старшина зимує по містах, як зимою 1577—8 р. жили старші козаків Шах і Арковський, один в Немирові, другий в Київі[6]).

---

[1]) Paprocki Herby c. 158, 162.

[2]) Е. Барвінський Набіг козаків на Очаків (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 18) стор. 8.

[3]) Iorga — Acte si fragmente cu privire la istoria romanilor I с. 5 (інструкція послу Тарановскому).

[4]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 33; Scriptores rerum polon. т. XVIII стор. 240.

[5]) Paprocki Herby стор. 159.

[6]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 33.

Козаки, що вертали до міст, з початку ще не мали сили противити ся новим порядкам. Мабуть платили всї податки і частини із здобичи, так як сього вимагали старости; а коли не хотїли платити і переходили в опозицію, то не вживали в боротьбі нїяких гострїйших способів і принайменше формально признавали місцеве правлїннє. Пізнїйше зміняють ся відносини. На Запорожі розвиває ся в цїлій повнї нове козацьке житє, що має свої власні ідеали і формує ся по своїм власним нормам. Невдоволені елємонти по містах можуть зачати тепер більш рішучу боротьбу: в Сїчи знаходять передовсїм ясний взорець, на який спосіб реорґанїзувати міське житє, далї можуть надїяти ся звідтам реальної помочи в своїх стремлїннях. Одно й друге підпомагає знаменито змагання міської козаччини. По містах творять ся козацькі громади. На жаль, як в богатьох инших подіях тих часів, таксамо й тут, подробиць сього визначного руху не знаємо докладнїйше. Не знаємо анї коли почали ся орґанїзувати сї громади, анї на який спосіб вони орґанїзували ся. Певна річ лиш се, що такі орґанїзації були по містах ще перед Баторієм. Згадки про них маємо в двох королївських листах: оден (без дати) адресує ся до черкаського намісника, а коли-б його не було в місті, „ино его намѣстнику черкаскому и отаману и войту и всимъ мѣщаномъ черкаскимъ“ [1]); другий з 1560 р. в такий самий спосіб віддає ся „подстаростимъ его черкаскому и каневскому и тежъ бояронъ, мѣщаномъ, козакомъ и всимъ подданымъ нашимъ тамошнимъ“ [2]). Порівнанє обох листів не допускає нїяких сумнївів, що тут йде мова про зорґанїзовану козацьку громаду. На чолї сеї громади стоять атамани — ті самі урядники, котрих ми бачили на Запорожі; вони мають вже велике значінє, коли лист кладе їх на вищім місци від війта; можна-б виводити з сього, що козаки мають вже більшість в містї против инших міщан. Які були компетенції уряду атамана в містї, бачимо з пізнїйшої практики 1600 рр.: атаман потверджає своїм пірписом тестаменти і акти купна-продажі: на документах прибиває „печать мескую“ [3]). Чи під уряд отамана підходили ще які справи, не знаємо.

---

[1]) Акты Ю. З. Россіи т. II ч. 123.

[2]) ibidem ч. 138.

[3]) Чтенія общ. Нестора т. VIII. — Каманїна Матеріялы по исторіи козацкаго землевладѣнія с. 13, 16, 17.

Козаччина зорганізовала в громади по містах зачала вводити в житє свої постуляти, що в більшій частині були зовсім анальогічні з правами і привілеями, які мали українські міста давними часами. Із пізнійших звісток можна відтворити собі хоч в загальнім нарисї козацькі домагання. Так козаки не хотїли платити „колядок“, податків на різдво, котрі, як було згадано в своїм місци, старости накладали в значній сумі на кождого міщанина; таксамо не складали „обвісток“, оплат при вїздї до міста[1]). Бажають виконувати свобідно всякі промисли, особливо удержувати коршми[2]). Також не віддають майна по помершім козаку на город, хоч се водило ся давнїйше[3]), лиш свобідно дїлять між кревняків чи товаришів. Здаєть ся також всякі акти купна, продажі і ин. полагоджували між собою, не звертаючи ся до урядів; може і судили ся самі, ігноруючи місцеві суди[4]).

Все те, коли ще додати сам факт істнования козацьких орґанізацій по містах, мусїло викликати з одного боку нагінки старостів на козаків, з другого протести не скозаченого міщанства. Зачинає ся боротьба, але про неї ми знов не багато знаємо; всї факти, про які дійшли до нас звістки, відносять ся до пізнійшнх часів. Є лиш загальна звістка з 1572 р., що козаки „отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и врадовъ нашихъ великое утисненіе и кривды собе быти поведали“[5]). Десять років пізнїйше дізнаємо ся, що в Черкасах були якісь непорозуміння між тамошнїми міщвнами і козаками; міщане поробили козакам якісь близше незвісні „кривди“. Може бути, що ся справа трівала вже з давнїйших часів.

---

[1]) Такі обвістки знаємо в Київі — Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 112; пор. Акты З. Россіи т. I с. 194.

[2]) Пор. змагання козацьких старшин Бадовського (Акты Ю.-З. Россіи II ч. 149) і Оришовського (Архивъ Ю.-З. Р. ч. VII т. I стор. 253—6) — про се далї.

[3]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 2.

[4]) Знесенне колядок, обвісток і свобода дїдичення майна — се головні козацькі постуляти, про які згадує універсал Баторія 1582 р.; що акти купна-продажі переводили ся самими козаками — се видно із цитованих звісток про атаманів. Що козаки не признавали навіть королївських судів, на се є інтересний доказ: 1578 р. королївський комісар воєвода Тарло розіслав ріжним козакам позви; „Sądzic tam jednak nikogo nie mógł, bo nikt na pozwy stanąć nie chciał“. (Acta historica т. XI с. 145).

[5]) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

На сю боротьбу мусїло звернути увагу і центральне правительство. Козаччина давно вже була предметом заінтересования правительственних кругів; по части як елемент, котрого можна-б ужити в боротьбі з Татарами, а ще більше як шкідливе явище, що приводить все татарські напади. В перших десятилїтях XVI в., коли ще козаччина не сформувала ся в окрему верству й лучила в собі всяких людей, правительство показує охоту орґанїзувати козаків. Так 1524 р. Жиґимонт I піддає гадку українським старостам, чи не добре було-б, „якби там тисяча або дві людей козаків на Днїпрі мешкало; може була би від них більша і знаменита послуга і оборона держави“ [1]). Пізнїйше 1533 р. на соймі підносить таку саму гадку Остафій Дашкович[2]). Навіть ще 1540 р. видно певну прихильність до козаків; король дозволяє козакам вертати ся до замків із Днїпра, хоч вони провинили ся перед правительством [3]). Але зараз слїдуючого року (1541 р.) видно очевидно зміну в поглядах на козацьку справу: Жиґимонт I каже списати в реєстр всїх козаків в Київі, Черкасах і Каневі, не для того, щоби зорґанїзувати їх против Татар, лиш противно, аби їх стримати від походів на татарські услуги[4]). Така полїтика правительства тріває яких 20 років: король приказує стримувати козаків. Так в 1545 р. знов мало перевести ся слїдство над козаками і ті, що брали участь в нападі на купців, мають бути покарані[5]). Правдоподібно ані одно ані друге не було виконане. В 1557 р. показуєть ся новий спосіб на козаків: Дмитро Вишневецький поставив десь на порогах замок, очевидно, щоби звідти шкодити Татарам; король похваляє се дїло і заявляє надію, що Вишневецький не буде допускав козакам „зачепокъ дѣлати чабаномъ и влусомъ цесаря турецького шкодити [6]). Але плян знов не вдав ся. Вишневецький найменше був відповідний на сторожа козаків; він сам був мистець в степових промислах, знаменито знав лупити чабанів. Сей „неспокійний зрадник“, як його звуть Турки вибирає нїби в королївськім імени оплату із пасовиск в степу, а в дїйсности забирає турецьким підданим по

---

[1]) Чтенія Общ. Нестора т. VIII. — Каманинъ Къ вопросу о казачествѣ до Б. Хмельницкаго, док. стор. 81.

[2]) Bielski Kronika s. 1359.

[3]) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 119.

[4]) Україна 1907 р. т. I стор. 273.

[5]) ibidem c. 277.

[6]) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 130.

300—400 волів [1]). В осени 1556 р. зробив похід на Очаків; „злодійським і зрадницьким способом“ прийшов під замок в 600 коней і землею і в 18 човнів Дніпром, розпочав битву, убив 12 людей із сторожі а 15 лишив ранених [2]). Взагалі „князь Дмитраш“ вважав ся причиною всього злого на пограничу, „з миром не сидячи, на тій Україні злости робить“ [3]). Очевидно сей чоловік козаків стримувати не лиш не міг, але певно і не хотів. В 1560 р. знов нарікає король на козацькі напади, знов приказує їх стримувати — і знов безуспішно [4]). Правительство побачило, що напімненнями козаків не переконає ані силою не переможе; треба було вступити на иншу дорогу — переговорів. Вже 1561 р., як козаки просили листу безпеченства для себе по поході на Очаків, король поручає їм безпечність і заохочує вступити до служби: можуть йти до Лівляндії в похід; та сї пропозиції мабуть не війшли в житє [5]). Так само 1568 р. король забороняє козакам нападати на Татар і приказує вертати ся із Низу до міст: „ведже при замцехъ нашихъ знайдется вамъ служба наша, за которую жалованє кождый з васъ отъ насъ одержитъ“. І знов не маємо доказів, щоби козаки приняли візванне. Аж чотири роки пізнїйше удало ся правительству довести до успіху свої бажання: в 1572 р. гетьман коронний Язловецький „водле злеценья и порученья нашого... певный почетъ тыхъ козаковъ, которымъ юргелтъ зъ скарбу нашого ити маеть, обрал“. З пізнїйших років маємо звістку, що сей віддїл числив 300 людей.

Як видно зовсїм не легка річ була взяти козаків в службу. „Низовці, що привикли до розбоїв, що живуть без ряду і зверхности, довго предкладали надію сумнівної здобичі над певну платню“, — влучно характеризує ті відносини шл. Ожельский, котрий пізнїйше також мав приказ брати козаків на службу. Дійсно самою платнею і при тім дуже скромною, — по $2\frac{1}{2}$ зол. на чоловіка, — козаків не можна було позискати; треба було зробити їм ще які уступки. Очевидно ходило о те житє „без ряду і зверхности“, котрим жили козаки — иншими словами о той новий лад, котрий завела собі козаччина нелеґальною дорогою. Як ми бачили, правительство вже перше може й несьвідомо, в кождім разї необережно, признало рацію істнования ко-

---

[1]) Жерела т. VIII ч. 18, 19. [2]) ibidem ч. 19.
[3]) ibidem ч. 19, 21. [4]) Акты Ю.-З. Россіи II ч. 137.
[5]) ibidem ч. 143.

зацьким орґанїзаціям: королївські листи, звернені в урядових справах до козацьких атаманів по містах, давали якби правительственну санкцію тим нелеґальним урядам. Козаки, що й так признавали лиш свої уряди, тепер тим певнїйше могли вести боротьбу в їх оборонї. І коли правительство 1572 р. схотїло взяти їх на службу, козаки виказали, що терплять „отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и врядовъ великое утисненіе и кривды“ і заявили, що до порозуміння може дійти лиш тоді, як сї кривди будуть знесені. Козацькі жадання увінчались несподіваними успіхами; гетьман коронний „зъ владзы и присуду всякихъ врадовъ ихъ вынялъ и подъ справу свою гетманскую взялъ“[1]). Козаки певно бажали, щоби їх лишити під присудом їх власних урядників, під котрими вони de facto були; але правительство так далеко не пішло і поставило справу на посередню дорогу. Коли козаків увільнено з під власти льокальних урядів, за те вони мусїли піддати ся присудови урядника іменованого королем. З початку сповняв старшинство над козаками сам гетьман коронний; але скоро поставив на своє місце шл. Яна Бадовского „старшимъ и судьею надъ всими козаки низовыми“.

Хоч козаччина не змогла перевести всїх своїх бажань, все таки ординацію 1572 р. треба вважати великою побідою козацьких ідеалів. Пригадати лиш, як коротко трівала боротьба. В 1520 рр. козаччина ще зовсїм не сформована так само в верству, в 1540 рр. старости побіджають її як і все опозиційне міщанство, в 1550 і 1560 рр. зявляють ся вперше по містах козацькі орґанїзації, з початком 1570 рр. частина козацьких домагань дістає потвердженнє правительства. Козацька побіда стає тим більш імпозантна, коли близше придивити ся новій козацькій орґанїзації. Найважнїйший факт в нїй те, що козаки увільняють ся від власти всїх урядів, і то не лиш ті козаки, що вийшли на службу, але ціла козаччина: Бадовский став „старшим і суддею над всїми козвками низовими“. Неясна лиш справа, чи козаки не підлягали тільки судовій власти льокальних урядників, чи взагалї не були обовязані до нїяких обовязків супротив урядів, отже не платили податків, не сповняли служб і т. и. Ціла річ мабуть була відразу неясна і швидко прийшло тут до непорозумінь. Компетенції нового старшого також не означені докладно. Ординація головну вагу кладе на від-

[1]) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.

носини старшого не до козаків, лиш до урядів і стороннїх людей. Так приказує ся, що старший „каждому, хто бы якое дѣло до козаковъ, кгды до замковъ и мѣстъ нашихъ зъ Низу придуть, мѣлъ, справедливости зъ нихъ чинити маетъ“. Що до урядів, то від них суддя має бути зовсїм незалежний „окромѣ кгвалту и речей крвавыхъ“, що судять ся звичайними судами. Яку власть мав старший над самими козаками, про се ординація не говорить нїчого, поза сею одною справою, що судить козаків в мішаних справах з стороннїми людьми. Се не припадкова річ; власне сїй неясности і нерішучости компетенцій старшого лежить сама характеристична прикмета ординації. Козаччина дотепер розвивала ся сама без впливів з гори, як раз против волї місцевої управи; і розвивала ся з такою енерґією, що нїякі нагінки не змогли стримати її зросту. Коли-ж не дали їй ради льокальні власти, то тим менше могло кермувати нею центральне правительство, що анї не знало достаточно відносин на Українї, анї не мало сили змінити ті відносини, анї навіть не бачило великої користи в їх змінї. Коли козаки вже фактично творили в кождій громадї окрему громаду і не було способу знищити сеї орґанїзації, правительство рішило принайменше звести до minimum ворогованнє мїж козацтвом і рештою людности, кинути якийсь міст між обома ворожими собі суспільствами. Тим мостом був уряд козацького судді, котрий мав зводити сусїдські спори на мирову дорогу. Що до козаків, то здавало ся догіднїйшим не рухати їх орґанїзації, старший старшував над козаками хиба лиш в воєнних походах і рішав їх справи з стороннїми; поза тим мабуть не мішав ся до козацького устрою. Такі здогади тим більш правдоподібні, коли глянути ще на саму особу судді. Хоч він був шляхтич і Поляк, то давно сидїв на Українї, з козацтвом знав ся добре і його громадські ідеали були зовсїм ідентичні зі змаганнями козаччини. Се видно ясно із тих „вольностей“ які він собі виторгував за ціну того, що став козацьким старшим: отже він увільняє ся від всякого присуду; з своїх домів і ґрунтів в Білій Церкві не платитиме нїяких податків анї робити повинностей; в своїх домах разом з жінкою „шинкъ вольный, медъ, пиво, горѣлку мѣти и всякіе пожитки собѣ тамъ розмножати мають, а съ того капцизнъ, платовъ и повинностей жаднихъ намъ господару и никому полнити не будутъ повинни“. Вольність від присуду, свобода від податків і повинностей, право шинків і всяких инших промислів — все те сї „воль-

ности", за котрі бореть ся козаччина. Як зріс ся Бадовський з козаччиною, видно ще із його неохоти до всяких урядників: „безъ таковое волности для переказы (секатур) отъ воеводъ, старостъ украинныхъ и урядовъ.. служити бы не могъ" [1]); такі самі скарги на урядників ми чули від козаків. Такий чоловік певно не міг і не хотів виступати против козацького ладу і козацьких змагань.

V.

Як тяжко було правительству зробити щонебудь з козаками, видно з сього, що ординація 1572 р. упадає дуже скоро. Згадки про відділ, що вступив на королівську службу маємо лиш з 1573 р.[2]); в дальших роках не чути про нього нїчого, — очевидно він розвязав ся. Нову орґанїзацію зачинає новий король Стефан Баторій. Правда, не знати напевно, чи ініціятива тепер вийшла від самого правительства; в 1576 р., як Баторій лиш приїхав до Польщі, прийшло до нього козацьке посольство: Іван Сїверний, Хведір Захвостний, Семен Поховський і Марко Винницький [3]); можна-б підозрівати, що вони бажали вступити з товариством на королівську платню. Два роки пізнїйше приходять знов посли „з поміж запорозьких молойців": Андрій Лиханський, Іван Подолянин, Матвій Дїд, Іван Клинок, Филин Коза з заявою, що готові служити королеви [4]). Очевидно знаходили ся між козаками одиниці, котрих привабляла платня і квтрі годили ся заступити давнїйший відділ. Король також не був противний орґанїзації козаків. З одного боку примушували його до сього Татаре, котрі остро домагали ся, щоби вкоротити козацьку своволю, і самі піддавали думки, чи не взяти-б королеви козаків на службу [5]); з другого боку козаки як народ воєнний могли бути дуже помічні в московській війні [6]). Не без впливу було мабуть й се, що Москва також хотїла перетягнути

---

[1]) Акты Ю.-З. Россіи т. II ч. 149.
[2]) Górski Historya piechoty c. 242.
[3]) Źródła dziejowe IX c. 80.
[4]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 336; пор. Źródła dziejowe т. IX стор. 216.
[5]) Bibl. Krasińshich т. V—VI стор. 36.
[6]) Див. лист короля з 27 липня 1578 р. — Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 130—1.

на свій бік, — пригадаймо посольство 1576 р., — й дійсно могла тим зробити поважну конкуренцію Польщі. Так інтереси козаків і правительства зійшли ся в одній точці; заключено умову 16 вересня 1578 р.[1]). Баторієва ординація не була нічим оригінальним; сам королівський універсал виразно звязує її з ординацією Жигимонта Августа: новий старший Михайло Вишневецький ставить ся козаком „на місце небіщика Вп. Юрія Язловецького". Тільки відділ тепер побільшений; замість 300 людей є 500; платня на час війни з Москвою вища дещо, як давнійше, але „потім мають мати се, що мали за бл. п. Жигимонта Августа, короля і попередника нашого, тим способом і з сею вольністю, як тоді було". Зовсім докладно видно, яка несправедлива була традиція, що приписувана Баторію нову військову орґанізацію; Баторієва ординація се лиш копія ординації Жигимонта Августа.

Ся угода 1578 р. навіть о стільки менше замітна в порівнанню ординацією 1572 р., що в ній козацька орґанізація означена ще менш ясно і докладно як за Жигимонта Августа. Правда, військовий устрій в ній виданий з більшою прецизією: верховним старшим над козаками є Михайло Вишневецький і йому мають бути послушні „гетьмани їх і инші справники, також всї молойцї"; на вірність складають йому присягу; козаки мають здержувати ся від своєвольних походів і карати тих, що ходять в такі походи; мають давати звістки про Татар і віддавати полонених невольників; за се беруть за час війни річно по 6 кіп литовських і сукно, а потім се, що брали за Жигимонта Августа; король обіцює ще мати на памяти більше заслужених. Військові права і обовязки козаків, як бачимо, означені докладно. Але як неясно означене правно-політичне становище козаків! Про се згадане лиш одною фразою: по московській війні „мають мати се, що мали за бл. п. Жигимонта Августа, короля і попередника нашого, тим способом і з сею вольністю, як тоді було"; тільки всього... Очевидно під „вольністю" треба розуміти увільненнє козаків від присуду воєвод, старост і инших урядників. Але коли в попередній орґанізації була означена границя між компетенцією козацького старшого і правами наших урядів, тут сього нема; там віддавала ся старшому судівнича власть над козаками, тут і згадки нема про се; навіть старший не носить вже титулу

[1]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 336—8.

„судді“, як за Жиґимонта Авґуста. Се новий доказ, який слабий вплив мало правительство на козацькі громади поза чисто військовою орґанізацією (котрій зрештою не були противні і самі козаки, як се видно з їх посольств); Жиґимонт Авґуст пробував ще зробити деякі зміни в правнім положенню козаччини, Баторій не здобув ся на нїчо більше, як на фразу про „вольности“, — видно, не було вже ради на козаків. Одинока річ, в котрій можна-б ще підозрівати змаганнє правительства до реорґанізації козацьких порядків, се те, що старшиною над козаками іменовано черкаського старосту, Михайла Вишневецького. В попередній ординації козаків увільнено від старостинського присуду; тепер сей присуд вертав ся назад: в одній особі лучило ся старшинство і староство. Очевидно не відмежовано обох компетенцій й Вишневецький як старший дуже легко міг потягати козаків до тих обовязків, що належали ся йому як старості; таким способом, підступом можна було ломати козацьку незалежність, примушувати козаків до всяких служб і податків. Коли правительство справдї мало такий плян, то не можна сказати, щоби він удав ся; передовсїм Михайло Вишневецький якось відразу відсунув ся від старшинства, а його місце заняв заступник його, Ян Оришевський, що скоро переняв ся сам козацькими стремліннями; а далї і самі козаки не думали піддавати ся старостам.

Козацький віддїл, що війшов на службу, не відразу війшов в військовий порядок. Вже в цьвітнї 1579 р. король мусїв напоминати, щоби козаки не підпомагали волоських претендентів, лиш „так, як удали ся на нашу службу, з повинности вашої нїчого иншого не робили, а пильнували сього, щоби були вірні нам і Річипосполитій, а послушні у всїм старості черкаському, під котрого старшинством стоять“ [1]). Але якось заведено дисциплїну. Віддїл Оришовського з початку був на Українї; потім в 1580 р. ходив в московську війну: „шкоди великі поробили, Стародуб спалили і з великою користю вернули ся“ [2]). З двох років (1578 і 1581) маємо рахунки платнї, котру діставали козаки; при однім із них є поіменний реєстр козаків, що взяли платню [3]).

---

[1]) Bibl. Krasińskich т. V—VI стор. 396.

[2]) Bielski Kronika с. 1480; пор. Heidenstein Rerum polon. libri (ed. 1672) с. 164.

[3]) Źródła dziejowe т. IX с. 294—5, т. XX стор. 154—164.

З воєнного боку козаки вдоволили правительство і певно самі були вдоволені; але швидко прийшло до непорозумінь на иншім тлї. Козаки, що війшли в королївську службу, очевидно ще з більшою певністю стали підносити свої домагання; до сього давала товчок давнїйша ординація, не збороняла сього неясна Баторієва орґанїзація, вкінци підтримувала стремлїннє явна сьвідомість заслуг супротив правительства.

Як дізнаємо ся із листу Баторія козаки посилали до короля посольство зі скаргами на те, що урядники против їх вольностей накладають на них всякі обовязки і роблять ріжні кривди. Головні точки сих кривд такі:

1. Хоч король віддав уряд і старшинство над козаками їх старшому, урядники узурпують собі юрисдикцію над ними, піймають їх і саджають в вязницю;

2. видумують на них обвістки, коляди і инші податки.

3. маєтности по смерти їх, поминаючи приятелїв і кревняків, забирають і беруть собі на власність.

Урядники отже не хочуть признати трох головних козацьких постулятів: незалежности від присуду, вольности від податків, свободи дїдичення. Найбільш інтересне се, що козаки вважають сї три точки не дезідератами, лиш своїми вольностями, правами; секатури урядників дїють ся „з нарушеннєм їх прав (przeciwko praw ich naruszeniu)“. Коли-ж козаки дістали такі права чи вольности? Як знаємо, можна ствердити напевно лиш одно, що були увільнені від присуду урядників; по ординації 1573 р. мав їх судити їх старший. Отже коли старости виконували юрисдикцію над козаками, робили се безправно. Але що до двох инших точок, то нема слїду, щоби козаки мали тут які особливі вольности; противно практика виказує, що козаки й платили обвістки та коляди і по смерти майно по них забирав намісник на город. Так в Київі по люстрації 1552 р. „козакъ або якийкольвекъ гость, хто до Кієва з верху, з низу або зъ заполья приедеть, повиненъ дати каждый обвистки наместнику воеводиному грошъ“[1]). В Черкасах і в Каневі козаки, що не мають домів платять „старосте колядки по шестижъ грошей“[2]). Що до дїдичення, то в Черкасах записаний 1503 р. „обычай“, що тыи отумерлые речи, хто ближнего не

[1]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VIIт. I с. 112.
[2]) ibidem c. 82, 95.

маетъ, приходятъ на намѣстника черкаского"; користаючи з сього права намісник бере на город „отумерлые речи", котрі лишив козак Матенко у свого товариша-бурсника [1]). Так козаки не мали нїякої підстави говорити про вольности від податків або про волю дїдичення. Коли звали се своїми правами, то зовсїм без основи; правительство не признавало дотепер тих прав. І можна було сподївати ся, що Баторій, що найбільше затвердить вольности Жиґимонта Авґуста, — значить ся, лишить козакам незалежність від присуду, — а инших „вольностей" не буде признавав, як нїхто признавав їх до сеї пори. Але стало ся инакше. Урядники дістали таке напімненне:

1) „щоби над козаками „без відомости старшого, котрий з нашої руки над ними є, не уживали юрисдикції в звичайних (potocznych) річах... хиба, щоби які убивства і ґвалти робили, такі мають бути, порозумівши ся з ними, урядово карані;

2) „щоби нїяких податків, вимислів вічно не брали;

3) „щоби по умерших маєтностей не забирали або кому иншому не допускали забрати, але щоби кревняки кождого з них або кому він даруе, брали їх маєтности".

Одним словом Баторій акцептував всї козацькі домагання: не лиш незалежність від присуду урядників (з застереженем що до „ґвалтів"), але й свободу дїдичення маєтностей і волю від податків. Козаки знов побідили, знов переперли дальшу частину своїх змагань. І як незамітно перейшов такий важний факт! Король в своїм унїверсалї зовсїм не признає ся немов-би давав якісь нові вольности для козаків; він просто констатуе, що козаки мали такі права, а що деякі несумлїнні урядники почали їх ігнорувати, пригадуе ся їм буква закона. Тимчасом се були нові вольности! Так тихим способом затвердило правительство новий лад, який витворила собі козаччина; в формі інструкції для урядників видано привілеґії, що стали підставою леґалїзації козацької верстви в польській Річипосполитій.

Здобути признанне для тих вольностей у инших верств було не легко. З того самого часу, коли видав Баторій грамоту козакам, маємо звістку, що в Черкасах прийшло до поважних непорозумінь між міщанами і козацтвом; про причину сього не знаємо нїчого певного, але зовсїм правдоподібна річ, що Черкасцї стали протестувати против козацьких привілеґій, які обер-

[1]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 2.

тали ся очевидно в їх некористь: коли козаки звільняли ся від податків, всї тягарі спадали на саме міщанство. Королївський відпоручник шл. Ожельский, вірний політиці правительства став по боцї козаків і вину бачив лиш по боцї міщанства. „Але Черкасцї, люде на пів дикі і лишені всякої осьвіти, лиш з трудом дали наклонити ся до нагороди Низовцям за кривди, що їм зробили“ [1]). Значить ся, правительство серіозно боронило прав козаччини.

Та хоч правительственні круги так забігали о ласку козацтва, козаки, „що привикли до розбоїв і житя без ряду та зверхности, довго предкладали надію сумнівної здобичі над певну платню“ [2]). З гори було видно, що й ся друга орґанізація не вдержить ся довго. Дійсно про козацький віддїл по 1584 р. не чуємо нїчого; потім 1588 р. стрічаємо більший віддїл 900 чоловіка [3]). В 1590 р. наслїдник Баторія, Жиґимонт III пробує завести знов новий віддїл, тим разом з 1000 чоловіка [4]). Отже головна мета заходів короля — взяти козаків в міцну руку, не вдала ся.

Зате незвичайний успіх мали Баторієві вольности. Тільки що справа пішла в инший бік, як се могли собі бажати верховодячі сфери. Коли правительство давало вольности козакам, то думало забезпечити їх лиш тим 500 козакам, що вийшли на службу. Тим часом до московської війни взяв король на платню ще більше козаків поза тим віддїлом: так в 1579 р. були під Полоцаком козаки Матвія Шамоватого і козака Миколи, в 1580 р. був Іван Новельський з 100 козаків, Корнило Перевальський з 100, Гаврило Баруля з 500, Хведір Кишевич з 100, Григорій Чилуня з 100, Константин Величко 100, Борис Жаба з 300 [5]). Всї ті козаки віддавали Польщі такі самі важні прислуги як віддїл Оришовського, і як вернули ся на Україну, очевидно мали претенсію до таких самих прав і вольностей як королївські козаки. І не можна було їм відмовити рації. Сам Баторій признавав, що тим козакам належать ся такіж свободи як віддїлови на постійній платнї; се видно із стилїзації унїверсалу 1582 р.: урядники не мають виконувати присуду „nad tymi kozakami nizowemi, zwłszcza, ktorzy żołd nasz biorą..“

---

[1]) Broel-Platter: Zbiór pamiętników т. IV с. 114 (Записки роду Ожельских). [2]) ibidem.

[3]) Górski Historya piechoty с. 36.

[4]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 28.

[5]) Źródła dziejowe т. IX с. 216.

поза тим „zwłaszcza“ могли вигідно помістити ся козаки, що не належали до відділу; так само як тамті мали певну причину користувати ся головними вольностями: не підхопити під старостинський присуд, не платити податків, свобідно розпоряджати майном. Завдяки сьому козацький лад ширить ся чимраз далі.

Козацькі стремління підпер знаменито Ян Оришовський, що був іменований 1578 р. помічником Вишневецького, головного „справника“ королівського відділу. Як було вже згадано, Вишневецький не виконував свого уряду і всю орґанізацію віддав в руки свого заступника. Оришовський був фактично одиноким старшим козаків; навіть титулує ся гетьманом [1]). Але він поступав зовсім не так, якби пристало на відпоручника правительства. Замість дати козаччині якийсь напрям і кермувати нею, він піддав ся зовсім козацьким впливам, переняв ся козацьким съвітоглядом і не зробив ані кроку, щоби звести козаків на дорогу корисну для Польщі, противно підпирав козацький сепаратизм. Між козаками він шляхтич і Поляк скозачів так, що аж зробив сензацію на соймі: був убраний по грецьки, сідав по турецьки [2]). Не думав стримувати козаків від походів на Татар; ще й підпирав козацьку боротьбу, сам ходив двічи на Крим — за татарськими вівцями. А що найважнійше, помагає своїми впливами заводити козацький лад по „воляхъ и местахъ“ на Україні. Є на се одна інтересна вказівка. Князь Константин Острожський, київський воєвода, казав „обволати“ в одній київській слободі волю на 24 роки. Люде зійшли ся до слободи і як самі кажуть „почали ся есмо обходити як у въ иншихъ воляхъ и местахъ его королевское милости то есть шинкувати пиво, медъ, горелку“. Шинкованнє напоїв се дуже ціннй промисел і не дозволяв ся кому небудь, лиш привілейованим людям; знаємо вже які невдоволені були Канівці, як козаки почали ситити мід в сіверських уходах. Так само і Острожському видало ся неможливою річею, щоби перші-ліпші слобожане уживали такого високого права; приказав, щоби сї осадники „жаднымъ питемъ шинковнымъ ани гандлемъ се не обходили“. Княгиня Воронецька, як намісникова київська, виконала княжий присуд, наїхала на слободу, зруйнувала її і слобожан заперла в тюрму. Се оден із тих епізодів боротьби урядників

[1]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I стор. 255.
[2]) Scriptores rerum polon. т. XI с. 33.

з людністю України, епізод анальогічний до кровавих спорів в середині XVI в.; як там, так і тут уряд хоче оружною рукою придусити вольну людність. Але знати зараз, як змінили ся тепер відносини. Сорок літ тому опозиційні елєменти були розбиті і мусїли піддати ся зовсїм старостам; тепер знаходять собі заступника і оборонця. От як оповідають про се слобожане: „Оповедали ся есмо слузе его королевскоє милости, его милости пану Оришовскому, гетману запорожскому; якожъ дей его милость панъ гетманъ обецал се устне перед его королевскою милостью сознати тое наше оповедане“[1]). Так отже козацький старший з характеру свого уряду вважає ся прибіжищем покривджених соціяльно; і Оришовський без нїякого протесту позволяє вважати себе якби якоюсь вищою інстанцією над українськими урядами. Таким способом Оришовський, — коли згадати перед ним Дмитра Вишневецького і Яна Бадовского, — се вже третий козацький орґанїзатор, що використав правительственну поміч на користь козаччини, а на шкоду правительства.

При таких корисних обставинах розвій козаччини міг пійти ще швидшим темпом. Зовсїм не устають козацькі походи чи до Волощини чи на Татар. В 1583 р. підпирали козаки молдавського претендента Емануїла; тогож року відбув ся похід братів Зборовських на Ягорлик; в 1584 р. ходили козаки на Очаків, в 1585 р. двічи на Крим. При тім козаки не вважають своїх походів чимсь нельояльним: противно „всї тим славлять ся, що з приказу (правительства) ходили, і тепер инакше не говорять, лиш що ми служили річипосполитій“[2]). Походи були більші як коли небудь і привели нові, гострі погрози з боку турецького правительства; король мусїв звернути ся до репресій, декотрих козаків покарано, иних примушено тїкати аж на Дін між донських козаків. Але знов показало ся, що не все можна числити на козацьку покірливість. Коли 1585 р. по походї на Очаків, король післав до козаків посла Ґлембоцкого з жаданнєм видачі винуватих, козаки не лиш не послухали приказу, але ще покарали смертю королївського посла: по запорозькім звичаю утопили в ріці[3]).

І не лиш між запорожцями видно такий рух ворожий правительству і всїм тим, що не показують явної прихильности

[1]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. VII т. I ч. 35 (1586 р.).
[2]) Acta historica т. XI с. 403 (1583 р.).
[3]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I с. 15.

козаччині. „Своєволя“ переходить і в українські городи та шляхотські добра. В маєтностях кн. Яна Збаражского, браславського воєводи і у сусідної шляхти козаки „беруть собі приставства по старому“, жадають щоби їм давати харчі. Знов між своєвольними на першім місци стоїть королівський урядник Янча Баґер, писар козацького відділу: „ґвалтом собі приставства позабирав і шкоди немалі поробив“, „приказують, щоби їм урядник давав харчі“[1]). В Білій Церкві міщане-козаки роблять такі неспокої, що правительство видало їм процес як „бурителям публичного ладу“[2]). В 1587 р. виступає в Житомирщині Лукіян Чернинський, „который кажетъ себе гетманомъ звати“; зібрав кількасот козаків і селян та на чолі їх напав на Кодню, містечко шл. Тишкевича і поробив там великі шкоди[3]).

Се лиш вістуни пізнїйших подій. Козаччина в своїм стремлїнню до заведення нового ладу не затримала ся на половині дороги, рішила ся зреалїзувати свої змагання в цїлій повноті. До сього прийшло в найблищих роках по смерти Баторія — в повстанню Косинського. Косинський, як стільки инших козацьких старшин був шляхтич і не-Українець, але подібно як Бадовський і Оришовський скозачив ся на Україні і переняв змагання козаччини за свої. Повстанє розпочало ся як приватна справа між самим Косинським і кн. Острожським[4]); але з Косинським злучили ся всї невдоволені елєменти, що мали поладнати й собі рахунки з ріжними панами, і війна обняла цїлу східну Україну. Хоч може більшість учасників сього руху не були козаками чистого типу, то дуже добре видно провідний клич в цїлім повстанню — бажанє завести козацькі порядки в цїлій Україні. І як енерґічно переводять ся в житє сї змагрння: „замки и места Є. К. М. яко и шляхетскіе обычаемъ непріятельскимъ посидаютъ, людей забивают, мордують, палять, пустошать и до присяги на послушенство свое примушаютъ“[5]). Козаки просто виповідають послух польській державі, заводять своє панованнє. А як мали виглядати козацькі

---

[1]) Acta historica т. XI стор. 403—4 (1583 р.).
[2]) Scriptores rerum poloncarum т. XVIII стор. 240 (1585 р.).
[3]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III стор. 18—23.
[4]) Пор. Доманицького Козаччина на переломі XVI—XVII вв. (відбитка із Записок Н. Т. ім. Шевченка) стор. 6—7.
[5]) Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 49 пор. стор. 45—6.

порядки, на се маємо деякі вказівки в умові між козаками і черкаським старостою Михайлом Вишневецьким; з тим старостою вели козаки також війну, але в битві Косинський погиб, а його військо було примушене йти на переговори з Вишневецьким. Умову зложено десь літом 1593 р.; найважнійші її точки такі:

1. „Що тикає ся маєтностей по умерших товаришах козацьких, урядники Й. М., так підстарости як також й городничі, не мають їх брати на черкаського старосту, але по природнім праві повинні переходити і діставати ся жінкам, дітям і своякам їх.

2. „Козаки, що приходили-б колинебудь з низу до старостів Й. М. мають мати вільний прихід і відхід.

3. „Але сї козаки, що будуть приходили, мають вибрати між собою старшого, котрий робив би справедливість із їх переступів".

Як видно, се в більшій части звісні вже козацькі постуляти, такі самі, як приняв Баторій: свобода дїдичення і незалежність козацького суду; тільки вольність від податків не згадує ся. Натомість сильнійше зазначена особиста свобода козаків — право свобідного приходу і відходу з городів; се була важна справа й її нерадо приймали правлячі круги [1]). Але й се не було одиноке нове домаганнє козаків; Косинський „брав ся до чогось більше" [2]), але не вдало ся йому не тільки завести козацького „послушенства" по городах, але навіть перевести дрібнійших бажань. Так нпр., як вже знаємо, козаки дуже заходили ся коло сього, щоби здобути собі свободу „леж і приставсів", але своїх змагань мусїли зречи ся [3]).

Рухи Лободи й Наливайка, що лучать ся хронольоґічно з рухом Косинського, очевидно мали в основі ті самі змагання; тільки не вспіли їх нїде виразно здефінїювати, ані не розширили їх в нїякім напрямі. Остаточно солоницька катастрофа відібрала козаччинї всї здобутки. Але не на довго. В 1600 р. польське правительство завзиває козаків на поміч; козацький

---

[1]) В переговорах Косинського з Острожським з лютого 1593 р. навіть примушувано козаків вертати ся „на звичайні місця, за порогами" — Архивъ Ю.-З. Россіи ч. III т. I стор. 55.

[2]) Bielski Dalszy ciąg kroniki c. 181.

[3]) Acta historica т. XI с. 403—4; Архивъ Ю. З. Р. ч. III т. I с. 55.

гетьман Самійло Кошка іменем всього війська жадає привернення давних вольностей — вольностей Баторія. Тільки під назвою Баторієвих вольностей виступає лиш один привілей — дідиченнє відумерщин; що до присуду, козаки годять ся, щоби рясом з старшим судили їх королівські комісарі: жадати повної самостійности суду не відважили ся; свобода від податків і воля перебування в городах зазначена невиразно [1]). Правительство не хотіло затвердити й таких бажань, не допустило навіть до неповного суду, знов піддало козаків під старостинський суд [2]). Але козаки зростають знов в силу й легковажать собі соймові конституції, против законів „мають своїх гетьманів і иншу форму справедливости", „ставати не хочуть перед нїяким правом, лиш перед гетьманами собою встановленими", „ані магістратів міст, ані гетьманів слухають, самі собі права складають, урядників і вождів становлять і якби in magna republica aliam rempublicam facinut..." [3]). Починають ся „комісії", що мають впорядкувати козацькі відносини, відібрати козакам се, що вони безправно посїдають. Але супротив живого розвою козаччини всї правительственні змагання показують ся безсильні; Польща мусить уступати із своєї позиції крок за кроком. Переговори 1614, 1617, 1619 р. не доводять до нїчого: козаки, правда, під загрозою війни приймають комісарські рішення, годять ся вийти з „волости", давати гетьмана до затвердження, не ширити свого присуду, — але рівночасно заявляють, що се дїєть ся „з великим нарушеннєм вольностей від найяснїйших королїв, панів наших померших, наданих" [4]) і кладуть застереженнє на будучність. Й як лиш трапить ся нагода, зараз реалїзують свої вольности. По хотинськім походї жадають з початку лиш стацій і харчів [5]); коли їм мінїмальних бажань не вдоволено, беруть ся вводити в житє відразу всї постуляти: заводять свої суди, ведуть промисли і торговлю, опановують городи і шляхотські маєтности, вибирають гетьмана без відома короля, починають зносини з чужими

---

[1]) Listy Żołkiewskiego c. 105—106, 110—111; Жерела до історії України т. VIII стор. 98—100.

[2]) Volumina legum т. II с. 401, 447 (1601, 1607 р.).

[3]) Volumina legum т. II с. 465 (1609 р.), т. III с. 122 (1613 р.); Жерела т. VIII с. 174 (1616 р.).

[4]) Pisma Żołkiewskiego c. 337.

[5]) Жерела VIII с. 268, 271 (1622 р.).

державами, „забувши віри і підданства, самостійну річпосполиту собі становлять“[1]). Знов йде ряд комісій, тепер вже оружних, кровавих; против обмежень робить козаччина чим раз нові повстання (1620 і 1630 рр.); аж повстанне Хмельницького дає остаточну побіду столітним змаганням.

Яке значінне мали вольности польських королїв Жиґимонта Авґуста і Баторія (треба їх брати разом), в розвою козаччини і в відносинах її до польської Річпосполитої?

Козаччина, як знаємо, завдячує свою ґенезу, незвичайним пограничним відносинам полудневої України. В степах виробив ся оригінальний тип господарки, а в його обороні нова воєнна орґанїзація; знов під впливом сеї господарки і в війні зі степовими ордами повстала нова козацька суспільність, з своїм окремим побутом і окремим сьвітоглядом. Виробивши собі новий лад в степах, переходять козаки до давних українських центрів, до городів; тут лучать ся з міщанською опозицією против нових міських порядків, переймають на себе її боротьбу з льокальними урядниками і реорґанізують міста по своїм ідеалам. Цїлий сей процес відбуває ся дуже скоро; козацький лад так знаменито відповідав пограничним відносинам і в своїм походї показав стільки сили, що протягом двох-трох десятиліть скозачіли всї міста над степовим поясом. Від початку стремів сей рух до того, щоби обняти всї українські землї; повстанне Косинського і Наливайка підняли більшість української території. Стримати зріст козаччини була річ неможлива; заздалегідь було видно, — ужиймо апокрифічних слів Баторія, — що „з тих юнаків буде колись вольна річпосполита“. Польське правительство пробувало репресій, але вони не довели до нїчого; треба було йти на переговори з козаками. Жиґимонт Авґуст і Баторій дають козаччинї вольности, леґалізують козацький устрій.

Якими мотивами руководили ся вони притім? Адже-ж козаччина була виразною опозицією против правительства; своїми постулятами підривала значінне місцевих властей, своєю абстиненцією від участи в службах і податках могла внести дуже поважну небезпеку в державу. Віднайти мотиви правительства досить трудно. Мабуть, як в богатьох инших разах, тут поступало ся без нїякого пляну; козаччина, як явище далеке — „яко на Українї“ — легковажило ся; уступки їй, хочби се були

[1]) Niemcewicz Zbiór pamiętników т. VI с. 185—198; Жерела т. VIII с. 285.

уступки принціпіяльного значіння, не вважали ся чимсь дуже серіозним або небезпечним. Що козаків инакше не можна було притягнути до служби, вдоволено їх домагання. Правлячі круги були певно думки, що пізнійше, коли козаччина не буде потрібна, таксамо легко можна буде відібрати її привілеї. Пізнійше пізнала Польща свою похибку, побачила, що козацького ладу ніяк не знищити, що привілеї не обмежають своєволі, а ще її підтримують. І пізнійше ріжними часами намагає ся правительство відібрати сї привілеї, так якби разом з тим взагалї можна знищити козаччину. Але житє, факти потверджують чимраз більше, що сї вольности се одинока дорога розвязання козацького питання в рамах польської держави. Як Польща колинебудь пробувала відібрати козакам вольности, в сій хвилї приходило до повстання, до союзів з Москвою або Татарами, до плянів відірвати ся від Річипосполитої. Коли вольности назад привернено, відразу між козаччиною показувала ся партія прихильна до згоди, і солїдарність та сила козаччини пропадала. Станїслав Жолкевский, пізнійший коронний гетман знаменито вмів удержувати козаччину в льояльности — при помочи таких уступок. Так отже вольности Баторія, хоч на перший погляд виглядають на уступки козакам, в далеких консеквенціях показують ся знаменитим антідотом на козацькі стремлїння до самостійности; видно в них сей тонкий нюх добрих володарів, що ласками і уступками вміють убити найбільш грізну опозицію. Тільки, тільки... не знати, чи Баторій дїйсно мав такі далекозорі пляни, чи може самі історичні обставини так корисно покермували його вольностями.

Як дивити ся з точки козацьких інтересів, то річ очевидно стоїть противно. На перший погляд Баторієві вольности — побіда козаків, дивно скоро дали собі козаки раду з королями. Але коли дивити ся на них через призму пізнійших подій, треба призадумати ся, чи се не була часом Пиррова побіда. Козаччина, як кожда молода суспільність, мала в собі багато елєментарної енергії і дуже легко та скоро вміла реалїзувати свої бажання. Але сьвітогляд козаччини — знов як кождої молодої громади — навіть в часах Баторія не був викінчений, не стояв ще твердою ногою. Щоби козаччина могла виробити собі тверді основи, потреба було, щоби вона перейшла цїлу дорогу перешкод і утисків; аж по богатьох роках проби могла сконсолїдувати ся в сильне громадянство. Тимчасом зараз по перших

своїх виступах, на самім порозї свого житя козаччина стрічає замісь перешкод — ласки й привілеї, місце до вигідного житя. Се відразу звело козаччину з широких филь опозиційности і революційности на мутну воду компромісів. Замісь отвертої боротьби перед козаччиною станула стежечка петицій. І хоч час братання козаччини з старим правительством був дуже коротенький і козаки швидко нерейшли на дорогу повстань, слїди „вольностей“ лишили ся: народила ся угодова партія, що все травітувала до Польщі і довго не давала козаччинї пійти її власною дорогою.

Іван Крипякевич.

АКТИ.

1.

Ібраім баша до Жиґмонта I; просить зробити справедливість з своволными людьми з України, що пограбили волоську землю. — Без місця, жовтень-падолист 1531 р.

Bog wszechmogący, ktory iest mozny y dziwny, ktorego moznosci y słowom nikt sie sprzeciwic nie moze, niech błogosławi, a on ktory ma znak poselstwa wszystkich prorokow porzedzaiący (sic), nad gwiazdy slicznieyszy Machmet Mustafa z mnostwem cudow swych, (ktoremu etc)[1]), y czterech iego miłych y ulubionych towarzyszow. Ebubekira, Umera, Osmana y Alego, (nad ktoremi etc), y wszystkich czystych duchow miłych y wybranych prorokow bozych, niech będzie przytomny. Tego, ktory iest sułtanem sułtanow, zawsze zwycięzca korony wielmozne na swiecie rozdawaiący, cien bozy na ziemi. Białego y Czarnego morza, rumelskiego, anadolskiego, karamanskiego, syamskiego, halepskiego, misirskiego, Mechy y Medyny y swiętego Ieruzalem y ziem arabskich, Gemenu y wielu panstw, ktore swą szablą, ogniowi podobną wielmoznosc ottomanska otworzyła y inszych wielu krolestw y panstw sułtana y cesarza teraznieyszego Baiazetowego syna sułtan Suleymana, siaha, (ktorego Bog etc), ia ktorym iest naywyzszy wezyrem, między Iezusa chwalącymi naysławnieyszemu, krolestwa polskiego krolowi Zygmuntowi, (nad ktorym etc), oznaymuię, ze tymi czasy z wołoskiey ziemi Piotr woiewoda ludzie swych do nas przysławszy, dał znac, że z waszy strony ludzie swywolni na niektorych mieyscach w ziemi wołoskiey szkody poczyniwszy, ubogim ludziom stada pobrawszy y wielkie krzywdy porobiwszy, ze wszystkim do panstw waszych cało uszli, chcąc tego y o to bardzo prosząc, aby mu tez odebrac dozwolenie z owąd dano[2]). A tak iz z nayiasnieiszym cesarzem, (ktorego etc), macie zobopolne przyiazni, a wiecie dobrze, ze wołoska ziemia iest własną

[1]) доповнити: ktoremu pokoy bozy niech będzie darowany — пор. ч. 2.

[2]) в рукописї: dozwolonie z owąd daną.

ziemią cesarza pana mego, a Piotr woiewoda, iako y insi bekowie, iest niewolnikiem cesarskim y od wielmoznosci iego w tamtey stronie ziemi posadzony, poddani tez tameczni daią dan y insze powinnosci odprawnią Porcie otomanskiey, zaczym aby ta ziemia iaką zaczepkę od kogo miec miała albo zeby na panstwa wielmoznego cesarza miał kto rękę wyciągnąc, urazliwa by to nayiasnieiszemu cesarzowi rzecz była. Przeto nie widząc tego bydz słusznoscią y nic o tym nayiasnieyszemu cesarzowi nie supplikuiąc, sam od siebie ten list piszę, aby iesliby to tak było, zeby ludzie wasi do woloskiey ziemi wpadłszy, iakie szkody poczynic mieli, tedy cobykolwiek tam dobra albo towary, bydeł y stad pobranych się bycz ukazało, wynalazłszy, abyscie nazad powracac kazali, a więcey nigdy ludziom na granicach tamtych mieszkaiącym, do wołoskiey ziemi wpadaiąc, przykrosc iaką czynic, srogim rozkazaniem zakazali, a w tym zobopolnego, ktore z nayiasnieyszym cesarzem macie przymierze, ochronili, aby poddani tamteczni, ktorzy dan cesarską płacą, bez zadnego nagabania z tamtey strony w pokoiu siedzieli. A iako tę sprawę odprawicie, listem swym do nas oznaymic nie zaniedbywaycie. Pisan we srodku miesiąca prebiul ewel nazwanego 938 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611, с. 110. З боку заголовок: Od Ibrahim baszy wezyra y hetmana wielkiego do krola Jego Mosci Zygmunta o szkody Piotrowi Woiewodzie woloskiemu poczynione 1539 (!) roku.

2.

Султан Сулейман до Жигмонта I; просить покарати людей, що убили в Камінецькім повіті турецького купця з товаришами і побрали їх товари. — »На урочиську«, липень-серпень 1534 р.

Za łaską y wspomożeniem nayswiętszego wszechmogącego Boga y za swiętych sług bozych błogosławieństwem za poszczęscieniem proroka nad gwiazdy slicznieyszego, wszystkich prorokow poprzedzaiącego y wybranego Macbmeta Mustafy, (ktoremu pokoy bozy niech będzie darowany), takze z mnostwem cudow iego y czterech umiłowanych towarzyszow przytomnoscią Ebubekiera, Umera, Osmana y Alego, (ktorym niech będzie Bog miłosciw), y wszystkich czystych duchow miłych y wybranych bozych, Sultan Suleyman han, syn sułtan Selimow, ia, ktorym iest teraznieyszego wieku sułtanem sultanow zawsze zwycięzca, korony krolom rozdawaiący na swiecie, cien bozy na ziemi, (albo okrywacz ziemi) [1]), Białego y Czarnego morza, Rume-

[1]) Останній вислів „okrywacz ziemi“ се лиш инший переклад вислову „cień bozy na ziemi“.

lii, Azii, Romaniey, Karamanu, Armenii, Mesopotamii y garytanskiey ziemi, Diarbekieru, Damaszku, Adziamii, Halepu, Egyptu, Saydy y błogosławionego Ierusalem y wielmoznego miasta Mechy y oswieconego mieysca Medyny y wielu krayn arabskich, Gemenu, Habeszu y panstw wielu tatarskich, więc y innych panstw, ktore przodkowie sławni moi możnoscia swą opanowali, (nad ktorymi niech Bog okaze miłosierdzie swe), takze y tych, ktoresmy my potężną y mężną bronią naszą otworzyli y podbili, iestem sułtanem y cesarzem sultan Selimow syn, sultan Suleyman han iestem. Wam, ktorzyscie iest krolem polskim y do Polski należącym panstwom panem, Zygmuntowi wiadomo czyniemy, ze mało przed tym czasem z panstwa naszego od zamku Karahylar nazwanego, imieniem Eyiep mianowanego, samosiedmnastego kupca do Polski z roznymi kupiami iadącego y tam się bawiącego y ieszcze siedmnascie wozow towarem nałozonych iuz nazad z sobą prowadzącego w powiecie kamienieckiem złodzieystwo napadszy, wszystkich pozabiawszy, za pietnascie tysięcy czerwonych złotych towarow y gotowizny, cokolwiek było, wzięli y rozszarpali ci złodzieie y rozboynicy, niektore towary z tych pobranych tamze w tamecznym kraiu do schowania dali. Więc ci wspomnieni kupcy mieli służebnych dwoch chrzescian, ktorych nie pozabiano y zywi dotąd zostali y w tamtym kraiu są. Trzeba tedy, abyscie wedle powolnosci i przyiazni, ktora iest między nami y wedle przymiernego obowiązania się z obopolnego, kto tych kupcow rozbił y dobra ich tak wielkie pobrał, takze tam w waszym kraiu będących tych dwoch chrzescian, ktorzy pozabiianym służyli iaką rostropnoscią wynalesc kazawszy, dobrze ich wypytac, ktoby był ten, co pozabiiał y tak wiele dobra pobrał, wszystkiego się porządnie wywiedziec kazali. A potym takowych do siebie przywiesc kazawszy, aby pobrane wszystkie rzeczy y towary powracane były, coby naymnieysza rzecz z nich nie zginęła, staranie uczynic, abyscie rozkazali, a potym przez niewolniki porty naszey do progu wielmoznosci naszey abyscie wszystko oznaymili. Tych zas zabiaczow y rozboynikow, ktobykolwiek był, abyscie wedle tamecznego zwyczaiu z mękami potracic kazali. Więc oprocz tych cobykolwiek kupcow inszych tam poginęło, ktoby ich pozabiiał, abyscie od tych dowiedziec się kazali y iezliby się co ukazało, dobra y towary pozabiianych abyscie temu naszemu niewolnikowi oddawszy, zbrodniarzow wedle zwyczaiu bez kary nie puszczali, a cokolwiek temu niewolnikowi ~~naszemu oddano stamtąd będzie~~, abyscie porządnie zregestrowac kazawszy, [illegible] raczc e wiedziec. Pisan we srodku miesiąca mucharem nazwanego roku 941 [1]) na uroczysku.

[1]) Вперед було 943, але перероблено на 941.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611, стор. 107—108. — З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o zabiciu samosiedmnastego kupca pod Kamiencem 1532(!).

3.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; просить випустити на волю арештованого купця Андрія, таксамо московського посла і жадає кари на Українців, що зробили нахід на Очаків. — Без місця, март-цьвітень 1538 р.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc), list nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, iż tymi czasy u wysokiey porty naszey słyszano iest, ze dobrze przedtym dla własnych potrzeb naszych cesarskich posłanego do Moskwy kupca imieniem Andrya. gdy do panstw waszych przyiechał, (iakoby oprocz towarow naszych cesarskich miał miec przy sobie cudze towary), zatrzymac rozkazaliscie, a tak temu kupcowi, gdy zowąd odiezdzał, na naszą własną potrzebę cesarską niemały skarb dac rozkazalismy byli, przeto gdy ten niewolnik nasz Sayd tam przyiedzie, iezliby ktory z waszysh panow tego to kupca zatrzymał, względem przyiazni naszey, przydawszy kogo swego do tego naszego niewolnika, abyscie z nim sam dla przypatrzenia się przysłali, bo iezli oprocz na naszą własną potrzebę cesarską kupionych rzeczy naydzie się co cudzego, więcey tego kupca w tamte kraie posyłacz nie będziemy. Słyszelismy y to, iakoby moskiewski krol posła swego do wysokiey porty posłac miał, ktory do waszych panstw przyiechawszy, zatrzymany by bydz miał. Nasza wysoka porta, tak przychodzącym iako y odchodzącym nie iest zabroniona; iezli tedy ten poseł dla przyiazni lub dla nieprzyiazni posłany iest, kiedy do wysokiey posła idzie, a byłby przez kogo waszego zatrzymany, gwoli przyiazni z tą wysoką portą y gwoli uczciwosci, przymierzu, nie kazcie go chamowac lub z przyiaznią lub z nieprzyiaznią, z czemkolwiek iest posłany u wysokiey porty naszey, niech się sprawi. Więc przeszłego czasu suplikowano nam, ze z waszych ludzi na Ukrainie się bawiący niektorzy, iedni lądem, drudzy łodziami przyszedłszy, na oczakowską osadę uderzyli, poddanych tamecznych, zony y dzieci y dostatki poszarpawszy, odeszli. O czym ponoscie wy wiadomosci nie mieli, ale gwoli przyiazni mamy nadzieię, ze ukrainskim starostom tę sprawę zlecic, aby między nami będące ustanowienie y list nasz cesarski przymierny, miał swoie poszanowanie y aby się mu nic przeciwnego nie działo, a tych co to porobieli, ktobykolwiek był, tymze ukrainskim starostom wedle ich roboty skarac rozkazcie. Pisan miesiąca zylchide nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 119—120. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o kupcu Andryiu, o kupcach własnych cesarskich, o posle moskiewskim, ktorego, iżby zatrzymac w Polszcze miano, słychac było, o szkodach u Oczakowa poczynionych.

4.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; просить звернути річи одного купця, що помер на Україні; жадає справедливости з браславських підданих, що убили і пограбили вівчарського писаря. Адріянополь, червень-липень 1538 р.

Między Iezusa chwalącemi naymoznieyszemu, między messyaszow zakon trzymaiącemi zacnieyszemu, z nazaranczykow wszystkie sprawy naprawiaiącemu, wszelkiej czci etc. etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom), ten list nasz cesarski [1]) oddany będzie, mieycie wiadomo, ze niedawnego czasu w waszym krolestwie kupiec nasz ieden, po kupiectwie zaiechawszy, tam umarł, po ktorym towary y rzeczy na skarb wasz wziąwszy zatrzymano, to gdy do wiadomosci naszy cesarskiey przyszło, gwoli odzyskania tego posłalismy z niewolnikow naszych iednego, Seyd nazwanego. Niedawno takze poddani wasi z Bracławia pisarza iednego owczarskiego zabiwszy, 60.000 asprow przy nim wzięli, tak maiestatowi naszemu sprawę dano; trzeba tedy gwoli przyiazni y przymierzu, ktore między nami iest, aby tego kupca naszego w panstwie waszym zmarłego wszystkie rzeczy y towary odumarłe, ileby ich kolwiek było y u kogoby się ieno wynalazły, temu naszemu posłanemu niewolnikowi wydac abyscie kazali; takze tych z Bracławia poddanych, ktorzy to owcarza zabili y pieniądze pobrali, (iesli się tak ukaze), gwoli przyiazni i miłosci między nami będący wyszukawszy zaboycow, pieniądze pobrane temu niewolnikowi naszemu oddac abyscie rozkazali. Tak wiedzcie y znakowi naszemu cesarskiemu wiarę daycie. Pisan w Adryanopolu miesiąca sefer nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 125. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o wrocenie odumarłych rzeczy y towarow kupieckich y o sprawiedliwosc z barawskich (sic!) kozakow o zabicie pisarza owczarskiego y o pobranych pieniędzy powrocie 1538 roku.

5.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; жадає справедливости для Турка Мустафи, котрому якийсь хорунжий з Польщі убив батька, а його самого тримав в вязниці. — Без місця, серпень 1538 р.

Naymoznieyszemu między Iezusa chwalącemi, naychwalebnieyszemu między messyaszowego zakonu ludzmi, wszystkie sprawy naza-

[1]) пропущено: gdy.

renczykow naprawiaiącemu, wszelkiey czci y chluby godnemu, zastępow wielkich y ogromnosci panu krolowi polskiemu, (ktoremu etc), Zygmuntowi ten nasz znak cesarski gdy będzie oddany, niech ma wiadomosc, iz ten, ktory ten list nasz do was niesie, nazwany Mustafa, obywatel zamku naszego oczakowskiego, do wrot wysokiey porty naszey przyszedłszy, ze mało przedtym z krolestwa polskiego ieden pan chorąży nazwany ze dwoma tysiącmi siedmioset ludzmi blisko Oczakowa poszedłszy, Alego, oyca tego Mustafy zabrawszy, samego Mustafę w więzienie wziąwszy, do Polski zaprowadził y tam go więzniem chował, a potym go za 50.000 aspr przedał, ktore pieniądze ieden iego przyiaciel Iusuph temu to panu oddawał y odliczał; w czym iz się mu krzywda y gwałt stał, do nas suplikował. A tak trzeba tego abyscie gwoli przyiazni między nami będący, w tę sprawę[1]) weyrzawszy wspomnionego Mustafy pieniądze, ktokolwiek ie wziął, takze y oyca iego, kto zabił, wynalazłszy, pieniądze nazad wrocic, a tych, co się takimi bawią łotrostwy, skarac rozkazali. Tak wiedzcie. Pisan na schodzie miesiąca prebiul ewel nazwanego 945 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 144. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta za Mustafą oczakowskim o zabiciu oyca y o więzieniu samego, aby to, co dał za się okupu, wrocono nazad 1536(!) roku.

6.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; прирікає, що не буде нападів з боку Татар, також не будуть приходили в українські границі пастухи, з котрими заходять своволники; просить випустити на волю купця Андрія. — Без місця, 19 мая 1539 р.

(Po zwyczaynych tytułach) Krolowi polskiemu (ktorego sprawy niech Pan Bog prowadzi do dobrego konca), znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze temi czasy przez przysłanego posła waszego do tey wysokiey porty cesarskiey, nieiakiego między messyaszow zakon trzymaiącemi zacnego Wilamowskiego, niektore sprawy oznaymiliscie nam y zescie niekontenci będąc z Tatarow, ktorzy poddanych panstw polskich naiezdżaiąc, poddanych w niewolę zabieraiąc, złosci wyrządzac nie przestawaią, y abysmy hanowi teraznieyszemu Sachip Gieraiowi koło tego przykazały, ządaliscie. A tak wedle woli waszey temu to hanowi od wysokiey porty naszey mandat nasz cesarski posłalismy y koło tey sprawy, iako potrzeba, rozkazanie nasze dalismy, aby wiency do panstw naszych Tatarom wpadac y szkod czynic nie dopuszczał. Ale iz z dawnych czasow z tamtego

[1]) będący w tę sprawę — двічи в рукописі.

krolestwa polskiego cos trochę zwykło mu było dawac, tedy cokolwiek iest, co wy lepiey wiecie, gdy mu to oddano będzie, będą oni tez z pokoiem siedzieli y szkod poddanym tamtym czynic nie będą. Nie psuyciez dawnego, iaki kolwiek iest zwyczay, aby między nami zawsze przyiazn y zgoda, miasto zwad y hałasow była. A iz zdawna zwyklismy do panstw posłac własnego kupca naszego Andryia nazwanego, o ktorym teraz oznaymuiecie, ze oprocz tego, co na naszą potrzebę kupuie, cudze towary przyimuiąc, przeprowadza; tedy za bozą pomocą, gdy się tento kupiec do progu porty naszey powroci, opyt koło tego uczyniemy, iezli iego taka zdrada odkryta będzie, nie poslemy go tam więcey; a temu, ktorego posyłac będziemy, cokolwiek z skarbu naszego lub złoto lub aspry albo towary damy y, iako tego wiele będzie, zregestrowawszy, wespuł posyłac będziemy; a tak zdrada trudno będzie mogła byc czyniona. Ieszcze oprocz tego od Białogrodu y Kiliy przez Dniestr kazdego roku do panstw waszych owce przechodzic zwykły, między ktoremi owcami białogrodzkich, dobruckich, kilyiskich Tatarow y inszych swawolnych ludzi owce pod nazwiskiem własnych owiec cesarskich naszych przechodzą y ci poddanym waszym szkody y przenagabania czynią, tedy w tey sprawie takze zacnemu między musułmany sędziakowi białogrodzkiemu Hasanowi osobny y surowy mandat nasz cesarski posłalismy, aby więcey do panstw waszych tak owiec, iako y Tatarow y innych swowolnikow nie wpuszczał, y aby, iako potrzeba, pochamował, rozkazalismy. Od tych czas ztamtąd w panstwa wasze owce przechodzic nie będą, bo mandat nasz cesarski musi byc wypełniony. Na ostatek wspomniony poseł wasz ustnie cokolwiek nam opowiedział, wszystko dostatecznie wyrozumielismy y cokolwiek od wysokiey porty pozadaliscie, na wszystko respons z owey strony dany iest, a przerzeczony poseł, obiem stronom wygodnie y uczciwie sobie zleconą posługę odprawiwszy, z dozwoleniem naszym y z łaską naszą do was odesłany iest. Pisan na nowiu miesiąca mucherem nazwanego 946 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 251—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o posle wielkim, o hanie tatarskim y o pastwiskach w polach 1536(!) roku.

7.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; приймає спокій з боку Татар; жадає покарання тих своволиних людей, що разом з Волохами зробили нахід на Білгород і Тегиню. — Без місця, к. 10 цьвітня 1541 р.

Między Iezusa chwalącemi wybranemu krolowi polskiemu Zygmuntowi za oddaniem etc. znaku naszego cesarskiego niech będzie wia-

domo. Mało przedtym od Białogrodu niektorzy, granice polskie przeszedłszy y wsi napadłszy, poddanych polskich na więzienie nabrali, mowiąc, listem swym do wysoki porty oznaymiliscie byli, gwoli tey sprawy kilkakroc posłow y tłumaczow przysyłaiąc, o to wiecznie skarzyliscie się. Względem postanowionego dawno przymierza, ktore iest między nami, aby się waszym panstwom szkoda z owey strony dziac miała, nie iest wola nasza cesarska. Dlatego do beyiow y kadyiow naszych surowy mandat nasz posłalismy, aby cokolwiek by tam spraw wam należących było, porządnie się o nich pytali, a więzniow, ktorzybykolwiek musulmananni zostali, aby od panow y gospodarzow ich pobrali i wolno puscili, a ci co w chrzescianskiey wierze nalezioni będą, aby waszym ludziom oddani byli; co zas iest waszych spraw, takie iest rozkazanie. Ponieważ tak tedy z wołoskich poddanych niedawno niektorzy łotrowie głowę podniosłszy, woiewodę swego zabiwszy, w panstwie waszym z niektorymi zmowę maiąc, koło Bielogrodu y Techyni niemało wsi naiezdzaiąc, ludzi zabiiaiąc, owce y insze bydła zabieraiąc, wiele inszych towarow rozszarpawszy, na waszę stronę przeszli byli, ale kiedysmy woloskiey ziemi woiewodztwo Piotrowi woiewodzie podarowali y od wysokiey porty koniuszego naszego Hassana z nim posłali, tamtych, ktorzy byli z między Wołochow hersztami y wodzcami, takze tych, ktorzy łotrostwem się bawili, poscinawszy, powrocił; teraz pozostałych woiewoda łapaiąc karze, a tak tych tam ludzi, iako trzeba, uskromił, bo wszyscy zle robiący, czego godni byli, nalezli. Ale ci tez w panstwie waszym będących y zmowę z nimi maiących, ktorzy naiezdzaiąc panstwa, palili y szarpali, wynalazszy, skarac, a te owce, bydła y insze rzeczy pobrane powracac abyscie rozkazali, gwoli czemu z niewolnikow porcie wysokiey służących z pułku spaskiego Iusupha posyłamy. Trzeba tedy, abyscie tez wy względem przyiazni mysli swey przyłozywszy, tych, ktorzy to z Wołochami zmowę maią y wsi w Ukrainie łupią, lub to pan lub szlachcic lub pozostali, nikomu nie folguiąc, wyszukawszy, zaraz skarac rozkazali, aby o tym słyszącym było ku naprawie y aby więcey takowych przeciwnych przyiazni zbrodni czynic nikt się wazyc nie smiał, to zas, coby pobrano byc się ukazało, lub człowiek lub bydlę, gdziebykolwiek było, wynalazszy, przy ludziach swych na tę stronę oddac rozkazecie. Co w waszym panstwie o spalenie kilku wsi y ze kilka osob więzniami zostało, skarzycie y iuz po kilkakroc ludzi waszych o tym do porty przychodzili y listy wasze przynosili, niektore tedy sprawy, ktore się mogli odprawic, iuz są odprawione, niektore tez ieszcze na odprawieniu. A ze słuszną to tez widziemy rzeczą, aby ludzie z waszego panstwa, z tymi łotrami wołoskiemi łącząc y kupiąc się, panstwu naszemu

takie szkody czyniac, pokarani byli, tych tedy, iako będzie naysnadniey byc mogło, aby nie pouciekali, dostawszy, pokarac y pobrane rzeczy y ludzi, takze bydło powracac y sam na owe stronę odesłac koniecznie trzeba; taką rzeczą szczerą przyiazn swoią oswiadczycie. Iako tedy koło tego chodzic będziecie y ktoby to był ci łotrowie y iako ich karac rozkazecie, do wysokiey porty naszey nam oznaymic nie zaniedbywaycie. Pisan pod pełnią miesiąca zylichie nazwanego 947 roku.

Бібл. Чарторискихъ рук. ч. 611. стор. 147—148. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach uczynionych, o Wolochach, ktorzy pouciekawszy z Woloch w Ukrainę przemieszkiwaiąc i zmowę z Ukraincami maiąc, wsi tureckie y wołoskie naiezdzali y lupili, aby Wolochow wydano, a Ukrainczykow aby konieczni nie puszcząc (sic!), ktoby był, czy ludzie czy pana karano 1538(!) roku.

8.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; жадає справедливости з своволних людей, що кілька разів нападали на степових мешканців, на Очаків і все надморе. — Константинополь, кінець мая 1541 р.).

Między Iezusa chwalącemi naymoznieyszemu, między messyaszow zakon trzymaiącemi zacnieyszemu, z nazarenczykow wszystkie sprawy naprawuiącemu, wszelkiey czci y ozdobnosci panu, krolestwa polskiego krolowi Zygmuntowi, (ktorego sprawami..), list nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze niedawno woyt albo kady oczakowski do wysokiey porty naszey pismem swoym oznaymuiąc dał znac, ze tego roku 947 miesiąca redzieb [1]) nazwanego z Polski ukradkiem cicho ze sto koni łotrostwa przypadłszy pod sam prawie zamek oczakowski, porwali 250 bydła y starszego nad zamkową czeladzią ze dwiema zamkowemi y dwiema Tatarami zabili. Lecz zeby ta suplika kadyowa była pewna, rozkazalismy Osmanowi, sylistryiskiemu sędziakowi, aby się on wszystkiego pilno wywiedziawszy, nam oznaymił. Ten tedy namieniony sylistryiski sędziak tak do wysokiey porty oznaymił, ze wspomienionego kadya suplika prawdziwa iest, bo oprocz tego iescze w tymze roku na początku miesiąca siewal [2]) nazwanego u polnych mieszkancow sto pięćdziesiąt bydła zabrawszy; tegoz roku pod pełnią miesiąca zylchidzie [3]) nazwanego na wszystko nadmorze uderzywszy o

[1]) реджеб 947 р. = падолист 1540 р.
[2]) початок шеваля 947 р. = кінець січня 1541 р.
[3]) повня зілїдже 947 р. = половина цьвітня 1541 р.

port się oparli. Ieszcze znowu na schodzie tegoz miesiąca [1]) z chorągwią rozwinioną przyszedłszy, zamek obozną̨wszy, mocno na osadę nacierali. Nazaiutrz rano zamkowe ludzi do nich wypadłszy, od zamku ich odgromili; wszakze tych, co w przedmiesciach a nie w osadzie byli, tatarskie koczowiska napadłszy, rozszarpali i gdzie niemało truppa padło; tamze sto pięćdziesiąt niewiast z dziecmi wzięli, a tak zamkowym ludziom y Tatarom dwa tysiąca bydła popędzili. Z temi wiesciami od starszych zamkowych listy przyszły. Za przyisciem takiey nowiny, gdy względem polskiey, wołoskiey y oczakowskiey granicy, aby była wiadoma, dalismy niedawno rozkazanie nasze, i z waszey strony do tego przysłany człowiek Czayrmer teraz tu iest, ktorego, ktoby takie zbrodnie robił i ktoby ich przyczyną był, gdysmy się pytali, ze niektorzy swowolni Tatarowie kazdego czasu wypadaiąc, kraiow naszych łupic nieprzestawaią y nigdy tam bez woyny nie iest, powiedział. A tak z wami z dawna będące zobopolne postanowienie y teraz trzymamy, z portą tedy tą wysoką przyiazn taką maiąc, z waszego krolestwa takowi łotrowie y swywolnicy wypadaiąc, takowe rzeczy robic, co za przyczyna iest? Przeto takowych przeciwko przymierzu występuiących wynalazłszy, trzeba, abyscie pokarali, gwoli czemu z niewolnikow wrot naszych iednego Iuzufa posyłamy, ktory gdy was zdrowo zastanie, wedle zopolnego postanowienia między nami będącego pilno staraiąc się, takowe złosci robiących, ktoby kolwiek był, nie dawaiąc im w panstwie waszym przytulenia, koniecznie ileby ich osob było, wywiedziawszy się, wszystkich, nikogo nie odsyłaiąc, skarac abyscie rozkazali, azeby drudzy y przykład y postrach stąd maiąc, przyiazni przeciwnego nie czynic drugi raz się nie odwazyli, a zatym obustronni poddani w pokoiu by siedzieli. A z panstwa naszego poddanym naszym, pobrane rzeczy y bydło, iakotez niewiasty z dziecmi y męszczyzni odszukawszy, z pełna temu posłanemu niewolnikowi naszemu abyscie oddac rozkazali; a on to odprowadzic powinien tym, komu to będzie należało. Przez tegoz iako tych łotrow pokarzem y musułmanow poymanych y ich rzeczy y bydła, iako wiele oddacie, wysokiey porcie naszey, listem swym wiadomosc daycie, abysmy, iako to łotrostwo potrącicie y iaką karą wezmą, dostatecznie wiedzieli. Tak wiedzcie y temu dosyc czyncie. Pisan na nowiu miesiąca sefera 947 roku [2]) w Konstantynopolu.

---

[1]) кінець зілїдже 947 р. = кінець цьвітня 1541 р.

[2]) Дату листа сефер 947 (= червень 1540 р.) зміняю на сефер 948 (= кінець цьвітня 1541 р.), з огляду що в самім листї згадує ся реджеб 947 (= падолист 1540 р.).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 145—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach poczynionych pod Oczakowem sprawiedliwosci żądaiąc y dla niey posyłaiąc 1537 (!) roku.

9.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; дає пояснення в угорських справах; жадає покарання своволиих, що находили кілька разів на степову людність і на Очаків. — Без місця, жовтень-падолист 1542 р.

Sultan Suleyman, bozą mocą cesarz turecki etc. przyiacielowi naszemu zakonu chrzescianskiego krolowi polskiemu i innych wielu panstw, Zygmuntowi etc. Oznaymniemy y daiemy wam wiedziec przez ten nasz list, coscie zdrowie nasze, przysyłali, nawiedzaiąc, posła swego z panow iednego Iakuba Wilamowskiego z waszey strony i od syna waszego z listy, w ktorych listach swych piszecie, cobykolwiek ten poseł wasz słowem mowił, izbysmy temu wierzyli Poseł wasz tez gdy do nas przyszedł od was samych i od syna waszego, opowiadaiąc o dobrey przyiazni waszey i syna waszego, ktorąscie przyiazn zwykli czynić naprzeciwko nam przyiacielowi swemu i króla Ianowym synie, Stefanie i matce iego pisaliscie, zalecaiąc ie ku nam, i o tym, zebyśmy też rozkazali list nasz pisać do ziemi erdelskiey do wszystkich panow i do inszych pospolitych ludzi, żeby im dobrze a wiernie służyli i naprzeciwko im by się zachowywali iako naprzeciwko panom swoim. A tak tych czasow o cokolwiekescie do nas pisali i przez posła swego wskazali, ze wszystkiegosmy dostatecznie wyrozumieli, gdyz tak jest: Stefanow oyciec, krol Ianusz, był naszym dobrym a wiernym, a ku nam pozytecznym sługą i miałem go w wielkiey łasce swey; on tez widząc tę wielką łaskę od uas wielką, a pilnę posługę swę ku nam okazował i Stefan tez syn iego iest sługi naszego dobrego syn, inaczey iego sobie nie rozumiem, ieno tak iak oyca iego i inszych panow moich wszelkich, w ktorych powodzenia tak i iego mam. Matce tez iego w tym nieodmiennie mam. Oni tez będąc naszemi sługami i wiedząc bacznosc moią na się, niech się umieią sprawowac, iako ich stan zależy, między temi poddanemi, gdy też i obaczę wiernosć ich dobrą naprzeciwko nam w posługach ich, tedy będę zawsze lepszą i większą łaskę naszą na siebie miewać, bo ia iestem...[1]) po mnie, i inszego, ieno zawsze od nas łaskawe podwyzszenia nasze. Do tych czasow do panow węgierskich i do pospolitego człowieka były listy nasze po kilka razy pisane, aby oni ni w czym nie byli przeciwni naprzeciwko im, zeby zawsze byli ich posłuszni według rozkazania ich. Tych czasow tez

[1]) Лишене чисте місце на два-три слова.

według woli i żądania waszego rozkazaliśmy list nasz pisać do wszystkich ich, żeby byli ni w czym nie odmienni naprzeciwko im, bo te ziemie są przez moc naszę dobyte, wszyscy panowie i pospolity człowiek iest naszemi sługami; nad rozkazanie nasze nie uczynienia (sic!) nic, ieno dalibog według rozkazania naszego wszyscy iako panowie, tak i pospolity człowiek będą się zachowywać w dobrym posłuszenstwie. Przy tym tez pierwey tego panstwa waszego korony polskiey przeszedłszy sto koni do zamku naszego Oczakowa, wzięli pułtrzecia sta bydła a sprawcę zamkowego i dwuch służebnych, dwoch Tatarzynow i przy nich iednego pospolitego człowieka zabili, a na polu z bud ich na pułtorasta bydla wzięli, na potym powtore przyszedłszy, rybitwy pobrali i port zamku naszego od nich był skaziony. Potym zebrawszy się, z większym sposobem przycięgneli i oblegli ten zamek nasz, miasta i wielką mocą dobywali i ktore były donicy[1]) za miastem tatarskie[2]), przyszli na nich, niektore pobili, na połtorasta niewiast i chłupiąt w niewolę wzięli, służebnych naszych zamkowych tatarskich na dwa tysiące bydła wzięli. Sendziak nas sellisserski a sendzia oczakowski o tym nam panu swemu oznaymili, iakoż to wtenczas się trafiło przy poszle waszym, ktoregoscie z swych granic przysłali do nas. Gdy było, posła waszego o tym pytano, on powiedział: „Tatarowie zawsze w panstwa pana mego wtargnienie miewaią dla tey przyczyny zawsze na oboiey stronie taki niepokoy i walka iest", w ten sposob powiedział. A tak my z wami do tego czasu, ktorą przysięgę mamy, zawsze oną przysięgę swą w poczciwości chowamy i nigdym siebie nie ukazał przeciwnością przeciw wam; co temu iest za przyczyna, iż z waszey strony przeciwność przysiędze się ukazuie, lud panstwa waszego do panstwa mego wtargnienie miewaią, i nie mało ludzi pobito, a inszych w niewolę pobrano, ze wszystkiemi maiętnosciami ich. To było między nami, takowa przyiazń była według przysięg naszych. Iezliby z panstwa nasego ktory miał uczynić wtargnienie do panstwa waszego i trafiłaby się z takowych, których poymać, takowych byscie mieli przysłać, my by wiedzieli, iakim sposobem mieliby my takowych okrutnemi karnosciami karać; ale ieno tym sposobem zachowywaią się ludzie wasi, od takowych nam szkoda się stała: i gonią i przygoniwszy w panstwo moie wtargnienie miewaią i poddanym naszym szkody wielkie działaią. A to wszystko dla tego czynią, zeby mogli rozerwać oną przyiazn naszą, ktorą mamy między sobą według przysiąg naszych. Z waszey strony panstwu memu ktore wtargnienie miewaią y szkody poddanym naszym podziaływaią, nie miałbym na to zadney trudności zebym ie

[1]) В рукописи: do niey. [2]) tatarskiey.

za to skarał. Ale ia według stanu mego cesarskiego postępuie tak i piszę po kilka razy, opowiadaiąc wam te złoczynstwa, ktore się stanowią od ludu waszego, iakożesmy do was w tych sprawach posła swego posłali z listami naszemi, iakoż i do tey doby w tey rzeczy zadna sprawa od was nam nie dana, a tak i teraz te złoczynce, zeby byli znalezieni i karani według[1]) występku ich, iezli ich będziecie karać i te pobrane rzeczy iako...[2]) a tez i insze rzeczy iezli będą wrocone poddanym naszym, to iest przysięga nasza będzie zachowana według przysiąg naszych nieodmiennie. Zeby to było uczynione przez omieszkania, a ci złoczynce, gdzieby kolwiek mogli bydz znalezieni w panstwie waszym, zebyscie rozkazali ich za występy karać, zeby insze strony słysząc i widząc takową karnosc tego się nie dopuszczali, a ktory lud na niewolą iest pobrany, iako z nizkiego stanu tak i naywyzszego, bydła i insze rzeczy w całosci zebrawszy, ten poseł nasz, iezli tam ieszcze przy was bedzie, w całosci rozkazali podać; iezliby ten poseł nasz od was iuż iechał, i wy by swym ktorym dobrym człowiekiem ta pobrane rzeczy w całosci odesłali i tym, u kogo co wzięto, zeby było przez tegoz człowieka waszego oddano i tych złoczyncow, ktorą karnoscią ich rozkazecie karać i pobrać; a tak panstwom naszym nayiasnieyszym szkody nie będzie i zawsze w tey mierze przyiazn[3]) i poszanowanie będzie. I tak poseł iako człowiek przystoyny w tym upewnił, czego my według przyiazni ządamy. Pisano ten list w roku według Machometowego 1049 (sic!) na początku miesięca redzieba.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 571—4. Дата 1049 р. = 1639 р. очевидно хибна: подіï, згадані в листї належать до 1540—1541 р. (пор. ч. 8 збірки), а лист до 949 р. геджіри = 1542 р.

10.

Осман бей, силїстрийський санджак, повідомляє, що вийшов означити границї від Украïни, але не зміг сього докінчити, бо литовські комісарі не явились, за те прийшло 20.000 війська. Без дати (1542 р.).

„Osman bek, sylistryiski sendziaku, znasz y rozumiesz, iż przyszedł list od kadyow białogrodzkiego, kiliyskiego, thehinskiego, oczakowskiego do dworu naszego, aby uczynili granicę, o czym iuz tez wie krol Zygmunt, a tak ty zebrawszy ludzi stare białogrodzkie, thehinskie, kiliyskie, oczakowskie wypytuy się dobrze y uczyn dobrze".

Ia Osman beg zebrawszy, bilogrodzkie thehinskie y oczakowskie ludzie stare y ia zaraz posłałem do chorązego Ferhata woiewode, przy-

[1]) в рукописї według według. [2]) порожне місце. [3]) в рукописї przyiazni.

sięzni, człowiek dobry, przy ktorym razem było dziesięc panow y listy krolewskie zapieczętowane. a wszakze na tych listach granice nie były opisane, a w tym czasie, zebrałem ludzi starych, Bilogrodcow, Oczakowcow, Thehicow y pytałem ich, pokiby była granica. W te czasy przyszli ludzie Piotra woiewody y przyniesli mi listy od Piotra woiewody, powiadaiąc, iz panow ciarskich (sic!) idzie dwanascie tysięcy nad twoią głową, a nie nad granicą. Tedym sie smiał y patrzałem rotmistrzow y kihaiow, to iest Hadzibreima, Hebib kihaya, Tataralia z Oczakowa, Mechmet aga, Misz Godza i wszystkich inszych ludzi dobrych, tak ze ci ludzie powiadali i swiadczyli, ze granica oczakowska postawiona po prawey stronie do Bohu, a od Bohu poprzeg do Dniepru, od Dniepru do Czarnego Morza, a po lewey stronie od miasta Iahorlik; y kiedy han tatarski Oczakow trzymał, tedy po te mieysca oczakowski brał od dziesięciną, zowią karsurlay azuny azina zawart, a tam brał za morskich. A tak powiedzieli, iz ani krol ani woiewoda wołoski nie maią nic do tych pol y szedłem y stanąłem na Izalianie y czekałem ich cztery dni, azby Ferhat moy przyiechał od nich, a pan chorąży przysłał do mnie, gdziebysmy siedzieli y z wielu ludzmi. Tedym rozkazał, zeby we trzechset ludzi przyiechał, a on biezał za nami, a ia tez takze miał przyiechac y iako car rozkazał, zeby mi uczynili; y przysłał do mnie dwoch panow, coby mi powiedzieli, abym im wiarę dał; a gdym ich pytał około tych granic tedy oni powiedzieli, ze my puty granice nie ustąpiemy, chociazby nam gardła dac. A w te czasy woiska swoie ruszały, ku mnie do Kodyzni przybiezał mi Ferchat od nich z temi 18 ludzmi y powiedział mi, ze widział dwadziescia tysięcy iezdnych, dwa tysiące pieszych, to dział, y wiemy to pewnie, ze zle myslą, a to usłyszawszy, wrociłem się nazad y pisałem to do Waszey Mosci V. S. Tak ia car będąc wielkim dworem swoim w Stambule, a w te czase trafił się poseł krolewski, A tak pisałem list do krola, oznaymuiąc granice według powiesci starych ludzi, iako Osman bek pisał, a iz y dałem to posłowi krolewskiemu a tak poki ta granica pisana, poty moze, a po tamtey stronie krolewskie. Wiedzciesz, znaycie. (L. S.).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 823—4. Лист без дати і як видно, дуже поплутаний. Про переказані факти див. ч. 11, 12; звідси й дата 1542 р.

11.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; силїстрийський санджак за наказом Порти вийшов означити границю від Украіни, але не міг

сього докінчити, бо против нього вийшло велике польське військо. Б. м., кінець падолиста 1542 р.

Między Iezusa chwalącemi naymoznieyszemu, między messyaszowego zakonu nasladuiącemi naywybornieyszemu, nazarenczykow sprawy naprawuiącemu, wszelkey czci y chwały godnemu, ogromnosci y ozdobnosci panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawam niech Bug da szczęsliwe dokonczenie) znak ten nasz cesarski gdy doydzie, wiadomo mieycie, iz mało przedtym, aby granica między Oczakowem a krolestwem polskim uczyniona była, silistryiskiego sendziaka Osmana, niewolnika naszego, przydawszy mu theinskiego i białogrodzkiego kadya, dawszy mu rozkazanie nasze cesarskie, naznaczylismy byli. Teraz ciz to naznaczeni do wysokiey porty naszey suplikowali, ze kopie mandatu naszego wam posławszy, wiadomosci od was czekali. Wy potym temu silistryiskiemu sędziakowi listem swym daliscie wiadomosc, ze z beglerbegiem waszym dziesięc inszych begow posłaliscie, więc my swoiey granicy ukazac nie będziemy od tamtych mieysc wiadomych, ludzi dobrych dobrze się wypytawszy, wedle przyiazni po przyiacielsku sprawiedliwie granice uczyncie, a tez od nas posłani ludzie znaki obaczą y tak skonczycie tę sprawę, mowiąc, takescie napisali. A izescie to do wiadomosci tam będącym podali, tedy według tego listu waszego silistryiski sędziak wziąwszy z Białogrodu ludzi wiadomych i dobrych, o te granice ich pytał, ci ze granica ta idzie do uroczyska Sawran nazwanego, ztamtąd na prawą stronę do Białey Wody, ztamtąd do Dniepru, ztamtąd do Czarnego morza, lewa zas strona iest okrągły potok nazwiskiem Sławny, od wołoskiey ziemi zas powyzey wsi Dawlak nazwaney blisko az do Dniestru granica idzie; wiecey nie trzydziesci albo czterdziesci lat chanowie tatarscy tak trzymali i spasne od owiec y od inszego bydła, takze y insze wiadrowe dochody bierali, insze zas mieysca, ze maiestatu naszego cesarskiego są oznaymili. Wyzey wspomniony silistryiski bek z kadyami Dniestr pod Theinią przeiechawszy, cztery dni iadąc do mieysca Deligiol nazwanego, to iest Głupiego Ieziora (gdzie musulmani oyca Danial nazwanego w cenie będącego grob nawiedzają,) przyszedłszy, tam blisko tego grobu stanęli. Tamze tez od waszego wspomionego beglerbega z listem posłaniec przybył, pytaiąc, iako z wielkim ludem ma przyiechac, Sylistryiski sendziak tez: „we trzechset człowieka na Sawran przyiedzcie, gdyz my tez w takimze poccie tam iedziemy“, mowiąc, odpisał, i przy onymze beglerbega waszego posłanca posłał niektorych zamkowych służących ludzi. Piątego dnia od polskich panow ieden nazwiskiem Burwałecki przyiechawszy, list od beglerbega waszego oddał, gdzie abyscie, cokolwiek powie, w tym wiarę dali, napisano było, gdyz woysko nasze od Sawranii dwa dni

chodu na uroczysku Gierfi nazwanym stanęło, i „chocby nam głowy pobrac miano, my ztąd granicy nie przyznamy“, mowiąc, tak powiedzieli, od tych zas ludzi, ktorych sędziak nasz wspomniony do waszego beglerbega posyłał, taką wziął wiadomosc, ze z waszym beglerbegiem ze dwadziescia tysięcy dobrych do boiu ludzi w pancerzach i w zbroiach było i z osobna dwa tysiące rusnicznych i sto dział na wozach; nie dobre to znaki, bo iedno co przeciwnego przymierzu się nie stało, powiedzieli. Co i sendziak sylistryiski uwazaiąc, posławszy tez y list wasz, ktoryscie do niego pisali o wszystkim dostatecznie porcie naszey wysokiey oznaymili. A tak, poniewaz macie dobrą przyiazn z wysoką portą naszą, a pozwoliwszy na uczynienie granic i przerzeczonemu silistryiskiem sędziakowi taki w tey sprawie list napisany posławszy, zaraz w tez tropy tak wiele tysięcy ludzi zbroynych posyłac, co za przyczyna była albo iest? Iezli wola była granice uczynic, iednego iakiego zacnego bega waszego z kilką inszych ludzi wiadomych starych przysławszy, dosyc by było, gdyz z owey strony do zbroienia czego złego nikt tam nie był, ale za mandatem naszym cesarskim, zeby sprawiedliwie granice uczynili, tamci ludzie na to tam byli ziachali, aby zatym obustronni poddani spokoiem kiedy siedziec mogli, a te kłotnie, ktore się tam dzieią, aby ustały. Z owey strony nic przeciwnego postanowionemu przymierzu się nie stało, ale z waszey strony w tey sprawie taka rzecz przeciwko przymierzu iest uczyniona, a zwłaszcza, ze w liscie do tego sędziaka naszego przysłanym, granice nie mianuiąc, na owey strony ludzi starych i wiadomych odwołaliscie się; więc ten od was wysłany pan, „by nam miano głowy poscinac, my z tego mieysca granic nie poprowadzimy“, mowiąc sędziakowi naszemu, kazał powiedzieć, — takiego uporu i zacięcia się iego co za przyczyna? Gdyz tam w tych granicach wiele musulmanskich grobow i meczetow i szpitalow znaki ieszcze się znalazły, co własnie same granice opowiada i wyswiadcza, a czemuz iuz własnie granice uczynic nie pozwalacie? Iezli tedy z naywyzszą tą portą naszą przyiazn szczerą zachowac chcecie, tak iako nasze iuz rozkazanie stanęło, według tez listu waszego, iako ci starzy ludzie i wiadomi, ktorzy tam byli musulmanowie, granice te uznali i one opowiedzieli, abyscie tak ie oznaczyc kazawszy, trzymali y zapewne mieli, aby koło tego wszystkie zwady y kłopoty ustały, bo zaprawdę przyiazn nasza cesarska opaczna przeciwko wam będzie, ktorą przyiazn na baczeniu maiąc, uczciwosc iey czyncie. Tak wiedzcie. Pisan na początku miesiąca sieba nazwanego 949 roku (1540 roku).

Библ. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 167—170. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta Starego około uczynienia granic w dzi-

kich polach między Oczakowem a Koroną, gdzie od Sawrani granice Turcy prowadzic chcieli roku 1540(!) na początku siaban.

12.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; домагае ся справедливости з тих Українців, що здоганяючи Татар, пограбили Очаків; особливий неспокій йде від пана Претвича. Означене границь не могло відбути ся, бо з польського боку вислано на Україну велике військо. — Б. м., початок марта 1543 р.

(Po zwykłych zalotach) Królowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc.), niech będzie wiadomo, iz tymi czasy niektórzy złoczyncy z panstw waszych polskich przypadłszy pod zamek nasz oczakowski, w panstwa nasze wpadłszy, tamtym obywatelom zony y dzieci, woły, owce y insze bydła zabrawszy, niektorych samych pozabiiawszy, odesli. Takowi łotrowie aby pokarani byli y to, cokolwiek pobrali, aby powrocono było, z listem naszym cesarskim z niewolnikow wrot naszych iednego Iusuph nazwanego posłalismy byli; teraz z tym to naszym niewolnikiem Piotr Dumaniowski posłaniec wasz z listem waszym, w którym przyiazn y powolnosc swoię tey wysokiey Porcie oswiadczacie y że wedle dawney przyiazni z ową stroną życ chcecie, oznaymiliscie, więc ze tym rozruchom przyczyną są Tatarowie, ktorzy na wasze panstwa napadłszy, wiele dusz w niewolę pobrawszy, uciekaiąc, pod Oczakow się umykaiąc, tam dogonili, więc że i oczakowskiego starszego o tym obwiescili, a ci, nie mogąc wycierpieć, bitwę zwiedli; Tatarowie tak wielką szkodę uczyniwszy mimo Oczakow usli, a iż u Oczakowian pobrane rzeczy y ludzie powracać y szkody nagrodzic rozkazano iest, tedy naszym też, co pobrano, ludzi bydła y towarow, aby powrocono, y nadgrodzono było, rozkazania żądamy, mowiąc do nas napisaliście; a to cokolwiek w tey mierze y w czym inszym napisano y z ust posłanego człowieka waszego zrozumiano, wszystko maiestatowi naszemu dostatecznie wiadomo się stało. Ponieważ tak z owey strony będące między nami przymierze stałe zostawa, y aby się co przyiazni przeciwnego dziać miało, nie iest wola nasza cesarska, ale iezli Tatarowie do panstw waszych wpadłszy, szkod waszym ludziom naczynili, a od wysokiey porty naszey, aby co przeciwnego przyiazni się dziac miało, pozwolenia naszego nie dawalismy, ponieważ oni bez dozwolenia naszego w panstwa wasze wpadłszy, szkody porobili; tedy to była rzecz przyiacielska, z tych ktorego poimawszy, suplikowac tedy, by takowy łotr musiał był byc zaraz skarany, ale ponieważ nikt nie poymany, a z granic waszych wysli, niesłuszna była naszym ludziom w panstwa nasze wpadac. Owo w waszych panstwach

szkody czynic nie iest pozwolenie nasze, ale y to nie iest przyiazn, coscie w liscie sami napisali, ze Tatarowie wam szkody poczynili; a ludzie wasi oprocz Tatarow, marszałka zamku tego y kilku ludzi zamkowych y inszych pozabiiali, a słusznasz to iest? Ieszcze oprocz tego, tak wiele bydeł, rzeczy poszarpawszy pobrali, zkąd codzien skargi z pewnemi swiadectwy ludzie rozni do wrot maiestatu naszego przynosząc przychodzą. Ponieważ szkodę czyniący byli Tatarowie, tych zabiiac y bydła ich brac, azaś była słuszna? y co za przyczyna? Ta sprawa własnemu waszemu pisaniu przeciwna się bydz ukazała. Nuz napisaliscie, ze oczakowskich obywatelow bydła y insze pobrane rzeczy wrocic kazaliscie, a gdyśmy się od tego niewolnika naszego w tym pytali, ci panowie, ktorym to rozkazano, miasto pułtorasta więzniow pobranych, ledwo 14 puszczono, a za iednego konia tysiąc aspr zapłacono, a oprocz tego z pobranych bydeł y rzeczy nic nie wrocono, powiedział. A tak z muzułmanow tak wiele dusz poginęło, y zali to nie iest przeciwko uzyczonemu wam przymierzu, y tak wiele więzniow, zon y dzieci, z panstw naszych pobranych trzymac y skarby y bydła musulmanskie brac, wedle wiary naszey y wedle powinnnosci naszey cesarskiey cierpiec się tego nie godzi. Koniecznie tedy aby ci wynalezieni byli, a co komu nalezy, aby pooddawano, z powinnosci cesarskiey tego się upominamy, dla tegoz Hasana, ktory tam pierwey był, znowu posyłamy, ktoremu y Iusufa przydawamy, aby zony y dzieci, rzeczy y bydła y cobykolwiek wzięto z rozkazania waszego powrocono było. Iezli chcecie, aby przyiazn y przymierze z tą wysoką portą naszą stałe zostawało, starac się pilno macie, iakoby więzniowie y insze pobrane rzeczy przy tym naszym niewolniku, komuby co należało, oddano było, a kiedy taką przyiazn tym ukazecie, w porcie naszey wiadomo się stanie, tedy dotąd między nami będące przymierze trwałe zostanie; a cokolwiek ztamtąd tak więzniow, iako y bydeł y inszych rzeczy oddano będzie, do wysokiey porty naszey oznaymicie. Co tez z waszego panstwa Tatarowie pobrali tak więzniow, bydeł iako y inszych rzeczy, tych, ktorym pobrano, przydawszy im ludzi swoich, na Ukraynę posleycie, gdyz sędziakowi y kadyowi rozkazanie dane iest, aby to odszukawszy, powracali, y tych co to robili, aby skarali. A toc z obu stron ma bydz zachowano, aby słyszący tym się kaiali, a złego czynic nie wazyli się, zaczym kazdy swoią powinnosc wiedząc, złosci czynic wazyc się nie będzie. Ieszcze znowu białogrodzkiemu sędziakowi y tamtych panstw kadyom y na przeprawach będącym strozom y mytnikom surowe rozkazy posłalismy, aby gdy się więzien na przeprawie u kogo trafił, aby go wzięli, takze, by z waszych panstw pobrani więzniowie się nalezli, tedy ich odebrawszy, tych, co ich mieli, do więzienia wsa-

dziwszy, do progu porty wysokiey oznaymili, więzniowie aby nam byli oddani, a łotrowie aby skarani byli, tak iest rozkazano. Z owey strony cokolwiek do przyiazni zatrzymania nalezy, wedle zwyczaiu naszego cesarskiego na wszystkie strony rozkazanie dane iest, ale z waszych ukrainskich panow owey stronie wiadomy y nieprzyiazliwy Pretfic nazwany, nie chcąc siedziec z pokoiem, ten ci iest przyczyną tego wszystkiego złego, co się teraz między nami dzieie; zaprawdę to niesłuszna, aby między nami będące przymierze przez takowych swawolnych ludzi, ktorzy coraz co nowego zbroią, naruszone bydz miało; przeto go z tamtąd ruszyc macie a inszego wiernego, cobyscie mu ufac mogli, tam naznaczcie, aby panstwa naszego szkody przestrzegaiąc, przyiazni co przeciwnego czynic się przestrzegał, aby wzdy obustronni poddani w pokoiu kiedy siedzieli. A iakosmy iuz przedtym sendziaka sylistryiskiego na oznaczenie granic oczakowskich od panstw polskich naznaczyli byli, o czym tez w liscie swym wspominacie, zescie tez swego kapitana iednego wysłali byli, a ze sędziak nie wyiechał, powiadacie, czego przyczyną wołoski hospodar, ktory iakiś mu strach uczynił, chcąc między nami przyiazn zepsowac, y abysmy iego obłudnosci nie słuchali, szeroko oznaymiliscie. A tak od tego woiewody wołoskiego nic takowego o was opacznego y złego nie słuchaliśmy, a około granic tych uczynienia nic nam powiadac nie potrzeba, gdyz aby poddani nasi koło tamtych mieysc więcey się nie wadzili, to rozgraniczenie wzięlismy przedsię; lada czemu tez wiarę dawac, nie iest rzecz nasza cesarska. Tac była przyczyna naznaczenia y posłania tego sędziaka, aby z tymi, ktorzyby z waszey strony posłani byli, obaczywszy się, granice umowiwszy, znaki poczynili, aby więcey obustronni poddani, iuz na to nie oczekiwali y więcey się nie wadzili. Sędziakowi temu wspomnionemu z pewnemi ludzmi y kadyami rozkazanie nasze takie było, aby wziąwszy dobrze wiadomych y swiadomych tamtych pol y mieysc na roznice się tamte stawił, ale z waszey strony woyska dwanascie tysięcy zbroynego gdy przyszło, (a granice z takim woyskiem nie bywaną odprawowane), by iaka zwada ztąd nie urosła, gdyz sprawa graniczna nie woyska, ale wiadomych ludzi y rozsądnych potrzebuie; a takowego woyska przysłania coz za przyczyna iest? Kto rozsądny postrzeze na co się to było zaniosło, takowe nagotowanie między temi, ktorzyby w miłosci y zgodzie bydz mieli, a zas podeyrzenia uczynic nie miało y więcey przymierzu między nami będącemu, a zas to nie wbrew z owey strony nikt umysłem woiennym, ale na oznaczenie granic tam iechał. Tak gdyby z waszey strony oznaczenie granic na umysle było, tedy byscie byli, tak, iako z owey strony się działo, mądrych y rozsądnych ludzi swych mieysc tamtych wiadomych kilka po-

słali, a ci, iezliby to rzecz była podobna granice uczynic, uczyniliby byli, iezliby byli nie mogli uczynic, te mieysca, o ktoreby gra szła porcie wysokiey naszey oznaymili byli; ale ze woysko wasze nie miało podobienstwa odprawiac granic zbroyno z rusnicami y z działy przyszedłszy, a sędziak nasz wspomniony, aby się co przeciwnego przymierzu nieostroznie nie stało, pomysliwszy, nazad odszedł; tac była przyczyna iego tam nie przyiscia. W temze waszym liscie blisko granice dawney panstw naszych na rzekach niektorych wołoski woiewoda z dozwoleniem naszym młyn był zbudował, a te mieysca od przodkow naszych nam się dostały y kiedyby były te młyny przeszkadzały między nami będące przymierze, nie zdałoby się było, a wołoski woiewoda to przymierze gwałci, aby tedy mieisc tamtych trzymac dozwolenie od nas nie było dawane, prosząc napisaliscie. Iesli tak iest, ze te wspomnione młyny na rzekach pobudowane są, a rzek bywa wiele, te młyny tedy, na ktorey to rzece są y za ktorego woiewody zbudowane są, co zac są te młyny, w liscie waszym nic rzetelnego nie napisano; wszakze chcąc o tym co pewnego wiedziec, od posła waszego, ktory sam przyiechał, pytalismy się, ktory tesz prawdziwie nam powiedziec nie umiał, skąd ta sprawa urosła y te młyny na ktorey wodzie zbudowane są y ktorego czasu y za ktorego woiewody się to stało. Więc wasza przysięga czy z tym woiewodą czy z Piotrem woiewodą czy ieszcze przedtym będącemi stała się, to[1]) dostatecznie napisawszy do wysokiey porty naszey odesliycie, tedy wedle tego będzie wam respons dany. Pisan na schodzie miesiąca zilkade nazwanego 949 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 157—160. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach koło Oczakowa poczynionych, o nadgrodzie bydz szkod, o Pretficu y o młynach, o ktore z hospodarem wołoskim była alteratia 1539(!) roku. Лист е в тій самій рукописи ще двічи: стор. 161—6 і 171—4.

13.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; люде з Черкас, Переяслава, Київа, Браслава і инших замків разом з українськими панами прийшли водою на Очаків і поробили великі шкоди; султан жадає справедливости. — Константинополь, половина сїчня 1546 р.

Między wielmoznemi pany Iezusa chwalącemi naywyzszemu, między messyaszowego zakonu nasladuiącemi nayzacnieyszemu, nazarenczykow sprawy naprawuiącemu, wszelkiey czci y pochwały godnemu

[1]) рук.: do.

ogromnosci i zastępow wielkich panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego etc.), znak nasz ten cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, że temi czasy silistryiski sędziak Mechmed bei z oczakowskim kadyem do wysoki porty list swoy przysławszy, iz z zamkow niektorych do Polski należących z Pereasławia Iaczko i Manuiło, z Czyrkasz Karp i Iedrusko, z Bracławia, z Kiiowa i z inszych wielu zamkow tu granicy przyległych i z niektorych sami panowie iako Pretwocz, Włodymirski[1]), Bruski[2]) i pan Moruski, ci starszenstwo wziąwszy, z trzydziestą dwiema czołny wodą tego roku 952 miesiąca redzieb nazwanego dnia 12[3]), rusznice w ręku i insze gotowe oręża maiąc, uderzyli na oczakowski zamek i długo się biiąc[4]), piecioro ludzi zabili, a czworo postrzeleni i ranieni zostali, inszych musulmanow tak z mężow iako i niewiast trzydziesci i dwie osob więzniami pobrali i ieszcze za dziewiętnascie tysięcy aspr rzeczy rozszarpali, potym dwadziescia osob oszacowawszy, przedali, za ktore wzięli czterdziesci i osm tysięcy i sześćset aspr; dotychczas ieszcze siedm osob więzniami zostaią; z poddanych takze trzydziesci i dwie osob w więzienie wzięto i za iedynascie tysięcy aspr i za trzysta tymże rzeczy poszarpali i pobrali, z tych trzydziestu na okup dawszy, trzydziesci i dziewiec tysięcy czterysta aspr za nie wzięli, dotychczas został ieszcze ieden w więzieniu. Inszym tez poddanym naszym pospolitym za trzydziesci i szesc tysięcy i za osmset aspr towarow i rzeczy i dziewiedziesiąt i siedm koni zabrali. To o tym nam wyżey wspomniony sędziak oznaymił. Więc mowią, ze dawnego czasu Polacy są przyiaciołmi tey wysokiey porty i iest między nami postanowienie pewne, a czemuż panstwom i poddanym naszym z tamtey strony takie szkody i naiezdzania się dzieią? A ieszcze ci zdraycy i łotrowie pobrawszy do więzienia poddanych naszych, tak ich zafrasować i nam przedawać, cóż może bydz do nieprzyiazni nad to znacznieysze i coz za przyczyna tego iest? Ieszcze y przedtym po wiele razy z waszey strony poddanym naszym wiele szkod czyniono, a mało co się nadgrody stawało, taka tedy robota nie iest znakiem przyiazni. Z naszey strony przymierzu postanowionemu nigdy się nie dzieie nic przeciwnego, a z waszey wszystko złe swawolnicy robią. Aby te takowe szkody ubogim ludziom uszkodzonym nadgrodzic, a tych łotrow, ktobykolwiek był, prędko, nie odkładaiąc, pokarac, koniecznie sama słusznosc wyciąga; dla czego od wspomnionego sędziaka y kadyia przysłany do wysoki porty regestr szkod, przepisawszy, z czauszow porcie wysokiey

[1]) Мабуть кн. Федір Сангушко, володимирський староста.
[2]) Має бути Pronski — князь Андрій Пронський черкавський староста.
[3]) 12 реджеба 952 р. = 19 вересня 1545 р.
[4]) в рук.: biią.

służących Mechmet czausza z nim posyłamy. Gdyz na tym iest rozkazanie nasze cesarskie, aby się woli naszey w tym dosic stało bez zadnych odwłok i do iutra odkładania, aby wedle tey przyiazni, ktorą macie z wysokim progiem porty tey, tych wszystkich łotrow, co to robią, ktobykolwiek był, wynalazłszy, przywiesc, aby ubogim poddanym lubo za krew, lubo za pobrane rzeczy i za w okupie wzięte pieniądze, takze za bydła i stada pobrane, coby się kolwiek ukazało, dostateczną zapłatę czauszowi temu aby oddali, ktorą zas on wedle rozkazania naszego własnym tym, ktorym to będzie należało, oddac powinien. A tych, co te łotrowstwa robią, choc pan choc poddany pospolity, bez wszelkiey folgi i ochrony, ktoby kolwiek był, z mękami i rozmaitym trapieniem abyscie potracic kazali dla naprawy i przykładu drugim, aby żaden przeciwko postanowionemu przymierzu nic poczynac i złego robic się nie wazył. Przy tym wszystkim, aby ten od porty wysokiey posłany czausz był i aby o tym wiedział, a rzecz y sprawę wszystkę progowi wielmozney porty naszey opowiedziec umiał. Czego i wy wielmoznosci naszey oznaymic nie zaniechywaycie, tak wiedzcie. A iezlibyscie rzekli, ze ta sprawa iest trudna do odprawienia, bo się to ukradkiem, gdzie nie wszyscy o tym wiedzieli, stała : trzeba tam az na tamte mieysca iechac, tedy wiedziec macie, ze ta sprawa zwłoki nie cierpi, ani tez potrzebuie, wy z swoiey strony macie porządnych i sposobnych do tego ludzi swych, namiestnikami uczyniwszy, posłac; sędziak tez z kadyem za obwieszczeniem czauszowym uczynią dostateczny opyt, coby się słusznie i prawnie ukazało. A te wszystkie szkody wedle rozkazania naszego cesarskiego czauszowi temu naszemu aby były wydane, azeby ta sprawa miała bydz odkładana, albo niedbale odprawowana, nie iest wola i rozkazanie nasze. Ubogich ludzi krzywda prędko ma się uspokoic, bo iezliby odwlokłszy nienadgrodzono to było, iuz to będzie przeciwko przyiazni naszey i za bozą pomocą takowe krzywdy, ktore się stały prawowiernym ludziom, naszego wysokiego maiestatu się tykaią i rzecz iest potrzebna, koniecznie o ich nadgrodę mowic i o oną się starac. Tak wiedzcie. Pisan pod pełnią miesiąca zylkade nazwanego 952 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 197—199. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o szkodach oczakowskich przez kozaki uczynionych, o więzniach pobranych, o Pretwiczu i o nadgrodzie szkod grozny list 1543. В відмінним перекладі е сей лист у Ев. Барвінського — Набіг козаків на Очаків 1545 р. стор. 15—17 (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 18); там дата походу 13 жовтня 1545 р., дата листа лютий 1546 р. Імена учасників є там такі: „... z Braczlawia Izaczko a Masslo z zamku tess wassego s Cerkas na imie Karp, Ian Dersko,

cy s Czerkassow y z Kiowa y z innich zamkow, niektorzi panowye ssami w glowach, przodkiem Prethwicz, Wlodimierski, Pronski"...

14.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; домагає ся справедливости з людей, що пограбили Очаків. — Б. м., кінець лютого 1546 р.

Między Iezusa chwalącemi pany naywybornieyszemu, między messyaszowego zakonu nasladuiącymi nayzacnieyszemu wszystkich nazarenczykow sprawy naprawawuiącemu, wszelkiey czci i chwały godnemu, ogromnosci y zastępow, panu krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom etc.), list ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze tymi czasy do progu wiemożnosci naszey przez człowieka swego list przysłaliscie, ze ta złość i takie krzywdy, ktore się stały w Oczakowie, nie od was albo waszych ludzi, ale z Litwy i moskiewskich panstw swawolni przyszedłszy, to porobili i, gdzieby w ktorą stronę pouciekali, ze nie wiecie. Więc i to, żescie ludzi mężnych w pogonią wyprawili, aby mogli byc ci łotrowie poymani, w liscie tym swoim posłanym napisaliscie. A tak iakośmy mało przedtym z listem rozkazania naszego cesarskiego czausza porty naszey do was posłaliśmy byli, tenże mandat nasz cesarski umacniany i potwierdzamy, inaczey go nie odmieniaiąc. Trzeba tedy, abyscie wedle pisania naszego względem i gwoli zobopolnemu pokoiowi między nami będącemu tych łotrow i naiezdnikow dostawszy, poddanym naszym pobrane skarby i rzeczy wedle regestru odzyskawszy, przy naszym tym czausie oddać a łotrow pokarać rozkazali, aby drugim to na przykład i na upamiętanie było. Tak wiedzcie. Pisan na schodzie miesiąca zylichcie nazwanego 952 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 201. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta o naiechaniu Oczakowa y o szkodach tam poczynionych, aby sprawiedliwosc czynił 1543(!) roku.

15.

Султан Сулейман до Жиґмонта I; приймає до відомости, що покарано 100 своволників, з тих що ходили на Очаків; жадає звороту покраденого ними майна. — Б. м., кінець червня 1546 р.

Między Iezusa chwalącemi naymężnieyszemu etc. etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi... ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie wiadomo mieycie. Tymi czasy do wysokiey porty cesarskiey list wasz przyszedł, w ktorym, iz od porty wedle mandatu waszego cesarskiego posłanego, ci, ktorzy oczakowskim obywatelom krzywdy poczynili, poymani i ze ich sto w ręce wpadło i ze są przy czausie pokarani, więc,

ze i te rzeczy, ktore byli pobrali, od tych łotrow odzyskawszy, co komu należało, oddano iest, więc ze za pomocą bożą nie chcecie, aby się co przeciwnego postanowionemu przymierzu od was działo, mówiąc napisaliscie. I cokolwiek koło tego namieniliscie, wszystko wielmożnosci naszey cesarskiey supplikowano i dostatecznie stało się wiadomo, a tak potwierdzaiąc tamten nasz mandat, tych, ktorzy, to łotrowstwo robią, konieczna wynaleść i srogo skarać i poddanym naszym szkody, ktore sie im stały, nadgrodzić albo powracać koniecznie trzeba, aby w tey mierze iaka zwłoka albo wymowka bydz miała, nie pozwalamy, ale owszem aby mandatowi tamtemu naszemu cesarskiemu we wszystkim dosyć się gwoli przyiaźni zobopolney działo, potrzebuiemy, bo iezliby zwłoka albo iaka niedbałość w tym była, albo żeby tamtych łotrow wedle mandatu naszego nie pokarano i szkod poddanym naszym nie powrocono, iuż między nami będąca przyiazn naruszona będzie, gdyż my wedle powinnosci naszey cesarskiey musimy się o to starać, iakoby poddani nasi szkody nie mieli albo za nie nadgrodę, wzięli. A isz w tym waszym liscie niektorych łotrow uchylacie i ochraniacie, wiedzcież, że w tey sprawie to u nas nie ważno i tego wdzięcznie nie przyimuiemy, ale owszem koniecznie, aby poddanym naszym nadgroda się stała, chcemy. Tak wiedzcie. Pisan na nowiu miesiąca dziemazyl ewella 953 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 203. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta strony sprawiedliwosci z łotrow, co poczynili szkody pod Oczakowem, aby ich harano i aby szkody nadgrodzono, niewdzięcznie przyimuiąc, ze niektorych pokarawszy, niektorych ochraniano 1544 roku.

16.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; домагає ся справедливости з своволників, що поробили шкоди коло Очакова. — Константинополь, сїчень-лютий 1550 р.

.....Ia sułtan Suleyman, syn sultan Selima hana, wam, ktoryscie iest teraz krolem polskim między Iezusowemi pany nayzacnieyszy, między messyasza nasladuiącemi narody naywybornieyszy, sprawy wszystkich nazarenczykow naprawuiący, wszelkiey czci y pochwały godny, ogromnosci y ozdobnosci, pan y krol polski teraznieyszy wiadomo niech ma, ze do wrot wielmoznosc cesarską okrywaiących i do sprawiedliwego podołka maiestatu naszego przez iednego z paniąt panstwa waszego lubelskiego kapitana, między Iezusa chwalącemi zacnego Mikołaia Bogusza posła waszego, ze zdawna będącą od oyca waszego zatrzymowaną przyiazn i teraz mocno wytrzymac chcecie,

oznaymiliscie i iakąscie szczerosc miłosc i powolnosc przeciwko gniazdu tey wysokiey porty naszey okazowali, szeroko wypisaliscie. Owo cokolwiekiescie oznaymili, wszystko dostatecznie i wiernie przed wielmoznosc podnozka naszego cesarskiego supplikował, zkąd nam wiadomo wszystko stało się. A tak, iakie za czasow sławnych dziadow i pradziadow naszych, (nad ktorych duchami pokoy bozy niech będzie), postanowienia przyiazni i poboiu zobopolnego były, tak y teraz w teyze mierze zostaią y poki z waszey strony temu postanowieniu przeciwnego się nic nie stanie, od wielmoznosci naszey takze nic przeciwnego przymierzu ukazano nie będzie. Wszelakoz teraznieyszymi czasy, ze z Polski niektorzy łotrzykowie wypadłszy, oczakowskich mieszkancow naiechali i wiele im szkod poczynieli, oznaymiono iest. Dla czego abyśmy istną i pewną rzecz wiedzieli, iednego z niewolnikow naszych kadya (to iest sędziego) tam posłaliśmy, wy także wedle przyiazliwey słuszności namiestnikow swoich posławszy, aby na tamtym mieyscu wedle prawa opyt uczyniwszy, łotrow, ktoryby się znaleźli, skarali, a ubogich poddanych płaczu ochraniaiąc, nic na dali nie odkładaiąc, co by komu należało, z pełna oddać rozkazali, tak aby niczyiego u kogo nie zostawało. Co iezli według umowy spolney uczyniono będzie, tedy od dawnych czasow z oycem waszym będącą przyiazn y przymierze z wami tez ponowiwszy, trwale i stale trzymac będziemy, tak, aby na tamtey Ukrainie ubodzy ludzie i poddani w pokoiu bez boiazni będąc, kupiectwa i insze swe roboty wszelkie wczesnie odprawowali, aby się nic przymiernemu postanowieniu przeciwnego nie działo. Przerzeczony poseł wasz, odprawiwszy przystoynie posługę poselstwa, z dobrowolnym postanowieniem naszym cesarskim nazad do panstw waszych powraca. Pisan miesiąca sefer nazwanego 957[1]) roku w Konstantynopolu (to iest 8 martii 1550).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 215—216. З боку заголовок: Od Suleymana do Zygmunta starego (sic!) przez p. Mikołaia Bogusza starostę lubelskiego, ponawiaiąc pakta i utwierdzaiąc anno 1550.

17.

Султан приказує пустити на волю невольників з Украіни. Без дати (1552 р.).

Daiemy znać kadyiom naszym, ktorzy ku wołoskiey ziemi mieszkaią, ze Krola Iego Mosci polskiego poseł iedzie od porty naszey ku panu swemu. Rozkazuiemy tedy, gdzieby się trafił poddany krolewski Rusin albo Polak, aby byli wydani wedle przymierza naszego, dowia-

[1]) було 958 переробленo на 957.

duiąc się pilnie, iezli własny poddany krolewski, okrom tych, ktorzy są pobisurmanieni.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 679. Заголовок: List aby w drodze p. posłowi więznie wydawano. З боку: Mandat cesarski do woytow po drodze woloskiey będących, aby więzniow niepoturczonych posłowi brac nie bronili 1552 anno.

18.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; не дозваляє брати оплат від мусулманських пастухів в степах. — Алеппо, початок цьвітня 1554 р.

(Po tytułach zwyczaynych) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.), list nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, ze temi czasy między beiami naszemi zacny sendziak bilogrodzki niewolnik nasz Hasan do wysokiey porty naszey swiat okrywaiącey i do progu maiestatu naszego, (do ktorego się garnąc przytulaią wiele możnych panow,) list przysławszy, ze 961 roku dnia 17 miesiąca sefera[1]) z waszey strony przyiechał do niego posłaniec wasz z listem, aby od Dniestru az po Dnieprową wodę między temi mieyscy, cokolwiek iest pol y patwisk (sic!), ktore Białogrodowi, Tehini y oczakowskiemu zamkowi przysłużaią, i rowno z niemi leżą, spasne wybierac kazał; ieszcze do tego z waszą pieczęcią list na to wyięty iest, a względem brania tego spasnego od wysokiey porty naszey przed tym danego mandatu naszego przepis wyiąwszy, posłaliscie, koniecznie spasne brac chcąc i koło tego się swaząc (sic!), co wszystko wyzey napisany sendziak oznaymił i wypisał. Od scholdowania i posiedzenia tych tam kraiow mieysca te w ręku musułmanow były i iakoscie wy nastali, nigdy z waszey strony tam spasne nie było brane; tako my mamy wiadomosc, nawet i te listy, ktorescie pisali i posłali do wspomnionego sendziaka, odesłane nam były. Przedtym do wysokiey porty ludzi swych gdyscie posyłali, wszelaką powolnosc oswiadczaiąc, przyiazn y poiednanie aby było, ta była wola wasza, względem czego 960 roku dnia 20 siebana[2]) list przymierny napisawszy, waszemi ludzmi wam posłalismy; w tym tam liscie przymiernym iako napisano, tak i u porty naszey trzymano będzie; i poki z waszey strony co przeciwnego przymierzu się nie ukaze, od wysokiey porty takze nic a nic okazano nie będzie. Trzeba tedy abyscie te sprawy, ktore w liscie przymiernym napisane są, mocno trzymali, a od waszych ukrainnych panow y od

[1]) 21 грудня 1553 р.
[2]) 2 липня 1552 р.

woysk tamze będących poddani, owce ich z owcarzami w tamtych stronach przeciwko przymiernemu listowi zaczepieni nie byli, takze na granicach panstwa waszego będących koszar abyscie pod pretextem spasnego zaczepiac nie kazali, ale się we wszystkim wedle przymierza sprawowali, co tez z owey strony aby było zachowano, nasza wola iest. Za krotki tez czas z wielmoznoscią naszą nazad powrocimy, gdzie o wszystkim lepszą wiadomosc miec będziemy; w tey tedy sprawie Hasanowi, wspomionemu niewolnikowi naszemu, mandat nasz cesarski posłalismy, i aby nic przeciwko przymierzu nie czynił, rozkazalismy. Wy takze na Ukrainie będącym ludziom swym surowie zakazcie, aby przymierza w niczym nie gwałcili, a iako potrzeba, aby zobostronnego pokoiu szanowali. Tak wiedzcie. Pisan na nowiu miesiąca dziemazyl ewel nazwanego 961 roku (a u nas 1550) w miasta (sic!) Halepie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 257—8. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta, aby spasnego z pol, ktore są między Dniestrem a Dnieprem zaniechali 1550(!) roku.

19.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; князь Дмитраш (Вишневецький) бере податки з мусулманських пастухів і робить шкоди Туркам: пограбив Очаків. — Константинополь, к. 20. вересня 1556.

Między Iezusa nasladuiącemi naywybornieyszemu, między narodem *messyasza naśladuiącym nayzacnieyszemu*, wszystkie sprawy nazarenczykow naprawuiącemu, wszelkiey czci y pochwały godnemu ogromności, ozdobności y zastępow wielkich panu, Zygmuntowi Augustowi, (którego sprawy niech maią szczęśliwe dokończenie,) list ten gdy oddany będzie, mieycie wiadomość, ze bielogrodzki sendziak, niewolnik nasz między inszemi wybrany Useyn, (który niech się pomnaża w zacnosci,) tamże kadyi tamteczny to iest sędzia, (który niech ma pomnożenie w swoiey nauce), do wysokiey porty wielmożności naszey, (która przytula, okrywa y ochrania wielu do niey się okłaniaiących), listem swym oznaymili, iż na Ukrainie waszey nieiaki kniasz Dimitrasz, niespokoyny zdrayca z tamtey strony przyszedłszy, zawdy w tamtych polach Dnieprowi przyległych rozboystwem y rożnemi zdradami się bawiąc, że imieniem krolewskim od Turkow y inszych nam poddanych ludzi spasne wybiera, powiadaiąc, po trzy po cztery sta różnych stad bydeł przy inszych rzeczach y towarach ubogim ludziom zabierać zwyk Mało na tym maiąc teraz tego miesiąca siebana 25 dnia[1]) złodzieyskim y zdradzieckim sposobem w szesciuset koni lądem a z ośmnatą czołnow

[1]) 4 липня 1556 р.

rzeką Dnieprem do Oczakowa przybiegłszy, z tymi, ktorzy tamtego zamku pilnuią, bitwę zwiodłszy, dwunastu z nich zatracił, a pietnastu poranionych odbiezał, zkąd znać, że się był na ten nasz zamek nasadził. Wszakże wyżey wspomniony sędziak nasz białogrodzki tego się dowiedziawszy, wszystko konne białogrodzkie woysko z ich starszym Musztafą agą także z inszymi, którzy się do tego zabrać mogli, posławszy, sam się też z swoymi zaraz ludzmi ruszył; ale ten łotr uciekłszy w granice wasze, umknął y zbył, oni tez nie maiąc rozkazania od wielmożnosci naszey, nie smieli za nim daley gonić. Więc, że z obopolnych kupcow kafenska droga iuż dlatego łotra zepsowana iest, bo bielogrodzkie i oczakowskie przeprawy od zwyczaynych dochodow uszczuplone wielką szkodę skarbowi wielmożności naszey przynoszą, to wszystko porządnie y statecznie progowi wielmożnosci naszey oznaymiono, zaczym niektore iego łotrostwa opisać y wam posłac roskazaliśmy. A tak mało przedtym, gdyśmy na woynę kyzylbaską wychodzili, posła swego do wysokiey porty naszey przysłaliscie, żądaiąc, abyśmy też przyiazn y poiednanie, ktore miał oyciec wasz z nami, dla pokoiu ubogim ludziom na granice mieszkaiących (sic!) muzułmanom, ochraniaiąc zobustronnych kupcow, uczyniwszy, list przymierny poprzysiężony na to dali, cośmy uczynili. Iuz tedy za łaską y błogosławienstwem bozym wszystkie sprawy z niewiernym Kyzylbasem wedle woli y zdania naszego cesarskiego skonczyły się, tak, że prawie nic nie zostało, z wami tez utwierdzony pokoy y przymierze wedle postanowienia trzymamy y poki z waszey strony temu postanowionemu przymierzu nic przeciwnego się nie ukaże, od wysokiey porty naszey także y od hana tatarskiego y od niewolnikow y sług naszych na Ukrainie tamtey będących panstwu waszemu y inszym w ręku y w dzierzeniu waszym będącym włosciom zadna zaczepka nie będzie y, zawsze roskazanie nasze cesarskie trzymaiąc, nic przeciwnego czynić nie będą. Ale też tego trzeba, aby z waszey strony toż czyniono było. Słuszna tedy abyscie na waszey Ukrainie będących łotrow zniesli i wytracili, y tego przerzeczonego łotra gwoli zobopolney przyiazni przymiernemu listu dosyć czyniąc, za takie łotrostwa abyscie skarać rozkazali, ktoremu, rozumiemy o was, żescie tych zbrodni nie rozkazowali, o czym iużeśmy byli list nasz cesarski raz do was posłali, na ktory dotychczas, odłogiem tę sprawę położywszy, nie odpisaliscie nam. Ponawiaiąc tedy teraz, z czauszow porcie wysokiey naszey służących uczciwego Ibrahim czausza, (ktorego zacność niech pomnożenie ma), posyłamy potrzebuiąc tego, abyscie wedle szczerości y przyiazni, ktora była między przodkami naszymi, tego wspomnionego łotra, z mieysc tamtey Ukrainy ruszywszy, skarali, a wedle nie dawno wam posłanego regestru, pilno

weń weyrzawszy, dobra y towary muzułmanow, także tych pozabiianych krew nadgrodzić kazali, aby więcey nie zostawała przyczyna na tamtey granice będącym ludziom do iakiey nieprzyiazni y niesnasek y aby drudzy taką sprawą się karali, aby z wami będące przymierze y przyiacielstwa aby się takiemi łotrostwy nie naruszały, ale owszem aby mocnie zatrzymane były. Tę sprawę iako odprawicie y iako przerzeczonego łotra uprzątniecie, skarzecie y iako strony tych dobr pobranych muzułmanow sobie postąpicie, przez tego czausza, nic go tam nie bawiąc, dostatecznie nam oznaymić nie zaniechywaycie. Za dni wielmożności y sprawiedliwości naszey lud pospolity y tamta wszystka granica y wszelakie stworzenia aby spokoynie pod rządem naszym cesarskim siedzieli, a łotrowie z waszey strony, ktobykolwiek nim był, pokarani aby byli, pragnę, gdyż porta ta nasza wysoka kazdemu przyiazliwemu y nieprzyiazliwemu zawzdy otwarta iest. O to Pana Boga wszechmogącego prosimy, aby iey wszystko dobre sposabiał. A iesliby też tą razą z tego łotra sprawiedliwosci nie było, przyszłoby od wysokiey porty hanowi tatarskiemu rozkazać, aby on granicznym ludziom naszym pomagał y to łotrostwo pochamował y pokarał, co uważaiąc, nadgrodę słuszną uczynić roskazać macie. W tey tedy sprawie wedle przyiazni y powolnosci przeciw tey wysokiey porcie postąpiono bydz ma, a iakim to sposobem uczynicie y tamtych pokarzecie y dalsze łotrostwa zniesiecie, przez tegoż czausza, niedługo go tam trzymaiąc, nam oznaymicie, aby między nami będący łancuch miłości i iednosci zgody długo zatrzymywana (sic!) była. Pisan we srodku miesiąca zilkade nazwanego roku 963, (to iest 21bra anno 1563(!) w Konstantynopolu.

Бібл. Чарторискихъ рук. ч. 611 стор. 297—301. Заголовок з боку: Od Suleymana do krola Iego Mosci Augusta o krzywdach pod Oczakowem uczynionych przez Dymitra Niemowieckiego (sic!) y o skonczeniu woyny perskiey 23 7bris 1563(!)

20.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; Польща має нагородити шкоди заподіяні Туркам і стримати свовольників, особливо князя Димитраша (Вишневецького). — Константинополь, к. 10 вересня 1557 р.

Między Iezusa nasladuiącemi pany nayzacnieyszemu, między messyasza chwalącemi naywybornieyszemu, nazarenczykow wszystkie sprawy naprawuiącemu, wszelkiey czci y sławy godnemu, ogromnosci y wielkosci pełnemu, panu y krolowi polskiemu Zygmuntowi Augu-

stowi, (ktorego sprawom etc.), znak ten nasz cesarski gdy ukazany będzie, wiadomo mieycie, ze tymi czasy do progu wielmoznosci naszey cesarskiey y do gniazda wysokiey porty ottomanskiey, (ktora iest przytuleniem wszystkich monarchow na swiecie będących, a do tey wysokiey porty się skłaniaiących), z zacnych y z znacznych panow waszych messyasza chwalących Andrzeia Bzickiego z listem powolnosci y miłosci pełnym w poselstwie przysłaliscie. Ten, Bogu chwała, w szczęsliwą godzinę przyszedłszy, dobrotliwosc naszą otrzymał y wedle potrzeby poselstwo oddawszy, za srodkowaniem iego, cokolwiek w liscie waszym naznaczono było, dostatecznie wielmoznosci maiestatu naszego wiadomo się stało. Tenze poseł imieniem waszym y od was gniazdu porty tey wielmozney wielkie przyiazni, miłosci y powolnosci opowiedziawszy, ode dni dziadow y pradziadow waszych az dotąd, iaka była zobopolna miłosc y naypierwsza przyiazn, aby takaz y teraz zostawała, chęc y wolą waszę szeroko mowiąc, oznaymił. Cokolwiek tedy powiedział y co zachciał, wszystko z woli naszey cesarskiey stało się. A tak weyrzawszy na ofiarowanie powolne tey wysokiey porcie gwoli zobopolney y tak dawney przyiazni, czego proszącym z łaski naszey pozwalac zwyklismy, y teraz zobopolną przyiazn, ktora zdawna między gniazdem wielmoznosci naszey y między przodki waszymi była, za Bozą pomocą trzymac chcemy, y poki z waszey strony wiernie y przystoynie zachowana będzie y od panow waszych na Ukrainie będących panstwom naszym y ich ubogim poddanym, granic nie przechodząc, aby w pokoiu Boga modląc zyli, zaczepki zadney nie będzie, od wysokiey porty naszey takze wrota przyiazni mocno zamknione, zawarte y obwarowane będą, ze nic przeciwnego z owąd się nie ukaze. Trzebaby tedy, aby temu przymierzu y pokoiowi, między nami będącemu, nic przeciwnego się nie działo y ktoby się co uczynic wazył, aby o to karany był, z obu stron staranie koło tego ma bydz uczynione, aby takim sposobem od na Ukrainie będących panow y niewolnikow, tak naszych iako y waszych nic przeciw paktom y listowi przymierzeniu się nie działo, takze y tam y sam będącym poddanym aby się przykrosc nie czyniła, a iesliby się co od kogo ukazało, aby mu zadnego przytulenia nie dawano. Mamy nadzieię za pomocą bozą, zeby tak wszystkie łotrostwa ustały. A iz mało przedtym koło Białogrodu mieszkaiącym niektorym ludziom przeciw przymierzu y umowioney przyiazni stała się od nieiakich swawolnych ludzi szkoda, gdy im bydła y towary y dobra ich zabrano y wiele ludzi pobito, czego wszystkiego regestr spisawszy, posłalismy tam byli, aby rzeczy pobrane gospodarzom własnym powracano y łotrowie aby tez pokarani byli, zycząc list nasz cesarski napisany w tey sprawie posłalismy do was; wzglę-

dem czego z tamtey strony napisano było od was, aby dla odebrania nazad pobranych rzeczy był tam kto przysłany, dla czego dalismy mandat nasz cesarski sędziak bey de Bialogrod (to iest Akierman), rozkazuiąc, gdy z waszey strony czas naznaczony wysłania ludzi na tę sprawę będzie, aby z wszelakim pokoiem y on swoich zesławszy, co około swięta Dymitry nastąpi, to co ubogim ludziom pobrano y komuby należało, aby oddano było, a złoczyncow y łotrow swawolnych aby pokarano. Zatym aby zadni szczęsliwych wielmoznosci naszey ubodzy poddani w pokoiu siedząc, żywnosc sobie zarabiaiąc, wczasow zwyczaynych zazywali. Dalismy wam tez znac przedtym, ze na tamtey Ukrainie wszystkiego złego y łotrostwa przyczyną iest knias Dimitrasz, iakis łotr, ktorego koniecznie zagubic iest rzecz potrzebna, gwoli szczyrosci powolnosci przeciw progowi porty tey tego to łotra iakim kształtnym sposobem do rąk dostawszy, skarzcie, aby więcey tam szkod nie czynił, a ubodzy ludzie, aby w pokoiu zostawali. Pisan we srodku miesiąca zylkade nazwanego 964 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 612 стор. 253—255. Заголовок з боку: Od Suleymana do Augusta przez pana kasztelana Andrzeia Bzickiego przymierze ponawiaiąc y o uspokoienie Ukrainy y o Dymitrze Wisniowieckim pisząc roku 1553(!)

21.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; син татарського хана пограбив Україну без відомости султана; князь Дмитраш (Вишневецький) робить все неспокій на границях. — Константинополь, к. 20 мая 1558.

Między wielmoznymi pany Iezusa chwalącymi nayzacnieyszemu, między wybornemi pany messyaszowego zakonu naywybornieyszemu, sprawy wszystkie nazarenczykow naprawuiącemu, wszelkiey czci y chwały godnemu, ogromnosci panu, krolestwa polskiego krolowi Augustowi, (tego sprawy etc.), ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, ze teraznieyszego czasu do wielmoznosci porty naszey wszystek swiat okrywaiącey y do wysokiego progu maiestatu naszego cesarskiego, do ktorego się wszyscy utrapieni uciekaią y schraniaią, tłomacz wasz z listem miłosci pełnym przyszedłszy dawney ieszcze z oycem waszym będącey przyiazni, iako on ią szczerze y przystoynie zachowywał, wy takimze sposobem tez trzymac y niczemu przeczyc nie chcąc, ieszcze więcey czynic chcecie y ze takowego zprzyiaznienia pragniecie, opowiedział. A iako się było przedtym postanowiło za srodkowaniem posła waszego y za posłaniem do was listu naszego cesar-

skiego, za ktorego doysciem aby przymierzu nic przeciwnego się nie działo, a Ukraina oboia aby w spokoiu zostawała, bez zadney odwłoki z sędziakiem biełogrodzkim na Ukrainie tamtey będącym, (ktoremu etc), na słusznym y przystoynym mieyscu się ziechawszy, wszystkię tamteczne sprawy wedle słusznosci aby były uspokoione, napisalismy byli. Co gdyscie naznaczonym od was kommisarzom ziechac się kazali, nim on czas naznaczony nadszedł, syn hana tatarskiego Dewled Gieraia (oprocz wiadomosci naszey cesarskiey) z niemałym woyskiem przeciw listowi przymiernemu od oblicznosci naszey cesarskiey danemu y przeciw postanowieniu mało przedtym przez was z tym to hanem uczynionemu, do panstw y krolestw waszych wpadłszy, ze niektore zamki y osady y wsi wiele połupił y w niwecz obrocił y wiele dobra ubogich ludzi rozszarpawszy, więzniow nie mało nabrał, oznaymiliscie. I cokolwiek oprocz tego do przyiazni należącego napisali, wszystko maiestatowi naszemu supplikowano iest. Ale nim w tych sprawach do porty naszey list wasz przyszedł, ze się wam taka szkoda od hana stała, oznaymiono nam. Zaczym mandaty do ukrainnych bogow naszych y do biełogrodzkiego sendziaka posłac kazalismy, zakazuiąc, aby więzniow z panstw waszych wyprowadzonych po stronach nie rozwozono. Teraz zas od przerzeczonego hana do gniazda wielmoznosci progu naszego maią przysc posłowie; ci iako ieno przydą, nie zaniechamy się pytac przyczyny takich wam szkod poczynienia. Co mi na to odpowiedzą, zaraz do tegoz hana, aby nic przeciwnego przyiazni nie poczynał y aby poczynione szkody nagrodził, rozkazanie nasze poszlemy. A tak między nami zupełna przyiazn utwierdzona y stała niech będzie, ktorey poki się nic z tamtey strony przeciwnego nie ukaze, ze zawsze umowione punkta przyiazni mocno trzymac będziecie, z strony wielmozney porty naszey nic się tez przeciwnego dziac nie będzie. Trzebaby tedy wedle dawney przyiazni waszey przeciw tey wysokiey porcie y wedle postanowienia naszego cesarskiego dla rozsądku o poczynieniu na naszey Ukrainie z tamtey strony szkod kommissarzow porządnych y statecznych iuz naznaczonych, abyscie do przerzeczonego biełogrodzkiego bega rychło posłali, aby te, ktore się ukazą szkody, wedle rozkazania naszego cesarskiego wynalazłszy, komu należały, powrocono, a łotrow pokarano, zeby zatym zobopolni poddani z pokoiem siedzieli y zobopolna przyiazn między nami będąca aby się mnozyła. Wy z tamtey strony staranie czynic macie, aby się postanowieni kommissarze ziechali y temu wszystkiemu aby się dosyc działo. Więc od tey wysokiey porty nigdy łancucha albo związku miłosci y przyiazni nie odcinaiąc, coby godnego y słusznego do wiadomosci naszey było, oznaymiac nie zaniechywaycie. A iz znowu przecie Demetrasz z po-

koiem nie siedząc na tamtey Ukrainie złosci czyni, przetoż trzeba go koniecznie uprzątnąc, co aby się porządnie stało, starania swego wy przyłozyc macie, aby wzdy poddani ubodzy w pokoiu kiedy siedzieli. Pisan na początku miesiąca siebana 965 roku w Konstantynopolu

Бібл. Чорторийских рук. ч. 281—284. З боку заголовок: Od sułtan Suleymana do krola Augusa o kommissarzach na szkody poczynione koło Białogrodu, o hana tatarskiego wpadnieniu do Polski y o Dymitrze Wiszniowieckim, roku 1558.

22.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; домагае ся справедливости для турецького посла, котрому пан Разґуский(?) забрав гроші. — Б. м., к. 25 цьвітня 1563 р.

Między Iezusa nasladuiącemi pany naymoznieyszemu etc. (iako zwyczay) królowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom niech da Pan Bog dokonczenie dobre,) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieicie. Mało przedtym z kupcow naszych, a teraz z muteserakow dworu naszego cesarskiego Mustafa nazwany, idąc z Moskwy przez panstwa wasze, na rzece nazwaney Domalu ieden ź panow waszych Razguski (sic!) nazwany wziął u tego wspomnionego czerwonych złotych in specie czterech tysięcy pięciset, o czym iużesmy do was list nasz cesarski po dwa razy posyłali. Trzeba tedy względem z wami postanowionego przymierza y względem powolnosci y szczerosci waszey ku owey stronie zawsze oswiadczaney, abyscie temu panu nakazali nie odkładaiąc, ani zwłocząc, wedle pisania naszego a rozkazania waszego te wzięte czerwone złote spełna temu posłancowi wrocic y oddac, aby iuz w tey mierze zadna wymowka nie była. Kiedyby się co takiego w owych kraiach trafiło, gwoli przyiazni waszey nic nie odkładaiąc, wedle słusznosci byśmy odprawili; rozumiemy, że y z tamtey strony gwoli przyiazni zobopolney te wspomnione czerwone złote spełna bez odwłoki oddac rozkażecie, czym szczyrość y powolność swoię przeciwku tey wysokiey porcie naszey oswiadczycie. Pisan na początku miesiąca ramazana 970 roku (to iest 1560(!)

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 303. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o czterech tysięcy pięcset czerwonych złotych wziętych od kupca Mustafa, aby ich wrocic kazano 1560(!) roku.

23.

Сулейман до Жиґмонта Августа; своівільники з України нападають на пастухів в білгородських степах і з сеї причини підупала

годівля овець; домагае ся покарання винуватих. — Б. м., середина серпня 1563 р.

Między Iezusa chwalącemi etc. krolowi polskiemu Augustow (ktorego sprawom etc) list ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, iz od[1]) naywyzszey porty naszey cesarskiey y podnozku maiestatu naszego cesarskiego, (ktory iest ochroną ubogich, poden się uciekaiących, ktorzy tey porcie przyiazn ukazuią, zawsze maią pomoc y przytulenie y wszyscy poszanowanie godne odnoszą,) w granicach panstwa naszego będącym beglerbegom i wszystkim niewolnikom naszym przykazuiemy, aby zaden z nich y z woysk naszych cesarskich y z poddanych naszych y ieden człowiek nie smiał zadnego mieysca do panstwa waszego należącego zaczepiać ani zadnych szkod czynić, a od was albo z waszego kraiu niektorzy łotrowie y zdraycy na polach bilogrodzkich będących koszary albo stanowiska owiec napadaiąc, owce zabieraiąc, y iagnięta, tylko dla skor odzieraiąc, owczarzom wszystko zabieraiąc, rozszarpywaią, gwoli takim łotrostwom y naiazdom gospodarze tych owiec zimowiska y mieysca pastwiskom sposobne porzuciwszy, owcami się bawić poprzestali, zaczym stamtąd od owiec dziesięcina y insze podatki zginąc musiały, o czym tamtych mieysc strożowie y około podatkow tamtych chodzący nam o tym suplikowali. A tak, iż maiestatowi naszemu cesarskiemu należy granic ochraniać y o nich zawiadować, a z owey strony naszey przymiernemu postanowieniu dosyć się dzieie, z waszey a to strony przeciwko przymierzu łotrowie niespokoyni przychodząc, poddanym naszym takie szkody czynią y czynić nie ustawaią, czy by to za wiadomoscią waszą, czy za niedbałością y pobłażaniem iakim tak zle rzeczy się dzieią, abyśmy tak rozumieli, ieszcze się wachamy. Trzeba tedy iako ten list zdrowo was zostanie, iako od dawnych czasow z tą wysoką y swietną portą, (czyniąc postanowieniu zobopolnemu uczciwość), przyiazn dobrą potrzebną zachowuiecie, tamtych kraiow blisko będącym waszym dzierzawcom abyscie surowo przykazali, zeby w tamtych mieyscach będących swawolnych wygubili, aby tamta Ukraina od łotrow swawolnych w pokoiu kiedy zostawała, co z szczerosci y powolnosci swey przeciwko przyiazni naszey aby to czyniono y pilnie koło tego chodzono, starania swego przyłożyć macie. Cóż więcey mowic. Pisan na zchodzie miesiąca zylbychcie 970 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 295 – 6. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o szkodach w polach y o pobraniu owiec 1563 roku.

[1]) в рук.: do.

24.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа про волоські і українські справи; чабани в очаківських степах мають подавати турецьким і українським урядникам реєстри своїх отар і платити податок обом сторонам. — Константинополь, початок жовтня 1564 р.

Переклад I.

Nayzacnieyszemu między Iezusa chwalącemi, naywybornieyszemu między messyasza nasladuiącemi, wszystkie sprawy nazarenczykow naprawuiącemu, wszelkey czci y chwały godnemu, ogromnosci y wielkich zastępow panu, krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktoremu etc), ten znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, az tymi czasy do wysokiey porty ottomanskiey y do wyniosłego gniazda iey, gdzie wielmoznosc przemieszkiwa, z znacznych y sławnych beglerbegow zakonu messyszowego nasladuiących od Budziacza[1]) Ierzy Iasłowiecki na Ukrainie leżącego zamku Kamienca beglerbega y kasztelana czernowskiego z listem przyiazliwym dla ponowienia y utwierdzenia dawney przyiazni w poselstwie przysławszy, (w dobrą godzinę y szczęsliwy czas do wysokiey porty naszey przyszedłszy, podnożkowi majestatu naszego się ukłoniwszy, wszelkie poszanowanie y godney uczciwosci naszey cesarski doznał), od dziadow y pradziadow waszych iuz dotąd z tą wysoką portą iako przyiazn, miłosc y sąsiedztwo prowadzicie, według rozkazania waszego maiestatowi naszemu opowiedziawszy, list wasz oddał, w ktorym cokolwiek było napisano y naznaczono, wszystko wielmoznosci naszey supplikowano iest y wiadomo się stało. A tak ktokolwiek iest tey wysokiey porcie, w ktorey zacnosc przemieszkiwa, dobrym przyiacielem, od wielmoznego gniazda naszego cesarskiego tegoz dozna. A iz z ziemi wołoskiey, ktora szablą naszą zawoiowana y podbita iest, niektorzy zdrayey y łotrowie w tamtey stronie się chowali y kryli, tych ze za listem naszym cesarskim pokaraliscie, takze Chocim zamek, ktory do ziemi wołoskiey należy, oswiadczaiąc w tym miłosc y przyiazn swoię, oddaliscie, wiadomo się nam stało. Za pomocą bozą poki z waszey strony po przyiacielsku uczynionemu z nami przymierzu uczciwosc czynic będziecie, z owey strony takze postanowionym kondycyom pokoiu oprocz uczciwosci nic przeciwnego nie będzie czyniono. Teraznieyszy woiewoda wołoski Alexander z wami w dobrey przyiazni zyiąc, nic przykrego przyległym osadom nie czyni y blisko Chocimia postanowiony od niego iarmark zniosłszy, tak iako z dawna bywało, aby z opisania w liscie naszym cesarskim za iego tez czasow było, więc

[1]) замість: od Buczacza.

iako on zastał, takze tez nie przyczyniaiąc, niech będzie; y za granice przechodzie, aby się nie wazył, y nic przeciwnego przymierzu nie czynił, surowosmy mu rozkazali.

A iz w panstwach waszych przy granicach naszych w oczakowskich polach z owcami przychodzący ciobanowie, ile ktory owiec przywiedzie, ma wprzod z obiema stronami spisek uczynic y regestr podpisami utwierdzic, aby iako to zwykli byli, do ucieczki z owcami droga się zawarła y aby ukradkiem swywolnie nie chodzili, ale aby się tam będącym onych mieysc dzierzawcom ukazali, a gdzieby im owce poginęły, aby owi, wieleby im zginęło, wiedząc, szkodę szacowali; więc od tych owiec, ktoreby się za granicą waszą pasły wedle dawnego zwyczaiu, aby paszą płacili, a gdy od takich owiec płacą wybierac będą, wybiercy z obu stron na to wysadzeni gotowi bydz maią, aby tak oboiey stronie dochody nie ginęły, y aby za tą przyczyną obiema stronom szkoda się nie działa.

Tatarowie, iz mimo woli naszey cesarskiey przeciwko przymierzu postanowionemu w panstwa wasze wpadaią, kiedy ci więzniowie, ktorzy musułmanami zostali, wolnymi bydz maią, a ci, ktorzyby w swoiey chrzescianskiey wierze dotąd znalezieni byli, wypuszczeni y wolni niech będą, a bydła pobrane aby się gospodarzom wrociły, do hana tatarskiego Dewlet Geraya y do bielogrodzkiego bega Hasana surowy mandat nasz posłalismy. Wy tez swoich ludzi na granice przy granicach mieszkaiących zatrzymywaycie, aby w tamtych kraiach szkod tez nie czynili, aby tak za dni wielmoznosci naszey obustronni poddani w pokoiu siedzieli, granica tamta aby spokoynie zyiąc, nikt niczyiego szarpac się nie wazył, ale owszem aby wszelki człowiek, tak kupiec, iako y ubogi służały, iako y pan swym się kontentuiąc, w pokoiu mieszkali. Wspomiony poseł wasz poselstwo sobie zlecone z wszelką obyczaynoscią y ostroznoscią odprawiwszy, z dobrowolnym dozwoleniem naszym do was odiezdza. Pisan na schodzie miesiąca sefera 972 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 277—280. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta przez Iaslowieckiego, ponawiaiąc pakta, o Alexandrze woiewodzie wołoskim, o oddaniu Chocimia, ô zniesieniu iarmarku blisko Chocimia a od wołoskiego postanowionego, o pastwiskach w polach y opłacenie od owiec 1563(!) roku.

Переклад II.

W wierze chrzescianskiey oswiecony a między wielmoznymi pany i xiązetami panstw wielkich i sławnych naywiększy y naywielmozniey-szy, sławnieyszy y sprawiedliwszy, panie nad pany w wierze messya-

szowey z przodkow y dziedzictwa wszelakiey czci panstw y posłuszenstwa, poczciwosci krolewskiey godnieyszy, nad innemi sprawiedliwszy, sedzia wiary nazarenskiey w Koronie polskiey, z łaski bożey krolu i panie Zygmuncie Auguscie, przyiacielu a somsiedzie nasz miły y starodawny, (ktoremu day Panie Boze we wszystkim szczęsliwe panowanie i długie zdrowie, a potym prawdziwą drogą duszne zbawienie,) gdy pod pieczęcią naszego wielkiego a niezwyciężonego cesarstwa list ten oddan będzie, z ktorego wyrozumiec Wasza Krolewska Mosc będziesz raczył, iż do dworu nieprzedobytey cesarskiey wielmoznosci naszey, (do ktorego wielmozni, wielcy y zacni panowie przychylac, a w potrzebach ich się uciekac zwykli), poseł wielki a uczciwy, imieniem Georgius Iasłowiecki z Buczaca wezwany, ktory tez iest kasztelanem kamienieckim i starostą czernoweckim z przyiazliwemi listy w szczęsliwą godzinę przyiechawszy, nam oddał i przyiazn starodawną, ktora iest między nami, z strony Waszey Krolewskiey Mosci i chęc wielką ku teyze przyiazni umnozeniu, powiedział z strony Waszey Krolewskiey Mosci, a będąc nam i poselstwo iego u nas wdzięczne, łaskawie wysłuchawszy go, przyięli i uczcili z wielką powaznoscią i cokolwiek przezen iako przez listy wasze do nas zescie wskazowac raczyli, od mało do wiela o wszystkim nam własnie dostateczną sprawę dano. A tak wszystkim, ktorzybykolwiek z cesarstwem naszy wielmoznosci przyiazn miec, a uzywac wolą mieli, z przodkow cesarstwa i pokolenia naszego zadnemu przyiazni bronic nie mozemy i nie chcemy, ktora rzecz iest wielu sławna po swiecie. Takze tez z Waszą Krolewską Moscią, a zwłaszcza iz tak dawna a nienaruszona przyiazn, ktorą mamy między sobą, dalibog stale a mocne miec i zachowac wszelakim obyczaiem chcemy i potwierdzamy. Tyz nam oznaymił, iako Wasza Krolewska Mosc skarac rozkazac raczył one zdrayce z zbiegłych naszych, ktorzy byli przyczyną wielkiey szkody i rozsterkow w naszym panstwie wołoskim i ktorzy tez od sławny szabli naszey boiazliwey z strachu do ziemi waszey sie byli udali i pouciekali. A iz ten, Chociniem nazwany zamek, z rozkazania waszego wrocen iest, co wszystko nie ieno iz nam to wszystko poselstwo, a wskazowanie wasze nam wielce wdzięczne było. Alec tym Wasza Krolewska Mosc nas uczytaiąc, chęc swą i umnozenie przyiazni starodawney okazowac raczysz, przyimuiąc to od Waszey Krolewskiey Mosci przyiazliwie, na tą chęc serdeczną a dobrą dziękuiemy i obiecuiemy się tez wszelakim obyczaiem to wszystko przyiazliwemi uczynkami oddziaływac, ktorzy przyiazni dalibog zadną miarą naruszenia z strony naszey przyczyny nie damy, ani ukazemy, a zwłaszcza dokądby ieno wola wasza była, a iaka wielka przyczyna przeciwney strony waszey się nie uznała. O tych tez tam drugich zbieglcow i pokoiu a przymierza tez naruszancow, o ktorych

tez nam Wasza Krolewska Mosc wskazowac raczył tak przez naszego posła, iakotez y przez swego, przez się przyiazliwie ządamy i prosiemy, aby albo ci, ktorzy ich wybawienia przyczyną byli, albo ciz przez sie skarani byli, dla lepszego i miernieyszego pokoiu i ludzkiego i woyska odpocznienia z obudwu stron spolnie. Albowiem tyz nasz o to przez się upominanie do przyiazni waszey Alexander dla swey lepszey bespiecznosci ustawicznie prosi, ktore musmy tez pilnie y srodze rozkazanie i nauki dali, aby się z Waszą Krolewską Moscią i z poddanemi waszemi dobrze a przyiazliwie i w dobrym somsiedztwie zachowywał i mieszkał, i tez, aby przymierza i przyiazni naszey starodawney zadną miarą nie naruszał i aby znowu nic nie ustawał ani poczynał. A tez aby ten iarmark, ktory nie bywał z starodawna, a zwłaszcza od czasu tego przymierza naszego potwierdzenia, z Chocima podniosł, a tam, gdzie i pirwey bywał, aby tamze przez się stawał i tez aby z swych granic na wasze się nie wrywał, owo aby zadną miarą starodawney przyiazni i przymierza nie naruszał, a nikomu przyczyny nie dawał. Co się tyczy pola oczakowskiego, tedy ci pasterze, ktorzy tam pasc albo bywac zwykli, dalismy rozkazania, aby albo tam nie bywali, albo zeby od paszy płacili wedle przymierza, ale zeby się z obudwu stron pogranicznym panom opowiadali i dobytek ich u sędziow i starostow popisowali, a w regestr wkładali, aby im tym obyczaiem nic nie ginęło, a tez poborowi spolnemu i słusznemu, aby się szkoda kryiomo nie stawała; a zginęło by im co, a tym obyczaiem, by popisani się nasi [1]), aby wedle ustawy w przymierzeniu im to starostowie nadgrodzili i płacili; stałaby się szkoda iaka niepopisanym z obudwu stron na tym tam polu, aby się tego nikt domagac nie mogł. I tez gdyby poborcy tam s pol zbierac mieli, aby siebie ieden drugiemu do pogranicznych panow wiedziec dawali, a wespoł z rownym pocztem w przyiazni dobrey wyiezdzali i dan albo pobor zbierali, ale aby ta przyczyna przeciw przymierzu ieden z drugim sobie czego złego a nieprzyiazni nie wyrządzali. Co się tez tyczy szkod, ktoreby Tatarzy w ziemi waszey mieli uczynic, takzesmy mu dali powtorzenie listow y rozkazania naszey wielmoznosci, tez srogim zakazaniem tatarskiemu chanowi Dewlet Gerey hanowi i białogrodzkiemu sendziakowi, (ktorych wielmoznosc Panie Boze racz mnozyc), aby się tego daley czynic zadną miarą nikt wazyc nie smiał ani dopuscił, a tych, ktorzyby to tam natenczas uczynic mieli, skarawszy ich, aby to wszystko, cobykolwiek w tym przymierzu pobrali, tak swoie iako i inne dobytki albo rzeczy aby od mała do wiela koniecznie powracac rozkazali, bo tego potym

[1]) неясно.

sami winowac i przypłacac muszą. Racz ze tez ieno Wasza Krolewska Mosc swych pogranicznych ludzi hamowac i powsciągac, ktorzy wedle powiesci ludzkiey wszelakiey rzeczy a przymierza nuruszenia naywiększą przyczyną sami są, a wszystko zle czyniąc skarzyc się zwykli, aby ieno swą złosc zakrywali; niechze by się tego uwodzili, bo takowe skargi nie ieno iz im wiary nie dawaią, ale ich tez nie zawsze za dobre, a zwłaszcza przeciw przymierzu będąc, przyimuią. A tak z obudwu stron by tego potrzeba przeglądac, izby się przymierze nie naruszaiąc, ubodzy ludzie a poddani w pokoiu a przyiazni naszey odpoczywaiąc, za nas obydwoch zdrowie i szczęscie Pana Boga niechby prosili, a szkod nie mieli ani podeymowali i izby tez kupcy i inni podrozni i potrzebni ludzie wszędzie bez ucisku i szkod bezpiecznie w tey dobrey przyiazni sprawowac mogli. Poseł tez ten wielmoznym y uczciwym panem będąc, u nas się we wsiem uczciwie i powaznie, mądrze zachował i odprawił, ktorego po odprawie iegosmy tez wedle stanu i mądrosci iego ku Waszey Krolewskiey Mosci łaskawie i uczciwie i tam, gdzie wola wasza była, odprawili i odesłali. A zatym day Panie Boze wszystkim dobrym a przyiaciołom naszym długie zdrowie i we wsiem szczęsliwe powodzenie i panowanie. Dan w Konstantynopolu ostatecznych dni miesiąca octobra lata bozego wedle liczby proroka naszego nayswiętszdgo y wiernieyszego 972.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 309—311. З болу заголовок: Responsum Solimani pen D. Georgium Iaslowiecki.

25.

Султанський приказ Гассану, білгородському санджакови; степові чабани мають списувати ся; своволників треба карати, а майно і невольників віддавати. — Без дати, перша половина 1565 р.

Z łaski bozey powyzszonemu a urodzonemu panu Hassan, sendziakowi białogrodzkiemu, bądz tobie wiadomoscią. Pierwey tego dalismy tobie naszą naukę, abys zadnemu człowiekowi z cobanow nie rozpisawszy się y ukrainnym dzierzawcom, urzędnikom krolewskim, sami o sobie y owce swoie wiadomo nie uczyniwszy, za rzeki pod Białogrodek (sic), Dniestr y morze przegnawszy owce, na paszą puszczac nie kazał y od czego ich grozno uiął, lec kiedy kozdy coban rozpisze owce swoie na regestr y da znac sam o sobie y o owcach swoich ukrainnym nrzędnikom krolewskim. A gdy ku zbieraniu myta ze onych owiec nikt nie będzie przysłan, zeby bez bytnosci iego nie u kogo niczego nie brac, az przy bytnosci zebrac y iemu dosyc uczynic bez zadney szkody y krzywdy ich. Nizli iesliby u kogo owiec poginąc miało,

o tym tez słusznie mowic y tego prawem dochodzic, iakoby y owce w całosci bydz mogły. Ku temu tez u Tatarow białogrodzkich u kogoby kolwiek poddany krolewski w więzieniu był, takowych odzyskiwac, zas do panstwa krolewskiego wypuszczac. I tez co y...[1]) Syn Sholkolma z towarzyszy swoiemi po trzykroc w panstwo krolewskie wtargnąwszy, szkody poczynili y niemało ludzi w polu pobrali, tych ludzi odzyskiwac, wypuscic, a poczynione szkody zapłacic kazali. A ieszcze iakiego Michaila, ktory był z groszmy posłan y drugiego Fedora, ktory był posłan do cara przekopskiego poymali, y tych odzyskawszy wypuscic, a tych złoczyncow gardły karac. A gdyby od krola polskiego dla iakich szkod tu do Białogroda kto przyisc miał, tedy szkody wedlug dokonczenia na tych winowatych słusznie sprawiwszy, y kto na to od krola przysłan będzie, przez niego tym szkodliwym te szkody popłacic, a samych ich iako występnych srogim karaniem skarac. Tym wszystkim szerokiey nauce naszey tobie daney y krolowi polskiemu wiadomosmy uczynili. Przeto y teraz powiedamy y przykazuiemy tobie, zebys według dokonczenia y nauki naszey się sprawował.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 813—814. Без дати. В рукописи безпосередно з тим лучить ся лист султана до короля — той сам лист, що поданий у нас ч. 26 (лиш в відмінним перекладі); з сього означає ся дата на першу половину 1565 р.

26.

Султан Селїм до Жиґмонта Августа, про ріжні граничні справи степові пастухи мають платити податок обом державам; своволників треба карати по обох боках, кривди нагороджувати і видавати побраних невольників. — Константинополь, к. 10 серпня 1565.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc), znak nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, iz teraznieyszego czasu do wysokich wrot maiestatu naszego, (do ktorych tak wiele zacnych i wielkich ludzi się garnie, gdyz ta porta iest przytuleniem wszystkich do niey sie szczerze garnących), przyszedłszy poseł wasz Mikołay Brzeski nazwany, z ktorego rąk list przyiacielski wasz nam oddany iest, gdzie tey porcie wysokiey z wszelką powolnoscią okazuiecie przyiazn swą zwykłą i oney na dalsze czasy ostrzegac się ofiaruiecie, i cobykolwiek ieno w liscie waszym było napisano i temu wspomnionemu posłowi cosciekolwiek rozkazali,

[1]) Лишено порожне місце на один рядок.

wszystko dostatecznie i szeroko opowiedziano nam iest i wszystko rozumowi naszemu cesarskiemu stało się dobrze wiadomo. A tak z dawna między nami będące przymierze i przyiazn statecznie trzymana będzie, poki wielmozney naszey porcie szczerze przyiazn swoią okazowac będziecie i poki listowi przymiernemu z waszey strony nic się przeciwnego nie ukaze, a ze wedle opisania w przymiernym liscie sprawowac się będziecie, z owąd tez nic, cokolwick napisano iest, nie będzie opuszczono. Co nalezy do owiec y bydeł od Oczakowa przez Dniestr y Moroz rzeki do panstw waszych przechodzących, takze owcarzow, o ktorych się iuz umowa była zawarła z przeszłym posłem waszym, aby zapasne od nich nie gineło, ale aby się Ukrainą rządzącym opowiedziawszy, owiec i bydeł swoich regestr oddali, do czego naznaczyliscie byli z waszey strony zacnego beia swego, (między messyasza nasladuiącemi wybornego,) Mikołaia Sieniawskiego i pisaliscie nam o tym; cosmy my tez sędziakowi zacnemu biłogrodziemu Hasan beiowi mandatem naszym cesarskim zlecili, do ktorego i teraz w teyze sprawie mandat nasz cesarski posyłamy, aby od Bilogrodu za tamte rzeki wspomnione dla paszy idący owcarze, owiec y bydeł owych, ile by ich było, zregestrowac obustronnym na to naznaczonym urzędnikom i za wiadomoscią naprzod nie bronili, y bez tego aby nie chodzili; spasne tez, aby gdy iuz czas przyidzie zganiac z paszy, zobostronnie do wybierania naznaczeni obwiescic się maią i ieden bez drugiego nie wybierac; gdy się wszyscy zgromadzą, tedy od gotowych wedle owych regestrow wybierac bendą, aby obiema stronom i ieden pieniądz nie zginął. Iesliby tez komu owce abo bydło poginęły, według regestru maią się upominac, aby tak nikomu szkody naymnieyszey nie było, surowosmy rozkazali. Wy takze przykazcie, aby bez niedbałosci pilniey ztamtąd koło tego niz pierwey chodzono. Zbiegow i łotrow wołoskich, ze w waszey stronie przechowania im dawac zakazuiecie i koło tego pilnie staranie maiąc, iednego z nich z rozmaitym trapieniem w więzieniu trzymacie, więc ze niektorych poddanych waszych przy ich robotach i pracach rozmaitych przeciwko przymiernemu postanowieniu bilogrodzcy i insi Tatarowie łapaiąc, więzniami biorą i aby uwolnieni zostali, więc iz bialogrodzcy Tatarowie po dwa albo po trzy razy do panstw waszych wpadaiąc szkody wam poczynili, oznaymiliscie. Owo cosciekolwiek pisali i ustnie wskazali, dobrze zrozumielismy, przeto z Wołoch, ktorzy są w panstwie naszym y poddanemi naszemi dan y podatek płacącemi, kiedy oni oprocz rozkazania naszego cesarskiego swawolnym łotrom towarzystwa dopomagaią, takowych łotrowskie rzeczy robiących, (aby Waszey Wielmoznosci nie wprawili panstw i nie byli by przyczyną wielkiego zamieszania), karac trzeba, czego i wy nie

omieszkiwaycie. A co się tycze kupcow z panstw waszych do naszey strony iezdzących, aby nie chodzili niezwykłemi drogami, ale temi, ktoremi zdawna iezdzą i są utorowane, rozkazalismy biłogrodzkiemu sendziakowi tego przestrzegac, ale tez wy wedle postanowionego przymierza z owey strony tam iezdzących zdrowych y w pokoiu z panstw waszych wyprowadzac rozkazac macie, bo oprocz tych, ktorych tam w waszym panstwie porozbiiano, nie dawno z Bursy nieiakiemu Mechmedowi niewolnikow i towary pobrano; dla czego z listem naszym cesarskim czauszasmy byli posłali, aby wedle listu przymiernego takowe rzeczy robiących wynalazłszy, tym wspomnionym kupcom niewolnikow, towary i pieniądze powracawszy, potym łotrow tych skarac abyscie rozkazali, gdyz ubodzy kupcy, w pokoiu i we zdrowiu z panstw do panstw przechodzących, czynią pozytek i dobrą sławę. Z strony więzniow wspomnianych, iako w liscie naszym przymiernym opisano iest, według tego postępowac, tych, ktorzy są musułmanami, puscic wolno, a ktorzy dotąd w swey wierze zostawaią, nazad w pokoiu aby przepuszczani byli. Wielmoznemu chanowi krymskiemu Dewlet Gieraiowi list nasz cesarski posłalismy, takze białogrodzkiemu sendziakowi mandat porty naszey dany iest, aby między Tatary białogrodzkiemi, iesli się naydą poddani wasi, u kogobykolwiek byli, wszystkich aby wolno puscił, wspomnione od Tatarow szkody aby nadgrodzone były i tych, ktorzy przeciwko przymierzu łotrostwo i złosc robią, karac rozkazalismy; od tych tedy iesli iest kto, coby się czego upominał sobie wziętego, do tego wspomnionego Hasan beia biłogrodzkiego niech posłany będzie, a wedle pakt i prawa niech postępuią; a gdy swe rzeczy gospodarze odzyskaią, wedle zasługi i zarobku aby łotrowie byli karani. Aby tez, gdyby była potrzeba, ratunek wyzey wspomniony chan z częścią iaką woyska wam dawał, list nasz cesarski posłalismy mu. Wy tez z tymze chanem przyiazni z ręku nie wypuszczaycie, ale wedle waszego z nim przymierza zwykłe podatki wedle czasu oddawac kazcie, aby tez oni w potrzebie pomocy dawac nie omieszkiwali. Poseł wasz sprawy u wysokiey porty naszey odprawuiące dokonczywszy, z dozwoleniem naszym do was odesłany iest, za pomocą bozą z listem naszym cesarskim gdy przyiedzie, a was zdrowo zastanie, to, coby się godziło maiestatowi waszemu, do wiadomosci y do zpolney zachowania przyiazni takze o zdrowiu y opatrzeniu waszym oznaymowac nie zaniechywaycie, aby tym więcey miedzy nami będącą przyiazn i postanowienia zobopolne się utwierdzaiąc, wzaiemna miłość, szczyrosc y powolnosc się mnozyła. Pisan pod pełnią miesiąca mucherrem nazwanego 973 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 911 стор. 313—316. З боку заголовок: Od Selima do Augusta przez Mikołaia Brzeskiego o polach y o pastwiskach i o inszych skargach 1565 roku.

27.

Султан Селїм до Жиґмонта Августа; ріжні українські пани, здоганяючи Татар, напали Очаків і пограбили великі стада волів, овець і ин.; домагає ся справедливости. — Б. м., к. 25 липня 1568 р.

(Po zwykłych tytułach) Krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc,) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo. Tymi czasy biłogrodzki bey i kady do progu porty naszey list przysławszy, ze z ludzi waszych p. Laski i syn, p. Grudzin i stolnik podolski, także syn Pretwiczow, także barski starosta i insi ukrainni starostowie, udawszy to, ze za pewnemi tatarskiemi swawolnikami, ktorzy panstwa wasze pustoszyc przyszli, gonili pod zamek Oczakow z iedynasto tysięcy woyska w przeszłym miesiącu zylkade nazwanym dnia dziesiątego[1]) gdy wszyscy koło zamku mieszkaiący, niczego się nie obawiaiąc, bespiecni byli, podpadszy i pogrom uczyniwszy, mieszkancom tamtego zamku i poddanym naszym do niego należącym wołow 3169, owiec 15162, koni 59 porwawszy, 4 zamkowych niewolnikow i 4 cobanow i nieiakiego Sulimana ułupiwszy, w więzienie wzieli, gdzie w tey mierze wielki gwałt listowi przymiernemu uczyniony iest. To wspomniony bey y kady oczakowski dostatecznie oznaymił, przeto takie szkody aby sie nadgrodziły tym, ktorych poszkodzono, a przeciwko przymierzu występuiących wedle napisania w liscie przymiernym aby pokarano, co teraz u wysokiey porty będący poseł wasz, ze te szkody maią bydz, ile sie ich naydzie, nadgrodzone i szkodnicy pokarani, wziął na się i podiął się tego. Trzebaby tedy, gdy list ten nasz cesarski was zdrowo zastanie, abyscie wedle zdawna z tą portą i wielmożnym gniazdem naszym zawartey przyiazni y uczynnego przymierza takie poczynione szkody i krzywdy poddanym panstw naszych według opisania w przymiernym liscie nieodwłocznie zupełnie nadgrodzić kazali, takze tych, ktorych tam poymano, czobanow uwolnić a takowych, ktorzy przeciwko przymierza ważą się występować, surowie na przykład drugim pokarać rozkazali, a więcey takowych szkod i naiezdzania panstw naszych czynic zakazali. Posyłami tedy z sylistryiskim sędziakiem naszym Iunus-begiem z czauszow porty naszey Hasan czausza, aby on tego doyrzal, iakoby te wszystkie szkody porządnie

[1]) 7 мая 1568 р.

były nadgrodzone wedle napisania w liscie przymiernym, gdy tedy tam przyiedzie, ile ludzi będzie miał z sobą, tylez z tamtey strony niech mu będzie przydano, aby tak o tych poszarpanych bydłach iako y o tych, ktorzy nosy i uszy rzezali, owo zgoła o wszystkim tym co się kolwiek przeciwko przymierzu stało, wziąwszy dostateczną wiadomosc, porządnie co komu pobrano, wszystko powracawszy, a łotrow, ktorzy się tego wazyli, na przykład drugim pokarawszy, uspokoili. Więc białogrodzkiego beia ieden niewolnik niedawnemi czasy z pieniądzmi mu uciekł, także czausza porty naszey Abdy nazwanego dway niewolnikow ze trzema sty siedemnastą czerwonych uciekli, a, iako iest wiadomość, w tamtych kraiach są, takowych tam wynalazłszy z pieniądzmi i pobranemi rzeczami, temu to Chasan czauszowi oddac do rąk rozkażcie, aby on odebrawszy z sobą tu przywiozł, więc gwoli przyiazni naszey tego Chasana więcey nad miesiąc tam nie bawcie, ale predko do nas aby odesłany był, postarać się chcieycie. Pisan na zachodzie miesiąca mucherrem nazwanego 976 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 325—6. З боку заголовок: Od Selima do Augusta na Laskiego i inszych ukrainnych starostow, skarząc o pobrane bydła pod Oczakowem i o niewolniki etc. 1566 roku.

28.

Султан Селїм до Жиґмонта Августа; заохочує короля до участи в війнї з Астраханею; жадає стримання українських панів від походів на улуси; просить віддати майно одного купця-Жида, забране якимсь старостою. — Константинополь, початок цьвітня 1569 р.

(Po zwykłych tytułach) krolowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.,) znak ten nasz cesarski gdy będzie oddany, mieycie wiadomo, iz na granicy pol kypciackich ruskiemu, bezrozumnemu i kazni godnemu, w przynależącym mieyscu i w iego bezwiernym rozkazaniu zamek Chadżi Turchan, ktory iest sławny nazwiskiem Astrachan nazwany, usiadszy na mieyscu ciasnym przeciwko prawowierney wierze pielgrzymowania musułmanow przeszkadzaiąc, drogę tamtą zastąpił i zagrodził; oprocz tego, ze dostatki przechodzących zabiera, ale o tez iego złosc, ktorą tam wyrządza iz miary nie maiąc, potrzebuie tego, aby za pomocą bozą ten zamek z moznoscią iego był wzięty i odebrany. Gwoli czemu wielmoznemu Dewlet Gieraiowi chanowi tatarskiemu i z beglerbegow naszych kafenskiemu beglerbegowi i wszystkim czerkiewskim wodzom, rumelskim, anadolskim niewolnikom, taiametom, tymanom, ianczarom, topciom i inszym wszystkim niezwyciężonym woyskom waszym, ile

widziemy bydz tego potrzebę, rozkazalismy, aby będąc pogotowiu, iuz się z bozą pomocą sciągali. Nayprzod tedy zaczynamy co za łaską bozą od błogosławioney ofiary rzezania owiec na obchod pielgrzymom. A tak mało przedtym za oyca naszego sultan Suleymana zmarłego, (ktorego duchowi niech Bog okaze miłosierdzie swoie,) przez iednego z tłumaczow tey porty naszey wysokiey Abrahama do progu wielmoznosci cesarskiey rozkazaliscie byli, ze maiąc wolą isc na tego ruskiego bezwiernika, aby iego panstwa prędzey mogły bydz spustoszone i poszarpane, abysmy tego Dewlet Gieraia chana albo dobruckich Tatarow i akendziiow, ileby potrzeba była, wam posłali. Teraz temu czas sposobny ukazał się, przeto iesli to wola wasza iest, wedle upatrzenia rzeczy y sposobu gotuycie się. Kupienie się y sciąganie woysk ukraynnych w panstwach naszych niech wam nic podeyrzenia nie czynią, bo poki wy w przyiazni stali będziecie, z owey strony panstwom y poddanym waszym, aby się co naymnieyszego przeciwko przymierzu stac miało, nie myslcie ani sie obawiaycie. Przeto potrzeba tego gdy ten list nasz przez tego tłomacza porty naszey Ibrahima posłany was zdrowe zostanie, abyscie na Ukrainie swoiey będącym dzierzawcom surowo zakazuiąc, rozkazali, aby iako przedtym na oczakowski zamek napadłszy, niektore ułusy albo koszary zniosłszy, owce i insze bydła pobrali byli, aby więcey przeciwko przymierzu tego nie czynili i tych, ktorzy się tego wazyli, skarawszy pobrane bydła i rzeczy abyscie ukrzywdzonym powracac rozkazali, o czym iuż też list cesarski do was posłany był, wedle ktorego się sprawuiąc na zamki i na mieysca panstw naszych przeciwko przymierzu abyscie naiezdzac nie kazali. Tak przyiazn dawna między nami trwała i mocna będzie zostawała. Co się tchnie tey przedsięwziętey sprawy, za bozą pomocą za zasciem tam niezwyciezonych naszych zamek ten wspomniony rozezwany i nieprzyiaciel ten nasz rowno z ziemią położony wedle okazyi i sposobu podaiącego się będzie; wy tez iak naylepiey będziecie rozumieli, gotuycie się, ze za błogosławienstwem bozym, zniozszy spolnego nieprzyiaciela, poddani nbodzy będą pokoiu zazywac; w tey sprawie iakobyscie mysleli i chcieli postąpic y iakim sposobem gotowosc swoią y zkąd począc, wielmozney porcie naszey wypisawszy, oznaymiycie. W przeszłym do was przez Hassan czausza posłanym liscie Zyda iednego nieiakiego Iachcie pobrane rzeczy i pieniądze przez iednego starostę waszego, aby powrocone były i sprawiedliwosc aby się mu słuszna stała, napisalismy byli; przez ktorego czausza, ze te pobrane pięniądze y rzeczy w ręku waszych są, wskazaliscie, o toz ten Zyd tego Hibraima do was iadącego namiestnikiem swym uczynił; trzeba tedy, abyscie podług listu waszego tego Zyda pieniądze i rzeczy odzyskawszy,

namiestnikowi iego oddac rozkazali, a cokolwiek w przeszłym liscie naszym i w tym teraznieyszym do was pisali, aby się wszystkiemu temu dosyc stac mogło, staranie pilne uczynic macie. Pisan pod pełnią miesiąca siewal zwanego 976 roku w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 327—329. З боку заголовок: Od Selima do Augusta o woynie do Astrachana i o szkodach kupieckich 1566(!) roku.

29.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; приймає до відомости, що рушено з границь своволних панів; послав до хана лист з напімненнем, щоби не робив шкід на Україні. — Константинополь, початок червня 1570 р.

...Krolowi polskiemu, Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom etc.) znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, wiadomo mieycie, iz temi czaszy do wielmoznego gniazda naszego i do sławnego progu wyniosły porty naszey, ktora iest y zacnosci sławna i zawsze iest ochroną tych, ktorzy do niei, przytulaią przez wiernego panicza waszego Andrzeia Taranowskiego list powolnosci i szczerey miłosci pełen[1]), w ktorym, cokolwiek napisano iest, wyrozumielismy dobrze tak z strony hana krymskiego, (ktory etc.), Dewlet Giraia takze około wam posłanego listu i do niego należących niektorych spraw i oprocz tego i ieszcze, ze z panstw naszych niektorych kupcow w tamtych kraiach poszarpano i skarby ich pobrano i to że na Ukrainie waszey będących niektorych panow, ktorzy do rozerwania między nami będącey przyiazni przyczynę dawali, ztamtądescie ruszyli i ze iestescie przyiazni z nami zawartey stali i szczyrzy i oprocz tego, cosciekolwiek pisali i co przerzeczony posłaniec wasz ustnie opowiedział, wszystko dostatecznie przed podnozkiem wielmozney stolicy naszey suplikowano iest y wszystko rozumowi naszemu cesarskiemu wiadomo się stało. A tak przepis listu przymiernego wam posłanego przy liscie osobnym naszym cesarskim, ktorysmy napisac kazali, wyzey wspomnionemu hanowi posłalismy, aby tak iako zdawna iest zobopolne między wami postanowienie, przymierza przestrzegał y kiedy hanem został, iako list przymierny odnowiwszy, wam dał, aby przeciwko iemu w panstwa polskie nie wpadał, i aby się więcey podatkow od was, ieno iak zdawna bywało, nie upominał. Izescie wy zdawna porcie wysokiey powolnie przychylni, macie wiedziec, ze tych, ktorzy iey tez są zyczliwemi, znac macie, a tak przeciwko temu listowi przymiernemu od was danemu

[1]) кінця речення нема, напр. oddany iest.

do Polski wpadac y panstwa tamte i poddanych ich szarpac, nie iest nasze cesarskie pozwolenie; więcey tedy tego nie czyncie i tych, ktorzy by czynic mieli, zahamuycie, a ktorzyby się hamowac nie dali i was nie słuchali, karzcie, mowiąc, listem naszym cesarskim iemu posłanym przykazalismy. Gdy tedy list ten nasz cesarski wam przyidzie, trzeba tego abyscie wedle dawney waszey przeciwko porty tey szczyrosci y powolnosci, tak w kupieckich sprawach iako tez i w ukrainnych ostrozni będąc, dobrze zatrzymywali, iakoby się nic przeciwko przymierzu nie działo, staranie o to pilne czynic macie; z hanem tez wspomnionym, iakoscie się zdawna obchodzili, uczciwosc czyniąc postanowionemu przymierzu, nikogo w tamte kraie takze nie puszczaiąc, szkod czynic nie dopuszczaycie, aby zatym obustronni poddani w pokoiu siedząc, powołania swego pilnowali. Niedawnego czasu techinskiego starosty Hasan bega sługa, ktory mu z pieniądzmi zbiezał i zginął, miał byc odzyskany, ale ze iako słychac, daley uciekł, nie moze byc dostany; wszakze, co był pobrał, iest wiadomosc, u kogo co zostało; mamy nadzieię ze tego to sendzíaka naszego przez tego sługę iego pobrane rzeczy i gotowe pieniądze, odzyskawszy, gwoli z nami będącey przyiazni do wysokiey porty odeslecie. Pisan na nowiu miesiąca mucherrem nazwanego 978 roku w okręgu miasta Konstantynopola.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 331—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o hanie tatarskim Dewlet Gieraiu, o ukrainnych sprawach, o kupcach i o zbiegłym słudze sendziaka techinskiego Hassan bega 1570 roku mucharem.

30.

Мехмед баша везир до Жиґмонта Августа; жадае заспокоення границь. — Б. м. і д., червень 1570 р.

Między messyaszowego zakonu naśladuiącemi ludzmi nayzacnieyszemu etc. krolowi polskiemu, (ktorego sprawom etc.) po zaleceniu chęci moich życzliwych i po ofiarowaniu szczyrey przyiazni z miłosci pochodzącey wiadomo czynię, iz z rąk posłanen waszego do nayiasnieyszey porty ottomanskiey posłanego Andreja list pełen miłosci wziąwszy i przeczytawszy, sens iego dobrze wyrozumiałem, tak z strony Wgo hana krymskiego, Dewlet Giraia, (ktorego etc.) iako też i z strony przedtem posłanego listu przymiernego także z strony kupcow, ktorych dobra w tamtych kraiach są rozszarpane, takze i to ze na Ukrainie waszey posadzeni są niektorzy panowie, od ktorych się niepokoy tam mnoży a nayiasnieyszy niezwyciężony i wszelkiey czcigodny cesarz chce, aby w panstwach iego wszędzie ludzie niespokoyni i zaczepki

robiący zniesieni byli, wedle postanowienia z wami będącego i aby też ztamtąd zachowywany był pokoy, zyczy i pragnie. Owo cokolwiek napisano było i cokolwiek ieno ustnie posłaniec wasz powiedział, przed podnożek maiestatu nayiasnieyszego cesarza wszystko wiernie suplikowałem. Do hana tedy wyzey wspomnionego z listem własnym nayiasnieyszego cesarza posłanego wam listu przymiernego przepis posłalismy, napominaiąc, aby iako za dawnych czasow z dziadami i pradziadami waszemi było zobopolne postanowione przymierze, tak aby się i teraz zachował, a przeciwko danemu wam listowi swemu przymiernemu nic nie czynił i panstw waszych naiezdzać aby zaniechał, gdyż cokolwiek iest nad postanowienie zobopolne, tego nayiasnieyszy cesarz wdzięcznie nie przymuie, przeto i teraz tego więcey aby nie czynił i od wpadania w panstwa wasze się pochamował, a ktorzy by się nie chamuiąc wpadac wazyli, aby takowych karał, pisać do przerzeczonego hana kazał. Ale kiedy to wpadanie w panstwa wasze czyni, tym się rad wymawia, ze mu zwyczaynych podatkow, lubo się ich u was upomina, wydawać nie kazecie; rozumiem i tę nadzieią mam, że kiedy mu te zwyczaine podatki nie odkładaiąc i nieomieszkiwaiąc wydawać kazecie, a spolnego między sobą postanowienia przestrzegać pilno będziecie, będą w pokoiu poddani panstw waszych zostawali i swoich robot zwyczaynych i wczasow zazywali, o co wy się pilno starać macie. Coż więcey pisać. (Daty niemasz: 978 roku miesiąca mucharzem).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 577—8. З боку заголовок: Od wezyra Mechmed basze do krola Augusta per factorem Czelebi allatae o sprawach ukrainnych i o hanie Dewlet Gieraiu 1570 roku.

31.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; жадае кари на українських козаків, що граблять Татарів, розбивають купців, убивають татарських послів; в українських городах е більш як тисяча невольників-Татар. — Константинополь, кінець падолиста 1570 р.

Iezusa chwalącemu wybornemu panu, messyaszow zakon trzymaiącemu, nayzacnieyszemu etc. krolowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi, (ktorego sprawom), gdy ten list nasz cesarski oddany będzie wiadomo mieycie, iż wielmozny i zacny han tatarski Dewlet Gieray do wysokiey porty naszey list swoy przysławszy, bardzo się uskarza, ze kozacy niektorzy z Polski rok podle roku zimie i lecie zawsze przychodząc, Tatarow zony, dzieci, stada i bydła rozne zabieraiąc, bardzo

przykro ziemi krymskiey czynic nie ustawaią, więc i kupcow do Moskwy handluiących po trzykroć iuz rozbiwszy, po siedmdziesiąt tysięcy we złocie tak gotowizny iako i w towarach roznych pobrali, i tego roku dnia 20 miesiąca rebiul achyra[1]) stado tatarskie owce i bydło rogate porwawszy ugnali, owo zawsze wielkie szkody nam czyniąc, nigdy nie ustawaią, mowiąc, napisał. Posła waszego, ktorego był zatrzymał i za rozkazaniem naszym go cesarskim puscił, taką sprawę o tym daie, ze od astrachanskiey woyny aż dotąd zadnego wpadania w panstwo polskie Tatarowie nie czynili, ale częste skargi od Tatarow o pobieranie zon i dzieci i stad i bydeł często słychać, (ktorych szkod, aby nadgrodzone były, upomina się), przeto gdy po drugi raz do Astrachanu na woynę im kazano, wiedząc, ze tam szesc albo więcey miesięcy zmieszkac mieli, pokiby się tedy nie powrocili z woyny, gwoli temu posła waszego zatrzymał, aby pod iego w Krymie bytność kozacy Dniepr przechodząc, Tatarom szkod nie czynili; wszakże i samego i ludzi iego w iednym miasteczku dobrym we wszelakim wczasie trzymał, ani go, iako było udano, więził, albo slepił, atoli, iakosmy prędko do niego o tym pisali, zdrowo do was przypuszczony iest. Uskarzał się i o to, ze kilkakroć posły iego, ktorych do was posyłał, pozabiiano, a gdy dla niewiadomosci, gdzieby się podzieli, znowu słał, nic się pewnego wywiedzieć nie mogli. Więc, iż niektorzy kupcy, insi własnie w Moskwie będąc, a drogi przez Polskę zawarte maiąc, rozkazalismy, aby wozy i wielbłądy przeciwko nim posławszy, onych zdrowo przeprowadził, tedy gdy tych kupcow prowadzono dawnemi, staremi drogami, i tych poszarpano i połupiono i nuż pięcset Tatarow iadących po swey potrzebie do Białogrodu wszystkich Polacy napadłszy poymali; nuż blisko nad rzeką Dnieprem mieszkaiących Tatarow cztery i pięc kroć w rok nabiegaiąc, zony i dzieci biorąc, stada i bydła odganiaią, a to i tą razą iako wiele stada i bydła pobrali, Mechmed czausz iest swiadkiem; wszak i dotychczas w Czerkasiech, w Kijowie, w Bracławie i w Kaniowie i w Peresławiu sławnym (Dom Chanslu, od nazwiska mieysce), więcey niz tysiąc niewiast i dzieci musułmanskich naydzie się, taką rzeczą takie tatarskie szkody nad mniemanie wielkie są. Co z strony podatku, zeby się miał większego u was upominac, taką sprawę daie, zescie mu ie za pięc albo szesc lat winni zostali, y toc to iest, ze się on tego zatrzymania dochodzi, a wy rozumicie, ze się więcey upomina; to i tu się opaczna rzecz ukazuie. Niedawnego czasu, gdy za rozkazaniem naszym cesarskim woiewodę wołoskiego zaprowadzał, od was się wracaiącego posła swego

[1]) 21 вересня 1570 р.

w drodze potkawszy, a zadnego słusznego responsu od was nie maiąc, tego czasu uderzył w panstwo wasze, i zeby się za ten rok upominac miał podatku, nie zna się do tego ani się to ukaze, powiada. Wiedzciez, ze ziemia tatarska i sam han tatarski Dewlet Gieray iest z dawnych ten, ktory chorągiew naszą cesarską trzyma i iest zawzdy szczyrym i posłusznym i wiernym porcie wysokiey ottomanskiey i nigdy się z posług naszych nie wymawia. Tatarowie tez sami muszą bydz zawsze u nas na milosciwym oku, bo są musułmani. Ile razy się trafi do niego nam pisac, zawsze mu, ze z wami dobrą przyiazn i somsiedztwo prowadzimy, oznaymuiemy, aby on tez z wami w dobrey przyiazni zyiąc, do panstw wpadania y szkod czynienia zaniechał, napominamy i napominac na potym nie zaniedbamy. Ale iz tez iest sobie pan i ma swe osobne panstwo, tedy wedle danego wam od niego przymiernego listu zachowac się macie, i te iego podatki wedle zwyczaiu bez odkładania i wymowek niepotrzebnych oddawac kazcie. Ieszcze oprocz tego, aby z waszey strony musułmanom takie szkody się dziac miały, zony, dzieci tatarskie w niewolą zabierac, bydła, stada i ich dobytki zaganiac, kupcy nasze i z panstw naszych wychodzące szarpac i zabierac i włosci naiezdzac aby wasi kozacy mieli, a z waszey strony nie mieli by bydz hamowani, nigdysmy się tego nie spodziewali. Potrzebna tedy to iest, gdy z listem naszym cesarskim sługa porty wysokiey naszey Durgut czausz tam przyiedzie, abyscie ukazuiąc przeciwko tey porcie naszey zdawna zwykłą zyczliwosc i powolnosc swoią, w tym szczyrosc swą oswiadczyli, a około tego pilno pracowali i o to się starali, iakoby odtąd więcey szkod ziemi tatarskiey z Polski się nie działo, a zony, dzieci, stada i bydło i insze dobytki pobrane, aby wedle między wami będących przymiernych kondycyi powracane były i kozacy ci, gdziebykolwiek byli, onych wynalazłszy, aby pokarani byli, więzniowie, ile ich kolwiek pobrano, a naydą się, aby powracani, takze zony i dzieci musulmanskie aby wypuszczeni byli i na swoie mieysca aby wolno posli. Takze przeciwko przymierzu kupcom poczynione szkody aby nadgrodzone były, a potem, aby się nic z tamtey strony przymierzu przeciwnego nie działo, hanowi tez tatarskiemu zwyczayne y zdawna powinne podatki albo upominki, aby spełna wedle czasu oddawane były, pilnego starania przyłozyc macie, aby zatym kazdy stan w pokoiu siedząc, kazdy swe powinnosci sposobnie odprawowac mogł. Hanowi tez krymskiemu listem naszym cesarskim przykazemy, aby panstwom polskim i poddanym ich przeciwko przymierzu szkod zadnych nie czynił y czynic nie dopuszczał, gdyz to nie iest rzecz przystoyna i słuszna; a iezliby się kto wazył szkod czynic, aby takowych karał, zaczym pewnismy, ze się zachowac będzie chciał.

Wy tez kozakom swoim y na Ukrainie będącym ludziom, mocno przykazcie, aby postanowionemu przymierzu uczciwosc czyniąc, wszelakiey przyczyny dawania się wystrzegali. Tak wiedzcie, a temu pismu naszemu wiarę daycie. Pisan na z schodzie miesiąca dziemazyl achyra 978 roku, w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 339—342. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o hanie tatarskim y o szkodach od kozakow, o kupcach, o posle w Krymie zatrzymanym 1568 roku.

32.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа домагає ся кари на людей, що пограбили Татарам вівці. — Константинополь, к. 5. жовтня 1571 р.

...Krolowi Zygmontowi Augustowi... znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie, mieycie wiadomo, ze wszelkiego poszanowania godny, Dewlet Geray han tatarski, (ktoremu zacnosci niechay przybywa,) do wysokiey porty naszey przez czausza wrotom naszym służącego Durgud nazwanego list przysłał, skarząc się, zescie wedle dawnego zwyczaiu iemu należących wydatkow, ktorych się on u was za trzy lata upominał, nie dali, a iż Tatarowie w kupie gotowi będąc stali, obawiaiąc się ich woyska, też swoie trzymać musieliscie, ze się tym wymawiać oznaymił. Co było przyczyną, ze kilkadziesiąt tysięcy woyska zebrawszy, poslow swoich do was posyłał, ktorych trzech iakobyscie zabić mieli, oznaymuie. Ieszcze, gdy temi czasy do Moskwy chodzili, Polacy Dniepr przeszedłszy, pięc tysięcy owiec zabrawszy, wiele musułmanskich dusz natracili i zon i dzieci w niewolę pobrali i iezli iuż tak to zostawac będzie, a oni się nie pochamuią i powinnego dawania za trzy lata nam nie dadzą iuż ztąd będzie znać, ze się im woyny z nami chce, czego Tatarowie pragnąc, „gotowismy wszyscy pomrzec“, mowiąc, szeroko wypisał. A tak iakie macie z wyzey pomienionym hanem krymskim zdawna postanowienie i przymierze, wedle tego się sprawuiąc, wszelkim obowiązkom dosyc czynic macie, aby z waszey strony nic przeciwnego postanowienia między wami będącemu się nie działo i aby od poddanych i wam posłusznych ludzi panstwom tamtym pokoy zachowany był i więcey aby zabierania musułmanskich ludzi w niewolą y dobr ich działo się; takze te im zwyczayne podatki, aby im rok podle roku bez zatrzymania wszelakiego oddawane bywały. Słuszna tedy teraz i potrzebna rzecz iest, abyscie za przyisciem tego porty naszey Abdy czausza gwoli przyiazni z wielmoznym gniazdem naszym

w te sprawy porządnie weyrzawszy postanowionego przymierza inaczey ochraniac rozkazawszy, to co Tatarom pobrano, powrociwszy i tych, co to robili, skarawszy, więzniow wypusciwszy, więcey nic przeciw postanowieniu czynic nie kazali. Tak wiedzcie. Pisan we srodku miesiąca dziemazyl ewel nazwanego 979 roku, w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 575—6. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta, o szkodach tatarskich i upominkach, przyniesiony przez Abdi czaus die 11 februarii, 1569 (!).

33.

Султан Сулейман до Жиґмонта Августа; питае ся, яка причина, що польське військо приблизило ся до волоської границї. — Адріянополь, к. 15 сїчня 1572 р.

...Krolowi Zygmontowi Augustowi, (ktorego sprawom niech Bog da dokonczenie dobre), znak ten nasz cesarski gdy oddany będzie mieycie wiadomość, ze tymi czasy na Ukrainie tamtey na urzędzie będący sendziakowie niewolnicy nasi osobnemi listami swemi nam oznaymili, ze Polacy kupami i pułkami niemałymi zbliżyli się do ziemi wołoskiey i bardzo iuż ziemi i poddanym z niemi ciężko. Laski też ieden z panow waszych z niemałym woyskiem na granice wołoskie nastąpiwszy na gruncie polskim stanął, dotąd, coby zamyśliwał, nie wiedząc, napisali. Oprocz tego ieszcze, ze taka się rzecz w Waradzyniu i Sadryniu dzieie, dołożyli. A tak coby za przyczyna tego kupienia się i zbierania woysk na wołoską ziemię była, abyśmy prędko wiedzieć mogli, z posłusznych wysokiey porcie naszey czauszow i niewolnikow Durgud czausa posyłamy. Trzeba tedy, iako prędko ten doydzie, a wszdrowo zastanie, abyscie wedle starodawney zyczliwosci waszey, powolnosci i szczerosci swoiey wszystkie sprawy koło tego względem przymierza i pokoiu między nami będącego przestrzegaiąc, aby się mu nic przeciwnego nie działo, dostatecznie nam wypisali. A iezlibyscie tę przyczynę byc rozumieli, ze hospodar wołoski pannę iednę bierze y poymuie z Polski i dlatego takowe kupy gotowe są, tedy aby gwoli takiey sprawy Polacy do Woloch chodzic i co złego tam robic mieli, nie dalismy nigdy pozwolenia i teraz zadną miarą na to nie pozwalamy. Przeto tak o tey sprawie iako i o inszych, coby się kolwiek w tamtey stronie działo, do wysokiey porty wedle waszey przyiazni prędko oznaymic nie omieszkiwaycie. Pisan we schodzie miesięca siebana 979 roku w Iedrnopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611. стор. 351—2. З боку заголовок: Od Suleymana do Augusta o kupieniu się ludzi do Wołoch i o Laskim, ktory woysko zbierał 1577 (!).

34.

Стефан Баторий до українських урядників; з поводу жалів запорозьких козаків забороняє урядникам виконувати юрисдикцію над козаками, накладати на них податки, забирати по померших майно. — Рига 9 цьвітня 1582 р.

Stefan etc. Wszem wobec ukrainnym woiewodom, kasztelanom, starostom naszym i ich podstaroscim w panstwach naszych będącym uprzeimym i wiernie nam miłym łaskę naszą krolewską. Uprzeimie i wiernie nam mili. Dali tę sprawę przed nami kozacy nizowi zaporowscy, iz uprzeimosci i wiernosci wasze mimo urząd i zwierzchnosc starszego ich, nad nimi od nas zleconą, iurysdykcyą nad nimi uzurpuiąc, nie tylko onych imaią i bez wszelakiey przyczyny do więzienia sadzaią, obwiestki, kolendy i insze podatki na nich wymyslaią, ale też maiętności po smierci ich, minąwszy przyiacioły i krewne, zabieraią i sobie przywłaszczaią, co iz iest przeciwko prawu pospolitemu i praw ich naruszeniu, roskazuiemy uprzeimosciom i wiernosciom waszym, aby na potym nad tymi kozakami nizowemi[1]), zwłaszcza, ktorzy zołd nasz biorą, a w miesciech, miasteczkach i indziey mieszkaią, onych karząc i do więzienia sadzaiąc mimo wiadomosci starszego ich, który z ramienia naszego nad nimi iest, iurysdykcyey nieprawnie w rzeczach potocznych nie używali, zadnych tedy podatkow, wymysłow wiecznie nie brali, oprocz zeby iakie mordy i gwałty czynili, takowi maią bydź, zniowszy się z niemi, urzędownie karani. A po zmarłych maiętności, żebyscie też nie zabierali albo komu zabierac nie dopuszczali, ale aby krewni z nich kozdego albo, komu on daruie, po smierci ich brali, dla łaski naszey i powinnosci urzędow swych abyscie inaczey nie czynili. Dan w Rydze dnia dziewiątego miesiąca kwietnia roku bozego MDLXXXII, krolowania naszego roku VI.

Бібл. Чорторийских Теки Нарушевича ч. 124 стор. 93—4. — Документ хибно положений під 1632 р., хоч має дату 1582 р. — Заголовок: Kopia uniwersałow od kozakow zaporoskich podane (sic) z strony wolnosci ich im nadanych od krola Jego Mosci Stefana. — Нотка копіста: Ex ms. metrices regni.

35.

Із рішень повітового соймику в Белзї: про українну своволю. — Б. м., жовтень 6 р. (1584 р.?).

...Isz nam Jego Krolewska Mosci raczel dac znacz, ze niebespieczenstwa, ktore iminebant tak od Tatarow iako tesz y od czesarza

[1]) в рук.: nicowemi.

tureczkiego, za obmisliwaniem, czulosczią y stharaniem Jego Krolewskiey Mosczi są zahamowane, iako y insze lasky Jego Krolewskiey Mosczi przeczinilo tey rzeczypospoliti naszey, tak tesz y tho z wielkim podziękowaniem przymuiemy y prosiemi daliey Jego Krolewskiey Mosczi, aby w them vstawacz nie raczel, a laskę raz pokazaną w obmisliwaniu bespieczenstwa kraiow tych do koncza continuowacz nie zaniechał, abismi za sczesliwem panowaniem Jego Krolewskiey Mosczi w domiech y maiętnosciach swoich od nieprziiacziela czuli bely. A isz nam Jego Krolewska Mosczi raczi dawacz znacz, czego y sami naslu-chalismi się, ze swowolenstwo ludzi vkrainnych tych niebespieczenstw wielką nam occasią daie, panowie posłowie przimawiacz się do tego będą, aby czi ludzie w porządek iaki wprawieni bely, gdisz w porządku będącz, mogą sie do sluszbi rzeczypospolici przidacz, a pacta y foedera starozitne s czeszarzami tureczkimi facta i tecta miecz chczemi y zawiedzenia rzeczypospoliti swej z nimi nie ziczemy.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 73—74.

36.

З ухвал люблиньского соймику; про своволних людей, що псують мир з Туреччиною; 1584 р.

...Prosić Jego Krolewską Mosczi, aby zaniechawszi niepotrzebnich rzeczi, ktore zwikły rzeczpospolitę hamować y pruznować, a propio czas na seymie trawicz, aby raczil na tem seymie zabiegać za radą stanow coronnich, a izbi nie tilko ten motloch hultayski ziwocie, iako sie po ten czas działo, był karan, alie y czi, ktorzy rzeczypospolitei mieliby szluzic, sami są prziciną y powodem tich niesnaszek około targania przimierza z czesarzem tureczkiem, czego łaczno moze Jego Kroiewska Mosczi sprawe miecz od comiszarzow, ktore na inquisitią Jego Krolewska Mosczi slacz raczil.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 85.

37.

Памфлет на Яна Замойского; закидає ся, що він посилав козаків під Тегиню. — Б. д. (1586 р.).

Interrogatoria o obrazach rzeczypospolitey ku dowiadowaniu się o nich na przyszłey elektiey.

1. Kto wziąwszy dziesięc tysiency złotych od pana z Tarnowa dzisieiszego sendomirskiego castelana, udawszy, ze z oney przyczyny od siebie Krolowi Iego Mosci nieboszczykowi Augustowi tę sprawę o panu z Tarnowa, iako młodemu człowiekowi na ten czas y dufaią-

cemu, z dobroci swey odniosł, zemu krol dopuscił wiechac w Tarnow, y czyią sprawą rozruch się stał w Koronie y nawiedzienie cudzoziemcow na gniazdo tarnowskie, ludzi starozytnych y przednie v rzeczypospolitey zasłuzonych y na zacne xiąze Ostrogskie, Iego Mosci pana woiewodę kiiowskiego z ukrwawieniem mieisca tego z roszarpaniem antiquitatum domu tego, między ktoremi y te były, co wolnosciom rzeczypospolitey należały, takze y secretorum regni, o ktorym iako w senatorskim domu pisma były, ktore po cudzych ziemiach rozniesione są, z zakochaniem się ieszcze w tym vczynku, ze zaraz na dwoch się pomscili, na panu Tarnowskim, przy ktorym rzkomo stali, ze tę pannę, o ktorą się starał, radniey mu dano, na xiązeciu Iego Mosci woiewodzie kiiowskim, ze mu corki dac nie chciał.

2. Kto fidem publicam zgwałcił w osobie Bohdana y co za consilia mieli, iakoby z tego crimen onego wywiedli?

3. Ktorzy w pierwsze interregnum po krolu Auguscie Francuzowi Korone przedawali y corruptii tych nie wstydali się we Franciey vpominac, potym ze fortelmi dziwnemi wymogli, w Krakowie brali, y choc iuz był Francuz odiachał, iuz za panowania krola Stephana te corruptie gwałtem na kupcach krakowskich wyciągali?

4. Kto pod interregnum henrykowskim pod Iego Moscią panem z Dąbrowiec, woiewodą y starostą vprzywiliowanym zamek krakowski vbiecz chciał?

5. Kto słudze slacheckiemu ręce obciął, a potym tegosz samego slachcica na zamku krakowskim pod seym vpoliczkował?

6. Kto Krupczankę w tłomoku y pannę służebną krolowi Henrykowi, ku wszeteczenstwu zaprawuiąc go, posyłał, nie obzieraiąc się na to, ze swięta panna krolewna polska tu w poblizu natenczas mieszkała?

7. Kto w tance wszeteczne y obrzydliwosci z białymi głowami nagimi krola wprawował, wodzem y pobudką mu tego będąc?

8. Ktorzy krola tegosz o krzywoprzysięstwo przywiedli, ze o zamordowanie cnego człowieka, rady koronney, kasztelana przemyskiego z domu zacnego Wapowskiego z matki Tęczynskiey, zabitego na seymie na zamku decret czynic, dwa statuty koronne zgwałcił przeciwko roznym sententiom wielu senatorow z wielkim zalem ludzi slacheckich?

9. Kto potym tenze decret zmyslonym vproszeniem confiscatiey dobr wyspiał, z sprawiedliwosci koronney y ze krwi przelaney ludibrium sobie własnie czyniąc?

10. Kto w domu pana Iazłowieckiego, woiewody ruskiego, piwszy, iadszy, obłapiawszy Coruat Ianusza, skoro z domu tamtego wyiachał,

całowaniem tym vbespieczony, wysławszy za nim Tatary, vstrzelac dał?

11. Kto obrzydliwosci rozmaite, senatorem będąc, na mieiscach roznych, na płec y lata nic miane nie oglądaiąc się, czynił? Siłaby tu pisac, czego wstydliwe pioro nie moze.

12. Ktorzy we wtore interregnum, iechawszy do Rozembergu do siedmigrodzkiey ziemie, praktyki rozne iednego czasu o Koronie czynili?

13. Ktorzy z ferarskim takze tego czasu praktyki czynili? Pieniądze od niego kto brał? Komu się ich za krola Stephana vpominano?

14. Ktorzy takze od Rakuszan y od innych pieniądze brali? Wszak słyszec o regestrze w komorze wrocławskiey ku hanbie narodu naszego, gdysz o tym Niemcy druki podali sprosne, przyrownaiąc cną naszę matkę Koronę mavney wszeteczney.

15. Ktorzy od krola Stephana na on czas woiewody siedmigrodzkiego praetextem potrzeby rzeczypospolitey coronney dwadziescia tysiency czewonych złotych wzięli y kto wziąwszy ich połowice, do drugiey strony iachał?

16. Ktorzy podtym takze praetextem rzeczypospolitey potrzeby sto tysiency złotych od tegosz wzieli y komu ie podzielili albo zmysleli, ze podzielili?

17. Ktorzy pana nowego do złupienia ludzi a zwłaszcza contrariae sententiae wiedli y przez czyię sprawę, dotąd się krol nie łączył, tym kilkom osob wysługi odięte są?

18. Ktorzy człowieka osądzonego y wywołanego do Korony przywiedli, skąd rzeczpospolita musiała przysc do obelzenia praw, ktore za potentią ich kilka lat z krzywdami nowemi cierpiała, z despektem wedle zacnych ludzi, przyiezdzaniem do grodow y pytaniem się, iesli przez zamek lubeski drogi niemasz?

19. Ktorzy pobor naipierwszy vchwalony na potrzebę rzeczypospolitey rozebrali y rozszafowali?

20. Kto wziąwszy od krola niemało zbioru siedmigrodzkiego y intraty, co tu troche było a zwłascza z zup y pieniędzy poboru, skazał mu pozytki w Gdansku y do gdanskiey burdy rzeczy prywiodł y takze krolowi dla teyze przyczyny do Tykocina vkazał?

21. Kto do zup krakowskich Włocha z Zydy wwiodł, y do tey skazy zupy przywiodł, gwoli pozytku swemu?

22. Ktoby na Niz wysłan był y szedł pod ten czas, gdy się zaczynała woina moskiewska, skąd nie tylko rozerwanie pokoiu z pogany vrosc mogło, ale y przerwanie zaczętey woiny z moskiewskim y kto potym kozaki w domu swym powiązane miasto płace im winney posiekł?

23. Kto wyprawił na Tehinię kozaki, czym sie przymierze z Turkiem mało nie rozerwało, az potym poswarzeniem, wzięcia dobr zmyslenie confiskowanych ledwie zatrzyman był?

24. Kto slachcica starozytnego domu Siemienskiego vbaczmagował (sic) y do przysięgi przycisnął, ze skarzyc się o to nie miał?

25. Kto Trepkę slachcica zamordował, tak ze psi ciało iego roznosili? Gwałtow innych roznych ktoby sie nawyliczał, czarnoscięsctwa?

26. Z czyiego domu y czyi siestrzeniec człowieka zacznego y cnotliwego Iego Mosci pana Andrzeia z Gorki, kasztelana miedzyrzeckiego, godney pamięci poimał y poimawszy do cudzey ziemie wozono ku krzywdzie wielkiey y zalu Korony, co nieboszczyk opłakiwaiąc z swiata tego szedł?

27. Kto pod zamkiem krakowskim proboscza miechowskiego w domu strzelbą szturmem dobywał, ze mu się asz kilką tysiency złotych odkupił?

28. Kto do Franciey do Henryka iezdził y krolestwo polskie przeciw warunkowi warszawskiemu przyznawał mu y co tam sprawował?

29. Przywiesc sobie na pamięc, kto od moskiewskiego przeciwko oiczyznie pod woinę pieniądze brał y onemu przysięgał?

30. Rospytywac się, iesli zeby gdzie po Koronie y kto fałszywą mynicę bił?

31. Kto slachcicowi polskiemu ręce obciął?

32. Kto slachcica polskiego adegit, vi więząc, dręczac, ze musiał katowski vrząd exequi, ręce obcinac?

33. Pytac się, od kogo y dokąd Nawoy z Foglerzem się pod to iuz interregnum przeiezdzali y iesli komu co przyniesli?

34. Pytac się, kto tak prędko posły cudziemskie na conuocatię cieszyc Krola Iego Mosci, czego po smierci siostry rodzoney Krolowey Iei Mosci szwedzkiey nie czyniono, przywiodł y kto z iemi praktykował?

35. Pytac się, co tu Szambor y Daniel princz y z kim sprawuie?

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 359—364. Сей памфлет написаний підчас безкоролівя по смерти Баторія 1586—7 р., як се в нім самім замічено (див. пункт 33 і пор. 1, 3, 4.); особа, до котрої відносять ся закиди, се Ян Замойский; пор. відповідь на памфлет в Collectanea vitam Zamoyscii illustrantia стор. 277 і д.

38.

З промови підканцлера на соймі; козаки знищили кілька турецьких кораблів і пограбили Козлів, Турки і Татари йдуть на Польщу. — 9 вересня 1589 р.

Anni millesimi quingentesimi octuagesimi noni, die nona septembris.

Panowie senatorowie witali krola szwedzkiego imieniem swym y panow senatorow, ktorzy byli congregati w Lublinie, gdy Krol Iego Mosc domui austriacae przysięgał, od ktorych X. Podkanclerzy do niego mowił rzec w te słowa.

...Est praeterea unum, Rex Serenissime, quod iam nostram rempublicam in hac Serenissimi Regis et Domini nostri clementissimi a Polonia absentia tangit, hic vero nos et senatores et aulicos omnes vehementer angit atque sollicitos reddit. Adhuc Maiestas Sua erat Vilnae, cum ab Illustri et Magno Domino cancelario et exercituum regni generali praefecto, tum quoque ab aliis senatoribus et finitimis orcium capitaneis certum accepit nuntium, qui aliis atque aliis posterioribus literis fuit confirmatus, Turcarum imperatorem sic irritatum latrocinio kozakorum Nizoviorum, qui aliquot naves turcicas depraedati sunt, postea et civitatem Kozlow in Thaurica Chersoneso depopulati sunt, siue offensa transactione Maiestatis Suae cum serenissima familia austriaca, numerosissimum exercitum turcicum equestrem et pedestrem cum bilgelbego Graeciae et cum tormentis, tum et uno principe Tartarorum Praecopiensium, ad regnum Maiestatis Suae bello prosequendum expediuisset et Turcas quidem ad ipsum Danubium in Valachia pervenisse, Tartaros per Boristenem flumen frustra impedientibus nostris transiuisse. In eo reipublicae nostrae periculo nullum praesentio remedium adferri posse videmus, quam si Serenissimus Rex noster et Dominus clementissimus, quam primum in Poloniam reditur, instituat et pro officio suo regni populorumque a Deo sibi commissorum defensionem promeditetur, eique incumbat. Quam ob rem summopere Maiestatem Vestram rogamus, ut eum cum Serenissimo Rege nostro congressum ita moderari atque dirigere dignetur, ut quo ad eius fieri possit, cum periculum sit in mora, quamprimum Maiestas Sua in Poloniam sese recipiat. Ea re non modo Maiestas Sua rebus, sed ipsi existimorum Maiestatis Suae non modo apud nostros homines, verum etiam apud externos omnes maxime ipsos hostes quam maxime consuletur.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 360 стор. 497.

39.

Із королівської інструкції на соймики — про причини непорозумінь з Туреччиною. Козаки розбили турецькі кораблі на Чорнім морі, зруйнували й пограбили Козлів; ізза сього Турки з Татарами зробили похід на Україну. — 23 грудня 1589 р.

...Iednak a to choc w tak obwarowanych y opatrzonych zewsząd rzeczach nalazł zły y szkodliwy wiater swą dziurę albo dziur kilka,

naprzod od pogan, co iako y skąd poszło, tak Iego Krolewska Mosc, ktory wszystkie zewsząd niepogodi opatrzowac y w nich Wasze Mosci przestrzegac powinien, daie o tim Waszmosciąm znac. Paganin ten cesarz turecki, lubo dobrze mozny y na ktorego sie swiat wszitek ogląda, iednak, nie spuszczaiąc sie na moznosc swą, iest na wszitkie strony, na wszitkie nieprzyiacioły, na wszitkie sąsiadi swe bardzo intentus y ma na kazdą y namnieyszą rzecz pilne oko. Wiedząc to o arcyxiążęciu Iego Mosci Maximilianie więzieniu, pilnie sie y o tim dowiadował, coby sie daley w tey sprawie działo, iusz insze rzeczy miiaiąc, ktore go dochodziły y w ktorich do Iego Krolewskiey Mosci dawał listi swe. Ale gdi transactia z domem rakuskim sie stała, gdi sie dowiedział, ze Maximiliana z więzienia wypuszczaią, poczęła mu ta rzecz byc bardzo podeyrzana y począł o przyiazni Krola Iego Mosci wątpic, bo iakie między nim, a domem tim rakuskim iest nieuspokoione y nieuleczone odium, mozecie Waszmosc wiedziec. Tho tedi naprzod wzruszilo go y vczyniło mu podeyrzaną przyiazn Iego Krolewskiey Mosci, iako s pewney wiadomosci i wspominania basze przednieyszego, weszyra, Iego Krolewską Mosc to doszło, co tesz z odpisu tureckiego, ktory przyniosł pan Fredro iasnie Krol Iego Mosc wyrozumiał. Przistąpiło do tego, ze poseł do ponowienia przymierza przes czas niemały do niego nie był posłan, co tim więtsze a więtsze mu podeyrzenie czyniło. To nieposłanie posła przecz sie stało, gdisz ieszcze na koronacii był naznaczon, nizey sie powie. Ale atoli y to była iedna y niemała podzoga tego zapału, ktory sie był wzniecił od tey tam strony. Na ostatek tho podeyrzenie nie tilko potwierdziło, ale y gniew poganina tego iawnie zapaliło, swowolenstwo vkrainne, swowolenstwo kozakow nizowych, ktore ze miało kiedy zatrudnic rzeczpospolitą y w wielgie ią niebespieczenstwo przywiesc. Krol Iego Mosc swiętey pamięci Stephan iako ma sprawe Iego Krolewska Mosc wspominał y często o to radi y stany coronne przestrzegał, było tho y przes Iego Krolewską Mosc y na seymikach przeszłych dostatecznie Waszym Mosciom przełozono, było y na seymie walnym inculcowano iako w propositiey Krola Iego Mosci tak y wotach senatorskich, a ossobliwie więc przes pana hetmana coronnego, ktory gdi constitucia dokładnie przeciw tim swowolenstwom namowiona dla roznego osob niktorich zdania doisc nie mogła, ale insza nie tak dostateczna, iak i swawola tamta barzo zawzięta potrzebowała, na to mieysce była wniesiona, opowiadal sie zalem wielkim przy zawiraniu seymu, bo bez wątpienia posłowie Wasz Mosc, ktori tam na ten czas byli, pomnią, ze zaniedbanie tho albo letkie branie przed sie takowey szkodliwey iskry miało wielki zapał wzniecic y rzeczpospolitą w wielką trudnosc przywiesc. Y tak

ze sie stało, bo gdi lekce te rzeczy były puszczone, a to wzieło swowolenstwo tim większą smiałosc y gure richło po seymie, gdi Iego Krolewska Mosc, bywszy u Arcyxiązecia Iego Mosci Maximiliana w Krasnym Stawie, w drogie ku Ifflantom sie puscił y był w Xięstwie Litewskim, kozacy na swych[1]) iako oni zowią, czaykach[2]), uderzili na okręti tureckie przi brzegu na Czarnym Morzu bespiecznie stoiący, rozbili ie y złupili. Co gdi cesarza tureckiego doszło, a był tam natenczas v niego posłaniec Iego Krolewskiey Mosci pan Fredro, barzo sie tim obrazał, iednak, choc to iusz nie pierwsza, gwoli dobrey przyiazni s Krolem Iego Moscią, przi panu Fredre puscił to mimo się, alie zaraz, raz wraz, ledwie pan Fredro odiechał był s Konstantinopola, y był ieszcze na dobruckich polach, znowu kozacy miasto Kozłow w Perekopie, gdzie wielki skład mieli kupcy tureccy, zburzyli o kila set kramow kupieckich wybrali, korzisc wielką tam wzieli. Tho gdi ku pierwszym rzeczom i suspitium przipadło, dopirosz poruszilo serce i iad poganina tego cesarza tureckiego, y iako sie za krola Stephana po zburzeniu w Tehinie opowiadał, gdzieby go co znowu takiego potkac miało, ze nie chciał cierpiec tego y przimirze iusz wypowiadał, tak wytrwawszy potim to, co sie w interregnum działo, co swiezo przed seymem, co w rozbiciu okrętow, tego iusz wytrwac nie chciał, woiska zaraz przeciw panstwom tey rzeczypospolitey posłał y carowi tatarskiemu woiowac ie rozkazał. Macie Wasz Mosc przyczyny tak nagłego y tak niespodziewanego niebespieczenstwa, w ktorym wszitkim przipadku, co y iako sie działo i na czym teraz rzeczy zawisły, y to sie krotce przipomni y przełozy Wasz Mosciom. Za tim rozdraznieniem cesarz turecki beglerbega, tho iest hetmana woisk wszitkich ewropskich z ludem y aparatem woiennym do panstw coronnych posłał, kazał y Tatarom wszitkim, takze Wołochom y Multanom z nim isc; y to było przedsiewzięcie, ta rada y ten umysł tego beglerbeha, zeby przednie ludzie lechkie tureckie, takze Tatary wprzod dla brania y pustoszenia ziemie y trwogi wszem czynienia, pusciwszy y położywszy iako na strazy, sam zamki vkrainne posiadał y brał. Tatarzin na prętkosci wszistko sadząc y na łup będąc chciwym, poprzedził wpadszy w ziemie wielką prętkoscią y z takowąż z ny wypadł, nie kładąc nigdzie nad zwyczay dawny kosza y nie bywszy na iednym mieyscu y dnia iednego całego. A idąc w ziemie zaraz mil dwanascie podolskich dobrze wielkich padł. Dla tey iego prętkosci przisło poroznie tak zołnierzom iako y ludziom tamecznym potrzebe z nimi miec, i acz w tim sciraniu wielkich nierownosci w naszich ludziach szkode poczinili, iednak

[1]) в рук.: naszych. [2]) в рук.: czayka.

sami tesz bez znaczney w tich potrzebach klęski nie odeszli. Gdisz od kozakow na koniec na Kamience rzece gromieni byli, tak isz w tich wszitkich vtarczkach, iako ieden Tatarzyn, ktory murze znacznego raniwszy, do naszich zbiegł y więzniowie sprawe daią, o dziewięc tisięcy przednich ludzi Tatarowie stracili. Car sam w noge postrzelon, brat iego Saffa Gierey, siestrzeniec, podskarbi, koniuszy y kilka murzow przednieyszych pobici, naszych więzniow y plonu wiele przitim odbitych. Następował za tim beglerbek y przeprawiwszy sie przes Dunay, nad Niestrzem z woiskiem ku panstwom coronnym ciągnął. Pan hetman coronny w takowym rzeczypospolitey przipadku, ludzi nie wiele maiąc zolnierzskich y to rostrzelanych, panow rad tamecznych dołozywszy sie, wnet ludzi pieniędzmi własnymi zakładaiąc, przyiął y ze Lwowa przeciw beglerbegowi sie rusził, dawszy list do niego, w ktorim sie vskarzał o zgwałcenie starozytniego przimierza y chcąc po beglerbegu, aby mu za dziesięc dni declarował sie, iesli za przyiaciela czili nieprzyiaciela ma go rozumiec. Iusz Tatarzyn odnioszszy kilka klęsek, (bo y na przeprawie przez Dniestrz znowu był gromion, y więźniow nie mało tam mu odbito), do domu był poszedł, yz nie mogł się ziąc z beglerbegiem. Turcy, ktorzy naprzod przed woiskiem chodzą, sami przes niego przeszedszy granice wołoską, Sniatin pograniczne miasteczko wybrali y spalili. Ale gdi sie osłyszeli o hetmanie y woysku naszym, nazad sie cofneli. Zatim drudzy ludzie beglerbegowi nad niego wolę nazad ku Dunaiowi poszli. Sam był został u wsi Biłakowa, gdzie miał oboz ze cztirma tysięcmi, ale potim musiał tesz za drugiemi y przeszedszy Dunay, zimuie w Silistrzy. Do pana hetmana słał, ieszcze w Woloszech będąc, z listem, obiecuiąc pokoy, ale zeby zamki niektore vgraniczne były zrucone y kozacy pokarany y zniesieni. Thoc suma iest tey sprawy wszitkiey y tego przipadku, ktory był Pan Bog dopuscił na rzeczpospolitą, co przymowacz sie od niego musi cirpliwie y wdzięcznie. Si bona suscepimus de manu Domini, mala cur ne sustineamus? Pokazował Pan Bog wielkie łaski y dobrodzieystwa przeciwko Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey zapał wielki y rozerwanie wielkie w rzeczypospolitey przedziwnym sposobem usmierził; dał zwyciestwa, dał sławę v wszech narodow, statum rzeczypospolitey y wolnosci i z niebespieczney toni podzwignął; iesli przitim karę iaką dopuscił, nie godzi sie iedno za wszitko iemu dziękowac, boc tesz y szczęscie, ktore nie bywa iakimi przypadkami przeplatane, podeyrzane zawsze v ludzi bacznych bywało. Atoli iednak nie odniosł tesz do konca nieprzyiaciel pociechy, wziął wielkie szwanki, więc y Turczyn za pomocą bozą y czułoscią hetmanską musiał, nic nie sprawiwszy, cofac sie nazad przes Dunay y pokazało się temu poganinowi, ze nie

moze sobie lechce tey rzeczypospolitey wazyc, doznał y serca y sprawy y gotowosci ludzi tutecznych. Iedno obmyszlawac o tim potrzeba, iakoby y daley wszelakiemu od niego niebespieczenstwa zabiegac sie mogło. Wyiachał iusz poseł do niego przed tim naznaczony pan Vchanski, był w ziemi iego natenczas, gdy poselstwa swe Iego Krolewska Mosc na seymiki odprawowac racził; tam iako sie odprawił, nie mogł zaden na on czas wiadomosci miec Iego Krolewska Mosc. Iesliby s Persąm pokoiu nie miał, byłaby nadzieia, zeby i z nami vczynił, bo nie zwykł ten nieprzyiaciel choc mozny na dwoie się rozrywac; ale to była wiadomosc v Iego Krolewskiey Mosci, ze sie obsyłali z Persąm y tractowali około przimierza. Acz go szarpnął był snac cos Persa, iednak isz y na morzu od Hiszpanow wziął był iakąs szkode y siedm barcellow z Alexandrii idących było mu wzięto od krzescian y tu o woisku gotowym o nas słyszał, wiedli go do tego baszowie rozumieiąc, ze cos wszyscy krzesciianie przeciw niemu biorą przed się, aby s Persąm wziąwszy przymierze, moc swoie wszitke na nas obrocił. Co kiedyby tak było, pewnie nie lada woiny na lato nam by sie obawiac trzeba, gdisz y woiska tu na pogotowiu niemałe y beglerbeg nad Dunaiem, iakoby nad szyią nam zimuie.

O Tatarach, o tich pewną miał sprawe Iego Krolewska Moscz, ze sie brali na to, aby znowu woiowali panstwa Iego Krolewskiey Mosci. Zaraz po pierwszym wyciągnieniu ziemie cara przekopskiego, nim się do Przekopu wrocił, słał beglerbeg czausza do Przekopu, wskazuiąc do cara, ysz za to nieposłuszenstwo, ze sie z woiskiem cesarskim nie ziął, ze swemu pozytkowi a nie cesarskiey potrzebie dogadzaiąc, poprzedził, inszego na iego mieisce cara poszlą. Zaczim on wrociwszi sie, gdi mu Kuszibiey starosta przekopski to poselstwo odniosł, kazał wołac w ziemi swey, zeby znowu sie gothowali do Polski, chcąc sobie zadzierzec łaskę cesarską y zemscic sie rany swey, y pobicia brata, siestrzenca y tak wielu inych przednich swych ludzi. W czim drugi znowu czausz turecki potwierdził go, roskazuiąc mu, aby był gotow z ludzmi znowu do Polski y zatim pilnie sie gotował y dosięgał inszich dalszich ord, ktorich nie mało iusz przeprawiło się było przez Dun. Do tego y moskiewski sie z nim zszywał, ten, pewną ma wiadomosc Iego Krolewska Mosc, ze y na pirwsze wtargnienie moskiewski go pobudzał, vpominki mu posyłaiąc, aby woiował panstwa Iego Krolewskiey Mosci, był przi nim poseł w ciągnieniu asz do samego Dnieprzu, od Niepru się wrocił y szedł z nim z rozkazania carskiego Abdułabiey Tatarzin s piąciąset człowieka, ktory Abdułabiey, gdi sie car wrocił do Przekopu, ieszcze był nazad nie przyszedł y nie zastał go carz. Zaczim znowu zas swego car do moskiewskiego posyłał, oznaymuiąc mu, ze

był w panstwach Iego Krolewskiey Mosczi według ządania iego y posłał mu więzniow s tey dobyczy, prosząc miasto vpominkow inszich, aby mu dał ludzi stzeleckich, iako obiecał y na nie temu Abdulakiemu czekac kazano, aby na pewny czas, gdiby car szedł do ziemie Iego Krolewskiey Mosci, zaszedł z nimi od Dniepru carowi drodę. Baczycie tedy Wasze Mosci y co sie stało albo co było przyszło na rzeczpospolitą od tich dwu poganinow y na co się zanosi. Tatarzyna iedno co godzina wyglądac, s Turkiem tesz, choc poseł do niego szedł, zadney pewnosci o prziiazni nie mozecie sobie Wasz Mosc obiecowac, gdisz zwłaszcza beglerbeg tu na zime przi granicy został, moze byc ze iedno zime, ktory czas nam iest pogodnieyszy, będą chcieli zwlec, moze byc, ze posła za trudne condicie wyciągac będą, iakosz i to dał był beglerbeg iuz znac, ze chcieli zrucenia zamkow vgranicznych y zniesienia nizowcow. Owo[1]) iako kolwiek rzeczy padną, trzeba pilno, gorąco y serio Wasz Mosciom te sprawe wziąc przed się y iako z Wasz Mosci kazdi o zdrowiu swym, gdi przipadek iaki na nie przydzie zwykł radzic, tak o tey potrzebie y więcey iescze radzic potrzeba, gdisz idzie nie iedno o zdrowie, o wolnosc Waszych Mosci ale y o zony, dziatki, o maiętnosci, o wszitko zgoła. Iesli pan poseł przyniesie pokoy, to iusz dobrze. Ale spuszczac sie na to prozno y niebespieczno y bylby nierozum na tim zdrowie y całosc swoie chciec zasadzac. Krol Stephan nieboszczik, pan mądri y baczny mawiał, to, ze cel y szkopus rad wszitkich w tey rzeczypospolitey miał by byc obmyszlawanie o woinie tureckiey, bo za lada przyczinką, (a często sie dawaią), moze przisc do woyny; ale w niegotowosci i co inszego moze byc ieno klęska zaraz wielka; ktora krola mądrego y walecznika dobrego powiesc, tim więcey by Wasz Mosciow wzruszac miała, gdiscie iusz sprobowali, co to iest, gdi w niegotowosci do potrzeby y woyny przichodzi. By był hetman przemysłem swym y consilis, ktore tesz miał swoie, nie zabiegł tego y nie przywiodł rzeczy do tego, ze od samey granicy, ba iusz y za graniczą Turcy y beglerbek za nimi wrocili się, a przyszło im było woiowac ziemie coronne y municie iakie pugnowac. Nie richły by był iaki ratunek, s tich, ktorzi dopiro w pol zimy szli z rotami swymi. Potrzeba tedi nieoziębłą te rzecz wziąc przed sie, tak gdzieby nieprzyiaciel zły vmysł swoy chciał daley prowadzic y popirac, by zaraz iako tesz y na potim, gdiby do przipadku takowego przyszło y tak trzeba Wasz Mosci posły wyprawowac, chcecie li byc cali na potem, iakoby o woinie tureckiey na tim seymie namowe y postanowienie vczynili. Ktora iesliby się zwlokła, a skleił się iako kolwiek ten

[1]) в рук. A wo.

rozerwany pokoy y przimirze, pilnie tego Wasz Mosciom przestrzec trzeba, aby sie nie lada iako na potim rozrywał, bo iest to iakoby dobrowolnie chciec zginąc, prętko, nagle, niespodziano, nie ostrzegszi sie, nie naradziwszy, nie obmysliwszy czego potrzeba, w szranki y woinę z moznym nieprzyiacielem zachodzic. A to wszitko wam przynosi swowolenstwo graniczne y nizowskie. Weyrziciesz w to Wasz Mosc pilnie nie raz sie tho Wasz Mosciom inculcuie nieraz przekłada; mniey teraz o tim trzeba mowic, bo rzecz sama vkazuie Wasz Mosciom, co to iest y co na tim nalezy. A tak iesli co, tedi pewnie y te sprawe, pohamowanie tamtey swey woli tak trzeba Wasz Mosciom wziąc przedsię, iakoby zwłoki y odkładu zadnego iuz więcey nie niosła, a iako naypilniey się opatrziła. Bo nic ci y po przimierzu tureckim, gdiby zaraz wzruszone byc miało, owszem zawiedzenie by to było więtsze, gdiby rzeczpospolita spuściła sie na to przimierze, a w nieostrzezeniu iey było znowu przerwano.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2244 стор. 165—172. Заголовок (стор. 184): Instructia panu posłowi na seymik wilnenski od Krola Iego Mosci dana w roku 1590. — Бібл. Чортор. ч. 1621 стор. 161—168; тут докладнійша дата: 23 грудня 1589 р.

40.

Оповіданне шл. Секлюцкого про відносини Татар до Польщі — без дати (1589/90 р.).

Powiesc Siekluczkiego slachcica polskiego, ktory temi czasy z ordy wyszedl.

Na on czas, kiedy Tatarowie beli pod Ostrogiem poimano go belo, ktorego dzisieyszy car prekopski, widząc go bicz pacholkiem podobnem, wzyął bel do sluzb swoych i bel z niem w Perszei na woinie. Powiada, ze poszel moskiewski przynim przyiechal do cara i przyniosl mu piecdziesiąth thysięczy czerwonych zlothych, prosząc, zeby woiowal panstwa Corony polskiei, ktore car wziąwszy prosil dozwolienia v czeszarza tureczkiego, zeby mogl zemscic się na nass skody swy, ktorą wzyal w zburzeniu Koslowa od kozakow. Zaczem cesarz tureczki nie iedno iemu pozwolil wtargnąć w ziemię naszą, ale mu do thego poslał dziesięc thysięczy czerwonych zlothych na nohaiskie Tatary, szablie oprawną i parę koni thureczkich, zeby tho uczynil i ze sam za niem mial poslac beglerbega z woyskiem swoym dla dobywania zamkow vkrainnych. A then poszel moskiewski, ktory te pieniądze carowi przyniosl, nie odiezdzal cara, asz go odprowadzil do Dniepru i asz sie car przez Dniepr przeprawil, tosz się wrócil do

Moskwy. Vszedl ten Siekluczki od cara pod ten czasz, gdy Tatarowie w naszei ziemi bili.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 333—4. Статю попереджає Wyklad vsprawiedliwienia Maxymilianowego, з безкоролівя по смерти Баторія; докладнійше означити дату можна по згадках про зруйнованнє Кізлова козаками і похід Татар на Польщу — 1589 р. (Пор. ч. 38 і 39).

41.

З інструкції виленської шляхти на варшавський сойм — про козацьку своволю 1590 р.

...Kozaki nizowe, ysz nie tylko swym swowolenstwem pacta et federa z obostronnemi sąsiady wzruszaią, ale tez y nam barzo dobrze się daly znac, nie inaczey iako Tatarowie procz palenia maiętnosc z nami sie obychodząc, okupy wielkie na narod szlachecki y miasta wkładaiąc, tak ze się tez y chleb duchowny nie wysiedział, daiemy moc zupełną panom posłom naszym s stany się znaszac, iakoby się ta insolentia tych ludzi swowolnych zahamowac mogła. A isz nas przeszłe pericula wyuczyli, maią panowie posłowie naszy do tego rzeczy ciągnąc, iakoby zolnierzem litewskim na Łoiowey gurze zasadzonym Wielkie Xiestwo Litewskie vbespieczone było od naiazdow tych swowolnych ludzi.)

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2242 стор. 190.

42.

З інструкції вишенського соймику про турецькі, татарські і козацькі справи 1590 р.

...A isz rzeczy są do thego nachelone, zebi podług dawnych pact s cesarzem tureckim pokoi bel zastanowiony, coram R. P. posłowie niech o tho solicutuią.

Takze z czarem krymskim rząnd veteribus pactis y skądbi się ym miało dosicz, abi tho opatrzone belo.

Nizowczy y ludzie vkrainny, abi pact nie turbowaly, opatrzic.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1621 стор. 594.

43.

Із королівської інструкції на соймики, поданої 6 липня 1592 р. — про турецькі і татарські відносини й про козацьку своволю.

Instructia na seym anni 1592.

...Nietaino W. M. iako się bely rzeczy z ceeaszem tureckim zaciągnely. Nietaino y to W. M. czego I. K. M. zabiegaiąncz tam s tey strony nie-

bespieczenstwu po opowiedzieniu woiny przes cesarza tureckiego czynicz raczyl. Pan Bog z mieloscziwy lasky swy wszytkie one postrachy y trwogy tak obroczic raczyl, iz pan Zamoisky posel I. K. M. za pilnym staranim, rozmaitych do tego drog y sposobow vzywaiąncz, utrzymal to v cesarza tureckiego, isz przestacz chcial na pewny nagrodzie skod od ludzy swawolnych vkrainnych w panstwach iego poczynionych, a za tym starodawne przymierze slwierdzic y stanowicz, co gdy na seymie walnym wszytkie rzeczypospolitey stany pilnie rozbieraly, nalazly to, ze obroniwszy wolnosczi pospolity, lepi belo te nagrodę vczynicz nisz z nieprzyiacielem wszemu krzescianstwu poteznem w sranki wchodzic y woinę podnoszicz. Polozono to tedy od rzeczypospolitey na seymie na K. I. M., aby s pewnych dochodow na to znaczonych sam imienim swym to odprawicz raczyl...

Nie mnieiszą w ten czas K. I. M. pieczą y staranie o tym miecz raczyl, aby s trudnoscią w niedostatkach skarbu y zatrudnienia na to naznaczonego nakladu bely sporządnone, gdysz na gotowy podatek y zatrudniony byl od stanow ziem pruskich y tatarskim vpominkom wystarczycz; odwiezione są tedy y oddane temu poganinowi, przyięte od niego, ale tak ze na nich nie przestawa, vpomina sie zatrzymanych tak za zywota przodka K. I. M. iako y po te insze lata za panowania K. I. M. i w tym przymierzu, ktore dzierzec obiecuie, kladzie te conditią, aby mu odeslane bely, kładzie y drugę, aby ludzie vkrainni z Nizu wszyscy uprzątnieni beli. Trzeba tedy W. M. w te poganskie condicie weirzec.

...Vkrainne swowolenstwo rospuscielo się barzo y tak iest szkodliwe, ze tesz, (Boze strzesz), leda kiedy W. M. znowu s pogany powadzic moze, iako przed tym powadzielo, y w trudną a niebespiecznią woynę zaciągnącz. Zanioslo się bylo na to roku przeszlego, gdy koniecznie do Woloch bralo się zebranego tamtego kozactwa niemalo, iakiegosz hospodarczyka nalazszy, czemu z wielgą pracą y trudnoscią K. I. N. zabiezecz raczyl y przywiodl ich do tego, ze przedsięwzięcia swego odstampili a hospodarczyka tego Krolowi I. M. odeslali. A isz bunt ten ich stąd sie byl zawziął, y isz tym, ktorzy przeszlego seymu na sluzbę rzeczypospolitey bely przyięczi y na pewnym zoldzie postanowieni, aby inszym pola bronily, zaplata na czas pewny bela zatrzymana, nie mogącz na then w wielgich trudnosciach skąndinąd pieniędzy dosiącz za zdanim y pozwolenim P. P. Rad nieco roku przeszlego rptei quarty ruszycz a K. I. M. raczyl y to między to tam kozactwo podacz. Zaczym iest od skodliwego rptei przedsięwziecia odwiedzione. Iednak potym tu w pànstwie K. I. M. y maietnosciach ludzi zacnych wielgie zbrodnie mordy y naiazdy domow slacheckich kozactwo tesz poczynielo, tak isz przyszlo

K. I. M. comissarza na Vkrainę z niemalym ludem zeslacz, ktorzy by byli s tych swowolnych czynieli sprawiedliwosc, a swąwolą tę w iakie posłuszenstwo y porządek wprawieli. Lecz u swawolnych male baczenie na zwierzchnosc. Bronieli się z okopu comissarzom K. I. M., asz gwałtem przyczinieni byli do tego, ze posłuszenstwo przyrzekli y starszego podanego sobie przyieli. Iednak y teras snadz tesz za pobudzeniem niktorych innych znowu się wracaią do obyczaiow. Pereaslaw y Trypole miasteczka K. I. M. naiachawszy, mordowali ludzie y sami tam osiedli. Mimo te vstawiczne wieszczi K. I. M. dochodzą, ze się bierzą do państw sąsiędzkich, s ktoremi pacta y przymierza są zastanowione, ktore zeby się iakimkolwiek wtargnieniem tych swawolnych ludzi wzruszeli, iuzescie W. M. tego doznali. Zabiega temu K. I. M., iako moze y tentam niestworny lud zatrzymawa. Ale isz zawzięty swywoli podolacz trudno, trzeba zeby wszystkie stany co postanowiely, czem by iuz to tam niebespieczenstwo rptey zniesc się moglo. A iusz tego dali odkladacz nie trzeba, by rasz ta swawola y samem Waszmosciom domu nie bela cięszka y na to kiedy nie wyszla, na co tesz niem w inszych panstwach wychodziela.)

Бібл. Чорторийских ч. 370 стор. 2—17; те саме ч. 2723 карта 75—76.

44.

З інструкції серадзького воєводства на сойм — про українську своєволю, 4 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo vkraynego pohamowanye skuteczne aby bylo namowione, a isz Vkrayna iesth besz zolnierza, thedi s powiathu rotmystrze Krol I. Mscz na the Vkrayne naznaczacz ma, ktorzibi do dwu lath a nycz dluzey nie trwały, a nie w zlosczy ale w pokoiu lezely, nie wibieraiącz sobye ziwnosczy z przestastw swowolnye.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 433.

45.

Із інструкції воєводств познанського і каліського на сойм — про козацьку своєволю, 4 серпня 1592 р.

...Swowolenstwo nizowych kozakow aby pochamowane bilo y taky sie modus nalazł, iakoby bely sub regimine i disciplina.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 418.

46.

З інструкції краківського воєводства на сойм — про козацьку своєволю, 11 серпня 1592 р.

(..Swowolenstwo kozaczkie, przez ktore wielkie się skody z wielkiemi mordi y gwałty tak rptey iako y xiążąt Ych Msci Ostrowskych staly się, zlieczami p. poslom naszym, zeby namowiwszy się z ynszemi woiewodstwi, to opatrzili y pochamowali. A cy kozacy maią bycz wprawieni pod regiment I. M. Pana hetmana coronnego.)

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2723 стор. 96; те саме ч. 2724 стор. 146.

47.

Із інструкції камінецького соймику на сойм 1592 р.; про козацьку своєволю.

...Sposob zachamowania szwowolenstwa nizowych kozakow porozumiawszi szie z IKM. y stany koronnemi namowicz szie nieodwłocznie y to czo nas od nich dolega opowiedziecz.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 к. 78.

48.

Проект конституції на козаків, предложений на соймі 1592 р. Козаки ходять на чужі держави, а в річипосполитій зруйнували Білу Церкву, Богуслав і Переяслав; королівської комісії не хотіли послухати; комісія видала на них 14 марта 1591 р. декрет, що вийняв їх з під права; сойм затверджує декрет, конфіскує козацькі маєтности і забороняє шляхті і урядникам підпирати козаків.

O pohamowaniu nizowych kozakow.

Iz kozacy[1]) do tego czasu wedlie constitutii anni 1590, o nych uchwaloney dlia zatrudnienia spraw r. p. do porządku y posłusenstwa nye są przywiedzieni, przeto yako liudzie swowolni maiora prioribus delicta patrare non verent, za granicze do panstw sąsiednych, z ktorymi mamy pacta y federa, wtargiwali, na koniecz y w panstwie nasym bunty woyska liudzi roznych narodow, gwałty, nayazdy na zamky, miasta y maiętnosczy nase y sliacheczkie czynili, liud niewynny mordowali, zabyiali y wiele ynnych krzywd y vczynkow czynili, o czem s tamtych krayow poddani nasy częstokrocz sie zalobliwie vskarzali, my chcząc o tym wsytkym pewną wiadomoscz miecz a onych od

[1]) До тексту додані з боку замітки; в сім місці дописано: l. liudzie z roznych narodow zebrani i zgromadzeni.

sweywoli zahamowacz, a vkrzywdzonym z nich sprawiedliwoscz vczynicz, posylalismy w tamty kraie z ramienia nasego comisarze nase, pewne osoby, vrodzonych Jakuba Pretwicza trembowelskiego, Alexandra Wisniowieczkiego czerkaskiego, Jerzego Strussa braczlawskiego y winniczkiego, Jana Gulskiego woiskiego braczlawskiego, Stanislawa Gulskiego barskiego starosty, ktorzi stamtąd przyiechawsy referowali to nam: Iz czi to kozaczy dobra nase y r. p. to iest zamek y miasto Bialą Czerkiew y Bohuslaw more hostili oppugnowawsy, strzelbę, dziala, hakownicze, prochy, kulie, maiętnoscz postaroscziemu tamecznemu y poddanych nasych pobrali, zlupili liudzie niewinne, tyrannice yako ieden nieprzyiacziel pozabyiali, a na koniecz wsytko spalili. A gdy od comisarzow naszych za listy y mandaty nasymi byli obsyłani do prawa za inotescentią ich y obsylaniem częstem na termin od nich na zwierzchnosc nase, gdyz slugami nasymi byli[1]), nie tylko nie stanęli, ale y owsem zgromadziwsy sobie woysko niemale, z strzelbą ognistą przeczym im sie stawili[2]), discrimen ipsis minati sunt. Zaczym oni baczącz vpor ich y takie wystempky w r. p. barzo skodliwe za niestaniem ich na roku naznaczonym, iako winne spolnie z vrodzonem Mikolaiem Jazlowieckim, starostą sniatinskim, osądzili ac pro rebellibus et hostibus putriae pronuntiowali prout hocidem decreto ea omnia largius[3]) complectitur. Ktory decret executii swey iescze do tego czasu dla insych spraw r. p. nie odniosł, a to kozactwo ym daley, tym więczey do sweywoliey przyslo, na ktore y teraz in conuentu praesenti skargi niemałe przes posły ziemskie kyowskie, wolynskie, braczlawskie do nas y panow rad y w kolie poselskim przychodziely, iz w tych czasiech za granicze panstw nasych to lotrowstwo ku wzruszeniu pact s pany sąsiednymi liudzie wyprawowali. A w panstwie nasym teraz nowo zamek y miasto Przeslaw graniczne moczą dobywsy, namiesnika tamecznego y wiele slachty y lud pospolity na glowe wysiekli, maiętnoscz, strzelbe, dziala, hakownicze y czo iednokolwiek bylo pobrali, zamek y miasto funditus spalili. A tak my bacząc, yz sie to dzieie z wielkim niebezpieczenstwem r. p., gdyby ony pacta y foedera s pany sąsiedniemi naszemi wzruszali, potym vwazywszy tak nieosaczowane skody, gwałty, mordy, zaboistwa liudzi niewinnych, spustoszenie dobr nasych y r. p. takze y poddanych nasych, skąt by więcz y nieprzyiacziel coronny mogl by się vcziessycz, nakoniecz wziąwszy przed sie zniewazenie zwierzchnosczy nasey przes nie y prawa pospolitego

[1]) З боку замітка: Nie zda się przyznawacz ich slugami, bo więcz tym Turka zbywano, yz nie są sludzy, zbierana to druzyna.

[2]) Одно слово нечитке.

[3]) Тут одно слово замазане.

nieposlusnoscz, decret pomieniony comisarzow nasych de data in castris de Tripol die quatuordecim mensis martii anni nunc curentis na nych wydany y obwolany y w acta grodzkie laticzowskie inserowany autoritate conuentus praesentis cum consensu omnium ordinum ac nuntiorum terrestrium we wsytkim approbuiemy y vtwierdzamy wiecznemi czasy y do executiey swey przywodzimy[1]). I im zaraz tego Crzistofa Kosinskiego[2]) y iego wsytko towarzystwo, tak te, ktorzi są w tym decrecie mianowani, yako y te wsytkie, ktorzy mu tych iego zlych vczynkow radą, pomoczą dopomagali y ktorzi teraz przy niem są y wsytko kozactwo nizowe za takiemi ich iawnemi excessami in patria infamos de regnoque et dominiis bannitos et proscriptos pronunczyuiemy ac pro rebellibus et hostibus patriae declaruiemy czasy wiecznemi y one per publicas proclamationes obwolacz kazalismy. Nad to dobra ich liezące, ktore by byly im tak na wsytko woysko nizowe yako y z osobna niektorym osobom kozaczkim z vchwaly seimowey, bądz wiecznosczią, bądz iakimkolwyek insym sposobem od nas y r. p. nadane autoritate conuentus praesentis de consensu omnium ordinum regni ac nuntiorum terrestium na r. p. wiecznemi czasy confiskuiemy y te wsytkie ich daniny y priwileie constitutiami aprobowane ius ex nunc znosiemy y casuiemy czasy wiecznymi. A zabiegaiącz temu, aby czi to liudzie swowolni, Kosinsky s towarzystwem swym formidine paenarum po dobrach nasych albo tez y poddanych nasych nie vkrzywali, się y executiey decretu tego y contitutiey ninieisey nie vbiegali, roskazuiemy mocą seymu ninieiszego, aby kazdy tak starosta y dzierzawcza nas yako tez y kozdy sliachczycz y ktoregokolwiek stanu czlowiek takowych liudzi przesądzonych y kazdego z nich nie smiał ani sie wazyl w domiech swych y w maiętnosczach nasych y poddanich nasych przechowywacz, ale skoro by sie iedno o nich w maiętnosczy swey albo dzierzawy nasey dowiedział, zaraz absque omni mora powinien takich y takiego siue sit nobilis siue plebeus do vrzędu grodzkiego kyiowskiego poimawszy oddacz sub poenis infra scriptis: starostowye y dzierzawczy nasy priuationis capitanatus vel tenutae a sliachczie sub amissione bonorum omnium immobilium[3]), a plebeus sub poena colli et amissionis bonorum omnium mobilium et imobilium na r. p. A iesliby więcz starosta albo dzierzawcza nas takze tes sliachczycz y ktoskolwiek dlia potęznosczy y wielu ich nie mogl by ich poimacz, tedy powinien zarazem y sliachczie daczznacz y starosczie blissemu a starosta starostom nasym pogranicznym

[1]) З боку дописано: 3. przywodzymy obyczaiem nizey opisanym.
[2]) З боку дописано: 4. iako wodza ych i principata.
[3]) В рукописі: innobilium.

albo tez yakimkolwiek dzierzawczom nasym, ktorzy takze za obeslaniem[1]) ich będą powinni sub poenis supra scriptis pomocz onemu dacz y poimawsy do vrzędu wyszei pomienionego oddacz. O czo forum w vrzędzie grodzkim[2]) kyowskim ad instantiam instigatoris vrzędu tamecznego delationem vero cuiusuis y tam zaraz przed vrzędem ma sie tego na pierwszym roku yako na zawitym sprawicz citra quamnis appellationem salua tamen euasione citati iako o niem w maiętnosczy swey nie wiedział ani go przechowywał, nec dedit causam aufugiendi radą y pomoczą. A vrząd kyowsky[3]) na takich y takim kazdym ma in dilatam executionem za slusnem dowodem czynicz y onych gardlem karacz siue sit nobilis siue plebeius bez wseliakiey informatii nasey y appelatii.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2723 к. 40 і 42. Над актом поданий иншою рукою хибний рік 1590. В дійсности проєкт був предложений на соймі 1592 р.: в самім актї згадано, що комісія на козаків відбувала ся »die 14 mensis martii anni nunc currentis«, з инших актів знаємо, що комісія відбувала ся 1592 р. (Архивъ Ю. З. Р. ч. III т. I стор. 34–5), се й дата сойму. Що маємо перед собою не конституція, а лиш проєкт, се видно з поправок і критики з боку тексту; мабуть таки соймом ся конституція не була затверджена — не знаходимо її в Volumina legum.

49.

Із конституцій сойму 1592 р.: зносить ся уряд козацького старшого на користь гетмана коронного; постановляє ся комісія до судів в справах козацьких злочинів.

...Kleynothi this r. p. poniewasz poth kluczamy y pod pieczenciamy pothskarbiego coronnego y Wielkiego X. Litewskiego w skarbie coronnem bicz maią, thu na temze seymie do schowanya ych wrocziemy y deputati do pisania y reuidowanya onich thak senathorow y s kola poselskiego deputuiemy, a ze y na potomne czasi w ich moczi y schowaniu ye maią, waruiemy; ktorich ad actus publicos gdy ich potrzebowacz bedziem, dawacz nam do uziwania mayą, a po odprawieniu thich actow do schowania thamze wroczone bicz mayą. Temze sposobem vrzendow hetmanstwa coronnego y W. X. Litewskiego

[1]) З боку дописано: 5. przes woznego y dwu sliachcziczow, ktore będzie miał sobie in hac parte pro testimonio.

[2]) З боку дописано: 6. O czo forum w vrzędzie grodzkim bliskym a starostom coram officio vicinori quamuis castrum.

[3]) З боку дописано: 7. a takies y insych powiatow, gdzieby nalezieni byli.

nie iedna władza y iurisdictia ich, kto w kroliestwie them y w W. X. Litewskiem, tak za przodkow nasich krolow polskich yako y za czasow ius nasich s prawa y zwiczaiow vziwaly, zostawuiemy. Alie y przilozenstwo nath nizowemy kozakamy ku abrogacii y uimie hetmanstwa coronnego dano, thą constitutią znosimy. Nowich thisz hetmanstw z Waszich Mosczi albo przilozenstwa woiennego zadnego na pothim stanowicz y dawacz nie bendziemy y pothomkowie nasi nie bendą.

...Za zezwoleniem oboyga narodu vchwaliamy y postanowiamy comissarze NN do ssądzenia gwalthow y krziwd poczinionich od nizowcow i ynich liudzy vkrainnych tak swem iako obczem liudziom i do wprawienya w porządek tich tham liudzy z Vkrainy, abi przes nie pacta s postronnemy i pokoi pospolithi turbowan nye bil, ktorim zupelną mocz vchwalą seymu thego daiemy, abi tak w thyi mierze postempowacz mogli, nas się dokładaiącz, iako czas i potrzeba r. p. okaze.

Бібл. Чорторисских рук. ч. 2723 к. 135—6; тесаме ч. 2724 стор. 411—413. Згаданих тут конституцій в козацьких справах нема в Volumina legum.

50.

Проєкт конституції на козаків — без дати (по 1592 р.). Козаки мають бути зведені на Запороже, піддані під королівського старшого і звідтам не вільно їм виходити. Урядникам і шляхті забороняє ся помагати їх харчами й оружем.

Strony nizowych kozakow, isz oni wedlie constucii roku...[1]) do porządku i posluszenstwa hetmana coronnego nie są prziwiedzeni i na Nisz za porohi na miescza ich zwykłe nie są sprowadzeni, za czem częstokrocz iako i terasz na seym przesz posły swoie obywatelie slachta woiewodztwa kiiowskiego iako tesz i starostowie dzierzawczi dobr nasych skargi swe niemale na nich o rozne krziwdy do nasz, panow rad nasych i do poslow ziemskich wnosili, ządaiąc nasz za to, aby im z nich sprawiedliwoscz była vczyniona, takze aby i s tamtych kraiow na Niz za porohi byli sprowadzeni w porządek i posłuszenstwo starszego od nasz im danego prziwiedzieny. Gdi tedy s pani radamy naszemi y posly ziemskiemy zabiegaiącz temu, aby za ych rospustą do czego więthszego, szkodliwszego rzeczy pospolitey nie przislo, mocząseymu ninyeiszego, tak o nych vfalyami, isz to wszistko kozacztwo, ktore nyzowemy kozakami bycz naziwayą, z dobr naszich wseliakych, z dobr poddanych naszich tak duchownych iako y swie-

[1]) Тут вільне місце.

czkich po odwolanyu seimu ninyeiszego za cztery miesiącze wsitkie a wsitkie koniecznye za prohi na Nis sprowadzyli y tamze vstawnye mieskaly, ktorym mi albo hetman nasz koronny ma od nasz dacz starszego, a mayącz ich w porządku i posluszenstwye wedlye constitucii wiszi mianowanem roku. A strony krzywd od nych obiwatelom krayu tamesznego, gdzieby sie iedno w panstwye naszim od nych komukolwyek bydz okazaly, iako tesz y ony na kogo skarzicz będą, dlia czynienya na obye stronie sprawiedlywosczy deputuiemy na to pewne ossoby w tamthe kraye, wielmozne woyewody, vrodzone starosty, ktorzy porozumiawsy syę między sobą o czasie i myeiscu, w tamthe kraye na Ukraynye, yako sobye czas upatrzą, dlya czinyenya they sprawyedliwosczy ziachacz się, obwiesczwsy obiedwie stronye, sprawiedliwosczy skuteczną i nieodwloczną o obye stronye wedlye prawa i nawięthszego vwazenya y baczenya swego, nye dopusczayącz nigdzie apelatii, przi-wodzącz w skutek dekret od comissarzow naszich w roku 92 pod Tripoliem uczinyony, tak wedlye niego iako gdzieby nowo zostaly winny, mocną exequtią uczyniecz mayą. A iesliby s tich comissarzow na czasz obwiesczonich ku they sprawie iedna ossoba albo y dwie z iakichkolwiek prziczin nie przibily i tedy, ktorzy z nich na ten rok przybędą, zas mocz mayą iako y wsiszczy ku odprawowanyu i konczanyu. Niech, i yusz od tego czasu na wieczne czasi tak miecz chcemy, aby kozaczthwo krom woliey nasey i tho za wyadomosczią y pozwolyeniem wsech stanow r. p., gdybi ych potrzeba r. p. okazowala, w panstwye naszim chowacz ych nie mamy y oni liez miecz nye mayą telko za porohamy. A gdzieby, ktoremu kozakowi s tych, ktorzy pod poslusenstwem starszego naszego za porohy będą, do wloszczy bądz do myasta, maiętnoszczy naszy y slacheczky bila potrzeba, tedy ma od starszego od nasz ym danego list myecz po czo y do kogo yachacz y czas namienicz zamierzony ku zwroczenyu. A ktoby w panstwie naszym kozacztwo takowe bądz starostowye, dzierzawczy w dobrach nasich, bądz tesz sliachczicz y ktokolwiek kozaka besz listu starszego woiska ych smial przechowywacz albo bez listu starszego nowo na Nisz przepusczal, czolnow, ziwnoszczy prochow y inich rzeczy dodawacz, ma bicz takowy o tho pozwan do grodu kyiewskiego przesz instigatora vrzędu tameczneg. A gdi pozwany do thego nie bedzie sie znal, ma przisiącz i yako w tym nie yest winyen y o takim nie wiedzial. A gdzieby przisiącz nie chczial, thedy takowy starosta, dzierzawcza dobra nase na nasz, a swoye na r. p. traczy, takze y sliachczicz. Przeto dayemi kazdemu s poddanich nasich taką mocz, aby kazdego kozaka, ktoriby na Nizie byl albo nyzowem się zwal besz listu starszego, od nasz ym danego, łapali i na vrząd nasz nabliszi odsilaly, a vrząd besz folgi takowego

kozaka wedlye wyni skaracz ma, a gdzieby się executii sprzeciwicz chcziely, tedy starostowye nasy vkraynny spolem wsiszczy s pocztamy swemi, takze strzelczy y wybranczy wsiszczy koronny i W. X. Litewskiego przeciw takowym rusicz się iako na gwałt maya.

Бібл. Чорторийских рук. 2723 к. 41. При кінці заголовок: Copia constitutii strony kozakow nizowych. На початку иншою рукою дата 1590 р. — хибна. Бо хоч своїм змістом ся конституція дуже пригадує конституцію 1590 р. (пор. Volumina legum II с. 310), то в самім актї згадує ся рік 1592; отже конституція була видана пізнїйше, по 1592 р. Можнаб її ставити на 1593 або 1596 рр., в котрих були ухвалені подібні конституції, звісні з ляконічних згадок в Volumina legum (II. стор. 344, 364).

51.

З постанов виленського зїзду — про козацьку своєволю; липень 1593 р.

...Na themze ziezdzie naszem glownym wielienskiem przelozyli nam poslowie powiathu mozyrskiego niebespieczenstwo od kozakow, ktorzy iako czasow przeslych wielkie skody y vcziski liudziom narodu sliacheczkiego y ich poddanem czinili, thak i therasz im daley thim bardziei szię zmaczniaią. Czemu zabiegaiącz, vchwalę przeciwko im na ziezdzie przeslim wilienskim w roku 1591 vczynioną przeciwko they swowolnosczi kozaczkiey pocziągnącz y w executią thę constitutię przywiesczy vszilowacz bendziemy z dokladem tego, isz panowie woiewodowie, starostowie y dzierzawczy dobr Krola Jego Mosci, thakze ich namieszniczy powinni bendą takowych liudzi, ktorzy z miasth i wszi na Nisz idą, hamowacz i do więzienia wszadzacz. Thakze i thych, ktorzy tam na Nizie swowolienstwem szię bawiwszy, z lupami nazad przichodzą y w dobrach Krola Jego Mosci przemieskiwaią, aby y thich takowych do wiezienia brali y liudziom, ktorzyby od nich choczias pierwiy vkrzywdzeni bili, sprawiedliwoscz czinili.

Бібл. Чорторийских рук. 2724 стор. 549.

52.

З постанов шляхти новгородського повіту — в справі оборони В. Кн. Литовського перед козаками; 1 падолиста 1593 р.

Insze artikuly w Wilnie postanowione tilko czasowi teraznieyszemu potrzebne, ktore ku ochronie zachowania całosci granic W. X. Litewskiego, oyczyzny naszey, albo z strony obrony od nieprzyiacielu pogranicznego y kozakow albo łotrowstwa swowolnego, iako dobrzi sy-

nowie oyczyzny przyiąwszy, gotowoscz swą przy Jego Xiey Mci Panu Chrzistoffie Radziwilie, hethmanie W. X. Litewskiego z chęcią ofiaruiemy.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 стор. 225.

53.

Причини, для котрих треба приготовляти ся до війни — між иншим козацькі напади на Туреччину; 1594 р.

Przyczyny, dla ktorych potrzeba w czas o obronie radzic propter pericula impendentia.

1. Sława pewna apparatus ingentes bellici tak strony cesarza chrzescianskiego iako i tureckiego, ktorzy wielkie woiska poblizu wokoł nas przeciwko sobie na ten przyszły rok zawodzą, zawiodą li bitwe, ieden wygra, a victoria zawsze insolens iest, niepodobna rzecz, abysmy się w pokoiu wysiedzieli.

2. Gdzie tesz Niemcy vproszą, pewna rzecz, ze woiska Turek nie rozpusci, będą, iako byc mu v nas; kiedy Soliman pod Segitem lezał, deliberowali basze sto tysięcy woiska do Polski posłac, w tym zmarł Soliman, nie doszlo to przedsięwzięcie; a iakosz teraz wierzyc.

3. Turek ma przyczyne do nas częstym targowanim przymierza przez nas, nie mniei przez nizowe kozacy; potem ponowili naszy, wtargnąwszy do Wołoch a teraz przez zburzenie Iargrowa i szkod wielkich poczynienia.

4. Absoluta potestas baszow, ktorzy kiedy chcą i iako się im kiedy zabazy, bitwy zawodzą bez wiadomosci i rozkazania cesarza tureckiego.

5. Pies iadowity Sywon basza głowny nieprzyiaciel krzesciianom a zwłaszcza Polakom spac nie będzie, a vpomina się v nas pietnascie set talerow obiecanych.

6. Czułosci i gotowosci v nasz nie masz i owszem securitas maxima, zamki zle opatrzane, zywnoscią, prochem, działmi, kulami, piechotą et aliis ad bellum.

7. Kiedy Jego M. Pana doma nie masz, lada kto kusic się będzie.

8. Ten rok przyszły niebezpiecznieyszy pierwszego, bo tureckie woiska całe lato wolne maią, a tego przeszła zima im zawadą była.

9. Pospolitym ruszenim in casu subito nic sobie nie pomozemy, bo gotowosci niemasz.

10. Obwieszczenia nie będzie w czasz czekac wedle constitucii. Wenetowie, chocia maią przymierze, zamkow starych poprawuią i nowe nakładem wielkim buduią.

11. Szczęszci się w Węgrzech, nie trzeba sie bac niebezpieczenstwa, ale dubius eventus bill.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 стор. 264—5.

54.

Криштоф Радивил і ин. до шляхти витебського воеводства; повідомляе, що Наливайко пограбив Слуцьк і що против нього вислано військо; зазивае шляхту йти в поміч. — Несвиж, 4 грудня 1595 р.

Oswieconym Jasnie wielmoznym, zacnie vrodzonym wszem wobec Ich Mosciam panom obywatelom woiewodztwa witebskiego, panom y braci naszey laskawei etc. sluzby nasze braterskie zalecamy w laskę wszech Waszich Mczi. Oznaimuiemy przytem, WMciam ysz za zgodnym zezwoleniem y postanowieniem nas wszech ktorzysmy się na ten czas dla tego niebespieczenstwa od nizowych kozakow oiczyzne nasze zachodzącego, w dom Iego Xcei Msczi Pana Woiewody trockiego do Nieswiza ziachali byli, posyłamy w pogonię za Naliwaikiem y za ludzmi iego, (ktorzy vbiegszy swowolnie y gwałtownie zamek y miasto słuckie, niemałe szkody nie iedno tam w nim, alc y wielu innym ludziom vczciwym braci naszei w tym tam kraiu poblizu Słucka miemieszkaiącym poczyniwszy, mało na tym maiąc, ieszcze się snac y głembiei w Wielkie Xięstwo Litewskie ku wielkiei szkodzie y zniszczeniu maiętnosci naszych i wielu innych ludzi braci naszey, to swowolne hultaistwo bierzc: Jego Mczi Pana Michała Buiwida, staroste rezickiego z tysiącem koni ludzi tak zołnierskich za pieniądze rzecypospolitey przyiętych, iako tesz y tych, ktorychesmy sami z miłosci ku oiczyznie naszei, iako kto mogł, według przemozenia swego wyprawili, aby to swowolne hultaistwo, nie dopuszczaiąc im dalszych szkod w oiczyznie naszei ludziom czynic, z granic Xięstwa Litewskiego wyprzec mogli. Prosimy tedy wszech Waszych Mosci panow y braci naszei łaskawie, abyscie tesz W. Mosc z miłosci swei ku oiczyznie naszei kazdy według przemozenia swego ludzmi swemi pomoc Iego Mosci Panu staroscie rezickiemu na wyparcie tego hultaistwa swowolnego z oiczyzny naszei przykładem nas braci swei czyniąc to z miłosci swei ku oiczyznie naszei dodac raczyli, niedopuszczaiąc tym złym ludziom dłuzei się w maiętnosciach naszych y braci naszei rozpuszczac ku wielkiei szkodzie panstwa tutecznego y ku obelzeniu narodu naszego. Zalecamy się zatym pilnie w laskę wszech WMci. Z Nieswiza 4 decembris 1595.

Krzystow Radzywył ręką swą. 10 инших підписів і печатки.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 стор. 293—4 (оригінал); тут-же стор. 295—6 лист такого самого змісту до шляхти оршанського повіта — 3 грудня 1595 р. (оригінал).

55.

Берестейська шляхта до Криштофа Радивила, виленського воєводи; просять помочи против козаків, що наїхали Литву. — Бересте, 4 лютого 1596 р.

Iasnie oswiecone Xiążę miłosciwy panie woiewoda wilenski, panie, panie nam miłosciwy.

Przi oddaniu chęci y służb naszich w łaskę Waszey Xiążęcey Mosci, naszego miłosciwego pana winszuiemy, tak szczęsliwego panowania iako i pociech pomyslnych w dobrym zdrowiu długo zazywac, ku ozdobie i podporze tei rzeczypospolitey, pana naszego, a pociesze nas sług Waszey Xiążęcey Mosci.

List Waszey Xiążęcey Mosci pod datą 20 ianuarii oddany iest nam 2 februarii na ten czas zgromadzonym będąc w Brzesciu na obieranie Ich Mosc panow sędziow dorocznych głownych na tribunał, ktory przecciwszy, czułosc y staranie Waszey Xiążecey Mosci, ktore czynic raczysz w obmyszlawaniu, aby za nabiegiem i pocisnieniem się tych to ludzi swowolnych do Wielkiego Xsiestwa Litewskiego w nas samych i wolnosciach naszych obelzenia to nasze panstwo nie ponosiło, iako nawdzięczniei przyiąwszy, Pana Boga prosiczesmy gotowi, aby on sam za tę czułosc i obmyszlawanie o nas obfitą nagrodą będąc, nam się długo dopuscił s czułosci Waszey Xiążecey Mosci iako hetmana i głowey nasze[1]). W ktorym tesz to liscie swym, ochraniaiąc obelzenia iakiego w tem Xiestwie Litewskiem, zgromadzic się Wasza Xiążęca Mosc nam do Kopyla a[illegible]diem 12 februarii naznacza. Co iako rzecz iest potrzebna i słuszna, kazdy baczyc moze, to samo maiąc przed oczoma, (co i w liscie Wasza Xiążęca Mosc dołozec raczeł), ze, czego strzez Boze, po wesciu tych swowolnych ludzi w to panstwo, zgromadzenie nasze nie spore by było. Żądaniu tedy Waszey Xiążecey Mosci iako słussnemu, maiąc tez całą miłosc przeciwko temu Wielkiemu Xięstwa Litewskiemu i wolnosciam naszym, bez mieszkania dosyc bysmy vczynili, by tenze list Waszey Xiążecey Mosci, iako to ku koncowi w nim dołozono, nas doma pozostac nie przymusił. Pisze bowiem Wasza Xiążeca Mosc, ze toz swowolenstwo wstąpiwszy w powiat pinski, naszymi się goscmi owdzie byc obiecuią. Zaczim nam samym przi zonach, domach i maiętnosciach naszych sama przistoinosc zostac v granic swych

[1]) Тут пропущене одно слово, н. пр. cieszyc.

nas wyciska. I owszem sami, iako pogranicznemi będąc od inszych woiewodztw, iss wprzod się to swowolenstwo od nas otrzec ma, prosiemy, abys Wasza Xiązeca Mosc z teize czułosci i powinnosci iako hetman i głowa nasza nam z innemi woiewodztwy pomocą byc raczył, gasząc ten ogien, czego Boze strzez, w naszem woiewodztwie, aby pozarem i dalszych woiewodztw w Wielkim Xięstwie Litewskim nie dosiągł. Nadto i seimik nass powiatowy naznaczony ad diem 13 februarii vprzedzaiący seim walny przi przyczynie głownieiszei wzwyss mianowanei, prziczyną tess iest zostania nass w domiech nassich. Rozumieiąc iednak o Ich Mosc panow braciei naszei woiewodzw innych Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ze przy Waszey Xiązęcey Mosci stawiąc sie osobami swemi na tym tam naznaczonym mieiscu, z miłosci przeciwko temu panstwu i przeciwko nas sług i braciei swei obmysslac Wasza Xiązęca Mosc y z Ych Mosciami będziecie raczyli, iakoby ta sciana nasza blisko sąsiedzka scianom Waszmosci, strzez Boze, zapaliwssy się, nie obiecowała pozarem tegoz ognia vczuc. A pozostanie to nasze w domach naszych nie czułosci y niemiłosci naszei przeciwko oiczyznie s tych prziczyn zwysz mianowanych, prosiemy, aby nie było prziczytane. Oddawamy się iusz i powtore s chęcią y posługami naszemi cale w łaskę Waszey Xiązecey Mosci pana naszego. Datum w Brzesciu 7 februarii anno 1596.

Waszey Xiązecey Mosci zyczliwi przyiaciele i powolni słudzy.

Mykołay Sapieha woiewoda wytebsky ręką swą. Інші підписи і 42 печатки.

Бібл. Чорторийских рук. 2243 с. 297—300 (оригінал).

56.

Жиґмонт III до виленського городничого; приказуе видати Криштофу Радивилу гармати і иньші воєнні прилади, потрібні до походу на козаків. — Краків, 8 лютого 1596 р.

Zugmunt III etc. Vrodzonemu Janowi Włosskowi horodniczemu naszemu wilenskiemu, cekwartowi y inszym, ktorzy by zawiadywali cekauz wilenski wiernie nam miłym laske nasze krolewską. Vrodzony wiernie nam miły. Izechmy Iasnie Wielmoznemu Krzisztofowi Radziwiłowi, xiązeciu na Birzach y Dubingach, woiewodzie wilenskiemu, hetmanowi naiwyssemu W. X. Litewskiego, kononowskiemu, vrzędowskiemu, solockiemu naszemu staroscie zlecili y roskazali, aby na the potrzebe przeciw swowolenstwu kozackiemu wziął z cekauzu wilenskiego dział polnych, takze kul, prochow i inszych potrzeb, wziął według potrzeby. Roskazuiemy tedy Waszmosciom, abyscie pomienionemu Jasnie Wiel-

moznemu Christofowi Ziemowiczowi, woiewodzie brzesckiemu na miescu hetmanskim pod odiazd hetmana naszego będącemu, gdy po the działa poszle y inszych potrzeb woiennych s cekauzu wydac nie zbraniali się. A inaczey aby nie beło, WW. roskazuiemy, pod łaską naszą rozkazuiemy. Dan w Crakowie dnia VIII miesiąca lutego roku panskiego 1596, panowania krolestw naszych polskiego dziewiątego, szwedzkiego trzeciego roku. A co wiernosc wasza dział, kul, prochow y inszych potrzeb s cekauzu wydacie, na to recognitia wezmiecie, aby to za spełna oddano beło.

Sigismundus rex. Maciei Woina
pisarz.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2073 стор. 53—4 (оригінал).

57.

Спис новгородської шляхти, що ставила ся против козаків. — Копиль, 12 лютого 1596 р.

Spisanie szlachty powiatu nowogrodzkiego, ktorzy się do Kopyla ziachali na expeditią przeciw kozakom w roku 1596, na dzien od Iego Mosci pana hetmana zlozony 12 februarii.

Na setnie rozdzielone.

Setnia pana Augustyna Czarkowskiego.

Pan Iwan Baka koni	10	Pan Stanisław Wasiewicki kon	1
a pieszych	5	Pan Iwan Kmita koni	12
Pan Wasiley Zienkowicz koni	7	a pieszych	12
a pieszych	2	Panowie Kmitowie koni	6
Pan Bieniasz Czarkowski koni	6	Pan Augusztyn Czarkowski koni	6
Pan Iwan Zienkowicz koni	4	Pan Iuda Boresniewicz z bratem swym panem Iackiem koni	2
Pan Adam Grybowicz koni	1	Pan Andrzey Sierocinski y pan Stanisław Koneski koni	2
Pan Swiderski koni	2	Pan Marcin Zyborth kon	1
Pan Wasiley Sienkowicz Romanowicza kon	1	Pan Pupkowski koni	2
Iury Kotlubay pieszy		Pani Makowiecka koni	6
Pan Ian Odachowski koni	5	Tomas Milewski a Maciey Zubkowski koni	2
Pan Piotr Tracewski kon	1	Pan Adam Mogilnicki koni	5
Pan Ian Lachowski kon	1	koni	99
Pan Ian Wysocki koni	6		
Pan Iarosz Makowiecki koni	5		
Pan starosta pinski koni	2		
Pan Ian Steckiewicz koni	3		

Setnia pana Hrehora Vnichowskiego.

Sam pan Hrehory Vnichowski koni 14
Pan Gostowski koni 11
Panowie Wadaszynscy koni 7
Pan Pociey Iuraha koni 4
Pan Vlatowski koni 3
Pan Siemion Pokorszenski koni 2
Pan Ian Mogilnicki koni 4
Pan Baltazar Snowski koni 3
Pan Bartosz Brzuchanski koni 6
Pan Paweł Wirowski koni 2
Panowie Bohdan y Hryhorey Wirowscy koni 2
Pan Skipor z uczestnikami koni 6
Pan Stanisław Iankowski koni 2
Pan Kasper Bykowski koni 2
Pan Michał Burnuk kon 1
Pan Iwan Mokłok kon 1
Pan Gloszowski z panem Czabinskim koni 2
Pan Gabryel Pokorszenski kon 1
Pan Piotr Ruzan kon 1
Pan Krzysztof Cyzowski koni 2
Pan Iarosz Abrahamowicz kon 1
Pan Kasper Andrzeiewicz kon 1
Pan Mikołay Haraburda kon 1
Knias Siemion Lichodzieieski kon 1
Pan Wenclaw Wołk koni 2
Pan Wasiley Wiczinowicz kon 1
Pan Ian Buyno kon 1
Pan Fiedor Romanowicz kon 1
Pan Krysztof Saniucicz kon 1
Pan Stephan Romanowicz kon 1
Pan Stanisław Saniucicz kon 1
Pan Iakub Rymsza kon 1
Ierzy Fiedorowicz kon 1
Fiedor Tracewski kon 1
Onikiey Hrehorowicz kon 1
Woyna Wolczecki kon 1
Pani Ięndrzeiowa Podarzewska koni 2
Stephan Rowinski kon 1
Iwan Iakubowicz Danilowicz kon 1

koni 101

Setnia pana Adama Chreptowicza.

Sam pan podkomorzy koni 40 a pieszych 10
Pan Stanisław Łodziata koni 3
Pan Ian Haciski z bratem koni 2
Pan Awakun y Bohdanowiczy kon 1
Pan Piotr Kopacz koni 3
Pan Wasiley Zdanowicz z uczestnikami kon 1
Pan Constanty Darowski koni 4
Pan Ian Łodziata koni 2
Pan Siemion Korsak koni 3
Pan Pieswiter-Bieiut kon 1
Pan Kleczkowski kon 1
Pani Adamowa Marchaczowa kon 1
Panowie Fiedor, Iesif, Ian, Matfiey, Ierzy Protasowiczi koni 10
Pan Ian Hołownia koni 3
Pan Ian Zmieiowski kon 1
Pan Fiedor Leszczyłowski z Hawryłem Makidonem koni 2
Pan Hryhorey Tupalski kon 1
Pan Lew a Iwan Hryckowiczy koni 2

Pan Alexy Wyczołkowski kon 1
Pan Makar Hołownia kon 1
Pani Buynina koni 3
Pan Woyna Limont kon 1
Pan Budzinka kon 1
Pan Krasuski kon 1
Pan Wasiley Mikoszic kon 1
Pan Ian Ianuchowicz kon 2
Pan Ian Iozefowicz kon 1
Pan Krzysztof Krzemieniewski kon 1
Pan Ian Wolski koni 3
Pan Andrzey Maszowicz koni 3
Pan Iarosz Łodziatka kon 1
Koni 100

Setnia pana Marcina Okunia.

Pan Iozef Hołownia koni 50
a pieszych 30
Pan Mikołay Hołownia, chorązy nowogrodzky koni 6
Pan Filon Zubko koni 4
pieszych 4
Pan Bohdan Kozinski koni 20
Pan Marcin Okun koni 20
a pieszych 10
Koni 100

Sotnia Pana Mikołaia Woyny.

Pan Mikołay, pan Iwan Woynonie koni 8
Pan Ian Kuncewicz koni 6
Pan Marcin Polonski koni 6
Panowie Poczepowscy koni 6
Pan Marcin Połuian koni 5
Pan Siła Skrobot koni 3
Pan Kluchowski koni 3
Pan Ierzy Michałowski koni 2
Pan Mikołay Ruczkowski koni 3
Pan Drozdowski kon 1
Pani Andrzeiowa Podarzewska koni 2
Pan Ianuchnowicz Rucicki kon 1
Pan Ian Iozefowicz Rutski kon 1
Pan Fiedor Korsak koni 2
Pan Dremlik z panem Kurzanem koni 2
Pan Hreczycha kon 1
Pan Mikołay Zdanowicz z uczestnikiem kon 1
Pan Troian Iwanowski kon 1
Radzieon Pawłowski kon 1
Pan Fiodor Hlud kon 1
Pan Woyna Małaszycki kon 1
Pan Iwan Zdanowicz kon 1
Pan Sozon Raykiewicz kon 1
Pan Lew Zwołcza kon 1
Pan Stanisław Iuchno z uczestnikiem kon 1
Pani Alexandrowa Bykowska kon 1
Pan Mikołay Stepkowski kon 1
Pan Ian Duszewski kon 1
Pan Oksienciey Duszewski kon 1
Adan Bogdanowicz z stryiem kon 1
Siemion Pawłowicz z uczestniki kon 1
Iwan Michowski kon 1
Iwan Zdanowicz z uczestnikiem kon 1
Hrehory Woycięchowski kon 1
Pani Andrzeiowa Mostfiłowa kon 1
Pan Iwan Fiedorowicz kon 1
Pan Krysztof Pierszko kon 1
Ian Dzieszewicz z bracią kon 1

Mikołay Malyszewicz z bratem kon 1
Iwan Kuypa s cieszczą kon 1
Choma Pokorszenski kon 1
Prokop Ciszkiewicz z uczestnikiem kon 1
Pan Stanisław Beinarowicz kon 1
Pan Stanisław Zagniewski kon 1
Pan Olizar Borzobohaty kon 1
Pan Andrzey Pietraszkiewicz koni 2
Pan Alexander Słauta z uczesnikiem kon 1
Pani Stefanowa Pachiewiczowa kon 1
Pun Iwan Szyszka kon 1
Hrehory Skuratowicz z bracią kon 1
Pan Iakym Lubecki kon 1
Pan Stanisław Szeypak kon 1
Pan Lew Tryzna kon 1
Pan Orciszewski kon 1
Koni 100

Setnia pana Mikołaia Paderzewskiego.

Poczet Xięzny Iey Mosci Słuckiey koni 31
Pan Oodarzewski sam koni 10
Pan Wasiley Mienkowski koni 2
Pan Ian Kaznowski koni 5
Pan Zdan Mienkowski keni 2
Pan Ierzy Kowalski koni 2
Pan Ian Iesman koni 2
Pan Chreptowicz referendarz koni 2
Kniaz Krzysztof Swirski koni 2
Kniaz Ian Puzyna koni 2
Pan Iarosz Zwierz kon 2
Pan Walenty Krzysztofowicz kon 1
Pan Wacław Kasprowicz kon 1
Pan Stephan Zdanowicz z siabrem kon 1
Pan Daniel Loczewski kon 1
Pan Hawryło Zieniewicz kon 1
Pan Mikolay Skipor kon 1
Pan Bohdan Zawolaiewicz kon 1
Pan Symon Bykowski kon 1
Pan Stephan Bohuszewicz kon 1
Pan Stephan Kiryk kon 1
Pan Bohdan Płaszowicki kon 1
Tenze z panią Stephanowną Markowską kon 1
Tenze z Ywanem y Ostafiem Płaskowickim kon 1
Pan Andrzey Niemiric z Stachowskym kon 1
Pan Stephan Leskiewicz kon 1
Pan Ostaphiey Kiersnowicz kon 1
Pan Iurkowsky koni 2
Pan Stanisław Tracewski kon 1
Pan Piotr Brelow kon 1
Pan Hrehory Michayłowicz kon 1
Pan Wasiley Makarowicz kon 1
Pan Andrzey Fiedorowicz kon 1
Pani Iwanowa Berezowska kon 1
Pan Horain i Piotr i Ian Tracewscy kon 1
Piotr Tracewski i Ierzy i Michał Saniucicz kon 1
Woyna Iackiewicz kon 1
Marko Daszkiewicz kon 1
Ian Nikiporowicz kon 1
Timofiey Kuzmicz kon 1
Szczęsny Makowski kon 1
Kasper Skrobowicz kon 1
Wasiley Kurkan kon 1
Fiedor Dremlik kon 1
Pawłowa Wołodkiewiczowa kon 1
Lawryn Boni kon 1
Koni 99

Setnia.

Pan Malcher Szemiot koni 18
Kniaz Matfiei Polubienski koni 4
Pan Walenty Taliszewski koni 3
Pan Ierzi Szygowski koni 2
Pan Woyciech Krzyczewski koni 2
Pan Iakub Proszycki koni 2
Pan Ierzy Kiernozycki kon 2
Paa Doktor Słucki koni 2
Pan Piotr Kozupko kon 1
Pan Adam Pioro kon 1
Pan Wasiley Machewicz koni 2
Pan Ierzy Gurski koni 4
Pan Stanisław Odolinski kon 1
Pani Kulina koni 8
Pan Ian Ianowski koni 2
Pan Wasiliey Wołk z uczesnikiem koni 3
Pan Walenty Buhuszewicz y pan Lew Bykowski koni 2
Pan Pociey Sienkowicz koni 2
Pan Ławryn Linko z uczesnikiem kon 1
Pan Ierzy Gilewski s Cimochwieiewiczem kon 1
Pan Stephan Iuchnowicz Korzycki kon 1
Pan Niemirowicz koni 10

Nad tho było koni więcey sta, ktorzi sie ieszcze do setni nie wpisali, oprocz tych, ktorzy ieszcze z domow swych nie przyszli.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2243 стор. 331—339.

58.

З інструкції люблинської шляхти на соймику — про оборону Люблина від козаків. — Люблин, 21 лютого 1596 р.

Iz sie obawiamy niebespieczenstwa od nizowcow, tenesmy sposob w tym namowieli: ze Iego Mosc pan podskarbi koronny, starosta miasta tego, odiezdza na seym, vzylichmy Iego Mosci p. Adama Gorayskiego, ze wziął na się obronę miasta tego, ktory tez ma nas przes listy swe ostrzedz, gdyby sie pewney rzeczy dowiedział o iakim niebespieczenstwie od nich, a my się tu stawic obiecuiemy na odpor im, a nadto ma bydz przyięta trzysta piechoty, z ktorey połowica do zamkowy, druga do mieyskiey obrony ma byc, a pan poborca nass ma dac na nie pieniądze na dwa miesiąca do rąk Iego Mosci pana podskarbiego; iesliby tez Ich Mosci od pana poborce potrzebowali, co na baczenie Ich Mosci przypuszczamy, pewni będąc, ze tych pieniędzy bez wlasney potrzeby od pana poborce nie ruszą, a my ten wydatek obiecuiemy przyiąc panu poborcy y zastąmpic go.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 с. 476.

59.

Спис шляхотеьких віддїлів, що ставили ся против козаків. — Минськ, 24 і 27 лютого 1596 р.

Regestr tich pocztow, ktore niektorzy Ich Mosc s chęci swey stawili, do potrzeby przeciw kozakom nizowym, ktore sie popisały w Miensku die 24 februarii 1596. Naprzod:

z woiewodstwa mienskiego

Iego Moscz pan Zmodzki po ussarsku koni	24
po kozacku koni	50
Iego Mosc pan połocki po usarsku koni	10
po kozacku koni	16
Iey Mosc pani woiewodzina trocka Hlebowiczowa zabiera z synem swym koni	74
Iego Mosc pan Andrzei Zawisza po vsarsku koni	5
po kozacku koni	55
Iego Mosc pan Ciszkiewicz koni	12
Iego Mosc kniaz Roman Bałtazorowicz Lichowski po vsarsku koni	7
po kozacku koni	7
Iego Mosc pan Hładki, pisarz ziemski mienski, po vsarsku koni	7
Iego Mosc pan Trokinicki, chorąży wilenski, po kozacku koni	6

S powiatu Lidskiego:

Iego Mosc pan starosta orszanski po vsarzku koni	11
po kozacku koni	48
Iego Mosc pan Zawisza koni	30
powodny kon	1
Iego Mosc pan Tryzna koni	20
powodny kon	1
Iego Mosc pan Woiciech Skinder, pisarz ziemski lidski, po vsarsku koni	3
Symma wszystkich tich pocztow koni	387

Ci ktorzi swe poczty pokazali die 27 februarii tamze w Miensku:

Pan starosta mienski koni	17
Pan woiski mienski koni	10
Pan podkomorzy połocki koni	10
Pan Marcin Wołodkiewicz koni	5
Pan Iwan Narkiewicz koni	2
Pan Włoczymski koni	2
Pan Wołk koni	2

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2243 с. 341—6.

60.

Спис наемного війська противъ козаків. Б. м. (Минськ, лютий 1596 р.).

Ludzie pieniężni litewscy przeciwko nizowcom przyięczi[1]).

Roty pana sędziego mienskiego po husarsku koni 100
a po kozacku koni 100
Roty pana Słuzczyney[2]) po husarsku koni 50[3])
a po kozacku koni 100
Thym dwum rotam wychodzi służba 18 die maii.
Roty pana Raieczkiego po husarsku koni 50[4])
Roty Zawackiego Tatarzyna po kozacku koni 50
Roty Iabłonskiego Tatarzyna po kozacku koni 50
Thym trzem rotam wychodzi służba 13 die iunii.
Roty Iursowicza Tatarzyna po kozacku koni 30[5])
Themu wychodzi służba 15 die maii.
Od Iego Mosci pana Zmoydzkiego pieniężnych po kozacku koni 20[6])
Thym służba wychodzi 11 die maii.
Od Ich Mosciow Xięzey Capituły wilienskiey pieniężnych po kozacku koni 48[7])
Thym służba wychodzi 18 die may.
Roty pana Gostomskiego po husarsku koni 100
Roty pana Lodziaciney po husarsku koni 50
Roty pana Niemirowiczowey po husarsku koni 100
Roty Cziemieszka Tatarzyna po kozacku koni 50
Z woiewodztwa połockiego koni 100[8])
Z powiatu vpitskiego koni 100[9])

---

[1]) З боку дописано:

Roty pana Makarewiczowey
Pan Słuszec husarzow koni 50
Pan Wołodkiewicz husarzow koni 50
Iuresowicz kozakow koni 20
a przidzie ich wybrakowac
Wołkowi kozacy koni 50

[2]) З боку замітка: Z roty pana Słuszciney zbywa kozakow koni 50.

[3]) З боку замітка: Znowu na drugą czwierc list posłano.

[4]) З боку замітка: Na trzecią czwierc przipowiedziano mu koni 100.

[5]) Na drugą czwierc przipowiedziano mu koni 50.

[6]) З боку: zyachali.

[7]) З боку: zyachali.

[8]) З боку: zostali doma.

[9]) З боку: Pany Sianeckiemu (Staneckiemu?) list na drugą czwiercz przypowiedny posłałem.

Roty pana podkomorzego trockiego po husarsku koni	100
po kozacku koni	100
a piechoty pachołkow	100
Temu czwierc wychodzi od popisu 10 iulii.	
Roty pana Choynickiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	50
Temu czwierc wychodzi 15 iulii.	
Roty pana Narkuskiego po husarsku koni	100
a po kozacku koni	50
Summa wszystkich koni	1495
piechoty	100

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2243 стор, 349—350.

61.

Із інструкції прошовицького соймику — про козацьку своєволю; 4 марта 1596 р.

O kozaky zleczami panom poslom, aby sie w tei mierze z insemi porozumiely woiewodztwy, aby rzecz pospolita od nich vspokoiona bila.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 ч. 463.

62.

Дмитро Халецький посьвідчає, що Криштоф Радивил зложив йому рахунок з видатків на війну з козаками. — Варшава, 9 мая 1596 р.

Roku 1596 die 9 maii.

Liczba lasnie Wielmoznego Pana, Iego Mosci pana Krysztopha Radziwiła, xiązęczia na Bierzach y z Dubinek, woiewody willeńskiego, hetmana naiwyssego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, starosty soleskiego, vrzędowskiego, kokonhauskiego y kainskiego etc., etc. s przyięcia pieniędzy poborowych, ktore w roku przeszłym 1595 na wyprawę zołnierza przeciwko kozakom od Ich Mosci panow deputatow przes slugi Iego Mosci w Wilnie odebrano y między ludzie sluzebne rozdano, ktorym pieniądzom Iego Mosc czyniąc rachunek, teraz w Warszawie w skarbie Krola Iego Mosci taki przychod y roschod Iego Mosc polozyc raczył. Naprzod:

Od Iego Mosci pana Iana Abrahamowicza, woiewody smolęnskiego, starosty lidskiego etc. dano do Iegomosci litewskich kop 853 — 20

Od Iego Mosci pana Iana Naruszewicza, łowczego Wielkiego Xięstwa Litewskiego, dano Iego Mosci takze wiele litewskich kop 853 — 20

Od Iego Mosci pana Mikołaia Ianowicza, podkomorzego oszmianskiego, dano do Iego Mosci takze wiele litewskich kop 853 — 20

Summa przychodu, czo do Iego Mosci doszło, czyni litewskich kop 2560

Ktorym pieniądzom Iego Mosc takowy roschod vczynicz raczył. To iest:

Iego Mosci Panu Raieckiemu, koniuszemu wilenskiemu, na pierwszą czwierc roku, ktoremu się służba poczęła od dnia 14 decembra w roku 1595, a skonczyła się dnia 14 marca w roku 1596, na 63 koni vsarzow, płacząc na kazdego konia na iednę czwierc po kop 5 litewskich, czyni kop 378

Temusz panu Raieckiemu na 37 koni kozakow, płacząc na kazdego konia na iednę czwierc po kop 5 litewskich, czyni kop 185

Temusz panu rotmistrzowi na kuchnią na iednę czwierc dano kop 40

Summa na te 100 koni panu Raieczkiemu dano wszytkiego na iednę czwierc litewskich kop 603

Zawackiemu Tatarzynowi na pierwszą czwierc, ktoremu się służba poceła dnia 14 decembris w roku 1595, a skonczyła się dnia 14 marcza w roku 1595, na kozakow koni 50, płacząc na iednę czwierc na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Iabłonskiemu Tatarzynowi na pierwszą czwierc, ktoremu się służba poczęła od dnia 14 decembris w roky 1595, a skonczyła się dnia 14 marcza w roku 1596, na kozakow koni 50, płacząc na iednę czwierc na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Summa tym dwom Tatarzynom na koni 100 dano wszytkiego na iednę czwierc litewskich kop 500

Panu Bohdanu Turszewiczu na 30 koni kozakow na pierwszą czwierc, ktoremu się służba poczeła dnia 14 februarii w roku 1596, a skonczyc sie ma dnia 15 maia w tymze roku 1596, płacząc na kazdego konia na iednę cwierc po kop 5 litewskich, czyni kop 150

Za roskazaniem Ich Mosc panow senatorow y panow obywatelow Wielkiego Xięstwa Litewskiego do Nieswieza zgromadzonyeh panu Michałowi Buiwidowi, odprawionemu starszym nad ludem pod Mohylow, dano litewskich kop 160

Iego Mosci panu Ianowi Raieckiemu, koniuszemu Wielkiego Xięstwa Litewskiego, na drugą czwierc roku, ktoremu się sluzba poczeła od dnia 14 marcza w roku teraznieyszym 1596, a skonczyc się ma dnia 14 iunii w tymze roku 1596, na vsarzow koni 50, płacząc na kazdego konia na iednę czwierc po kop litewskich 6, czyni kop 300

Temusz panu rotmistrzowi na kuchnią na iednę czwiercz dano kop 20

Summa na koni 50 na iednę czwiercz dano wszystkiego litewskich kop 320

Zawackiemu Tatarzynowi na drugą czwierc, ktoremu służba poczeła się dnia 14 marcza w roku teraznieyszym 1596, a konczyc sie ma dnia 14 iunii w tymze roku 1596, na 50 koni kozakow, płacząc na kazdego konia na iednę czwiercz po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Iablonskimu Tatarzynowi na drugą czwierc, ktoremu służba poczeła się od dnia 14 marcza w roku teraznieyszym 1596, a skonczyc sie ma dnia 14 iunii w tymze roku 1596, na 50 koni kozakow, płacząc na iedne czwierc na kazdego konia po kop 5 litewskich, czyni kop 250

Summa tym dwum Tatarzynom na 100 koni na iedne czwiercz dano wszystkiego kop litewskich 500

Puszkarzom 4 za dwa miesiącza do dział y inszei polney strzelby do smigownic, płacząc na kazdy miesiąc kazdemu z nich po kop 2 — 24, czyni kop 19 — 12

Furmanom 4 za dwa miesiącza do czterech działek, płacząc kazdemu z nich na ieden miesiąc od pary koni po kop 3 — 12, czyni kop 25 — 36

Do siedmi kar smigownic y hakownicz, do kazdei kary po dwa konia, płacząc na kazdego konia na ieden miesiącz po kopie 1 — 36, czyni kop 44 — 48

Za prochu funtow 100, płacząc kazdy funt po gr. 7, czyni litewskich kop 11 — 40

Za olowu funtow 200, płacząc kazdy funt po gr. 1, czyni kop 3 — 20

Na rozne posyłki, rossylaiąc Iego Mosci listy swe do powiatow, poslancom na strawe y Tatarom, naimuiąc ich, ktorzy więznie prowadzili, na szpiegi y na in rozne potrzeby wydano kop 46 — 24

Summa tego wszystkiego roschodu, czo przez ręcze slugi Iego Mosci wydano, czyni litewskich kop dwa tysiącza trzysta osmdziesiąt cztery.

Ktorym pieniądzom, rownuiącz przychod z roschodem, okazało się byc reszty przy Iego Mosci panu hetmanu kop litewskich sto siedmdziesiąt szesc, ktorą reszte teras przy rachunku Iego Mosc pan hetman do rąk moich oddac raczył.

Ktorym tym pieniądzom, isz takowy roschod przes sługę Iego Mosci pana hetmanowego vczyniomy iest, tedy czyniąc Iego Mosc pan hetman rachunek w skarbie Krola Iego Mosci przedemną Demetrym Chaleckim s Chalcza, podskarbiem ziemskim Wielkiego Xięstwa Litewskiego, dla wiadomosczi skarbowi dac mi Iego Mosc raczył tego szafunku swego regestr s podpisem ręky swey y pod pieczęczią swą, na czo ia tesz daię Iego Mosci panu hetmanowi ten moy przeczivny regestr z moią pieczęczią y s podpisem ręki moiey. A isz kwitu iednego od pana Iana Raieczkiego, rotmistrza Krola Iego Mosczi, na kop trzysta dwadziescia teras przy tym rachunku Iego Mosez pan hetman miec nie mogł, tedy powinien będzie Iego Mosc ten kwit pana Raieckiego na kop trzysta dwadziescia do skarbu Krola Iego Mosci do rąk moich bes wszelkiego omieszkąnia oddac. Pisan w Warszawie roku y dnia zwysz pomienionego.

Demetry Chalieczki s Challcza ręką swą własną.

(Печатка.)

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2243 стор. 315—317.

63.

Микола Гербурт, руський воєвода, до шл. Тарановского; козаки тїкають до Лубен, королївське вїйсько йде за ними. — Б. м., 31 мая 1596 р.

Przyiechał p. Munowsky towarzysz z roty Iego M. Pana woiewody lubelskiego, ktory, we srode tydzen minął, iako woiska za Korszunem kilka mil odiechał, tho iest polku Iego Mosci pana Daniłowicza, s ktorym pospolu Iego Mosc pan starosta Skulsky idzie. Z łaski milego Boga dobrze zdrow. W kilku tysięczy koni idą po tey stronie Dniepru kwoli Nalewaikowi, zeby się sam na thę stronę ku nam iako się węknął (sic!), bo kozaczy po tamtey stronie Dniepru pospołu z wozami y z zonami do Łubna uchodzą, za ktoremi Iego M. Pan Hetman z Pereslawia w kilku tysięczy lekkich ludzi wyprawił Iego Mosci pana Strusza z kniaziem Ruzenskim, a szam iako naprędzey społecznie z Iego Moscią panem starostą kamienieckim pospiesza. Dosli by ich byli, iedno ze na rzekach mosthi popsowali uchodzącz, a mianowicie na Trubeszu rzecze, ktora pod Pereasław idzie. Kozaczy w wielkiey trwodze uchodzą ku Donowi; za pomoczą Bozą wezmą koniecz swoy

albo iusz do tego czaszu wzieli, bo na kozdy dzien nie mało ich dostaią. Tenze Manowsky wczora podkał sługę Iego Mosci pana starosty kamienieckiego, Krasowskiego w Latyczowie, ktory z Wołoch z listy idzie od hospodara do Iego Mosci pana hetmana, daiącz znac pewnie, isz Tatarowie mimo wołoską ziemię thu po tey stronie Donaia idą do Węgier, ktory hospodar niemałą statyą posłał czarowi perekopskiemu. Sam ze tho Ban Bog wie, zeby nasz iako nie dosiągneli. Die vltima maii 1596.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2723 число 63; заголовок: Od IM pana woiewody ruskiego do pana Taranowskiego.

64.

Станіслав Жолкевский до Жиґмонта III; повідомляе про хід війни, про битву над р. Солоницею і мир з козаками. — Табор над Солоницею, 10 червня 1596 р.

Nayiasnieyszy Krolu, Panie moy miłosciwy.

Oznaymiłem niedawnego czasu W. K. Mci, panu memu miłościwemu, iakiem staranie czynił, zebym mogł doysc kozakow y swowolą ich wedle roskazania W. K. Mci uskromic y pohamowac. Zdarzył Pan Bog za szczęsciem W. K. Mci, ze ludzie, ktorych zem był posłał wprzod im zachodzic, zastali ich iuz w dzikich polach za Alexandrowem o milę, ja tez zywszym woyskiem wedle porozumienia, ktorem z tamtemi ludzmi przedniemi miał, tegoz dnia to iest 20 may doszedlem ich. Stanęli byli kozacy w mieyscu dosyc dobrze warownym, wyniosłym, z ktorego był prospekt na wszystkie strony, nad rzeką Solonicą. Tabor, ktory ze wszech stron w dziewięc rzędow wozami zatoczyli, okopali znowu szancami w koło, tak iz nie mała ukazowała się trudność dostawac ich, bo y liczba ich nie lekcewazna była, gdyz iako się teraz rzeczą pokazało w tym taborze do boiu godnych zamknęło się było blisko 6000, położeniem mieysca, strzelbą y innym apparatem woiennym dobrze się opatrzywszy. Nadewszystko woyska W. K. Mci wielka objiciebatur difficultas strony niedostatku zywnosci, o ktorą iako to na pustyni trudno było, ktorey kozacy, gdy zdawna, wnet miesiąc, na pustynię wychodzic im przyszło, naspizowali byli. Woysko zas W. K. Mci nagle za nimi złączywszy się, goniło. Iednak za szczęsciem i błogosławienstwem boskim nic niezwycięzonego. Zrazu stawili się byli dosyc hardo strzelbą, z dział ugęszczali, wycieczki ku stanowiskom zołnierzy W. K. Mci częste czynili. Lecz tak Pan Bog zdarzył, iz zawzdy z znaczną szkodą y uszczerbkiem swoim od zołnierzy W. K. Mci porazeni byli, tak iz oprocz iedney wycieczki, w ktorey chęc do służby W. K. Mci

niektorych młodych szlachcicow była uwiodła, zahamowac się nie dali, a za tymi swawolniki prawie na sam okop taboru ich zagnali y tam od strzelby z pięciu poległo. Pan starosta zytomirski takową tez chęcią uwiedziony, sam ieden nad wiadomosc moię wpadł na tabor y takze od strzelby swe zycie położył. Inszey szkody w tych wszytkich burdach oprocz kilku poranionych, a koni pobitych, Pan Bog zachował. Zaczym inni ludzie, ktorzy byli pozad, y strzelba przybila, tom samo na pieczy miał, zebym ich nigdzie z taboru nie wypuszczał, iakoz potęgą y pracami zołnierzow W. K. Mci zabiegło się temu, ze y na pięndz przed tabor ukazac się im trudno było, konie za tym y bydło, czego na kilkanassie tysięcy mieli, zaczęło im słabiec, a iezli na paszę trochę wygnali, tedy im to przed oczyma odbierano. Przez pewne sposoby semina niezgody miedzy Łobodą, ktory ich starszym był, a Nalewaykiem y iego sektą wzruszyli się byli. Za tym z tey nieufności, ktora była między niemi, sami Łobodę sieli, a Krysztoffa Krępskiego na iego mieysce obrali. Posyłali dla mnie po niemało razy dla traktatow, ale iz ta satysfakcya, ktorą podawali, nie zdała mi się taka, na ktoreyby dignitali W. K. Mci i potrzebie rzeczypospolitey miało się dosyc stac, skoro mię strzelba nadscigła na niektorych mieyscach, z ktorych był odkryty ich tabor, kazałem ią postawicz y znaczna szkoda, iakom się potym dowiedział, działa się w nich od tey strzelby. A iz wymorzyc ich głodem nie było nadziei, bo bysmy się sami byli rychley wymorzyli, ktemu y to mię doszło, ze y ci drudzy ich towarzysze, ktorzy byli na czołnach, przemyslali o sposobie dania im ratunku, i ci takze, co za progami naynizey byli, wygrzebli się ku gorze Dnieprem, iuz niedaleko byli, chcąc im dac ratunek. Przyszło mi tedy przemyslac iakobym czym prędzey mogł się z niemi rozprawic. Chęc rycerstwa W. K. Mci do służby W. K. mci y rzeczypospolitey, iako zawzdy tak y teraz znacznie się ukazała; widząc, ze na koniu przystępu nie było, pieszo wszyscy chcieli isc do szturmu y juz się byli nagotowali niektore zasłony, ktore na kołach przed sobą tocząc, od strzelby iakokolwiek warowali. Lecz postrzegłszy to ludzie ci swywolni, dopiero do prawdziwey pokory udali się. Za zdaniem Ich mosciow Panow Rad, to iest woiewody podlaskiego y Imci Pana kamienieckiego, ktorzy na ten czas przy woysku będący, radą y pomocami znacznemi ratować mię raczyli, więc y za zdaniem panow rotmistrzow, ochraniaiąc rozlania krwi dusz niewinnych, bo z zonami y z dziecmi było w tąborze tych ludzi na dwanascie tysięcy, oglądaiąc się tez na rozne przypadki, ze chocbysmy byli, iakom powinien był ufac, za pomocą bozą, a szczęsciem W. K. Mci, zwyciężyli, iednak czyniąc z ludzmi odważnemi, ktorzy przy swoim fortelu na

smierc stali, nie mogło byc bez znaczney szkody swoich, przesłałem tedy na niektorych kondycyach, ktore in instanti uczynili, to iest, ze zaraz rozeszli się z kupy roznie, starszych z między siebie kilkanascie osob na łaskę y niełaskę W. K. Mci wydali. Cudzoziemskich panow inne chorągwie, trąbę srebrną, ktorą mieli od Cesarza Imci y buławę, Wasiłowy regiment, armatę wszystkę, dział 20 całych, bo się ich kilka spadało, oddali; niektore rzeczy, ktore były zołnierzom W. K. Mci w Białey Cyrkwi, gdy do nich w pole na bitwę wyszli, pobrane, po wrocili. Przy tym wracaniu tumult się stał niemały. Zołnierze, a naywięcey piechota węgierska i ukraincy, kędąc na nich roziątrzeni, nie tylko swe rzeczy, ale y ich własne im powydzierali y pobili ich do kilkudziesiąt, czego się obronic zadnym sposobem między ludzmi roziuszonemi nie mogło, choc z wszelką pracą y staraniem z panami rotmistrzami zabiegałem temu. Taki się z temi koniec stał; mniemam y tamci, ktorzy są na czołnach, y ci, co wygrzebli się, dadzą się rektyfikować, a raczey, iako się spodziewam, do pokory się ucieką. Cozkolwiek y z temi się stanie, nie zaniecham donieść W. K. Mci, acz tak się teraz nakarali, ze, iako baczę, zarzekaią się tey swawoli, iednak trudno to ma wygasnąc; wiemy slad tych ludzi, ktorzy z łupow zyć nawykli; zaczym rozumiem rzecz bydz potrzebną, zeby na to bacznosc była, aby się do kupy znowu nie zebrali. Sposob ieden zabiegania temu będzie, kiedy W. K. Mc. hersztow tych skarac, iak są godni, rozkazesz, zeby insi napotym przykładem się ich karząc, powodami do zwoływania takowych kop nie czynili się. Więc Nayiasnieyszy miłosciwy krolu, sic stantibus rebus, poki się to nie uspokoi, trzeba zeby dla postrachu zołnierz w tych krajach był położony, y to tez iest rzecz nie mniey potrzebna, zebys W. K. Mc. raczył napomniec Ichmciow Panow starostow i dzierzawcow dobr swoich, zeby albo sami obecnoscią swą, albo namiesnikow zabiegali początkom y wzmagać się temu złemu nie dopuszczali. Woyska W. K. Mci, tak koronnego iako y W. X. Litewskiego, ktore prawie ku samey potrzebie przybyło, zalecic prace, trudy, męstwo, odwagę, nie załowanie krwie y zdrowia dla służby W. K. Mci. wiem, ze iest powinnosc moia, lecz nie dostaie mi tyle słow, iako rzecz sama tegoby wyciągała. Wiem tez, ze W. K. Mc z baczenia swego zwazysz zasługi rycerstwa swego y one wdzięcznie przyimowac raczysz. A iz z posrzodka siebie niektorych do W. K. Mci posyłaią, przez nich o wszystkiem dostateczniey, co się tu stało, będzie wiadomosc. Acz y pan Kuropatwa, ktorego z tym pisaniem do W. K. Mci posyłam, iako ten, ktory był przy wszystkim, a iako przed tym, tak y teraz przy tych potrzebach służył W. K. Mci, nie załuiąc krwi y zdrowia swego, ustnie o wszystkim doniesc moze W. K. Mci.

Tym czasem dłuszszym nie bawiąc pisaniem, unizone, a wierne służby swe miłosciwey łasce W. K. Mci zalecam.

Dany z obozu pod Solonicą rzeką dn. 10 iunii anno 1596.

Stanisław Zołkiewski Hetman Polny.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 7—9; в горі заголовок: List od pana hetmana polnego o porazce kozakow do Krola I. Mci, pisano roku 1596.

65.

З інструкції воєводств каліїського і познанського — про турецько-козацькі справи; жовтень 1596 р.

Pochwalaią mądre na obie strone ostrozne y rzeczypospolitei pożiteczne posthanowienie na przeslim seimie, aby non obstante commissione posłaniec bel posłan do Turek z uskarzeniem na Tatari o przescie ziem coronnich, a isz widzą zwloke tak długą od seymu do thego czaszu bydz rzeczypospolitei skodliwą, proszą, aby Iego Krolewska Mosc posłanicza przetho do Turek posłac raczel, doloziwszy obmowe strony kozakow nizowich, ktorzi swąwolą nad wiadomosci y zakazanie Iego Krolewskiei Mosci niektore zamki tureczkie splądrowali et ad explorandam mentem et voluntatem thego tyranna. A isz then rumor iesth, zeby pan hetman z woiskiem do Woloch wyiechac mial bes wiadomoscy Iego Krolewskiei Mosci y rad coronnych, widzą the rzecz bydz mali exempli et maxime periculi, proszą, aby Iego Krolewska Mosc interponat autoritatem suam, zebi ruptus faederibus coroni nie zaciągnął s tym nieprziiacielem wszistkiemu szwiathu strasznem w woinie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 496.

66.

Султан Могамед до Жиґмонта III в волоських, татарських і козацькнх справах. — Константинополь, жовтень—падолист 1596 р.

...Krolowi polskiemu i szwedzkiemu dziedzicznemu, Zygmuntowi, szczęsliwego powodzenia y dokonczenia życzemy. Gdy ten nasz z wysokim znakiem naszym list wam oddany będzie, macie to wiedziec, iz do naywyzszy porty naszey zacny i bardzo godny człek wielmozny pan Stanisław Gulski, starosta barski, z pokolenia Messyaszowego do nas przyiechał y oddał nam wasz pełny przyiazni y rzeczy list.

...Co nam przypomniał poseł wasz z strony paniąt wołoskiey ziemi także y tych, ktorzy się ozywaią woiewodami tedy wołoskiemi,

za czem wielkie niesnaski i wzruszenia pokoiu w tamtym panstwie przychodzą, żądał nas, abysmy z takich sprawiedliwosc czynili i takich iako pokoiu pospolitego mieszaiące karali. My w takich się nie kochamy, ani tego pragniemy, aby się tacy znaydowali y pokazowali y niemasz na to woli naszey, aby się takiemu folga działa, iakoz gdzieby się tu u nas tacy pokazali, więzieniem y dalszym karaniem będą hamowani z rozkazania naszego, a gdyby też w panstwie waszym tacy się naydowali, tedy bez wszelakiey odwłoki dawaycie nam o nich znać, a my im karanie naznaczemy, skoroby do nas odesłani byli. Ku temu, iż niektore mieysca na granicach naszych, dlatego ze pusto leżą y nie są wielkoscią ludzi osadzone, zli ludzie y kozacy wasi często gabaią, szkody wielkie czyniąc tak w naszym iak y waszym państwie, oznaymił nam poseł wasz, czemu aby się mogło zabiec, żądał nas, aby temu mogły bydz twierdze y zamki budowane dla uspokoienia poddanych a dla prędszego pohamowania kozakow, więc do tego y to chciał mieć, aby narod tatarski pod Białogrodem nie był y tam nie mieszkał. Ale iz tamta kraina y pogranicze iest dawno w dzierzeniu musułmanskim, gdzie wiele musułmanow, ktorzy smiercią męczenską pomarli y maią tam swoie groby, także tez y narod tatarski, ktory się pod skrzydła nasze z maiętnoscią swą z pasiekami, z bydłem y owcami znoszą y kryią y spokoynie siedzą, nie baczemy y nie nayduiemy tego, aby stamtąd mieli bydz ruszani y spędzeni, a zatym aby tamte kraie miały pustować, potrzeby nie widziemy, y owszem uczynilibysmy to przeciwko starodawnemu przymierzu y z oszukaniem starowiecznych artykułow. Ale iednak, gdzieby ktorzy z poddanych naszych kozackim albo złodzieyskim obyczaiem iaką szkodę wam y panstwom waszym uczynił y przymierze w czymkolwiek naruszył, tedy z takiego kazdego, da P. Bog, skuteczną y nieodwłoczną sprawiedliwosc uczynic iestesmy gotowi podług występku kazdego...

Datum z [sic] stołecznym miescie naszym Konstantynopolu roku od narodzenia Mahometa 1005 miesiąca rebiul ewella.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 391–397. З боку замітка: Przez pana Gulskiego od Porty.

67.

З інструкції виленського зїзду — про козацьку своєволю. — Вильна, 20 грудня 1596 р.

...Ze tesz swowolenstwo kozackie iescze latet na niektorych mieyscach, te tak constitucią roku...[1]), na nie vczynioną, iako zołnierzom,

[1]) Лишене чисте місце.

ktorzy in finibus byc, Ich Mosc panowie hetmany oboiga narodu hamowac y karac maią.

Біол. Чорторийских рук. ч. 2243 с. 320.

68.

Султан Могамед до Жиґмонта III в ріжних справах; татарські напади будуть стримані, як козаки перестануть своїх походів. — Константинополь, жовтень—грудень 1597 р.

Jasnie wielkiemu nad pany moznemi, ktorzy ufaią Panu Jezusowi wiary chrzescianskiey, zeby ku ostatku lepszey wiary przystac mogli, krolowi polskiemu, szwedzkiemu i innych panstw, z wysokosci maiestatu naszego oznaymuiemy, ze przez wiernego chrzescianina starostę barskiego, zacnego Stanisława Gulskiego, posła swego, y przez pisanie wedle waznosci y zwyczaiu przyiacielskim obyczaiem dawnych krolow, zycząc sobie zwierzchnosci naszey, przyiazn nam oznaymiły. Co, iako moznosci naszey nalezało, wdzięcznie przyiąwszy, a wiedząc to, zescie przed laty zyczliwie nam posłuzyli, kiedy Wołochowie zdradę pokazali, za uczynieniem pomocy waszey uskromiliscie, w czym do przyiazney y do przymierza godnosci strony waszey nam się dogodziło. Przetoz uwazaiąc wedle przystoynosci wielkiey, a sławney pamięci do chwały bozey a swiatłosci rayskiey wziętego nieboszczyka oyca naszego sołtana Amuratha chana przymierze, iako wiadomo było tedy y teraz tym sposobem, albo y wazne kazalismy przymierze ponowic y przysięgą umocnic, na wieczne czasy statecznie trzymac. A coscie strony panstwa maltanskiego, iako zdawna do moznosci naszey trybut na kazdy rok dawano y zeby tez spełna dawano, a woiewodowie strony waszey podawani byli, ządaliscie, tedy to panstwo Jasnie Wielebnemu Carowi iest zlecone. Wszakze gdy za pomocą bozą panstwo węgierskie do władzy naszey przywrocone będzie, na prosbie waszey, nie stanowiąc beglerbergow na panstwo węgierskie, woiewodowie podawani będą. A niemieckie zamki, to iest Muchacz y Chust, do Ukrainy waszey przyległe, ieslibyscie woyskami swemi do władzy swey przywrocili, tedy z strony naszey do tych zamkow zadnego wstępu y naruszenia nie będzie, co od wiela az do mała na liscie przymierzem od nas wydanym iest dołozone, mocno y stale dotrzymane będzie, krom wszelakich pochyb, iak iako za przeszłych a za dawnych krolow zachowało się, ostatecznie przymierze napisawszy, posłowi waszemu koronnemu ukazalismy. A iz Jasnie Wielebny Car Kazi Gierey ku pomocy nam przeciwko nieprzyiacielowi był powstał przez ziemię maltanską, y iako się zaniechało, to do was dało się słyszec, takoz y teraz mamy

wolę y za pomocą bozą, iako szczęscie otrzymamy, nie zaniechamy tez wam oznaymic, gdyz z woli bozy staranie nasze iest na tym, ze na panstwo węgierskie woiewodow nasadzic. Wszakze pomienione zamki niemieckie ku Ukrainie waszey przyległe gdybyscie mocą swą do władzy swey przywrocili, wtedy strony panstwa naszego do tych zamkow zadnego wstępu nie będzie. Oznaymiono nam tez, ze car tatarski w panstwo wasze wtargnąwszy, szkody poczynił, za co od nas niewdzięcznosc odniosł. Wszakze gdy wedle dawnego zwyczaiu carowi tatarskiemu zwykłe dawac y z niemi przymierze spokoyne postanowiwszy, azeby przez to on w panstwo wasze wpadszy, szkodę czynił, wtedy za oznaymieniem waszym do nas zwierzchnosci naszey, mocno będzie powsciągniony y szkoda nadgrodzona będzie. A co tez woiewodowie wołoscy przez zdradę między nami ku gniewie czynili, trzeba będzie mocno powsciągnąc, iakoby między nami ku naruszeniu przyiazni nikt nie był przyczyną, z strony naszey wedle wiary naszey prawdziwey muzulmanskiey szczery pokoy panstwu waszemu będzie, tak tez y z strony waszey szczerosc stateczna niech będzie. A co kozacy z panstwa waszego ukrainom naszym Białogrodu y innym miastom szkody uczynili, popustoszyli, tak tez y panstwu tatarskiemu niemałe szkody ukradkiem wpadaiąc czynili, przeto kazdemu prawdziwemu za szczerosc, a nieprawdziwemu za łakomstwo Pan Bog za czasem pomstę uczynic moze. A tak nam wiernie zasłuzony Pirali czausz z pisaniem naszym gdy do iasney osoby waszey y statecznie napisane pacta do maiestatu waszego doniesie, ufamy, ze wdzięcznie przyiąwszy według szczerosci wiary waszey, onego z łaskawym baczeniem y przyiaznią dobrą do nas odprawicie y we wszystkim ku nam y przyiazni naszey przychylnie a zyczliwie oznaymicie, zachowuiąc się według dawnych krolow polskich, każdemu przyiacielowi naszemu przyiazn swoię, a przeciwko kazdemu nieprzyiacielowi nieprzyiazn oddawac będziecie, y dzien od dnia, czas od czasu, zeby między nami miłosc y zgoda wiecznie trwała, obudwom panstwom swięty pokoy aby zawsze bydz nie przestawał. A co pomieniony poseł wasz podatek wcale nam doniosł, wdzięcznie wedle należytosci naszey y moznosci z łaską naszą kazalismy go odprawic. Dan z maiestatu naszego Konstantynopola, rebiul miesiąca tysiącznego szostego roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 12—14; ibidem рук. ч. 611 стор. 399—402; ibidem Теки Нарушевича ч. 97 стор. 441—3. Заголовок: List cesarza tureckiego w roku panskim 1598 dnia 12 miesiąca kwietnia przez czausza, ktory z panem halickim na seym przyiechał, przyniesiony.

69.

З інструкції ґенерального варшавского соймика — про своєволю жовнїрів і »козаків«, 14 лютого 1598 р.

...Swowola zołnierzow niektorich, czo skodliwe bvnty y zamysły przeciw rzeczipospolitey mimo zaplate slusną w Samborze, iako y gdzieindziey czinieli, aby bela pokarana y dlia dobrego przikładu na potem aby sposob w tey mierze bel namowiony y prawem obostrzony et disciplina militaris wczalie bela zachowana.

Thosz thesz strony liuznych liudzi, czo sie kozakami naziwaią y strony tutecznych domowych, a zwlascza w woiewodztwie mazowieckiem, ktorzi mordy y wielkie vssilstwa y zbrodnie czinią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 к. 107.

70.

З королївської інструкції на соймики; козаки роблять шкоди Туркам і підпомагають мультанського воєводу. — Варшава, 29 грудня 1599 р.

...Z cesarzem tureckim iest zastanowiony pokoy i przimierze i sposobem nieco iuz przedtym lepszim, tego iednak strzec potrzeba, aby pokoy ten rozriwan nie był przez ludzie swowolne tak vgraniczne iako i tu domowe. Vgraniczne kozaki i tego roku czynili Turkom szkody wielkie na morzu zwłaszcza, takze przymieszіwaniem się do Michała, woiewody multanskiego, co wszitko obala się na ludzie panstwa Krola Iego Mosci y obawiac się potrzeba, za vspokoieniem się cesarza tureckiego, aby to większey trudnosci rzeczypospolitey nie vczinilo. Takze domowe iuz, nie vgraniczne, a niektore domow znacznych a wziętych kupami niemałemi viezdzali do postronnich panstw przeciw Turkom bez pozwolenia Iego Krolewskiey Mosci i owszem dawane bely vniwersały, zakazuiąc te, do starost, aby bronili y hamowali takowe wyiezdzanie; nie pomogło nic, tak wielka swawola y niedbanie na zadne urzędy i na kazdą zwierzchnosc wniosła sie do tey rp., ktora i zgubic ią moze.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 286.

71.

З інструкції белзької шляхти; про своєволю козаків; 1599 р.

...Vkrainney sweywoli, aby się in futurum zabiegło, a de praesenti ci zbrodniowie pohamowani byli iako naysurowi, staranie wszelakie vczinic, aby tak y Pan Bog w gniewie swem o bespieczenstwo ich

y obywatele kraiow tamtych w nieznosnych vciskach swoich y w utrapieniu vkoieni beli y periculum publicum et indignitas t. p. zniesiona.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2724 стор. 129.

72.

Самійло Кошка до Жиґмонта III; козаки готові йти на війну (волоську), але натомість жадають: знести баніцію, вернути вольности короля Баторія, зборонити старостам робити кривди козакам, збільшити платню, дати хоругву. — Запороже, 1 липня 1600 р.

Wszelaką wiernosc poddanstwa naszego do Waszey Krolewskiey Mosci naszego miłosciwego pana, uniżenie oddaiemy. Doszło nas pisanie od Waszey Krolewskiey Mosci, naszego miłosciwego pana, w ktorym pisaniu Waszey Krolewskiey Mosci było zlecone ustne mowienie do nas wiernych poddanych i sług swych woyska zaporozkiego przez komornika Waszey Krolewskiey Mosci, urodzonego pana Stanisława Sierakowskiego[1]), z ktorego pisania Waszey Krolewskiey Miłosci, iak z ustnego mowienia Waszey Krolewskiey Mosci, do nas zleconego, zrozumielismy, iz Wasza Krolewska Mosc pan miłosciwy nas wiernych poddanych i sług swych na potrzebę i posługę Waszey Krolewskiey Mosci żądac raczysz, co my według zayscia pierwszego listu Waszey Krolewskiey Mosci będąc gotowi, nic się nie wymawiaiąc, na posługę rozkazania Waszey Krolewskiey Miłoci na mieyscu zwykłem oczekiwalismy az do tego czasu, poki nas doszło to wtore pisanie Waszey Krolewskiey Mosci naszego miłosciwego pana, nic nie będąc econtra woli Waszey Krolewskiey Mosci, ale owszem ze wszelakim sposobem i zobopolną zyczliwoscią naszą według woli Waszey Krolewskey Mosci ochotnie iestesmy gotowi, znaiąc za pewny znak łaski Waszey Krolewskiey Mosci, my słudzy y wierni poddani Waszey Krolewskiey Mosci unizenie prosimy w słusznych cunnexyach (sic!), to iest nayprzod, aby ta banicya, ktora za wolą Waszey Krolewskiey Mosci i rzeczypospolitey na nas iako niewinnych włozona iest, zeby z miłosciwey łaski Waszey Krolewskiey Mosci zniesiona była, gdyz to nam iest pierwsze zrzodło uczciwosci naszey w ziemi Waszey Krolewskiey Mosci. Z tego miłosciwy nasz krolu wolnosci nasze, ktorych przodkowie nasi mieszkaiąc tu, na tym zwykłym mieyscu i czcąc te nadania swiętey pamięci zeszłego krola Stefana, spokoynie uzywali, aby tez nam, po nich pozostałym, tymze sposobem nic nie naruszac, z miłosciwą konfirmacyą łaski Waszey Krolewskiey Miłosci były przywrocone. Trzecia, w panstwach Waszey

[1]) в рук. Scirabowskiego.

Krolewskiey Mosci ktorzy są dzierzawcy dobr Waszey Krolewskiey Mosci, iako panowie starostowie ukrainni, od ktorych wielkie przenagabania cierpiemy nie za zadną przyczyną naszą, lecz prawie w niewinnosci naszey, to od Ich Mosci ponosimy nieznosne krzywdy, i w chudobach naszych, ktore krwawym potem[1]), gareł swych nie lituiąc, nieprzyiaciela krzyza swiętego przez szablę swą dobywamy i tych nam spokoynie zazyc nie dadzą z swobodą. Przeto unizenie Waszey Krolewskiey Mosci, naszego miłosciwego pana prosiemy, aby i to było od Waszey Krolewskiey Mosci zabroniono, zebysmy więcey takich krzywd nie ponosili. A osobliwie o zołd miłosciwey łaski Waszey Krolewskiey Mosci naszego miłosciwego pana ządamy teraz, iako ludzie obnazeni w dostatkach naszych, za ktorem zołdem abysmy tym lepiey y dostatnie Waszey Krolewskiey Mosci, iako panu naszemu przyrodzonemu, ochotnie służyc mogli, tak tez prosiemy Waszą Krolewską Mosc naszego miłosciwego pana znak to iest o chorągiew, pod ktorem znakiem Waszey Krolewskiey Mosci naszego miłosciwego pana tym snadniey moglibysmy byc znani wiernemi poddanemi i sługami Waszey Krolewskiey Mosci. A na rozkazanie y gdzie będzie wola Waszey Krolewskiey Mosci nas sług, poddanych swych obrocic, zwykłych z mieysc swych idziemy i iestesmy gotowi. Powtore wiernosc wszelką, poddanstwo naszych Waszey Krolewskiey Mosci naszemu miłosciwemu panu oddayemy. Data z Zaporoza, anno domini millesimo sexgentesimo die prima mensis iulii.

Waszey Krolewskiey Mosci wszego poddanstwa wierni służebnicy, Samuel Koszka hetman, połkownicy, setnicy, atamany i wszystko rycerstwo Waszey Krolewskiey Mosci woyska zaporozkiego.

Бібл. Чорторийских, — Теки Нарушевича ч. 98 стор. 147—149. Заголовок: Kopia listu Samuela Koszki, hetmana woyska zaporozkiego do Krola Iego Mosci pisanego.

73.

Жиґмонт III до козаків; приймає охоту козаків до служби, обіцяє полагодити їх просьби і посилає ґлейт безпечности для них. — Б. м., 1 серпня 1600 р.

Starszemu i rycerstwu woyska zaporozkiego łaskę nasze krolewską. Wyrozumielismy s pisania waszego, zescie chentni do służby naszey i na nie iusz idziecie. Wdzieczni iestesmi tego od wasz i chcemi łaskę nasze Waszmosciom za to pokazowacz. Czosczie mianowicie nie-

[1]) в рук.: potym.

ktore prozby swe do nasz doniesli, w tych według spossobow tey rptey doznacie chenczy naszey panskiey...[1]) potem dostateczniey za zgromadzeniem się do nass panow radey stanow inszych. A zebyscie nie obawiali się na iakie dla przeszlych rzeczy niebespieczenstwa, gleith wam possylami, daiemy do starosth, takze vrzędow wszelakych listy, aby przeczyw wam, zonąm, dzieciom i maiętnosciom waszym zachowali się spokoinie i nie czynieli wam przekass i przenagabania. Dalszych spraw waszych, o ktorych piszecie, nie zaniechamy miecz na pieczy. Ani tesz nie vstawaiczie w sluzbach i wierze swei ku nąm y oyczyznie. Dan pierwszego sierpnia 1600.

Za własnym Iego Krolewskiey Mosci poruczeniem.

Бібл. Академії Наук рук. ч. 277 к. 28—29; з другого боку дописане: Copia listu do nizowych kozakow.

74.

Відповідь Жиґмонта III козакам; король приймає полагодити прихильно декотрі козацькі постуляти. — Корчин, 25 жовтня 1600 р.

Na prozby starszego y wszech mołoycow zaporozkich tę Iego Krolewska Mosc, nasz miłosciwy pan, odpowiedz daie. Co się zołdu y sukien dotycze, iz o służbie ich nie moze gruntownie nic bydz postanowiono, jeno na seymie, przeto musi do tegoz czasu, to iest do seymu, ktory iuz iest przez Iego Krolewską Mosc złozon, y zołdu, takze sukien postąpienie, bydz odłozono. Teraz iednak Iego Krolewska Mosc z łaski swey, aby szesc tysięcy złotych, iako y pierwey przez Iego Mosci pana hetmana imieniem Iego Krolewskiey Mosci były im dane, zlecac panu hetmanowi raczy. Dalszego postanowienia niech czekaią do seymu. Strony podniesienia banicyi albo wywołania Iego Krolewskiey Mosci, znaiąc natenczas chęc tamtych ludzi w służbach swych y rzczptey, co moze, czyni teraz, daie zawieszenie albo podniesienie tey banicyi do seymu, gdyz na seymie była wydana, a na seymie dalszą łaskę swą im offiaruie. Mandaty takze do starost wydac rozkazał. Około naznaczenia kogo do sądow ich, pisze Iego Krolewska Mosc do pana hetmana. Co się Techtymirowa (sic!) dotycze, iz ma kto inszy nan prawo, trudno mu ie, poki zyw, odeymowac, iednak coby iedno mogło bydz z Iego Krolewską Moscią, nie zeydzie nigdy tym tam ludziom na łasce Iego Krolewskiey Mosci y o ich postanowieniu pewnym y gruntownym na seymie przyszłym z stanami chce się zniesc. Na własne Iego Krolewskiey Mosci rozkazanie etc.

[1]) Тут два слова видерті.

Бібл. Чорторийских. — Теки Нарушевича ч. 98 стор. 273—4. Заголовок: Respons Iego Krolewskiey Mosci starszemu y wszem mołoycom woyska zaporozkiego przez Iego Mosci Xięcia podkaclerzego dany w Korczynie, dnia 25 octobris 1600 roku.

75.

З інструкції новгородського воєводства; козаки і иньші війська, що вертають ся з інфлянтської війни, нищать литовські повіти. — Новгородок 13 грудня 1602 р.

...Nastampieło nowo złe, a iuż ostatnia zguba y vpadek a prawie znisczenie tego panstwa Iego Krolewskiey Mosci. Za zwroceniem sie Iego Mosci pana hetmana koronnego z Inflanth, woisko Iego Krolewskiey Mosci iezdne pieniężne y kozacy nizowi, ktorym płata idzie z skarbu koronnego, wciągneli w te panstwa W. X. Litewskiego, niemal we wszystkie powiaty, a iuz naibardziei w osmianski, bracławski, lidzki, minski, mozyrski, rzeczycki z przyległymi dobry y dzierzawami Krola Iego Mosci. occupowali nad prawa y wolnosci szlacheckie, bez wiadomosci nad wolą y listow y mimo wiadomosc hetmana W. X. Lithewskiego, lecz po roznych mieiscach, tak ci dobrach Iego Krolewskiey Mosci, iako tez w szlacheckich duchownych y swieckich między się rozebrali, przystawstwa rospisali, nie dbaiąc nic na constitutią nową na przeszłym seymie uczynioną, ze dobra szlacheckie oboiga stanu od lez, przystawstw y od requirowania straty wolne miały byc, tą iedno samę przyczynę daiąc, ze ich zapłata nie doszła y tym iedno samym sczycząc się przez listy swe y vstnie, ze tu na odpocznienie sobie y koniom swym za naznaczeniem lez za wolą y słownym roskazaniem Iego Mosci pana hethmana koronnego przyiachali. Czego o Iego Mosci panie hethmanie, strozu praw y wolnosci szlacheckich, rozumiec y dzierzec nie mozemy.

A ysz w tym powiecie nowogrodzkim roty sie niektore położyły, to iest w Corynie, w Mołkadzi, w Niedzwiedzicach, maiętnosci Iego Mosci xiędza biskupa wilenskiego, ktore iuz y szlacheckich sięgaią przystawstwy, tedy za ziachaniem się naszym na ten seymik przed seymem blizko przyszłym od Iego Krolewskiey Mosci złozony, thowarzysze przysli wprzod do nas senatorow, w kupie natenczas w domu priuatnym będących y przełczywszy to, ze będąc wyciągneni do ziemie inflantckiey na tę expeditią, tam przez ten wszystek czas nic zdrowia, krwie, maiętnosci nie załuiąc, oiczyznie y rzeczypospolitey służyli y daleyby iescze byli trwali, kiedyby byli nie zeszli na zdrowiu, czeladzi, koniech y rynsztunku y domawiali się, aby onim od nas senatorow y od drugich statia pozwolona y da-

wana była. Ze ta rzecz panow zołnierzow nalezała nie tylko nam, ale y wszystkiemu rycertwu, tedy wspomniawszy im nieco, ysz to ich wyciągnienie y takie, ktore iest prawom y wolnosciom naszym przeciwne, ysz mimo wiadomosc wolą y pozwolenie Iego Krolewskiey Mosci y stanow wazyli się tego, odłozylismy do koła więtszego, aby tam w posrzodek nas wszystkich doniesli. Gdzie acz wzbraniali się stanowic się, vkazuiąc, ze my nie mamy tam co czynic, iedno v senatorow się domawiamy, ysz gdy wy pozwolicie, tedy mnieisi pogotowiu pozwolą. Iednak nazaiutrz przysli do koła naszego, powtarzaiąc to, co y w priuatnym domu donosili, imieniem swym y imieniem drugiego zołnierstwa przekładaiąc nędzę, ktorą cierpieli, niedostatki i vpadek na rynsztunkach, czeladzi, koniech, ządali, aby im statie z dobr wszelakich, tak Krola Iego Mosci, iako y naszych szlacheckich dawane były. Respons na to vczyniony iest od wszystkich przez iednego, ze patrząc na tę rzecz nową a szkodliwą prawom y wolnosciom Wielkiego Xięstwa Lithewskiego, ktore tak maią byc zachowane, iako są przysięgą stwierdzone, widząc na ostatek z instructiey samey przeciwną woli Krola Iego Mosci, chocia wiemy trud y prace ich y pewniszmy, ze od Krola Iego Mosci y rzeczypospolitey wdzięcznoscią nadgrodzone bendą, załuiemy strat, vpadkow koni, czeladzi etc, iednak lezy zadney, dawania statii pozwalac nie mozemy, dzierząc to o nich, ze sami będąc szlachcicami, zazywaiąc wolnosci szlacheckich, ciesząc się z nich, będąc bracią naszą, nam w tey mierze za złe miec nie będą, ze my, patrząc na to, ysz zawsze nowe rzeczy mnozą niebespieczenstwa, a co większa poddane, znędznione, zubozone nader głodne mamy, (co y sami przyznawali,) tak na to nie pozwalamy, co y prawom y wolnosciom przeciwną rzeczą iest y złą sequellą, abusum prawa przynosi. Prosilismy przy tym y braterskie napominali, aby wyciąganiem statii w maiętnosciach naszych się nie przykrzyli, asz siebie iako bracia z powinnosci chrzescianskiey y braterskiey y to, co by z nasz byc mogło, vsluzyc y dogodzic, aby się iedno tam pomknęli, gdzie szłusznie według prawa im nalezy. Wspomniano od nas iest y to, ze zołnierza swego mamy, płacimy mu, ktory y po ten czas iest w Inflanciech, zapłata dochodzi ich spełna, (co tez takze y sami przyznawali,) vkazalismy, zechmy Ich Mosciom nic nie winni. Nie contentowali się tym responsem, domagali się statii. A my tez, stoiąc przy prawiech naszych, odstępowac prawa nie moglismy. Zaczym odesli niecontenci, dokładaiąc tego, ze głodu cierpiec nie mogą, ktorego się w Inflanciech nacierpieli. Ta tylko sama consolatio zostaie nam, tą się cieszymy, tey dufamy, ze Bog widzi y ze wzdy weirzy na nas y zmiełuie się. A przytym, ze Iego Krolewskiey Mosci pana naszego, pana iednego, pana dobrego zdrowego byc sły-

szemy, od Boga przez ręce y z rąk Iego Krolewskiey Mosci, ktorego nam dał, pomocy, ratunku szukamy y auspiciis Iego Krolewskiey Mosci, poboznoscią, bogoboynoscią, (bo przes takie pany bywaią błogosławione panstwa), ano czekamy y wyglądamy tego pokoiu; abysmy dosiągszy, sławili y wysławiali y podnosili imię maiestatu Iego Krolewskiey Mosci. Prosimy vnizenie Iego Krolewskiey Mosci, aby to ostatnie znisczenie y ta oppresia zniesiona z nas była, a powinnosci teyze, bęndąc panem naszym, bronic y temu takiemu złemu, aby się ogniem y nie ięło, bez mieszkania zabiegac Iego Krolewska Mosc raczył, gdyz obawiamy się, ze y dalsze poparcie tey woiny, iakieby z panstw tych Iego Krolewskiey Mosci miało byc, nie będzie podobno mogło byc za takim vtrapieniem y znisczeniem panstw Wielkiego Xięstwa Litewskiego, ktore tak od zołnierzow, iako y od kozakow te kraie bez litosci cierpią. W Nowogrodku, 13 decembra 1602.

Бібл. Чорторискихъ рук. ч. 350 стор. 263—268.

76.

З королівської інструкції на соймик — про своєволю в річипосполитій; козаки зруйнували Туркам три міста. — Краків, 30 вересня 1604 р.

...Czasby kiedy co skutecznego z strony tych rzeczy wszystkich uczynic, ale iesli w czym rozumie Iego Krolewska Mosc ze pohamowania potrzeba, tedy y w zołnierskim posłuszenstwie, albo dyscyplinie barzo rozbiegłey y w domowym tez swowolenstwie nieznosnym. Zołnierska dyscyplina prawie iuz wszystka upadła, skoro przypowiedziana bywa słuzba rocie, ktorey, skoro dane pieniądze, zaraz doma woiowanie się zaczyna, brania, szkody czynienia, nie iedno zabieraniem zywnosci niezmierney, ale innych rzeczy własnych odeymowaniem, wyciąganiem składania pieniędzy, nakoniec mordami y gwałtami, iako tego wiele do uszu Iego Krolewskiey Mosci bywa przynoszone. Ktemu konfederacye barzo szkodliwe przeciw prawu wszystkiemu bywaią czynione, za ktoremi y maiętnosci prywatne ludzkie bywaią barzo ucisnione y rzeczpospolita szkodę odnosi. Obawiac się potrzeba, aby na co gorszego te konfederacye potym nie wyszły. Domowe zasię swowolenstwo wielką tez gorę wyniosło, a taką, ze iuz prawie miary niemasz, kędykolwiek iedno obroci oczy Iego Krolewska Mosc, po wszystkich stronach panstwa tego widzi wszędzie iedno mordow, iedno naiazdow, iedno zawodow mieysca, iako innych zgromadzenia pospolitych, tak y sądow, ktore są prawem pospolitem bespieczenstwem naybarziey opatrzone, ledwie nie naybarziey niebespieczne. Nie moze Iego Kro-

lewska Mosc zrozumiec, co to iest za wolnosc, kędy zuchwalstwa więcey, anizli skromnosci, płaci gdzie niebespieczęstwo zdrowia dostatek wszystek y maiętnosc odwazyc, a mnieyszym y niedostatecznieyszym odbiegac wszystkiego przychodzi, a iuz y na przyległe panstwa te swywolenstwa wylewaią się, pakta, przymierza targane bywaią, wielkimi gromadami swowolnie z Korony wyiezdzaią. Drudzy iuz y do pogan się przedaią z wielką hanbą y ohydą narodu tego, drudzy zas zadzieraią niepotrzebnie, draznią bez przestanku y przymierza targaią. Co po tych przymierzach, iesli się ladaiako targac będą? Żatargi czynic, a nie miec, a nie chciec miec gotowosci nic inszego nie iest, iedno zginienia szukac. W krotkim czasie trzy miasta kozacy Turkom zburzyli. Dochodzi Iego Krolewskiey Mosci pewnie, co za obrazę przed się ztąd biorą, ale y kazdy łacno rozumiec moze. Wprawdzie teraz kędy indzie niech zabawieni, iednak iesli teraz ledwie to znoszą y pokrywaią, gdzieby do ułacnienia przyszli, co temu nieprzyiacielowi tak dalece nietrudna, łacno obaczyc, co będą chciec uczynic. Upomina Iego Krolewska Mosc, ze obawiac się y miec pilne oko na to potrzeba.

A iż się y insi postronni przypomnią, od ktorychby w rzeczypospolitey zachodzic mogło, Tatarzyn pokazuie się przyiacielem, iedno y upominkow się dopomaga, ustawicznie y same przykłady przeszłych czasow przestrogę czynią, iako ufac ubezpieczeniu y wierze poganskiey; dobrze, żeby co pewnego było obmyslano, czymby się to, co iest z dawnych czasow między czaty tatarskimi, a Koroną zwyczaynego opatrywało, a tak przecie, iż zawsze nieprzyiaciel ten na koniu siedzi, żeby ta gotowosc y prędkosc iego nie była lekko pokładana.

Бібл. Чорторийскихъ — Теки Нарушевича ч. 99 стор. 815—820.

77.

З інструкції галицького соймику — про потребу ординації на козаків; 20 сїчня 1604 р.

...Kozacy aby według porządku swiętey pamięci krola Stefana in ordinem redygowani byli.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 320 стор 242.

78.

З інструкції київського воєводства — про козацьку своєволю. З козаків не було ніякої користи в інфлянтській війні, а тепер вони роблять утиски на Україні, підпирають царевича і т. и.; 10 грудня 1604 р.

...Swowolenstwa kozackie, ktore temu woiewodztwu naszemu y obywatelom iego zbyt uprzykrzyły się, a za zniesieniem bannicii z nich

y wywiedzeniem ich do Inflant, gdzie zadney poslugi albo mało co uczynili, to hultaystwo tak w gore się pnie, ze tez poslednie pierwszych aby nie były gorsze rzeczy, boiąc się, iakoż iuz tego początki dobre są, ze za wygrzebieniem ich teraznieyszym carewiczowi albo iakiemus hospodarczykowi, iako oni roznie udawaią, angariowac i trybutami niezwykłemi szlachtę onerowac ięli, starac się pp. posłowie maią, aby temu woiewodztwu i obywatelom iego, captur korczynski contra goericos uczyniony, pozwolony był. Iakoz executorami tych trybutow swoich byłoby to hultaystwo, by nie lud X. I. Mci P. Krakowskiego, ktory dla miłosci oyczyzny i za uzyciem naszych onych ieszcze in officio zatrzymywa i zatrzymywac chce do zwrocenia pp. posłow naszych z seymu. Zadnieprskie iednak kraie iakie bezprawia teraz cierpią od tych swawolnikow, panowie nasi to przedłozyc maią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 320 стор. 245—6.

79.

З інструкції вишенського соймику — про козацьку своєволю; 14 грудня 1604 р.

...Swowolenstwo kozackie, aby sie vielo w discipline i rząd dobry i starszi aby im bely dani etc.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 318 стор. 207; те саме ч. 320 стор. 259.

80.

Хан Кази Ґерей до Жиґмонта III в справі відновлення мира; спокій є тоді, як нема на Дніпрі козаків. — Бахчисарай, б. д. (1604 р.).

Wielgiey ordy wielgi czar czerkaski, nogaiski, saneski i inszych wszystkich narodow tatarskich dziedziczny chan Gazi Gierey sultan, wszytkiey Rusi, pruskiemu z łaski bozey trzeciemu Zygmuntowi wielgiemu xiązęciu litewskiemu, zmodzkiemu, kyowskiemu, podolskiemu, szwedzkiemu, gotskiemu, wandalskiemu, mazowieckiemu, inflanckiemu y inszych wiele panstw samodzierzawcy dziedzicznemu z dziadow y pradziadow wielgiemu cesarzowi y krolowi polskiemu po zaleceniu wszelkiey zyczliwosci y chęci naszey czarskiey y braterskiey przyiacielskie oznaymienie. Iesli sie Wasza Krolewska Mosc o nass bracie swem Gazi Giereiu pytac raczysz, tedy Wasza Krolewska Mosc masz wiedziec, zesmy z łaski Boga wszechmogącego barzo dobrze zdrowi, zaczem abysmy tesz mogli wiedziec y słyszec o dobrem zdrowiu Waszey Krolewskiey Mosci brata swego, vmyslnie posła naszego wielkiego

z posrzodku panow rad naszych zacnego y wszelakiey czci godnego pana Daruiss begowego syna, pana Kazi bega na wielkie poselstwo naznaczylismy, ktorego do Waszey Krolewskiey Mosci brata naszego ze wszystkiem dobrem y z szczyrą vprzeymą przyaznią posełamy. A isz niedawnego czasu posłałeś był Wasza Krolewska Mosc do nass brata swego zacnego y znakomitego człeka pana Ławryna Piaseczynskiego posła swego, dlatego aby był między temi społecznemi panstwy przymierze y przyazn stateczną zatrzymał y potwierdził, chcąc od nass y żądaiąc, abysmy mu statecznie opissane przymierze y artikuły w nim opissane widali. Ia sultan Gazi Kierey y chan, aczem nie miał nigdy inszego przedsięwziecia y vmysłu, iedno abym mogł zawsze stateczne przymierze z Waszą Krolewską Moscią bratem naszem miec, mocno dzierząc y zachowuiąc starowierne przymierze, ktore dziadowie y pradziadowie nasi s pradziadami y przodkami Waszey Krolewskiey Mosci mieli y mocno dzierzeli, tedy pokazuiącz to skutkiem y zabiegaiącz temu, aby vbodzy poddani oboyga panstw mogli być bezpieczni zdrowia y maiętnosci swych, tedy podług starowiecznych pact, artikułow w nich opissanych przez tegoss posła wzwysz mianowanego Piaseczynskiego Waszey Krolewskiey Mosci posłalismy przymierze, za ktorem od onego do teraznieyszego czassu rachuiąc, s strony naszey w namnieyszem punkcie przeciwko przymierzu vczynionemu y postanowionemu nic się nie wykroczyło ani zgrzeszeło y zadna sie zdrada albo oszukanie nie pokazało y owszem we wszytkiem się dosyc stało y na potem nigdy sie nie wykroczy. A przymierze y pierwsze y teraznieysze takie iest:

Isz iesli Krol Iego Mosc podług przymierza w liscie swem opissanego y nam posłanego pany karacze y murzy y poddane nasze dobre y złe, nass y syny nasze, takze wsi maiętnosci y dobytki nasze y wszytkich karaczow y murzow y wszytkich poddanych naszych od wielkiego do małego począwszy takze y Tatary nogayskie nam y władzey naszey podległe w stateczney przyazni y pokoiu zachowa, pokazuiąc nam szczerą a niezmyslną przyaźń y spokoyne sąmsiectwo, tak zebysmy nie mieli ani ponosili namnieyszey szkody w panstwach naszych ze wszytkiemi poddanemi naszemi, mogli wszelakiego wczasu zazywac y zeby poddani naszi społeczni w zgodzie y miłosci sąsieckiey handle swoie odprawowac mogły, tedysmy tess Gazi Kierey chan społecznie s starszem synem naszym sułtan Tochtimssem galgą y ze wszytkiemi inszemi synami naszemi sułtanami, s karaciami, z murzami y ze wszytkiemi poddanemi naszemi pod roskazaniem y władzą naszą czarską będącemi y ze wszytką ordą Tatarow nogaiskich chcemy byc wiernemi, zyczliwemi y statecznemi w przyazni naszey Krolowi Iego

Mosci bratu naszemu y panom radom iego, takze y poddanem iego wszytkiem. A gdy tego będzie potrzebował Krol Iego Mosc brat nass. zebym woiował nieprzyiaciela, tedym ia gotow bydz kazdemu nieprzyacielowi Krola Iego Mosci nieprzyacielem iawnem a przyacielowi przyacielem, szanuiącz przyaciela a woiuiącz nieprzyiaciela. Tymze tess spossobem y Krol Iego Mosc przeciwko nam ma się zachowac, nie pomagaiącz ani ratunku daiącz nieprzyiaciołom naszem przeciwko nam. A gdysmy za roskazaniem, wiadomoscią y vpomnieniem Krola Iego Mosci ktorego nieprzyiaciela woiowali y przess panstwa albo blisko panstw Iego Krolewskiey Mosci z woyskiem naszem szli, tedy mamy y powinni iestesmy wszytkich miast zamkow, miasteczek, dworow y wsi y wszelakich włosci tak samego krola Iego Mosci iako y poddanych iego pp. rad, kniaziow, slachti ochraniac y bronic, namnieyszych szkod y zadnego naiazdu nie czyniącz we wszytkie panstwa Iego K. M., ale owszem w pięknem pokoiu one zachowuiąc tak samego Krola Iego Mosci, iako tess y wszytkich poddanych iego. Y nie mamy ani małego ani zadnego wielkiego woyska do panstw Krola Iego Mosci posyłac y zadnego naiazdu czyniącz namnieyszego, więznia brac y w niewolą przedawac, takze ani zaden z poddanych moich brać y przedawac nie będzie, y owszem ia sam s synmi y ze wsytkiemi poddanemi swemi wzwysz mianowanemi stateczne przymierze y całą przyazn chce zupełnie zachowac y wiary dotrzymac. A ieslibym ia Gazi Kierey cham takze gałga sułtan, Tochtmisz syn moy starszy, albo inszi sultanowie sinowie moi albo woysko moie na posługę iaką w nieprzyiacielskiey ziemi byli za wiadomoscią y oznaymieniem Krola Iego Mosci y uczynieli iaką znaczną y dobrą posługę Krolowi Iego Mosci, tedy Krol Iego Mosc y panowie rady iego zą tę posługę naszę synow albo woyska naszego wszelaką chęc y łaskę swę ma nam pokazac y nagrodę uczynic, a według starego zwyczaiu przodkow naszych wolno się mamy wrocic ze wszelaką zdobyczą naszą z nieprzyacielskiey ziemie do Krymu, panstwa naszego bess przenagabania wszelakiego y hamowania tak samego Kr. Iego M. iako y panow rad iego y wszelakiego woyska poddanych Krola Iego M. y owszem nass spokoynie przepuszczac maią do ziemie naszey. A my obiecuiem, ze zadney namnieyszey szkody nie vczyniem, tak iako to czynili y przodkowie naszi, iuss s tego swiata zesli. Do tego kupcom wszelakim poddanem Krola Iego M. będzie wolno z kupcami y maiętnoscią ich dla odprawowania y odbytu kupii y handlow swych w ziemi naszey bydz y iezdzić y chodzic, zapłaciwszy starozytne zwykłe myto; a iesliby ktory z kupcow do iakiey szkody bądz przess zgubę bądz z inszey miary przyszedł, a maiętnosc y kupią swoią stracił, tedy mu powinni iestesmy spra-

wiedliwosc skuteczną uczynic y iego maiętność przywrocic, przestrzegaiąc tego, aby ludzie vbodzy zadney krzywdy y szkody nie mieli. A iss z dawnych czassow vpominki Krolowie Ich Msc przodkowie Krola Iego Msci brata naszego powinni nam byli posełac przess posły swe y oddawac ie na tę stronę Dniepru, iakoss y do tego czasu oddawali, temze spossobem y potem kazdego roku przess swego posła ma nam Krol Iego Mosc upominki posyłac.

A iss przedtym, ilekroc się trafiło, ze na Dnieprze kozakow nie było, tedy się żadna szkoda w państwie Krola I. Mosci nie działa y namnieysze przymierze nie naruszało, tedy y terass zawsze na potem, gdy ich nie będzie, namniey sie przymierze nie będzie wzruszało. A terass iss ci kozacy na Dnieprze będący ustawicznie szkody y złosci w Krimie czynią, wiele złego broią, zaczynaiąc zwadę y przymierze łamiącz, przeto aby ci zli ludzie z Dniepru beli spędzeni y sprowadzeni, zeby iuss więcey szkod żadnych w Krimie y panstwach naszych nie czynieli, k temu tesz, iss zadnych naiazdov na panstwo wołoskie y do ziemie woiewody wołoskiego gwoli W. K. M. nie czyniemy. Folguiącz w tey mierze przyiazni y lasce Waszey Kr. M., tedy y napotem toss czynic będziemy, obraniaiącz ziemie y poddanych iego, dotąd poki się z nami y z W. K. M. sczyrze y prawdziwie obchodzic będzie y poki się z iaką zdradą swą nie odkryie y nie pokaze. To tedy przymierze napissawszy dostatecznie, przess posła naszego wielkiego y zacnego s panow rad naszych W. K. M. bratu naszemu posyłamy, ktoresmy sami vsty swemi powiadali y pisac kazali. Przeto na imię naiwyzszego, ktory ani początku ani konca nie ma, Boga wszechmogącego, stworzyciela nieba y ziemie, takze y naychwalebnieysze xięgi alkoran y na psalmy albo xięgi Dauida proroka i na naiswiętszego y prawdziwego proroka naszego Muhammeda Mustaphe od Boga posłanego przysięgamy, ze to przymierze y artikuły opissane sczerze zachowac y strzymac chcemy y obiecuiemy dotąd, dokąd s strony W. K. M. przeciwko przymierzu y artykułom nic się nie wykroczy, a do tego gdy zwykłe vpominki będą zupełna oddawane y zadna szkoda w panstwie naszem sie nie stanie, tedy tess my s strony naszey przestrzegac tego będziemy, iakobysmy namniey przeciwko temu swiątobliwemu przymierzu naszemu od nas danemu w namnieyszem punkcie nie wykroczyli, ale owszem stateczną przyazn y braterstwo wcale zachowali, gdysz inszey mysli ani przedsięwziecia v siebie nie mamy y owszem o to sie starac będziemy, iakobysmy przess wszytek czass zywota swego y te pamiątkę po sobie zostawili, iakoby vbodzy ludzie, kupcy y poddani spoleczni naszi za nass y szczęsliwe zdrowie y długo fortunne panowanie spoleczne nasze Pana Boga prosili. Załeczamy

przytem powolną chęć y przyiaźń naszę łasce W. K. M., zycząc od Pana Boga wszytkiego dobrego.

Datum w Bachciesaraiu (w sadowem ogrodzie albo ogrodnem dworze).

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 43 к. 186—189. — Заголовок: Kopia przymierza czara prekopskiego przez Deruissa begowego syna. Дату означаю на 1604 р. в порівнанню з иньшими актами, що знаходять ся побіч сього листу.

81.

З королівської пропозиції на сойм — про козацьку своєволю, турецькі й угорські відносини. — Без дати (1604—5 рр.).

O swowolei kozakow y niebespieczenstwie od tego.

Zadzieranie z Turkiem pod przimieniem, zburzenie miast przez kozaki tim nam iest niebespiecznieisze, im się blizey nas a iusz nie z iedney strony Turcy przimikaią. Niedaleko im z Koszic pod Krakowem to tam oddacz y nie bez przicziny się z nich sprawiedliwosci nie upominaią. Trzeba temu w czas zabiezic. Iest ordinatia dobra za szczęsliwego panowania I. K. M. na trzech seimach warszawskich[1]) wczyniona o pohamowaniu y karaniu kozakow tak plebeios iako y sliachcicow. Iedno to nagorsza, ze iei do skutku nie prziwodzą. Niebezpieczenstwa, ktore nas od Węgier zachodzą, wielkie są, ktorym nie mniei nisz inflanckiem zabiegac potrzeba. Bo iakoskolwiek rzeczi tam padną, przecie nam nie dobrze. Otrzyma li cesarz chrzescianski zwycięstwo, Węgrow wybiwszi, nie będzie mogl Turkom takiego odporu dawac iako po te lata; vbędzie mu syly, gdy mu Węgrzi ubędą, ktoremi po te woiny wszitkie stal, zaczim często Turkom ex inferiori Vngaria ustępowac muszi. Otrzymaią li tesz ci rebelles Węgrzi gore nad Niemcy, to nie moze bydz bez pomocei tureckiei, ktorych iusz snac do Koszic wprowadzili y tak zawsze będziem miec Turki w tych nissich Węgrach albo iako absolutos dominos albo iako socios Vngarorum, iakoszkolwiek, nam to przecie niebezpieczno. Ku temu przidzie im tu u Koszic woiska zwodzic y bitwy walne staczac przi samei granicei polskiei, co iako nam bezpieczno, kazdy to widzi. Obawiac się potrzeba, aby kiedy Niemci na sobie Turkow do Polski nie prziwiedli. Przeto dobrze ieden politik radzi: Vicinorum incendium ac bellum a uicinis quietis statim extinguendum, alio quin in idem bellum tra-

[1]) З боку роки: Anno 1589, anno 1590, anno 1593.

het quietos vicinos et iisdem malis inuduet[1]). Tak Graecia z grontu wszitka upadla, ze niechala z przodku dwu tilko miast Corinthiorum et Corcirensium incendium et bellum extinquere. Przeto y my starac się mamy, iakoby teraz zapal y ogien woiny węgierski ugaszony w czas bil. Alie iako w to potrafic mami? Tu trudnosc. Armią niegodzi się, bo y z cesarzem chrzescianskiem y z Turkiem przimierze mamy, a tesz tich rebelles ad arma pronecare nie godzi sie. Pacta, ktore mamy z krolestwem wegierskiem, bo te pacta rebellibus nie sluszą et status dominii mutatus est in aliam formam, alie dlia tego, ze plures hostes uno tempore non sunt prouocandi; odprawmy się pierwei z iednych. Inszich tedy sposobow trzeba szukac, iakobismy hos rebelles ad obedientiam imperatoris przywiesc mogli. A snac z obu stron tego pragną, aby ich kto iednał. Zaslichnolem tesz przed kilką lat, iakoby w ostatniem przimierzu z cesarzem tureckiem mialo to bydz inter alias conditiones pacis, aby zamkow węgierskich od granice polskiei in inferiori Vngaria Turci nie posiadali. Poslac by do Turka upominaiąc się, aby conditiom dosic cziniel. Tenze niech sie imieniem I. K. M. ofiaruie Turkom z kozakow sprawiedliwosc uczinic, ktorzi swowolnie w panstwa tureckie wpadaią y skody czinią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1623 стор. 186—90. Дату 1604—5 р. означають згадки (в иншій частині пропозиції) про похід польських панів з Димитрієм в Московщину.

82.

З промови Януша Острожського на соймі 1605 р.; козаки розписують універсали і кажуть складати собі гроші.

„Nizowi kozacy łacniuchno mogą się uskromic, kiedy Ich Mosci panowie starostowie pograniczni będą chciec się ruszyc przeciw temu nieprzyiacielowi; trzeba ich prędko hamowac, bo iuz gorą wielką wzięli. Iedzie tu I. Mosc xiądz biskup kiiowski, ten lepszą sprawę W. K. M. da, co się tam dzieie; ale iako ia mam wiadomosc, ze iuz do tego przyszło, ze ciz kozacy uniwersały rozpisali w tamtych kraiach, każąc sobie pieniądze składac; za czym obawiamy się, aby chłopi nasi za takim swowolenstwem, kędy kary niemasz, z kozakami nie przestawali i do nich się nie przyłączyli.“

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 100 стор. 33—24.

[1]) З боку дописано: Tucidides libro primo historiarum.

83.

З соймового діярія: королівська пропозиція про Турків, Татар і козацьку своєволю: 20 серпня 1605 р.

Po tym witaniu I. M. X. Podkanclerzy propositią od krola I. Mci uczynił, ktorey te contenta były:

Pierwsze o tureckim niebespieczenstwie, bo acz młody pan na panstwo tureckie nastąpił, iednak baszowie nie proznuią, zadney okazyi z genus consultationum, choc pana młodego maią, nie opuszczaią. Zasłona nasza zacne y obfite krolestwo węgierskie, za ktorą nieprzyiaciel nie tak łatwie nas dosiądz mogł, iuz zwątlona. Zuchwalstwo kozackie w tych czasiech trzy miasta tureckie splądrowało, czego upatrzywszy Turcy czas y pogodę, zaspac nie będą chcieli.

Wtore. Tatarzyn upominkow sie dopomina y nie zawsze się iemi kontentuie, srogosc, prętkosc, pożogi, zabieranie żon, dzieci, dobytkow przypomniał...

Бібл. Чорторийских рук. ч. 342 стор. 117.

84.

Януш Острожський до Жиґмонта III — про побіду королівського війська і козаків над Татарами. — Острог, 26 грудня 1605 р.

Naiiasnieiszy Miłościwy krolu Panie nasz miłosciwy.

Silentium mego, żem po ten czas nic nie pisał do W. Kr. Mosci pana mego miłoscivego, ta była przyczyna, iz dotąd nic godnego a potrzebnego nie było wiadomosci W. Krol. Mosci. Teraz to oznaimuię W. K. M. panu memu miłoscivemu, za ponowami y trwogami tuteiszymi częstymi od nieprziaciela I. M. Pan hetman polny przyszedł był piervy do Winnice z woyskiem W. Krol. M. między szlak czarny y koczmanski, stamtąd, (iako mi Iego Moscz dał znac), za radą Ich Mosczy P. P. Senatorow, ktorzy na ten czss przy I. M. beli, poszedł ku Bracławiu y położył się na slaku koczmanskim. Tam tez sluszki swe, com ich miał, położeł wszytkich na szlaku czarnym wielkim, ktory idzie od Biały Cerkwi, porozumiewaiąc się często z Iego M. Panem hetmanem y szląc dla spolny o sobie wiadomosci.

Interim dnia 18-tego miesiąca przysli Tatarowie pod Nowogrod, miasto Iego M. Pana woiewody podolskiego syna mego, na szlak koczmansky, a Szarogrod miasto nieboszczyka Pana hetmana coronnego, kędy wielkie szkody poczyniwszy, zaraz nazad poszli. Pisze mi I. M. Pan hetman polny, że na przeimy tym Tatarom posłał Iego M. Pana

halickiego z panem starostą bracławskim. Podstarości nasz raszkowski z ludzmi naszemi postrzegszy tychże Tatar, zdiąwszy się s kozakami, ktorzy lezeli na Mołokoszu, uderzyli na ten tabor nieprzaiacielski, plonu bardzo wiele nabili y szkodę barzo wielką w tym nieprzyiacielu uczynili, o czym tuszę da dostatecznieiszą sprawę Iego M. Pan Hetman W. Kr. Mci[1]). Iednak ia tego, który w tey potrzebie był, posyłam ku W. K. Mci, aby o wszystkim sam ustnie dał sprawę. Oddaiąc zatym unizone szluzby moie miłoscziwy łasce W. Krol. Msci, Pana Boga proszę za długo dobre zdrowie y nam szczęsliuie W. K. M. panowanie. Dattum w Ostrogu dnia 26 decembris 1605.

Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego nainiszszy sługa y wierna rada, Ianusz X. Ostrowskie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 342 стор. 175. (ориг.)

85.

З інструкції соймику воєводств познанського і калішського — про козацьку своєволю; 9 лютого 1606 р.

...Swawola thysz vkrainna kozaczka, aby zawciągniona y władza hetmanska wczale zachowana byla, w czym wszystkim z inszemi pany posły zniesc sie maią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1623 стор. 405.

86.

Микола Струсь до вармійського біскупа про селянський рух на Україні, про Татар і т. и.; великдень 1606 р.

Wielmozny a mnie wielke mcziwy xiąże biskupie warmienski.

Powolne sluzby me mcziwy lascze W. M. memu miłosciwemu panu oddaię. Spodziwaiący się W. M. mego miłosciwego pana na seimie, nie chcialem zaniechacz pisanim swym dobre zdrowie W. M. mego miłosciwego pana nawiedzicz z oddanim powolnych sluzb mych mcziwy lascze W. M. A izem zawsze doznawał choinego dobrodzieistwa W. M. mego miłosciwego pana, nie wątpie, ze w tyz waszmoscziny łascze W. M. czalie zachowan bendę, y w czymby tamten sluga moi p. Porembinski vczikl się do W. M., bydz mnie miłosciwym panem y dobrodzieiem y wiedziecz o mnie sludze swym w tych tam zabitych oplakanych kraiach a roskazacz sobie sluzyc, doznacz W. M.

[1]) З боку иншим письмом: iescze nie masz listow o tym od I. M. P. Hetmanna polnego.

raczysz niezaliczanego przyiaciela y slugę. Nowin sam nie mamy, tylko placzu dosycz za spustoszeniem nieprzyiacielskim. Nie będzie li łaski bozy y obmyslenia iakiego o tych sam kraiach, do złego sie barzo zanosi. Chłopi z Vkrainy za Turka sie zadaią, czis nam będą cięscy. Orda tys gotuie sie moczno woiowacz. Dali wie to P. Bog, czo sie z nami będzie dzialo. Potym prosę radz W. M. bydz umie sludze swemu panem y dobrodzieiem, a ia poki zyw powolnym slugą W. M. mego miłosciwego pana iestem. Miłoszciwy lasce W. M. służby me pilnie oddaiącz. Datum Chmielnik we wtorek wielkanocny anno 1606.

W. M. mego miłosciwego pana vprzeimie zyczliwy sługa, Mikołai Strus z Comorowa, starosta chmielnicki ręką swą własną.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1628 стор. 233 (оригінал).

87.

Султан Ахмед до Жиґмонта III з заявами приязни; Татарам і турецьким урядникам приказано жити в спокою з Україною; козаків треба карати. — Б. м. і д. (перед падолистом 1606 р.).

Teraz do naszey naywyzszey porty list wasz przyiacielski przyszedł, ktorego to iest summa, ze do was Mechmet czausz z naszym cesarskim listem przyiechał, w ktorym nad opowiedzenie zdawna wspolney przyiazni daiecie znac, iako przyiazn zdawna od swych dziadow chcecie zachowac y iako, poki się z naszey strony co nie pokaze miłosci przeciwnego, z waszey strony nic paktom y przymierzu przeciwnego nie stanie się. Iako car perekopski Kazi Gierey cham, choc ta nasza obietnica była rozkazac mu przyiazn zachowac, aby do polskich kraiow nie wtargnoł, przyiazni szczerze nie strzymawszy, z woyskiem kilkakroc do waszych kraiow wpadal y poddane wasze, nic się nie obawiaiąc, w niewolą pobrał, iako panowie y rycerstwo, dowiedziawszy się tego, bardzo się frasowali y iako wam łatwie było pomscic się tych krzywd uczynionych, ale dla przyiazni naszey szablescie dobyc nie chcieli y pogranicznym panom, aby nic przeciwnego paktom nie poczynali, rozkazaliscie. Wszakze iesliby przyiazni przez cara rozerwanie nie było karane, urosłoby co trudnego z tego. Nadto, iako tez przyiazn, ktorąscie z oycem naszym, sułtanem Machometem chowali statecznie, ieszcze stateczniey y mocniey chcąc z nami zawrzec, wielkiego posła waszego poslecie. I to y wszystkie rzeczy insze, ktorekolwiek w liscie tym pisane y nam referowane były, dobrzesmy zrozumieli. A tak od czasow dziadow y pradziadow naszych zachowaney, az do tego czasu y według przyiazni z nami zachowaney, poki z waszey strony nic się przeciwko paktom nie stanie, z naszey strony tez po-

koiowi y przyiazni przeciwnego nic się dziac nie będzie. A nadto, ze tatarskie woyska z strony chanowey panstwa y poddane wasze molestowali, naymnieyszey woli naszey niemasz y u kogoby się ieno polski niewolnik w panstwie naszym znalazł, kazalismy go wypuscic y zeby tych wszystkich, ktorzyby przeciw przymierzu takze czynili, srogo karano, roskazanie nasze wyszło y zakazalismy, aby zadnego więznia Polaka nie kupowano y panstwa naszego pogranicznym panom y kapitanom rozkazalismy, aby napotym zadnego więznia Polaka nie kupował, y do cara perekopskiego znowusmy list ostry posłali, aby na potym z iego strony naszego panstwa nie plondrowano y więznia iednego nie brano. Potrzeba iest, skoro ten nasz list ze czcią y chwałą do was przyidzie, abyscie według zachowania dobrey przyiazni z naszą portą z dawna az do tego czasu wierzyli, ze poki wy na dobrey przyiazni y miłosci stac będziecie, my tez dla duchow oycow y dziadow naszych przeciwko przymierzu y paktom nic nie wykroczemy, ani z naszey strony panstw y poddanych waszych molestowac nie będziem y dopuszczac tego nie będziem, aby od chana waszym kraiom iakie krzywdy y szkody bydz uczynione miały. Wy takze pakta y przymierze zachowuiąc, nie pozwolicie, aby się co przeciw przyiazni działo y na granicach panstw waszych mieszkaiącym starostom y kapitanom rozkazecie, aby naszym poddanym y kraiom krzywdy y szkody nie czynili. I to się nam nie podoba, aby się miało dawac pomoc cesarzowi chrzescianskiemu, dawnemu nieprzyiacielowi naszemu. A tak dla spolney naszey przyiazni cesarzowi chrzescianskiemu pomocy zadney nie dawaycie, tak zebysmy od was nic inszego, iedno dobroc y miłosc widzieli. A iako iest dawny zwyczay, posła waszego wielkiego do nas przysleycie, aby zadney w utwierdzeniu przyiazni wątpliwosci nie było. Kiedy dziadowie y oycowie nasi na stolicy cesarskiey usiadali, krolowie polscy zawsze zwykli przymierza odnawiac; my iakosmy na stolicy usiedli, iuz będą za krotki czas lat trzy, zaczym izescie wy przymierza do porty nie posłali y nie odnawiali, wiedząc o tym Tatarowie, ziemie wasze plondruią, a od tak dawnego czasu przymierza swego nie odnawialiscie, według dawney przyiazni posła posleycie y przymierze odnowcie, zeby nie miał okazyi Tatarzyn wasze ziemie woiowac. Teraz tez moskiewski krol za waszą wolą będąc posadzony, ze do tego czasu przymierza nie wziął, a te nasze panstwa szarpią, co za przyczyna? Rozkazcie mu, aby się skromnie zachował, panstwom naszym dał pokoy, azeby od was przymierze wziął. A z carem perekopskim, iakoscie dawno w przyiazni y miłosci zyli, tak y teraz zyicie, a od kozakow ich broncie, będąc z nami w dobrey przyiazni. Kozakow, ktorzy w ziemie naszą przychodzą, psuiąc, karac potrzeba, a mianowicie tych, kto-

rzy swiezo szkody poczynili; dla dawney naszey przyiazni skarzcie ich tak, aby drugim przykładem byli.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 102 стор. 349—352. Заголовок; Przetłomaczenie listu cesarza tureckiego przez Mechmet czausza przyniesionego dnia XV novembris 1606.

88.

Справозданне Станіслава Вітовского з посольства в Туреччині 1606 р.

Relacya odprawy Stanisława Witowskiego w Turczech 1606 roku.

We Włoszech iako się odrawił z listu do Iego Mosci Xięcia Kanclerza pisanego, iezeli tego potrzeba, wyrozumiec łatwo.

W Turczech zas tak iego odprawa szła. Dnia 14 octobris do Carogrodu przyiachawszy, miałem trzeciego dnia audientią u wezyra wielkiego. List od krola iemu oddawszy, odniosłem to wezyrowi, com miał zleconego od Krola Iego Mosci. Nayprzod obmowa nierychłego przybycia od nas posła wielkiego uszła dobrze; oswiadczenie przyiazni Krola Iego Mci, o ktorey niemałą wątpliwosc mieli, barzo wezyrowi wdzięczną była.

I strony ziemie wołoskiey, albo raczey chorągwie, ze ią pospiesznie dali, nie czekaiąc zalecenia Krola Iego Mosci, gdym o to expostulował, w tey materyi długą wezyr rozmowę ze mną miał, a tę nayprzod wymowkę powiedział, ze się ich tu wiele starało u porty o chorągiew, wiele cesarzowi za tę ziemię i chorągiew postępowali, wielkie y mnie upominki dawali, ale cesarz Iego Mosci chcąc zatrzymac przyiazn z krolem Iego Moscią polskim panem twoim i pomnąc na kapitulat, nie chciał nikomu dac y iam tez cesarza do tego wiodł, nie dbaiąc o upominki, y owszem, skoro wiadomosc przyszła o smierci Hieremiego woiewody, zaraz synowi iego dał potwierdzenie na chorągiew oycowską, dlatego, ze był w kapitulacyach, dlatego, ze się krol Iego Mosc w oyca iego kochał, dlatego, ze tez od krola waszego prawo miał. Potym iuz nie rychło, boday nie w tydzien, gdy przyiechali posłowie od boiar wołoskich i odniesli to do mnie, ze Siemiona sobie obrali za pana, prosząc, aby temu chorągiew była dana, nie zrazu nadanie iemu tey chorągwi pozwoliłem; powiedziałem im, ze o Konstantego idzie, ktoremu iuz iest dane potwierdzenie na chorągiew oycowską. Dali mi tę sprawę, iz młody rządzic nie moze, pokoy u nas za niego bydz nie moze. Daley powiedziałem im, ze o krola polskiego idzie; pokazywałem im kapitulacye; upewnili mnie, ze się Krol Iego Mosc polski Siemionem kontentowac będzie, bo on takze iest obywa-

telem iego, iako nieboszczyk y tak iest na niego łaskaw, iako na nieboszczyka, zaczym za ich upewnieniem, a dla zatrzymania pokoiu w ziemi tamtey, dałem Siemionowi chorągiew. Ia zas, aczem chwalił, ze cesarz więtszy miał wzgląd na przyiazn Krola Iego Mosci y kapitulacye, a po naszemu przymierza, niżeli na pozytek y to ze obcemu chorągiew nie dali, iednak przecie ganiłem to y okazowałem im, ze tak nie miało bydz, aby ią lubo Konstantemu lubo Siemionowi dawac miano.

Baczyłem się y w tym y przekładałem weryrowi, ze on tylko ozdobą iaką, a słowy o tey przyiązni y przymierzu powiada, ale rzeczy niemasz. Tuby była cała ochrona przymierza, kiedybysmy chorągwie az temu, kogo Krol Iego Mosc zaleci y poda, nie dawali, bo się boiarowie wołoscy, ktorzy nie są w tym wolni, ale Krol Iego Mosc pan moy, miał tu hospodara podawac, ktory tę ziemię od nieprzyiacioł onych samych y cesarskich ludzmi swemi często wyrywał. Nie miało się to znaczyc Krolowi Iego Mosci, ze to prawo iemu y rzptey tym postępkiem iakoby zniesc y zepsowac chcecie. Czuie się dobrze w tym Krol Iego Mosc, ukazał mi oto z tobą panie wezyrze mowic y nie puscic tego mimo się y poseł wielki skoro przyiedzie, będzie miał o tym ieszcze więcey zlecenia od Krola Iego Mosci do cesarza tureckiego y do ciebie.

Na tę moią expostulatią excuzacye iego tez, co wyzey były, przecie mi iednak humaniter deklarował, ze się tu prawo krolewskie nie zniosło, ze się to naprawic moze, kiedy wielki poseł przyiedzie, iednak o tym stateczną rezolucyą do audyenczyi drugiey odłozył. Na teyze audyencyi mowił ze mną wprzod o kozakach niemało, potym o Tatarach, do ktorych naszych rozmow kazał zawołac Achmet agi marszałka y posła cara tatarskiego y chciał tego po mnie, aby ia iakies skargi, albo instancye czynił nan o te incursie tatarskie w panstwa koronne.

Nie maiąc nic o tym w instrukcyi y rozumieiąc to bydz niebarzo z dostoienstwem panskim, nie tylkom się nan nie skarzył, ale w zadne rozmowy wdawac się z nim nie chciałem, nawet y nie witałem się z nim, anim mu ręki dał, iako nieprzyiaciela pana naszego słudze y posłowi, co było barzo niemiło wezyrowi. Zaczym, kiedy iuz wesyr nie mogł mnie wyciągnąc, pytał iego o tę nieprzyiazn y dlaczego Tatarowie pł ądruią panstwa Krola Iego Mosci polskiego? Powiedział trzy przyczyny: pierwsza, ze upominkow nie daią, druga, ze ich kozacy plondruią, trzecia, ze posły ich zle na dworze Krola Jego Mosci traktuią. Kiedy mnie wezyr usty swemi te przyczyny powiedział, więc z affektem dobrym, iako do Krola Jego Mosci tak y do narodu naszego więc y zwierzchnoscią nad temi tam Tatary popisywał się, dałem iemu sa-

memu sam z siebie o niewinnosci panskiey y naszey dostateczną sprawę y te racye iego zniosłem. Zaczym tego Achmet agę połaiał wezyr basza, przypominaiąc, iaki iest stateczny przyiaciel cesarski Krol Jego Mosc pan nasz, przestrzegaiąc, abyscie go z nami nie powadzili, o tym konkludował, gdzie tego nie przestaniecie, a więcey kopyto konskie w panstwach Krola Jego Mosci postoi, ze zaraz wypusciem brata cara tatarskiego y dawszy mu ludzi, wsadziem go na panstwo. Obiecował to wtenczas Achmet aga y na głowę swoię brał, ze więcey Tatarowie u nas bywac nie mieli y zaraz z pol mieli bydz zwiedzeni. Odszedł, potym po iego odeysciu frasował się wezyr, zem mu ręki nie dał, ile posłowi tak wielkiego pana; dałem mu w tym racye słuszne y nie miał mi potym za złe.

Byłem u cesarza, witałem go pozdrowieniem zwykłem, zapowiedzeniem dobrey przyiazni od Krola Jego Mosci odprawiłem, list oddałem.

U wezyra na drugiey audyencyi byłem, tamze inter caetera na ten punkt o ziemi wołoskiey responsu statecznego upominałem się. Odprawował mnię, ze kaze na to odpisac Krolowi Jego Mosci, a tez na posła wielkiego krol pan nasz to raczey wkłada y samiscie tak powiedzieli.

Powiedziałem, ze się ia listem kontentowac nie mogę; list za list y tymze do posła wielkiego odkładacie, prawdac to, ze wielkiemu posłowi to zleca z cesarzem Jego Moscią y z Waszą Moscią o tym mowic, ale y ia mam o tym zlecenie w instrukcyi swoiey y słowne poselstwo do Waszey Mosci; trzeba mi na nie odpowiedziec, zebym wiedział, z czym odiezdzam. Chciał u mnie instrukcyą widziec, nie okazałem mu iey, wymowiwszy się, ze to tylko dla mnie pamięc; referowałem się na list Krola Jego Mosci do cesarza y do niego pisany, za ktorym iako posłancowi masz mi wierzyc; potym kazał listy czytac y obaczywszy fidem mi dane, a nie mogąc mnie inaczey zbyc, odłożył to do inszey audyencyi. Prosiłem go przytym, zeby mnię długo nie bawił, abym prędko odprawę miał; zaciągał mnie honorifice, abym tam czekał na posła, potym, kiedym natarł o odprawie, rzekł mi: kiedy chcecie zegnac cesarza, a naznaczył mi 2-dum diem octobris. Pozegnałem tedy cesarza tego dnia naznaczonego.

Nazaiutrz byłem u wezyra wielkiego, ktory z strony tych Wołoch dał mi taki respons:

Iesli się ublizyło daniem tey chorągwi prawu Krola Jego Mosci polskiego, tedy wtenczas, kiedy poseł wielki przyiedzie, a przymierze zawrze w zgodzie y miłosci między pany naszemi, łatwo to poprawi, nawet iesli się nie będzie ten hospodar podobał Krolowi Jego Mosci,

niech zleci posłowi wielkiemu o tym mowic. Mowił mi przytym, aby się poseł wielki iako nayprędzey pospieszał, opowiadaiąc mi to, ze cesarz na wiosnę iedzie do Persyi, aby nie omieszkał.

Mowił y o kozaki, zeby albo zniesieni byli, albo tak pohamowani, iakoby w panstwa tureckie y tatarskie nie wypadali, powiadaiąc, ze to ludzie są zli, nic nie czynią, tylko pany wadzą y pokoy pospolity wzruszaią, upewniał przytym, ze incursyi tatarskich nie będzie, skoro kozaki zniesiecie, albo in officio zatrzymacie.

Na ostatek zalecał tego czausza, ktory tu przyiechał, prosząc, aby był, iako stary, szanowany y prędko odprawiony y zeby z nim wielki poseł przyiechał.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 102 стор. 319—326.

89.

Султан Ахмед до Жиґимонта III; домагає ся видачи Богдана, сина волоського воєводи, що богато провинив ся, втік на Україну і збирає козаків до походу в Туреччину. — Константинополь, кінець цьвітня 1607 р.

Z przednieyszych xiązat Iezusowych wybranemu, naywyzszemu y nayzacnieyszemu z nacyi messyaszowey, narodu nazarenskiego spraw wszyskich terminatorowi, panu chwałą, iasnoscią, zacnoscią, czcią przyozdobionemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, ktorego spraw koniec niech będzie szczęsliwy. Skoro ten znak nasz cesarski doydzie, wiedziec będziecie, iz za czasow Ibraim basze wezyra y hetmana Iankuły, zmarłego woiewody syn, Bogdan woiewoda, dla niektorych występkow był poimany y miał bydz stracony, potym dlatego, iz chciał bydz musułmanem albo prawowiernym, wypuszczony, uciekł, zas nadto, ze na morzu występki y złosci czynił, znowu nieznaiomie przemieniwszy się, do naszey porty przyszedł, kędy poymany do iednego panstw naszych zamka, na imie Bogaz Kipar[1]), był w więzienie dany, tamze, gdy według swiętey sprawiedliwosci miał bydz karany, przed tamtegoz mieysca sędziem, starostą y innemi ludzmi przednieyszemi, zeznał swiętą wiarę musulmanską y professyą zwykłą doskonale uczynił, prawym musułmanem zostawszy, co było oswiadczono y zapisano, utwierdzono; imię wziął Mustaffa. Zaczym z łaski naszey cesarskiey z zamku wyzey mianowanego wypuszczony, znowu apostatą y renegatem zostawszy, iechał do woiewody multanskiego. A gdysmy mieli wiadomosc, ze

[1]) Тут вложена замітка мабуть новочасного копіста: Zameczek iest nad Hellespontem, niegdy Abidos nazwany.

nowe występki y excessy czyni, dalismy rozkazanie nasze, aby albo samego poymanego, albo iego głowę przysłano. Dano nam wiadomosc, ze ztamtąd zbieglszy, do panstw się waszych udał y tamtey strony kozaki y łotry zebrawszy, ma przedsięwzięcie panstwa nasze pustoszyc. A iz nam tego potrzeba, zebyscie według przyiazni swey zdawna az do tego czasu zachowaney, poymanego do naszey porty posłali, skoro tam Mechmet z uczciwych naszey porty czauszow przyiedzie, starac się będziecie, abysmy według dawney z naszą portą przyiazni y szczerosci tego łotra, kędybykolwiek był, dostali y związanego do naszego progu posłali, a w tym nie trzeba wątpic, ze to będzie przyczyną do pomnozenia tak waszey, iak y naszey miłosci. I to pewna, ze ten łotr y złoczynca kiedy tam będzie, złego broic nie przestaiąc, do naruszenia przyiazni okazyą dawac będzie, krotce dwakroc musułmanem, albo prawowiernym zostawszy, znowu apostatą, ktory iest złym zawsze, bydz musi. W tey sprawie spodziewamy się, ze nie puszczaiąc wyzey mianowanego dostaniecie y związanego poslecie, według tego staranie y pilnosc uczynicie. Pisany w Konstantynopolu, pierwszych dni mucherrema miesiąca, roku od przyiscia prorokowego szesnastego y tysiącznego.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 104 стор. 553—555. Заголовок: Literae Turcarum imperatoris ad Sacram Regiam Maiestatem.

90.

Жиґимонт III до султана Ахмеда; козаків не може король покарати, бо вони не підлягають нічній власти, живуть своїми правами; Татари роблять шкоди річипосполитій. — Краків, 8 падолиста 1607 р.

In ipso Ibraimi et Machmetis czausorum adventu pervenerunt ad nos Deruis bassae, summi Serenitatis Vestrae consiliarii, literae a Simeone, Moldaviae principe, misse, quibus aliqua ob perditorum hominum in Varnam, Balcikum oppida, aliasque oras incursionem de nostra cum Serenitate Vestra amicitia non satis recta iudicare videntur, tanquam illi nobis aminentibus, hoc facinus perpetrare ausi essent. Non est, quod hoc nomine in dubium revocetur integra nostra erga Serenitatem Vestram benevolentia. Genus illud hominum est vagum, audax improbum, ex Moschis, Tartaris, Turcis, Russis, Moldavis profugis mixtum, sine patria, sine lege, sine certis sedibus, scelere rapinis latrociniis vivens, Boristhenis, aliorumque concurrentium fluminum, latibulis et recessibus tutum, suis fortunis carens, alienis infestum, nullius denique neque agnoscens, neque ferens imperium. Quod nos cum a nostris quoque partibus aliquando propulsari et arcere vix queamus,

tanto certe tenemur, minus alienas ditiones ab eius impetu et iniuriis defendere ac liberare. Si nobis esset Serenitatis Vestrae ditiones ac oras infestandi voluntas, istorum levissimorum latronum opera non uteremur, neque ista exigua oppida incursionis cum nostro assensu factae essent signa et monumenta. Sed longe noster amicus est ab inferenda Serenitatis Vestrae ditionibus iniuria, quin imo amicitiam nostram quam multis literis sanctam fore promissimus, hanc integram inviolatamque praestitimus et re ipsa probatam esse voluimus omniumque nostrarum arcium in vicinia Serenitatis Vestrae sitarum praefectis mandata dedimus, ut subditos Serenitatis Vestrae amice ac benevole tractent, id et fecisse et imposterum facturos non dubitamus. Illos vero qui nostro non subiunt imperio, quique suis legibus vivunt cohibere et coercere non nostri esse muneris, ipsa Serenitas Vestra facile intellegere potest. Quod ad Tartaros attinet, istorum graves iniurias subditis nostris illatas ulcisci proposueramus; sed ut primum ea ipsa foma intelleximus Serenitatem Vestram hoc eorum audax facinus graviliter tulisse captivosque liberare iussisse atque ad precopiensem chanum Kazi Giereium mandata dedisse, ut inposterum suis sese finibus contineat, Serenitatis Vestrae amicitiae causa copias nostras hucusque cohibemus. De reliquo, nullum a se illatorum damnorum et extremae audaciae purgandae Tartari causam aequam habent, nam neque kozakos e Boristhene tollendi rationem videmus, neque illi munera petere a nobis iure possunt, nisi suam operam in singulis bellis nostris et vi faederum debitam praestiterint, et reliquis pactis, que multoties violarunt, satisfecerint. Que uberius orator noster ad Serenitatem Vestram amicitiae confirmandae et pactorum innovandorum gratia est missus, qui in procincto est, Serenitati Vestrae deferet. Quam bene ac feliciter valere cupimus. Datum Cracoviae, die 8 mensis novembris 1607.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 103 стор. 1183—5. Заголовок: Litherae Sacrae Regiae Maiestatis ad Turcarum imperatorem.

91.

З інструкції пинської шляхти — про потребу стримати козаків від нападів на Турків і Татар; 1607 р.

...Kozakow zaporoskich aby od zadatkow nieprzyiazni tureckiey y tatarskiey pohamowano, a na posługę Rzeczypospolitey, gdzie obrocono, o tem pilnie radzic.

Z Tatarzynem iz pod te trudne czasy nie przyidzie o potężną pomstę ich wielkich zbytkow, a nieopłakaną szkodę y załosci nasze starania czynic, przemyslac o tem, iakoby za iaką nadgrodą od niego

y za pewnym iakim kontraktem mogł się w przyiazni sąsiedzkiey zatrzymac, a tak iakoby tam te kraie od nich bespieczne byc mogły.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 103 стор. 1048.

92.

Януш Острожський до Жиґимонта III — про козацьку своєволю і комісію на козаків. — Острог, 6 вересня 1609 р.

Naiasnieyszy, Miłoscziwy Krolu, Panie nasz miłoscziwy.

List Waszey Krolewskiey Mosczi pana naszego miłoscziwego oddał mi dzisia die 6 septembris komornik Waszey Krolewskiey Mosczi pan Moszynsky, w ktorym rozkazowac mi Wasza Krolewska Moscz raczysz, abym zahamował swowolęnstwo kozackie po Vkrainie, zeby się do kupy nie zbierali y pact nie targali s pogranicznymi sąsiady. Ia nie iestem tanti, abym sam naprawic miał, czo wiele iech psuie. I teraz imieniem Waszey Krolewskiey Mosci po Vkrainie chorągwie roznoszą y niektorzy ozywaią się sługami Waszey Krolewskiey Mosczi, choc nie są. I widzę to, ze za takowym rządem nie ia, ale y kto potęznieyszy vhamowac tego nie będzie mogł. Szlachta narzeka na łupiestwa wielkie, a iuz przede drzwiami, ze nie tylko wołoska ziemia, ale y te kraie znacznego sie strachu nabiorą. To pro candore meo iako senator powinienem Waszey Krolewskiey Mosczi panu naszemu miłoscziwemu oznaymic. Oddaię za tym moie vnizone służby y wierne poddanstwo moie miłoscziwey łascze Waszey Krolewskiey Mosczi, pana naszego miłoscziwego, Pana Boga prosząc, abys Wasza Krolewska Moscz długo nam fortunnie w dobrym zdrowiu panowac raczył. Dattum z Ostroga dnia 6 go wrzesnia roku 1609.

Waszey Krolewskiey Mosczi Pana naszego miłoscziwego nainiszy sługa y wierna rada, Ianusz Xiąze Ostroskie, castellan crakowsky ręką swą.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 320 стор. 229—232 (оригінал).

93.

Безіменний лист про турецькі справи; козаки ходили 16 чайками на море і пограбували побережні міста. — Б. м., лютий 1610 р.

Oznaymuię Waszmosci, ze przyszły tu do Lwowa listy z Konstantynopola przesłane y z Anguncij, przez Kulara są oddane we czwartek 13 octobris. Macie tedy wiedzieć, że hospodar wołoski wprzod pana posła komornika mego do Konstantynopola wyprawił, dawaiąc nać o panu posle polskim y skoro iedno u porty o panu posle dał

wiadomość, zaraz za tę nowinę w złotogłowowy kaftan ubrany. A potym pana posla dobrze przyięli, do tego w Konstantynopolu bardzo o tym gruchnęło o Iego Krolewskiey Mosci, ze krol polski po Moskwy nowego czara wyprowadziwszy, na stolicy posadzil y sto tysięcy Moskwy na głowę poraził, ktorą nowiną bardzo się rozsławili. Ieszcze macie wiedzieć, ze pięc tysięcy spachiow, szlachty turecki zbuntowawszy się, Naszhuph Baszę bardzo porazili, acz z obu stron bardzo sobie dobili, wszakże szpachiowie plac otrzymali, a Naszhuph basza do Gony uciec musiał y tam się zaparł, ktorego szpachiowie dobywaią. Do tego w okrąg Anguzy prowincyi szpachiowie y drybalinowie, to iest rebellisantes woyska swe położyli, y wszyscy Angnuczycy w zamku się zawarli, y nasi też kupcy przy nich, ale pieniądze swoie rozdali między mistrze, iakoż za takowemi trwogami y robota y handle wszystkie ustały. Zaczym teraz ani pieniędzy ani towarow nie maią, day im Panie Boże wyzwolenie ztamtąd, lecz iako sami o sobie piszą, że wiesz to Pan Bog, iako się stamtąd wyzwolą, ktorych Panie Boze sam wyzwol. Do tego krol perski Drygalę hetmana tureckiego bardzo poraził, tak że tylko w sześć tysięcy człowieka ledwo uciekł do Wanu i zawarł się tam, ktorego perski krol dobywa, a Drygala do Kostantynopola czarza posyła o ratunek, aby cesarz ratował z woyskiem i skarbem, y tak tuszą, ze pewnie Drygałę dostanie krol perski. W Angaryi wielki też głod, na każdy dzien po szesnascie człeka poczęło umierać. Owo iako baczę, ze Asia z rąk tureckich odeszła y za takiemi wnętrznemi y domowemi burdami w niweć się obroci y zaginie turecka monarchia. Do tego ma się wiedzieć, ze kozacy szesnascie czaiek[1]) przyiachawszy na Dunay, Obłuczyie, Nowosidło, Ismniel, Kilię, Białogrod y innych portow nad Dunaiem popalili y poburzyli, wszakże niewiele wskorali, abowiem, maiąc o nich wiadomość, pouciekali byli.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 105 стор. 379—80. Заголовок: Nowiny z Turek do Lwowa pisane. З гори дата: 1610 in febr.

94.

Лист Самуіла Тарговского до вармійського біскупа — про облогу Смоленська і участь козаків у ній. — Під Смоленськом, 26 червня 1610 р.

Illme et Rndme Dne et benefactor colendissime, nainisze służby moie w łaskę W. M. M. M. Pana iako napelni zaleciwszy etc.

[1]) в рук. czałek.

Iusz to po kilka nocy kosze pod mury smolenskie stawiaią y one nasypuią, szance kopią, pod kazdą noc strzelba gęstsza y ogromna sila bes znaczny przecie w naszych z łasky bozy szkody, bo ledwo 21 człowieka przy tym zginęło, a kosze y szance tak powiadaią, ktore postawią pol szturmu. Działa nadali poiutrze zaciągną. Starszym nad armatą w szancach z piechotą p. Iakub Potocky, bo gdy ich sieła rzadziełо, biło drew dosyc. Szturm bendzie by telko kozacy nadciągnęli, ktorych się nadali za pięc, za szesc dni spodziewac. Pan hetman s pod Psieły poszedł ku Mozajsku, co tam robi, ieszcze nie słyszec. To telko że tam temu niemieckiemu woysku tuszą byc v nas, bo się barzo v Szuyskiego zlie ma, nie placono ym za sieła miesięcy. Dymitr Szuysky na Mozaysku siedzi, ma woyska zbierany drużyny z dziesiec tysięcy. Impostor(?) po staremu na Kaludze, ma snac Duncow dwanascie tysięcy, Moskwy pięć tysięcy. Od Wiazny posłał bił[1]) pan hetman pulk p. Mlockiego, y z Zaruckym dwa tysiąca kozakow przeciwko tym Niemcom, ktorzy z pod Bieły vchodzieli; nie mogli ich tak napasc wedlie potrzeby, przecie vrwano ych do kilkadziesiąth, drugich żywcem pobrano. Ci twierdzieli, że sie chcą ych towarzystwo na strone K. I. M. przedac. Ordy tatarskie, co beły pod moskiewskym rozkazowaniem, samesz teras Moskwę woiuią. W Smolensku omalie znac liudzy, bo z dział telko byli, z ręczney strzelby rzadko. Czwarta to noc kiedy poczęto szance kopac y kosze stawiac, tedy zeby ow...[2]) ...szono barzo strzelba nie szkodziełа, vczynic kazano kozakom z drugi strony warthą y gdykolwiek kozacy strzelbę wypuscieli, sieła się odbielo naszym na drugi stronie, bo sie bili oblezency do obrony rozdzielieli. Więcy nic godnego wiadomosci niemasz pod ten czas. Zaliecam przytym iako napelni nainisze sluzby moie wlasne W. M. memu panu y dobrodzieiu. W obozie pod Smolenskiem die 26 Iunii 1610.

W. M. mego pana y dobrodzieia nainissy sluzebnik, Samuel Targowsky.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 1630 к. 1229—30 (ориг.).

95.

Звістки з московської війни — в королівському війську є полковники Наливайко і Ширай та 3000 козаків. — Під Смоленськом 9 лютого 1611 р.

V nas teraz to nowego: Prokopi Lepunow, ktory był woiewodą od Dimitra w Rezanie, do posłuszenstwa iusz Iego Krolewskiey Mosci

[1]) в оригіналі: poslabił.

[2]) Далі видерте.

przystąpiwszy, wiarę złamał, uniwersały po Moskwie, ludzie do siebie zwoływaiąc, rospisuie, do ktorego się tesz Zarucki zdrayca takierz (sic) przywiązawszy y niemałą gromadą woyska ku stolicy idą, aby stamtąd ludzie Krola Iego Mosci y im przychylne moskiewskiego narodu wyprzec, a siłę nawątloną panstwa tego na nogę postawic. Nie wątpiemy iednak, ze ich Pan Bog nie poszczęsci, bo Pan starosta chmielnicki z panem starostą uswiatskim ruszyli się z pułkami swemi przeciwko nim, do ktorych się tesz pułki Nalewayka y Seraia kozakow do 3000 przebranych przyłączyło. Lepiey tak podobno, ze Pan Bog tę kupę zmiennikow sprowadził, aza ich tesz mocną swą ręką zawsze trzymaiąc, raczy pana naszego y rzeczy iego piastowac wraz wszystkich zniesie. W tych przeszłych dniach Wołucow, Moskwicyn wierny Iego Krolewskiey Mosci, z kilkiem tysięcy kozakow naszych miasto Wielkie Luki czatą ubiegł, gdzie wielką część ludu nad 24000 wysiekszy, do posłuszenstwa ostatek Iego Krolewskiey Mosci przywiodł. Pontus wichrzy w Moskwie y Nizny Nowogrod w tym czasie wziął. Datum pod Smolenskiem 9 Februarii 1611.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 19. На кінці дописка: Nowiny z Moskwy posliednie.

96.

Жиґимонт III до везира; Татари своїми нападами збільшають на Украіні число козаків. — Без дати (1612 р.).

Ad vesirum Turcarum imperatorem.

Illustrissime princeps amice noster charissime. Mittimus litteras nostras per egregium Lucam Serebcowic subditum nostrum ad serenissimum et potentissimum imperatorem dominum sultan Mustapha chan, ex quibus illustritas vestra luculenter perspiciet, quam amico et sincero amico pacta et faedera nobis a serenitate sua per illustrem Christophum a Zbaraz ducem, supremi stabuli nostri praefectum, solecensem, visliciensem, camenecensem etc. castelaneum, magnum legatum et oratorem nostrum transmissa acceptauerimus eaque firma atque constanti voluntate seruare et manu tenere, amicique amicis suae serenitatis inimicique inimicis esse velimus, non dubia spe freti serenissimum quoque imperatorem sua ex parte idem facturum ac praeclaram, serenissimi et potentissimi sultan Soliman chan aliorumque imperatorum exemplo, sincero amico amicitiam nobiscum sanctamque ac illabatam pacem atque faedus seruaturum. Etsi vero in praesentia generosum Mechmet...[1]) suae serenitatis causium cum pactis nostra ex parte vite stabilitis non remittimus, cum is in imperio sua-

[1]) Тут чисте місце.

met sponte substiterit, nec vna cum legato nostro, vti debuerat, ad nos venerit, tum illustritas vestra nihil ab amicitia, pace, faederibusque alienum de nobis suspicetur, aut a maleuolis et pacis osoribus sibi persuaderi sinat, cum nihil eiusmodi nobis in mentem veniat, sed firmissime atque constantissime pactis stare, iura amicitiae tueri, omnem pacis atque faederum violatorum ansam praecidere atque auertere, cossacosque in officio continere velimus, dummodo eos Tartari his incursionibus non prouocent, nam tum nulla ratione eos ab infestatione ditionum serenissimi imperatoris prohibere possemus: difficile enim est iniuria lacessitum imperio frenare et in officio ac disciplina continere. Vetus quidem est querela ex parte serenissimi imperatoris de cosacis et nostra ex parte de Tartaris, verum nisi Tartarorum insolentia et temeritas cohibeatur, frustra de cosacis, vt quiete et pacate se gerant, laboretur; Tartari eos suis incursionibus et depredationibus ad vindictam et vicem referendam ac vim repellendam prouocant, Tartari etiam eorum numerum augent et ex incolis Russiae atque Podoliae agriculturae deditis, absumptis agri ipsorum villis et fundis cossacos efficiunt. Cum vero iidem Tartari duce Salasy murza, Cantimir propinquo, post...[1]) faederum pacta in ditiones nostras hostiliter irruperrunt, grauibusque damnis incolas eorum affecerint, scribimus ad serenissimum imperatorem, vt tempus commodum assignet, quo ex formula pactorum iustitiam administrare, captiuos restituere damnaque illata resarcire ac insuper in Cantimir murzam et pallatinum Vallachiae serio eo more amimaduertere iubeat, quod transitum Tartaris ex praescripto faederum atque eorum ausum et insolentem non prohibuerint. Neque illustritas vestra existimet aut sibi a quoquam persuaderi sinat Tartaros ditiones nostras praetextu non soluti a nobis annui donatini infestare, cum nos parati semper fuerimus illud ex praescripto pactorum liberalitateque nostra regia largiri, si ipsi quoque ex formula pactorum pacate sese et amice gessissent, ab incursionibus abstinuissent, operamque militarem nobis contra hostes nostros pro eo ac pactis tenentur, nauassent. Verum cum nihil horum praestitissent, quassi nunc quoque nuncium nostrum, quem ad renouanda et firmanda pacis et amicitiae faedera ad ipsos anno superiore expediuimus, per annum fere integrum apud se detineant, nec illum ad nos cum debita pacis atque faederis pactione remittunt ac eo modo solutionem donatiui, quod ipsis solui parati sumus, quasi de industria eludunt. Quare illustritas vestra pro sua singulari prudentia omnique moderatione facile iudicabit non penes nos eius rei causam, verum penes ipsum chan Tartarorum esse eumque serio officii

[1]) тут два слова нечиткі.

sui admonebit ac vt sese pacate et quiete gerat, pactis stare velit, ac multatenus eorum violandi causam praebeat, seuere imperabit. Nos itidem et solitum donatiuum ipsis quotannis in loco pactis praescripto solui mandabinus et in omnibus aliis punctis et clausulis ab antiquo more, quae cum vetustis pactis dignitateque nostra regia non discrepant, faedera inter nos et serenissimum atque potentissimum imperatorem inita obseruabimus. Caeterum illustritas vestra cum ex nostris ad serenissimum imperatorem tum ex oratoris nostri litteris ad illustriratem vestram scriptos luculentius intelliget sibique persuadebit nos omnia, quae illa cum illustritate vestra supremi stabuli praefectus circa expeditionem et discessum suum constituit et quam more antiquo vetustisque pactis sint informia, constanter et sincere esse seruaturos. Quod vero illustritas vestra legato nostro beneuolum sese isthic exhibuerit ac eum honorifice pro eo, ac par erat, tractauerit renouandique faederis princeps et autor extiterit, summam eam et illustritate vestra apud omnes laudes singularem vero apud nos benevolentiam sibi comparauit. Vt vero illustritas vestra deinceps etiam parem erga nos voluntatem gerat ac sicut constituendae fuit ita et conseruandae pacis autor sit, amice ab ipsa requirimus. Cui fausta atque prospera omnia optamus, studiaque ac beneuolentiam nostram regiam properanter referimus. Datum Varsavie (1612)

Бібл. Чорторийских рук. ч. 3543 к. 59–60.

97.

З листу шл. Заґорского — про своєволю козацьких полковників Путивльця, Яцька, Мітли, Топиги і сотника Іллї Вараковського, що граблять Пинщину. — Язвінки, 4 грудня 1613 р.

Vmyslnie posylam poslanca mego do W. M daiąc pewną wiadomosc, iz w przeszłą niedzielę 2 decembris przyiachawszy do domu swego, znalazłem iuż tu w kraiu poleskim kozactwo s pułkownikiem nieiakim Putywlcem Moskwicinem, ktory ma pod swą mocą pod trzynastą chorągwi do tysiąca człowieka; byli tu dziesieyszego dnia wtorkowego, poszli mimo chałupę moią ku Łulinowi, obiecuiąc isc do Pinska, ale podobno y pinscy kozacy co z Jackiem pułkownikiem, ktorzy odłączyli się byli od Starzynskiego, gdziekolwiek w drodze, bo iuż snać ruszyli się z Pinska, złączą się z Putywlcem, od ktorego iedna setnia ztąd odłączywszy się ludzi przebranych z setnikiem Heliaszam Warakowskim nowogrodzkiego powiatu, iako on sam mianuię się szlachcicem, szli przez Hryczyn na Kormysz ku Słuckowi, przeymuiąc Starzynskiego, żeby na ta pułki co pozad, oczekiwał. Bo znowusz

dzisiasz (sic) po wysciu Putywlcowym nastąpił nieiaki Miotla pułkownik z tysiącem człowieka swowolnego kozactwa, znowu za tym Miotłą do Łachwy y do Horodka przyiechali pisarze od pułkownika Topiehy, ktory z Turowa przewozi się przez Prypieć y Słucz rzeki y pewnie tu będzie z pułtrzecią tysiącem ludzi kozactwa, ma y piechotę, vdaią, zeby miał działa; będziem patrzec na tę niewolę y zginienie swoie. Bo prawie ten kray wydany na mięsne iadki. Iako wilcy szarpaią vbogich ludzi poddanych, ale dostaie się y szlachcie vbogiey, muszą z swych domow dawac stacią pieniężną, iako kto przemoże y viedna, ktemu piwo, gorzałkę, gdzie wziąc, tam wziąć y pochwałki czynią rozmaite na R. P. Jakosz zrozumiec W. M. będziesz raczył spisanie p. Rzyminskiego, vrzednika z Kożan grodeckiego, co pisze do mnie etc.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 69; тесаме стор. 71. — Листу нема в рукописі цілого лиш сей виїмок; з гори заголовок: „Z listu Zagorskiego z Jazwinek die 4 10-bris 1613".

98.

Промова виленського біскупа Шишковского на варшавськім соймі: козаки граблять Литву, треба післати їх на Московщину, може там втихомирять ся. — 5 грудня 1613 р.

...Mowiemy o zapłacie zconfederowanemu rycerstwu, a drugą rzecz niemniey potrzebną, czemu miiamy. Co będą po zapłacie te gromady czynic, albo my co z nimi, gdy sie nie roziadą, poczniemy. A pewnie nie roziadą, bo ci co domow swych nie mieli, co przed zołnierską małey condiciey beli, a rycerskim dziełem y potym w confederatię wszedszy, na dostatki na tytuły się zdobeli, aby ad priorem fortunam nie przysli, będą woleli zołnierskim, choc niespokoinym chlebem zyc y rosc y gromad sią trzymac. Rosprawiąm iedne confederati, spokoiem y obescie swe maiący do domow swych obrocą się, ci zas, ktorzy tego nie maią, a dopiero gniazdo swe założili szukaiąc, albo do drugich confederatow poidą, albo gdzie ich nie przyimą. (iakoz smoleńscy nie chcący tego y z inszych siła miar godni są wielkiei pochwały), osobne sobie gromady a podobno większe vczynią. A to inszych kozackich woisk na wszystkie strony pełno, co ich ani rzpta, ani Iego Kr. Mcz ani panowie hethmanowie zaciągali, ktore albo nas tu vstawicznie niewczasowac y niszczyc bendą albo z ktorym sąsiadem contra pacta et faedera powadzą. Patrzmy co nam wnet vczynią te kozackie gromady, co xięstwo lithewskie plondruią, y te drugie, co z rosprawionych confederatow sapiezynskich vrosły. Coz tedy z nimi czynic? Kiedybysmy beli in republica bene ordinata, albo ich securitate legum

uskromic y rozniesc albo extra limites ad nouas colonias wywiesc, a było by gdzie na Vkrainę od Tatar, tak iako krol hispanski przed kilką lat vczynił, ktory Mauros propter certas illorum insolentias ex regno Hispaniae in Africam transtulit; lec ze v nas prae postero ordine idzie wszystko, a swawola się rospuscieła, ze nec rex, nec lex hamowac iey moze, trudno te maedia, ktore w rządnych r. p. swym trybem idą, zazyc mamy, musim inszego sposobu szukac. Taką ich robotą, w iakiei się kochaią y w iakiei professią czynią, zabawiac. Robotę zaczęli w Moskwie, w Moskwie się niech konczą, bo gdzieindziei trudno. Nie nacieram na woinę moskiewską, bo iesli iuz kogo, tedy mnie, co na goscincu et quasi in publico diuersario wszystkich zołnierzow w biskupstwie mym mieszkam, dolegla, ale radzę to dobrze. Iako Moskwa nas pomięszała y gromad nabawieła, tak zas moze nas uspokoic, gdy te gromady nazad sie powrocą y tam osiedą.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 110—123.

99.

Інструкція послови до Туреччини в ріжних справах; козаки будуть покарані за своєволю, але причиною зросту козацтва татарські походи на Україну. — Б. д. (1613 р.).

Instructia do Turek.

Posel nasz, iako skoro doiidzie go odprawa z cancellariey naszey, naprzod z panem woiewodą kiiowskim, hetmanem naszem, porozumie się y zniesie się o punctach tego poselstwa, ktore iezliby panu woiewodzie kiowskiemu w czym poprawic się zdalo albo odmienic, pusczamy to pod zdanie iego, aby iako się tym czasem rzeczy podadzą y wedlug ostatniey wiadomosci o zawzięciu nieprzyiacielskim, o ktorym on snadniey z prędzey wiedziec moze, rzeczy diiugowal y posla inprimowal.

Iesliby w drodże albo u woiewody woloskiego albo tesz gdzieindziey s tymi, ktorzy nad woyski tureckiemi są przelozeni, widziec mu się przyszlo, niech po sobie dawa znac, ze z opowiedzeniem dobrey przyiazni od nas idzie dla zastanowienia pokoiu, dla pokarania tego, ze się o to z naszey strony staramy, aby swowolenstwa kozackie ukrainne były pokarane. Przeto bendzie im persuadowal, aby się zatrzymali dotąnd, asz się on z portey odprawi.

Przy oddawaniu listu cesarzowi po zwykłym pozdrowieniu y winszowaniu opowie mu imieniem naszem stateczną chęnc do dotrzymania przyiazni, w ktorey zawsze przodkowie nasi y my sami z przod-

kami cesarza tureckiego y z nim przez te kilkanascie lat trwali y nieodmiennie się trzymali.

Na audientiey u wezyra wywiesc to mu slusznymi ratiami, ze posylanie woyska w granice panstw naszych iest przeciwko przymierzu, gdysz iezliby iakie szkody od ludzi swowolnych stały się, to na rossądek ma bydz dano y zli maią bydz pokarani.

Wspomniec, iako wielką szkodę odniosly y ustawicznie odnoszą panstwa nasze z naiazdow tatarskich y woloskich, skąnd ustawiczne dzieią się incursie, lotrostwa, rozboystwa y przecie my rozumieiąc, ze się to nie z roskazania cesarskiego dzieie, woyny o to nie podnosiemy, ani tych zloczyncow z woyskiem za granicami nie szukamy, wiedząc, ze temu nalezy karac lotry, w czyiey się ziemi nayduią, by zas kiedy by się z woyskiem nastąmpielo przy zlych y dobrzy niewinnie cierpiec nie musieli. Więc między zamki, między woyska, między osady y praesidia naszę nie mogą wchodzic woyska cesarskie bez iakiego z obudwu stron zamieszania, lacna zwada między zbroynymi, a zwlascza, gdy się rozne woyska schodzic by miały. Sam rozum pokazuie, ze za małą przyczyną rychliyby z sobą, nizli z tymi, dla ktorych tam są zeslani, zatarli, utrzymac by trudno zaruszone ludzie. A ze z obudwu stron powinnismy przestrzegac pokoiu y namnieyszey nie dawac przyczyny do rozerwania starozytney przyiazni, potrzeba, aby te woyska, ktorym to kozakow szukac w panstwach naszych poruczono, odwrot uczynili. Juz my w granicach naszych, aby swowolni ludzie mieru nie mieli, postaramy się; wziął to iusz na się hetman nasz, ktoremusmy to z naprzednieyszymi z pp. senatorow naszych poruczyli, mieysca te tam, w ktorych kozacy przebywaią, rugowac, swawolą karac, kozackie pulki gromic, proznuiące ludzie, ktorzy się na łotrowstwa obracaią, w reze wprawowac; szedł tam z woyskiem naszem; mamy nadzieię w Panu Bogu, ze go tak posczesci, ze takich skarg na potym na łotrostwo nie bendzie, trudno się kryc bendą mogli. Iezliby tez w panstwa cesarskie bądz ziemię, bądz tez, iako zwykli, morzem posli, tam niech by ich karano, co snadno sprawic, gdysz tam w maley lidzbie uchodzic zwykli.

Wspomni do tego, iakie po te czasy szkody odniesli poddani nasi od Tatarow, ktorzy sie iusz nie tylko ukradkiem, ale całymi woiskami w granice panstwa naszego wpadaią, plondruią, palą, pustoszą, zaczym y to stąnd pochodzi iz ludzie ubodzy, ktorym chleb y zywnosc wydrą, nie mogąc się pozywic pracą rąk swoich, na rozboystwa się udaią, stąnd te kupy kozackie rostą. Niechby cesarz napomnial czara perekopskiego, aby się wedlug przymierza zachowal, aby panstw naszych nie naiezdzal.

Toz sie rozumiec ma o Tomszy, teraznieyszym hospodarze woloskiem, ktory nie tilko nie stara się o to, aby z obudwu stron pokoy byl zachowany y przyiazn między nami a cesarzem wcale zatrzymana, ale sam z swey strony wielkie daie przyczyny do rozerwania przymierza, ludzie swowolne przy sobie chowa, sprawiedliwosci z zloczyncow ukrzywdzonym nie czyni. Nie tak inni, ktorzy przed tym bywali, hospodarowie vczynili, to ich byla zawsze powinnosc tak nam, iako i cesarzowi tureckiemu dawac znac, kiedy się iakie lotrostwo gromadzielo, aby za przestrogą ludzie byli ostroznieysi. Mialby cesarz lego Mosc o tym wziąc dostateczną informacią y uczynic, aby ten czlowiek lekki nie dawal przyczyny do zaczepow y na przyiazne cesarzowi przyiaciele lotrostwa swego nie spuszczal, dokąnd w Woloszych rządzic bendzie, trudno się nam stąnd pokoiu spodziewac. Jaką odprawę odniesie, niech się stara, aby y my y hetman nasz prętko o tym wiedziec mogl y zatym do tego, co czas y okazya poda, rzeczy accomodowac.

Jezliby tam byli moskiewscy poslowie, dowie się posel nasz s czym przyiachali, iakie condicie podali, co otrzymali. Poda li się iaka wzmianka o tym narodzie y o zaciągu naszym do Moskwy, powie, ze pan moy maiąc sluszne przyczyny przeciwko Moskwie sam w ossobie swey obrociel się tam byl, gdzie znaczne prowincie mieczem wziąwszy y samę stolicę panstwa ich podbiwszy, przywiodl ich byl do tego, ktoreby im byl podal contitie, obiecali przyiąc. Prosili K. Jego M., aby im dal byl krolewica Iego Mosci Wladislawa za czara y pana ich. Ale Krol Jego Mosc widząc narod zdradliwy, panom swym niewierny, gruby, obludny, nie chcial tego pozwolic. Ma tam y teraz K. J. M. woyska swe, ktore ze im są ciężkie, szukaią pomocy, gdzie mogą, tak u pp. chrzescianskich, iako i tu u porty, ale nie masz przy czym się wiązac, lada wiatr, lada okazya odmienia ten narod, tak ze lubo się tym imieniem chrzescianskim szczycą, zaden krol ani monarcha nie wiąze się z nimi. Przed tym iakolwiek, poki trwały ich starozytnych czarow pochodzący plemiennikowie, mogl się na nie kazdy szlusznie oglądac, teraz większą część zniosl ich mocy K. J. M. pan moy, tak zeby naybardziey chcieli, bez pomocy y rady K. J. M. wskorac nie mogą, gdysz część ich wielka przysięgla zawsze stac przy krolewicu Jego Mosci Wladislawie, synu K. Jego M., y teraz trzymac się tego mocno, zaczym rozerwanie iest w tym narodzie.

Бібл. Ягайлонська рук. 100 стор. 362—4. З инших документів, що є побіч листу, можна означити дату на 1613 р.

100.

Султан Ахмед до Жиґмонта III; домагає ся рішучої кари на козаків, що роблять великі шкоди турецькій державі. — Б. м. і д. (перша половина 1614 р.).

Między wielkimi Jezusowymi pany naichwalebnieyszy, miedzy wielkimi pany mesiaszowi posłusznymi naywybranszy, wszystkich chrześcianow sprawy naprawiaiący, ozdoby, zgromadzenia y zacznosci pobudko y wielkich znakow panie, panstwa polskiego krolu Zigmuncie, ktorego koniec niech będzie szczęsliwy.

Wysokosc tego pisma cesarskiego gdy doidzie, niech wam będzie wiadomo, że teraz z wody ony, to iest z Dniepru, czaikami wychodzących granicami okreslonemi v dzierzawy panstwa naszego sie wdzieraiących y szkody czyniących kozackich łotrow, o ktorych zniesienie namiestnik nasz wielki ma, to przedtym z posłem waszym wielkim mowiąc, y coby tego za przyczyna była, pytaiąc, y responsu się upominaiąc. To iest iedno łotrostwo, ktory Polak, ktory Moskwicin, ktory Wołoszyn, ktory Multanin, z roznych narodow zebrawszy się, czas po temu upatrzywszy, broic zwykli, takie brodnie y szkody czynic, co ani krola pana naszego, ani innych panow wszystkich świadomoscią y potuchą albo poduszczeniem nie iest, tak rozumieycie, staraycie się, abyscie ich znieśli, od nas żadny przeszkody nie będzie, odpowiedział. Ci przeklęci im dali, tym więcy między nami moznego przyiacielstwa y pokoiu zepsowania przyczyną będąc, maiąc na pieczy wiarę y spraw cesarskich potrzeby, teras vromelskim beglerbekiem będąc miedzy wielkiemi pany, dobrotliwy pan Achmet basza, ktorego wysokosc niechai będzie zawsze, z trochą woyska na tych złoczyncow zniesienie y zgubę naznaczywszy, posyłamy. Tymze przeklętym, gdyby się kryc mieli, w mieisca waszym panstwom y granicom przynalezącym, zadną miarą wchodzic ani się wdzierac nie dopuszczaicie, spolnego pokoiu artikuły z waszy ze strony poki nienaruszone będą, z naszy strony takze nie naruszaiąc, zacnych przodkow naszych, (ktorych mieisce iest rai, nad ktorych grobem niech będzie swiatłosc boza), postanowienia czynic vczynnosc, pewno y nieomylno będziem, gwoli wam tedy, zebyscie wierzyli, napisawszy list nasz cesarski progu naszego wielkomoznego y zasłużonych czauszow, ktory sobie podobnymi albo rownymi iest, z posłusznym Vmyr czauszem posyłamy. Trzeba tedy pomienionego beglerbega z trochę woyska naznaczonego y posłanego iedno dla kozackiego łotrostwa zniesienia y wygubienia prawdziwie wiedziec. Co inszego nie rozumieicie, poki iako z przeszłymi przodkami naszymi w pokoiu y związku przymierza szanowac będziecie na szczerym poslaniu, mocno

z naszy strony takze przyiacielstva y viednoczenia albo pokoiu artykułow vczynnosci vmnieiszenia nie będzie; niech was tedy to nie obchodzi. To tez niech wam wiadomo będzie, ze przymierza zobopolnego wielki artykuł iest ten, przyjacielowi przyjacielem a nieprzyiacielem bydz nieprzyiacielowi. Teraz z naszego cesarskiego nastąpienia w krymskie panstwa dany, (przed nim niech wysokosc będzie), Dzian Bogerei, (ktorego zacnosc niech będzie zawsze,) w panstwo iego się wdzieraiący y zawieszenie się staraiący Siahin Gerei czar, ktorego wyzy mianowany cham pogromiwszy, uciekaiącym uczynił, uciekłszy y w granice wasze vszedłszy, zachowywa się. Temu to zdraicy albo przeciwnikowi wszelaką vczynnosc y przytulenie się uczynic zamyslili, oznaimiono nam iest. Iawno iest, ze ten niespokoinik y buntownik taką sprawą złemu przyczyną będąc, y ze iest naszy wielmoznosci nieprzyiacielem; wiadomo nam iest, przyiacielstwu należąca rzecz to iest, temu przeciwnikowi potuchy nie czyniąc, według obiecanego przymierza y artikułow tego pomienionego nie przechowywaiąc y w panstwach waszych mieisca mu nie daiąc, w ręce go przywiodszy, to iest poimawszy y godnymi ludzmi do progu gniazda wielmoznosci naszy odeslicie, iako za zacnych przodkow naszych waszy przodkowie zwykli byli czynic. To iest przyiacielstwu należąca rzecz. Za łaską bozą woysko nasze niezwycięzone tam gdy przidzie, to łotrostwo poganskie do panstwa waszego unikaiąc, zakryc się y obrony szukac będzie, wy tedy, ktoregokolwiek dostaniecie, mieczem zgubic, a przyiacielski sposob mocno zachowac starac się będziecie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 231—3. Заголовок: Copia listu od cesarza tureckiego do krola polskiego. — Дату означаю з листу короля ч. 103, що є відповідю на султанське письмо.

101.

Турецький везир до Жиґмонта III: повідомляє, що розбив козаків на морі і жадає кари на своєвольних. — Під Тегинею, б. д. (перша половина 1614 р.).

Iesli dla przijazni, ktora iest miedzy nami, pytac sie W. K. Mosc będzie o naszym powodzeniu, wiedz ze W. K. Mosc z łaski bozy w dobrym zdrowiu będąc y za szczęsliwe panowanie cesarza Iego Mosci pilnie Pana Boga prosząc, na strazy pograniczny iestesmy, y o ubogich poddanych spokoinym zyciu usilnie staramy się. Przytym ze kozacy złoczyncy na granicach panstwa polskiego co dzien się zbieraią, panstwa cesarza Iego Mosci plundruiąc, niezgody y roztyrki czynili, aby się tym złoczyncom droga zawarła, roskazał cesarz Iego Mosc na mieisce Gaziler Garents (to iest zołnierskiey przeprawie) zamek

zbudowac y mnie, przyiaciela Waszey Krolewskiey Mosci, tego roku na tuteczne granice posłali, o czym napisawszy list przyiacielsky, przez Achmeta. sługę starego naszego odwiecznego dawnosmy dali wiadomosc W. K. Mosci, wiedząc, ze W. K. Mosc przyiaciel nasz trzyma stateczną przyiazn y miłosc z cesarzem Jego Moscią naszym, (ktory iest ucieczką y obroną wielkich monarchow), i kiedyzmy iuz na granice przyszli, postaniec W. K. Mosci do porty szczęsliwy przyiechawszy, na diwanie przed wielkim wezerem powiedział y obiecał, ze przerzeceni złoczyncy kozacy napotym nigdy nie maią takich kup y gromad czynic y ze W. K. Mosc staranie czynisz, aby kraiu cesarza Jego Mosci nie szkodzili, czemu vwierzono y posłano do W. K. Mosci czausza z listem cesarza Jego Mosci, ktorego respons ieszcze cesarza Jego Mosci nie doszedł. Będąc na potym przyiaciel W. K. Mosci na granicach pod Techynią az do przeprawy Bochowy, wziąłem viadomosc, ze kozacy znowu zgromadziwszy się, w azyackim kraiu leżące miasteczko cesarza Jego Mosci, Synopęn nazwane, bez wiesci wpadszy, złupili y zplądrowali. A yz armata nasza była w Białogrodzie niezła y tymze kozakom łotrom pod Oczakowem zastąpiła, y tam za pomocą bozą, iedni szablą pobici, drudzy v morzu potopieni, a niektorzy z kilką statkow albo czołnikow vciekli, y na granice polskie do Czerkas, do Korsunia vszli y gdyzmy iuz byli na tym woisko za nimi posłac, aby te zamki y połąmki gdzie oni mieszkaią, brano y znoszono, zony, dzieci znąno[1]) y tam ten wszystek krai plundrowano, kilku więzniow albo ięzykow dostano, ktorych kiedy pytano, skąd kozacy wychodzą za czyim poduszczeniem y otuchą takie występki czynią, tych zameczkow y połąmkow, w ktorych mieszkaią, starostowie y panowie co zacz są, te zdobyczy, ktore z panstw cesarza Jego Mosci biorą, y komu oddaią, dali pewną sprawe, ze te połąmki są pod władzą y sprawą W. K. Mosci, ze zdobycz, ktorą biorą, do manasteru W. K. Mosci y pogranicznym panom daią. A krotce cokolwiek złego czynią, wszystko z poduszczenia y otuchy panow Waszey Krolewskiey Mosci y zacnych szlachcicow na granicach będących maią. Zaczym gdysmy mieli intentię posłac tatarske y insze woiska, przyszedł do nas list z tym: poniewaz yz posłowie W. K. M. v porty będący takze y kupcy obietnice y przysięgi uczynili, ze na potym nigdy kozacy zgromadzac się ani takowych szkod nigdy czynic więcy nie maią, y w liscie W. K. Mosci było, ktory był W. K. Mosc posłał, zeby na granice polskie woysk tureckich nie posyłano, ze krolowie polscy od dawnych lat byli szczerymi przyiaciołmi, ze kozacy łotrowie będą pokarani według swy obietnice, bądz te złoczynce zburzą, bądz przeciwko postanowieniu swemu

[1]) znąno мабуть замість: rzniono.

tych, ktory się na takowe złoczenstwo y zbrodnie udaią, karac nie[1]) zaniedbaią. Pokibysmy z ty miary rozkazania cesarza Iego Mosci nie mieli, abyzmy się cierpliwie zatrzymali y przyiazni W. K. Mosci nie naruszali, o tym yz nam do W. K. Mosci y do panow na granicach W. K. Mosci będących pisac roskazano, list przyiacielski napisawszy, przez Noego, cesarza I. Mosci czausa, na granicach W. K. Mosci będącemu hetmanowi posłalimy, ktory iako prędko będzie W. K. Mosci oddany, mamy nadzieię ze W. K. Mosc pilnosc y staranie vczynisz, aby przerzeczeni złoczęncy byli pogromieni y zeby z tych łotrow kozakow na W. K. Mosci będących granicach znacnieiszy y przednieiszy y do takowych szkod y złosci pomoc daiący ostrze surowie bez omieszkania byli pokarani. Tak zeby cesarza Iego Mosci budynek y związek przyiazni tym się lepiey utwierdził. Wkrotce starac się W. K. Mosc będziesz, aby od tych kozakow, ktorzy to miasteczko splundrowali, wszelakim sposobem dostawszy y według obietnicy swy przednieiszych y znacznieiszych srogo skarawszy, chęc cesarską Iego Mosci pozyskał y przyazn swą cesarzowi Iego Mosci oswiadczył. A iakim sposobem pilnosc y staranie W. K. Mosc vczynisz y dasz W. K. Mosc znac, abym ia tez W. K. Mosci przyiaciel dla przyiazni dał cesarzowi Iego Mosci o tym dostateczną sprawę, iako się w tym szczerosc cesarzowi I. M. pokazała, zeby cesarz Iego Mosc, dowiedziawszy się z pokazania W. K. Mosci, tym więtszy chęci miał przyczynę. Tego zyczemy, aby ubodzy poddani w pokoiu zeli, ze kozacy ci od kilku lat udali się na takie złoczynstwa, a nie chcą bydz spokoynymi, musi za tym do tego przysc, ze się cokolwiek pokoiowi y spolny przyiazni przeciwko stanie y na czyią się stronę oboiga poddanych wzdychania obrocą. W. K. Mosc wiesz. Co się ma nad to więcy pisac, czegobyś W. K. Mosc nie wiedział. Za tym pozdrowienie zwykłe. Na polech pod Techynią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 325. — Заголовок: List od wezyra do Krola Iego Mosci.

102.

Члени люблинського трибуналу до Жиґмонта III; повідомляють, що дають прольонґацію речинців членам комісії на козаків; натомість не будуть відкладати трибуналу, бо самі інтересовані не бажають собі сього. — Люблин, 30 червня 1614 р.

Naiasnieyszy miłosciwy krolu, panie nasz miłosciwy.

Iako z pierwszych listow Waszey Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego, tak y z teraznieiszego, ktory nam iest oddany przez

[1]) в рук. „nie“ пропущено.

pana Trzebinskiego, sekretarza Waszey Krolewskiey Mosci, iusz po kilka kroc przekładac raczysz, Pana Boga prosimy, aby Waszą Krolewską Mosc w dobrym zdrowiu chowaiąc, w zabieganiu tym niebespieczenstwom posilac raczył. A zycząc, aby się tym niebespieczenstwom iako napilniey zabiegac mogło według zdania Waszey Krolewskiey Mosci, pozwalalizmy exemptii in personalibus actionibus Ich Mosciom panom commisarzom, ktorzy na vskromienie swowolenstwa kozackiego są od Waszey Krolewskiey Mosci naznaczeni. Nawet zeby się y nikt nie ubespieczał sądami tutecznymi, kazalizmy te niebespieczenstwa po kilkakroc przes woznego publicowac, aby kazdy o nich wiadomosc miał. Napominanie Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego z strony limitatiey trybunału wdzięcnie przyimuiemy. Lecz na to patrzemy, ze do tych czaszow nikt taki nie był z panow obywatelow woiewodztw vkrainnych, ktorzy są naibliszy tych niebespieczenstw, aby prosic miał o limitatii trybunału y owszem proszą y solicytuią, ile się razy dowiedzą, ze o tey limitatii namawiamy, abyzmy sądy nasze continuowali do czasu zwykłego. Patrzyc tedy będziem, co Wasza Krolewska Mosc z Ich Mosciami pany senatorami na ty conuocatii postanowic będziesz raczył, oczekiwaiąc lepszych y pocieszniejszych nowin y obwieszczenia tak od Waszey Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego iako y od Iego Mosci pana hetmana.

Oddawamy za tym vnizone posługi nasze do łaski Waszey Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego. Datum, Lublini die vltima iunii 1614.

Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego vnizeni słudzy y wierni poddani.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 264—5. Заголовок: List panow tribunalistow do Krola Iego Mosci.

103.

Жиґмонт III до султана Ахмеда; на козаків виправлено комісію, що має покарати їх своволю; Туреччина повинна стримати Татар. — Варшава, 8 липня 1614 р.

Serenissime ac potentissime princeps. Cum nobis significatum esset, in ditionibus serenitatis vestrae, quae regnis provinciisque nostris confines sunt, homines ad arma cogi, exercitus scribi et bellum decerni, non magnopere primo commouebamur, rati id fieri non modo preter voluntatem, sed etiam preter scitum serenitatis vestrae, autoresque eiusmodi motuum existere eos, quibus pacis commodis belli rapinae gratiores sunt, quique vetusta et inter nos maioresque nostros serenissimos reges Poloniae et serenitatis vestrae inclytosque eius proge-

nitores amicitiam coalescere ac firmam et stabilem conseruare aegre ferunt. Eramus praeterea nobis optime conscii nihil a nobis profecto esse, quod animum Serenitatis Vestrae offendere posset, nihil eius modi factum, quod factis faederibus ac bonae vicinitati esset contrarium. Ad id quoque efficiendum, quod postremis litteris suis S. V. a nobis fieri petebat, ut kozacy, gens aeque nostris ac S. V. ditionibus infesta ac perniciosa in ordinem redigeretur, manum admouimus. Licet enim difficile admodum est homines ex variis nationibus collectos et latebris importuosi fluminis sese occultantes, funditus extirpare, quidquid tum hac in re effici posset, cum id nobis conandum putassemus. eiusque rei causa principes senatus cum suppremo exercitum capitaneo eo missimus, plane nobis persuadebamus, non modo nos officio pacis et amicitia studiosi vicini satis fecisse, verum etiam desiderio S. V. abunde respondisse. Dum eo aut nos molimur atque omnes occasiones, quibus amicitia nostra mutuo laedi posset, submonemus, iterum nuntiatum nobis Tartoros iminere finibus nostris, beglerbecum Romanorum cum exercitu esse, procinctu Valachos Moldavosque accingi. Venit postremo generosus Humen czausius S. V. cum litteris, quibus consentaneo iis, que nobis significabantur, perscripta sunt. Scribit enim S. V. se cosacorum iniuriis adductum ad eos extirpandos coercendosque mittere exercitum petitque, ne id in eam partem accipiamus, quasi aliquod periculum ditionibus provinciisque nostris inde emineret vel iuncta cum S. V. inclytisque illius maioribus pacta et foedera eo modo violari existimaremus; postremo, ut Sehin Gereum Tartarum S. V. rebellem, quasi is in ditionibus nostris esset, captum ad S. V. transmitteremus. Equidem quoad primum attinet, mirari non possumus, id S. V. quemcunque persuadere conatum esse, quasi exercitus is, quem contra kozakos se mittere significat, citra bannum provinciarum nostrarum non modo bellum istic gerere, locaque, quibus kozacy se continent, scrutari et peruestigare, sed etiam pacate versari et subsitere possit. Ea enim est ratio locorum illorum, ut vastae illae camporum solitudines nostra dicione contineantur atque istic nobiles aliquot ciuitates et castella praesidiis nostris insessa habemus, quae tantum abest, ut receptum kosacis praestent, vt quotidiana potius certamina praesidiorum nostrorum praefecti cum illis suscipiant, infestosque eos in iussu et mandato nostro armis persequantur. Iam vero hoc ipso tempore misimus eo suppremum exercitus nostri praefectum, illustrem et magnificum Stanislaum Zołkiewski, huis rei causa exercitu copiisque nostris instructum, eique mandauimus, ut cum iis, quos illi ex primariis senatoribus nostris, ut tanto melius id manus exequatur, adiuximus, totam illam prouinciam perlustret, homines uagos, latrociniis et praesidiis faciendis assuetos ac rapto viuere solitos

puniat, agmina kozakorum dissipet, et penitus in ordinem redigat, et ne amplius in ditiones nostras recurrere atque inde excurrere possint, loca opportuna praesidiis firmet. In ea cura versatur iam suppremus exercitus nostri capitaneus et non pridem ita iussu illius aliquot iam turmae kozakorum profligatae sunt, capti complures, qui autores perniciosae factionis erant, Camenetiamque, ut istic de illis supplicium praesente S. V. czausio summeretur, remissi idque iam pridem factum fuisset, si is, qui apud nos fuit, S. V. czausius ex itinere regredi voluisset. Quanto autem id periculo foret ditionum utrinque nostrarum, si loca ab exercitu nostro insessa copiae S. V. ingrederentur, armatique homines in vicinis locis consisterent, S. V. aestimandum relinquimus. Quisquis sane autor est S. V. eius modi consilii, illum nos alienum a pace et mutua concordia animum gerere et belli occasiones captare arbitramur; neque enim fieri posset, quin inter armatos utrinque exercitus eam commiterentur, quae mutuam amicitiam interrumperet: nam et in itinere faciendo et in commeatu, qui nonnisi a nostris hominibus haberi istic posset, expediendo, etiam si magna cautio adhiberetur, euitari non posset, quin certaminis occasio non praeberetur, neque vero pacta ipsa et foedera sinunt, ut alter alterius diciones ingrediatur suosque hostes in aliena provincia armis prosequatur, multa enim incommoda hinc orirentur eveniuntque, ut neque inter amicos et foedere obstructos principes tuta securaquae esset amicitia, quinimo suspecta omnia redderentur. Suis quisque finibus sese teneat, necesse est, ut ab alienis dicionibus abstineat, id et nos aequum censemus et praescripti faederis formula idem fieri iubet. Permittat S. V., ut kozakos aeque ac ipsimet inuisos habemus, nostris exercitibus nostrisque armis prosequamur et puniamus. Si qui vero eorum in ditiones S. V. transierint, in eos vicissim iubeat animaduerti S. V., Tartaros vero exerceat, ne in nostras ditiones sine ulla causa excurrant, neque hominibus nostris omnibus fortunis per eos exutis eam necessitatem imponant, ut victum quaerere et agminibus kozakorum se adiungere cogantur. Haec ita a nostris et S. V. maioribus obseruata fuerant, eorum vestigiis nunc quoque nobis insistendum et neque commitendum, ut levissimorum hominum causa pax et amicitia tanto temporis spatio sacretissime culta dissoluatur. Quod hanc fiet, si S. V. exercitibus demandabit, ne fines nostros attingant, ne ditiones nobis subiectas ingrediantur. Quod autem ad Sahin Gereum attinet, non nos latebat illum rebellem S. V. armisque victum et profugum esse. Quam ob rem alienum a nostra amicitia putauimus, quamuis ille patrocinium imploraret ad nosque cum exercitu transfugere vellet, dare receptum eiusmodi homini, quem infestum S. V. atque inimicum fama acceperamus, neque

passi sumus, ut vel pedem in ditionibus nostris poneret, vel cuiusque auxilio subleuaretur, neque tunc quonam confugerit et ubi lateret, hactenus compertum habemus. Quod si deinceps in ditionibus comparuerit, dabitur a nobis opera, ut in eo ad officium redeundo ex praescripto faederis nos S. V. amicos exhibeamus. Haec ad litteras S. V. respondendum putauimus. De cetero S. V. ita de nobis existimet nos nemini eorum, qui inter amicos S. V. censentur, in colenda amicitia pactisque obseruandis cedere velle, quod quam diligenter hactenus maiores nostri et nos ipsi praestiterimus, memoria rerum retroactis seculis gestarum testato et ea, quae nobis iam imperio obtinentibus acciderunt, ad ipsum luculenter comprobant, adeo, ut nec amplissimorum commodorum fructus, nec coniunctissimorum nobis sanguine principum inuitatio nos ab amicitia S. V. abstrahere nunquam potuerit. Cupimus S. V. diu sospitem esse et prospera frui valetudine. Datum Varsauiae die 8 iulii, anno 1614.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 234. — Заголовок: Respons ad literas imperatoris Turcarum.

104.

Фелікс Криский, канцлер. до великого везира; козаки будуть невдовзі покарані королівським військом; треба стримувати Татар від походів. — Варшава. 8 липня 1614 р.

Vetus erat ea consuetudo, ut de publicis negotiis non modo principes inter se conferrent, verum ii quoque, ad quos negotiorum supprema cura spectat, quique in rebus administrandis principum suorum cives obeunt, mutua inter se consilia communicarent; pertinebat eo res magnopere ad conseruandam amicitiam principum pacemque et concordiam inter subiectos pupulos tuendam et stabiliendam. Ego duobus iam ad serenitatem dominum meum clementissimum serenissimi Turcorum imperatoris czausiis hoc animo missis hac in parte officium illustrissimae dominationis vestrae et amicae erga me voluntatis significationem desideraui, nam nec prior, nec is, qui nunc revertitur czausius, vllas ad me litteras illustrissimae dominationis vestrae attulit. Proinde ne neglecta consuetudo suspitionem aliquam intermissi officii pariat, visum est mihi his litteris compellare illustrissimam dominationem vestram, cui inprimis studia officiaque mea defero, deque mea erga illustrissimam dominationem vestram optima voluntate, illam bene sperare volo. Audio illustrissimam dominationem vestram ita esse animatam, ut non temere cum vicinis principibus bellum suscipiendum esse amicitiamque dissolvendam serenissimo imperatori suadeat. Idem

quoque mihi semper visum est, raroque existimaui eos, qui bella non necessaria esse sumenda censent, quorum exitus caede hominum, vastitate agrorum, incendiisque vrbium definire consueuit, quae qui fieri desiderat, eum ego ab omni humanitate alienum esse puto. Fieri sane non potest, quin inter vicinos populos iniurae multae fiant, neque enim ullum regnum adeo felix est, ut malis et pernitiosis hominibus careat, sed isti priuata animadversione coerceri possunt. Praestitit id semper Regia Maiestas dominus meus, quantumcunque in eo fuit, summam adhibuit diligentiam, ut kozakos, genus hominum vagum, ex variis nationibus collectum in ordinem redigeret, ubicunque ditionibus S. R. M. comparere eos contigerit, seueras darent iussu Regiae Maiestatis poenas, ac nunc tanto magis, postquam id ipsum serenissimum Turcarum imperatorem cupere Regia Maiestas intellexerit. Misit iam R. M. suppremum exercituum suorum praefectum cum principibus senatus sui, qui peruestigarent explorarentque latebras, ex quibus eiusmodi latrocinia prodire solent, punirent denique, paenis afficerent noxios istos homines. Quod si vel in ditiones serenissimi Turcarum imperatoris transfugerint vel naues, ut plerumque facere consueuerunt, conscenderint, vestrorum erit partium transfugos istos nemini fidos intra fines provinciarum vestrarum comprehensos paenis suppliciisque afficere, ita si nunquam tuto subsistere poterint, brevi extinguentur. Illustrissima dominatio vestra vicissim det operam, ut Tartati prohibeantur, nec, quod saepe faciunt, furtiuis excursionibus provincias nostras populantur, hic enim reuera fomes est et origo kozakorum, nam homines spoliati et exuti bonis facile ad latrocinia animum adiiciunt, quo victum quaerant, atque ita agmine facto, kozakorum istorum numerum augent. Relinquant Tartari fines nostras, permittantque homines agro colendo et labore proprio pacate victum sibi quaerere, facile ex nostra parte cessabunt latrocinia; haec illustrissima dominatio vestra sua cura et pacis studio efficere contendat. Ego quoque daturum me operam recipio, ne occasiones violandae amicitiae praebeantur, atque, ut ea, que ad contestandam mutuam beneuolentiam pertinent, facilius expediantur. Idque efficiet illustrissima dominatio vestra, quod et exercituum praefecto et pallatino Valachiae et Moldauiae serio demandetur, ne internuntios S. R. M. morentur, tutusque et securus transitus illis pateat, cum id iure gentium ab omnibus notionibus sacrosancte observari sancitum sit, neque aliter amicitiae rationes et de mutuis negotiis transactiones constare efficique possent. Vicissim quoque serenissimi Turcarum imperatoris litterarum latoribus et nunciis liberum erit per diciones locaque, in quibus R. M. exercitus versantur, comeare. Intellexi Moscorum quosdam venisse ad serenissimum Turcarum impe-

ratorem; quid velint istic vel cuiusue legationem obeant, nescio; gens haec folax, et calumniis assueta in colenda amicitia inconstans serendarum discordiarum miro artificio praedita, id ita esse experta est R. M. ac proinde, quamuis in serenissimum principem Vladislaum Regiae Maiestatis primogenium dari sibi postularint, illius imperium agnoscire et subiicere velle, vetuit eam conditionem neque genti faedifragae filium suum in spem maximorum regnorum concidere voluit, ex aliis quoque illustrissima dominatio vestra idem cognoscit et re ipsa experietur. S. R. Mtas illiusque maiores serenissimi reges Poloniae, qua fide et qua sinceritate cum serenissima othomanica familia amicitiam semper coluerit, notum est illustrissimae dominationi vestrae[1]); qui me presente, quae ab illustrissima dominatione vestra in mandatis habuit, Sacrae Regiae Magestati fideliter retulit. Quod reliquum est, cupio illustrissimam dominationem uestram bene valere eique mea studia defero. Datum Varsauiae, 8 iullii anno 1614.

Illustrissimae dominationi vestrae amicus beneuolentissimus Felix Kryski, Regni Poloniae Cancellarius.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 240. Заголовок: Illustrissimus dominus cancellarius regni suppremo vesiro.

105.

Станїслав Жолкевский до членів трибуналу в Пйотркові; повідомляє, що Турки приближили ся до границї, погромили уходників, ставлять замки коло Очакова і Балаклея; козаки пішли на море перед 2 місяцями, але не вернули ся дотепер. — Рідка Дуброва, 26 вересня 1614 р.

Iasnie Wielmozni miłosciwi panowie bracia moiey (sic) miłosciwi y łaskawi.

Rozumieiąc rzecz bydz należącą powinnosci moiey, zem iest urzędnikiem rzeczypospolity woiennym y strozem granic koronnych, abym za czasu zwiedał o niebespieczenstwie, a iakom Iego Krolewskiey Mosci panu naszemu miłosciwemu o nim dawał znac, tak wszystkę Koronę ostrzegal, czyniłem to, ile mi sposobow stawało, aby na powinnosci moiey w służbiech Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity nic nie zeszło. Dawałem za czasu Iego Krolewskiey Mosci znac o woiskach tureckich, ktore się zbierały w Grecyi, w Macedonyi, w Tracyi, w Bułgaryi, głos ten puszczaiąc, ze do panstw koronnych. Obwieszczałem y o hetmanie, ktorego cesarz turecki na tę expeditią wyprawował, y dawałem znac y do Ich Mosci panow deputatow przeszłego tribunału, podawałem y radę swoią, iakoby istò statu rei publicae bes

[1]) Тут очевидно пропущена частина періоду; дальші слова відносять ся до турецького посла.

wielkiego zawodu priuatorum, ktorzi maią moznosci swe w tych kraiach, do tego się przyczynieniem rzeczpospolita w tym razie wesprzec się mogła. Lec ysz Ich Mosc panowie deputaci nie chcieli tych ossob od sądow vwolnic, in lubrico zostawało teras bespieczenstwo rzeczypospolity. Nastąpił ten hetman cesarza tureckiego, o ktorymem dawał znac, z wielkim woiskiem, zebrawszy się z woiski tatarskimi i hospodarem wołoskim y hospodara multanskiego ludem, postawiwszy most v Hezynie na Niestrze, przeszedł na tę stronę Niestru, o same się prawie granice koronne vcieraiąc. Primis diebus septembris poszedł ku Oczakowu, buduie tam cos dla zamknienia portu w limieniu, gdzie Dniepr z Bochem w morze się oddaią, buduie y zamek Balakley szesc mil iakoby ponisz od Oczakowa nad Bochem. Bywał tam przedtym kiedyś zamek, są y teras ruiny; rzeczka Czapozaklei w tamtym mieiscu do Bochu przychodzi. Naszych ludzi, ktorzy zwykli na ryby, dla zwierza na tę pustynią chodzic, iednych pobili, drudzy, kto mogł, pouciekali. Tatarskie woiska rozbiegły się ku gorze po Nadbozu, osmnascie mil tu od tego mieisca, gdzie ia iestem, stoią. Taką mam sprawę, oczekiwaią przybycia cara tatarskiego samego y skoroby car przyszedł, o ktorym oznaimił mi hospodar wołoski od Oczakowa, ze iusz iest, mieszkac nie będą, choc Turcy będą budowac, ale Tatarom pewnie bydz do panstw rzeczypospolity. Zwoływą (sic!) do ratunku, kogo mogę. Iego Mosc pan krakowski zebrał niemały poczet ludzi swych, ktorzy tesz obozem leżą pogotowiu. Książąt Ich Mosci Zbarawskich sludzy y ludzie vkrainni są takze pogotowiu. Ich Mosc panowie obywatele woiewodztwa bracławskiego na przeszłym seimiku deputackim, obrawszy sobie za starszego Iego Mosci pana starostę wynickiego, z chęci swych, czuiąc o tak bliskim a strasznym niebespieczenstwie, obiecali się do woiska stawic. Zesłałem się z kozaki zaporowskimi, iako z ich przyczyny do tego zatrudnienia rzeczpospolita przychodzi, zeby y oni w tym niebespieczenstwie do woiska się brali. Wszystkim obwieszczył Vkrainie, zeby in communi salute tuenda zbierali się do woiska, zeby za pomocą bozą nie dac nieprziiacielowi pociechy. Co iedno mogę, czynię y czynic nie zaniechą (sic!) w daniu odporu nieprzyiacielowi, zebym mogł Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity służyc. Y to pewnie nie mnieisze niebespieczenstwo, ze cesarz turecki tym budunkiem podsiada y podmyka się pod granice koronne. Mniemam, ze Iego Krolewska Mosc będzie raczył złozyc wrychle seim y będzie raczył o tym proponowac na seimiki. Raczcie to Waszmosc podac między bracią, niech nie zaniechywaią zawczasu o tych niebespieczenstwach radzic, ne quid detrimenti respublica capiat. Coszkolwiek tu iest, rozumiałem rzecz bydz należącą powinnosci moiey, wszem moim miłosciwym panom y braci

o tym oznaimuię. Oddaię zatym służby me braterskie w łaskę Waszmosciow moich miłosciwych panow y braciey. Dan z obozu v Redki Dąbrowy, 26 septembris anno 1614.

Waszmosciow moich miłosciwych panow powolny brat y sługa Stanisław Zołkiewski, woiewoda kiiowski.

(Karteczka w tym liscie była taka): Zdało mi się y to waszmosciom mym miłosciwym panom y braciey oznaymic, ze kozacy zaporowscy przed osmią. dziewiącą niedziel[1]) niemałym woiskiem kilka tysięcy ich poszli na morze, iako mi dano znac z Białogrodu y hospodar wołoski, przeszedszy poprzeg Czarnego Morza, na azyiskim brzegu niedaleko Trapezuntu kraie spokoine y od dawnych czasow nieruszane woiowali.

Credibile est, ze szkody niemałe poczynili Turkom, ale sami dotąd nie wrocili się y towarzysze ich, ktorzy tu v mnie byli, powątpiali barzo, zeby się z nimi kiedy mieli widziec. Iest y to, ze Turcy zastąpili im w porcie v Oczakowa y obwarowali potężnie, zeby ich nie puscic w Dniepr. Ale tym więcy obawiam się, zeby posrodkiem morza z tak małymi statkami tempestas rozrzuciła, potopiela ich. Iuszby im dawno czas, zadnego do tego czasu nie słychac.

(Tituł listu): Iasnie Wielmoznym, miłosciwym panom y braciey Ich Mosciom panom deputatom sądow tribunalnych w Piotrkowie na sprawiedliwosci swięty zgromadzonym.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 274—277. Заголовок: List Iego Mosci pana hetmana do Ich Mosciow panow deputatow tribunalskich.

106.

Румелійський беґлербеґ до Станіслава Жолкевского; козаки пограбили Синопу, були побиті Турками і частина їх тікла в Польщу; жадає покарання своєвольних. — Бендер, б. д. (1614 р.).

Potenti inter sublimes nationis Messiae, glorioso magnorum Iesum profitentium, regni Poloniae confiniumque illius capitaneo felicem dierum exitum, salute atque pari amicitiae benevolentiaeque nostrae significatione praemissa.

Notum facimus, quod cum ea, quae hactenus in quotannis damnis et iniuriis excellentis potentissimique imperatoris nostri bene custodita regna iteratis vicibus afficere non intermittatis, ad capescendam tam insolentem, quae in dies crescere videtur audaciam, paenamque de malefactoribus illis euersis illorum regionibus at receptaculis,

[1]) Значить ся — при кінци липня чи на початку серпня.

arce ibidem exstructa promerito sumendam, feliciter nos hoc anno una cum Tartaris, Thanae et Graeciae exercitus parte in haec confinia venisse. Cui negotio cum intenti essemus, serenissimi imperatoris nostri mandata quam diligentissime exequi vellemus, eadem illa colluvies denuo congregata Synopen, felicissimi imperatoris nostri oppidum, ex altera parte ex improviso aggressi in praedam verterunt. Interim qui ad Oczakouiam triremium nostrarum erat exercitus intercluso illis itinere, obuiam factus, post parui temporis conflictum gladiis suis divina faciente gratia sceleratos illos confoderunt, pars aquis mersi, complurimi capti sunt, quicquid reliquum fuga elapsum in Poloniae regni confinia, in tutum se recipientes vindicandi nobis occasionem ademerunt. Iam qui in conflictu illo praecipui a nobis capti sunt, sufficientem nobis fecerunt relationem, inde nimirum veniant, quorum nutu et conniuentia tam multa mala perpetrant, quibus in arcibus degant, et qui artium domini, quo ex ditionibus rostris capti adducantur Turcae, eorumque facultates, quomodo confinium illorum rectoribus monasteriisque bona praedae pars cedat, et quod rerum adeo conscii sunt omnium. His ita ab istis, qui in potestate nostra sunt, relatis, persequendos fuga elapsos, meritamque cum de illis ipsis tam ditionibus ac receptaculis illorum paenam sumendam duximus, sed interuenit ab excellentissima parta potentissimi imperatoris mandatum, cuius summa fuit: regem nimirum Poloniae post acceptum mussulmanici exercitus in confiniis, nuntium litteris his de rebus missis sancte promisse dignum de cozacis melefactoribus supplicium sumpturum nec ullum post haec illorum cetum, qui ditionibus excellentissimi imperatoris nocere possit, fieri passurum, tantum hoc petere, ne praetextu kozakorum exercitus caesareae maiestatis regiones illius intrent. Qua cum potentissimus et augustissimus imperator noster pro eximia sua erga amicos gratia et benignitate rata habere voluerit, mandauit nobis, ut quoad fides hac in parte data executioni mandatur, a confiniis regni Poloniae abstineamus, nec ulli exercitus Tartarorum ingredi ea permitteremus. Huic mandato inhaerentes cohibitis exercitibus musulmanicis, qui iam ad aquas conuenerunt, (cum modo Poloniae rex potentis imperatoris nostri antiqua amicitia et faedere conunctus sit, nec sine insigni subditorum damno confinia illa ab exercitu nostro peti possint), ex confiniis statim nostris gradum recipientes, benigne quod certi aliquid hac in parte a vobis afferatur, constitimus. Ista quod certius vobis constare possint, per litteras significando duximus; datae sunt aliae quoque ad regiam maiestatem amicae nostre litterae, quas per excelsae portae Magnificum omnique honore dignum Nurycz czausium mittimus. Hic cum aduenerit, nihil omnino detinetur, sed contentis

litterarum nostrarum regi Polonae amico nostro perscriptis fidem sublimi portae datam promissamque, quam diligentissime in memoriam illi reuocabitis, czausium vero ipsum mature expeditum, (ne usquam rei bonae in mora sitis), ad nos remittere. Maleficis etiam in confiiniis nostris seuere castigatis, quicunque contra foedera pacemque publicam facere praesumpserit, coerceantur, breuiter quidquid potentissimi imperatoris nostri gratiam offendere possit, serio caueatis pro certo habentes, quod si in posterum pessima ipsorum kozakorum colluuies in confiniis nostris congregata denuo ditionibus felicissimi imperatoris nostri detrimentum aliquot intulerit, nulla posthoc excusatione admissa, faederis pacisque publicae violatores eritis, vobisque adeo ipsis regionum, incolarum, subditorum excidium, uxorum vero filiorumquae captiuitatem et vincula imputabitis. Quem ante hoc ad vos cum litteris nostris misimus nuncium, miramur nondum rediisse; ii, qui amicitiae bonaeque vicinitatis erga homines vtrinque mittuntur, sine mora quocunque tandem cum responso expediendi sunt. Confidimus hunc, quem iam mittimus, czausium vlterius non progressum, sed mature vestris cum litteris ad nos rediturum, qui hyemis intemperiem effugere et tempestiui ad nos venire possit. De caetero saluere et feliciter valere vos cupimus. Datum in arce Bender.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 284—6. Заголовок: List beglerbega vrumelskiego. Що лист писаний до Ст. Жолкевского видно із відповіди, пор. ч. 109. Рік означаю на підставі иншихъ актів, між котрими сей лист містить ся, — 1614.

107.

Королівська комісія повідомляє, що уконституувала ся, приняла козацьких послів і подала їм такі услівя: 1) козаки мають мешкати на Запорожі і повнити оборонну службу, 2) зате дістануть платню 10.000 золотих і 700 поставів сукна, 3) в королівських і приватних маєтностях можуть мешкати лиш за дозволом властителів, 4) Терехтемирів має бути лиш шпиталем, не місцем зборів. — Житомір, 15 жовтня 1614 р.

Ianusz Xiąże Ostrowskie, castelan krakowski, włodzimierski, białłoczerkiewski, kaniewski, bochusławski, czerkawski, peresławski, Stanisław Zołkiewski, woiewoda kiiewski, hetman polny koronny, barski, kamionecki, Ianusz z Ostroga xiążę Zasławskie, woiewoda wołynski, Valenty Alexander Kalinowski generał podolski, kamieniecki, bracławski starostowie, comissarze do postanowienia porządku pogranicznych rzeczypospolitey panstw Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego deputowani.

Oznaimuiemy, komu to wiedziec nalezy, ysz podług comisii y poruczenia od Iego Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego, y rzeczypospolity nam danego, ziachalizmy się pod Zytomierz na dzien 10 miesiąca octobra, podług prawa y zwyczaiu iurisdictią naszą comisarską fundowalizmy y obwołac rozkazali, na ktory tesz dzien posłowie od kozakow zaporowskich posłani stawili się, ktorzy acz zlecenia zadnego od towarzystwa nie mieli, z tym się iednak opowiedzieli, ze woli y roskazaniu Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity w niczym nie chcą bydz sprzeczni. My tedy władzą Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego y wszystki rzeczypospolity do porządnego zatrzymania woiska zaporowskiego, oglądaiąc sią na wiele przygod, takowe postanowienie, iako nizy opisano, za spolną, zgodną namową vczyniwszy, onym podali, ktore do towarzystwa iako naiprędzy odniesc maią. Naprzod Iego Krolewska Mosc y rzeczpospolita tego potrzebuie y to nam w poruczenie daie, zeby woisko zaporowskie według dawnego zwyczaiu, ktory sie za przodkow Iego Krolewskiey Mosci zachowywał, na mieiscach zwyklich w dawaniu przestrog o niebespieczenstwach y bronieniu przeprawy nieprziiacielowi krzyza swiętego rzeczypospolity służyli za zołdem, ktory ich dorocznie od Iego Krolewskiey Mosci będzie dochodził, maiąc starszego z ramienia Iego Krolewskiey Mosci od hetmana koronnego, na mieiscach zwykłych swych mieszkaiąc, na włosci nie wychodząc, excessow y przykrosciey zadnego stanu ludziom nie czyniąc. Zeby na mieiscach swych obescie słuszne miec mogli, raczy im Iego Krolewska Mosc y rzeczpospolita na kazdy rok dziesięc tysięcy pozwalac zołdu y siedmset postawow karazyi, co ich rok po roku w Kiiewie na swiątki dochodzic ma. Więc bes tego byc nie moze, ze niktorzy z nich w dobrach Iego Krolewskiey Mosci, duchownych y swieckich maią mieszkania swe, maiętnosci, zony, dzieci, zeby iurisdictii nigdi przed tym niebywały y pospolitym prawem wielu seimow cassowany y zniesiony sobie nie prziwlasczali, ale gdziekolwiek kto myeska y obescie swe ma, podług constitutii seymowych panow mieisc tych albo ich namiesnikow, iako zwierzchnosci od Boga dany, posłuszni bydz maią. Monaster terestimorowski (sic!), iako im iest od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity nadany, przy nich zostawac ma, takim sposobem, zeby ten monaster starym, chorym, zkaleczonym, zranionym y dla przemieszkania do smierci spokoinego był. Ale zbierac y zwoływac do kupy, ani gdzie indzie ani tam nie maią, gdyszby tymsamym nadanie, ktore maią od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity, sami sobie zwątlely; sąsiednych panstw bez woly Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity naiezdzac y przymierza starozytne, ktore ma Korona z pogranicznymi sąsiady wzruszac nie maią, ludzi swowolnych po Vkrainie

tułaiących się, aby do spolnosci swy nie przyimowali, ani ich cierpieli. Datum pod Zytomierzem, die 15 mensis octobris 1614.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 282—283. Заголовок: Vniuersał commisarski o kozakach.

105.

Станіслав Жолкевский до Жиґимонта III про ріжні українські справи. Козаки мають дати відповідь на постуляти королівської комісії протягом 5 неділь; з причини козацького походу на Синопу, хоч козаки були побиті, треба побоювати ся турецької війни. — Бар, 30 жовтня 1614 р.

W^ Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, panie nasz miłosciwy.

Vnizone słuzby swe zleciwszy łasce Waszey Krolewskiey Mosci. łaka się stała rosprawa z kozaki z tego, co spolnie posyłamy od wszytkich nas, cozmy się tu ziachali podpisani, raczyłes Wasza Krolewska Mosc wyrozumiec; to nam obiecali ci posłowie ich, ze od actu ty comissi za pięc niedziel maią nam respons od nich przyniesc, iako się acquietuią tym postanowieniem naszym communicato consilio. Z Ich Mosciami pany senatory zdało się, zeby woisko połozyc brzegiem Dniepra kyewskiego. Iakosz począwszy od Kyowa asz do Cerkas, wszędy tak piechotę iako y iezdę rozłozyłem, a to dla więtszego postrachu, żeby widząc, ysz serio res agitur, ysz metu periculi byli obsequentiores kozacy postanowieniu comisarskiemu. Wczora tydzien minął, gdym z obozu w drogę się ruszył, podkałem się z posłancem, ktory mi z Kamienca przyniosł list od beglerbeka pisany; pisał mi pan podstarosci kamieniecki, ze tenze czaus, co do mnie list przyniosł, ma od tegosz beglerbeka do Waszey Krolewskiey Mosci pisanie. Radził się mię pan podstarosci, miał li by zatrzymac tego czausza albo do Waszey Krolewskiey Mosci puscic; izem in instanti nie mogł wiedziec, co list do mnie pisany zamyka, bo na pismo arabskie nie miałem tłumacza, przeto do Iego Mosci pana starosty kamienieckiego y do iego podstarosciego pisałem, yszby tantisper czausza pod Kamiencem zatrzymał, zaczym by od pana Kochanskiego, (do ktorego o przetłomaczenie tego listu posyłam), posłaniec zbiezał. Wrocił mi sie wczora ten posłaniec y przyniosł interpretatią listu taką, iaką Waszey Krolewskiey Mosci posyłam. W tym ze prziiachał pan Targowski, a ysz list od beglerbeka[1]) minaciter niiako do mnie pisany, podobno mogłby w tym, ktory y do Waszey Krolewskiey Mosci pisał, takowy phrasem

[1]) в рук.: beglerberka.

zazyc, ostrzegaiąc sie, zeby co takowego, coby było indignum Maiestate Waszey Krolewskiey Mosci ten czaus nie przyniosł, nie zdało mi się go puszczac do Waszey Krolewskiey Mosci. Pisałem tedy do pana starosty kamienieckiego, zeby list Waszey Krolewskiey Mosci należący od niego wziął y odesłał Waszey Krolewskiey Mosci, a czaus z responsem danym ode mnie, (ktorego tesz copią posyłam), zeby się wrocił y pana posła dla więtszego bespieczenstwa przes wołoską ziemię przeprowadził. Pan Targowski communikował mi instructią sobie daną; o com rozumiał (zwłaszcza dla zrazenia obietnicy z strony kozackich zbrodniey) informowałem pana Targowskiego y typum zmalowany dałem mu położenia tych tam pustyn, rzek osobliwie a Dniepru progow, między ktorymi maią kozacy swoie latibula, a nie dopiero, ale od wiekow dawnych, gdysz ieszcze Herodotus nastarszy historyk wspomina, ze na tych tam mieiscach tacy zawzdy iako y teras rozboynicy bywali. A to dlatego vczyniłem, zeby per demonstrationem pan Targowski vkazał wezerowi dla wyrozumienia lepszego, ze niepodobna z tamtych mieisc, gdzie fixerunt domicilium, gdzie sedes ich iest, nam ich zrazac. Nazbierało się z inszych consideratiey, ratiey; nie wiem, zwłaszcza za zburzeniem tego Synopu, iako te ratie puidą, bo nie tylko Turkom idzie o szkodę, ktora się stała, ale tym więcy, ze to kozactwo przewiedziało drogę per diametrum Czarnego morza; muszą Turcy zawsze bydz w ustawicznym strachu o tamte azyiskie brzegi spokoine, nigdy przedtym ruszane y ni od kogo nie infestowane. By byli panowie deputaci chcieli tak powazyc Waszey Krolewskiey Mosci roskazanie, iako słuszna rzecz była, moglibyzmy się byli wczas panowie comissarze ziachac y zabiezec temu, zeby nie chodzili na morze ci zbrodniowie. Teraz iusz sie stała znaczna rzecz. Pan Bog to wie, ziaką odprawą wroci się poseł Waszey Krolewskiey Mosci od porty. Z Constantinopola miałem od Otphinowskiego cedułę ciframi pisaną, w ktory sadzi na tym nasz pokoi, iezli z cesarzem Iego Moscią albo z Persy woina będzie. Pisał Otphinowski tę cedułę ieszcze in augusto przed zplądrowaniem Synopu; tego dokładał, ze poseł krola perskiego z upominki niedaleko był w drodze. Z cesarzem tesz Iego Moscią, iako słychac, pokoi, do 15 lath przymierze. Trzeba nam zaiste będzie, iesli tam pokoi będzie, czuło siedziec, azeby z tych przyczyn, obras, ktory ci poganie przedsiębiorą, vczciwie zniknąc. Zatrzymałem się z oddaniem Chocimia, tez na to patrząc, poki tu woiska poganskie tak blisko były naległe, zeby nie udawali, ysz metus tych woisk to na nas wystraszył; teras ysz Turcy z pola zeszli, kazałem panu Miłowskiemu, w ktorego władzy to tam praesidium, zeby się zwiodł y oddał ten zamek Wołochom. Przeiazdowi bespiecznemu posła Waszey Krolew-

skiey Mosci, acz da Pan Bog, y odprawie v Porty tym się dogodzi, kędy to, na czym się Turcy sadzili y co to tak barzo w liscie vrgent, zniesiono będzie. O Chocim będzie, kiedy go rzeczpospolita będzie potrzebowała, łacno zawzdy. Oddaię przy tym vnizone sługby swe do łaski miłosciwy Waszey Krolewskiey Mosci. Dan z Baru 30 octobris 1614.

Waszey Krolewskiey Mosci wierna rada y naniszy sługa, Stanisław Zołkiewski.

Wyszedł w tych dniach z Wołoch niiaki Chrobracki, ktory powiada się bydz z krakowski ziemie, niespełna niedziel siedm iako z Costantinopola, poturnak iest, był na dobrym mieiscu v podcanclerzego cesarskiego, zazywał go za tłumacza od listow polskich y ruskich i łacinskich. Ten to przysłał copią listu przes moskiewskie posły przyniesionego. Znaiomy iest panu podsądkowi kamienieckiemu y miał iachac z nim, iedno ze się nie zdarzyło; biegły, wiadomy spraw wielu tureckich. Powiadał mi barzo siła, ale iednę rzecz ze wszystkich napociesznieisza, a dai Boze, zeby się nie odmieniła, ze na wiosnę z Turki ma bydz i z Persy woina. I to, ze w Constantinopolu, skoro przyszła wiesc o splądrowaniu Synopu, wielka była consternatia y frasunek, bo to było miasto barzo bogate w pokoiu y nienaruszone, iako wzięta od Amurata pierwszego tamta część Asiey mnieyszey. Cesarz tak był załosny, ze chciał był kazac obiesic wezira Nasaff basze; vmitigowany prosbą zony swy y corki swy y innych białych głow, stracic go nie dał. ale buzdyganem pobił, co zaras innotuit po Constsntinopoliu wszystkim. Ieszcze przecie na vrzędzie Nasaff basza, bo po odgniewaniu cesarskim wywiodł się, ze byl posiłkiem opatrzył beglerbeka[1]) y innych baszow z woiski, ze nie puszczac mogli na morze kozakow, albo wracaiących się pobic. A ysz prętko wiadomosc przyszła o pogromieniu kozakow y odięciu łupow, niiako vlzył się cesarz szału, zaras iednak, (co Chrobacki twierdził za pewne), posłano listy z cancellarii do tatarskiego cara y beglerbeka, zeby obrocili woinę w panstwa Waszey Krolewskiey Mosci. Pod ten czas nie boię się beglerbeka, bo Turcy zeszli z pola na zimowisko, ile Tatarzyna nie dowierzam; choc się zda woiuie nie czas we wszystkich narodach, ale v Tatarzyna zawsze czas. Odiezdzaiąc do domu w słabym zdrowiu, posyłam vniuersały po wszystki Vkrainie, a ossobliwie do woiska, daiąc znac, zeby byli intenti in omnem casum. Panu Kazanowskiemu przyidzie mi woisko polecic; inszy panowie rotmistrze, ktorymby się godziło zlecic, rozmaitymi zabawami zabawieni, a trzeba iednego, coby zawia-

[1]) в рук.: begleberka.

dował o rzeczach, nikomu nie poruczywszy, byłyby scopiae dissolutae. Dobrze się stanie, ze Wasza Krolewska Mosc roskazesz do niego napisac, zeby pilnował sluzby Waszey Krolewskiey Mosci odemnie poruczony. Wiem, ze nieiaki Hali murza z hordy do Ias prziiachał w tych dniach, ten wspominał przed niktorymi, co mi dano znac, ze gdy się puscał z Kozłowa do Białłogrodu, car wsiadał na kon swoi do panstw Waszey Krolewskiey Mosci. Dał mi tesz znac pan Miłowski z Kamienca, ze Zyd iakis, Karaim, przyiachał tam, ktory przyniosł do mnye łyst od cara gałgy; ieszcze mi nie oddano tego listu, będzieli co godnego, nie omieszkąm dac znac Waszey Krolewskiey Mosci, a sam z słabym zdrowiem powlokę się ku domowi; blizy mi będzie o wszystkim, coby się tu w Vkrainie działo, dawac znac Waszey Krolewskiey Mosci. Iego Mosci pana krakowskiego obos y ludzie, ktore był na posługe Waszey Krolewskiey Mosci zwiodł y rzeczypospolity, wydziałem, dosc znaczny y prawie xiążęcy poczet, ten y teras przy woisku Waszey Krolewskiey Mosci położył w Biały Cerkwi, w Buguławiu (sic!). Nie wątpie, ze Wasza Krolewska Mosc ochotę iego wdziecznie prziiąc raczysz; laudata virtus crescit, tym ochotnieiszego do kazdy słuzby raczysz vznac [1]).

Nie wątpliwa poganie, ktorzy się na nas tak barzo zarzyli, iako my o nich, tak oni o nas wiedzieli, przeto nas zaniechali y te listy od beglerbeka y od gałgi ztąd poszły, acz ieszcze w gałzynym liscie, co iest, nie wiem, bo iako wizy tknął, nie widziałem go dotąd. Dobrze się mym zdaniem stało, ze poselstwo Waszey Krolewskiey Mosci do cesarza tureckiego nie na swiezą furią po zburzeniu Synopu trafi, bo spodziewac by się było w swyezy exacerbaciey surowy tych pogan odprawy.

Dobrze y to, ze po zaczęciu comissiey kozacki y iakoby z woiska odemnie poseł Waszey Krolewskiey Mosci wyiezdzał, ktoremu vniuersał dałem tesz dla instificatii y vkazania wezirowi. Widzę, ze poseł Waszey Krolewskiey Mosci dobrze animatus z męską resolutią in omnes casus iedzie w tę drogę na słuzbi Waszey Krolewskiey Mosci y nie wątpię, ze na nim nic nie zydzie Waszey Krolewskiey Mosci; godzien łaski y baczenia Waszey Krolewskiey Mosci.

Библ. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 277—282.

[1]) Над останнім словом дописано: zazyc.

109.

Станіслав Жолкевский до Ахмет-баші, румелійського беґлербеґа; висказує радість з причини погрому козаків і заявляє, що королівське військо також побило козаків; на будуче Туреччина і Польща помагати-муть собі против козаків. — Б. м. і д. (осінь 1614 р.).

Od Stanisława Zołkiewskiego, woiewody kyewskiego, hetmana Korony polski.

Iasnie Wielmoznemu Panu Achmet baszy, beglerbegowi vrumelskiemu y seydarowi naiasnieyszego cesarza tureckiego, przyiacielskie pozdrowienie y winczowanie dobrego zdrowia y szczęsliwego powodzenia.

List, ktorys do mnie z Techiny posłał do Kamienca przes vczciwego Nurycz czausza, przyniesiono mi do obozu, gdziem na ten czas był z woiskiem Naiasnieiszego Krola Iego Mosci, przes posłanca starosty kamienieckiego odesłany iest. A ysz na ten czas nie miałem tłumacza przy sobie, ktoryby vmial list twoy przeczytac, więcy wzięło czasu nisz osm dni, zaczym tłumacz prziiachał y list twoi przeczytał; zaczym Nurycz czausz musiał się zabawic.

Y na potym, iezli ze się co trafi do mnie pisac, roskasz przetłumaczenie bądz łacinskim albo polskim ięzykiem napisac, gdysz v nas nie łacno o takowe tłumacze, ktorzyby vmieli czytac pismo arabskie, ktorym wy listy piszecie. Wspominasz na początku tego listu swego, zes był posłany za roskazaniem naiasnieyszego cesarza pana swego, na pokaranie tych łotrow kozakow y dla zbudowania zamkow dla bronienia im przechodow. Więc ysz ci łotrowie, gdy się wracali, splądrowawszy miasteczko Synope, pogromieni są od galer od ludzi naiasnieyszego cesarza, siła pobitych, potopionych y poimanych, ostatek ze vciekli na pogranicze Naiasnieiszego Krola Iego Mosci pana naszego; ktorych, piszesz, zebysmy imali y na gardle karali. Tak tedy na to odpisuię. Głosna to była rzecz, iakos za roskazaniem cesarza pana swego od Zophii się ruszył, Dunai v Obłucycy, a Dniestr v Techiny, y na te pustynie ku Oczakowu przeszedł, bo cesarz pan twoi przes list swoi do Naiasnieyszego Krola Iego Mosci y ty sam przes pisanie swoie o tym oznaimiłes. Iakosz pokazało się, ze przyscie twe ku Oczakowu potrzebne było, gdysz za powodem y szczęsciem swoim ci łotrowie kozacy pogromieni są. A z naszy strony, zyczylibyzmy tesz, zeby y ieden z tych łotrow nie uszedł. Wiadoma iest rzecz, iako z dawnych wiekow to łotrostwo na rzecze Dnieprze powyzy progow bawic się y panstwa przyległe szkodzic y naiezdzac zwykli. Iakie szkody od nich działy się y dzieią się w panstwach Naiasnieyszego Krola Iego Mosci

pana mego, mniemam, ze y wam nie tayno iest, gdysz Krola Iego Mosci pana naszego przes wiele bitew, ktore z nimi miałem, goniąc ich po pustyniach, vciszyło się było to łotrostwo. Swiadkiem tego są zadnieprowskie pola y mogiely, ktore przykryły głowy ich. A ysz teras znowu nazbierało się tych łotrow z rozmaitych narodow, ktorzy wychodząc z tamtych mieisc, z nizu Dniepra, w panstwach Iego Krolewskiey Mosci pana mego szkody niezmierne czynili, ludzie mordowali, miasta, zamki pustoszyli. Więc tesz naiasnieyszego cesarza pana twego w panstwa morzem się wrywaiąc, szkody czynią. Roskazał mi Naiasnieyszy Krol pan moi, a nie tylko mnie ale y inszym przednieiszym panom, ktorzy przy Vkrainie mieszkaią, albo raczy maią swoie maiętnosci, zebysmy się zebrawszy do kupy z woiskiem Krola Iego Mosci, na pokaranie tych łotrow swowolnych kozakow ruszyli y ktorzyby się w panstwach Iego Krolewskiey Mosci gdzieszkolwiek nalezli, zebysmy ich na gardle karali y wyniszczeli te łotry. Iakosz podług roskazania od Iego Krolewskiey Mosci nam danego, vczynilizmy tak, zesmy w tamten krai ku Dnieprowi, gdzie zwykli się ci łotrowie bawic, z woiskiem przybyli, o ktorychezmy się mogli dowiedziec, poimac y pokarac na roznych mieiscach roskazalizmy, y tam y teras iest woisko Iego Krolewskiey Mosci. O czym ysz tak iest, nie inacy, wiadomosc łatwie wziąc mozesz. Potrzebnie się stanie, ze spolnie pomozem sobie na spolne szkodniki, wy z swoiey strony, a my tesz z swoiey, zebysmy ich do gruntu wynisczyli. Iakosz ci, ktorzy w naszy Vkrainie przebywali, iedni pouciekali, drudzy pobici są. Do tych, ktorzy na nizie Dniepra mieszkaią, przes progi skaliste, ktore są w ty rzece, nam przebyd niepodobny. Wam snadnieiszy y w porcie limiennym przy swoich zamkach, iakoscie teras vczynili, łatwiey wam przyidzie zabiegac swawolenstwu y rozboiom tych łotrow, wszak macie teras dosyc więzniow, od nich łacno się sprawicie, ze ci łotrowie z roznych narodow zebrani, nie z naszy tylko ziemie, ale z Moskwy, z Donu schodzą się na te zwykłe mieisca, nizy progow Dnieprowych w naszy Vkrainie. Dotąd zadnego ostatka z tych, ktorzy przed woiskiem waszym pouciekali, niemasz y nie będą smieli się vkazacz, wiedząc o woisku Naiasnieiszego Krola pana mego. Iezliby się ktory poiawił, będzie imany y na gardle karany. Tamze y teras nizy progow Dnieprowych są ci łotrowie na swych zwykłych mieiscach, iako my z woiskiem strzezemy od nich ziemie swy, zeby nam szkody nie czynili, tak y wy z waszy strony czyncie. Zeby się miało co dziac z naszy strony, iako piszesz, ku naruszeniu starozytnego przymierza, z zadny miary nie pokaze się to. Zaczym ta pogroszka imania zon y dzieci mniey potrzebna y za pomocą y sprawiedliwoscią bozą nie lękamy się tego. A ysz wola twoia

iest, yszby iako naiprędzy do ciebie się wrocił Nurycz czausz, pisałem do niego, zeby odesłał do mnie list, ktorys do Krola Iego Mosci posłał, ktory ia Naiasnieiszemu Krolowi Panu memu odeslę, a odpis, ktory będzie, odeslę do Techiny, a Nurycz czausz zeby posła Naiasnieyszego Krola pana mego, ktory twoi list w obozie v mnie zastał, do wrot wysokich cesarza pana twego przeprowadził, gdysz o zadzierzeniu stateczny prziiazni starozytny o tych sprawach, iakoby ci łotrowie poskromieni bydz mogli, poruczenie ma dostateczne iako do naiasnieyszego cesarza tak do wezyra wielkiego. O czausie, ktoregos pierw do Iego Krolewskiey Mosci posłał, słyszałem, ze dawno odprawiony łaskawie od Naiasnieiszego Krola pana mego; nie wiem, gdzie się tak długo bawi, ze do ciebie dotąd się nie wrocił. Życząc y powtore dobrego zdrowia y fortunnego powodzenia.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 287—290. Заголовок: Respons pana hetmana na list beglerbega. Лист знаходить ся між актами 1614 р.; се й його дата. Потверджають се слова про комісію против козаків, — се комісія визначена в жовтни 1614 р. (див. ч. 105).

110.

З королівської інструкції на соймики; про своєволю в Річпосполитій і небезпеку турецької війни. — Варшава, 18 падолиста 1614 р.

...Wspomniało się wyzy o powszechnym od ludzi swawolnych zniewazeniu prawa. Zaprawdę boleie, na to Iego Krolewska Mosc patrząc, iako w ty rzeczypospolity wszystkie prawie związki wnętrznego pokoiu porwały się. To iest cel wszystkich społkow, ktore się rzeczą-pospolitą nazywaią, aby kazdy pod prawem siedząc, na tym się contentował y tego się bał y tym wszystkiego swego dochodził. V nas, zal się Boze, do tego przyszło, ze kto iedno moze, do gwałtu się vcieka, gromadą, zwody, woiski sądy obsadzaią, naiachac ieden drugiego iusz to rzecz zwyczaina, własnie iakoby zwierzchnosci, iakoby pana, iakoby prawa w Polszcze nie było. Zguba to iest rzeczypospolity, iawny vpadek wolnosci, ktora takową anarchią wyniszcza.

Niedawnosz to w Polszcze nastało, ale prętko, strzez Boze, wzruszeniem wnętrznego pokoiu, vciskiem ludzi vbogich, contemptem prawa, zniewazeniem vrzędow wywrocic y zgubic moze. iezli się w czas temu nie zabiezy. Trzeba na to ostrego prawa, bo dawne iusz tak ztępiały, ze się ich ten tylko boi, kto nie ma mocy, o ktorą a komusz trudno, gdy się odwazy, a zwłaszcza przy tak rospuszczony a smiały wywoli. Patrzalismy w tym roku na woiska od prywatnych zebrane,

dozna to xięstwo mazowieckie y Pruszy, a pewnie samo Wielkie Xięstwo Lithewskie nadmiernych od nich ciężarow, łupiestwa, gwałtow y mordow. Obesłał ich Iego Krolewska Mosc vniwersały, mandaty, pozwy, nic nie pomogło. Tak nieszczęsne domowe mięszaniny daią zawsze zły przykład pochopnym do złego animuszom, a to dzis trudno hamowac, trudno w starozytny rząd oiczystych praw wprawic; nowe czasy, nowe obyczaie praw nowych potrzebuią, a przytym executii, ktorą trzeba nie tylko namowic, ale y czynic, bo iesli nie będzie kara na złe, iezli bunty y tumulty tak częste słuszną animaduersią zganione nie będą, a cosz poprawic! Tec są choroby nasze, to nas z nas samych pochodząc gubi, o tym teras czas y plac radzie y powszechną takową naprawę stanowic macie Waszmosc; Iego Krolewska Mosc do tego wszystkiego chętnego, rad się przyczyni y powodem bydz chce do zdrowy rady, do zgodnych wspolny miłosci, (bes ktory nic się dobrego sprawic nie moze), namow dostatecznego y gruntownego vspokoienia rzeczypospolity y opatrzenia potrzebnego rządu. Do czego nalezy ieszcze ta, ktora iusz dawno iest agitowana correctura iuris y skrocenie processu prawnego, były o tym y deputatow seimowych namowy y prywatnych niektorych osob godne vwazenia y pochwały podania, ku czemu wszystkiemu iezliby się co przydac, albo tesz inszy sposob w ty mierze wziąc przed się zdało, rad na to pozwoli Iego Krolewska Mosc. To tak krotce przełozywszy, y tego zamilczec się nie moze, ani godzi, co od postronnych nieprzyiacioł nad nami wisi, bo iako consilium dymi, tak arma foris rzeczpospolitą kazdą trzymaią. Ktoby tego nie życzył spolny oyczyznie, abyzmy tak kiedy rzeczy vspokoic y granice zawrzec mogli, zebysmy, o pokoiu tylko domowym radząc, wczasow porządnych zazywac mogli. Ale nie było szczęsliwe tak zadne krolestwo, aby nieprzyiaciela nie miało, nie dokazali tego y przodkowie nasi, ani tym mniey, ktorych poganskie mocy, rady od węgierski, siedmiogrodzki, wołoski y tatarski granice okrązyli, rzecz niepodobna, abyzmy mogli bydz od zazartych do zgubienia y wynisczenia wszystkiego chrzescianstwa chciwosci bespieczni. Doczesny tylko daią nam czasem, a iako zguba y podanie w sromotną niewolą wielkich krolestw swiadczy, obłudny y zdradliwy pokoi. Iuzci oni dosyc otworzyscie swoie przeciwko nam zamysły w tym roku wyrwali. Bo naprzod, gdy Iego Krolewska Motc w przeszłym roku pana Andrzeia Gorskiego podsądka kamienieckiego do cesarza tureckiego posłał, acz tam v Porty była iakas otucha prziiazni, w liscie iednak takie zaczepki do zwady, ze smieli to napisac, (o czym poseł Krola Iego Mosci ani myslił), iakoby miał imieniem Krola Iego Mosci cesarza tureckiego vbespieczac y obiecac kozaki zniesc. O co gdy się potym listem expostulowało z tą de-

claratią list cesarza tureckiego nastąpił, ze posyła beglerbega[1]) vrumelskiego z woiskiem na karanie y zniesienie kozakow, chcąc ich szukac, gdzieby się kolwiek nalezli; snadnie było obaczyc, ze to na nas knowano. Bo kozakow po dzikich polach, po pustyniach, po zaporoach (sic) szukac woisku tureckiemu, albo tez na Dnieprze bystrym zamki budowac, rzecz mało podobna; tu we włosciach koronnych, iako tam były głosy, chcieli sedem belli położyc, na to się vsadzili, z tym vmysłem woiska swe y tatarskie pod granice koronne zemknęli. Dwie rzeczy ich zapędu zawsciągnęły, iedna, ze trochę pozniey, nizli ich zwyczai niesie, wyprawili się; druga, ze sława gotowosci vkrainney poszła w posłuch. Stanął Iego Mosc pan hetman ledwo nie w oczy nieprzyiacielowi z więtszym sercem nizli woiskiem, poczuli się za obwieszczeniem y napomnieniem przes vniwersały od Iego Krolewskiey Mosci wysłane vkrainni obywatele w bliskim nad sobą niebespieczenstwie, roznymi pułkami zagęszczone slaki, ochota we wszystkich strach vczyniła nieprziiacielowi; godni wszyscy tameczni ludzie rycerscy od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolity wdzięcznosci, ale godni ludzie przedni, ktorzy znacznymi swymi posiłkami nie tylko napełnili, ale i wypełnili woisko Iego Krolewskiey Mosci y podziękowania y wdzięcznosci, a godzien pewnie hetman przy tym oboigu czułosci y prace swoiey wspomnienia nieledaiakiego, bo iego odwaga, iego piecza, iego staranie sprawiło, ze woisko tureckie, granic koronnych nie tknąwszy, odeszło, a wszystek zysk tak głosny wyprawy, na porazeniu kilkuset kozakow, ktorych w porcie oczakowskim rozgromili, stanął. Ale ci, co spraw tego poganstwa swiadomi, vpewniaią w tym nas, ze na przyszłe lato nie mozemy bydz z nimi bes kłopotu, gdysz z iawną przes listy do Iego Krolewskiey Mosci y pana hetmana dane, przegroszką beglerbeg[2]) ludzie swe zwiodł z pola. Vspokoił się Turczyn ze wszystkimi swymi nieprziiacioły, w pokoiu trwac nie moze, na nas ma dawne swoie przyczyny, ma y niezyczliwych nam sąsiad poduszczania. Zaszły y teras z Moskwy swieze obesłania społki y przeciwko nam vmowy. Są y od Porty pewne wiadomosci, ze wszystkę moc swą na nas chce obrocic, ale y tymi samymi pogranicznymi woiski, (chocby s kim innym miał woinę), cięszki nam bydz moze. Tatary, Wołochy, Multany, Siedmiogrodziany przy iakimkolwiek woisku na nas zemknąwszy, wielka na niegotowe potęga. Tego się obawiaiąc przeszłego lata Iego Krolewska Mosc, a maiąc dostateczną wiadomosc, ze zaras na wiosnę woinę, ktorą samisz baszowie y w obwołaniach y w ediktach swych polską nazy-

[1]) в рук.: begleberga.
[2]) в рук.: begleberg.

wali, bo w zadunaiskich miastach y zamkach publikowano, ze wszystkim hołdownikom tureckim granicom naszym przyległym gotowac się kazano, vdał się do tego Iego Krolewska Mosc, czego przeszłego seimu constitutia w takowym razie zazyc pozwoliła, ze vniuersały po wszystkiey Koronie rozesłał, dawaiąc znac o niebespieczenstwie y do gotowosci napominaiąc, aby samym pospolitego ruszenia ogłoszeniem nieprzyiacielskie zamysły pomieszał, aby iakąkolwiek gotowosc na vsilne niebespieczenstwo sposobił. Nie przyszło z łaski bozy do tego, zostaliscie waszmosc w domach swych, bliskie iednak tego niebespieczenstwa vkrainne woiewodztwa, chętnie na huk następuiącego nieprzyiaciela rzucili się do ratowania siebie y oyczyzny y przystoiną wdzięcznoscią przestrogę y napominania Iego Krolewskiey Mosci y czułosc Iego Mosci pana hetmana przyimuiąc. Iusz ten rok tak przeszedł, iako się wyzy wspomniało, na dalsze czasy iakoby z tym potężnym sąsiadem pokoi trzymac, czyni wszelakie staranie Iego Krolewska Mosc. Swiezo teraz posłał do cesarza tureckiego pana Targowskiego sekretarza swego, z ofiarowaniem przyiazni y wyrozumiewaiąc ich zamysły; co tam sprawi, czas odkryie. Nam dotąd iednak w taki niepewnosci na obie stronie trzeba byc gotowymi, a w takich sprawach satius est inopinata vereri, quam sperata contemnere.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 292 — 298. Заголовок (с. 290): Instructia vrodzonemu Macieiowi Grabskiemu sekretarzowi y na seimik radzieiowski na dzien XIII miesiącca stycznia posłowi naszemu w Warszawie dnia XVIII miesiąca listopada roku panskiego MDCXIV dana.

111.

Безіменний проект оборони України. — Без дати (1614 р.).

Sposob obrony ukrainnego niebezpieczenstwa.

Descriptum ex rationibus reipublicae et notitia imperii polonici numero 52.

Cum Scytharum seu Tartarorum mentionem hystoria faciat, non abs re erit ea nos hic adferre, quae contra illos maximo usui esse nobis possunt. Scythe Chersonesum Tauricam insedesunt, quam primo omnium nostri Slaui, qui Połowcy a venatione et multitudine ferarum dicti erant, inhabitabant, quos Cromerus in 1. libro Poloniae suae Gottos fuisse existimat; Posi, Graeci et Itali illis permixti egregiis urbibus communierunt et ad formam pulcherrimarum provinciarum in orbe excoluerent. Haec Taurica Chersonesus est, quae in contionem se extendit fossa cincta, a magna parte mari aluitur, ubi fossa est, ibi

per unam portam saltem in totam peninsulam excessus est. Ea porta vero et universa peninsula duodecim miliaribus abest a Borystene fluuio, ubi nostrates kozacy in insulis quibusdam quasi in excubiis orbis christiani habitant. Fluuius hic ita a natura munitus est, ut magna ex parte stagnet et ibi nulla ratione traiici possit, ubi vero est limpidior, ubi littora saxea praeruptissima habet, ita ut nec tranari, nec manibus traiici possit. Unus dumtaxat portus est, vel potius accessus, non longe, qua se Borytenes in Pontum Euxinum exonerat, Tauan dictus, qua illi nando penetrant, et cum ad nos traiiciunt, tunc insulae, ubi kozacy manent, sunt illis ad dextram, mare vero nigrum vie uno miliari ad sinistram. Iam cum volunt traiicere natando, tunc opponunt ad dextram versus istas kozakorum insulas aliquot triremes turcicas, ita ut tuto caudis equorum alligatis, viminibus, quibus pharetras et alia arma imponunt, et ipsi insident, tranare possint. Cum vero vel plures kosacos sciunt, quam ut sustinere illorum triremes impetum possent, vel anni tempus ad tranandum non est commodum, tunc in ipso ostio Borystenis triremibus turcicis transuehantur. Hic primo notandum in toto Borystyne, qui plusquam quinquaginta miliaria reipublicae nostrae fines cum campis, ubi Scythae degunt, terminat, duo tantum loca esse, quibus ad nos peruenire possint, Tawan[1]) nimirum et Limin, quod ostium graeco verbo quasi portum vocant. Si autem hi duo loci communirentur sumptibus pro rei necessitate dignis, tunc nulla ratione, nec ad nos nec ad uniuersum christianum orbem peruenirent. Ea de re ante annos complures Sigismundus primus rex tractauit in comitiis Petricouiensis, et consilio Ostaphaei Deszkouicii Cercasiensis praefecti utebatur, quod ex Annalibus Bernardi Vapouii adscribi hic placuit. Bernardus Wapowski in anno 1533 fol. 612.

Ostaphaeus Cercasiensis[2]) apud Borystenem praefectus, in senatum, regni in comitiis Petricouiensis accersitus rogatusquae sententiam, quibus modis, quo consilio Tartari et aliae Scythorum gentes ab assuetis incursionibus ac damnis arceri possent, cum in eam sententiam plurima solerter dixisset, id postremo suasit, ut nauigiis comparatis inferiora Borystenis duorum millium dumtaxat peditum praesidio ac quadringentis equitibus, qui commeatu pedites promitterent, firmarentur, posse hac parua manu, et exiguo stipendio ingentes Tartarorum

[1]) Мабуть до сього місця належить замітка без відсилача написана иншою рукою в долї: Ruskie Wrotha v polach orininskiech, kiedy tamtędy iusz przechodzy, to kiiem potrączaiąc, mowią: tut maiemo Turkow bity, tak naszy oycowye powiadaly.

[2]) Над першими двома словами дописано: Deskowîc Ostaffy.

copias, qui nando periculosissime Borystenem transmittere solent, a transitu arceri. Esse praeterea frequentissimas toto Borystene insulas undique praeruptis saxis inaccessibiles, quorum aliquae in arcis modum vno ad illos praeparato aditu communire possent, quorum aliquae tantae essent magnitudinis, ut in eis non modo arces, sed oppida et vici locari possent, loca ad Scytharum excursiones inhibendas apprime opportuno. Hoc Ostaphaei consilium cum uniuersi in senatu magno assensu comprobarent, atque ita fieri peroptarent, viderunt id absque mutuo cum Lituanis proceribus congressu ac consilio, qui illam Borystenis partem ditione tenerent, ad effectum deduci non posse. Ad hoc postremo decursum, ut optimates Poloni cum Lituanae gentis preceribus, cum sub vno essent principe, aliquando in finibus conuenirent et de frenando Borystene Tartarisque a transitu arcendis inuicem consultarent.

Vides mi lector rem iam praeclaram, ut solus orbis christiani iure vocari possit, tum dilatam fuisse ob nostras cum Lituanis difficultates. Nam illud littus Borystenis ad principatum Kiouiae, qui cum Lituania erat, pertinebat. Rex Sigismundus cum maximas cum illis difficultates haberet, putabat omnibus negotiis decisis posse hoc etiam perficere, sed aliter fatis visum fuit. Nam ille morte praeuentus regnum Augusto reliquit, qui in summa rerum confusione et nihil serium agens regnauit. Post successerunt illi diuersarum nationum reges diuersis et ipsi moribus et rebus occupati. Non despero ego de diuina clementia nostrae aetati hoc Dei beneficium non modo ad deffensionem christianae reipublicae nostrae rerum ad insignem utilitatem reservatum esse, quae Indiarum opes superaret. Spatium hoc camporum a mari incipiendo longa 12 miliaria a Borystene ad Tyram siue Dnestrum complectitur. Post in longitudinem quadraginta miliaria ad Circassorum urbem, in latitudinem vero plura continet, unde plusquam centum miliarium periphaeriem complecti existimo. Habet campos fertilissimos, ita ut cum singulis annis in vere universae arbores, inter quas cerasa et vrtes syluestres sunt, igne cum gramine comburentur, eodem anno renascantur et fructum ferant. Mellificia vero fidem excedunt, ut non modo arborum concavitates, sed terra etiam, ubi cauernosa est, melle repleatur; flumina plurimos et optimos pisces alunt, campi ferarum ingentes greges educunt, inter quos sunt etiam, quae vix in uniuerso orbe inueniantur. Multa materia denique nihil deest, quod non summam utilitatem cum immensa gloria et Dei amplissima benedictione adferat. Haec olim provincia caltissima fuit, a Slauis habitata ex qua gravissima bella constantinopolitanis imperatoribus tam mari per Pontum Euxium, quam mari, terra traiecto, Tyra et Danubio

inferebantur, qua de re Ioannes Zonaros cupiose scripsit, cuius hystoriam nos cum russica manu scriptam contulimus et latinam fecimus. Quaedam pars illorum Russi vocabantur, alia, quae in littore Borysthenis viuebant, Dreulani, qui uero circa pontum habibant, eodem nomine cum incolis Chersonesi Tauricae Połowcy vocabantur, puto uniuersos Getas et postea Gottos vocatos, quanquam maximam portam populorum reipublicae nostrae sub Gottorum nomine venisse, habeo ultra haec vulgaria grauissimum argumentum epitaphium regis Boleslai Chrobri anno Domini 1025 positum: rex Gottorum seu Polonorum, cum Gotti 405 Danubium traiecissent.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 268—271. Меморіял уміщений між актами 1614 р. — може се буде й дата його.

112.

Турецький везир до Жиґимонта III: жадає покарання козаків, що нападають на Туреччину і продають в Польщі добуту здобичу. — Б. д. (1614–1615 р.).

Potentissimo Sigismundo, Poloniae regi, amice notum esse volumus Magestatem Vestram antiquitus cum faelicissima et sublimi hac porta, (quae cum orbis delicium sit, merito populorum omnium refugium, portus est arctissima) semper amicitia faedusque sacrosanctum inuiolabiliter coluisse nihilque adeo, quod eximiae humanitati benevolentiaeque obesse possit, vnquam amisisse; quinimo pro eo, ac par est, amicorum illius amicus, inimicorum vero inimicus existens, correctius propensum eiusmodi suum erga eandem gloriosissimam portam declararet animum abseruantiamque, egregios, omni honore dignos legatos suos saepius mittere consueuisse; quod ad praesens etiam, iisdem nimirum benevolentiae amorisque insistens vestigiis, Magestas Vestra per generosum Samuelem Targowski secretarium suum facere voluit, is amicissimas litteras Magestatis Vestrae plenas omnis generis benovolentiae et amoris exhibens, nonnulla etiam, quae verae amicitiae conueniunt, oretenus addidit, cui vt plena in omnibus, quae nomine Magestatis Vestrae exponenda duxerit, et indubitata adhibeatur fides negotiorumque quam rectissime expediendorum facultas daretur, optare se significat. Omnia itaque ista, quae vel in litteris Magestatis Vastrae continebantur, vel ab eodem legato oretenus exposita sunt, postquam sufficienter mihi amico Magestatis Vestrae innotuerunt, nulla interposita mora ad augustissimum sacri imperatoris solium summarie comprehensa et interpretata, perlata sunt, ita ut nihil omnino, quod veram in litteris Magestatis Vestrae amicitiam observantiamque redolere vide-

atur, omissum sit. Legatus insuper Magestatis Vestrae pro more antiquitus recepto ad sacrum potentissimi imperatoris solium admissus, post exhibitam, quae tantae magestati conuenit, reuerentia, multa experitus beneficia, illud insuper obtinuit, ut quae in litteris Magestatis Vestrae de pace firmaque beneuolentia sarta tecta conseruanda scripta fuerunt, excelentissimus imperator dementeret benigne comprobare rataque et firma habere dignatus sit, quae nimirum, vt ea rectius constaret amicitiaque rite vtrinque culta hoc modo crescere possit, sacrae illius magestatis excelsa epistula nostraeque his adiunctae amicae litterae ad Magestatem Vestram datae sunt. Quae cum redditae fuerint, non dubitamus, quin iisdem, quam sancte hucusque cum gloriosissima porta Magestas Vestra coluit, amicitiae sinceritatisque vestigiis insistens, maiora in dies illorum incrementa iis, qua par est, officiis debitaque obseruancia procurare, missisque quam celeberrime legatis studiosum eiusmodi animum suum testatum reddere velit, hac enim ratione, qui augustissimae portae huic firmis amicitiae obseruantiaeque sunt adstricti vinculis principes, vti consueuerunt. Experietur etiam Magestas Vestra diuina tenente gratia ex solita illa sua, quae sacrum hoc imperium prosequi non desistit, beneuolentia et amore maiora in dies commoda, rerumque suarum felicissimos successus. Caeterum notum Magestati Vestrae esse cupimus ex kozacis, quam plurimos, qui illis in locis sua habent domicilia, ex improuiso musulmanicas ditiones idque iteratis vicibus infestare colunt, praedam, quam auehunt, in Magestatis Vestrae regionibus vendere, armis etiam rebusque aliis ad victum et amictum necessariis ibidem instructos, nefarios conatus suos exequi solere; quod si nihil illi conniuens, quicunque cum colluuie ista comertia exercere praesumunt, seuere castigare, et a ditionibus illis tam perfidum genus arcendo hominum, annonam omnem Magestas Vestra interdicere velit, rebus omnibus destituti facile coerceri et in ordinem redigi possint. Fructusque ex amicitia utraque sinceritate et pace utrinque rite culta percipitur, vel primus esse debet et ut ditiones Magestatis Vestrae ex hac parte securae sint, beneque etiam custoditum imperium, hoc nihil illinc hostile patiatur, ita enim subditi partis utriusque quiete et pacifice viuere suisque inuigilare commodis poterunt, alias si per conniuentiam latrocinia eiusmodi impunita relinquentur, magis in dies crescendo magni alicuius causa erunt, hac etiam de re caesareae ad Magestatem Vestram datae sunt litterae. Verae amicitiae id conuenerat, quod nulli fidem habendo suam, ipsis hac in parte impendat Magestas Vestra diligentiam, coercitque seuere improborum istorum perfidiam, tuta omnia et secura in posterum reddat, quod cum fiet, potentissimo imperatori egregia cum commendatio-

ne Magestatis Vestrae explicari negocia, quae occurrunt, omnia amice a nobis suscipi et feliciter expediri poterunt. Quod reliquum est, legatus Magestatis Vestrae post recte, prudenter administratum legationis munus bona potentissimi imperatoris cum gratia dimissus est digne Regiae Vestrae Magnificentiae, is fusius ea omnia que ad propagandam utrinque amicitiam beneuolentiamque pertinent, explicare poterit.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 243 стор. 322—3. — Заголовок: Kopia listu od vesera do K. I. M. pisanego; w tenze sens y niemal iednymi słowy mutandis y od samego cesarza pisany iest list do K. I. M. — Лист знаходить ся між актами 1614—1615 рр. — се й його дата.

113.

З інструкції слонимського зїзду — про козацьку своєволю в Литві; 29 сїчня 1615 р.

...Kozacy, ze maiąc drogę blizszą w ziemię nieprzyiacielską, przechodzą Wielkie Księstwo Litewskie, hostiliter pustosząc, o zahamowaniu y zniesieniu ich z I. Mciami pany coronnemi namowic.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 85.

114.

Жиґимонт III до султана; король не в силї стримати козаків, від нападів на Туреччину; козаки сходить ся з рїжних народів і таксамо роблять шкоди Польщі. — Варшава, 15 липня 1615 р.

Serenissime et potentissime princeps etc. Quos proxime ad nos generosus Mustapha czausius litteras Serenitatis Vestrae attulit, ex iis optime erga nos voluntatis significationem constansque conseruandae amicitiae et bonae vicinitatis studium perspeximus, id multa etiam cumulatum ex generoso quoque Samuele Targowski secretario nostro, qui proxime nostro nomine nuncius apud Maiestatem Vestram, intelexiimus. Grata nobis ea est amoris et benevolentiae testificatio, quam ob optimo sinceroque erga nos animo profectam non dubitamus. Nos quoque vicissim quantopere amicitia iusta iura, quae dominis maioribus nostris serenissimis regibus Poloniae ac nobis ipsis cum serenissimis Turcarum imperatoribus supra hominum memoriam intercesserunt, quaeque sancta et inuiolabiter obseruata fuerunt, coluerimus vos, ipso documento esse potest. Ea nunc quoque sumus voluntate nihilque nobis prius vel antiquius est, quam ut amicitiae et benevolentiae, quam nobis Serenitas Vestra defert, paribus officiis responde-

amus; rati sumus S. V. traditam maioribus suis iure eius tuendae et conseruandae consuetudinem constanter seruaturam. Quamuis autem Tartari gens perniciosissimum, quos imperio suo contineri Sua Serenitas agnoscit, non modo conniuentibus, sed plane inspectantibus ditiones nostras furtiuis excursionibus frequenter infestant, latrocinii more grassantur, tam cum id praeter scitum Suae Serenitatis fieri existimemus, grauissima damna, caedes hominum, vastitates provinciarum, quae a Tartaris contra datam fidem fiunt, Suae Serenitati nos adscribemus: quorum quidem scelerata latrocinia facile nos coercere et gentem nulli fidam in ordinem redigere possemus, si illi in dicionibus Serenitatis Vestrae receptum non haberent, qua praedam omnem abducant et subditis Serenitatis Vestrae diuendant. Quod si praefecti et ii, qui cum imperio sunt Suae Serenitatis belli duces, faederis, quod cum Serenitate Sua habemus, amicitiae nostrae memores esse vellent, facile id consequentur, ne Tartari ditiones nostras ingrederentur, fieretque, ut regiones illae, quae nunc latronum sunt receptacula, secura pace perfruerentur, et inter unitos subditos commercia magno vtriusque nostro commodo exercerentur. Nunc autem homines eorum locorum omnibus fortunis a Tartaris exuti ad latrocinia exercendo sese conferunt, kozacisque iuncti nefariam illorum colluuiem, ex Moscis, Valachis, Vngaris, Graecis, Tartaris et iam ipsis Turcis collectam, immensum augent, ita ut a nostris praefectis coerceri nequeant damnaque multa hominibus nostris inferant et in diciones Suae Serenitatis claudestinis itineribus excurrant. Hos nos bello prosequemur, nusquam tuti in dicionibus nostris consistere patimur ac his ipsis diebus, cum aliquid eorum agmina collecta essent ac in diciones Suae Serenitatis irrupturi viderentur, mandavimus suppremo exercituum nostrorum capitaneo, ut cum exercitu contra eos proficisceretur, a quo felicissimis auspiciis nostris et inuicta militum nostrorum caritate ita caesi fugatique sunt, ut pauci eorum euaserunt, plurimi aut viui in potestatam nostram venerunt, acerbissimas paenas sceleratorum conatuum iussu nostro daturi; cuius rei nuncium fama ipsa ad Suam Serenitatem penetrasse iam non dubitamus. Haec idcirco a nobis commemorantur, ut Sua Serenitas intellegat longe aliter se rem habere, quam quidem Suae Serenitati relatum est, quasi nobis conniuentibus kozaci diciones Serenitatis Vestrae infestent, cum genus hoc hominum nobis ipsis, dicionibus nostris sit perniciosum, eo meatus illi in his ipsis locis, in quibus latibula sua habent, non destituntur, caetera, quae illis sunt necessaria, ut ex rapinis, quas in nostris Serenitatisquae Vestrae dicionibus exercent, acquirunt, ita, vt armis

tegumentisque abundent. Mandauimus autem finitimorum nostrorum praesidiorum capitaneis, ut in omnibus locis exactam diligentiamque curam adhibeant, ne quidquam earum rerum, quae ad victum sunt necessariae, homines nostri kozacis suppedirent, ex quo Sua Serenitas perspicere potest nihil nos eorum intermittere, qua ad conseruandam amicitiam iuraque bona vicinitatis tuenda pertinent. Vicissim non dubitamus Serenitatem Vestram, quod datis ad nos litteris vnice polliceri, effecturam, ut ex parte Suae Serenitatis inter nos maioresque nostros ac Suae Serenitatis maiores constituta faedera integre conseruentur, neque quidquam, quod illis contrarium foret, a subditis Suae Serenitatis vel belli ducibus attentetur scrioque illis Suam Serenitatem demandaturam, ut intra fines dicionum suarum se contineant, neque propius ad fines nostras, quod sine graui periculo fieri non posset, exercitum admoneant. Significatum est enim nobis ipsis, cum generosus Mustapha czausius apud nos esset, diebus beglebergum Romaniae transmisisse Danubio, ad Biallogrodum cogere copias et versus fines nostras velle progredi, chamumquoque Tartarorum cum uniuerso suo exercitu iam in procinctu esse et dicionibus nostris imminere. Nihil isti in vita sua Suae Serenitati molliri possunt. Quam ob rem demandarat illis Sua Serenitas, ut ita gentes suas cohiberent, ne fines nostras attingant, vel subditos ditionesque nostras damnis afficiant, ita et amicitiae iura illaesa erunt et utrinque subiecti nobis populi secura pace perfruentur. Quod reliquum est, Serenitatem Vestram bene valere cupimus eidemque felices rerum successus exoptamus. Datum Varsauiae, 15 iunii a. 1615.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 327. Заголовок: Respons na list cesarza tureckiego przez czausza in iunio przysłanego do Warszawy.

115.

Татарський хан до короля; з Польщі прийшло 12.000 людий, пограбили Татар і добували Очакова; Татари відбили здобичу і попалили пограничні міста. — Без дати (1615 р.).

Wielki hordy wielki ham, nahayski, petryhorski y niezliczonych Tatarow wielki y mozny car Dziembeg Kierai Zygmuntowi III, krolowi polskiemu pozdrowieniem y listem przyiacielskim to oznaimuiemy. Niedawnego czasu posłaliscie posła swego do nas z tym, obiecuiąc, iaką przedtym mieli krolowie z nami przyiazn y braterstwo, zachowac y dawac zwykłe skarby na kazdy rok; a ze teraznieisze skarby są w Kamiencu, oznaimuiąc, prosiliscie o przymierze. Temu wierząc, gdziesmy nie mieli zadny woli czynic, dwanascie tysięcy ludu

przyszło y z naszego nachaiskiego ludu nieco wołów, bydła, owiec, wziąwszy szli do Oczakowa, zamku Cara Iego Mci nad Nieprem leżącego, y nan impet uczyniwszy wziąć go chcieli. O czym my wziąwszy wiadomosc, widząc, ze się tak krolowi niegodziło czynic, postanowilismy takim sposobem tak postąpic y prętko się zebrawszy, a sto osmdziesiąt tysiecy woiska zgotowawszy, bydło, owce, które było pobrane, z ich rąk odielismy. A na Bar goncow swych posławszy, dwustu miast albo polankow, osiadłosci y wszystkiego pobralizmy y splądrowawszy, każdemu Tatarzynowi dostało się siedno, osmdziesięc więzniow, a wołów, bydła liczby krom samego P. Boga nikt nie wie. Panstwa woiowac, iest naszego oica nam zostawione dziedzictwo, niesłuszna, abyscie wy panstwo woiowali, ani wam to nalezy. Kto chce naiezdzac y woiowac, tak potrzeba woiowac. Nie wiemy, iesli się to z waszą wiadomoscią stało, czy też Xiązęcia Ianusza radą y sprawą, wiedzcie o tym, żesmy asz na Kamieniec wyszli y na potym za pomocą bozą, co będziem mogli, nie zaniechamy tego sprawic y uczynic, przyimicie za wdzięczne. A tak wiedzcie, że przyiaciołom iestesmy przyiaciołami, a nieprzyiaciołom tak będziem nieprzyiaciołmi.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 343 стор. 330. — Заголовок: List hana wielkiego do K. I. M. Лист поміщений між документами 1615 р.; се й його дата.

116.

З королівської пропозиції на соймі — про турецькі, татарські і козацькі справи; 1615 р.

...A iako w sprawach y porządkach domowych znacie W. M. łacnego pana, tak doswiadczycie pewnie ku zabiezeniu postronnym niebespieczenstwom odwaznego krola, ktorych lekką wierę kłasc nie trzeba, niechai ie, kto chce, zniewaza, niechai sobie pokoi obiecuie, niechai ufa poganskiey przyiazni, niechai discuruie, ze z sobą maią co czynic, ze nas zaniechaią, wszystko to znaki na powietrzu. Doswiadczało się nie raz tego, iako obłudną y zdradliwą przyiazn, ktora z czasem przychodzi y upływa. Nieraz oni posłom naszym responsa dawali takie, gdy się u nich czego postanowionego upominali, a szczęscie po nich było, ze teraz insze czasy, nizli wonczas były, kiedy się to stanowiło. Zły to sąsiad, niepewna wiara iego, u ktorego okkazya y szczęscie gwałci naipewnieiszą przysięgę. Doznalismy w tych prawie miesiącach przed zadawieniem Nassuch basze omylnosci ich na oko, choc się on nam z przychylnoscią swoią pisał. Aza nie szukał przyczyny do rozerwania pokoiu? aza, ubespieczaiąc przyiaznią y otuchą, przychylnosci nie wmawiał w liscie do Iego Krol. Mci, w dzisieiszego pana

halickiego, ze miał obiecowac, (o czym mu się y nie sniło). kozaki zniesc, aby tylko miał przyczynę, by wilk na onego barana, co mącił wodę, ktorey potym y zazył do obrocenia siły swey na nas. Aza kozakow, gdzieby iedno byli, szukac nie chciano? aza na granicach zamkow budowac nie kazano? Niech się przeczytaią listy, ktore begleberg uromelski i przychodząc y odchodząc z woiskiem, tak do Krola Iego Mci pana naszego, iako do nas, urzędnikow koronnych pisał. Łacno się ztamtąd obaczą zamysły ich na dalszy progress z nami. Maią oni serce na nas, a iesli o co kiedy, tedy o zburzenie swieze miasta Sinopa przez kozaki, ktorzy nową do nich, a im niebespieczną przewiedzieli drogę. Ma ten nieprzyiaciel siły z nas, chocby inszą zabawiony był woiną, ruszywszy woisk ukrainnych, ruszywszy Wołochow, Multanow y siedmigrodzkiego, dosyc będzie na nas. Ze mu to teraz zamysły nie poszły, opoznienie czasu, ale czułosc naibardziey hethmana przewaznego y ochota obywatelow ukrainnych sprawiła. Poszedł głos gotowosci, za ktorym coraz swiezy czaus, to do basze uromelskiego, aby nas zaniechał, to do Iego Kr. Mci, aby w dawney przyiazni nie wątpieł, a kozaki zniosł. Ale z pierwszego listu tego wodza, hardo nazwanego, znac co myslili, bo nam y zywnosci dla woiska y materiey na budowanie zamkow przysposabiac gwoli przyiazni cesarskiey ledwie praecise nie roskazowali, o czym, pewienem, ze szerzey urzędnik woienny da rzeczypospolitey wiadomosc, nam satius vereri, quam contemnere. Prawdac to, ze prozne woisko w polu bez rady domowey, alec y rada wnętrzna bez woiska w polu nieprzyiaciela nie zniesie; oboiga tego wraz rzeczpospolita potrzebuie; niech się, kto chce, ubespiecza, potrzeba y blizszym kraiom niebespieczenstwa poganskiego zawsze gotowosci y dalszym ostrozney czułosci. A wszakesmy sobie wszyscy spolną winni pomoc, w spolney siedząc oiczyznie. Wspomnieimy, co przodkowie nasi czynili, kiedy Rhodys (sic) wzięto, a to nie w granicy, a to nie na Ukrainie, a przecię tak się gotowali, iakoby iuz wsiadac przeciw nieprzyiacielowi. Niedarmo tedy Iego Kr. Mc do pozwolonego na seymie ruszenia pospolitego udac się był raczył, ktore ze nie doszło, głos y sława, (quibus bella constant), a ostroznosc czułego wodza zatrzymała, ale azeby się nam na lato bac nie trzeba, nie obiecuimy tego sobie; są wiadomosci, a pewne, ze y dzis w Carogrodzie u wszystkich naiczęstszy głos o woinie do Polski, a o gotowosci naszey iesliby to oni wiedziec nie mieli, małoli tu szpiegow, alec dosyc na samym Wołoszynie; za kim on sercem, iakimi condyciami obiął to panstwo od Turka, postępki y rząd iego swiadczy. Ze się to trochę wroceniem Chocimia uciszył y powolnosc obiecał, a co wiedziec, iaka y długo iey będzie. Bo on to wie bardzo dobrze, ze nie dla iego po-

stawy, nie dla iego to osoby się stało, iedno aby się więtsza cesarzowi tureckiemu przyczyna do rozerwania przyiazni nie dawała, na co go Thomsa dla Chocimia z perswazyami y upominkami przywodził. W czym co się tam odkryie daley, na godziny Iego Kr. Mc czekac raczy wiadomosci od pana Targowskiego, posłanca swego. Chocimia co się dotycze, powrocony iest za zdaniem Ich Mci P. P. Rad, przyiazni y mocy tureckiey gwoli, ale tego łacniey dostac nazad prędko, nizeli zatrzymac porządnie. Iest ci y insze wnętrzne na Ukrainie niebespieczenstwo, chocby postronnego nie było. Aza yz tey kozackiey burze, iesli Turcy tak nas, iako to drudzy ufaią, ochronią, nie wisi nad nami niepokoi? Iest taka colluvies tych ludzi, są takie woiska, ze się iuz do kilkunastu tysięncy rachuią. Posli do nich gołotowie, poszli y ci odsądzency, posli zbiegowie, zbiegło chłopstwo, opusciwszy rol, zbiegła czeladz, pokorzysciwszy pany, tak ze mało kto iuz do pługa ma na Podolu ludzi; gdziekolwiek wynidą, przywiodą nam na sobie niebespieczenstwo, nie wyidą, tez pomięszaią nam pokoy, iako on Nalewaiko, ktory iako nas trudził, iakiego było z nim kłopotu, co za szkod narobił, ci pamiętaią, ktorzy cierpieli, a ci niech powiedzą, co go odwagą swą znosili. Naznaczyc ci był Iego Kr. Mc raczył y dla respektow przyiazni tureckiey, ale y dla oczyscienia Ukrainy z tego swowolenstwa commisarze, ktorzyby zazyli sposobow, traktatami, albo inszym srzodkiem, iakoby te ludzie rozwiesc, a pewną ich liczbę przywiesc do porządku dobrego. Co się z nimi mowiło y tractowało, dadzą Ich Mci P. P. commissarze sprawę, ktorzy tam ziachali byli, aczci nie wszyscy dla trudnosci podobno swoich, ale przecię ochotnie Xiążę Iego Mc Pan krakowski z Iego Mcią panem woiewodą kiiowskim y wołynskim y panem starostą kamienieckim chcieli tę sprawę do effektu przywiesc. Upor y opor ludzi tych na nic pozwolic nie chciał, złotą swoią smakuiąc sobie swąwolą, z czym tu posłali posły swe do Iego Kr. Mci, ktorym iakiby respons dac, ostroznie dèliberowac trzeba. Ale niechby y to nas nie mięszało. Tatarowie aza oni kiedy zaniechaią zwyczaynych naiazdow y łupow swoich. Oto dzisieiszy car dopiero się ozwał według dawnego, ktory przodkowie iego mieli, obyczaiu, ze stolicę osiadł, ozywa się y brat iego Gałga z chęcią, a przecie szkodzą panstwa Iego Kr. Mci. Zda się to nam odlegleiszym od tak częstego niebespieczenstwa, tylko iakies igrzyszko woienne, ale tym nie smiech, ktorym włosci palą, ludzie w plon biorą, ktorym bracia, siostry, syny, corki, oice, matki odkupowac przychodzi; trudno oratiami zniesc to niebespieczenstwo; na prawo nasze nie dbaią, quarciannego zołnierza celeritate uchodzą; trzeba albo inszego sposobu, albo więtszey mocy na zniesienie tak

częstego upadku z braciey naszey. Ale niechaiby y Tatarzyn upominkami się contentował, niechaiby Ukraina podolska w pokoiu była.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 с. 652—6.

117.

а) Королівська інструкція на шредський соймик — про відносини до Татар й Турків і про козацьку своєволю; козаки зросли до 40000. — 20 сїчня 1616 р.

Instrukcya urodzonemu Adamowi Grodzieckiemu z Wyszyna, dworzaninowi y na seymik do Srzody posłowi naszemu, w Warszawie, d. 20 stycznia 1616 roku dana.

...Zaraz po skonczeniu seymu, gdy przyszła wiadomosc od pana Targowskiego, posła Iego Kr. Mci, iako się w Konstantynopolu odprawił, łacno się było domyslec, co o przyiazni cesarza tureckiego mielismy rozumiec, nie iest y nie była nigdy szczera; swoim tylko czasom y okazyom ten nieprzyiaciel wygadza, o tem zawsze przemysliwaiąc, iakoby swe panowanie niezbozne rozszerzał. Na nas dlatego ma przyczyny dla ustawicznych w panstwa iego przez kozaki naiazdow, o ktorych zniesieniu tak Turcy przemysliwaią, iakoby za tym zaraz pretextem zamki nasze ukrainne osiedli, o czym iawne były y przy posle Iego Kr. Mci baszow mowy. Nowe iakies a pewnie zmyslone granice ukazuią y inszym prawem kilkanascie osad ukrainnych sobie przywłaszczaiąc. Chcieli to pewnie w tym roku wykonac, ale ze pierwey mieysca, ktoremi kozacy na Czarne morze wpadaią, zabudowac było potrzeba, nad tym się zabawiali; swoie iednak złe przeciwko nam zawzięcie cesarz turecki wykonywaiąc, rozkazał carowi tatarskiemu mocą wszystką wtargnąc do Korony. Nie bez wiesci y ta klęska przyszła na rzeczpospolitą, dawali znac ci, co strazę tamtey ziemie trzymaią, przestrzegał pan hetman swoiemi listami, rozesłały się uniwersały Iego Kr. Mci, wczas na to ludzie wzywaiąc niebespieczenstwo, y to, co mogł naprędce I. Kr. Mc, sposabiaiąc do obrony, wybrance ze wszystkiey Korony obrocił, częsc swoiey dworskiey piechoty przydawszy, nikt iednak nie ruszył się do obrony, nikt prawie do pana hetmana nie przybył, ktoremu ze trzema tylko chorągwiami stawic pole nieprzyiacielowi y bez potęgi na szanc puscic rrzeczpospolitą nie godziło się. Przyszedł nieprzyiaciel, broni przed sobą dobytey nie widząc, tę częsc Ukrainy w ktorey dawno nie postał, mieczem y ogniem spustoszył, plon wielki y ludzi chrzescianskich wiele w niewolą poganską zabrał. Załosc niewymowną ma z tego I. Kr. Mc, tym więcey, ze y na seymie y potym przestrogi Iego Kr. Mci mieysca nie miały; więcey się na

tych spuszczano, ktorzy bespiecznie to twierdzili, ze tego roku Turczyn y Tatarzyn nas zaniechac miał, ktorzy niechby teraz liczbę oddali Panu Bogu z braci swey, w niewolą pobranych. Ale y teraz nie koniec temu; Turcy są na tym, iako się było wspomniało, aby kozaki znosząc, włosci koronne posiadali y granice swe rozszerzali. Opowiada y przekłada to W. M-i Iego Kr. Mc y w tym upewnia, ze z tey tam strony pokoiu trudno się spodziewac, iesli sposob obrony na tym seymie namowiony nie będzie, a nie trzeba większey do woyny przyczyny, to samo ludzi naszych, mimo wiadomosci y nad zakazanie Iego Kr. Mci, weyscie do Wołoch, zniesienie niedawnego wprawdzie w głowę nam nieprzyiaznego hospodara, nasadzenie nowego głowy nam niepokoy przyniesie. Z tymi, ktorzy to uczynili, iako postąpic, poda to I. Kr. Mc pod uwazenie seymowe; nie stanie iednak na tym, będzie Turczyn chciał swego się mscic, na co trzeba nam gotowemi bydz. Wyprawił tam I. Kr. Mc posłanca swego, aby nieco mogł zahamowac impet tego tyrana, wszakoz nie pewien ieszcze, co ten sprawic moze.

б) Додаток до інструкції.

Supplement do instrukcyi, ktory takoz pan poseł przełozyc ma imieniem I. Kr. Mci.

...Nadto ieszcze z konsyderacyi niektorych panow senatorow, zawieruchow ukrainnych dobrze swiadomych, przekłada I. Kr. Mc. W. Mciom niebespieczenstwo wielkie, ktore nad rzeczpospolitą prawie wisi od swowolenstwa kozackiego, ktorego liczba bo do czterdziestu tysięcy po roznych mieyscach iest tych swowolnikow y na wszystko złe iest odwaga niebespieczna rzeczypospolitey. Nie pomogły nic kommissye, nie pomogły sposoby z seymow do pohamowania ich podane bierze gorą to swowolenstwo w domu ciężkie, do zwadzenia nas z postronnemi pany, do zaciągnienia na nas woyny sposobne. Co wzdy z tym czynic, iako te kupy rozprowadzic, iako napotym zahamowac, pod uwazenie W. Mciom Iego Kr. Mc. poddawac raczy. Ma y tę swieżą wiadomosc Iego Kr. Mc, ze Tomsza dobrze się znowu pokrzepił, ze iuz tym, ktorzy tam swawolnie weszli, iest ciężki; prędko wyglądac y obawiac się potrzeba wolnego od tego nieprzyiaciela na Ukrainę y włosci koronne impetu, a zatym, (o czym Iego Kr. Mc ma swieżą przestrogę), woysk tureckich y tatarskich nastąpienia.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 109 стор. 497—519.

118.

З інструкції ошмянського повіта — козаки пограбили маєтности коло Слуцька: 15 марта 1616 р.

...Xiąże Iego M. Pan Podczaszy W. X. Litewskiego affectował, aby Xięstwo Iego Msci słuckie, przez kozaky nizowe splondrowane, od myt do pewnego czasu elyberowane było.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 109.

119.

З королівської пропозиції на соймі — козаки ходять на Чорне Море, на Очаків і в Волощину; Турки хочуть руйнувати Білу Церкву, Канів і Черкаси; 26 цьвітня 1616 р.

...Taz ci moles periculi od Turka nad nami wissi, na ktorą y dawno się zbierało y swieza swawola naszych zarobiela. Dał był cesarz turecki iasnie znac w responsie swoim panu Targowskiemu, sekretarzowi Krola Iegomosci, posłancowi na onczas do porty, ieszcze za zywota Hassan basze, ze miał wielką chęc do rozerwania przyiazni z nami; aza nie wyprawował sędziakow wskrzeszacli, zakładacli zamki y fortece? Basza nie obiecował kozakow szukac, kędy by kolwiek byli, ieslibysmy ich sami nie zniesli, aza nie roskazował znosic pewnych zamkow rzeczypospolitey, usurpuiąc sobie tam, gdzie nigdy przodkowie nie afektowali granic, smiał nawet wodz woiska iego begleberg uromelski w liscie swym y do Iego Mosci pana hetmana y do mnie, napieraiąc się zywnosci na woisko pana swego y materiey do zakładania zamkow, co wszystko, a coz inszego było iedno na szukanie przyczyn do rozerwania przyiazni? Oto się trochę odwlokło, ale zeby to naszey przyiazni gwoli, nie iedno zeby się z inszymi uspokoieli, a mieisca, ktoremi kozak na Czarne morze wychodzi, opatrzeli. Uczynek iednak załosny, prolog tey straszney tragedie, kazawszy się ruszyc caro" i tatarskiemu mocą wszystką na panstwo Iego Krolewskiey Mosci, ktory iako nas zwoiował, drudzy podobno zdaleka słuchali, ale bracia nasi y dzis in compedibus czuią, a nie porzuci pewnie ten poganin ladaiako przedsięwzięcia swego, zwłaszcza za rządem kaimechana, ktory dzis na wezerowym mieyscu, a głownym narodowi naszemu nieprzyiacielem. Tozci swiezo odprawiony był czaus, przyniosł, domagał się zniesienia kilku zamkow koronnych, iako Białey Cerkwie, Cerkas y Kaniowa, ktore pamiętnika niemasz, kiedy zasiadły; domagał się wywiedzenia swowolenstwa z Wołoch, domagał się kilka panow wołoskich wydania, abo głowy ich, a to wszystko pod rozerwaniem przyiazni. Dawno ten

nieprzyiaciel wilczego zołądka ostrzy zęby na nas, czasu tylko y occasiey czeka, a ma dzis wierę oboie po sobie, z Persem pokoi zastanowieł, woiska ma gotowe, Szkander baszy sto tysięncy woiska ruszyc ku nam kazał, a siedmigrodzkiemu, multanskiemu, wołoskiemu woiewodom z posiłkami przyłączyc się do nich poruczył, y tak niczego mu dostawac nie będzie do wykonania zawzięcia iego, iedno aby dobrze począł, a począc moze bardzo dobrze y skonczyc, kiedy uporny y nierozmysłny zaciąg naszych, drazniąc ich, słabieie, a my o sobie nic ani czuiemy, ani myslemy; niefortunna rzeczpospolita, ktora się ratowac nie moze, niefortunnieisza, ktora ani radzic o sobie moze, a nader nieszczęsliwa, ktora y ratowac się y radzic o sobie nie chce; bezpiecznie rzec mogę, ze nasza taka, tamtego swiezy y iasny przykład. A więc się te niebezpieczenstwa wszystkie, ktore dzis nastąmpiely, na przeszłym seymie nie opowiadały, a chcianoz o nich radzic? A więc zołnierz quarcianny prawem y postępkiem iego scisniony, y tu przed Krolem Iegomoscią y w poselskiey izbie, nie zrzekał się y nie wypowiadał służby? A ruszełoz to kogo? A więc o swowolnych gromadach wiadomosci nie biegały, ktore się z onych głow pokaranych rodzieły? A obeszłoz to stany? Iako seym rozerwany, tak y rada nadewszystko zdrowia, skutku swego wziąc nie mogła. By był Jego Krolewska Mosc prędkim pieczołowaniem, a czuły hetman zwykłą odwagą y przewagą swoią wszystkiemu nie zabiezał, wpadlibysmy byli w gorsze daleko, nizli pierwsze było, niebezpieczenstwo. Aby dzis przyszło dawac liczbę tym, ktorzy rozerwania seymowego przyczyną, coby rzekli na zelzenie od poganstwa rzeczypospolitey y sławy narodow naszych, coby rzekli na krwawe łzy y ciężkie pęta poimanego chrzescianstwa, coby rzekli na zesromocenie niewinnosci, coby rzekli na włosci ogniami w popioł obrocone, czymby tey szkody, czymby tego zalu wetowac radzili? Ale po co niescignionych błędow gonic, wszak ktos rzekł: quacquae a populo fiunt ferenda, non laudanda sunt, a niemasz ci tez co. Aza się y to dobrze stało, kiedy przychodzieły wiadomosci o carze tatarskim, kiedy biegały przestrogi straznikow, upominania hetmanskie, uniwersały Krola Jego Mosci, nie chciał nikt nie tylko hetmana, ale ani oyczyzny, ani siebie posilic. O iako dobrze Plato wyrzekł: incredulitatis robur perniciosissimum est bono publico. Owi, co niebespiecenstwu nie wierzeli, ratowac nie chcieli, a on nie miał czym tak gwałtowney odeprzec nawałnosci, ktory o nieprzyiacielu przestrzegał. Bo lubo Jego Krolewska Mosc na tamto niebezpieczenstwo wybranie ze wszystkiey Korony obrac był kazał, lubo y dworskiey swoiey piechoty nie iednę chorągiew do pana hetmana posłac raczył, lubo Jego Mosc pan hetman miał trzysta słuzałych przy sobie, ale z tym nieprzyiacielowi tak cięz-

kiemu stawic pole y na szanc poscic sławę y bezpieczenstwo rzeczypospolitey, ani rozum, ani wiara oyczyznie y panu dana kazała y tak przeszedł nieprzyiaciel, płocąc we krwi naszey ręce po łokiec, a przeszedł, mieczem y ogniem pustosząc, a przeszedł, nie widziawszy w oko dobytey broni, a przeszedł ten kąnt, w ktorym dawno nie postał. Załosc złąd niewymowną Jego Krolewska Mosc odnosi, załuie y dzis y ukazuie, (dai Boze, bysmy się obaczeli), iako się szkodliwie wiara dawała tym, ktorzy upewniali, ze nas poganstwo zaniechac miało. a ono tych zasię niewinnie w suspicią podawali, ktorzy o nieprzyiazni y zamysłach iego opowiadali. A załuie tego tym bardziey, ze nie tu koniec widzi takiego zawodu; widzi, ze cos gorszego następuie za swowolnym wesciem naszych do Wołoch: chcą Turcy wetowac swego, są na tym, aby kozaki znosząc, włosci, posiadali koronne, a granice takowego panstwa swego iako naidaley rozszerzali, y dowiodą tego łacno, iesli się nie poczuiemy, zdybią nas znowu iako y pierwiey, iesli gruntowney na tym seymie obrony nie postanowiemy. Bo choc ci to Jego Krolewska Mosc wyprawił tam pana Kochanskiego, sekretarza swego, aby zawsciągnął impet iego, wszakoz, co tego za pewnosc, iako go tam przyimą? Da li mieisce nieprzyiaciel słusznosci, maiąc na nas taką, iaka mu się podaie, okkasyą, bo wierę y przyczynę z tego do Wołoch wtargnienia, ktore iakimby sposobem karac, a potrzeba zaprawdę, puszcza to Jego Krolewska Mosc pod uwazenie wszystkich stanow. Mozec się to komu zdac słusznem ich desiderium, ze chcieli znosic w głowę narodowi naszemu nieprzyiaznego hospodara, ze chcieli windikowac naruszoney sławy, ale y tego privata authoritate czynic się nie godziało, a wszak non sunt facienda mala, ut eveniant bona. Więc y kozactwa samego swawola in tantum excrevit, ze co dzien wyglądac trzeba, albo na nich samych cudzego, albo od nich wnętrznego niebezpieczenstwa, wyniesli w liczbę woiska 30 tysięncy, poszli iedni czołnami na Czarne morze, drudzy wielką y potężną wyprawą burzyc Oczakow. Cokolwiek zrobią lubo z zyskiem, lubo z szkodą swoią, na karb to nasz y trudnosci przyidzie. Pełno wszędy nierządu y sweywoli. Tasz ci nas y takiesci wyprawy z Moskwą pomieszały, ze dzis nie tylko o siłę przeciwko nim, ale y o radę trudno.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 148—154; тесаме ibidem ч. 109 стор. 655—661.

120.

Великий везир до Жигимонта III; жадае видачи волоських бояр, що при помочи козаків хотіли осадити на Волощині сина воєводи

Єремії; козаків треба рішучо знести, бо все роблять шкоди турецькій державі. — Константинополь, початок липня 1616 р.

Między wielkiemi pany Iezusowemi naywiętszemu, między wybornemi stany zakonu mesiasowego naiwybornieyszemu. spraw wszystkich miedzy chrzesciany terminatorowi, wielkosci, zacznosci y wysokosci y vcciwosci panu kroliowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawy niechay sprawuie Bog ku dobremu), przyiacielskie zaleczenie chęnci naszych y pomnozenie miłosci opowiedziawszy, po przyiacielsku oznaymuiemy, ze od dawnich czasow asz do dnia dzisieyszego sławni przodkowie zacnosci waszy, krolowie polscy, takze y zacnosc wasza z wielmozną y wysoką portą szczęliwosci cesarski szczyroscią własną bes miary y konca powolnosc y przyiacielstwo y miłosc y we wszystkich sprawach vkłonnosc, więc y przymierzu pospolitemu vczciwosc zwykliscie byli czynic, zacym z obu stron vbodzy poddani na granicach mieskaiący, więc y wszystkie stany, (to iest tak męski iako y białogłowski), bespieczni bęndącz, chwalili Boga y wielmoznosci cesarski zawsze vcciwosc czynili. Teraz malo przedtym z boiarow wołoskich Vrely Bycek y z swoiemi pomocnikami mało na tym maiąc, ze z woiewodą wołoskiem zgodzic się nie mogąc, prawie poddawszy się na głębokie złosci y zdradziestwa, (co im zawsze przyzwoita), iuz zdradziedzkie rebelizowawszy, do granic polskich vciekli, tam zebrawszy według woly swoiei łotrostwo kozackie, przedtym Ieremiego syna przyprowadziwszy, prawie ogniowych niesnasek narobili, co y do tego czasu nie mogąc się iescze vspokoic w panstwo cesarzowi własnie należące, w ziemie wołoską, gwałtownie się wdarszy, vbogich poddanych prawie pod nogami potarszy, rowno z ziemię obrocili. Wsakze takie rzeczy czyniących kozackich łotrow mieskania y przebywania y miesca ich urodzenia, isz w panstwach zacznosci waszey są. tedy w tych czasiech y o te boiary, aby związani do porty cesarski odesłani byli, więc y kozacy, aby za naszymi szczyrymi radami y przyiacielską powolnoscią zniesieni byli, od czterech częsci swiata trzymaiącego cesarza wielkiego naszego list wielmoznosci iego przyiacielskie pisaney za przesłego kaimekana, brata naszego, z iego tez własnym listem posłany był. Niedosc na tym, ze przerzeconych boiarow sprawy przyieliscie y kozakow takze zniesc nie chcząc, zaniedbaliscie, ale owszem tego szatanskiego rodu pewną liczbę na przylegle Czarnemu Morzu włosci cesarskie obrociliscie, gdzie iedno pogodą vpatrzyli, miasta y wsi połupili. Druga częsc zas teraz na Tehinią y Biełogrod zbieraiąc, nie ku zgodzie y pokoiowi zamysły maią. Na takich sprawę godny y zacny poseł waszy zacznosci Gregory teraz do porty cesarskiey przyiachał, oddawszy według powinnosci y szczyrosci swey poselstwo y posługą iemu zlieconą odprawiwszy,

(ktory według godności y biegłosci swey vsanowany y powazony iest), z rąk przerzeczonego posła na przesły posłany list cesarski respons wziąwszy, w liscie dawny przyiazny samsiestwa serokie opowiadanie y scyry miłosci utwierdzenie, wielmoznosci cesarsky iako sie godziło, oznaymielismy. Tenze wspomniony poseł, cokolwiek miał vstnie zleconego, przed stolcem cesarskiem pięknemi słowy powiedziawszy, przyiacielskiego związku y zyczliwosci powinnosc opowiedział. A to łotrostwo kozackie pod iurisdictią zacnosci waszy y w panstwach zacnosci waszy mieszkania y przebywania swoie vczynili, y kiedykolwiek zbroią, zawsze się tam schraniaią, a co raz dzien ode dnia więcey złego czynią, tedy iuz więcey cierpiec nie mogąc, zdało się wielmoznosci cesarski, aby bespieczenstwo vbogich poddanych swoich opatrzywszy, od takich krzywd ich wyswobodził. Maiąc zas na oku starą od tak wielu lat przyiazn y samsiestwo przeszłych kroliow polskich y z domem ottomanskiem bespieczenstwo y spokoyne siedzenie ludzi obu stron vpatruiąc, ze nie tąm razą iako y pierwy przyiacielstwo y szamsiestwo trzymaiąc, to co nas wadzi, zniesc y wyniszczyc zacnosc wasa macie y ktorzy przed tym vciekli, boiarow wydawszy, aby tych łotrow kozackich zacnosc wasa pilną y mądrą radą zniosł y wniwec obrocił, wielmoznosci cesarski wolia y żądanie iest, gwoli temu po drugi raz list wielmoznosci cesarski przez czarnego Mechmeth czausza, (ktorego zacnosc niechay się mnozy), iest posłany. Ia tez, ktory waszey zacnosci wszystkiego dobrego życzę, ten przyiacielski list moy napisawszy, posyłam. Mam nadzieię, ze skoro zacnosc wasa w list wielmoznosci cesarski, tak na wzwysz pomienionych boiarow koniecznie, gdzie kolwiek by byli, albo gdzieby się kolwiek kryli, według woliey y żądania wielmoznosci cesarski wynalawszy, do wysoki porty cesarski odesłali, iakotez o kozakach obu stron będących dobrze y szczyrze pomysliwszy, z panstw cesarzowi przynaliezących zniowszy, w panstwa wielmoznosci cesarski, zeby się iuz więcey nie wdzierali, o tym myslił, gdyz te dwie rzeczy sąm wolą y żądaniem wielmoznosci. A gdy te dwie rzeczy za pomocą bozą według woli wielmoznosci cesarsky staną, (ktorego wielmoznosci niechay Bog pomaga), tedy wszystkie skargi y narzekania ludzi vbogich zatrzymaią się y obu stron poddani w sprawiedliwosci zyiąc, miłosierdzie y ochronę otrzymawszy, według starych zwyczaiow obchodzic się bendą, panstwa takze y prouinciae granicom przyliegle od znisczenia y rowno z ziemią położenia nog woyskowych ochronione bendą. A tak przystoyna rzecz iest y za bogactwo policenia godna, aby się tez zacnosc wasa o takowe dobro starał, gdysz przed zacnoscią wasą będąc ci przodkowie zacni wasi, zawsze szamsiestwo y przyiacielstwo chowaiąc, z obu stron na granicach gdy sie co pokazało, iednaiąc, tłumili y vspokoiali. Temusz

wzwyz pomienionemu posłowi wasemu niektore rzeczy vstnie sprawowac zlecieliscie byli. Teraz na to z listem wielmoznosci cesarski iadący czarny Mechmeth czaus z roskazania y zliecenia naszego odpowiedz da zacnosci wasy; w tych rzeczach, cokolwiek słusznego iest, vczynimy. O to się namni zacznosc wasa nie frasuycie, insze sprawy, ktoreby iedno do vspokoienia obu stron potrzebne były, z tym Mechmeth czausem communicuycie, on cokolwiek rzecze y postanowi, to my za słuszne przyimiemy. Pewnismy tego, ze przerzeconego czausza tam iedługo bawiąc, do wysoki porty, wielmoznosci cesarsky w rychli zacnosc wasa odeslesz, gdyz y ia sam z osoby swey życzę tego, aby dawna przyiazn y samsiestwo dzien ode dnia się pomnazaiąc, zachowana była. Zaczym y z oboch stron vbodzy poddani y prowincie y panstwa granicom przyliegłe od spustoszenia woysk y od vcisku wolne bydz mogą, nie insze iest przedsięwzięcie moie. Rozumiemy o zacnosci wasi, ze takze dobrego dobrym y sobie zycząc do dobrego konca rzeczy prowadzic będziesz chciał. Pisan w Constantinopolu w posrzodku miesiąca dziemazy achyr nazwanego, roku według Michmetha tysiąc dwadziesca y pięc, to iest de data prima iulii 1616.

Te pisma albo mowy nasze imieniem tego, ktory Mechmethowi proroctwo dał, (nad ktorym pokoy bozy niech przemieszkiwa), zamykamy.

Бібл. Ягайлонська ч. 3543 к. 107—8. Заголовок: List wezera tureckiego do Sigmunta, krola polskiego.

121.

З промови на соймі. Козаки спершу були послушні старостам і успішно боронили Польщу перед Татарами; тепер ходять на Туреччину, не слухають короля, роблять якби окрему річпосполиту; треба ввести їх в порядок відповідно до комісії (1614 р.) або карати великими карами. — Б. м., 12 вересня 1616 р.

...Ukazawszy, zkąd pochodzą na nas niebespieczenstwa, ukazuię y sposob zabiezenia im, nie wszystkim, bobym długą mową musiał zabawic, ale niektorym, mianowicie w proposiciey mianowanym. Poczne od domowych y sweywoley kozackiey, ktora nas et intra domesticos parietes bardzo dolega et ab extra rzeczpospolitą in summum periculum od Turkow przywodzi. Byli a prima origine w karnosci y posłuszenstwie, był y z nich ten rzeczypospolitey pozytek, ze wyparszy Tatarow z tych pol y kocowisk, gdzie teraz sami przemięskiwaią, zatrzymywali incursiones ich, ktore asz pod Lwow przedtym bywały. Słuchali panow swych y starostow, bez woli ich y wiadomosci zadney exspe-

dyciey nie czynieli y za kazdym roskazaniem zawzdy przeciw nieprzyiacielowi stawali, spolia ex hoste panowie między nie dzieleli y sami ich uczestnikami bywali. Asz kiedy im zasmakowała domesticorum depraedatio, iako Kosinskiemu y Nalewaikowi, rzucieli się nie iedno na przednie familie, ale y na wszystkę rzeczpospolitą, ktorych szabla przez pana hetmana dzisieiszego znosic y uprzątnąc musiała. Rzucali się na panstwa tureckie; iaki z nich teraz pozytek mamy y iaka od onych kozakow pierwszych roznosc, wszyscy widziemy. Tu w domu nas szkodzą, a Tatarow y Turkow swawolą do nas nawodzą. A iesli ich tesz na woiny zaciągamy, to pierwey skazą prowincią, spustoszą y wniwec obrocą, nim ią posiądziemy, iako w Inflanciech, iako w Moskwie, w Wołoszech uczynieli. Tu zas w domu ani magistratum w miastach, ani starostow, ani hetmanow słuchaią, sami sobie prawa knuią, sami urzędnikow y wodzow stanowią y iakoby in magna republica aliam rempublicam faciunt, tak ze iedno iusz nie rzeką: divisum imperium cum Iove Caesar habet. Ale niedługo przyidzie do tego, gdzie w czas ich nie zatrzymamy tym sposobem. Stanęło iusz z niemi przez commissyą postanowienie, tego się mocno trzymac, aby ich iedno pewna liczba była, aby połkownika z podania hetmanskiego mieli na zaporohach, albo gdzie im naznaczą, aby mięszkali, włosci nie szkodzieli, incursiones motu proprio do Turek zadnych nie czynieli, dziesiącią tysięncy złotych, a siedmią set postawow karazyi, aby się contentowali. Iesliby to mało było, co się im postąmpieło, tedy dac więncey ea conditione, aby zawsze gotowi byli y na kazdą się potrzebę z kwarcianym przeciw nieprzyiacielowi stawili. A dawac im ten zołd z quarty, ktorey rozumięm, ze teraz siła ex lustratione przybyło, na czym iesli nie przestaną, srogie na nie prawo postanowic y zaraz ie do exequutiey przywodzic. Lepiey raz z odwagą poskromic swawolenstwo, a nisz in perpetuo metu bydz od nich y woiny tureckiey się obawiac. Tureckiey woiny, przykładem przodkow naszych, zawsze się strzec mamy y dla potencyi wielki et propter diuturnitatem, ktorey on zwykł przeciw nieprzyiacielowi zazywac, az go wniwecz obroci. A my długiey woinie y potenciey wydołac nie mozemy. A to teraz iedno częsc woiska z Skinder baszą do nas wysłali, głowne woiska do Persiey obrociwszy, a przecie iaka potęga iego na granicach naszych stanęła, y by było nie staranie Jego Krolewskiey Mosci, ktore zwykł zawsze czynic o panstwach sobie od Pana Boga powierzonych, y nie ochota krolewica Jego Mosci, ktory się y sam w te tam kraie stawieł y strach nieprzyiacielowi wielki uczyniwszy, częsc woiska swego dla bezpieczenstwa naszego zostawiał, nie pilnosc Jego Mosci pana hetmana, nie miełosc ku oiczyznie panow commisarzow y Ich Mci inszych niektorych, a oso-

bliwie Jego Mci pana krakowskiego, pana kraiczego y podczaszego koronnego y drugich, ktorzy insze pułki swoie stawili, nie przystąmpiela, ktorzy się z woiski skupieli y do Jego Mci pana hetmana przyłączeli, ktorym niech Bog tę zyczliwosc ku oiczyznie nagradza, siła mogł Skinder Basza z tych zamysłow wykonac. Dobrze się bardzo stało, ze ugoda z Skinder Baszą w rzeczy stanęła, bo lubo bysmy byli wygrali, ale bysmy byli woinę drugą na się zaciągnęli, a do tego uczynieli bysmy byli wstręt expeditiey Krolewica Jego Mci, bardzo oiczyznie naszey potrzebney. Do tego bellum incipere in nostra est potestate, ale zaniechac iey nie zawsze iest to w mocy naszey, więc non expedit uno eodemque tempore plures hostes provocare, y Turek, choc potentat, nie zwykł tego czynic. Zabiegac nam tedy woinie tureckiey, co naidłuzey pokoi zatrzymywac dwiema sposobami: pierwszy opportunis legationibus przez ludzi zacnych y zaras teras wysłac posła wielkiego, winczuiąc panstwa nowemu cesarzowi, pacta stare y nową transactią z Skinder Baszą conformuiąc. A isz insi panowie chrzescianscy, iako francuski, angielski, więc y Niderlandzi z Turkiem zatrzymywaią przyiazn y pokoi, maią tam ustawicznych swoich posłow, nie zdrozna by była, abysmy y my iesli nie posła, przynamniey agenta obecznego mieli, ktoryby pod pretextem dla kupcow y Ormian et mutua commertia, które mamy z Turki w Carogrodzie, ustawicznie mięskał. Nie beloby to z kosztem rzeczypospolitey, bo sami kupcy, iako czynią Flandrowie, dla pozytku swego y handlow sumpt dawaliby mu. Byłby ztąd ich pozytek, zebysmy wiadomosc dostateczną y ustawiczną miewali, co się z Turkami dzieie, co o nas myslą y kiedy się do nas gotuią, albo Tatarom naiezdzac kazą A teras iego przez Wołochy wiadomosci sięgamy, ktorzy często nas umyslnie swarzą, abysmy się tylko ciągnęli, a w ustawiczney boiazni byli. Drugi sposob zatrzymania z Turki pokoiu, nie dopuszczac kozakom, aby im szkody czynieli, y zaras ich tak w posłuszenstwo uiąc, iakoby iusz nigdy o naiazdach morzem y ziemią nie mysleli. Lec ysz się przecię zawsze Turka obawiac mamy, (bo kiedy się z Persem rosprawi, to albo felicitate, albo victoria datus, y nam nie przepusci, pomnąc na to, cosmy mu uczynieli, albo tesz o szczęsciu swym przeciw Persowi zwątpiwszy, u nas go, iako u nieostroznych, szukac będzie y do tego, ze mu kozacy Czarne morze odięli, besz ktorego się on obysc nie moze, będzie o nas przemysliwał), tedy słuszna y nam szukac srzodkow do odporu nieprzyiacielowi temu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 196 - 9; ibidem Тека Нарушевича ч. 109 стор. 816—818 (тут дата: 1616 12 7bris).

122.

Способи стриманя козацькоі своєволі: збороняти ходити в козацтво, а непослушних карати конфіскатами маєтностей. Таксамо треба карати жовнірську своєволю, що нищить край. — Б. д. (1617 р.).

Modus zabiegania sweywoli kozackiey. Naprzod, isz się ta swawola zbiera z miast i dobr krolewskich, potym z dobr duchownych i szlacheckich, a osobliwie z słobod, ktorych się tak wiele namnozyło, potrzebaby, aby się postanowienie pewne uczyniło, zeby tak vrzędnicy Krola Iego Mosci, iako i duchowni i panowie szlachta w maiętnosciach swoich edykty uczynili, zeby się zaden z maiętnosci tych pomienionych nie smiał kupic do tych, ktorzy się pryncypałami obieraią tey swawoli i niecnot, pod srogim karaniem: naprzod pod gardłem, potem pod utraceniem wszytkiey maiętnosci swoiey, ktorąby gdziekolwiek ci swawolnicy pod ktorymkolwiek panem mieli. A isz drudzy maiętnosci nie maią, tylko łupy, na ktore się zdobywaią po panstwach Krola Iego Mci, przynoszą do domow oycow swoich, braci albo inszych powinnych i krewnych swoich, albo i gdzie składy miec zwykli u pobratymow swoich, tedy na takich by penę taką włozyc, zeby maiętnosc im wszystką skonfiszkowano, albo pobrano albo tez iescze do tego i inszym karaniem ich karano. Pewna by to rzecz była, ze tacy swawolnicy, iesliby się nie obeyrzeli na zdrowia swoie albo maiętnosci, ktorychby mało mieli, przynaymiey obeyrzeli by się na rodzice, na bracię, na krewnych swoich i na tych, od ktorychby dobrodzieystwa kiedy odnosili, zeby się zawsciągnęli od tey swawoli, nie życząc tym pomienionym szkody albo i karania; takze i ci pomienieni wszyscy odwodzili by ich od takiey swawoli i łotrostwa. Iedno hoc opus, hic labor, kto tego dozorcą i executorem będzie. Urząd ci było miał odprawowac, iako woiewoda i starostowie ukrainni, ktorzyby i szlachtę o wydanie takich swywolnikow do prawa pociągali, maiąc pewnych instygatorow swoich, ktorzyby się o takich sagaciter łotrach pytali; czegoby snadnie doysc mogli, maiąc iednego albo dwu w ręku, reliquam by dosli iako klębka po nici. Lec potrzeba, aby Iego Mosc Pan woiewoda kiiowski częsciey przebywał na Ukrainie, s ktorego, iako widzę, nie kontenci, by tylko dwa razy był w Kiiowie, iadąc do Moskwy, a wiezdzaiąc na woiewodztwo; więc do tego vrzędnikow tam iego nie bardzo chwalą, owo zgoła quilibet quaerit, quae sua sunt, non quae Iesu Christi. Panowie tez starostowie vkrainni o tym nie myslą, aby porządkow iakich, ktoreby sie do dobrego rzeczypospolitey sciągały, postrzegac mieli, gdyz sami nigdy w starostwach swoich nie bywaią, a zwłaszcza magnates, a takich tez sług nie chowaią, ktorzyby tego przestrzegali, ale owszem jako communis vox iech wszędzie iest, ze dawszy podstarosciemu

czerwony złoty, wolno mu odysc na kozactwo, a potym kiedy się wroci łotr kozak z łupow, tedy tez z podstaroscim partycypuie tych łupow, ktore na vbogich ludziach powydzierali. Na tych tez panow żołnierzow wielkie narzekanie od duchownych i szlachty, a ubogich ludzi iescze bardziey, ktorych łupią statiami, a obrony z nich żadney niemasz. Ci tez panowie zołnierze, ktorzy wrzkomo puscieli się byli do Krolewica Iego Mci do Moskwy, w niwecz poobracawszy dobra kozackie, duchowne i szlacheckie, statiami niezmiernymi, leguminami ie wyciągaiąc, a pieniędzmi iescze daleko więcey i niemasz tego kącika, gdzieby zasyłac dla pieniężnych stacyi nie mieli, a te legumina i zboza wszelakie, ktore biorą z stacyi, znowu przedawaią, nie zywnosci potrzebuiąc, ale pieniędzy. Nie przypominam, iakie z osobna kazdy pacholik albo i towarzysz wydzierki czyni na vbogich ludziach: to za podwody vbodzy ludzie odkupowac się muszą, (choc ich nie potrzebuią), bądź od konia, bądź od wołu dac musi puł kopy, kopę i więcey; osobno za postanne, że tak wdzięczny gosc v niego stał, potym trzeba ich zas przyodziewac, kożuchy, czapki kupowac i nadto dac mu wszelaki dostatek w domu, a cosz to wiedziec, iakich sposobow na wydzierki nie nayduią. Dla miłosierdzia bożego wzdy się Waszmosc sami nad sobą i nad ubogimi ludźmi, ktorych macie we władzy swoiey, ulituycie, ktorzy siedzicie przy boku pańskim i radzicie o dobrym rzeczypospolitey, bo tego wszystkiego będzie Pan Bog patrzył z rąk krolewskich i Waszmosciow wszystkich. By w mą, tak bym ia sobie począł, zebym z tych, ktorzy przychodzą do hetmana bądź z rotą, z rotmistrzem, ktory tak wiele złego w państwach Krola Iego Mosci nabroili i łupow naczynili, iednych na gardle karac, drugim poczty pobrac, drugich pozwac do Krola Iego Mosci bądź na seym, bądź na trybunał, czci odsądzac, maiętnosci konfiszkowac, ktorzy maią. Iesli się tu głupie napisało, powtorze proszę Waszmosci, moi miłosciwi panowie, głupstwu memu przebaczyc, gdyz zelus krzywd ubogich ludzi i tak wielkiey niesprawiedliwosci, ktora się u nas w oyczyznie naszey dzieie, comedit me.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 204—207, ibidem ч. 347 с. 205—207. Письмо поміщене між актами 1616—1617 рр.; се кладе дату його в сї роки. Не противлять ся сьому слова „...zołnierze, ktorzy wrzkomo puscili się byli do Krolewicza Iego Mosci do Moskwy..." королевич Владислав був в Московщинї 1617—1618 р. Меморіял отже зложений десь в тім самім часї — 1617 р.

123.

Султан Ахмед до Жиґимонта III; домагає ся кари на козаків; як Татаре дістануть гарач, не нападатимуть на річпосполиту. — Б. м., 10 марта 1617 р.

Między Iezusowemi narody naywybornieyszemu, między pany messiaszowego zakonu nasladuiącemi nayozdobnieyszemu, wszystkich praw chrzescianskich naprawuiącemu, wielmoznosci y zastępow panu, zacnoscią, chwałą, iasnoscią przyozdobionemu panu krolowi teraznieyszemu polskiemu Zygmuntowi trzeciemu, (ktorego sprawy niechay Bog do dobrego konca prowadzi), list z znakiem cesarskim gdy oddany będzie, niech będzie wiadomo, ze dziadowie y pradziadowie zacnosci waszey z gniazdem wielmozney porty naszey, (do ktorey wielmoznosci swiat się wszystek garnie), zdawna dobrą przyiazn y somsiestwo zachowywaiąc, zacnosc wasza takze list przyiacielski przez ręce godnego y zacnosci waszey zasłuzonego sekretarza swego, Grzegorza Kochanskiego posłaliscie y oddany nam był, w nim oprocz oswiadczenia miłosci y dawnego przyiacielstwa, aby przyrzeczonemu posłowi zacnosci waszey wiara we wszystkim dana była y ze słowa, abo postanowienie iego iest słowem y zdaniem zacnosci waszey napisaliscie; przerzeczony poseł wasz, co iedno ustnie od zacnosci waszey roskazanego miał, statecznie wszystko z dosycuczynieniem uczciwie urzędowi swemu przed oblicznoscią wielmoznosci naszey opowiedział, w tymze liscie o pomnozeniu raczey niz o zepsowaniu albo naruszeniu dawney przyiazni zacnosc wasza staranie swoie oznaymiliscie, przerzeczonego posła zacnosci waszey u porty wielmozney naszey zatrzymawszy, Mechmet czausza z listem naszym posłalismy byli, przez tegoz znowu w pierwszym liscie pisma swego potwierdziliscie y przerzeczonego posła zalecaliscie. Ktory iuz dozwolenstwo y zalecenie maiąc, przed sprawiedliwoscią wysokiego dywanu naszego i przed namiestnikami wielmoznosci naszey y radami zacnemi y mądremi, takze y przed innemi zacnosci monarchiey naszey ochroncami, natenczas w mądrey radzie siedzącemi, przerzeczony poseł wasz oblicznie będąc, na Czarnem morzu zawsze szkody czyniące łotrostwo kozackie, (boday złego nie usli), z Polskiey początek maią y tam się chowaią y z tamtąd wychodzą, czemu ich nie chamuiecie y nie zabraniacie y czemu pozwalacie, wszak między nami będące przymierze nie takie ma byc, gdy od nich pytany był przerzeczony poseł wasz, łotrostwa kozackiego swowolenstwa przyczyną chan krymski, ktory często a gęsto w panstwa koronne wpada, gdyby on pohamowany był, mybysmy się tez starali, iakobysmy kozakow nie wypuszczali, odpowiedział. A wyzey wspomnionego chana krymskiego ludzie,

u porty naszey będący, takze stanąwszy, gdy o tym aby słuszną sprawę dali, pytani byli, tedy z dawnych czasow chanom krymskim od przeszłych krolow polskich kazdego roku upominki dawane były, teraz od kilku lat nie daią, Tatarowie tez radzi nie radzi, aby swego nie opuscili, tey się roboty ięli; zatym my tez do przerzeczonego cara list nasz cesarski posłalismy, z dawnych czasow zwykłe upominki gdy oddane będą, aby iuz wymowki te ustompiły, aby koniecznie wtargiwania zaniechał y inszym Tatarom nie pozwalał, przykazalismy mu. Przerzeczony ten poseł wasz, przed oblicznoscią rady namiestnikow naszych, chan gdy pochamowany będzie, my za kilka lat zatrzymane upominki z pełna oddawszy, iesliby z łotrostwa kozackiego ieden na Czarne morze się okazał y szkodę iaką w panstwie cesarskim uczynił, przyczyną rozerwania pakt będziemy, ale wy tez armatę morzem y lądem, takze y woysko, ktoreby z porozumiewaniem się z pany y dzierzawcami ukrainnemi sobie pomagali posleycie, powiedział, w tenze sposob obiema ięzyki pismo swoie dał, według tego y list nasz cesarski napisawszy. Według zwyczaiu wielmoznosci naszey cesarskiey poseł Zacnosci Waszey uczczony y szatą cesarską ozdobiony z czauszem Porty naszey, nazwanym Mechmet czaus, (ktorego godnosc niech się mnozy), odesłany był. Ale iz teraz, na początku lata łotrostwa tego zbrodnie dzieią się, tedy morzem armatę naszą cesarską, a ziemią niezwyciężone woyska nasze naznaczylismy, za pomocą bozą iuz się ruszyły, przerzeczonego chana tatarskiego zagniewanie y chciwosc pomsty gdy uspokoiona będzie, acz ci nie za wdzięcznesmy przyięli, ze przed doysciem naszego listu do niego cesarskiego, ktory iest wyzey wspomniony, ludzi swych do panstw waszych posłał był y wtargnąc dopuscił, co iest przeciwko postanowieniu posła waszego, gdy chana krymskiego z rozkazania naszego list doydzie, posłuszen będąc roskazaniu naszemu cesarskiemu, Tatarom krwie y łupow chciwym broic więczy nie dopusci. Iako tedy przedtym przed namiestnikami y radami wielmoznosci naszey w danym od posła waszego pismie opiewa, londem woyska nasze niezwyciężone posyłamy, na granicach waszych takze będący panowie y dzierzawcy panstw waszych o wygubienie tych łotrow kozackich iednomyslnie, iednostaynie abyscie się starali, ten list nasz teraz z znakiem cesarskim naszem napisawszy, przez czausza porty wielmozney naszey Musta Adama, (ktorego godnosc niech się mnozy), posyłamy. A tak według zacnych przodkow waszych, ktorzy zawsze u porty wielmozney naszey statecznie w przyiazni szczerey y nieodmienney stali y według pisma danego od przerzeczonego posła abo namiestnika zacnosci waszey y posłanemi woyski niezwyciężonemi y dzierzawcow panstw waszych na wygubienie łotrostwa, iakobyscie

naylepiey rozumieli, ludzi swych posławszy, aby się mocno starali, zacnosc wasza takze przerzeczonemu chanowi zdawna zwykłe upominki posławszy, aby iuz ztamtąd przeszkody zadney y narzekania abo wymowek nie było, obie stronie w pokoiu będąc, kupiectwy y obeysciem się swym bawiąc, wesoło kazdemu poddanstwo swe oddawali, zacnosc wasza starac się macie. Pisan na początku miesiąca rebiul evela, roku tysiącznego dwudziestego szostego. Anno Domini 1617, die 7-ma martii.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 110 стор. 45—50 і 493—498. Заголовок: Kopia listu od cesarza tureckiego do Zygmunta III, krola polskiego.

124.

З інструкції головного зїзду шляхти В. Кн. Литовського — про своєвольних людей на Литві; 12 цьвітня 1617 р.

...Woyska coronne wdziraią się w granice W. X. Litewskiego po stacye y włosci, niezmiernie ciemięzą, co i niektorym powiatom iuz się dało znac, wnosili prozbę swą, aby uigore praesentis conuentus od takiego ciężaru, ktory wszystkich afficit, ochronieni byli. Przeto I. K. M. Pana naszego miłosciwego prosimy, aby to tym autoritate sua regia I. M. Pana hetmana coronnego serio upomniec raczył, zeby takiey licentii y niesłuszney stacii w W. X. Litewskiem extortii zabronił y zahamował, gdyz kazdy in suis limitibus zachowac się powinien. A iz te swowolne kupy nawięcy w woiewodstwie kiiowskim wylęgac y originem swą ztąd tam brac zwykły, a potym za granice W. X. Litewskiego na więtsze zniszczenie obywatelow wypadaią, przeto aby y temu Iego M. Pan hetman coronny wstręt czynił, a takiemu swowolenstwu do nas wypadac nie dopuszczał, o co my tesz teraznieiszego ziazdu do Iego M. Pana hetmana coronnego piszemy. Zabiegaiąc temu, aby colluuies swowolnych ludzi, ktora się w W. X. Litewskiem zagęściła, wykorzenic się tandem mogła, a to na przeszłe animaduertuiąc, a surowoscią karania takiey na potym wstręt czyniąc licentii, prosimy gorąco I. K. M. Pana naszego miłosciwego, aby przeciwko tym wszytkim, ktorzy swowolnymi po W. X. Litewskim chodząc kupami, nieznosne nie tylko nizszey condicii ludziom, ale y stanowi rycerskiemu wielkie wyrządzaią przykrosci, tanquam contra praedatores publicos, bądz na seymie, bądy in alio competenti subselio procedowano, a nieodwłoczna zeby przeciwko nim in re była executia.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 2245 стор. 138.

125.

Станіслав Жолкевский до королевича Владислава; подає ради, як поводити ся на війні і де заложити табор; козаки не мають довіря до Жолкевского. — Бар, 30 липня 1617 р.

Z Waszą Krolewską Moscią panem moim miłosciwym raciocynowac, a tym mniey kontendowac nie moia rzecz; radą zyczliwą dac moia iest powinnosc, a potym iako Pan Bog serce Waszey Krolewskiey Mosci sprawi, iusta capescere fas est. Urodziłes się Wasza Krolewska Mosc z zacnego krolewskiego plemienia, dał Pan Bog Waszey Krolewskiey Mosci wyzszego anioła; co Wasza Krolewska Mosc będziesz rozumiał za dobre, chocbym co inszego rozumiał, odstąpiwszy owego, będę ia to chwalił i czynił, co będzie Waszey Krolewskiey Mosci wola. Izem rozumiał, ze dobrze się było Waszey Krolewskiey Mosci w Łucku, a pisałem, ze było ieszcze lepiey i przed Łuckiem zabawic i do obozu ieszcze tak prędko nie wchodzic, miałem niemałe fundamenta rozumienia swego. Wypisałem przed tym Waszey Krolewskiey Mosci niektore rationes mei consilii, w lisciech trudno się tak obszernie z racyami rozwodzic. Tak iakom ia rozumiał, przedtym zdali się lepiey obeyrzec z siłami swoiemi i miec explorata o siłach nieprzyiacielskich; ex intervallo patrzec na to i nadsłuchywac o tym, nie rozumiałem, zeby miało co decedere zacney sławie et dignitati Waszey Krolewskiey Mosci. Raczysz Wasza Krolewska Mosc miec domowy przykład przodkow swoich, gdy naddziad Waszey Krolewskiey Mosci, cesarz Iego Mosc Ferdynand poczuł o następowaniu woysk wielkich z sołtanem Solimanem ku Wiedniowi, nie maiąc na ten czas takiey potęgi, zeby mogł w polu zetrzec się z nieprzyiacielem, — miał i on niemałe woysko, zołnierzow w Wiedniu samym przy kurfirscie, ktory Wiednia bronił, było 22 tysiące popisanego zołnierskiego woyska oprocz provinciales, ktorzy się tam byli wszyscy zebrali, przy sobie miał tez woysko w Lintzu, — ztamtąd ratował, posilał Wieden, nie narazaiąc się temere na niebespieczenstwa; nie było mu to poczytano za rzecz nieuczciwą i owszem przyimował to na on czas swiat za wielką prudentiae laudem. Drugi przykład takze domowy. Cesarz Iegomosc Carolus V brat naddziada Waszey Krolewskiey Mosci rodzony, czuiąc takze o następowaniu sołtana Solimana, z tymze bratem swoim Cesarzem Iego Moscią Ferdynandem na ten czas czeskim, rzymskim, węgierskim krolem i z wielą innych xiąząt zacnych woyska miał popisane, non deductis praesidiis ex urbibus sto trzydziesci tysiecy, położył się z tym woyskiem przy Wiedniu, szancami oboz obwiodł. Sołtan Soliman do Nowego miasta osm mil od Wiednia przyszedł, dotkliwym rozkazywa-

niem chciał cesarza Iego Mosci Carolusa w tamte pola, ktore tam są przestronne, wywiesc. Tak wielki, mężny, szczęsliwy cesarz Iego Mosc Carolus, choc tak wielkie woyska miał, nie chciał się dac odwiesc od swego fortelu, nie chciał się wydac w pola, nie chciał periclitari fortunam. I tak clusit conatus Solimanowi, nie miał z tego nagany, i owszem wielką pochwałę, ze nie wdawaiąc się in discrimen, zasłonił od niebespieczenstwa panstwo swoie. Iuzem i ia rozumiał, ze zabawienie Waszey Krolewskiey Mosci nie miało przyniesc zadnego zelzenia. Zawzdy to było in potestate Waszey Krolewskiey Mosci daley postąpic, gdybys czas i pogodę swoię widział, a wydawszy się tak daleko, iuz trudny recessus. Iako i to, com z tego Waszey Krolewskiey Mosci listu wyrozumiał, ze Wasza Krolewska Mosc miałes wnisc w oboz; nie w tem, iakie kto ma racye, co na to radził, z obozu zas wracac się do zamku, moia miałka głowa nie moze poiąc, zeby to było consultum. Iako i z strony zamku, iz Wasza Krolewska Mosc raczysz pisac, ze do Zbaraza chcesz się recipere, nie mogę o tym rady dac. Zamku zbarazkiego iam nie swiadom, przed lat kilkunastu iachałem mimo Zbaraz, widziałem zamek na gorze, ale iz zdaleka, nie mogłem się przypatrzec położeniu mieysca i obronie. Słyszę, ze teraz nowy iest zbudowany na dole, nie trafiło mi się w tym tam kraiu byc, zebym go widział, nawet ani wiem, iaka tam municia, iako ten com nie iest curiosus o cudzych sprawach, ktore do mnie nic nie należą, nie badam się; przeto tedy, iako o rzeczy niewiadomey, trudno mam rozsądek abo radę Waszey Krolewskiey Mosci dac. In re praesenti maiąc to przed oczyma, racz Wasza Krolewska Mosc uczynic, quod magis expedierit. A iz Wasza Krolewska Mosc raczysz zamyslac oboz woyska swego ku Szerlewcowi ruszyc, radbym wiedział, w ktorym mieyscu teraz iest założony Waszey Krolewskiey Mosci oboz; bo iesli się te pułtory mile chynęły, (iako się domiemawam), po drodze ku Zbarazu, tedy iuz, ilem mieysc położenia swiadom, prostowac by drogę ku Zbrucy i gdziekolwiek nad Zbrucą, czarnego się szlaku nie oddalaiąc, zeby tez patrzec ku Kamiencu, zeby mogł stanąc oboz; posławszy kogo, aby mieysce opatrzył iakoby, ile moze byc, bez szkody ludzkiey kto temu obozowi mieysce znalazł, moze drugiemu, więc i Serliwiec niedaleko i mieysce tam meo quidem iudicio, sposobne do położenia obozu, iedno iuz troszkę w lewą się chynęło. Raczysz Wasza Krolewska Mosc miec przy sobie ludzie, ktorzy wiadomi tych mieysc. Gdziezkolwiek, byle ieno w kupie stało woysko, z kupy łacno sobie począc, iako czas y potrzeba ukaze. Ia na pieniądze czekam, bez ktorych zołnierze nieochoczy i trudna z nimi sprawa. Skoro wezmą pieniądze zasłuzone, zarazem y ia weydę w oboz, tymczasem się tez osłyszym cokolwiek, zkąd consilium capiemus, gdzie

naysłuszniey będzie obozy zkupic. Co mi wczoray z Wołoch przyniesiono, Waszey Krolewskiey Mosci posyłam. Pisze to Lisowczyk iedcn, ktory iest pisarzem u hospodara wołoskiego, o liczbie woyska, de modo et ratione rei gerendae. Co nieprzyiaciel czynic zechce, nie moze on tego, (iako y my), tak dowodnie wiedziec, lecz capita, ktore mianuie, nie mogą byc bez wielkiey potęgi. O carze krymskim co pisze, potwierdza się tez od kozakow zaporowskich. A to chłopstwo zbestwione. Udaią i to, ze Wasza Krolewska Mosc za moią radą chcesz ich wygubic i dla tego tak nie ufaią, obsides ode mnie chcą. Ugadzaiąc rzeczom i fantazyom tych ludzi, pisałem do podwoiewodziego kiiowskiego, zeby z mieszczany kiiowskiemi, ktorych powinnosc iest do woiska, i z innemi ludzmi ukrainnemi, kogo będzie mogł, zaciągnąc, izby się z kozaki zebrał u Iahnatyna, iest to na samym szlaku czarnym. Przydzie li car tatarski z czarnego szlaku, usłuchaią li kozacy, tak iako się do nich pisało, prawie tam staną na samym wstręcie. Iezli się co ponowi, niemieszkanie będę Waszey Krolewskiey Mosci dawal znac.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 347 стор. 315—318. Заголовок: List drugi od Iego Mosci pana hetmana Zołkiewskiego do Krolewica Iego Mosci z Baru, 30 iulii 1617, oddany pod Krzemiencem.

126.

Каймакан до Жиґимонта III; просить стримувати козаків від походів. — Б. м., 13 серпня 1617 р.

Nayiasnieyszemu między narodem messyaszowym, naychwalebnieyszemu panu między kupą chrzescianow, o wszystkich sprawach nasladowcow Iezusowych radzącemu, wszelakie pociechy y sprawy kosciola naprawuiącemu, przyiacielowi naszemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawy niechay ku dobremu koncowi będą, obu stronom dobry koniec, ktoryby z powolnosci i z wiernosci przeciwko wierze otthomanskiey od ozdobnosci waszey przełozył, ofiaruiąc i tegoz zycząc), przyiacielsko oznaymuiemy, iz teraz za posłaniem listu cesarskiego od przeswietnosci cesarskiey przed ozdobnosc waszą, mnie tez przyiacielowi ozdobnosci waszey list przyiacielski pisac przyszło, ktory oto przed wysokosc posłany iest; skoro doydzie, słuszna y naprzystoynieysza iest to, aby według listu cesarskiego i według sensu iego czyniono było, ze dawnych czasow, iako za czasu sułtana Suleymana, (nad ktorym swiatłosc Boga niechay swieci), między nami będące y toczące się przymierze i stałosc przyiacielstwa mocno trzymana była, tak i dotąd według dawnych zwyczaiow i więcey tu ieszcze zowąd czyniono będzie. Zaczym ubodzy poddani z obu stron pokoy maiąc,

dni swoich z pokoiem wesoło aby zazywali. A iako przedtym się postanowiło, połąki i przemieszkiwania łotrom kozackim aby zrucic, tych łotrow, ktorzy niesnaski i wszytko złe robią, z mieszkaniem ich w niwecz obrocic, zeby w panstwa cesarza pana mego od naiazdow łotrow tych wolne były i gwoli przyiazni pomocniki ich inne o zdolnosci waszey i chęci uczynic przystoi. Rozumiem tedy, ze listowi wielmoznosci cesarskiey dosyc czyniąc, to, coby z tamtey strony przeszkadzało do dobrey przyiazni, uprzątnowszy tego roku szczęsliwego koniec iuz uczynicie. Zaczym starą przyiazn i miłosc odnowicie, przymierza potwierdzicie, w czym szczerosc swoią aby ozdobnosc wasza okazał i oswiadczył, pilno i cnotliwie starac się będziecie. Zaczym, ze od wszystkich kupieckich i ubozszych ludzi, ktorzy zatym spokoynie siedząc, sprawy swe odprawowac będą, bogomodlstwo ozdobnosc wasza będzie miał, nic nie wątpcie. Coz więcey mowic potrzeba, coby wysokosci waszey nie było iawno? Pisan w posrzodku miesiąca sieban po Machomecie tysiącznego dwudziestego szostego, (to iest roku panskiego tysiącznego szescsetnego siedemnastego, trzynastego dnia miesiąca sierpnia).

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 110 стор. 123—126. Заголовок: Kopia listu od kaimakana do Krola Iego Mosci przez pana Obałkowskiego przesłanego.

127.

Жигимонт III до канцлера Льва Сапіги; король скликує сойм і жадає поради в справах татарськiй, турецькiй, козацькiй і ин. — Варшава, 22 вересня 1617 р.

Zygmunt III, z bozey łaski krol polski, wielkie xiąze litewskie, ruskie, pruskie, zmudzkie, mazowieckie, inflanckie, a szwedzki, gotski, wandalski dziedziczny krol.

Wielmozny vprzeimie nam miły. Vpatruiąc iako niebespieczestwa, ktore zewsząd rpią obchodzą, tak y sposoby, ktoremi by zabiezec się im mogło, więc y rachuiąc się z czasem prawem pospolitym opisanym, potrzebną rzecz byc rozumiemy, abysmy seym walny coroczny złozyli, w czem iednak, tak wprzod vprzeimosci waszey iako y inszych panow senatorow naszych rady zazywamy, przekladaiąc te potrzeby, ktore nam do tego są powodem, w iakich terminach stanie wielmozny woiewoda kiowski, hetman nasz s poganstwem, iaka będzie ostatnia tam rosprawa iescze nie wiemy, obawiamy się iednak, aby chytry ten nieprzyiaciel iesli sto (sic) będzie miał siły, nie chciał czego, (woiennych zazywszy fortelow), vgonic; wiemy to, ze dosyc potężnie woysko to tu wyprawiono, ze wszystkie posiłki pogranicznych hołdownikow do kupy

gromadzą, ze car tatarski nie szedł do Persiey, na ostatek y to pewna, ze cesarz turecki y dawnemi y swiezemi naiazdy kozackimi rozdrazniony y nie tak snadnie kaze od granic naszych zwodzic woyska; za czym lubo do tractatow przydzie, iednak nam y na potym trzeba byc od tey tam strony ostroznemi. A to te vkrainne od pogan niebespieczenstwa zatrudziły y zatrzymały krolewica Władysława syna naszego, ze przedsięwziętego s pozwoleniem rptey do Moskwy zaciągu tak prętko, iako było potrzeba konczyc, nie mogł, bo i sąm za pierwszemi wiesciami ku Vkraynie się obrccic musiał, y lubo potym w drogę swą poszedł, częsc iednak wielką woyska gwoli moskiewskiey woynie zaciągnionego, przy wielmoznym hetmanie naszym zostawic mu przyszło, zaczym y czas stracił, y za rozdwoieniem woyska nie tak snadnie do wykonania przedsięwzięcia swego przysc moze, tym więcey, ze częsc druga tegoz woyska na gaszenie wznieconego w Inflanciech przez Wolmierza Farensbacha ognia obrocic się musiała. A tymczasem nie tylko pora woienna minęła, ale tez służba zołnierzowi wynidzie, ktorego zaciągac, nie maiąc na przyszle czasy obmyslonego sposobu płacy, nie godzi się. Dla ktorych przyczyn, iz trudno go daley odkładac, baczysz to dobrze vprzeymosc wasza, ze seym iest potrzebny. O czasie, na ktory by miał byc złozony, żądamy abys nąm vprzeymosc wasza oznaymił zdanie swe, więc y w tym cobys potrzebnego vpatrował, stanom coronnym y W. X. Litewskiego na seymiki podac do vwazenia, abys nąm z swoiey ku nąm y spolney oyczyznie zyczliwosci, rady vzyczył. Zyczymy za tym vprzeimosci wassey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XXII miesiąca wrzesnia roku panskiego MDCXVII panowania krolestw naszych polskiego XXX. a szwedzkiego XXIV roku.

Sigismundus rex.

Адреса: Wielmoznemu Leonowi Sapiezie canclerzowi W. X. Litewskiego, staroscie naszemu mohilewskiemu y...[1]) vprzeymie nam miłemu.

Бібл. Академії Наук в Кракові рук. ч. 363 к. 35—6 (оригінал).

128.

Станіслав Жолкевский до Жиґимонта III; повідомляє, що післав до козаків висланника, щоби скорше йшли в Московщину; радить обережність в переговорах з Москвою; подає звістки про битву з Татарами. — Б. м., 29 цьвітня б. р. (1617—18 р.).

Naiasnieiszy Miłosciwy Krolu Panie Panie moi miłosciwy.

Iako skoro przyniesiony mi respons na pisanie moie do Waszey Krolewskiey Mosci, samegosz pana Wrześcza wyprawiłem do kozakow.

[1]) далї видерте.

Rota iego tez tam iusz iest. Nie wątpię, ze dla przysługi swey będzie sie starał y będzie kozaki stimulował, zeby iako naiprędzei pospieszył sie z nimi do Krolewica Jego Mosci; y pana Domaradzkiego y pana Kozika będę napominał, zeby z nimi się zdiąc mogli, ilie wiem, iesli będą mogli tak prędko się wygotowac. Dałem nauki panu Wrzeszczowi, iesliby tak prędko nie przyszli, iszby on nie czekaiąc ich, z kozaki w imie boze iako naiprędzei szedł w drogę. I przedtym zawzdy widziała się tego potrzeba, zeby to woisko, ktore iest przy Krolewicu Jego Mosci, posilic, ale y teraznieisze poselstwo, z iakim z stolice przysłano moskiewskiei, tym pilnieiszą bydz tego potrzebę ukazuie. Sprawy woienne momentis constant, przychodzi w nich wedle podawaiących sie occasyi ex tempore capere consilium, zaczym z daleka radzic, coby sie miało czynic przy trudnieiszym. Iednakze z powinnei moiei przeciwko Waszey Krolewskiey Mosci zyczliwosci niech to będzie z łaską Waszey Krolewskiey Mosci, pana moiego miłosciwego, co napiszę. Nie nowa to u Moskwy takowe podawanie condytyi. Na tenze kształt, albo z takiemysz własnie Iwan Wasiłowicz do Krola Jego Mosci Stephana posyłał, gdy iusz Krol Iego Mosc Stephan ku Wielgim Łukom następował; takze ze poselstwa nie mieli sprawowac posłowie, azby się wrocił za granice. Kiedy im to nie szło, wrzkomo vincti nad wolą swą przyiachali posłowie przed Wielgie Łuki. Na pierwszei audientiei spiewali eandem cantilenam, ze poselstwa sprawowac nie chcą, azby sie Krol Jego Mosc za granice wrocił, więc zeby nie kazał zamku dobywac, bo oppugnatia własnie była wtenczas in ipso fervore. Kurzyło się około zamku, ktory lezy in plano; widzieli to na oko y słyszeli strzelbę. Przeciesz iednak Krol Jego Mosc Stephan, gdy sie declarował, ze nie tylko zeby miał odiachac, ale dobywania zamku nie chciał hamowac, odprawili potym posłowie poselstwo, lubo nie takie, ktorymby sie natenczas Krol Jego Mosc Stephan acquietował, iednakze na przez rok, fracta pertinatia narodu tego, stał się ucciwy y pozyteczny rzeczypospolitey woiny koniec. Przeto y teraz, nie poruszaiąc się takim ich grubym poselstwem, mali byc prędki y pocieszny temu zawodowi koniec, mamy w popieraniu nie ostawac, siły, cokolwiek ich bydz moze, do kupy sprowadzaiąc. Iesli, iako spodziewam sie, kozacy tak potężnie poidą, iako się obiecuią, z armatą, z strzelbą, rozumiałbym, gdy się ozową do Krolewica Jego Mosci, iszby nastąpili prosto ku Mozaisku, a potym, gdy się sciągną piechoty, y te roty, co ich kolwiek iest do Krolewica Jego Mosci, iszby y sam Krolewicz Jego Mosc nastąpił ku nim. Wedle podobienstwa, iako sie teraz o rzeczach wiedziec moze, nie zdobędzie się Michalko na taką potegę, ktoraby mogła Krolewiczowi Jego Mosci creare periculum. Nastąpic trzeba tey gadzinie na szyię.

Zatym wedle occasiey poda się, dali Bog sposob, ze Krolewicz Jego Mosc ucciwie y sławnie, z pociechą Waszey Krolewskiey Mosci y dobrym rzeczypospolitey, tei sprawie koniec uczyni. Raczyłes mi Wasza Krolewska Mosc roskazac, zebym rotę ktorą quarcianą do pana Wrzeszcza przyłączył. Isz miał gotowe iusz ludzie, raczei na tom sie resolvował, zem mu dał pieniądze na drugie sto koni usarzow, bo rot quarcianych usarskich niemasz ich iedno pięc, a za temi wiadomosciami, ktore idą od poganskiei sciany, przyidzie ich podobno więcei przyczynic. Posyłam Waszey Krolewskiey Mosci list pana Cudowskiego, ktory, nie wiem, iako dostał się do ręku hospodara wołoskiego; z oderwaną pieczęcią odesłał ten list hospodar do burkałaba chocimskiego. Burkałab chocimski odesłał mi go przez Wołoszyna. Iako mam wiadomosc, były tam insze listy, cyframi pisane, ale mi nie odesłał hospodar, iedno ten ieden list, weizawszy, ze w nim nic nie było nad to, co dawno wiemy. Zastrasa iednak y to w tym liscie pan Cudowski nieprzespieczenstwem. To za pewne dano mi znac z Wołoch, ze za ucieczeniem sołtan Machmet Gereia z Constantinopola wyprawił sie za nim Skinder basza w kilkadziesiąt koni. Pogonił go po tamtę stronę Dunaia. Iusz y do Machmet Gereia przybrało sie było cos Tatar y Skinder baszy tez z Sylistryei, z Dobrucza przybyło ludzi. Bronił się sułtan, az przes tractati, gdy mu slubił Skinder basza za zdrowie, poddał mu się. Wrocił sie tedy i Skinder bassa nazad z nim do Constantinopola, a po Ukrainie rozesłał listy, zeby wszyscy, kto ułaphę casarską bierze, byli gotowi do woiska. Tosz pisał y do hospodara wołoskiego y multanskiego, iszby byli gotowi, gdy tu przyidzie, iako tak rok uczynił, zeby sie z iego woiskiem skupili. Mogłoby sie było podobno co więcey z listow, ktore hospodar wołoski intercipował, z iakiei miary się to dzieie, ze Skinder bassa te sławe puscił, iz tu znowu przysc ma, wiedziec. Lecz isz przez złosc Greczyna trudny sposob przez wołoską ziemię wiadomosci dostawac, posłałem porucznika swego, pana Wrzendzinskiego, młodzienca niesprosnego, do pana woiewody siedmiogrodzkiego, mniemam, ze będzie się mogło cokolwiek przezen wiedziec. Za pułtrzecie niedziele się go spodziewam. Cokolwiek wyrozumiem bądz ztamtąd, bądz zkądinąd, zarazem nie omieszkam Waszey Krolewskiey Mosci dawac znac. Nie iest y to bez podziwienia, ze pana Cudowskiego tak długo nie odprawuią. 26 februari podniesiono Ossmana na cesarstwo. Niechby we dwie, a choc y we cztery niedziele po osadzeniu cesarza go odprawili, tedybv iusz mu czas bydz, a nic dotąd o nim nie słychac. To tez Waszey Krolewskiey Mosci oznaimuię, ze wezyra wielkiego w Constantinopolu oczekiwaią in medio maio. Z iakiei przyczyny się dzieie, ze od woiska odiachał, woinali z Serby, abo pokoi,

czy tez kłotnie konstantinopolskie oderwały go od woiska, nic dowodnie nie mam, a niepewnych wiadomosci nie chcę Waszey Krolewskiey Mosci oznaimowac. Wypisałem do Jego Mosci Xiędza secretarza wielgiego, iaką mi wiadomosc dano o tey mutatiei cesarzow, z iakiei przyczyny y iako y przez kogo do niei przyszło. Dłuszszym pisaniem etc. Słuzby me unizone etc. W Zołkwy, 29 aprilis.

(Ceduła osobna w tym liscie). Pan starosta winnicki, ktoremum był poruczył podczas odiazdu na seim woisko quarciane, miał ie przez wsitek czas w kupie. Tatarowie atoli z łaski bozei nie smieli na nich natrzec. Wyrwali sie iednak małymi polczkami, chcąc szarpac Ukrainę ostateczną, nie uczynili z łaski bozey szkody. Żeby iednak te utarczki im omierzic, więc zeby zołnierze...[1]) otio non torpescerent, przebrawszy z rot, przebrał pan starosta winnicki rothmistrza pana Odrzywolskiego na pole, do zołnierzow; przyłączyło sie tez nieco Ukraincow. Krotko pisząc, 4 aprilis trafili sie nasi z Tatary u Adriguła, tusz nad samym morzem blizey Białogrodu niz Oczakowa, zwiedli z sobę potrzebą, pomogł Pan Bog naszym, pogromili onę watahę tatarską. Nie uciekło ich iedno pięcz tei watahy, iedni pobici, poimanych było iedenascie; z ran pomarło ich siła; inszy tez, nie chcąc sie dac poimac, z bardzo wysokiei skały skakali w morze y tak pogineli. Poimany iest y starszy, ktory iest nad niemi. Siedm z tych więzniow odesłał pan starosta winnicki do Baru, ktorych kazałem tu przyprowadzic. Odesle ich do Waszey Krolewskiey Mosci y z chorągwią, bo była przy tei wataze chorągiew.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 35—38. В горі дата місяця: 29 aprilis. Дату року можна означити із змісту листа; лист писаний підчас московської війни, котрій проводив королевич, с. е. 1617—18 р. Автором е по всякій правдоподібности Станіслав Жолкевский.

129.

Із королівської пропозиції на варшавськім соймі 13 лютого 1618 р.; козацькі походи привели на Річпосполиту небезпеку турецької війни; але козаки введені вже в порядок.

...Kazdego panstwa y kazdey rzeczypospolitey stałosc y upewnienie całosci na dwoch rzeczach naibardziey zawisła: na opatrznosci boskiey, a na zdrowey radzie tych, ktorzy bespieczenstwo pospolite piastuią. Opatrznosci y łaski Pana Boga wszechmogącego nad sobą y nad tymi panstwy przez wszystek czas panowania swego acz znacznie doznawac raczył Jego Krol. Mc. pan nasz miłosciwy, ktora w trudnych cza-

[1]) Не можна відчитати, бо видертий кусник паперу.

siech, w cięszkich niebespieczenstwach y całe dostoienstwo Jego Krol. Mci zatrzymała y tę rzeczpospolitą od ostatniego prawie upadku y zguby wyrwała, iednak w tym, po skonczeniu przeszłego seymu, czasie, kiedy zewsząd prawie usilnie y gwałtownie na oiczyznę naszą nastompiely niebespieczenstwa, mocney ręki y opatrznosci boskiey doznał. W teyze y natenczas, całą dufnosc y nadzieię położywszy, nie nie wątpiemy, ze y teraznieysze zaczęte rady y obmysławania o zatrzymaniu całosci tey rzeczypospolitey tak błogosławic będzie raczył, iakoby pomnozenie chwały imienia iego y pokoiu pospolitego upewnienie im daley tym więcey w panstwach Jego Krol. Mci kwitnęło. Zdrową radą takze, tak w senacie iako y w urzędnikach, nie uposledził Pan Bog Jego Krol. Mci w tym panstwie, w takim cięszkim abowiem na rzeczpospolitą zaraz po seymie przyszłym zatrudnieniu, kiedy z roznych mieisc przestrogi były o niepewney od pogan przyiazni, kiedy z samego Constantynopola o nich przeciwko nam zamysłach były wiadomosci, kiedy przez posłanca Jego Krol. Mci od wezyra y w lisciech samego cesarza tureckiego iawne pogrozki nastempowały, kiedy częste wtargnienia tatarskie za wolą, (iako się tym sami chlubieli), cesarza tureckiego, a na ostatek y nastąpienie z woiski Skinder basze do Wołoch straszne było. Nastąpiela prędko za roskazaniem Jego Krol. Mci, Jego Mci pana woiewody kiiowskiego Zołkiewskiego gotowosc sposobiona, za ktorą, a osobliwie ruszenia się hetmanskiego ku granicom y gotowoscią takze obywatelow tamecznych kraiow, universałmi Jego Krol. Mci pobudzonych, cofnął się nieprzyiaciel, przyszło za owym hospodarem wołoskim do tractatow, przyszło y do iakiegokolwiek z Turczynem zastanowienia pokoiu. Lec tego niedługie upewnienie trwało. Zaraz przeszłey ieszcze wiosny miał Jego Krol. Mc. wiadomosc o pewnym gotowaniu się woisk tureckich przeciwko panstwom swym. Uchwalono y publicowano woinę do Polski, hethmanem Kalli baszę budzynskiego, wielkiey u nich w rzeczach rycerskich wziętosci, mianowano. Mullanskiemu, wołoskiemu y siedmiogrodzkiemu woiewodom ruszyc się kazano. Apparat woienny tak wodą iako y ziemią ku kraiom koronnym prowadzono, zaczym przyszło Jego Krol. Mci szukac sposobow, iakoby stanąc przeciw nieprzyiacielowi y iakoby iego zamysłom wstręt uczynic. Porozumiawszy się z senatem y z urzędnikami swemi, aczkolwiek zyczyłby był tego Jego Krol. Mc., aby syn iego Krolewic Jego Mc. Władysław konczył iako naiprędzey to, do czego go Pan Bog, przez obrocenie ku niemu chęci narodu moskiewskiego, naznaczyc raczył, iednak ze tak nastempowało niebespieczenstwo, tu gdzie gwałt na spolną oiczynę naciskał, syna swego na szanc niebespieczenstwa y z tą do Moskwy, gwoli iemu zgotowaną, potęgą obrocic raczył. Iako

to zdrowa y potrzebna rada była, skutek sam pokazał, samo imię, sama sława, ze Krolewic Jego Mc. w osobie swey idzie z woiskiem na Ukrainę, szeroko poszła w kraie poganskie. Takie tam było u nich rozumienie, ze przy synu krolewskim iesli nie wszystko, tedy więtsza częsc krolestwa, gotowa do boiu. Sprawieło to ruszenie Krolewica Jego Mci, ze nie tak, iako chciał, przyblizał się nieprzyiaciel do granic, ze Skinder basza, ktory po smierci Kalli basze z woiski tu był posłany, ssyłac się począł z panem hethmanem, ktory y woiskiem od Krolewica Jego Mosci posłanym y skupieniem się do niego ludzi wielu zacnych, obywatelow kraiow tamecznych, zmocniony stanął potęznie. Zaczym do tego przyszło, ze Skinder basza, bacząc potęgę y resolwowane na odpor woisko, a nie widząc sposobu do wykonania chytrych zamysłow swych, podał drogę do tractatow, za ktorymi y za spolnymi namowami zastanowiony iest pewnymi conditiami pokoi. A ysz swowolenstwo kozackie y częste ich w panstwa tureckie z nieoszacowaną korzyscią wpadanie przymuszało cesarza tureckiego do zniesienia mieisc tych, kędy oni swoie legowiska maią, a zatym podniesienia z panstwy Jego Krol. Mci woiny, z woli Jego Krol. Mci, pana naszego miełosciwego, a za zdaniem panow senatorow, ruszył się pan hethman po zawarciu tractatow z Skinder baszą ku Kiiowowi, aby to swawolenstwo, ktore, w takich gromadach będąc, nietylko ze nas z potęznym sąsiadem zwodzic y w straszną przodkom naszym woinę wprowadzic, ale tez wszystkiey rzeczypospolitey wielkie z czasem niebespieczenstwo przyniesc moze, poskromieł y w rząd potrzebny wprawieł. Lec to kozactwo bacząc się byc w gromadzie niemałey, acz z przodku w uporze stanęło, za resolutią iednak hethmanską y panow commisarzow, co przy panu hethmanie byli, prędko z uporu złozyło. Przyięli postanowienie y ordinatią hethmanską, iako na Zaporozu, bez zaczepkow cesarza tureckiego, zyc maią. Gotow był Krolewic Jego Mc. pokazac w tey occasiey to, co się godzi krwi krolewskiey dla oiczyzny y zdrowiem zastompic dostoienstwo Jego Krol. Mci, całosc rzeczypospolitey, bespieczenstwo obywatelow wszystkiei Corony, oswiadczył w tym chęc swą, ale bacząc, ze się tu rzeczy do tractatow miały, więc y pan hethman w takiey, iaka była przy nim potędze, mogł poniekąd upatrzic niebespieczenstwo ukrainne, dosyc iuz pozno, gdyz rychley nie godzieło się, obrocił się za radą Jego Krol. Mci y zdaniem wielu Ich Mci panow senatorow z częscią woiska swego y z pany commisarzami, z seymu do zaciągu moskiewskiego konczenia naznaczonymi, ku granicom moskiewskim.

Библ. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 353—7; також ibidem рук. ч. 1662 стор. 308—11.

130.

Із соймової промови Евстахія Воловича, біскупа виленського, підканцлера В. Кн. Литовського про відносини до Турків й Татар і про козацьку своєволю. — Без дати (лютий 1618 р.).

Do propositey Waszey Krol. Mci mowiąc, pięciorakie w niey iest nam od Waszy Krol. Mci przełozone niebespieczenstwo tureckie, tatarskie, kozackie, moskiewskie y inflantckie. Pierwsze troie pospołu złączone y iedno z drugiego dependet, kozacka bowiem swawola y częste ich do panstw tureckich incursie tak exacerbowały y irritowały tureckiego cesarza, yz pierwey przez Tatary mscił się, niszcząc panstwa koronne y nigdy nieopłakane czyniąc szkody, potym y woiska swe z Skinder baszą ruszył, ze tak hardzie na granice natarli koronne, by sam Pan Bog a cułosc Waszey Krol. Mci y męzna Jego Mci pana hetmana koronnego odwaga y Ich Mciow panow ukrainnych ochota nie zabiegła temu y nie oparła mu się, a co wiedziec iaki szwank odniesc by rzeczpospolita mogła y nie trzeba się na to y teraz ubespieczac, aby nas zaniechac mieli, bo sama tylko z Persem woina zabawia siły iego, z ktorych łacna byc moze zgoda, a pogotowiu za tą nowego pana odmianą, ktory bardziey niz nieboszczyk propendet do pokoiu, y gdzie go z Persem uczyni, zadney nie masz wątpliwosci, ze się wszystkimi na nas obroci siłami, gdyz y religia ich proznowac im nie dopuszcza y chciwosc panowania przy tych od kozakow zaczepkach lacno ich do tego przywiedzie. A nasze vires ieslisz takiey mocy podołają, ktorey się trzy części swiata nie oparły? Łacno się porachowac mozemy, znaiąc nuditatem et inopiam nostram. Przeto wszystkimi siłami radzic nam o tym potrzeba, iakobysmy tak strasznemu, a nader bliskiemu, poki nam ieszcze Pan Bog uzycza czasu, ząbiegali niebespieczenstwu y płonną nie ubespieczali się nadzieią, iakosmy to dotąd uczynieli, gdyz initium calamitatis securitas. Radzę tedy prius omnia consilio, quam armis experiri, gdysz armis zadną miarą takowey nie podołamy mocy. Pierwsze consilium causam et occasionem huius mali tollere, to iest kozacką poskromic swawolą, od ktorych domi forisque strzedz się potrzeba, bo więcey u nas iest chłopow anizeli szlachty, a servilia bella są periculosa. A to Jego Mc pan hethman koronny z drugiemi pany commisarzami od Waszey Krol. Mci zesłanymi, początek y wstęp uczynieł w tym dobry y pewne z kozaki zawarł postanowienia, ktore y trzymac y do skutku przywiesc omnino potrzeba: dawac im pewny iurgielt, podawac nad nimi starszego przysięgłego wodza, pewny miec ich numerum dla strazy na Dnieprze, czołny im pobrac y popalic, ktorymi na Czarne morze wy-

iezdzaią, panom starostom ukrainnym przykazac, aby ich w karze przystoiney mieli, zywnosci nie dodawali, kupic się nie dopuszczali y wszelkim posobem sweywoli ich zabiegali. Drugie consilium: posła wyprawic do Turek wielkiego, zacną, rostropną y wzientą osobę, ktoryby z nowym cesarzem odnowił pacta y z Skinder baszą stwierdził transactią, a pokoiem rzeczpospolitą od nich ugruntował, czego snadz y sami affectuią Turcy y o prędkie wielkiego wyprawienie posła sollicituią, gdyz nowy cesarz honori sibi ducet takowe poselstwo. Zyczyłbym y tego, aby zawsze zwyczaiem inszych panow ordinarius poseł W. K. M. mieszkał y residował w Carogrodzie, ktoryby invigilaret sprawom rzeczypospolitey y wczas ostrzegał y zabiegał do niezgody powstaiącym occasiom, y wiele innych z tego mogłoby się pokazac pozytkow; y niedarmo uczciwymi szpiegami politycy takowych posłow nazywaią, consilia et occasiones vicinorum przez nie expiscando. Tatarow, maiąc z Turki pokoi, upominkami zatrzymac nietrudno, trzymaiąc się w tym dawnego przodkow Waszey Kr. Mci zwyczaiu, tylko y pewny obmyslic na to trzeba sposob y onego nie opuszczac. Zydowskie pogłowne, składne, czwarty grosz y co inszego, coby temu wydołac mogło, obrocic y destinowac na to, a tym sposobem nieoszacowaney w rzeczypospolitey ochronic szkody, nie tylko doczesney, ale, co naizałosnieisza, dusz ludzkich. Rozumiem iednak, aby na postrach poganom y pospolite ruszenie ogłoszone było, y quarciany zołnierz aby był w służbie y w przyległosciach tamtych rozłozony, gdysz fama bella constant.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 361—6.

131.

а) Станіслав Жолкевский до Жиґимонта III про близьку небезпеку турецькоі війни. — Жовква, 28 червня 1618 р.

б) Безіменний лист про турецькі замисли; донські козаки зробили шкоду в Туреччині, Турки підозріваютъ, що се були козаки з Польщі.

Maiasnieyszy miłosciwy Krolu, panie, panie nasz miłosciwy.

Iakie się wiadomosci ponowiły z Constantinopola posyłam Waszey Krolewskiey Mosci w liscie Ottwinowskiego, nie mogę wiedziec, co iest, bom go nie mogł wyrozumiec, ale mniemam, ze z braci iego ktory iest przy dworze Waszey Krolewskiey Mosci, ktory ten list przełozy. Przy tym liscie była karteczka od onegoz poddanego mego cyframi takze pisana, posyłam iey przepis Waszey Krolewskiey Mości, zkąd się iusz odzywa, ze nie tym umysłem idzie tu Skinder basza, aby zamki budowac, co y z razu się nie zdało, ale iakosmy się do

myslawali, ze woyną chce natrzec na panstwa Waszey Krolewskiey Mosci. O wielkosci woysk poganskich zadney wątpliwosci niemasz, iakos iuz Tatarowie pogotowiu są w polach w niemałey lidzbie, o czym y hospodar sam wołoski daie znac, ktory list posylam Waszey Krolewskiey Mosci. Iako przedtym nigdy nie schodziło się na obmyslawaniu Waszey Krolewskiey Mosci o przezpieczienstwie rzeczypospolitey, nie wątpię, ze y teraz, ileby iedno sposobow stawało, raczysz o tym Wasza Krolewska Mosc rozmyslac, do czego tez y ia staraniem y pilnoscią się swą przykładam, iakoby się mogł wstręt uczynic temu nieprzespieczenstwu. Lecz, (iakom y pierwey do Waszey Krolewskiey Mosci pisał), w takowym gwałtownym razie y nieprzespieczienstwie nie upatruią inszego pewnieyszego rzeczypospolitey praesidium, iedno z qwarty, ktora iescze nie iest przyniesiona. Ale y z tey niewiele za podniesieniem woysku zołdu ratunku miec moze, mniey iednak na mowy ludzkie się oglądaiąc, ale uwazaiąc gwałtowną rzeczypospolitey potrzebę, tak myslę uczynic, zeby zołdu zmnieyszic, zaczym więcey by sie zołnierza sposobic mogło. Alec y o ludzi służebnych nie tak lacno, lubo by to y pieniądze były; wygynęło ich niemało przez te wołoskie niepotrzebne woyny, potracili konie y rystunki. Patricii zas opusczili służbę oyczyzny; vbodzy chocby chcieli, sposobu y dostatku nie maią. Słaba nadzieia zgoła gotowosci naszey przeciwko tak wielkim poganskim nawalnosciom. A do tego y panowie deputaci, widząc takową gwałtowną rzeczypospolitey potrzebę, ani ządaniu Waszey Krolewskiey Mosci przez Iego Mosci Xiędza Sekretarza wielkiego, ktoregos Wasza Krolewska Mosc posyłac do nich raczył, ani tez prosbom y przestrogom moim mieysca dali, leda, iako widzę, odprawili Iego Mosci Xiędza sekretarza. Piszę iednak y znowu do nich, daiąc znac o tym, co mnie dochodzi y na co się zanosi; nie wiem, co daley zechcą uczynic. Vniuersały tez po Koronie zdało mi się takie rozesłac, iako to z copiey raczysz Wasza Krolewska Mosc zrozumiec. Z tym y powtore unizone służby moie etc. Z Zołkwy, die 28 iunii 1618.

(Ceduła)[1]). Osmnastego maia była taiemna rada o uczynienie nieznosnych szkod kozakow donskich wychodzących, ktorzy nieznosne szkody uczynili na Morzu czarnym; poseł niderlandski y wenecki udali, ze to z naprawei Polsky, ze tamtędy posłano swoich kozakow, a to uczyniono dla przeszkody woyny moskiewskiey. Posłano do Skinder baszy, aby co naprędzey z woyskiem, Tatarow wziąwszy, zamku budowac, aby koniecnie uderzyli do Polski y szedł tak głęboko, poki moze, nawet by do Krakowa albo do Warszawy, (czego racz P. Boze zacho-

[1]) Се листок присланий з Константинополя — про нього згадує ся в листї.

wac y zamysli odmienic). Dla P. Boga bądzcie na pogotowiu, a posłom iego niwczym wiary nie daicie, bo wiem, nic dobrego nie myslą; wszakem dal znac o Tatarach, co do Polski do was mieli isc dwudziestego trzeciego maya.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 217—218. Заголовок: Copia listu od Iego Mosci pana kanclerza koronnego do Krola Iego Mosci; але сей заголовок мабуть хибний; лист писаний з Жовкви і своїм тоном вказує на Стан. Жолкевского. Жолкевский мав в Константинополї слугу, котрий подавав йому звістки (пор. Pisma Żołkiewskiego ed. Bielowski стор. 509, 511); про сього слугу є в листї.

132.

Махмет баша каймакан до Жиґмонта III; просить стримати козаків від походів в турецькі землї і віддати Татарам гарач. — Б. м., початок вересня 1618 р.

(Po zwyczaynych tytułach). Gwoli trzymaniu przymierza y pact z niezwyciężonym cesarzem ottomańskim mam przysłużaiącą czesc y przyiaźń dla dobrego pospolitego Zacnosci Waszey przyiacielowi swemu opanowawszy, przyiaźnie wiadomo czynię, iż teraz z dworu Zacnosci Waszey z między narodu nazareńczykow z rąk Mikołaia Koryckiego list przyiaźliwy Zacnosci Waszey oddany mi iest, ktory u uczciwoscią wziąwszy, a pilno przetłumaczyć kazawszy, wespoł przy liscie Naiasnieyszemu Cesarzowi Panu memu należącym dostatecznie wszystko przed podnóżek stolice ottomańskiey odniosłem. Co gdy według punktow rozbierane było, cokolwiek zwykłey uczciwości zobopolnemu pokojowi y znowu postanowionemu albo odnowionemu przymierzu dobrego się widziało, aby mocno trzymane było, starać się mnie przystoyno iest, a przerzeczonego posła nie zabawiać, nazad zarazem do Zacnosci Waszey odesłałem Co tedy za punkta były listow, tak do Nayiaśnieyszego Cesarza iako y do mnie przyiaciela Zacnosci Waszey, więc y do hetmana y kanclerza zacności waszego przez tegoż posła przyniesionych, w swym liscie szeroko powtarzać nie potrzebno widząc, krótko pisać zdało się Od Zacnosci Waszey przyiaciela naszego z dawnych czasów, takze od przodków Zacności Waszey z cesarzami ottomanskimi wprzód będącymi przyiaźn y przymierze iako bez żadnego uszczerbku trzymane było, wiadome iest, któremu kozackie łotrostwo niedawnych czasow pojawione, iest przeszkodą niemałą. Monarchom wszystkim y tu y na onym swiecie najpożytyczni yzza aby pod mocą ich będący poddani od wszystkich krzywd y złego ubezpieczenia maiąc, w pracach y zabawach swych spokoynie żyli, toż dostoieństwu

Zacnosci Waszey y wierze waszey pożyteczna, abyście kozackie łotrostwo od szkod w państwach cesarza pana mego, a tatarskim zaś od państw pod Zacnością Waszą będących, a szkody poddanym Zacności Waszych czyniącym swoim obmyśliwaniem zabiegali, a tym sprawom, które są napisane w liście cesarskim, więc y w liscie moim do hetmana Zacności Waszey pisanem, niczym nie pogardzaiąc, abyście Zacności Wasze dość czynic kazali, więc przeszłey zimy sam będącego posła waszego postanowione y umowione upominki hana tatarskiego aby prędko odesłane były, więc y zimą aby hetman zacności pilności przyłożywszy, łotrostwo kozackie wygubił y pokazal, żeby iuż więcey o tym mowy nie było. Więc na przeprawie Tehin nazwaney dla budowania zamku obiema stronom pożytecznego naznaczenie Skinder basze przyiaciela Zacności Waszey z wszystkiem tam idącego, aby Zacności Waszey nic nie obrażało, wszakże y przeszłego roku żadna szkoda od woysk naszych państwom zacności nie stała się. Tegoż roku, że Skinder basza y woyska nasze na tę posługę naznaczone przeciw pokłonu y nowo postanowionemu przymierzu nic przeciwnego czynić nie będą, pewni bydz mamy y poki z naszey strony paktom y przymierzu y postanowionym artykułom dosić się działć będzie, od was że żadney zaczepki nie będzie, upewnieni będąc, aby się tym sprawom dosic stało, starania swego Zacnośc Wasza przyłożyć chcieycie. Zatym pokoy boży nad dobremi niech będzie. (Data też ma bydź, co w liscie od samego cesarza, ale nie była tu napisana: we przodku miesiąca ramasana 1027 roku)

Бібл. Чорторийских рук. 611 стор. 413—415; ibidem Теки Нарушевича ч. 110 стор. 977—932. Заголовок: List od kaymakana Mahmet basze do krola pana Zygmunta III przez pana Mikołaia Koryckiego.

133.

З королівської інструкції на камінецький соймік; про татарський набіг, про небезпеку турецької війни й козацьку своєволю; 26 жовтня 1618 р.

Wyciąga to na Iego K. Mci panu naszym miłosciwym powinnosc sama, ysz za wielkimi niebespieczenstwy, y gwałtownymi potrzebami, ktore na tę Koronę raz po raz następuią, po seymu przeszłego pracach y kosztach nie wytchnąwszy, znowu o potrzebie rzeczypospolitey przemysławac, znowu o bespieczenstwie iey radzic, znowu na seym przed czasem w prawie opisanym poddanych swych Iego K. Mci zwoływac przychodzi. Nie zyczy pewnie Iego K. Mc tak częstych utrat, ktorymi dostatki privatne niszczeią, nie zyczy y trudow, ktore kazdy, oiczyznę miłuiący, pod ten czas naiwięcey ponosic musi, y Pana Boga

o to prosi, aby za panowania iego rzeczpospolita wszystka pokoiem pożądanym y rzeczy domowych pomnozeniem fortunnie zakwitnąwszy, tak częstych ziazdow y zwodow nie potrzebowała. Dałby to Pan Bog, aby całosc rzeczypospolitey y bespieczenstwo iey tak mogło byc zewsząd dobrze obwarowane, zeby bez tych powłok tak częstych, w iednostainym szczęsciu y w statecznym, a nieodmiennym pokoiu wcale zostawac mogła. Lecz ysz rzeczy wszystkich na swiecie iest takowa vicissitudo, ze nic w sobie gruntownego, nic statecznego miec nie mogą, przypadaią zatym na rzeczpospolitą casus et pericula rozmaite, ktore y pospolitego trybu ustąmpic y dla dobra pospolitego wszystko, co iedno moze byc człowiekowi na swiecie pożądanego, odwazac przymuszaią. Acz gdyby się na przeszłe czasy obeirzec y dobrze wszystko uwazyc miało, ledwieby nie przy nas samych zostawała takich na rzeczpospolitą nawałnosci y tak częstego seymowania przyczyna. Wiecie W. M. dobrze, ysz we wszystkich przypadkach y potrzebach na rzeczpospolitą przypadaiących, naiprętsze y naigruntownieysze iest poratowanie y iakoby lekarstwo iakie, zgromadzenie y namowy seymowe. Teraz, iako się to lekarstwo nadawa, swiezym przykładem blisko przeszły seym byc moze. Przestrzegał Iego Kr. Mc o niepewnym z Turczynem pokoiu, przestrzegał o trudnym imprezy moskiewskiey, a ledwie podobnym w tak krotkim czasie, skonczeniu; przestrzegał o prędkim prędkiego Tatarzyna w panstwa koronne naiezdzaniu. Cosz, kiedy nie siły rady y oicowskie starania y obmyslawania Iego Kr. Mci, zeby się było wczas y nie obalaiąc na ostatni dzien, a podobno na ostatnich kilka godzin, tak gwałtownych spraw y potrzeb rzeczypospolitey do conclusiey gruntowney y doskonałey seymu przystąmpic mogło. Stanęło było na tym, aby Turczyna przez posła zatrzymac, moskiewską woinę skonczyc w tym roku koniecznie, Tatarzyna upominkami zatrzymac. A tec były principua capita conclusiey seymowey. Dalei, iesliby Turczyn pokoiu nie chciał trzymac, iesliby się moskiewska woina tak prędko cum dignitate rzeczypospolitey skonczyc, iesliby Tatarzynowi więcey praeda, ktorą u nas, (sromota mowic), co rok bierze, nizli upominki podobała się, o tym nic się gruntownie, nic statecznie, nic na potym trwałego nie postanowiło, na ktory nierząd y nieopatrznosc patrząc, nieprzyiaciel. serce więtsze bierze, a Iego Kr. Mc bolec, a rzeczpospolita wielką szkodę z hanbą y sromotą odnosic musi. Czego iusz rzeczą samą, przez ten mały po przeszłym seymie czas, doznawszy rzetelniey teraz po szkodzie y pilney o tych wszystkich rzeczach radzicby iusz potrzeba w tey iescze iakieikolwiek ciszy, poki wzdy ieszcze ta burza, ktora zewsząd nad nami się wiesza, na nas nie spadnie. A yszby się tym porządniey postompic y do ob-

myslawania oiczyzny miley pochop więtszy podac mogł, przyidzie wprzod na czoło wielkie niebespieczenstwo tureckie y tatarskie wystawic y pilnym w nie okiem weirzec. Pomnicie W. M. dobrze, w iakich niebespieczenstwach przed seymem przeszłym od pogan, tak od Tatar y od Turkow constituta była rzpta, a iako iednak za łaską y pomocą bozą, za obmyslawaniem Jego Kr. Mci, za przestrzeganiem y czułoscią Jego Mci pana hethmana koronnego y za ochotą gorącą ludzie zacznych, uczynił się wstręt temu nieprzyiacielowi. Była nadzieia pokoiu, spisane były condicie, spisane pacta, sami poganie dawali to znac, ze wiecznymi czasy ten pokoi miał trwac, gdyby się kozacka swawola zahamowała y gdyby w panstwa cesarza tureckiego naiazdom się droga zagrodziła. Zaczym w tey nadziei, o to seym walny był przez Jego Kr. Mc. złozony, na ktorym iednak było to proponowano W. M., ze się na to spuszczac niebespieczenstwo niebespieczno, ze trzeba byc na obie stronie y na przypadek kazdy gotowymi, ledwie bowiem podpisy tractatow, z tym poganstwem uczynionych, oschły, iako prędko Kantymir murza wpadł na Pokucie, co wielkie podeirzanie o niepewnosci tego pokoiu uczynic mogło. Azeby z nas do wzruszenia y roztargnienia przymierza przyczyna zadna nie była, lubo iuz czas się był dobrze spozdził, szedł iednak pan hethman koronny zarazem z woiskiem przeciwko kozakom y choc tak w scisłym czasie za pomocą bozą przywiodł ich do posłuszenstwa Iego Kr. Mci y, zeby occasiey tak snadney nie mieli wpadac przez morze na tureckie włosci, czołny y inne statki ich wodne porąbac y popalic roskazał y samych niemal wszystkich do Moskwy na służbę Krolewica Iego Mci za pewnym zołdem zaciągnął, zeby raczey na pozytek rzeczypospolitey y sławę Krolewica Iego Mci robili, a nie na zaiątrzenie y rozdraznienie nieprzyiacioł koronnych. O czym gdy się daley przemyslawało, gdy tesz iuz poseł wielki do cesarza tureckiego wszystkę miał pogotowiu wyprawę, nad wszystko nasze spodziewanie y nad ubespieczenie o pokoiu, ktory miał byc według tractatow takrocznych, wpadła w panstwa koronne szaranca tatarska, ktora wszerz y wzdłuz zagony rospusciwszy, szkodami wielkimi, mordami niesłychanymi, zabraniem ludzi w niewolą, okrutnie włosci pokuckie y ukrainne spustoszyła. Zaczym zdało się Iego K. Mci posła wielkiego dla takowego niebespieczenstwa do czasu zatrzymac, a tymczasem ieszcze przed seymem przeszłym swego do Constantinopola komornika Czudowskiego wyprawic był raczył, ktoryby przeszłego roku pokoi postanowiony na pamięc im przywiodł y oznaimił o tey incursiey tatarskiey, ktore tez oni władzą swą skrocic y zahamowac mieli. A to spospołu z Czudowskim przyszły listy do Iego Kr. Mci od cesarza tureckiego teraznieiszego Ossmana przez Achmet agę, w kto-

rych dawał znac Iego K. Mci, ze mu cesarstwa ustąpił Mustapha, strij iego, y ze chce wszystkich przymierzy, według starodawnych zwyczaiow y pact, według niedawno zawartego z panem hethmanem a Skinder baszą pokoiu, dotrzymac, lubo to od kaimakana, ktory teraz na mieiscu iest wezyrowym, rozne y daleko ostrsze przy tymze cesarskim liscie pisanie było, w ktorym y zamkow koronnych znoszeniem, nowych budowaniem dla pohamowania kozakow groził y odpowiadał. Zaczym, za radą y zdaniem panow senatorow, zatrzymawszy tu pomienionego Achmet agę, posłany od Iego Kr. Mci iest sekretarz Korycki z listem do porty, uskarzaiąc się na te tak częste incursie tatarskie, tudziesz y na to wieszszanie się woisk tureckich nad panstwy koronnymi. Bo w tymze prawie czasie Skinder basza ruszył się z woiskiem swym ku panstwom Iego K. Mci, a wprzod zemknął na nas drugi raz colluuiem, ktorey acz niektorzy ludzie zacni y w rycerskim dziele dobrze biegli, z wrodzoney narodowi naszemu spaniałosci, szli smiele y nieustraszenie w oczy, iednak wielkoscią ogarnieni, męstwem wprzod poganinowi nic nie daiąc, posc musieli y dla oiczyzny swey miłey krwią swą pola one pokropiwszy, przy całosci braci swych, przy niesmiertelney sławie, przy obronie wiary chrzescianskiey, gardła swe położyli. A poganin zadney iuz nie maiąc przeszkody, zadney nie czuiąc gotowosci, głęboko się w Pokucie zapusciwszy, szablą y ogniem ono plondrował, w brzydką niewolą poganską ludzie zabierał, tak, ze rapacissimae genti y ręka snac iusz do zabierania y łyk do wiązania nie stawało, a co naizałosnieisza, snac pogardziawszy podłego stanu ludzmi, krwią tylko szlachecką drapiezne ręce okrutnie napełniali. Iako wiele ludzi zacnych poimanych, iako wiele panienek shanbionych, iako wiele na cenę niesłychaną oszacowanych, co styd y zal wspominac y wymawiac nie dopuszcza. Nieszczęsliwa oiczyzna, ktora na ten hak natenczas, na taką ludzi niestworę przyszła, ze temu brzidkiemu poganstwu odiąc się nie moze. Po tak wielkiey, a dawno niesłychaney klęsce, iaki strach po wszystkiey Koronie ludzi zdiął, mniey potrzeba o tym, iako o inszey rzeczy wiele mowic. A nie bez przyczyny pewnie padł strach tak wielki, bo stanął Skinder basza z woiskiem swym w Wołoszech, a galga, posmakowawszy y inszych hord nieznaiomych y w tych tu kraiach europskich niebywałych, niemałe woiska sobie przysposobiwszy, odwrot od nas obiecował. W takowym tedy razie Iego K. Mc pan nasz miłosciwy, ktory nad całosc rzeczypospolitey y nad swobodę y pokoi poddanych swych nic milszego, nic pożądanszego nie maiąc, lubo z przeszłego seymu subsidium ordinarium wzruszenia pospolitego, ktorego więc rzeczpospolita w takowych raziech zazywac zwykła, w ręku swoich nie miał, musiał się iednak

do tych udac sposobow y srzodkow, ktore in promptu byc mogły. Przetoz universały rozesłał, listy do tych, ktorych znacznieisze są w tym krolestwie dostatki, rospisał. Pana hethmana z woiskiem quarcianym, ktorego tak wiele, iako vires quarty wynosiły, necessario przyczynic się musiało, do obozu obrocił wszystkich, gorąco do obrony oiczyzny pobudziel, na koniec, ysz z roznych mieisc dawano znac, iakoby Skinder basza sabbathow z Węgier na Koronę miał spuscic, y lassy ku Węgrom zarąbac, y drogi zawalac roskazał. A to zdarzył Pan Bog, ze ta cułosc Iego Kr. Mci y to oicowskie obmysławanie wzięło skutek rzeczypospolitey pozyteczny. Znalezli się ludzie zacni, oiczyzny gorący y skuteczni miłosnicy, ktorzy ani koszta ani zdrowia nie szanuiąc, ani lat podeszłych, poszli voluntarie do obozu, chcąc murem się za oiczyznę zastawic y tę hanbę, ktora się między obcymi narody rostrząsła, dzielnoscią zniesc z tey Korony. Nalazła się y taka ochota w niektorych woiewodztw obywatelach, ze za universałmy Iego Kr. Mci populariter szerzyc się ofiarowali. Lec ysz prawa bronią belli divisionem, bronią y bez seymu pospolitego ruszenia, z wielką wdzięcznoscią Iego Kr. Mc tę ochotę przyiąwszy, gotowszych do obozu wezwał, drugich, aby ostroznie w domach swych siedzieli, oicowskie napomniał. Za takim zabiegiem, za taką pilnoscią y staraniem, a to nas Pan Bog ieszcze zachował, a to zaiątrzonemu poganstwu do konca rozwiesc się nie dopuscił, bo nie taino to iest W. M., ze ten poganin, lekce sobie powazaiąc narod nasz, teraz swiezo wszystką mocą natarł na woisko nasze y przez cały niemal dzien harce zwodząc y ludzmi naszemi, nie odniozszy zadney pociechy y korzysci, nazaiutrz z woyskiem odstąpieł y w stronę ku Wołyniowi uderzył, gdzie głęboko zagony wspusciwszy, srogim woiowaniem y plondrowaniem mało kiedy słychanym kraie tamte niemal wszystkie, a osobliwie ludzi zacznych y przednich, ktorzy iedni osobami swymi w woisku Iego K. Mci byli, drudzy znaczne poczty ludzi rycerskich tamze wiele mieli, wielkie y szerokie maiętnosci funditus zniosł y w niwecz obrocił. Za ktorym aczkolwiek woisko Iego Kr. Mci prędko postompieło y ruszyło się, dla prędkosci iednak, ktorey ten nieprzyiacieł zwykł zawsze zazywac, doisc y zaskoczyc go nigdzie nie mogło, bo tez nie bawiąc się długo, ku Czarnemu szlakowi obrocił y tamtędy uszedł. Poki tedy ieszcze placu y czasu do radzenia o sobie y o całosci rzeczypospolitey W. Mciom zostawa, zazywaicie W. M. tey occasyey, ktorą Pan Bog ieszcze podawa, chcieimy wszystkim zabiegac następmpuiącym niebespieczenstwom. Iusz to po dwie lecie probuie sił y doswiadcza potęgi naszey Turczyn y Tatarzyn z wielkim wstydem naszym u ludzi postronnych, co rok szablą y ogniem płocze panstwa koronne; nie dawaicie W. M. sobie tego persvadowac, aby

iusz mieli quiescere, poki się tey colluviem tatarskiey w ich koczowiskach nie nawiedzie, poki mężnie w ich ziemi na nich się nie natrze, poty się im odiąc mało podobna rzecz; Turek zas, choc y pacta staną, pewnie a pewnie, z Persem się uspokoiwszy, na nas się rzuci y wszystkę tu swoią potęgę obroci. Te są przestrogi od wielu panow chrzescianskich y od samych ze ich poddanych, a nawet y z samego Constantinopola te wiesci pewne są. Ale oprocz tego mamy oczywiste experimenta teraznieisze, ze iezeli teraz zatrudniony woiną perską na nas się porywa y zginienia naszego, na pacta się y pokoi tak swiezy nie oglądaiąc, szuka, cosz będzie czynieł, gdy woinę tę uprzątnie y przyidzie do ułacnienia, o ktore mu pewnie trudno nie będzie, gdyz iuz bez pochyby tak Persom, iako y Turkom przez tak długi czas ustawiczne arma bardzo się naprzykrzic musiały. Macie tedy iawne y iasne niebespieczenstwo, ktorego się iuz rękoma dotykamy, a niebespieczenstwo wielkie y gwałtowne. Iuz tu trzeba czuc bardzo, o sobie trzeba myslic, trzeba radzic y prędko y rzetelnie y ostroznie. Obchodzi W. Mciow, a słusznie, naimnieiszy usczyrbek na wolnosci, albo swobodzie; tu iuz nie o wolnosc tylko idzie, ale y o obalienie tak wielkiego krolestwa, nie o sławę narodu, ale o całosc rzeczypospolitey, nie o rosprzestrzenienie granic, ale o zgubę wszystkich praw y wolnosci, o upadek wszystkich dostatkow y maiętnosci, a ze się krotko powie, idzie o zdrowie y o bespieczenstwo zon, dziatek y wszystkiego, co macie, idzie o nabozenstwo, idzie o wiarę chrzescianską, z czego by wszystkiego W. Mciow, (strzez Panie Boze), y potomstwo W. M. okrutny ten tyran bez wątpliwosci złupił y poodzierał. Ale ysz to wszystko łacniey kazdego rozsądek uwazyc, niz mową rostrząsnąc moze, przyidzie iuz to tak o tych wszystkich niebespieczenstwach tureckich y tatarskich przełozywszy, postąmpic do rzeczy moskiewskich, ktore za pierwszym nastąpieniem Krolewica Iego Mci szczęsliwie się nadawały. Bez rozlania krwie, prędko w scisłym czasie przed zimą przeszły pod władzę iego Wiazma, Drohobuz y inne nieposlednieisze w tym tam panstwie szerokim osady. A kiedy by była zima tak fortunnego zapędu nie przerwała, wielka była nadzieia, ze y drudzy iuz by byli dotąd Krolewiczowi Iego Mci czołem uderzyli y za pana go przyięli. Lec ze na seymie przeszłym stanęło to, aby koniecznie iakimkolwiek sposobem w tymze roku woina się moskiewska skonczyła, przyszło zatym panom comissarzom y Krolewiczowi Iego Mci tractatow ledwie nie zebrac u nich y według uchwały seymowy wszelakich do skonczenia woiny sposobow szukac. Ale chytry narod z natury swey poczuwszy, (iako to u nas nic nie iest taiemnego), o takiey rzeczypospolitey intenciey, wprzod wielką część lata zwlokł przeszłego,

nadzieię czyniąc o tractowaniu, potym, gdy iuz barzo mało pory woienny zostawało, (lubo panowie commisarze, chcąc ich przywiesc do tractatow, ultro im podawali hramoty opasne, ktorych oni przedtym pilnie się domagali), krnąbrnie y opornie stawic się na te tractaty nie chciał, tę sobie uknowawszy phantazyą, ze według tey uchwały seymowey miał wszystkiego Krolewicz Jego Mc odbiezec. To samo y do tego czasu trzyma w oporze nieprzyiaciela, tak ze nie tylko się do stanowienia iakiegoszkolwiek pokoiu skłania, ale y zkądinąd ratunkow maca, naszych, gdy się okazyia poda, naiezdza, nasyła, lekce powaza y pewnie nie uspokoi się hardy ten y zły narod, poki mu się na karki nie nastąmpi. Ma tę pewną Jego Kr. Mc wiadomosc, ze y u tureckiego cesarza przez posły swe y u hana tatarskiego posiłkow y ratunkow zasiągał; moze byc, ze za ich poduszczeniem y namową tak ciężkie y tak okrutne w kraie nasze uczynili incursie. Cozby sobie o tym narodzie, gdyby trochę wytchnął, obiecowac, kiedy teraz tak nachylony ządła iadu swego ku nam hamowac nie moze? Nic nie schodzi na ochocie Krolewica Jego Mosci, nic na czułosci y staraniu panow commisarzow y pana hethmana wielkiego lithewskiego, nic na męzkich przewagach y dzielnosci sławnego rycerstwa, wszyscy iednostainie, nic u siebie kłopotow podroznych, nic niewczasow woiennych, nic odwagi, zdrowia, nic cięszkiego głodu y zimna dla rptey, dla sławy panstw tych nie wazą, dziełem rąk swoich narodowi naszemu sławę wieczną, rzptey pozytek y rozszerzenie granic chcą pozyskac. Ze iednak do tego czasu spei non respondit fortuna, naiwiętsza to była przeszkoda, ze na wytrwaną chciał isc nieprzyiaciel, to zamniemanie maiąc, ze skoroby lato upłynęło, uprzykrzony tez tey woiny koniec byc miał. Czego postrzegszy panowie commisarze pospołu z Krolewicem Jego Mcią, straciwszy o tractatach wszystkę nadzieię, ruszyli się z Wiazmy z woiskiem przeciw dumie ich głębiey w ziemię nieprzyiacielską y za pomocą bozą ruszyli się szczęsliwie, bo za podciągnieniem pod Mozaisk, utarczki częste z nimi miewaiąc, nigdy gory nie otrzymali. Po kilkuset częstokroc ich na placu zostawało, teraz swiezo Biała, zamek y fortecza niepoślednia, ktora w tył naszym zostawała y przeszkodą wielką była, w ręce Krolewica Jego Mci przyszła. Z drugiei strony woisko kozackie potęznie na nich następuie, czyniąc im dobywaniem zamkow y pustoszeniem ziemie wielki postrach. Jusz a to y pod stolicą samą stanął Krolewic Jego Mc z woiskiem swym y nadzieia w Panu Bogu, ze niedługo do skutku pożądanego rzeczy wszystkie przysc by mogły, kiedyby stałosc y statecznosc, bez ktorey zadne się dzieło nadac nie moze, w nas była.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 279—88; бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 89—92; ibidem рук. ч. 166 к. 376—8.

134.

З інструкції слонимського повіту на сойм — 1618 р.; козаків треба привести до послуху, але без тягарів на річпосполиту.

O uspokoienie granic ukrainnych od Tatar y wprawienie w rezę posłuszenstwa kozakow panowie posłowie nasi iako z naylepszym rzeczypospolitey oyczyzny naszey[1]) w tey mierze z stany koronnemi, nie zaciągaiąc zadnych na rzeczpospolitą ciężarow, ktoreby na potym nieladaiak potrudzic onę mogli, znosic się maią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 110 стор. 1035—1040.

135.

Условини дворічного перемиря подані султаном: Татаре не будуть входити в річпосполиту, козаки протягом сього часу будуть покарані. — Б. м. і д. (1618 р.).

Cum preteritis annis in confiniis potentissimi Turcarum imperatoris et Regiae Maiestatis regnique Poloniae multa damna fuerint perpetrata ob utriusque partis subditorum dissidia, proptarea illustrimus dominus Zkender bassa, simulque regni Poloniae commissarii anno preterito nonnullos super hoc negatio concluserunt articulos, post quam conclusionem, hinc inde punctis nequaquam observatis, factum est, quod pacis tractatio optatum finem, prout sperabatur, obtinere minime potuit. Hac ergo de causa ut conditiones illae, quod antiquitus inter augustissimam domum otthomanicam et regnum Poloniae exstant, et ultimo loco etiam conclusae fuerunt, magis atque magis stabiliantur, accepit ad excelsam portam illustrimus d. Petrus Ozga, capitaneus trembowlensis, serenissimi regni Poloniae orator, qui quidem coram illustrissimo ac excellentissimo domino supremo wezyro dicit et affirmat articulos pacis, ultimo loco per regni Poloniae commissarios cum praefato illustrissimo domino Zkender bassa in castris conclusos, ad huc in suo robore ac firmitate permanere eosque in omnibus illorum punctis et particulis inuiolabiliter observari debere ab utraque parte. Verum, quia hinc inde post dictam transactionenn et articulorum conclusionem nonnulla damna et excursiones evenerunt, ex parte potentissimi Turcarum imperatoris promittitur ac spondetur Tartaros in futurum nullo modo offensuros sive invasuros et regnum Poloniae, neque illius provincias ac ditiones, sed iuxta praedictorum articulorum transactionem coercebuntur ac in officio retinebuntur. Etsi fortasse ob aliquem casum, quem Deus avertat, intermedia hac transactione ipsi

[1]) Тут пропущене одно слово, нпр.: pożytkiem.

Tartari in Poloniam excursionem fecerunt, Turcarum imperator tenebitur ad reficienda regno Poloniae omnia damna, qua de causa fierent. E contra prefatus dominus orator regis serenissimi ac regni Poloniae promittet ac se obligabit, quod kozacy nullo modo intrabunt mare nigrum, nihilque in provintiis ac ditionibus otthomanicis iniuriae inferrent, alias quod serenissimus rex ac Poloniae regnum omnia damna imperatori otthomanico reficiat ac persolvet damna ista, quod forsan hinc inde hoc temporis intermedio evenire possent. Iudicabuntur ab utriusque partis commissariis iuxta eorum conscientiam, quorum iudicio unaquaeqne pars acquiescere debeat ac sibi reciproce satisfacere. Hoc aut intellegitur perdurare debere per totum curentem ae praesentem annum et non ultra, in quo rex serenissimus ac regnum Poloniae tempus et commoditatem habebunt coercendi kosacos eosque retinendi intra regni fines. Nam eo transacto et potentissimus Turcarum imperator ac serenissimus rex Poloniae regnumque ipsum Poloniae ad invicem obligati erunt et tenebuntur tam antiquos pacis tractationes et conclusiones, quam etiam articulos anno preterito conclusos, inviolabiliter observare, in omnibus eorum punctis ac particulis absque ulla diminutione seu tergiversatione et expresse prohibeantur omnes tam Tartarorum, quam kosakorum excursiones sub poena confiscationis omnium mercium ab utraque parte.

Бібл. Чорторийских, Теки Нарушевича ч. 110 стор. 975—6. Заголовок: Conditie od Gratiana podane panom Polakom imieniem cesarza tureckiego. В горі дата: 1618.

136.

Станїслав Жолкевский до Жиґмонта III — про відносини до Татар й Турків і инші українські справи; Скиндер баша листом зазивав козаків до повстання против Польщі; козаки приборкані комісією перевели між собою випис. — Камінки, 15 падолиста 1619 р.

Dnia wczoraiszego przyiachałem tu w ten krai, zostawiwszy Vkrainę za łaską bozą za szczęściem y porządnym Waszey Krolewskiey Mosci obmyslawaniem w dobrym y spokoinym przespieczenstwie. Posyłam Waszey Krolewskiey Mosci, co mi pisał hospodar woloski; copia listu od wezyra wielkiego do niego pisanego, z czego znac, ze się v Porty contentuią tym zastanowieniem pokoiu. Więc y o caru tatarskim, co hospodar pisze, mniemam[1]), ze y do Waszey Krolewskiey Mosci, ale y ia list swoi posyłam, ze y ten chce się brac do przyiazni

[1]) „mniemam“ пропущено; доповняємо з листу поданого у Бельовского Pisma St. Zółkiewskiego c. 365.

Waszey Krolewskiey Mosci. Tez to pewna, co hospodar pisze, bo y zinąd mam o tym wiadomosc dowodną, ze nie ustaie aemulatia między carem krymskim a Sakin Kiereiem sołtanem. Tatarowie sami, ktory teras v mnie w Barze byli, co dla okupu więzniow do mnie przyiezdzali, ci sami powiadali mi, ze Sakin Gerei na wielką się potęgę za pomocą krola perskiego Nachaicow y Cyrkasow sposobił. Przeciwko ktoremu car tatarski brata rodzonego swego sołtana Gałgę niemal ze wszytką ordą wyprawił. Mianowali mi ci Tatarowie wszytkie murzy przednieisze de nomine, ktorzy z sołtanem szli, a wyszedł sołtan extremis diebus septembris[1]) z ordy. Ieszcze dotąd nie słychac, co tam za rosprawa między nimi. Ale bez pochyby nie będzie tam bez razu, bo y Sakin Gerei męznego zmysłu człowiek y rychli zywota zbędzie, nizby miał poprzestac tey aemulatiei przeciwko carowi krymskiemu, stryiowi swemu. Teras tedy sam iest czas do zastanowienia rzeczy z carem tatarskim, poki tam rozruchy między nimi trwaią. Potrzebnie się tedy stało, zes Wasza Krolewska Mosc raczył posła swego dla starozytnych pact y przyiazni zastanowienia z carem krymskim odprawic. Będę y ia czynił staranie, zebym sie mogł z panem woiskim włodzimirskim widziec, nim w te tam drogę poiedzie, bo chce niektore rzeczy do cara tatarskiego przez niego wskazac, ktore mogą służyc do vczynienia zawasnienia między nim a Skinder baszą. A rzecz takowa iest: wskazał do mnie Skinder basza przez pana Kochanskiego, z długimi persuasiami na to mnie namawiaiąc, zebym Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu radził, zebys Wasza Krolewska Mosc vpominki, ktore zwykły się dawac carom tatarskim, zebys ie Wasza Krolewska Mosc raczy cesarzowi tureckiemu kazał dawac, vkazuiąc, ze car tatarski w ręku iest cesarza tureckiego, on go zrazic, inszego wsadzic moze. Siła bym zabawił, zebym miał wszytkiego persuasie obłudne y chytre wypisowac. Pan Kochanowski miał sie brac do dworu Waszey Krolewskiey Mosci, vstnie o tych wszystkich obłudnosciach tego człowieka da sprawe Waszey Krolewskiey Mosci. Ia na to tego chce zazyc, zeby te praktikę Skinder baszynę car tatarski wiedział, a iako iuz przedtym są między nimi simultates, zeby tego tam więcey przybyło. Bo nic inszego ieno, zeby sie sam car tatarski z swoiei strony o to starał u porty, yzby tego człowieka Skinder baszę, barzo perniciosum w tych kraiach, gdzie indzi obrocono. Raczysz Wasza Krolewska Mosc obaczyc z listu hospodara wołoskiego, do mnie pisanego, iaką y on do tego rade podaie, zebys Wasza Krolewska Mosc temu samemu gwoli do

[1]) В сім місци кінчить ся фрагмент листа поданий у Бельовкого Pisma St. Żołkiewskiego c. 365.

porty raczył kogo swego posłac, chcąc sie widziec z hospodarem multanskim y do tego przyczynic, bo im cięszki iest bardzo ten zły człowiek. Niech tedy będzie przy uwazeniu Waszey Krolewskiey Mosci, co z tym czynic raczysz, ia in istum euentum chowam ten list Skinderbaszyn, co kozaki przeciwko nam buntował. Poiedzieli posłaniec iaki od Waszey Krolewskiey Mosci, tedy bym mu te listy dał, ktory bez chyby vkazawszy wezyrowi, ziednałby Skinder baszy niemałą inuidię. Lecz iest v Iego Mosci pana starosty kamienieckiego więzen nieiaki Kobek aga, ktory iest Skinder baszy sługa, z Constantinopola z nim przyiechał. Wysłał go był z kilka set Tatarow w Vkraine panstw Waszey Krolewskiey Mosci. Postrzegli się z Chumam (sic) y inszych tam osad pana starosty kamienieckiego y pogromili tych Tatarow. Pod tym samym Turczynem Kobeg agą kon padł, zywcem go poimali; teras Skinder basza stara się pilno o iego wyzwolenie; dobrze, zeby pan starosta kamieniecki kazał go do Kamienca zaprowadzic, a czauszowi, kiedy tamtędy będzie miał iachac, okazac go, zeby czausz od tegoz samego Kobeg agi vsłyszał, yz za wolą y roskazaniem Skinder baszynym tu chodził, miasto vspokoienia, na ktore tu Skinder basza od porty wysłan, ze takie zaczepki czyni. Iedno do drugiego mogłoby mu tym barzey conflare inuidiam, yzby go ztamtąd gdzie indzi przeniesiono, abo, co dai Boze, degradowano y skarano. Kozacy tez dobrze stoią in terminis, rozegnali wielką część od siebie y we wszystkim, iako się z nimi postanowiło, posłuszni się pokazuią. Obywatele ziemie kiowski, zbywszy przez łaske y staranie Waszey Krolewskiey Mosci tak cięszkiego iarzma z karkow swych, prawie teraz iakby ozyli, Pana Boga za Waszą Krolewską Mosc proszą. Wybierali się teraz kozacy w pole, nie wiem, iako się im tam powiedzie.

Kiedy tu iuz tak rzeczy stanęły, ze sie przy ty Vkrainie vciszyło, zem woisko obrocił ku podgorskim kraiom, widze z pisania Waszey Krolewskiey Mosci, ze to assensem swym comprobowac raczysz. Co skorom z listu Waszey Krolewskiey Mosci wyczytał, tym pilni wydawszy vniwersały między roty, roskazałem, aby sie na mieisca sobie naznaczone pospieszali. Więc y dnia dzisieiszego komornik Waszey Krolewskiey Mosci pan Prochnicki opowiedział mi sie z vniwersały Waszy Krolewskiey Mosci o tenze pospiech. Pisałem tez list do Iego Mosci pana kraiczego koronnego, zeby iako pułkownik ludzi tych, ktorzy są z woiewodztwa krakowskiego albo sądomirskiego, więc iako starosta vkrainny maiąc tez odemnie zlecenie, gdyby było potrzeba y inne roty do kupy zwołac y zeby miał pieczą na przespieczenstwo tamtych kraiow, tak od Sląska iako y od Węgier miastu stołecznemu przyległych. Temuz gwoli y pirwey pułk Lisowskiego w ten tam krai posła-

łem, zeby praestarent securitatem tamtemu kraiowi. A yz dochodzi mnie[1])... ze od niektorych mi to vitio vertitur, zdało mi sie za potrzebną rationem mei consilii Waszey Krolewskiey Mosci wypisac. Gdyz iuz za wroceniem się posła Waszey Krolewskiey Mosci z Turek z pogany rzeczy tak spokoinie sie zawarły, przyszło do kozakow, ktorzy w tak wielki lidzbie, a ciężcy barzo obywatelom tamtych kraiow, do porządku przywiesc. Acz, iako mnimam pamiętasz Wasza Krolewska Mosc z listow moich, przeglądałem y miałem nadzieię, ze z kozaki miało się tak stac, iako sie stało, iednak ze patrzałem y na drugą stronę, ze mogło to pochybic, com ia sobie obiecował y czegom się spodziewał. A ysz mogło do tego przysc, ze armis z nimi przyszłoby decernere, vpatrując tedy Lisowskiego pułk taki bydz, ze y oni rapinis asueti, obawiałem się, zeby nie więcey kozakom fauowali nizli nam, zebym miasto pomocy do czynienia przeciwko kozakom miec raczey, yz iuz byli rozgłoszone te kłotnie węgierskie, posłałem ich, zeby byli praesidio podgorskim kraiom, bo y tegom sie obawiał, kiedym sie ku Dnieprowi z woiskiem obrocił, zeby oni tymczasem do Wołoch, o czym iuz były między nimi mowy, nie wtargnęli y rzeczy swiezo z cesarzem tureckim postanowionych nie poturbowali. Bo iezli kto powiada, rospuscic ich było, chocbym naibarzey chciał, oniby sie pewnie po dobry woli nie roziachali. Lecz tegom sie spodziewał, ze graf Alton mogł ich zaciągnąc na swoie stronę cesarzowi Iego Mosci, zeby tak dobrymi sposoby exnerowac Korone od tey sweywolny kupy, nizli zeby potym miało z nimi przychodzic ad violenta media, iako z oną kupą Karwackiego, ktora kupa choc tak wiele mordow vczyniła była w Prusiech, tak wiele złego w kraiach wielkiego Xięstwa Litewskiego, przeciez iednak, kiedy za roskazaniem Waszey Krolewskiey Mosci rozgromieni, pokarani y rozproszeni byli, nie uszedłem iuuidii y obmowisk ludzkich. Pasquiliusze o mnie rospisywano, przyczytaiąc mi saeuitiem przeciwko krwi swoiei. Nie życzyłbym tedy sobie, zeby mi z tą kupą lisowską miało do tego przychodzic. Raczym wolał vczciwie zbydz na służbę tak vczciwą y potrzebną do cesarza Iego Mosci. Toc są przyczyny, ktore mnie do tego przywiodły, zem te ludzie tam obrocił; iezliby kto inaczy do Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego vdał, prosze, zebys to moie, iako mnimam, słuszne o sobie sprawy danie miłosciwie przyiąc raczył. Tez zaiste w tym ludzkim na nich vskarzaniu większy chuk, nizli sama rzecz; to swiadectwo powinienem im dac, ze poki przy mnie przy woisku byli, skromnie sie zachowali, żadnych skarg ni od kogo na nich nie było. Potym y teras idąc tym slakiem, ktorędy oni szli,

[1]) Тут слідуютъ три букви: M. N. K. — розвязати трудно.

pytaiąc o tym, nie mogę się dowiedziec, tak ieno naiwiększe skargi o branie koni na podwody, ale y te wracali tu wszędy Tam dali nie wiem, co się dzieie, nie mogę ustawicznie na nich patrzyc, ale y tam wierze, nie tak wiele iest tego, iako ludzie mowią, kiedy iuz o kim opinią wezmą. Spisek, gdzie się ktore roty położyły, posyłam Waszey Krolewskiey Mosci. Zatym służbę etc. Dan z Kamionek 15 9bris anno 1619.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 377 стор. 364—8. Заголовок: List pana Stanisława Zołkiewskiego. hetmana koronnego do Krola Iego Mosci. Фраґмент сього листа друкований у Бельовского Pisma St. Żołkiewskiego c. 365.

137.

Ради Станіслава Жолкевского в справі війни з Туреччиною і дискусія з сього приводу; козаків треба вислати на чорноморські міста. — Б. м., 1619 р.

I.

Punkta do deliberatiey okolo rzeczypospolitey obrony przeciwko poganstwu od pana Stanisława Zołkiewskiego, hetmana koronnego, podane in anno 1619[1]).

Iz za roznemi przestrogami przichodzi się rzeczypospolitey obawiac woiny tureckiey, ktorą namowioną przeciwko państwom rzeczypospolitey maią, potrzeba na pilnem baczeniu miec całosc rzeczypospolitey, ktora nie moze bydz ieno woiskiem oppositis viribus zatrzimana. Trzeba tedy zołnierza miec wedlie dawnego zdania krola Stephana y seymu anni 1590: huszarzow 30.000, arkabuzerow 15.000, kozakow 15.000, piechoty 40.000.

Potrzeba na extraordinarios sumptus, armate, furmany, kule, prochy y insze potrzeby kosztu y nakładu tak wielkiego, iako niemal y na woisko samo. Zporządzonem woyskiem wynisc za granice, occupowac Dunay, na co y kozaki zaporowskie z czaikami spuscic o wzięcie Tehiny, Białogrodu, Kiliey pilne staranie vczynic. Do tego dział burzących potrzeba y inszych aparatow woiennich y na to kosztu niemałego. Disciplinam militarem obostrzic, zeby y poddani państw Jego Krolewskiey Mosci nie spustoszeli y Wołosza y te insze narody ktorych bi nam in societatem bilo pociągnąc trzeba, od nas sie dla swoywoli zołnierskiey nie odrazały. Mieć na baczeniu, aby woiska cokolwiek na slakach vkrainnych zostało zeby Tatarzyn w tyle woiska nie szedł, więc y w gląb nie postępował

[1]) Слова: od pana Stanislawa Zołkiewskiego, hetmana koronnego, podane in anno 1619. є лиш в рук. бібл Чорторийских ч. 377 стор. 585.

Na opatrzenie tych kosztow te są domowe sposoby:

1. Pierwsza, poborow tak wiele złozic, iakoby taki gwałt na rzeczypospolitey wiciągał, albo tylko iako na konfederatiey, albo więcey.

2. Od wszytkich zboz y towarow, ktore się z Polski wynoszą, teloneum finitiuum postanowicz.

3. Dwoie kwarte aby dali panowie starostowie, vchwalic.

4. Panow duchownich de peculiario subsidio żądac.

5. Na Ormiany takze onus włozicz.

6. Pogłowne zydowskie exacte wybierac y temu arendowac, coby z niego mogł dac naiwięcey.

7. Iesliby większy gwałt następował, pogłowne vchwalic generalne, ktore takze iusz było przedtym w takimze razie vchwalone.

8. Początek około zdobycia pieniędzy, wydatkow ich y inszych rzeczy przes prouizori y przes consiliarios belli ma bydz według constitutiey anni nonagesimi.

9. Woisk cudzoziemskich zaciągnąc, bo ludzi tak wiele swoich nie mozemy miec, y zołnierza gwoli temu powiatowego vchwalic, na ktorym rotmistrze za potwierdzeniem Jego Krolewskiey Mosci bydz maią.

10. Pospolite ruszenie in hunc solum casum nie wedle konstitutiey, ale wedle potrzeby y zdania Jego Krolewskiey Mosci y rady consiliariorum belli przi Jego Krolewskiey Mosci vchwalic.

11. Okazowania zadnego czasu po Koronie dla gotowosci snadnieiszey sub paenis postanowicz, z ochroną, aby nic inszego nie traktowano, tylko co do gotowosci nalezy. Co aby tym porządniey stanęło, ma tego starszy dignitarz albo vrzędnik doizrec y potym regestr Iego Krolewskiey Mosci porządnie spisany, iako się kto pokazał, odesłac, aby Jego Krolewska Mosc wiedziec mogł, zali iey potęga przeciwko nieprziiacielowi tak wielkiemu spodziewac się z ktorego woiewodztwa albo ziemie moze.

12. Legatią posłac do oica swiętego y przednieyszych panow krzescianskich, przekładaiąc to niebespieczenstwo oiczyzny naszy y o pomoc żądaiąc.

13. Kamieniec iako naigruntowniey opatrzicz.

14. A isz woyska prętko teraz potrzeba, gdysz y zołnierz kwarciany iest, a woina następnie, pod ktory się czas Tatarow spodziewacz służbę kwarcianemu woysku przypowiedziecz y onego przyczinic.

16. Strony tribunału, zeby gdy gwałt nastąpi, wolna była iego limitatia, Krolowi Iego Mosci et consiliariis deputatis[1]).

---

[1]) В сім місци кінчить ся в рук. Чорторийских ч. 377 стор. 585–6 рада Жолкевского і в сійже рук. стор. 623—4 безіменна рада.

II.[1])

Interrogatia panow posłow. Iesli woina turecka pewna, dla dwuch przyczin, dlatego ze podatki widawszy, a iesliby sie pokoiem zawarło, szkodaby wielka rzeczypospolitey była; druga, zeby na potym, na większe niebespieczenstwo trudni byli do podatkow slachta. Rozumie to koło poselskie, ze nie iest przyczina tego zamieszania y tey tak nagłey y skorey delliberatiey, gdysz za wysłaniem posła y za wiadomoscią wczesniey sie mogło kolo tego deliberowacz.

O porachowanie proszą pana podskarbiego, wiele generaliter wynidzie pieniędzy na te ludzie.

Druga, wiele tesz subsidia pieniężne wynoszą, zeby omyłka iaka nie była, consideruiącz to, ze cifrą iedną siła ubędzie, zaczym by zas zaciąg rzeczypospolitey nie był szkodliwy.

Isz w responsie swoim o tatarskiey obronie nic nie powiedzieli, prosili o to, aby mogli miecz co specialiter od Ich Mosczi.

Respons panow senatorow:

De futuris contingentibus nie moze się wiedziecz, coniektury pewne iednak są y przestrogi pana iednego wielkiego y ztąd się kozacy infestuią vstawicznie, zacim deesse patriae nie trzeba y na niepewnosc na tę nie sadzisz. A iesliby pokoiem to viąc mogło, tedy te pieniądze wydane mogliby sie schowacz albo na aerarium publicum, albo na iakie insze potrzeby rzeczypospolitey, albo zatrzimac to przi kommissarzach iuxta anni millesimi constitutionem.

Co się tknie porachowania:

Obiecali Ich Mosczy tylko, zeby płaca naznaczona była zołnierzom, ktorą rozumiemy po 30000 złotych.

Strony tatarskiey obrony potrzebuią dziesięci tysiąci iezdy, a pięciu tysięci piechotey, a mianowicie, ci ktorzy się do tego sposabiaią, są w Moskwie, chcą tego aby ci swowolni, ktorzy na Nysie są, na morze nie schodzieli y na to tu swoich directorow zostawili y list do nich napisaly.

Strony posła naznaczał go beł Iego Krolewska Mosczy z seymu zaraz, ale zaraz Tatarowie poczeli infestowacz y przestrogi od panow roznich bydz poczeły, zaczim za radą niektorych senatorow przednieiszich, miedzy ktoremi Iego Mosci Xiędza Arcybiskupa samego gnieznienskiego, zatrzimał go Iego Krolewska Mosc, a na potym za prziscіem tatarskiem asz do seymikow, chcąc widziecz Iego Krolewska Moscz, co za mens iest rzeczypospolitey wszytkiey; isz na wszytkich seymikach o tym namowiono, zaraz po seymikach go Iego Krolewska Mosc wy-

[1]) Ся дискусія знаходить ся лиш в рук. Ягайлонської бібл. ч. 166 к. 177—8.

słac racził, ktoremu tesz w instructiey dano, aby w tractatach tego sie domagał, zeby na kilka lat Tatarow zahamowano, chcą li, zeby kozaki zniesiono.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 176—8; в рук. бібл. Чорторийских ч. 377 стор. 585 і ibidem стор. 623 є лиш сама промова Жолкевского без дискусії.

138.

Два листи до короля — про турецьку війну; козаки приготовляють ся до походу в море в 300 чайок. — Жовква, 21 лютого 1620 р

a) Przestrogę iakąskolwiek miałem, choc to od białeygłowy, iednakze dotycze się przespieczenstwa rzeczypospolitey; nie lekce ią powazaiąc, posłałem W. K. Mci. Terasz znowu tym rzetelnie potwierdza się tho nieprzespieczenstwo: dano mi znac z Multan, ze maią tę wiadomosc od pewney y dobrze spraw tureckich wiadomey osoby, od ktorey tesz y przedtym miewalismy tu przestrogi za nieboscyka onego Ionakiego Greczyna, a zawzdy bywały prawdziwe. Piszą mi, ze tego przyczyną zapędu iest wezyr wielki teraznieiszy, Ali Basza, co był generałem morskim, ze mu się tam powiodło na morzu, (czego się P. Boze pozal), przeciw chrześcianstwu, za tym zwycięstwem cesarz, zrzuciwszy Mechmed baszę, swagra swego, uczynił go wezyrem wielkim. On tesz tym szczęściem podnieciony, na tym będąc mieiscu, chce się y daley wsławic, ze Koronę polską obiecuie podbic pod cesarza tureckiego. Daią mi znac, ze y hospodarowi multanskiemu piętnascie tysięcy człowieka gotowac roskazano y wozow z potrzebami roznemi cos niemało; z Wołoch miałem tesz w tych dniach pisanie, o tymze piszą, ale o tym ieszcze pewnego nic nie wiedzą. Spodziewam się tesz prędkiey wiadomosci z Constantinopola. Ia in eventum zatrudnienia od Tatar posłałem był do Wołoch, zwiedaiąc, y mam tam dotąd posłancow swoich; na to się, widzę, zatrzymywaią, oczekiwaiąc na wiadomosc z Constantinopola, iszby co pewnego w tych rzeczach wiedzieli. Wyglądam prędko Ludzickiego posłanca swego; cokolwiek mi przyniesie, nie zaniecham W. K. Mci dac znac. A teraz, ze tak asz evidenter z Multan twierdzą o tym zawzięciu Turkow przeciwko panstwu Waszey Kr. Mci, tem bardziey nie ma to bydz lekce powazono. Zdało mi się tedy podac zarazem o tym po wiadomosci W. K. Mci Panu memu miłosciwemu. I pisarz ten, co przy hospodaru multanskim, dał tesz znac o tym panu staroscie kamienieckiemu, ktore pisanie W. K. Mci posyłam. Pan Otwinowsky widzę, ze się był trochę zabawił w Iasiech, ale do tego czasu blisko, albo iusz iest w Constantinopolu. Mniemam

iesli iest co takiego, będzie sposobow szukał, zeby W. K. Mci o tym dał znac. Z tym powtore etc. Z Zołkwie z d. 21 february 1620.

6) Po napisaniu y zawarciu pirwszego listu do W. K. Mci, przyiachał tu do mnie nieiaki Sieminski s Constantinopolu, ktorego tam Iego Mc P. Hethman Polny miał dla nauki ięzyka y pisma tureckiego; temu gwoli stamtąd wyiachał, zeby oznaimił y ostrzegł w takowym przeciwko Coronie zapędzie tureckim. Ten takową dawa sprawę, ze się ten zapęd stał za poduszczeniem woiewody siedmigrodzkiego, ktory udał do porty tak, ze woiska W. K. Mci popustoszyły siedmigrodzką ziemię y bardzo tam na tę skargę u porty uciązaią, dlaczego y Skinder basza przydał niemało podrogi, udał, ze wielkiei daszem (sic) na Czarnem morzu potrzeba, bo się kozacy trzema sty cołnow gotuią na morze. Zatym tedy, dla tych dwu przyczyn, cesarz, dziecina młoda, za powodem tesz Hali basse wezyra wielkiego teraznieyszego, resolwował się na tę woynę przeciwko panstwu W. K. Mci. Przeto Naiiasnieyszy Miłosciwy Krolu consulendum est securitati y obmysławac o gotowosci, w ktorey iako nam przeszłych lath do pokoiu y bespieczenstwa pomocna była, tak teraz naprzod po łasce Bozey mam nadzieię, tusząc ze P. Otwinowski, kiedy do Constantinopola przyiedzie, wstręt przeciwnym, udanym w tey sprawie uczynic moze, ale kto smie obiecywac, ze uczyniwszy Turcy zaciąg takowy, będą chcieli tego zamysłu swego zaniechac. Utwierdza mnie w tey wiadomosci list P. Otwinowskiego, ktory posyłam, co mi go tenze Sieminski przyniosł, w ktorym pisze mi, ze iusz ta wiesc była u Gratiana. Oczekiwał ieszcze Gratian od swoich koralaszow z Constantinopola dalszey o tym sprawy y dlatego tam w Iasiech posłancow moich przy sobie zatrzymał, ktorych wyglądam co godzina. Zalecam przytym etc. Z Zołkwie 21 february 1620.

Po napisaniu listu przyszła mi wiadomosc z Wołoch de data 1 february, ze do hospodara wołoskiego czausz przyiachawszy z potwierdzeniem cesarskim na panstwo wołoskie, szatą y szablą od cesarza tosz potwierdził, ze woyna przeciwko Polsce obwołana. Roskazano mu nagotowac dla zywnosci dwadziescia tysięcy baranow, dwa tysiąca wołow, trzysta mułow y koni kilkaset pod armatę. Przydano y to, ze gwoli temu cesarz turecki iusz się ruszyc miał do Adrionopolu, wezyr sam isc ma ku granicy. Dalszych wiadomosci prędko się hospodar wołoski spodziewał, ktoremu tesz z podziwieniem ta nagła rzeczy odmiana, gdysz wszystkie urzędniki poodmieniano, za ktorych p. starosta trembowelski przymierze zawierał. Pan Oleszko puscił się tez w drogę swoię do ordy; day P. Boze szczęsliwie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 249—50.

139.

Жиґимонт III до котрогось з духовних сенаторів — про війну турецьку і потребу зложити сойм. — Варшава, 17 марта 1620 р.

Sigismundus tertius, Dei gracia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, nec non Svecorum, Gottorum, Vandalorumque haereditarius Rex.

Reverende in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Tey bylismy nadziei, ze po swiezo zawartym z cesarzem tureckim przymierzu y po tak częstych urzędnikow tureckich upewnieniach, nie mielismy się zadnego z tamtey strony spodziewac niebezpieczenstwa. Nie tuszylismy, aby przed czasem prawem opisanym o złozeniu seymu myslic nam potrzeba było: lecz ze nowe przypadki do nowych rad podawaią drogę, przychodzi nam podac do wiadomosci Uprzeymosci Waszey, iako nagle y niespodziewane na rzeczpospolitę następuie niebezpieczenstwo. Z roznych stron przychodziły nam w tym czasie przestrogi y wiadomosci, ze cesarz turecki woynę przeciwko panstwom naszym przedsiębierze, zatrzymywalismy się iednak z ogłaszaniem do dalszych ponow, ktore iuz teraz nastąpiły. Wrocił się swiezo z Konstantinopola nieiaki Sieminski, ktorego był urodzony Hetman Polny Koronny dla cwiczenia się ięzyka tureckiego posłał; ten przyniosł tę spieszną przestrogę, ze woyna przeciwko nam obwołana, ze woyskom azyatickim ku tym się kraiom sciągac y hospodarom wołoskiemu y multanskiemu iako ludzie, tak y insze potrzeby dla woyska sposabiac kazano; a na ostatek, ze y edikt taki od cesarza wydano, ze ktory tę woynę rozradzał, ma mu bydz capitale zrzucony z urzędu, wezyr wielki, ktory przymierze z urodzonym starostą trębowelskim zawierał y potym nas pokoiem ubespieczał; degradowani z urzędu inszy urzędnicy, ktorzy tez przymierze stanowili; nasadzeni ludzie młodzi, okrutni y pokoiu nie miłuiący, ktorych Skinder basza, zwykły panstwom naszym nieprzyiaciel, a przytym y drudzy nam niechętni, do woyny y zprzodku przeciwnym o kozackim się na morzu zbieraniu udaniem pobudzili y teraz codzien fałszywemi wiadomosciami pobudzaią. Toz nam z drogi urodzony Hieronym Otwinowski, ktoregosmy dla gruntownieyszego tegoz przymierza utwierdzenia do Konstantinopola posłali, oznaymuie, takiez od roznych osob, ktorych dla bezpieczenstwa ich mianowac nam się nie godzi, przestrogi y napominania, abysmy o bezpieczenstwie panstw naszych obmyslawali. W takim tedy nagłym y niespodziewanym rzeczypospolitey razie snadnie Uprz. W. uwazyc y sam mozesz seym bydz potrzebny; ze iednak obawiamy się tego, aby, zachowawszy solennitates wszystkie okola złozenia seymu, czas wszystek do ratunku pod porę

własnie woienną nie upłynął, dosięgamy w tym zdanie Uprzeymosci Waszey, iesliby się krotki iaki seym w takiey gwałtowney potrzebie złozyc nie mogł, więc o ktorym czasie y na ktorem mieyscu, bo y to za takowym poganskim zapędem upatrowac potrzeba. Ządamy przytym o to Uprzeymosc Waszą, abys ludziom te przestrogi do wiadomosci iako nayprędzey podawał y wczas iako do wierzenia im, gdyz takie rzeczy odległeyszy extenuowac zwykli, tak tez do ratunku oyczyzny y z powinnosci swey senatorskiey y z chęci ku nam y rzeczypospolitey animusze ich przyspasabiał, wiodąc persvasiami swymi do tego, aby, (ieslisz to będzie zdanie Uprzeymosci Waszey), tym krotkiego seymu złozeniem, do ktorego sama gwałtowna potrzeba drogę pokazuie, nie urazali się, pewni bydz mogąc, ze za odwroceniem tego strasznego niebezpieczenstwa inszy seym dla sprawiedliwosci ludzkiey y wygodzenia słusznym postulatom obywatelow złozyc snadnie będziemy mogli. Co wszystko rozsądkowi Uprzeymosci Waszey poruczamy. Życzymy przytym Uprzeymosci Waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XVII miesiąca marca roku panskiego MDCXX, panowania krolestwa polskiego XXXIV roku, szwedzkiego XXVII roku Sigismundus Rex.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 125—6.

140.

Жиґимонт III до котрогось з духовних сенаторів; повідомляе, що сойм в справі турецькоі війни відбуде ся 13 жовтня. — Варшава, 25 липня 1620 р.

Sigismundus III, Dei gracia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniaeque, nec non Svecorum, Gottorum Vandalorumque haereditarius Rex.

Reverende in Christo Pater, sincere nobis dilecte. Przychylaiąc się do zdania tak Uprzeymosci Waszey iako y innych Panow Senatorow koronnych y Wielkiego Xięstwa Littewskiego seym walny koronny w Warszawie na dzien trzeci miesiąca listopada składamy, ktory według zwyczaiu seymik generalny ziemie pruskiey po odprawieniu seymikow powiatowych w woiewodztwach tamecznych poprzedzi w Malborgu dnia trzynastego miesiąca pazdziernika, na ktorym przez posła naszego obywatelem tamecznym do wiadomosci podawamy, te ktore na ten czas na rzeczpospolitą następuią od pogan niebespieczenstwa. Z cesarzem tureckim przez posła naszego pokoy y przymierze zawarte, od niegoz samego, bez dania od nas przyczyny łamie się y wzrusza, bo zapomniawszy przysięgi, ktorą pacta postanowione swiezo są po-

twierdzone, woynę przeciwko panstwom naszym obwołac y woyskom swoim do Skinder baszy, głownego tey rzeczypospolitey nieprzyiaciela, isc rozkazał, ktory ku panstwom koronnym nastąpic zamysliwa. Co tym więcey nas porusza, iz y z Persem ten nieprzyiaciel pokoy zawarł y wezyra z inszemi urzędnikami z urzędow pozrzucał, a innych ludzi, krwi chrzescianskiey pragnących, na ich mieysca nasadzał, podobno gwoli temu samemu, aby mu, iako człowiekowi młodemu, przedsięwzięciu iego nie przeczyli. Iawna iest y czara tatarskiego ku nam nieprzyiazn, ktory mocno się przez posła swego upomina za wszystkie lata, iako nastąpił na czarstwo, upominkow, ktore tylko za ieden rok miały mu bydz dane, wedle przymierza z cesarzem tureckim zawartego. Za czym teraz głowę swą ze wszystką hordą y od cesarza tureckiego maiąc rozkazanie, ku granicom panstw naszych następuie. Tak gwałtowne niebezpieczenstwo y tak potężne na Koronę y panstwa nasze tego poganstwa następowanie, tudziez y insze, ktore od sąsiad okolicznych zachodzą niebezpieczenstwa, gdy na seymiku generalnym ziemie pruskiey imieniem naszym poseł nasz przełozy, ządamy pilnie Uprzeymosc Waszą, abys Uprzeymosc Wasza bytnoscią swoią tam się stawiwszy, stan szlachecki do tego wiodł, aby potęgę nieprzyiaciela tego uwazywszy, u siebie sposoby takie na ratunek oyczyzny miłey postanowili, iakoby cała y bezpieczna przy wolnosciach swoich zostawała, gdyz to nie z lada nieprzyiacielem sprawa, ale z takim, ktory wszystkiemu chrzescianstwu swoią potencyą iest cięszkim. Posły aby na seym ludzi godnych, oyczyzny całosc y bezpieczenstwo, nie priwatę swoią, miłuiących, w sprawach rzeczypospolitey wycwiczone obrali, y to samo, co teraz naybardziey afficit salutem communem, iako nayspiesznicy traktowac na seymie im poruczili, tak zeby oyczyzna miła bez obmyslawania potężney obrony przeciwko temu nieprzyiacielowi krzyza swiętego nie zostawała, a zatym, (czego strzez Panie Boze), do ostatniego upadku nie przychodziła. Ządamy przytym Uprzeymosc Waszą, abys na dzien seymowy tu się do nas do Warszawy stawił, nie zaciągaiąc z sobą mniey potrzebnych assistencyi, ktoremi y ludzie uciążeni bywaią y niepotrzebne koszty się dzieią. Pewnismy tedy, ze Uprzeymosc Wasza w tym wszystkim woli y ządaniu naszemu wygodzisz, czym y oyczyznie Uprzeymosc Wasza usłuzysz y nam rzecz wdzięczną uczynisz. Życzymy zatym Uprzeymosci Waszey dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie dnia XXV miesiąca lipca, roku panskiego MDCXX, panowania naszego polskiego XXXVII, szwedzkiego XXVII roku. Sigismundus Rex.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 с. 131—2.

141.

З сумарія королівської інструкції на соймики — про причини, чому скликаний сойм; про козацький похід на море. — Без дати (липень 1620 р.).

Summariusz instrukcyi na przyszłe seymiki powiatowe.

1-mo Dawaią się racye, czemu się seym ani pierwiey, ani poznicy złozyc nie mogł, az in novembre.

2-do Niebezpieczenstwo tureckie się przekłada, gdzie się przypomina, iako niespodziewanie przymierze z nimi Turek bez przyczyny złamał, iako woynę przeciw Koronie obwołał y iako posłanca Iego Krolewskiey Mosci, pana Otwinowskiego, u porty nie uszanowano.

3-tio Przekłada się takze niebezpieczenstwo tatarskie, gdzie się przypomina, iako pana Oleszka zatrzymano, y iako wszystkiey hordzie pogotowiu byc kazano.

4 to Kozacka transakcya roku przeszłego się opisuie, ktorey iz roku tego wyszedłszy na morze, dosyc nie uczynili; podaie się do uwazenia, iakoby ich zahamowac, aby chadzek tych na morze zaniechali.

5-to Konkluduie się o poganskich niebezpieczenstwach generatim, ze się nam iuz koniecznie na woynę przeciw temu nieprzyiacielowi gotowac trzeba.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 351 стор. 132. Сей сумарій долучений до королівського листу з 25 липня 1620 р. (див. вище ч. 141).

142.

Трактат про оборону польської річипосполитої перед Татарами й Турками. — Без дати (кінець 1620 р.).

Obrona rzeczypospolitey od pogan na dwoie sie dzieli: iedna potoczna przeciw Tatarom, druga przeciw teraznieiszemu postrachowi gwałtowney woyny tureckiey.

A.

O pierwszey tedy wprzod delliberatyą przedsięwziąszy, aczkolwiek to widziemy, ze na K. Iego Mci Panu naszym potoczney obrony rzeczypospolitey powinnosc zawisła, ktorą K. Iego Mosc wedle praw dawnych z dobr rzeczypospolitey oyczyznie naszey iest powinien, iednak isz car tatarsky, zniewazywszy pacta z Koroną vczynione, prawie iako w odkrytą woynę zawziął się, przeciwko nam y coraz więtsza potęgą panstwa rzeczypospolitey infestuie, nie chcąc na tenczas tego ciężaru sposobienia gotowosci przeciw temu nieprzyiacielowi na samego Krola Iego Mosci y dobra rzeczypospolitey walic, ale tego raczey zycząc, zebysmy wszyscy, iako iednego ciała rzeczypospolitey członki,

ten ciężar po części miedzy sie rozebrali, takowe sposoby do odporu temu nieprzyiacielowi kazdemu stanowi zawarowac znosne bydz rozumiemy. Stosuiąc sie w tym do podania Iego Mosci Pana Hetmana koronnego tey obrony, naprzod pro fundamento kładziemy quarte, ktorey wedle rachunku skarbowego, includuiąc w to y quartę pruską, pokazuie się f. 214000. Ale deductis oneribus tylko iey zostawa na woisko 190000. Placę tym zolnierzom na dwoie dzielimy: towarzyszowi po złotych 30, a pacholikowi po f. 20, ktorego zoldu slusznosc moze sie rationibus y vstawą zywnosci evidenter vkazac[1]). Kladąc tedy przy kazdym 100 koni towarzyszow plus vel minus 25, wynidzie na 2000[2]) koni na caly rok f. 180000, na kuchenne pieniądze 20 panom rotmistrzom na cały rok f. 8000, to iescze zbędzie f. 2000, ktore na insze potrzeby woyskowe obrocic sie mogą.

A isz quarta wszystka wynosi f. 214000, to przy Ich Mosci pp. dzierzawcach iest dochodu, z dobr rzeczypospolitey quadraplum tego to iest f. 916000. Isz zasie proportia tey sumy bierze się s całey quarty, a z dobr tych, ktore są in summa 500000[3]) zastawione, tylko polowice quarty Ich Mosci pp. dzierzawcy daią, moze się bespiecznie dochod ze czterech części dobr tych wszystkich rzeczypospolitey, z ktorych quarta idzie, kłasc namniey na f. 1000000[4]), co liquidius skarb porachowac moze. Prosic tedy co przod Iego K. Mosc pana naszego. miłosciwego, a potym ich mosci panow dzierzawcow, aby z milosci przeciw spolney oyczyznie naszey do tego ordinarium praesidium, ktore male iest, bardzo przyłozyc sie raczyli od kazdego f. 1000 intraty swoiey po iednemu koniu, albo tyle zołdu, ileby na caly rok na ieden kon wyniosło. Maiąc y na to wzgląd, aby tesz ci, ktorzy raczey za szczęściem y promotyami, a nisz zasługami do chleba rzeczypospolitey przysli, mogli bydz tą drogą do sluzby rzeczypospolitey przyciągnieni, s czego bez wielkiego ciężaru tak K. Iego Mosci pana naszego iako ich mosci pp. dzierzawcow mogloby sie przyczynic do tego praesidium namniey koni 1000. Okrom tych dobr, ktore niektorzy Ich Mosc pp. dzierzawcy w summach starych trzymaią, ktorych takze o to zda sie nam prosic, aby tesz y oni z teyze ku spolney oyczyznie powinney chęci do tego praesidium takowemze sposobem przylozyli.

Na ktore dobra, isz nie wiemy, zeby iaka reuisia zasc kiedy miala, przeto tesz liczby tego posilku definite nie kladziemy, ale moze się

[1]) В Ягайл. ч. 21 тут ще слова: Quartą na 2000, resztę na kuchenne rothmistrzowi y potrzeby woienne.

[2]) Так в Ягайл. ч. 166; 20.000 (Ягайл. ч. 166); 200 (Ягайл. ч. 1882)ї

[3]) 50.000 millium (Яг. ч. 1882).

[4]) 100.000 (Яг. 166 к. 178).

znalesc sposob, ktorym Ich Mosc zarowno ten maly ciezar z drugiemi dla rzeczypospolity y swoiego bespieczenstwa ponosic bendą mieli. Ich Mci pp. duchownych prosic o to, aby dla miłosci oyczyzny, ktora ich pierwszemi inter ciues dostoienstwy vczciła y wysokiemu stanowi ich przystoinemi dostatkami opatrzyła, przyczynili sie tesz z dobr swoich koscielnych przynamniey 600 koni do tey obrony rzeczypospolitey.

Wybrancow liczba isz bardzo iest zmnieyszona, rozumiemy to bydz rzecz potrzebną, aby z seymu tego reuisorowie byli naznaczeni, ktorzyby tego doyrzeli et in debitam exequtionem to iako naprędzey przywiedli, zeby z dobr rzeczypospolitey zupelna liczba wybrancow była wedle ordynatyei za krola swiętey pamięcy Stephana vczynioney.

O tosz Ich M. panow duchownych prosic, aby takze z dobr swych koscielnych na obrone rzeczypospolitey wybrance pozwolili, ktorych wybrancow, acz rozumiemy, ze niemalą liczba za dobrym dozorem bydz moze, iednak przecie klasc sie ich moze pewna liczba namniey 8000[1]), ktorym aby znosnieisza ta sluzba byla, zda się nam, zeby ich polowica iedno pulroku przy woysku byla, a druga tymczasem doma na odpoczynku y tak, zeby sie per vices tą sluzbą rzeczypospolitey po pulroczu podzielali, a bylaby tego rptey potrzeba, mogliby y wszyscy do potrzeby rptey bydz zaciągnieni.

Miasta wszystkie glowne zeby przynamniey piąciąseth piechothy do teyze obrony ordinarie przykladali sie, a mnieisze miasta y miasteczka rptey, zeby rata proportione wozy y konie do armaty, prochow, kul dali y sumpt na to suppeditowali. Miasta y miasteczka vkrainne poniewasz lustratii nie podległy, a ichmosc pp. starostowie, maiąc na sobie te powinnosc, aby zawsze na Vkrainie w starostwach swych dla uslugi rptey y dobrego porządku mieszkali, nie czynią iey dosic, zeby na nich w nagrode tego ta powinnosc byla wlozona, aby z kazdego miasta y miasteczka rata proportione po koni 15 do woiska stawiac byli powinni. Nie vblizuiąc iednak w tym prawie rptey, aby ci, ktorzi na tym zasadzeni są, ze sluzbę rptey z osiadlosci swych na kazdą iey potrzebe są powinni, odprawowali ię wedle ordinatii dawney. Na co reuisią z seymu potrzebną bydz rozumiemy. Widzimy to, ysz y do zatrzymania pokoiu z pogany y do poslugi rptey wiele nalezy na tym, aby kozacy zaporowscy w dobry rząd y posluszenstwo K. Jego Mci y rptey uprawieni byli. Przeto zda sie nam, zeby exauctoratis caeteris cztery tysiące ich na sluzbe rptey zostawieni byli, ktorym placa naznaczona bydz moze po osm na cwierc, a sukno doroczne, z ktorych tysiąc człowieka czasu potrzeby rptey dla strazy na korzeniu zostawiwszy, mo-

[1]) Так в Чорт. ч. 166 к. 4 і Яг. ч. 2; в иншихъ: 8000 tysięcy.

globy ich 3000 do woyska za oznaimieniem Jego Mosci p. Hetmana stawic sie zawsze. Na ten zold, zda sie nam, ze bez szkody rptey y ciężaru ludzkiego mogloby bydz obrocono skladne od win wszelakich tak węgierskich, endeburskich, swietoierskich, woloskich, morawskich, abo innych wszystkich, ktore przez morze przychodzą, od ktorych aby kazdy slachcic y wszelakiey dostoinosci czlowiek, zadnego s tegò nie wymuiąc, od beczki wiegierskiey po f. 3, a od inszych win iako endeburskich, swietoierskich, rynskich, woloskich, francuskich, alakantu, kanara, petercymenu. od malmazyei ducta proportione od beczki węgierskiey, co sie w vniwersale dostatecznie opisac moze, poczemu od ktorey beczki placic sie bedzie miało. A kupiec kazdy, ktory ie na handel albo na szynk kupuie, aby placił od kazdey beczki sowito. W czym, aby sie zabieglo diminutyei prouentu tego y defraudatyei skarbu rpty, zda sie nam byc rzecz potrzebna, aby constitutya anni 1611 o winie w tym punkcie obostrzona byla, zeby zaden po wina do Węgier, do Wołoch za granice nie iezdził. Rozumiemy, ze y to bez ciężaru wielkiego ludzkiego bydz moze, gdyby kazdy sine vllo discrimine personarum od kazdey beczki sledzi placił po gr. 10.

A isz tez od soli gradowey, ktorzy wiele bardzo przes miasta portowe pruskie z zamorza do Korony y W. X. Lith. przychodzi, zadnego pozytku rpta niema, przeto zda sie nam, aby od kazdey beczki placił kazdy po g. 6. To iednak mialaby slusznie bydz sine praeiudicio mith camery K. I. M. y miast pruskich[1]).

Zda sie nam y o to Kr. I. M. prosic, aby starostwa wszystkie vkrainne, ktore dla obrony y bespieczenstwa rptey z początku swego zasadzone są, post decessumcuius libet moderni possessoris tych starostw K. I. Mci na obrone potoczną rptey obracac ie raczył, a moderni possesores tych starostw, aby powinnosciom swym prawem pospolitym na nie wlozonym strony obecnego ich na Vkrainie mieszkania dosic czynili: gdysz to baczemy, ze za sporządzeniem dobrym prowentow tych starostw wielki by stąd subsidium rpta miec y bez tych ciezarow, ktore teras na sie gwoli tey obronie kladziemy, obesc by sie mogła, a Krol Jego Mosc, nasz pan, wielkieby to monumentum slawy swey y zyczliwosci przeciwko oyczyznie naszey zostawiel. A nie chcąc

[1]) В рук. Ягайл. ч. 166 к. 4 тут така вставка: cum ea declaratione, isz do tych soli y sledzi, ktore in vsum proprium ludzi slacheckich kupowane bendą, myta nie maią płacic, medio tamen iuramento sług przy lisciech panskich. Lecz kto kupuiąc, rosprzedawa, taki płacic ma mytho. A z osobna ktoby prowadził woły panskie złe do Wołoszczyzny, także y drugie, iako ie zowią, slacheckie, to ma bydz przydano do iuramenthu sług przy lisciech panskich, za ktorymi mytha vchodzą, isz woły te są własne panskie y kupcowi zadnemu nie zaprzedane.

omni ex parte deesse reipublicae w tey potrzebie iey, aby proportionatas vires do tego niebespieczenstwa miec mogla, zda sie nam, aby kazde woiewodztwo y ziemia zolnierza powiatowego tak wiele wyprawili, iako wiele ktorego woiowodztwa y ziemie pobor lanowy po gr. 40 z lanu wyniesie. Ktorego[1]) zolnierza wedle porachowania skarbowego, lanow, soszow y wszelakiey exactyei, ktorą przy lanowym zwyczai iest wybierac, wszystkich po Koronie moze bydz: iezdy trzy tysiące piecset, co wszystko gdy sie pari omnium in rempublicam studio zniesie do gromady, mogloby tego woyska wedle opisania naszego bydz namniey 20000.[2]) Woytowie y soltysy w dobrach rptey, takze y Ich Mosci pp. duchownych powinnosc te zdawna na sobie maią, ze woynę sluzyc są powinni, co aby rptey nie ginelo, zda sie nam aby reuisorowie z seymu tego naznaczeni byli, ktorzyby te ich powinnosc do skutku przywiedli, skąd tesz niemaly przydatek do tey obrony byc moze.

Rozumiemy y to byc rzecz potrzebną, zeby Krol Iego Mosc swoim y wszystkich stanow imieniem posłac raczył z seymu do xiązecia pruskiego et ad ordines ducatus Prussiae, aby w takowey potrzebie rptey, ktorey tesz oni czlonkami są y za naszą zasloną bespieczens'wo swoich kraiow maią.

Strony vpominkow Tatarom, aczkolwiek to rozumiemy, ze ex veteri odprawowac by sie te vpominki mieły z dochodow stolu K. J. M, iednak stosuiąc sie do seymu blisko przyszłego ordinatiei, gwoli temu do tego neruum potoczney obrony nie kladziemy czwartego grosza, małopolskiego fordanu y pogłownego zydowskiego[3]). A isz tych exactyei dobrze wietszą summę wynosi nisz sumpt na vpominki tatarskie, przeto residuum tego na armate do tey obrony zda sie nam potrzebnie obrocic.

Iuz Krol Jego Mosc ex pactis za budowanie zamkow na Vkrainie rzeczypospolitey iest powinien, zda sie nam o to K. J. Mci., pana naszego miłosciwego prosic, aby in recompensam tego na pokrzepienie munityei Kamienca, zabudowanie Sniatynia y inszych miesc do bespieczenstwa rptey do lath 10 po f. 10000.[3]) (A woiewodztwo wołynskie zosobna o to K. J. Mci prosi, aby myto wołynskie post expirationem prawa moderni posessionis na poprawe munitii Łucka, Krzemienca y Włodzimierza do pewnych lath per ordinem wedle tych powiatow pozwolic raczył. Na ostatek ich mosc pp. braciey naszey y W. X. Lith.

---

[1]) В рук. Ягайл. ч. 166 к. 5 пропущені слова: ktorego woiewodztwa y ziemie pobor lanowy po gr. 40 z lanu wyniesie, ktorego...

[2]) 2000 (Яг. 166 к. 5).

[3]) В рук. Ягайл. ч. 2 на сім місци кінчить ся I частина трактату, (чи може тут не достає одної карти?); дальші виводи знаходять ся в рук. Яг. ч 166 і 1882 — беремо їх в скобки ( ).

bruterskie prosiemy, aby do tych naszych ciężarow przylozyli sie tesz nostro exemplo z dobr rzeczypospolitey quartą, takze po koniu iednemu od f. 1000 intraty swoiey z dobr rptey, do tego y zwybrancami do tey naszey obrony, gdysz wedle zwiąskow vniey powinni iestechmy sobie wzaiemny ratunek w kazdey potrzebie rptey[1]). [Azeby ludzie szlacheccy brali tym więtszą chęc do słuzby rzeczy pospolitey stanowi rycerskiemu powinny, zda się nam o to Krola Iego Mci prosic, aby to in posterum wárowano było, zeby zaden nie wazył się o iednę vacantią prosic, ktoryby lat szesci przynamniey nie słuzył].

II.

Iako wszystkich ludzkich spraw tak nabardzey woiennych czas iest mistrzem naylepszy, ktory go nie nasladuie, bynaymniey pothym zadnego skutku pożądanego nie doydzie.

Teraznieysza zła chwila nasza duzą nam woynę przyniosła tatarską, ktora iusz skutkiem stanęła. Iezli daley a prendko nie zabiezemy, wniwecz nam obroci y te rady y the gotowania wszelakie.

Turecka ta tak bliska, zaledwie czasu mamy co do słuszney deliberatii, nie tylko gotowania. Bo zima ta tylko, isz im niewczesna, pozwala nam czasu do zgromadzenia syl y odporu. Na wiosne zaraz czynic potrzeba praeveniendo syły tego tyrana, krzepiąc się koło Dunaiu, odpędzaiąc iako nadaliei tę tempestatem od oyczyzny swoiey.

Tatarow od cesarza tureckiego oderwac, a ile w tak bliskiem sąsiedztwie iako z nami mieszkaią, iest iako prawą ręke iego potentiey odiąc y sobie we wszystkim vwolnic. Tych trzeba y woyną y, moze li bydz, onusto auro asello przes rozne sposoby, iesliby się podali teras, iako pierwey za Kazigiereia, czego nikt nie był wiadomszy y do tego sposobnieyszy, iako tenze poseł Dzian Anton, przes ktorego tego by skusic trzeba, ale na tym sie sadzic nie trzeba.

Woyna dwiema sposobami. Pierwsza do Tauryki w dom ich własny tey zimy woine przyniesc, co iezli podobna y iako trudno zganąc, poniewasz niemasz wodzow kozackich, ktorzy y sposoby y mieisca wiedzą. To iednak nam naygrunthownieysza była, bo thym nie tylko bysmy ich odwrocili, ale y wielką częsc Turkow. Drugi sposob zaraz ante finem decembris, nim zima stanowna stanie y oni koniom odpoczną, wesłac woysko prosto ku Thehini, Bialogrodowi, gdzie nie tylko oni sami zimowac bendą, ale y sam Skinder basza. Tamze ich naprzednieisze maiętnosci y zdobyczy, kiedyby tam Pan Bog pobłogosławił kąth iaki occupowac, snadnieby kozakom ztamtąd incursie

[1]) Тут кінчить цілий трактат в рук. ч. 1882; дальші слова, взяті в скобки [ ], є лиш в текстах рук. Ягайл. ч. 166, котрі на сім й кінчать ся.

morzem y ziemią w ich kray odprawowac. A to co iest naiwiencey considerandum pro praesenti, zeby nieprzyiacielowi wstręt uczynic, iakobysmy nasze niedostatki pokrzepic mogli. Ladaiako kusic się nie trzeba, bo tam pewnie bithwę dadzą y musi tesz ią y ten, co przydzie, praesentowac, bo Tatarowie w fortecach nie siedzą; strzesz Boze, ludzi mało ladaiakich posłac w pasczekę y w moc poganską. w ziemię zewsząd nieprzyiacielską; trzeba by się obawiac takze klęski iako y pierwey, a iuszby to była szkodliwsza y dla stracenia serca y nadrazenia sił.

Woysko pro tempore nie moze bydz większsze iako kozackie, ktoremu zaraz posłac trzeba ze sto tyssięncy, wiarę ich grecką, o ktorą oni bardzo stoią, assecurowac constitutią y podaniem władyki pro nunc vacantis łuckiego, starszego ich ani porządkow im nie odmieniac.

Kozakow rozumiem zaporowskich może bydz tyssiency z piędnascie, nakoniecz pięc ostatek pieszo z rusnicami przy taborze a armacie non sunt contemnendi, a co większa, isz maią v pogan nomen dosyc sławne y zacne. Do tych tisz rozumiem, że się dobierze z ustawnych z kilka tysiency y tho wiele[1]) y na psowanie ziemie na apparentią zgodno bendzie; daiąc iednak im pieniądze y assecuratie, trzeba vicissim od nich wziąc przysięgę, żeby rpty przysięgli, iako stipendiarii, isz woiowac y nie wychodzic z ziemie, iezli Bog posczęsci, asz za roskazaniem I. K. Mci nie maią. Z tymisz tractowac, iezliby pobratimow Duncow swoich przewabic nie mogli, dawszy im tesz rptey stipendium, bo tesz to ludzie wolni. Teraz zimie mogą to łacnie y blisko zniesc, albo do siebie albo ku hordzie pusciwszy ich, iezliby byli tak numerosi. Ale iako y naszych tak y tych niczym nie confirmuią barziey iako vspokoieniem relligiey, w czym nie mniei omnibus modis trzeba zazyc patriarchy tego, instrumentum u nich wszystkiego, nam wprawdzie nieprzyiaznego, ale przecie isz iest Grek, niepochybnie venalis, a w czas y temu zabiegac potrzeba, żeby się nie spraktykowali z Skinder baszą, bendąc mancipium tureckie.

Vkrainne mnieysze starostwa, wsi rozdac między chude pachołki kozackie, coby się z nimi zgadzali, od nich wiadomosci mieli y z temisz się kumali, możeli bydz co podac Saydacznemu y innych ich wodzom, ale to trzeba dextre czynic.

Tych samych kozakow nie dosyc by się ich nawiencey zebrało, bo to in compositu multitudo, a ta sine lege et fide, y by nie w takim zawiedzionym razie, nie radzył bym ich z takimi conditiami wzywac, ale necessitas legem nie ma. Trzeba im robur przydac piechoty dobrey polskiei, niemieckiei, kozakow konnych słuzałych, armaty gonczy. Im

[1]) В сім місці письмо нечитке, так що не можна ручити за добре відцифрованне.

tego naiwięcey, tym nalepiey. S takym woyskiem polskiem trzeba dac iakiego rycerskiego człowieka niepowaznego, ale coby się z Zaporosczami zgadzał, ich ten tryb zachował woiowania; przy nim iednak authoritatem posłuszenstwa zostawic.

Do piechoty trzeba starszego, coby vmiał irigiemierstwo albo zeby takich miał y około petardow rozumnych ludzi, iesliby przyszło strategemate co brac, bo tam tho iescze incognitum. Do woyska trzeba kul ognistych, co ie granatami zowią, y insze bale, armatę, co by ie ręką rzucac y mozdzierzami, w tak gęstem nacieraniu tatarskim wielgą szkodę uczynic mogą.

To woysko tak prendko, by naibarzy pieniądze kto dawał, miec rzecz niepodobna, y czasowi tak nagłemu nie wystarczona. Przeto trzeba in hac vltima necessitate subuenire nie offertami, ale rzeczą, kazdy z nas od pana począwszy, kto co moze, chcemy li rzplitey cwierc darowac, tym lepiei, sin minus pieniądze brac, stanowszy ludzie, a trzeba to prendko czynic.

Naprzod v pana hetmana Wiel. X. Litewskiego, iest kozakow czterysta, piechoty dwiescie. Iezli tesz co iest v polnego litewskiego, y tego vzyc; v pana kraiczego roth iest kozackich cztery, pieszych dwiescie, wierzę, ze z chęci przyda co y swoich ludzi. Niedobytkow iest do tyssiąnca y wiency, tym zapłacic trzeba y zaciągnąc. Pana krakowskiego zmarłego według ordynacyei ma bydz szescseth człowieka. Teraz Vkraina wszystka w ręku Iego Mci, zaras reuidowac iakoby wychodzieli y posłac commissarzow, zeby wyprawowali, albo rozdac między te, ktorzyby zaras pewną lidzbę sub amissione et honore tak prendko, iako się obliguią, stawili.

I. K. M. pro exemplo niech z tysiąc człowieka, a nie moze li bydz, więc choc z sescseth.

Xa Ich MM., Jego M. X. Arcybiskup gnieznienski ze trzysta, Jego M. X. biskup krakowski w tąsz, kuiawski, płocki, poznanski asz do łuckiego po dwiescie, drudzy po piecdziesiąth. Senatorowie co celnieiszy, mianowicie piechotę I. M. P. Woiewoda krakowski, chocby ze sto dał, nusz Ich Mc P. P. Woiewodowie kiiowski z kilką seth y inszy P. P. Sieniawscy ze czterysta. My tesz damy dwiescie piechoty, dwiescie iazdy. Nasz z Ukrainy Chmielecki straznik, iesli iest starosta kamieniecki, niech poprawi kupą iaką ludzi swey niesławey. Nie wspomina się innych senatorow, ludzi slacheckich zacnych, ktorzy pewnie za prozbą y powodem I. K. M. dla oyczyzny, a na ostatek samego wstydu tey piechoty y iezdy, ktorą łatwiey Ich Mosc zebrac mogą, do tego co iusz maią, zeby nie mieli pozwolic.

Teras tesz zbieraią Bełzanie, zbiera y iusz ma ze sto koni Farensbeg, Jego M. Pan Bełski y inszy, iedno trzeba tę collectę tu za powodem panskim czynic, zaras zpisowac y kazdemu się na obietnice tak potrzebną sub honore podpisac, zbierze się tego niemało.

Collectę taką Stephan krol nie na tak nagłą potrzebę bankietem iednym sprawił. Tu necessitas sama, rzezwosc y chęc panska prędzey moze y grunt rowniey sprawic.

Wybrancow znowu, ktorzy doma zostali y naymikow swoich posłali ruszyc, z ktorych, iezli nie więcey, przecie kilkaseth bendzie.

Przecie interim nie zaniechywac zbierac piechote y kozaki, a nim dalsze pobory wynidą, wziąc dwakroc sto tyssiency p. krakowskiego, ad fidem publicam assekurowawszy na mytach wołynskich, ktore vczynią ossm tyssiency y w ręku są v p. woiewody bracławskiego.

Vkrainni iusz łatwy mogą do kupy, ale tym tu trzeba zaras od Lublina albo Krasnego Stawu w kupie z starszem się ku woysku ruszyc, zeby nieprzyiaciell na rostrzelanych nie napadł.

Do kozakow trzeba posłac nie komornika ani dworzanina, ale senatora, na ktorego by wierzę sządziliscie, gdysz commissie przeszłe przes takiesz ludzie się odprawowały; tenże mentem I. K. M. wiedząc, potrzebuie y porządnie wszystkie rzeczy odprawi. A isz z pieniędzmy zaraz iachac musi, nie rozumie się nikt sposobnieiszy nad J. Mci Pana Kamienieckiego, iako urzędnika skarbowego y casztellana vkrainnego człowieka rycerskiego i wiadomego, przydawszy terasnieiszego P. Starostę cerkaskiego. A nim ci poiadą, posłac tam iako naiprędzey, ogłaszaiąc to do starszych kozakow, ze tho zaras Krol I. M. y rzpta exequowac chce. Za starszego nad temi ludzmi pana Alexandra Zborowskiego w woiennych moskiewskich sprawach samemzc kozakom wiadomego, tylko by go iaką łaską Iego Krolewskiey Mosci posilic trzeba, a on ochotszy, tak rozumiem, y prędky.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 3 - 8; в рук. бібл. Ягайлонської ч. 166 к. 3—7, ibidem к. 178 і рук. ч. 1882 с. 130—138 є лиш перша частина про боротьбу з Татарами (з деякими додатками). — Трактат написаний перед хотинською війною 1621 р., на се вказують згадки про Сагайдачного, патріярха і ин. Можна і близше означити його дату. Він написаний по цецорській катастрофі (в жовтні 1620 р.), пор. слова „...trzebaby się obawiac takze klęski, iako y pierwiey (с. 221); знов від війни 1621 р. віддїляє його зима, пор.: „Bo zima ta tylko, isz im niewczesna, pozwala czasu do zgromadzenia sył...“ (с. 220). Таким способом дату трактату можна класти на кінець 1620 р. або початок 1621 р. — Автор якийсь сенатор, може й „celnieiszy“, згадує себе в одним місци: „My tesz damy dwiescie piechoty, dwiescie iazdy“.

Чому трактат в декотрих рукописях неповний, легко відгадати; перша частина, котра говорить загально про війну з Татарами, довго не тратила інтересу; друга, спеціяльна, про найблизшу кампанію з Туреччиною, перестала бути актуальна по 1621 р. і пізнійші мемуаристи її пропускали.

143.

Ян Ходкевич, виленський воєвода, до канцлера Льва Сапіги про турецьку війну. Козаки йдуть на поміч королівському війську; Турки боять ся козацького походу на море. — Львів, цьвітень 1621 р.

Ponowa nowin iest pewna: wczora z Konstantynopola przyniesiono mi wiadomosc, ze cesarz turecki[1]), aprilis swą głową na tę expedycyę ruszyc się ma. Iazdy y seimanow tureckich iuz do kilka tysięcy iest w Multaniech przy armacie. Multany i Wołochy do kupy zebrano, most gotowy spuszczono niedaleko morza dla sprowadzenia większy armaty i wysadzenia ludzi z morza. Tatarow kilka tysięcy iuz się przeprawiło pod Białym Grodem i maią pewna do nas dla ięzyka wpasc. Posłałem p. Chmielewskiego z panem Odrzywolskim w kilkunastu set człowieka na czatę; nie wiem nic ieszcze od nich, obaczę iezli się z spiegami zgadzac będą ięzyki. Gałga z wielkim woyskiem w lada dzień ma byc pod Białym Grodem. Rzecz pewna, że wkrotce rzecz do ręku przyidzie, a my iakośmy gotowi, sam P. Bog widzi, armaty naszey nie słychac i z kim by o tym traktowac, nie wiem. Roty niektore pieniędzy ieszcze nie wzięły i tak sam tuteczny skarb udaie, że ich niemasz. To początki tak idą, a coz daley? O Niemcach dotąd nie wiem i kędy się wylegną. Radbym się na Vkrainę pomknął, nie mam z kim. Pan podczaszy pisze a pisze, prosząc abym ludzi poganiał, bo nie tylko uniwersałem, ale i kijem drugiego z lezy nie wybiie, a drudzy z pod chorągwi uciekaią. Wiesz to miły Bog, co z nami będzie, iesli I. K. M. jakiego sposobu innego nie znaydzie, a sam się głową swoią nie ruszy, mnie niepodobna będzie ztrzymac, bo i połowicę obiecanego woyska nie będę miał. Kozacy się wygrzebli z Zaporoz, chcą nam dopomoc towarzystwo; Boze day szczerze. To tak oznaymiwszy W. M. Panu oddawam się z służbami memi łasce W. M. Pana, a proszę ratuycie, ratuycie nas W. Mc, iezeli nie czym inszym, przynaymniey modlitwami po kosciołach, bo wierzę zęchmy in periculo. Ze Lwowa anno 1621 aprilis.

Po napisaniu tego listu przyszedł śpieg z Węgier z siedmigrodzkiey ziemie, wielką gotuią zywnosc na woysko cesarskie, ale dokąd ią wiesc każą, wiadomosci niemasz; most że spuszczony nizey dla na-

[1]) тут чисте місце.

szych, bo się obawiaią kozakow morzem i dlatego Hali baszą wyprawuią na Morze czarne, ktory ma strzedz ich. Z Multan to mam, ze taki rumor między Turkami, co przy armacie, i między Multanami, ze niemego Pietraszka hospodaryka na panstwo prowadzą. Zaczym to zgromadzenie i Wołoszy i Maltany na to tam niebespieczenstwo musieliby byc.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 111 стор. 205—6. — Заголовок: Kopia listu Imci Pana Chodkiewicza, woiewody wilenskiego do Imci Pana kanclerza W. X. Litewskiego Lwa Sapiehy.

144.

Звістки про турецькі справи, подані шл. Юрієм Вороцьким, що був в турецькій неволі. Козаки спалили в Царгородї одну вежу і пограбили чорноморські побережа; 16 липня 1621 р.

Relacya Ierzego Worockiego, ktory służył pod chorągwią pana Dynotta y w pogromie przy panach hetmanach wzięty y z więzienia teraz z Constantynopola niedziel temu 4 iako uszedł, do obozu przyiechał die 16 iulii anno 1621.

Powiada, iz w tych niedawnych czasiech posyłał cesarz turecki do Białogroda morzem na katarach dział szturmowych wielkich, prochow, kul y zywnosci wszelakiey niemało, ieno iako wiele sztuk było, tego nie wie. Ale to wszystko kozacy nasi zaporowscy rozgromili.

A rozgromiwszy, wpadali pod Carygrod. Kozacy y wieze te, gdzie Xiąze Koreckie siedział, zburzyli, rozumieiąc, zeby y teraz tam Xiąze Koreckie bydz miał. Daley pod Galatem wpadaiąc, brali, bili, siekli kozacy, a gdy za nim Turcy gonili, utopili ich, dwu y odesłano do cesarza tuneckiego do obozu, ktory lezy pod Iędrzynopolem, ktorych kozakow męczono, bito y na pal powbiiano. A iako się to stało niedziel 7 temu.

O woysku tureckim to prawi: przy samym cesarzu Turkow 75000, Arabow 30000, Grekow, Armianow, Bułgarow, Serbow y z ruznemi ludzmi chrzescianskiemi 47000, ianczarow 10000. Armaty dział 260, do ktorych o puszkarze bardzo trudno; cudzoziemcow Francuzow y Niemcow, ktorzy służyli w iednym pułku cesarzowi tureckiemu 700, pouciekali wszyscy, iako ktory gdzie mogł, skoro iedno usłyszeli, ze woyna z Polakami ma się zacząc; zostało przecie ieszcze 60. Wielbłądow moc wielka w tureckim panstwie, powiada, ktorych y zliczyc nie mogł, ieno samego cesarza liczbe wielbłądow niektorych 6000. Wiel-

kiemi siodłami na kształt chłopa y przy każdym siodle kopiia z proporcem przyprawiona, ze zdaleka własnie woysko z kopiiami zdaie się bydz. Na szesciudziesiąt wielbłądach pieniądze cesarskie niosą, wszystko talary celne y zeszedłszy za Dunay, ma woysku dawac pieniądze.

Słoniow cztery, co namioty teraz niosą. a za Dunay przeszedłszy, te cztery słonie maią nosic namiot turecki na nich rozbity y zawsze gotowy we dnie y w nocy.

Drogę ku Dunaiowi wielkim trzaskiem naprawuiąc; o moscie, aby przez Dunay bydz miał, tedy go niemasz y nie myslą o nim, ale na promach przeprawiac się maią; o moscie tylko dla postrachu przed szpiegami udaią. Na Dunaiu pięcset czaiek z armatą polną niewielką straz odprawuią. Multanie, Serbowie y Węgrowie y rozne ludzie, co nad Dunaiem są, nad ktorymi Turcy starszemi strzegą pilno, aby kozacy zaporowscy w Dunay nie wpadli. Widział pod miastem z Ruszczykiem te czayki y z ludzmi woyska multanskiego widział przy hospodarze multanskiem Radule 1800 człeka wszystko konnych, tak się ich wiele popisało, ktorzy straz odprawuią nad Dunaiem na mieyscach kilku, ktorędy się Turcy przoprawiac maią, ale gdzieby te mieysca były, on nie wie.

Od Persow pewna iest odpowiedz Turkowi, ze chcą teraz się z nimi bic, co u Turkow w wielkiey skrytosci y taią bardzo te z Persami woynę, ktora pewna iest. Iakoz słyszał to zapewnie, ze cesarz turecki, przeprowadziwszy woysko swe tu ku nam przez Dunay, albo sam się nazad wroci, albo woyska część pewnie posle tam przeciwko Persom, z tych dwoyga iedno pewnie uczynic ma. Krol hiszpanski gotuie się pewnie z potęgą swą przeciwko Turkom, chociaz odpowiedzi mu nie dał, ale taiemnie się na morzu w woysko y we wszystko wzmacnia, y krol angielski posłał na pomoc dwadziescia okrętow woiennych z ludzmi woiennymi y na kazdym głownym okręcie po 140 dział. Grott Miewzyc (sic), xiąze niderlandskie, posłał takze krolowi hiszpanskiemu na pomoc 30 okrętow woiennych ze wszystkiemi ludzmi y aparaty woiennymi, ktorzy iuz złączywszy się z tą 10 okrętow krola angelskiego, gdzie mogą zasiąc Turkow, biią, gromią, ale Turcy to bardzo taią, udaiąc tak, ze to skupienie krola hiszpanskiego nie przeciwko nich, ale przeciwko Wenetom y Rzymianom.

Библ. Чорторийских Теки Нарушевича ч. 111 стор. 365—6.

145.

Звістки про турецькі справи, подані шл. Шахновским, котрий був в турецькій неволі; козаки розбили Турків під Трапезунтом. — Б. д. (1621 р.).

Powiesc pana Szachniewskiego z Potockim poymanego.

Oddany był naprzod Andisu baszy do Andrnopola, przy ktorym trzy lata służył. Potym kupił go Nasun basza y dał na galery, na ktorych robił w bitwie Hiszpani[1]), gdzie Turcy przegrali, piecdziesiąt galer stracili, galery ciężkie nie mogły posiłkowac; ten tez uszedł. A w tym dano znac do cesarza tureckiego, ze kozacy na morze weszli, aby przybywali. Przyszli niedobici pod Trapezunt, a tam ich czekali kozacy sprawni niesprawnych y pobili. Ten przecie więzien uszedł y na okup dany wyszedł do Konstantynopola, tam mieszkał pięc niedziel, a szosta niedziela, iak idzie z Konstantynopola z posłami węgierskim, czeskim y tureckim na Sakmar (sic) y przeszli obydwa z listami ktore maią swiadeczne ku Kołomyzynu Złotą Banią. Powiada, ze Pers wypowiedział przymierze Turkowi, wziął kilkanascie zamkow. Xiąze florenskie armatą potezną, iako nigdy, wyprawił przeciwko Turkom, zaczem z Andronopola wrocił się cesarz do Carogrodu. O Duncach taka u niego wiesc, ze ich sto tysięcy na morze poszło. Niemcow z woyskiem polskim siedmkroc sto tysięcy, ale wrozą cesarzowi o zgubie panstwa iego. Betlen Istwan, brat rodzony Gaborow, powiada, ze Gabora Koszyczanie iuz nie wypuszczą, ponieważ Turki chce wprowadzic na chrzesciany; twierdzi i to, ze Siedmiogrodzanow nie utrzyma, wszyscy chcą poddac woysku polskiemu, skoroby do Wołoch weszli Ich Mosc panowie hetmani; y Multanie, takze Sasowie w Brassowie powiadaią, ze gotowi bramy Polakom otworzyc. Pod Kilią Husain baszy, begowi sylitryckiemu, z szesciądziesięt tysięcy kazano nie pisac y przeprawic, ale o tym niepewna.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 111 стор. 366.

146.

Реляції шпіона про турецькі справи, 30 червня до 14 липня 1621 р.; козаки побили Турків на морі.

Relacya szpiega.

Przyiechałem die 30 iunii do Iass, tam pod Iassami lezał hospodar wołoski, ktory miał przy sobie Wołochow, Turkow y Tatarow, tego wszystkiego miało bydz 2000.

[1]) може: z Hiszpany.

Dnia 5 iulii przyiechałem do Galata, tam będąc, widziałem ludzi woiennych siła, przeprawowali się na czaykach ku Izmaelowi Dunaiem. Tamze hospodar, pan wołoski, niedaleko Dunaiu przez Prut most zbudował; zowią to mieysce Deli Giorge; tam się z woyskiem swoim multanskim przeprawił y tam się obozem położył.

Dnia 8 iulii ztamtąd pusciłem się ku Obłuczycy, widziałem, ze most z wielką pilnoscią budowali przez Dunay od wyspy do wyspy, ale przy mnie nie był ieszcze postawiony.

Dnia 9 iulii przypłynołem do Izmaela iuz wieczorem; tam przy mnie przez Dunay 14 dział srednich przeprawili na te stronę, tamem widział ludzie bardzo strworzone od kozakow y bardzo siła Tatarow y z zonami y z dziecmi pod Izmaelem w polach położyli się dla swego lepszego bespieczenstwa.

Dnia 11 iulii pusciłem się ku Kilii, tamem zastał Halil basze y wszystkie galery nad brzegiem, do ktorego przyszła wiadomosc, iz się kozacy ukazali na morzu, ktory wyprawił przeciwko nim 150 czaiek, ktorych postrzegłszy kozacy, ukazało się ich 18 łodzi ze trzcin, po ktorych się puscili Turcy y tam zaprowadziwszy ich między te komissy, tak ich gromili, iz się mało co mogło wrocic, tamze 15 dział wielkich z galer wynieszli y na łoza kładli.

Dni 14 iulii pusciłem się ku Białogrodu; tu się woysko zbiera wszystkie tureckie, tam zastał Hussein basze, Imbregim basze y Ianczar agę. Z tych iednego nam zachowano y wzięto go do cesarza, o ktorym powiadano, iz w Chedziaglu Bazarczyka w miasteczku[1]). Ztamtąd wracaiąc się, powiedzieli mi z Galacu, iz przeprawuiąc armatę przez Dunay z bawołami, 6 dział utopili y do dwuch set bawołow utonęło y ludzi bardzo wiele, gdyz się z Połowicy most zerwał. Zaczym tez tych, co około mostu maystrowali, na pal powbiiano. O cesarzu iz nieiedni powiadaią, ze iest w woysku, drudzy o bracie cesarskim. Iednak to naipewnieysza, iz bairam odprawiwszy, zarazem ku nam z woyski swemi isc ma, woyska tureckie około Rhenukiły y Białogrodu kupią się.

Przyiechawszy do Szuczawy, zastałem dwoch Ormian, ktorzy dowiedziawszy się, izem z Polski, zwierzyli mi się tego, zechmy są od krola perskiego posłani do Krola Imci z listy, y to mi powiedzieli, iz woynę krol nasz podniosł. Znowu skoro się dowiedzieli o czasie, iz ku Ieratowi przysłał, stworzyli się tym czasem. Przyiechał Pan Szembek do Szuczawy, ktory dowiedziawszy się, iz posłem iest, puscili się z nim ku Dunaiowi y zas z nim maią do obozu przyiechac.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 111 стор. 367—8.

[1]) Текст очевидно попсований, як й в иньших місцях.

147.

Ян Ходкевич до короля — про турецький похід. Турки в переговорах будуть ставили найбільші домагання в точці про козаків. — Під Хотином, 4 серпня 1621 р.

Naiasnieyszy Miłosciwy Krolu!

Ponowa co raz następuie, iako o wielkosci woysk poganskich, tak y o przeprawie samego cesarza przez Dunay. Za płonne podobno przydzie miec, co szpiegowie powiadaią, zeby pod dwa miliony woyska byc miało, ale ten, co ich na oko widział i z nimi szedł, vpewnia, ze 90000 kopiinika, 50000 Tatarow, 30000 ianczarow byc ma, y iusz z Białey swą głową się ruszył. Chan tesz, to pewna, ze Dnistr przeszedł, między Bochem lezy, w ktorą by stronę isc miał, widziec ieszcze nie mogę. Baczę, ze postępki pierwsze na greckiey zawisły wierze y cokolwiek in ludificationem czyni. Nie patrząc iednak na to, o tom do wezyra posłał p. Szembeka, opatrzywszy go dobrze wiatykiem, iesli się sam prętko wrocic nie moze, by przesyłał szpiegi, a dawał o wszystkiem znac. Tuszę, ze u Dunaiu zaskoczy woysko, ktory iedno dla sposobu tractowania do wezyra odemnie iechał; oni się uprą, a będą chcieli od W. K. Mci posła, co mi W. K. M. s tym kazesz czynic, co za conditie pacis y podawac y przyimowac y na czym stanąc przydzie, unizenie o informacią W. K. Mci proszę. Artykuł o kozaki podobno będzie natrudnieyszy; iako z tamtey strony do postąpienia, tak y z tey poglądaiąc na koncepty tych swawolnikow, o czym passim mowią, zem w tych sprawach nie bywał, wiadomych tez owdzie niemasz, proszę, abym iusz na wszystko dostateczną informatią miał, bo pewnie z p. Szembekiem czausza po posła W. K. M., iako to poseł asyryiski powiada, spodziewam się. Dniestr przechodzic muszę, tam mieysce obozowi y pole bitwie dobre upatrzywszy, iednak od niego daley, ile z ciężarem wszystkiem nie rusze się. Tu się ufortyfikowac mam wolą y stąd na okazye wszystkie czekac y poglądac myśliłem. Dali co nowego przydzie, nie omieszkam W. K. M. oznaymic. A na ten czas całuiąc rękę W. K. M. Pod Chocimem 4 augusta 1621.

Бібл. Оссолінських рук, ч. 508 с. 223—223 v. Заголовок: List od Iego Mci p. Chodkiewicza hetmana W. X. L. anno 1621.

148.

Звістки, листи і дневник турецької війни; 13 липня до 22 жовтня 1621 р.

Nowiny, iakie ztąd ktorego czasu do Krola I. Mci przynoszone bywaią.

а) Лист пл. Збіґнєва Сильницького до коронного підчашого — Хотин, 12 липня 1621 р.

Nayprzod 13 iulii.

Copia listu od pana Silnickiego Zbigniewa do I. Mc Pana Podczaszego koronnego z Chocima pisanego.

Widzę, ze w Iassiech postrach padł na hospodara y na to poganstwo, co przy hospodarze; za tym porazeniem tego poganstwa, ktorzy chromi, przychodzą do Iass. Posłaniec pana podczaszego podolskiego wrocił się z Wołoch, ktory był w Soroce; chciał był daley, tylko mu nie dopuszczono; ten powiada, ze iuz cesarz pewnie się prowadzi, przy nim iest dwadziescia tysięcy ianczarow, a tu iuz na tey stronie Dunaiu dziesięc tysięcy, na Budziaku iest poganstwa siła, cesarzowi most buduią na Dniestrze między Teynią a Soroką, ktory podiął się kozakow znosic. Tu Tatarow teraz niemasz nigdzie poblisku; hospodar woyska wszystkiego nie ma więcey pięciu tysięcy y to od niego uciekaią. Pospiech W. M. M. M. P., iezliby się woyska sciągnęły, zamknął by drogę korolowi prekopskiemu na Ukrainę, gdyz pewnie pod te pełnią przyszłą nastąpi poganstwo. Ten posłaniec oczyma swemi nie widział poganstwa, atoli pokrewnych swych widział w Iasiech, ktorzy teraz swiezo przyiechali z woyska cesarskiego, y tak mu dali sprawe, ze cesarz tylko dwakroc sto tysięcy woyska tu z sobą ma miec. Hospodarowi wołoskiemu kazał sobie nad Dunay drogę zaysc, to tez powiada, zeby xiąze Koreckie miał miec z sobą y pana Farensbacha. Na ten czas oddaie się z służbami memi łasce W. M. M. M. P. Dan na Chocima, die 12 iulii 1621.

б) Реляція шпіона Іствана Радаґі — козаки пограбили чорноморські міста; 28 серпня 1621 р.

Relacya Istwana Radagiego szpiega, ktory z woyska tureckiego dzis, to iest 28 augusti przyszedł.

Wyiechawszy po swiątkach, przebył przez ziemie wołoską az do Provadyey, za Provadyą w mili potkał cesarza z woyskiem, ktorego rachowac się mogło z pułtora kroc sto tysięcy; az były głosy, ze pozadą cesarzem daleko większe woysko isc miały, puscił się nazad az do Carygrodu. W tey drodze nie potkał tylko dwoch baszow z małą bardzo liczbą ludzi. Zatym nie powrocił do woyska y szedł z nim wszędzie az tu na Cecore, gdzie mila z tamte strone cesarz bairam odprawował. Woyska wszystkiego tureckiego nie rachuie więcey nad trzykroc sto tysięcy, ale bardzo nędzne y smętne; armata iest wielka, pewnie iey rachuie pod pięcset sztuk, ianczarow niewięcey nad 30000.

Ieszczeby się cesarz tak prędko z Andrynopola nie ruszył, ale, iz kozacy nad morzem miasta y wsi tureckie palili, pełen iadu zarazem woyska spiesznie ruszał, powiadaiąc, ze poki o iedney wiosce polskiey całey usłysze, z ziemie ich nie wynidę, by kozacy y Konstantynopole wziąc mieli, gdyz tak mu weyzerowie radzili, aby dla samych kozakow w Carogrodzie został, czego uczynic nie chciał. Iakosz taka iego iest intencya prosto isc do woyska, ktore zniosłszy, nie bawic się nic dobywaniem zamkow, ale w ziemie isc iak nayglębiey y wszystko w pien siec y rąbac.

Serdatem y weyzyrem wielkim iest Husein basza. Woysko tak idzie: bramelskich beglerbegow dwa, za nim hospodarowie oba multanski y wołoski, drogę naprawuią dla cesarza, kurchany wielkie sypiąc, ktorędy cesarz isc ma.

Potym y insze woyska, armata, ianczarowie, cesarz sam; Tatarow przy woysku cesarskim niemasz ieszcze, ale się ich co godzina spodziewaią y w nich wszystka nadzeia turecka.

W poniedziałek przeszły, to iest 28 praesentis wybiegł z woyska z tą iuz stronę Cecory mila, ale iz go na roznych mieyscach straz wołoska postrzegała, az dopiero dzis, to iest 28 przybiegł. Woysko po mil dwie uchodzą, za czym naydaley w mil dziesięciu od obozu bydz moze.

в) Реляція татарського жовнїра Чеґера — козаки пограбили чорноморські міста; 31 серпня 1621 р.

Czeger, brata Kantymir-murze zołnierz, z białogrodzkich pol die 31 augusta 1621 powiadał:

Ze Kantymir murza własnie umyslnie dla ięzyka przyszedł pod oboz z piącią tysięcy ludzi; nie wie, iezli dzis wzieli ięzyka, ale pięc dni temu iako dziesięc Tatarow 10 naszych wzięli pod obozem. Z hanem iest 10000, Cerkiesow 10000, Nahaycow 10000, białogrodzkich Tatarow, ostatek Krymcow; wszystkiego woyska 100000 rozumieią, drudzy mniey, rusniczych strzelcow niemasz. Pięc dni temu, iako się sam han z zagonami kozackiemi potkał, z ktoremi się biiąc, wegnali ie w tabor kozacki, z ktorego taboru wielką szkodę Tatarowie odniesli w naylepszych ludziach swoich y tak ich opuscili z tę stronę Prutu. Zasadzkę wielką Kantymir uczynił był w prawey ręce woyska, przy ktorey sam był, a brat iego na harcach.

Car turecki rozgniewał się na hana, ze kozakow nie zniosł.

O Turkach tak powiada:

Ze dwa kroc sto tysięcy ma sam cesarz; w tym woysku ianczarow 40000 kładą, na koniech zeszli bardzo y woiennych, y te ktore

pod Dzieluczydą. Dział 200 y 30 kładą, woysko tureckie a tatarskie dzien chodu ztąd, nie wiedzą, iezli ze na kozaki pierwey uderzą, iako cesarz turecki chce, czy na woysko, iak car tatarski chce. Arabow w woysku tureckim niemasz, iedno troche Węgrow, i Multanow niemasz; woiewodę multanskiego car kazał zabic. O naszym woysku rozumieią y to, ze się ma umknąc pod Lwow, wiedząc o zeszłych koniach tureckich, zeby ie do ostatka wymorzyli.

Hassan basza wezyr y Sayr basza przednieyszy są w woysku tureckim. Galga Ales murza, ktemu pilnuiąc, zostali. Na Kentymira han się gniewa, ze się zaciąga do cara tatarskiego.

г) Діярій хотинського походу — 16 серпня до 2 вересня 1621 р.

Poniedziałek 16 augusta 1621.

Most na Dniestrze stanął. Tego dnia z ostatkiem woyska Pan Hetman Wielki za Dniestr przeprawił się, pod zamkiem chocimskiem obozem stanął. We wtorek die 31 augusti był podiazd tatarski pod oboz nasz w 5000 koni, uganiali się do południa, a potym gdy inszy porwali ięzyka, odstąpili Tatarowie nie bez porazenia przecie do dziesiątka czeladzi naszey, ktora konie y bydło pasła y szkap niemało posiekli. Tegoz dnia obronną ręką z czaty uszło kozakow zaporowskich kilka tysięcy.

Sroda die 1-ma 7bris Krolewicz Imsc Władysław z 10000 woyska nad Dniestrem pod Zwancem stanął.

Tegoz dnia Sahaydaczny ze wszystkim woyskiem zaporowskim pod oboz nasz przyszedł.

We czwartek 2-da 7bris cesarz turecki z woyskiem swym y Tatarami w mili od obozu naszego nad Dniestrem na gurze wielkiey stanął.

Tegoz dnia zaraz z poranku harce odprawowac począwszy, uganiali się az do samego mroku w polu w puł mili od obozu naszego. W ten czas padło niemało trupow poganskich, ale y naszych bardzo wiele nastrzelano samych y koni tak z ianczarek iako y dział; wtenze czas zabito Bochdana y Carowicza rotmistrzow kozeckich, pana Iędrzeiewskiego rotmistrza.

Z woysk Lisowczykow szkodliwie postrzelono pod panem Komonskim samym, Andrzeia konia na harcu zabito, a drugiego konia temusz pod pacholikiem. Pod chorągwią I. M. Pana Hetmana Wielkiego postrzelono y wielom z towarzystwa choręgwi tey koni z dział pobito, pana Rakowskiego rotmistrza pieszego postrzelono. Piechota przecie niemało z zasadzki Turkow pobiła y konia iednego tureckiego cisawego z siodłem lampart nieco piechota z szeregu Pana Limowskiego zdobyła.

ґ) Реляції Турка Мехмета — 2 вересня 1621 р.

Relacye więznia Turczyna Mechmeta z Anadolii u beglaybegi Hasain bassy służącego na ieden kon a ułapionego na haren die 2-da 7bris 1621 o południu.

Powiada, ze zapewne iest sam cesarz turecki w woysku, widywał go w dzien na oko. Namioty cesarskie rozbite nad samym Dniestrem w srodku taboru. Namiot cesarski czerwony wszystek z gałkami złotemi. Na wczoraysze harce nie wyiezdzał cesarz z taboru, bo chocby chciał, nie pozwolą mu, iednak mogł patrzac z daleka.

Woyska, powiada, ianczarow, iz niektorzy starzy pozostawali się w domach, nie mogą isc na woynę; tedy nie powiada ich więcei nad 30000. Ale iest, powiada, y inszych strzelcow, nie ianczarow, przy roznych baszech y beglerbegach. Piechoty moze bydz kilkanascie tysięcy. Iazdy wszystkich Turkow iak wiele, zapewne nie wie, ale tak słysząc u drugich, rozumie bydz y z Tatarami trzy albo czterykroc sto tysięcy do boiu okrom ciurow. A to wszystko woysko iuz, co tu iest w tym taborze, ale niewszystko to ieszcze było w polu, wczora drudzy na zadzie byli nie przyszli, y ianczarow nic nie było, na tych harcach, ieno co strzelcy, co to przy baszech y przy inszych swych są panach y ianczarowie przy cesarzu są y nie poydą do potrzeby, az im cesarz sam rozkaze.

Hetmanem wielkim Hasain basza. Ianczarowie tylko przed nim szkosiami (sic) chodzą, a znaku za sobą zadnego inszego niema. Powiada, ze wczorayszego dnia na hercach było ludzi wielkich bardzo siła, ale nieznacznie, ladaiako się zawiiali.

Był wczorayszego dnia Hasain, basza anadolski, beglerbegi z swemi pułkami, ktorych wszystkich mogło byc wczora ze 20000, byli Tatarowie, byli y Wołosza, armaty, dział powiada do 300. Moze bydz, ktore wszystkie tu są w obozie y dlatego się tak długo bawił, aby za wszystką armatą tu przyszedł: prochow, kul, y puszkarzow iest potrzeba, ale y przywiozą, kiedy nie stanie. Hail basza z ludzmi swemi, ktorych liczby nie wie, nad Dunaiem został, mostu strzegą, przy ktorym moscie zostały galery te, co zywnosc przywozili, ktorych moze byc 50. Zywnosc wielką, powiada, maią; Turcy tu w obozie dla siebie y dla koni przywiezli z sobą na 500 galarach zywnosci, a w Wołoszech tez nabrali prosa i innych zywioł.

Zamysł cesarski nie inny ieno ten, dac bitwę koniecznie, lub wygra lub przegra, a iezeli zniesie to woysko na tamte stronę Dniestru koniecznie w ziemie isc chce.

Rozwazali mu baszowie, rozwazał nakoniec muffty iego wielki, to iest duchowny nayprzednieyszy, aby nie następował na o woysko

y taborem się blisko pod obozem naszym nie kładł, aby ludzi nie psował, ale aby szedł prosto w ziemie: zadną miarą nie usłuchał y chce, iako nayprędzey moze bydz, dac bitwę, nie chcą się tu długo bawic.

Muffty tez ten chorobę sobie zadawszy, odiechał nazad. O woysku naszym te zapewnie maią wiadomosc, iz iest wszystkiego sto tysięcy co nayprzednieyszych koronnych i litewskich ludzi y więcey iuz woyska koronnego, te zniosłszy, nie spodziewa, iedno iuz iako do swey własney ziemie krom zadney dalszey przeszkody iechac obiecuie, boday nie doczekał; a przecie maią wiadomosc ze Krol Imc. M. Władysław na posiłek przyszedł z woyskiem.

Okop około taboru swego pewnie miał rzucic y znac dzisieyszy nocy cokolwiek go uczynili y kosze robic kazał.

Słoniow cztery, na ktorych dzwony wielkie są dla znaku, kiedy woysko iedzie, a moze na nich działa mierne polne wozic. Wielbłądow powiada do 50000, na ktorych zywnosci y namioty przywieziono, ale y wozow z wołow siła, powiada, z zywnoscią maią.

Wieszczkowie praktykowali mu tak, ze z raz albo ze dwa nie będzie miał szczęscia, ale na potym obiecowali mu albo viktoryą albo się zgodzi. Hospodar wołoski iuz inszy, a nie ten co pierwszy był; iako go zowie, nie wie, ale wszystka ziemia wołoska iego prosiła y ten teraznieyszy hospodar iest przy cesarzu y tamten pierwszy tuz iest, ale nie w więzieniu.

Han tatarski iest przy cesarzu, ale osobliwie obozem swym opodal od tureckiego stawa; zamysł hanow isc w ziemie nasze, ale cesarz mu nie dopuszcza, iednak Tatarowie bardzo się napieraią dla zywnosci sposobienia y spustoszenia. Cesarz sobie więcey fryszlu do rozprawy znami nie kładzie, nad dwadziescia dni y tym ludzi zatrzymywa i rozrywac nie chce.

д) Діярій з реляціями полонників від 3 вересня до 22 жовтня 1621 р.

W piątek dnia 3 7bris z niemałą nawalnoscią woysko poganskie ze wszystkich stron około obozu nastąpiło, ale Ich Mosc Panowie z woyskiem swym w pole nie wychodzili, iedno od okopu się bronili y bardzo nie bez szkody poganskiey znaczney z strony naszey w ludziach. Tegoz dnia pana Oporowskiego rotmistrza zabito z działa.

Sobota anno 1621. Dnia 4 7bra przedał się z woyska tureckiego Tymofey z pod Korsunia, rodzic z Ukrainy; od lat 12 był wzięty od Tatar w polu chłopcem owce pasąc, a był przez wszystek czas ten przy Turczynie iednym, Machmecie szpahiu y poturczył się z niewoli.

Powiada: Tedy wczorayszego 3. 7bra, gdy woysko tureckie pod oboz nasz podstępowało, wyiezdzał y sam cesarz turecki z taboru, stał gdzies na gorze, on sam nie widział, tylko słyszał, ze cesarz sam był; słyszał tez to, między Turkami rozmawiaiąc, iz mowi, iakosmy się poczeli biiac z temi gaurami, nigdysmy z takimi się nie biiali, ze sie nas naymniey nie boią, lazą w oczy iak muchy; słyszał y to, ze narzekali bardzo, iz ich niemało ubito y poranionych bardzo wiele, nie mogą się wydziwowac takiey odwadze y smiałosci ludzi naszych, a przecie sobie dobrze tuszą, by się nie wiem mowi, iako ci gaurowie bronili, przecie oni nasi będą.

O zamysłach cesarskich o wielkosci woyska, o Ukrainie iak ich wiele ma, nie wie.

Namioty cesarskie, y drugich przeniesiono z pierwszego mieysca ky obozowi naszemu blizey y armaty przymkniono.

Sobota tegoz dnia 4. 7brą ułapiono więznia. Relacya:

Człowiek iest rodem Alliarnand (sic), szpachi cesarski.

Cesarz sam iest pewnie w woysku. Wczorayszego dnia wyiezdzał, ale nie bardzo nacierał. Dzisiay bardzo nacierał y był sam u dział. Dział wyprowadzono z taboru par 40. albo 50, ktore po roznych mieyscach postawiono; więcey ich w taborze nie powiada, ale wszystkich sztuk tak małych iako y wielkich 150.

Powiada, dnia wczorayszego niemało ludzi ich uszkodzono, ktorych sam znał do dwuch set, a na inszych mieyscach gdziekolwiek ieno utarczka była, bez szwanku wielkiego nie uszli y dzisiay przy bytnosci iego ieszcze siła trupow padło.

Zamysłow cesarskich y inszych zadnych nie wie nad ten ieno, iz się bic chce.

O liczbie woyska powiada: komunika, co tylko do boiu godnych szpachiow 20000. Ianczarow samego komunika nad 8000 niemasz okrom tych seymanow nie rachuie, ktorzy przy baszech więc y loznych, ktorzy dla zywnosci y dla opatrowania koni przy nich są.

Komunik wszystek na tabor nasz wychodzi, tak ianczarowie iako y inszych begleybeiow ludzie woienni, ktorzy u Kaffy nie maią; wychodzą, a szpachiowie wszyscy przy cesarzu zostaią, czauszowie w tęsz, ktorych iest 3000.

A iako się cesarz tu ma długo zabawic, tego nie wie. O potędze naszey nie tak rozumieią, iako o kozackiey, a to z tych miar, ze u kozakow więcey dział. To powiada, ze dzis nie z rozkazania cesarskiego nastąpili na tabor kozacki tylko ianczarom kazali byli dział pilnowac

y ieszcze zdaleka stali, ani się kopac poczeli, kiedy kozacy z strzelbą swą na nich wpadli; to powiada, ze myslą się kopac.

Baszow nad 10, więcey nie powiada, a mianowicie, ktorych pomni urumelski, anadolski, karamanski, sowaski, maraski, alapski, dyerbekiczski, kiafelski, bosmianski, ruttelski, y szamskiego basze ludzie są, ale samego niemasz; cesarz dlatego z mieysca pierwszego pomknął się, aby nas tym prędzey scisnął.

Han tatarski ieszcze wczora szedł za las w lewo, ztamtąd nie wie, gdzie się podział, tego nie wie, aby mu cesarz rozkazowac miał przeprawiac woysko za rzekę, tylko to słyszał, ze dzis w nocy był u cesarza y kaftan nan włozono, musi bydz, ze cos dobrego sprawił. O zamysłach y fortelach zadnych nie wie cesarskich, ktoremi by miał woyska tego z taboru dostawac, ieno potęgą tak długo się chcąc bic, asz dostanie.

Tabor ieszcze nieokopany, ale chce się kopac koniecznie; około namiotu cesarskiego nayblisza gwardya stanowiskiem ianczarowie, a potym koło nich szpachiowie.

Tego dnia 4. 7bra, począwszy z poranku az do samey nocy, poganstwo szturmowało do obozu naszego z roznych stron, a naybardziey na kozakow zaporowskich, zaczym niemała liczba poganow na placu legło od kozakow y na inszych mieyscach nie bez szkody y w naszych ludziach, ale nie bardzo, y tak Pan Bog naszym poszczęsił, ze nie tylko z pola od obozu swego Turkow spędził, ale az w obozie tureckim kozacy y ludzie lozni, to iest ochotnik, oparli, namioty posiekli, a potym ich wyparli Turcy z obozu swego, gdzie uchodząc pan Moreda piechoty swey stracił ze 100 y dwie chorągwie y innych roznych ludzi ubito nieco. Dział tureckich kilka odgromili byli kozacy zaporowsky, ale ze wielkie a łancuchami skowane iedno do drugiego byli, nie mogli ich umknąc, iedno koła pod nimi posiekli y tak Turcy nocą przecie ie zwiezli; ale zdobyli się przecie niektorzy z piechoty y z pacholikow na zawoie y szable oprawne y saydaki y konie.

Niedziela dnia 5. 7bris lubo z wielką nawalnoscią szturmowac chcieli poganie, ale ze deszcz był przez cały dzien, dali pokoy. Syna basze tego dnia zabito, a drugiego basze postrzelono.

Poniedziałek 6. 7bris uciekło kilka naszych, ktorzy więzniami u Turkow byli, zgodnie wszyscy powiedzieli, ze tey przeszłey nocy pewnie a pewnie chciało poganstwo wszystką nawalnoscią uderzyc na oboz nasz, ale ze blisko na konnych y na pieszych było, zaniechali; iednak lada godziny upatrzywszy czas, uderzyc chcą wszystką siłą, a naybarziey w nocy przemyslaią, a to dla tego kwapiąc, obawiaiąc

się prętkich posiłkow naszych y zimy; zaczym o wielkiey trwodze ich powiadaią y iezeli czego ieszcze szturmem iednym y drugim nie sprawią, traktowac o pokoiu albo uchodzic chcą.

Wtorek 7. 7bris od poranku wyszedłszy woysko poganskie z taboru swego w pole, stało niemal przez cały dzien cicho, potym z południa probuiąc szczęscia u kozakow zaporowskich, ale tem nic nie wskorawszy, uderzyli wszystką mocą między bramy pana hetmana wielkiego y pana hetmana polnego, gdzie y okopu nie było. Piechota polska wszystka co tam w szury poszła, była uciekła, az Turcy y ianczarowie od okopow albo szancow obozu samego ledwie odstrzelono, wrocili się, zabiwszy iednak samego rotmistrza Szladkowskiego, drugiego Życzewskiego zywcem wziąwszy y piechoty niemało zraniwszy. Czym samym, gdy poganstwo gurę wziąwszy, tym więcey rezolucyi swey zazyli y w toz mieysce wielką nawalnoscią się zapuscili.

I. Mosc pan hetman wielki będąc w polu z niektoremi usarskiemi chorągwiami w szyku pogotowiu, gdy poganstwo do pierwszey pomknęło się kwatery, kazał w popręg im uderzyc tym chorągwiom. Naprzod skoczył J. M. pan Mikołai Zienowicz, kasztelan połocki, potym chorągiew JEMci samego pana hetmana wielkiego, za nią pan Ian Rudomina y pan krayczy koronny Sieniawski, ale od tych czterech chorągwi boday nie na 20000 nieprzyiacielskiego parsknęło woysko, gdzie padła wielka moc trupow poganskich, ale y naszych niemało zginęło, to iest z pod chorągowie J. M. pana hetmana wielkiego chorązego pana Jankowskiego zabito y chorągiew wzięto; pana Kotowskiego starszego, pana Dołmata młodego y pana Woynarowskiego młodszego y pana Bałabana młodszego. Drudzy za nimi niemal wszyscy uszli; czeladzi zabito 15, koni zabito 10, czeladzi inszey postrzelono y poraniono.

J. Mc pana Potockiego samego okrutnie y prawie smiertelnie posieczono. Towarzystwa chorągwie J. Mc zabito 17; poranionych, postrzelonych pacholikow, zabitych 18; koni zabitych y poranionych 20; pana Jana Rudomina samego w rękę szkodliwie postrzelono y konia; towarzystwa zabitego 9, to iest brat rodzony pana rotmistrza pan Jerzy Rudomina, pan Chudowski, pan Mogilnicki, pan Teliszewski, pan Wieliczko, pan Tyszkiewicz, pan Woyna starszy, pan Filon Bykowski y Osiporski, ci wszyscy zabici; postrzelanego y rannego towarzystwa y pacholikow niema, takze y koni zabitych y poranionych dosc siła, ale poganskiego trupa dosc tez moc niemała padła.

Sroda die 8. 7bris woysko nasze y w polu y w wałach było dobrze przygotowane, ale poganie od taboru swego straz tylko niedaleko maiąc, sami z taboru nie wychodzili z woyskiem y dali tego dnia pokoy.

Czwartek 9. 7bris iako nayraniey poganstwo w sprawie w polu stanęło, z ktorego taboru uciekł kozak zaporowski, nasz więzien, w pętach okowany, ten powiedział zapewne, iz Tatarowie wszyscy zapewne plondrowac ziemie nasze poszli. Zaczym Turcy po wczorayszym się starciu z naszymi przez nocy te dwie w wielkiey trwodze byli y maiąc swe rzeczy wiuczone uciekac, by naymnieysza trwoga od nas była, z taboru w pole umyslili byli.

Tego dnia 10. 7bris. Przez czały dzien cicho się zachowywali, ale iako ci co z więzienia ich uciekaią, powiedzieli, ze dwa mosty zbudowali na Dniestrze, ieno ieszcze nie pomoszczone y dla rady swey zachowywali się tego dnia skromnie.

Tego dnia 9. 7bris przecie szturmowali do kozakow zaporowskich, ale zadney nie odnieszli pociechy, przecie swych niemało zgubili; w szyku było woysko tureckie przy fortelach y nasze ze dwoch stron woysko było pogotowiu, ienosz Turcy ani bitwy dac ani nacierac tego dnia nie chcieli.

Dnia 11. 7bris wychodzili Turcy w pole y od wieczora uderzyli na kozakow zaporowskich ianczarowie, ale nic nie wskorawszy, odeszli. Jazda przez cały dzien naymniey się z szyku od fortelow swych nie ruszyła. Tey nocy z soboty na niedziele chcieli JchM panowie hetmani naszi na tabor uderzyc turecki, ienosz opoznili się y deszcz przeszkodził, dali pokoy. Uciekł nieiaki Drozdowski od Turkow.

W niedziele 12. 7bris. Tego dnia uciekł do nas Niemiec od Turkow, powiedział, ze dzis dlatego nie wychodzi woysko w pole, ale odpocząwszy zechcą wszystką potęgę na switaniu szturmowac. Potym ku wieczorowi przyiechał Baptysta Wołoszyn z listami do panow hetmanow od hospodara wołoskiego.

Z niedziele na poniedziałek chcieli JchM panowie hetmani to, co przeszłey nocy umyslili byli, wykonac, ale Węgrow kilka z roty Fakietego Ianusza y z piechoty więgierskiey kilkanascie haydukow zdraycow uciekłszy, przestrzegli poganstwo, ze zaraz z wieczora wyszedłszy, przez noc w polu w szyku stali.

W poniedziałek 13. 7bris wyiezdzało poganstwo w pole pod oboz nasz chcąc szturmowac, ale y lubo harcowali, a niewiele nacierali y tak na zmroku odstąpili.

We wtorek 14. 7bris tego dnia w pokoiu się zachowywali przez dzien cały; tegoz dnia Baptystę odprawiono y pana Zielinskiego z nim posłano.

Szroda 15. 7bris. Pan Linowski rotmistrz postrzelony z gorączki umarł na switaniu.

Tego dnia Turcy z wielką nawalnoscią woysk swych y z armatą pod oboz nasz szturmowac wyszli, y z wielką nawalnoscią ze wszystkich sił stron szturmowali, a naybardziey na kwatere Imci pana hetmana polnego, ale za łaską bozą zadney pociechy nie otrzymawszy, odeszli, straciwszy niemało swych na placach roznych, a pięciu Turkow zywcem ułapiono, ktorzy zgodnie powiedzieli, ze to nowotny basza Karakasz szczęscia probował, na ktorego się szczęscie cesarz bardzo sadził, ale ze go z łaski Naywyzszego omyliła nadzieia.

Powiadaią ci ięzycy, iz traktowac o pokoiu będzie, ktorego wszyscy Turcy wiele pragną, bo y im tez niebardzo rozkosz samym y na konie, ktorych tey nocy przeszłey, iako powiadaią, iz do 5000 zdechło y wielbłądow niemało.

Tegoz wieczora po zeysciu Turkow z pola uciekł ieden od nich nasz braniec, ktory zapewne powiedział, iz tego Karakasz basze zabito, iakosz znaki tego były, ze kogos zacnego zabito, bo z karetą czterema konmi po ciało przyiezdzano y szukano między trupami, ktorych przecie niemało z łaski bozey, a bez szkody naszych padło.

Czwartek 16. 7bris Turcy dali pokoy przez cały dzien.

Piątek 17. 7bris z pokoiem się zachowywali Turcy, ale Tatarowie na tamtey stronie Dniestra na goscincu kamienieckim niemało kupcow y drugich, co to z woyska uciekaią, pobrali.

Sobota 18. 7bris z pokoiem się przez cały dzien Turcy zachowywali iedno Tatarowie od goscinca kamienieckiego tusz nad samym brzegiem na tamtey stronie Dniestru niemałemi pułkami do kosza swego szli pomalucku, między ktoremi było nieco y Turkow, ale nic z łaski bozey nie pobrali naszych.

Tego dnia była schadzka J. M. panow hetmanow, pułkownikow y rotmistrzow porucznikow y wszystkiego czoła, ktorzy wszyscy deklarowali się do tego czasu stac y z okopu się bronic, poki tego potrzeba będzie.

Niedziela 19. 7bris. Tey nocy z soboty na niedziele kozakow zaporowskich część, odwazywszy się, z tey strony Dniestru, gdzie nad brzegiem było nieco namiotow niedaleko taboru y co tamze cokolwiek było Turkow spiących, wszystkich pozabiiali, namioty poobcinali, osły, konie y wielbłądy pobrawszy, sami w cale ze wszystkim uszli. Zaczym turecki cesarz rozgniewawszy się srodze, ze to się wrzkomo pod czas traktatow stało z naszey strony, bo posła naszego zatrzymali, iako ięzyki powiadaią, iz posłał po Halil basze, ktory nad Dunaiem iest, ktorego oni za nayprzednieyszego maią u siebie pana radnego y na iego radzie polegaią, zaczym tez nan oczekiwał y tak dał szturmowi pokoy, ale ze

go zagabniono, wyszły pułki tureckie w pole wszystkie, y przecie dali tego dnia pokoy, nie szturmowali.

W poniedziałek 20. Lisowczykowie wywiedli więznia Turczyna adarpaiskich granic, służył Mastaffie baszy, wzięto go na trawie.

Powiada: O zamysłach cesarskich to zapewnie powiada, iz czeka na Hail basza, od ktorego iuz iest wiadomosc, ze pewnie będzie y kazał na się czekac y nie szturmowac, az przybędzie; iakosz na mieysce Hail baszy wyprawił cesarz do pilnowania mostu Ianczar agę, a nad ianczarami teraz starszym inszy iest, ieno nie wie, iako go zowią. To słyszał między pospolstwem, mowiąc, ze cesarz na radzie Hail baszyney chce przestac albo się pogodzic albo tez za rzekę isc w głąb ziemi naszey. Most powiada, ze za dni pięc moze bydz gotowy. Promow gwałt powiada y most tylko dla armaty chce czynic, a sami wbrod isc maią. Ianczarow inaczey nie twierdzi, tylko ze iest ich do 20000, ktorzy nie chcieli do szturmu, ieno cesarza pilnuią, a co w szturmie pobito, to nie ianczarowie, ale piechota roznych baszow była.

Woyska tureckiego liczby pewney nie wie. O Tatarach twierdzi iz 100.000. Czwarty dzien temu w nocy wysłał 20000 han ku Sniatyniu. Han iest niedaleko cesarza. Kantymir murza na tamtey stronie Dniestru z swym woyskiem, ktorego ze 40000 powiadaią, ale wyprawił ich na czate, niemasz tu drugą razą y niemasz ieszcze.

Poseł nasz iest Radziła hospodara multanskiego, ktory skoro przyiechał Radził, zaraz chodził do cesarza, opowiadaiąc o przybyciu woyska polskiego. Na co iakoby miał odpowiedziec cesarz: ia, mowi, nie mam nic z Polakami, ieno z kozakami y niech oni kozakow swych uskromią, a ia Tatarom kaze z ich ziemie ustąpic y sam pokoy uczynię. Słyszał drugich mowiąc panow, iezeli się przymierze stanie, tedy zaraz y sam nazad, a iezeli nie, tedy przez zimę bydz z woyskiem w multanskiey y wołoskiey ziemi. A zgoła na Hail basze czekaiąc, ktory pisał, aby się iako nayskromniey zachowali y nie szturmowali, az on przybędzie y nie wie, czemu to dzisiay z pułkami Turcy. Z Hail baszą wszyscy, zgodnie powiadaią, ze ma bydz woyska 20000, czego on nie twierdzi, ieno tak powiada, udaią dla postrachu.

Zywnosci dla siebie i dla koni maią z potrzebe tak z Wołoch iako y za Dniestru od Tatarow bydła gwalt, po złotemu iałowica, po groszy 10 baran. Plonu nie powiada, bardzo siła przedawali Tatarowie, ale nie kupuią.

Tego dnia wychodzili Turcy z pułkami swymi w pole, harcowali, z dział strzelali, ale nie przypuszczali do szturmu.

Tego dnia Pan Bądzinski, towarzysz hetmanski, umarł wieczor.

Wtorek 21 7bris w pokoiu się zachowywali Turcy. Poseł nasz pan Iedlinski y z tym znowu Baptystą od Radziła wrocił z responsem takim, ze wrzkomo pragną pokoiu.

Czwartek 23 7bris Turcy z tamtey strony Dniestru strzelali ze czterech dział do Lisowczykow, ale naszi ich z swych dział odstraszyli, ze sami z tego mieysca ustąpili, zkąd strzelali. Tego dnia odprowadzali I. E. M. do zamku do Chocimia bardzo chorego, ktory zaraz godzina w nocy posiliwszy się centurią y napiwszy się miodu, począł się zaraz zle miec, maiąc przez kilkadziesiąt razow kaduk, krztusił się y tosz w piątek 24 7bris o godzinie na wpuł do trzeciey z południa na pułzegarze umarł.

Sobota 25 7bris Turcy szturmowali wielką nawalnoscią do obozu naszego, ale za łaską bozą z nie (sic) z pociechą swą stracili szturm y ubito ich przecie niemało.

Niedziela 26 7bris Turcy z tamtey strony Dniestru z dział pięciu do obozu naszego strzelali do wieczora, ale nic z łaski bozey szkody nie nazyli, iedno ze dwoch pacholikow zabito.

Poniedziałek 27 7bris. Tego dnia z pokoiem się Turcy zachowywali, iednak naszi pod ich oboz podiezdzaiąc, harce odprawowali, a poganstwo się wszystkiemi siłami y z armatą do szturmu do nas gotowało. Cesarz wielkim narzekaniem i płaczem na baszow y na wszystkich swych wodzow utyskował, iz go wywiedli w pole, a dotąd znac dla zdradliwey iakieysi wziąc taboru naszego.

W wtorek 28 7bris Turcy ze wszech stron ze wszystką nawalnoscią na oboz nasz nastąpiwszy, o iedenastey począwszy az do samego wieczora szturmowali, z dział kilkudziesiąt, między ktoremi burzące wielkie było iedno, za Dniestru strzelali z ruznych stron, ale z łaski bozkiey nic naszym nie szkodziły kule, lubo w oboz wpadały; y tak straciwszy poganstwo swych ludzi pod 1000 człeka, bo okrutnie wiele trupa na roznych mieyscach padło, a naybardziey pod okopem Lisowczykow; od kozakow zaporowskich rannych bardzo wiele odeszlo pogan, naszych chwała Bogu wtenczas niewiele ubito y poraniono.

Sroda 29 7bris. Tego dnia w pokoiu zachowywali się Turcy z nami, tegoz dnia wyprawiono posłow do Turkow traktowac o pokoy I. Pana bełzeckiego y Im P. woiewodę lubelskiego, ktorych słychac, iz wdzięcznie przyięto, tylko iezeli szczerze, tego proznie twierdzic.

Czwartek 30 7bris. Spokoynie się z obu stron przez cały dzien zachowali, iednak czeladzi z naszego woyska bardzo wiele w nocy, co to ubespieczeni na trawie zostało, zginęło.

Piątek 1-ma octobris. Turcy raniusienko z tamtey strony Dniestru nad brzeg przypadłszy w kilkaset koni, kilka pacholikow, co ze

Szczwancow szli, poscinali y owiec ze 30 wzięli. Wychodziła niemała kupa Turkow pod oboz nasz na harce, ktore ku wieczorowi się odprawowały, gdzie naszego iednego zabito, a kilka raniono. Pana Kopienskiego mało nie utopiono. Nie bez szkody tez y z poganskiey strony szkonczyły się harce. Tegoz dnia pan Kosakowski z ludzmi y z żywnoscią do Zwanca przyszedł.

Sobota 2 8-bris w pokoiu bez cały dzien byli nie bez podbiegow przecie tatarskich na tamtą stronę na gosciniec.

Niedziela 3 8-bris w pokoiu przez cały dzien zachowali się.

W poniedziałek 4 8-bris przyiechał pan woiewoda lubelski y z posłem tureckim z obozu tureckiego, tam ieszcze pana bełskiego zostawiwszy, ktory powiedział, iz chcą pokoy zaniesc Turcy, a na takich kondycyach, lubo inaksze podane od nich dosc ostre były, stanęli, ze mamy my kozakow swych zatrzymywac y na morze ich nie wypuszczac, a oni tez Tatarow zatrzymywac maią y nie dopuszczac im zadną miarą w nasze wtargiwac ziemie; dla czego poseł polski ma obecnie mieszkac przy cesarzu tureckim, ze iezliby się iakie swywolenstwa ktore pokazały, z strony tey ten poseł powinien będzie szkody opisac, iezeli z tatarskiey, tedy zaraz chana stracic y na garle karac, a szkody płacic, iezli tez im od kozakow zaporowskich. Ex nunc hospodarowi wołoskiemu chocimskie zamki ustąpic, a hospodar od nas podawany bydz ma, ieno mu od cesarza tureckiego chorągiew dawano; bydz przykładem w tym pierwszym przymierzu; kozuchy y summę pieniędzy Tataram w kazdy rok dawac rzeczpospolita powinna będzie, z naszych nie chcąc przyimowac tego przymierza, chcąc woynę konczyc.

Wtorek 5 8-bris. Pan woiewoda lubelski z cesarzem do taboru tureckiego dla konkludowania iuz pokoiu przykładem starodawnym odiechał. Tego dnia bardzo się skromnie y zgodnie zachowali Turcy, kazawszy z tamtey strony Dniestru Turkom y Tatarom się przyprowadzic, sami niektorzy bespiecznie z naszymi ziezdzali się y gadali.

Sroda 6 8-bris z pokoiem się zachowali y ziezdzali się Turcy, z naszymi rozmawiali, radzi będąc wrzkomo pokoiowi, ale Tatarowie, ktorzy się z tamtey strony Dniestru do taboru tureckiego przeprawowali, gdzie mogli, naszych pacholikow y koni zarywali. Nasi tak wielkiego bespieczenstwa nieostrozni ieszcze, ni siadło ni padło, a oni pod oboz turecki przeiezdzaiąc, a niektorzy wiezdzaiąc, targi kupcy odprawowac chcieli. W tenze czas uciekł od naszych Niemiec poturnak, ktory się przedtym od Turkow do nas przedał na zdradzie.

Czwartek 7 8-bris. Był pokoy przez cały dzien z obu stron y nie ziezdzali się naszi z Turkami. Tego dnia miały bydz y pakta poprzysiężone, ale nad wieczor ta wiesc z obozu tureckiego przyszła, gdzie

gdy iuz popisane rzeczy do podpisu weyzerowi przyniesiono, wziąwszy, poszarpał, wszak, mowi, gaurowie nie chcą pokoiu, a toz go y my nie chcemy. Co nie inaczey ieno tamten zdrayca Niemiec, ktory uciekł, zrobił, powiedziawszy wszystko, co się u nas dzieie.

Piątek 8 8-bris z pokoiem się zachowali y znowu traktowali o przymierze przez cały dzien y ziezdzali się Turcy z naszymi.

Sobota 9 8-bris. Wiesc przyszła, ze iuz pacta stanęły, zaczym tym bespieczniey się nasi z Turkami ziezdzali y konmi z sobą chandlowali, iakosz tego dnia kazano się kapitanom pana Silnickiego z zamku chocimskiego y z piechotą rugowac, tegosz dnia y my przeprawowac się za rzekę poczęli.

Niedziela 10 8-bris. Cesarz turecki z woyskiem swym ruszył się z obozu swego niedaleko, ledwie cwierc mile albo niemasz. Tego dnia za zwroceniem się posłow naszych y zamek chocimski Wołosza obięła, y Turcy po obozie naszym, a naszi po tureckim bespiecznie chodzili y w kupie koni y frymarki odprawowali, bylismy tez na obozisku ich, gdzie na kilku mieyscach wielkie bardzo kupy trupow, ludzi inszych poscinanych widzielismy.

Poniedziałek 11 8-bris. Cesarz turecki pomknął się daley z swym woyskiem y mostu swego Turcy naszym ustąpili, nasze tez woysko poczeło na przewoz y wbrod przeprawowac. Tego dnia y ciało pana woiewody wilenskiego z Chocima do Zwanca przeprowadzilismy. Tatarkowie tez skomponowawszy się z opryskami, niemało wozow y ludzi do Kamienca y do Zwanca iadących pogromili y pobili.

Wtorek 12 8 bris. Cesarz turecki ze wszystkim woyskiem swym az po Prut odszedł. My z ciałem ze Zwanca, a woysko się nasze przez Dniestr przeprawiło.

Szroda 13 8-bris we Zwancusmy byli y woysko, co się przeprawiło, to obozem pod Zwancem stanęło, oprysskowie y z Tatarami urzywali naszych wozow y ludzi po częsci.

Czwartek 14 8-bris. wszystko woysko się nasze przez Dniestr od Chocimia w wielkim bardzo nierządzie przeprawiło, ze wozow do kilkuset na tamtey stronie mostu Tatarowie pogromili, prochy, kule y wiele rzeczy pobrali, nawet y działo burzące iedno w wodzie w Dniestrze odiechali.

Piątek 15 8-bris. Od Zwanca woysko się ruszyło w wielkim tez bardzo nierządzie wrzekomo taborem, a przecie wozow bardzo wiele Tatarowie na zadzie urywali, y tego pod Kamiencem woysko z ciałem w Kamiencu stanęli.

Sobota 16 8-bris w Kamiencusmy byli przez dzien; Sachaydaczny, hetman kozacki, chodził na Tatarow y opryskow, zbił ich kilkaset.

Niedziela 17 8-bris w Kamiencusmy z ciałem byli.

Poniedziałek 17 8-bris z Kamiencasmy, wyiechawszy, nocowali we trzech milach.

Wtorek 19. 8-bris nocleg we 4 milach w wiosce szlacheckiey.

Szroda 20 nocleg w Satanowie. Tegoz dnia pan Swietlicki nas od IEMc w drodze pod Satanowem spotkał.

Czwartek 21 w Satanowie przez dzien bylismy; tego dnia pan Iastrzembski od IE. Mci przyiechał.

Piątek 22 w Satanowie przez dzien cały bylismy; tegoz dnia pan Swietlicki do IE. Mci odiechał.

e) Спис королівського війська в хотинськім походї — 1621 р.

Ordynacya pułkow, ktore takie bydz y takie chodzic maią.

1-wszy pułk Imci Pana Lubomirskiego, hetmana polnego, do Wołoch pod Chocim.

Ussarze.

Chorągiew samego Imci	300
P. Rozrązewskiego	150
P. Złotnickiego	150
P. Ianowskiego	100
P. Ratowskiego	100
P. Herbulta	100
P. Stanisławskiego	100

Kozacy.

Samego Ie Mci rota	150
P. Lipskiego	150
Węgrow	100
P. Łaszczowych	100
P. Wroblewskiego	100
P. Fekietego Ianusza	150
P. Kuliszkowskiego	100
Lisowczykow	200

Piechota.

Samego I. Mci piech.	1000
P. Melickiego piech.	400

2. pułk I. Mci pana Podkomorzego belskiego.

Ussarze.

Rota samego I. Mci koni	400
P. Faransbachowych koni	100

Kozacy.

P. Felinskiego koni	200
P. Kochanowskiego koni	150
P. Farensbachowych koni	100

3-ci pułk I. Mci Pana Boratynskiego.

Ussarze.

Samego I. Mci rota koni	150
I. Mci Pana woiewody ruskiego koni	100
P. Uminskiego koni	100
P. Zelinskiego koni	100

Kozacy.

I. M. Pana Woiewody Ruskiego koni	100
Pana Stadnickiego koni	200
P. Woronicz koni	100

4-ty pułk I. Mci Pana Potockiego.

Ussarze.

I. Mci samego chorągiew koni	150
P. Woiewodzica brzeskiego koni	150
P. Rudiminowych koni	100
P. Piekarskiego koni	100
P. Szmetowych raytarow koni	150

Kozacy.

P. Koziełkowych koni	100
P. Madalianskiego koni	200
Bogdanowych	200
Zakrzewskiego	100

Piechota.

P. Wilkonskiego piech.	200
P. Zyczenskiego piech.	200
P. Penstawskiego piech.	200

5-ty pułk I. M. Pana hetmana wielkiego Chodkiewicza.

Ussarze.

Chorągiew samego I. Mci koni	300
I. Mci Pana woiewody belskiego koni	100
P. Sty tarnowskiego koni	200
Xcia Imc Ierzego Zasławskiego koni	150

P. Aleksandra Oginskiego koni	150
P. Samuela Oginskiego koni	150
P. Stadnickiego koni	100
P. Pacowych koni	150
P. Kryczenskiego koni	150
Pana Kleybchowych raytarow koni	200
Kozacy.	
P. Sklinski koni	100
P. Nimierzyc koni	100
P. Fagarasz koni	100
P. Carewicz koni	200
Eliasz koni	100
Hłuszanin koni	200
Piechota.	
Samego I. Mci P. hetmana wielkiego koni	300
I. Mci Pana woiewody łęczyckiego piech.	150
P. Ielskiego piech.	200
P. Derewinskiego piech.	400
Osobliwie ussarze.	
P. Sredzinskiego koni	200
P. Swizinskiego koni	200
P. hrabi z Tarnowa koni	200
6-ty pułk I. Mci Pana Starosty orszanskiego.	
Samego I. Mci koni	150
Im Pan Krzysztofa Sapiechy koni	150
Pana Niewiarowskiego koni	100
Pana Sobieszczanskiego koni	100
Raytarowie.	
Pana Starosty Uswiadeckiego koni	200
P. Szmeltingowych koni	200
Kozacy.	
P. Korsakowych koni	200
P. Budziszewskiego koni	100
P. Chulewiczowych koni	100
P. Ianczewskiego koni	100
Piechota.	
P. Stadkowskiego piech.	200
P. Taranowskiego piech.	200
P. Murawickiego piech.	200

7-dmy pułk Im Pana poznanskiego.

Ussarze.

Imc Pana samego koni	100
P. Sty Pokrzywinskiego koni	200
P. Grzymałtowskiego koni,	150

Raytarowie.

Samego I. M. Pana poznanskiego koni	100
P. Konarzewskiego koni	150
Pana Zalewskiego Manina koni	100

Kozacy.

Pana Goslickiego koni	100
Pana Sokołowskiego koni	100
Pana Kalinowskiego Lisa koni	100
Pana Moczarskiego koni	100

Piechota.

P. Pinskiego piech.	200
P. Millewskiego piech.	200

8 my pułk Pana starosty kamienieckiego bełskiego

Ussarze.

Samego I. M. chorągiew koni	200
Pana Stanisława Potockiego koni	100
P. Prasmowskiego koni	100
P. Felinskiego koni	100

Kozacy.

P. Piotrowskiego koni	100
P. Anibalowych koni	100
P. Odorowskiego koni	100
P. Iaroszewskiego koni	100
P. Rozniatowskiego koni	100
P. Zaleskiego koni	100
P. Boby koni	100

Piechota do tegoz pułku I. M. Pana starosty kamienieckiego.

P. Ładzinych piech.	200
P. Kowalewskiego piech.	100
P. Łosinych piech.	100

9 ty Pułk Im Pana starosty wiskiego.

Ussarze.

Samego I. Mci koni	200
P. Ięndrzeia Kossakowskiego koni	100

Kozacy.

P. Ryszkowskiego koni	200
P. Sulikowskiego koni	100
P. Grotowskiego koni	100
P. Ładzinych koni	100
P. Mokrzyckiego koni	100

Piechota.

P. Graiewskiego piech.	400
Duncow moskiewskich koni	200

Ci na samym ostatku chodzic maią.

Zostaie ieszcze rota I. Mci Pana Bełskiego w ieden pułk ma bydz intrinkowany.

Comput woyska w Wołoszech pod Chocimem.

Chorągwi usarskich tak w koronnym woysku iako y litewskim w dziesięciu pułkach:

Chorągwi N. 44 koni	6900
Kozackich chorągwi 44 koni	5500
Piechoty chorągwi 19 okrytych	3950
Raytarow chorągwi 6 okrytych	960
Duncow moskiewskich chorągiew 1	200

In summa woyska 17400, chorągwi 84.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевача ч. 111 стор. 360—376.

149.

Карло Ходкевич до Жиґимонта III — про турецький напад на козацький табор. — Під Хотином, 5 вересня 1621 р.

Swieza y pocieszna nowina: trzeciego septembris z wielkiem pędem Tatarowie y Turcy nabiegli na oboz kozacky, zas sine metu szturmowac poczęli, trzy szturmy z porazką, 20000 ludu swego utraciwszy, cofnęli się nazad. Wytchnąwszy sobie przes sobotę, w niedzielę, skoro zorza powstała, gwałtownie nastąpili. Wtymem na nie wysłał piechotę y lisowczykow z raytarami, ktorzy z bokow y s tyłu subito impetu napadłszy, niemałą część ich rozgromili. Nie wiem liczby, rozumiem ze do 60000 było na placu, z małą szkodą ludzi W. K. M.; zabito trzech baszow, dwuch poimano y namiotow 16 wzięło y dział kilkanascie, sztuk. O cesarzu więzniowie prawią, ze od obozu naszego był w milach, miał się prędko pomykac, czekamy nan co godzina. Racz tylko W. K. M. zabiegac tatarskim zabiegom, ktorzy iako mi dano sprawę, minęli Kamieniec y snadz przymykaią ku Lwowowi.

Wkrotce y niedostatecznie oznaymuię W. K. M., terazem tego sprawic nie mogł, bo się pisało in conflicto. Z pod Chocimia 5 wrzesnia[1]) anno 1621.

Бібл. Оссолінських рук. ч. 508 с. 223 v. Заголовок: Od tegosz (Ходкевича) do Krola Iego Mczi.

150.

Лист хелмінського воєводи Вайгера — про хотинську кампанію 28 серпня — 18 вересня 1621 р.

Kozakow zaporowskych, gdy się byli oddzielili od p. hetmana dnia 28 augusti, oblegli ich Tatarowie, ktorych Tatarow było 160000. Sahaydaczny, hetman kozacky, uszykowawszy woisko kozackie, taborem przebił się z kozakami przes wszytkie Tatary. Zginęło Tatarow wtenczas do 10000, kozakow 800.

Prima septembris cesarz turecky, maiąc woyska 700000, przyiachał pod Chocim, gdzie się był p. hetman okopał z woyskiem. Ledwo co wytchnąwszy, zaraz puscił szturmem do obozu kozackiego wielki lud, powiadaiąc, ze nie będę obiadu miał asz w obozie polskym. Kozacy bronili się strzelbą potężnie, ktorych posiłkował p. hetman. Zginęło Turkow w tym szturmie.

Die 2 septembris kozacy znowu uderzyli na oboz turecki y wielkie zamieszanie uczynili, baszę tureckiego poimali, z ktorego wszytkie secreta p. hetman zrozumiał. Dział kilka burzących zabrali, Turkow pobili do 10000.

Die 5 septembris chcąc im to Turczyn oddac, w nocy circa auroram, to iest nadedniem puscił do szturmu. P. hetman tego się spodziewaiąc, posłał kilka tysięcy piechoty do okopu kozackiego. Tam gdy szturmowali Turcy wielkim tłumem, zabito Turkow do 60000, a był szturm asz do samego południa.

Die 7 septembris ledwie trupy zabrano, przyszło woysko Turczynowi na posiłek 160000, między ktoremi dosyc chrzescian, zydow, a naywięcey murzynow było.

Ledwie wytchnęły woyska tureckie, puscił ie do szturmu.

Die 8 septembris ku namiotom Krolewica Iego Mczi taka była strzelba, ze wały dwa trupami zasypali nasi.

W takiey nawalnosci woyska naszego uszykowanego tak kozakow iako y inszych wypadła połowica do woyska poganskiego y tak bardzo wsparli poganina, iako z ięzykow tureckych pewną wiadomosc iest, ze

[1]) в рук.: 5 lipca — хибно, бо хотинська кампанія відбувала ся аж в вересні.

Turkow 160000 na placu legło. Oboz ieden turecky rozerwali usarze i ciurowie namioty tureckie piękne rozdrapali. Cesarz turecky ze dwiema obozami musiał asz za trzy mile ustępowac. A gdzieby była naszych noc nie spędziła, iusz by się byli kusili o samego cesarza. Dział 100 przednieyszych wzięli y inszego łupu dosyc.

Die 18 septembris Tatarow kilka tysięcy przypadło dla zywnosci około Bełza plondruiąc, asz się pod Przemysl puscili byli; dał im bitwę pan Korniakt nad Sanem z powiatem przemyskim; zbito Tatarow y potopiono w rzece 7000.

Бібл. Оссолїньских рук. ч. 508 с. 223—224 v. Заголовок: List z obozu od I. Mczi P. Wayhera, woiewody chełminskiego.

151.

Спис козацьких полковників в хотинськім походї 1621 р.

Regestr pułkownikow woyska zaporowskiego na expedítią turecką pod Chocim w roku 1621[1]).

Pułk Piotra Konaszewica Sahaydacznego, hetmana woyska zaporowskiego — koni trzy tysiące.

Pułk Iwana Zyszkarza — dwa tysiące trzysta dwadziescia koni.

Pułk Kuroszy Bogdana — tysiąc szescset koni.

Pułk Tymosza Fedorowicza — cztery tysiąca.

Pułk Moysycha Pisarka — dwa tysiąca pięcset.

Pułk Fedora Biłohorodka — trzy tysiące dwiescie.

Pułk Daniła Dorokoła — trzy tysiąca.

Pułk Adama Podgorskiego — trzy tysiąca siedmset.

Pułk Sidora Siemakowicza — trzy tysiąca pięcset.

Pułk Vasila Łuckiewicza — cztery tysiąca sto.

Pułk Iacka[2]) Hordenka — dwa tysiąca siedmset.

Pułk Cieciury Semroka — trzy tysiące dwiescie.

Pułk Iwana Gardzieia — dwa tysiąca.

Summa wszystkiego woyska zaporowskiego — czterdziesci tysięcy ieden tysiąc pięcset dwadziescia.

Armata kozacka.

Dział spizowych gwadziescia, zelaznych trzy.

Worow z kulami y z prochami dwanascie.

Бібл. Оссолїньских рук. ч. 1423 стор. 138—9.

---

[1]) в рук.: 1620.

[2]) Перемазане, так що певно не можна перечитати.

152.

Козацька інструкція послам до короля. — Козаки жадають платні 100000 зол. щорічно і окремої нагороди за хотинський похід; просять успокоїти грецьку віру, потвердити козацькі вольности, дати для козаків-калїк Баришпіль; жадають дозволу мешкати в шляхотських маєтностях, свободи ловів, стацій в містах, спокою від жовнірів. — Б. м., жовтень 1621 р.

Poselstwo kozakow zaporoskich do K. I. M. i rzeczypospolitey, petyta za krwawe y wszemu chrescianstwu slawne a poganstwu wszemu oczywyste zaslugi.

Powolnosc nasze oddac K. I. M. y rzeczypospolitey iakosmy nygdy nie byly przeciwny, tak y terasz y zawsze powolnieyszy bydz chcemy; y nie mamy iusz panstw cysarza I. Mci tureckiego lądem ani Czarnem morzem woiowac y nie chcemy pokoiu, tak rzeczey swiątobliwey y starozytney, rwac y chcemi wszelakiemi sposoby Czarnego morza zaniechac.

1. Tylkobysmy radzy wiedziely, o czem mami na służbie rzeczypospolitey na mieyscach swych zwiklich przemieskiwac y za iakiem zołdem. A iz na przeslych commisiach postąpiono nam bylo 40000 zlotych zołdu dorocznego, temu sie dosic nie uczyniło, tey commisiey zaniechawszy, prosic Krola I. Mci y Ich Mosciow o wylicenie stem tisenci zlotych takowego zoldu, ktoryby nas pewnie na czas naznaconi na kazdy rok dochodzyc mial.

2. Iz sie ta woyna z cesarzem tureczkiem skonczeła, za teraznieysze krwawe vslugi nasze y skody, podięte tak w koniech iako y we wszystkiem inszem, z tey terasznieyszey expeditiey, na co y Ich M. Panowie commisarze list swoy daly, aby Krol I. Mc nagrode slusną w rechlym czaszie vczynic raczył, prosic maią.

3. Naiasnieyszego Krolewica I. M., Iasnie Wielmoznego I. Mci Pana Hetmana, Ich Mciow Panow commisarzow prosic maią, aby Ich Mc do Krola I. M. przycinic sie raczyly, izby Krol I. M. pan nasz miłosciwy, maiąc wzgląd na krwawe zaslugi y wiernosc[1]) nasze, starozitną wiare nasze gredską uspokoic raczył, wolnosci od przodkow Krolow I. M. y od Krola I. M. samego za krwawe nasze w expeditiach nam nadane[2]) cale y nienaruszenie zachowac y przywileiem swem utwierdzyc raczył.

4. Na oko wydzial Krolewic I. Mc, I. Mc Pan Hetman y inszy, iako wiele przy boku I. K. M. towarzystwa naszego, zastawiaiąc sie przeciwko nieprzyiacielowi, garłami swemi, drudzy vłomnosc na czlon-

[1]) в рук.: wierne. [2]) в рук.: nadanych.

kach podiely, ze sie iusz na woyne zesc nie mogą, ani poki iescie zywy, poziwic się nie mogą. Prosic maią panowie posłowie Krola I. M., aby Krol I. Mc miasto iakie na Vkraginie na wyziwienie vlomnym przydac raczył, a osobliwie maiętnosc, ktora przodkom naszym K. I. Mc darowac raczyl, to iest Barispolie[1]) z przyleglosciami, przywrucic y przydac roskazac raszył.

5. Przemieskiwanie towarzysom naszym, aby w dobrach K. I. M., xiązeczych, slacheckych y duchownych, gdzie ktory swoie ma pomieskanie, abo gdzieby sobie wpodobał, bez zadnego vcisku vrzędowego, alie przy wolnosciach swych zostaiąc, wolne miely.

6. Iezeliby gdzie za iaką okkaziią od pana ktorego chrescianskiego wezwani byli, aby za wiadomoscią Krola I. M. na sluzby isc im bylo wolno.

7. Iz niekturzy z towarzystwa, nie maiąc obescia y dostatkow swych, o czym by bez starania o sie zadnego pozywic by sie nie mogli, w lowieniu zwierza y ryb, iakoby ktory mogl y umial, pozitek sobie przywlascyc aby im bylo wolno.

8 Zabawni bendąc na tey sluzbie K. I. Mci, chocayby ktory mial obescie swoie, alie przes niebitnosc swą zywnosci nasze, zone y dziciey swe nie przygotowal, a daleko więczey ci, co swego obescia nie maią, prosic, aby na wypocznienie y wytchnienie nas pulki przystaw przes zyme, stanowiska w miastach vkazac nam raczył.

9. Aby zaden zołnierz w miastach, gdzie przemieskiwanie swoie mamy y osobliwie w woiewodztwie kiowskiem lezy y stanowiska nie miewali.

1621 anno.

Бібл. Оссолїньских рук. ч. 236, карта 234. В иншій редакції є се письмо у Третяка Historya wojny chocimskiej стор. 232—3. Дату означаю на жовтень 1621 р. в порівнанню з актом ч. 153, що є відповідею королївської комісії на козацькі жадання.

153.

Інформація комісії до переговорів з козаками; комісарі мають подякувати козакам за поміч в хотинськім поході й виплатити 40000 зол.; має бути заведений реєстр з 3000 з платнею 40—60000 зол.; реєстрові будуть списані і уживатимуть вольностей, решта верне ся в юрисдикцію панів; на службу чужим державам вільно ходити за дозволом сойму. — Львів, 28 (18) жовтня 1621 р.

[1]) в рук.: Sarispolie.

Informatia Panom Commisarzom Iego Kr. Mci z strony zapłaty kozakom zaporozkim y dalszego służby ich postanowienia, we Lwowie XXVIII miesiąca pazdziernika roku 1621 dana.

Opowiedziec im maią łaskę Iego Kr. Mci y to, ze iako przeszłe ich posługi w roznych expeditiach oswiadczone, tak osobliwie teraznieiszą, przeciwko nieprzyiacielowi krzyza swiętego podiętą, wdzięcznie y miłosciwie Iego Kr. Mc przyimowac raczy y chce na nię miec miłosciwe baczenie.

I acz nie dała tey władze rzeczpospolita panom commisarzom, zeby darowizny iakies woisku pozwalac mieli, iednak uwazaiąc Iego Kr. Mc odwagi y utraty ich, z chęcią na to przipasc raczył, zeby ta darowizna czterdziestu tysięncy złotych od commisarzow pozwolona, zaraz zapłacona y uiszczona była.

Za wzięciem tego roziachac się maią z tey kupy na swoie zwykłe mieisca, bez uciążenia y krziwd ludzkich, co aby tym bespieczniei y porządniei było, starac się maią panowie commisarze, zeby pułkami nie szli, a po włosciach się nie bawili.

Commissią przeszłą z nieboszczykiem panem hethmanem Zołkiewskim 1619 utwierdzic commisarze maią. Liczbę kozakow, (ktora tam nie iest wyrazona), iako naimnieiszą mianowac maią, poglądaiąc na to, zeby kupa wielka nie była cięszka obywatelom tamtym y do dalszey sweiwoli z liczby więtszey occasia się nie podawała, więc y zołd ten aby nie extenuował się bardzo, kiedyby na siła ich rozdzielił; praecise, iesli mnieiszey nie moze byc nad 3000, tak na Zaporozu, iako y na włosci, pozwalac nie maiąc. A ysz upominaią się y proszą kozacy annuatim 100000, zda się to wielka płaca y rzeczypospolitey obciąźliwa, przeto maią panowie commisarze naciągac do dawnego postanowienia 40000, aby się tym contentowali. A iesliby się tym nie contentowali y byc inaczey nie mogło, tedy mogą pozwolic 20000 nad to, includuiąc w to sukno, co dexteritati panow commisarzow Iego Kr. Mc poruczac raczy. Ci kozacy, ktorzy iuz staną na służbie Iego Kr. Mci maią byc z ich starszymi przez commisarze nasze popisani do nomine y domy, gdzie mieszkaią, w ktorym miescie y ten regestr hethmana zaporozkiego ręką ma byc podpisany y do skarbu Iego Kr. Mci odesłany, a z tamtąd rozesłane po grodach. Iacy kozacy popisani, maią miec według dawnych przywileiow swoich zupełną wolnosc w iurisdictiach swych. A wypisani do zwykłych iurisdictii panow y starost swych należec maią. Hethman od Iego Kr. Mci podany y starszy tego woiska zaporozkiego taką przysięgą przysięgac maią:

Ia N. przysięgam Panu Bogu w Troicy iedynemu etc., ysz naiiasnieiszemu krolowi panu Zygmuntowi trzeciemu y iego potomkom,

y rzeczypospolitey y Koronie polskiey na tym urzędzie moim do woli y łaski Iego Kr. Mci na tym urzędzie będąc, we wszystkim całą wiarę y posłuszenstwo zachowywac będę, przestrzegaiąc we wszystkim roskazania Iego Kr. Mci y postanowienia tego teraznieiszego, hamuiąc wszelaką swawolą y nieposłuszenstwo, a mianowicie, ze ani sam, ani przez mołodeckie osoby przeciwko cesarzowi tureckiemu ziemią ani morzem krom roskazania Iego Kr. Mci y rzeczypospolitey, chodzic ani woiowac nimam y owszem, iesliby to kto chciał z woiska mnie zwierzanego uczynic, a iabym o tym wiedział, Iego Kr. Mc y hethmanow przestrzegac mam y sam się przeciwko takim zastawiac powinien będę y owszem takich karac według powinnosci mey będę.

Na takowąsz formę maią przysiądz pułkownicy, a woisko wszystko pospolitym sposobem, iako zwyczay.

Upomniec się tego maią panowie commissarze, aby czołny wszystkie woienne oddane były commissarzom Iego Kr. Mci, a na potym zaden czołn nie ma byc robiony, ani od woiska zaporozkiego, ani od piiwatnych miast, poddanych Iego Kr. Mci. A ktoby się tego smiał wazyc, plebeius ma byc gardłem od starost naszych karany, a szlachcica na seym pozywac maią de paena peculatus.

Na nizie panowie commissarze pewną liczbę straze ocerklowac maią, y iako wiele zywnosci tym wychodzic do roku ma, z starszymi postanowic maią, ktorą zywnosc samisz kozacy za swoie pieniądze kupowac maią, to tylko opatrziwszy, iakimi statkami to spuszczac maią y wielą, by zas hoc praetextu nie chcieli occasiey iakiey miec do spuszczenia statkow woiennych. A nad tę zywnosc y nad te czołny zaden privatus sub paena capitis aby nie mogł, na co tesz universały z cancellariey Iego Kr. Mci wydane będą.

Na prosby, od kozakow zaporozkich podane, taki respons, iesli się go dopominac będą, imieniem Iego Kr. Mci panowie commissarze dadzą: naprzod z strony religiei, ze iako zadnemu Iego Kr. Mci w tey mierze bezprawia y przimuszenia pod panowaniem swoim nie czyni, tak y kozacy zaporozcy zadnego w tym ublizenia y przedtym nie mieli y daliei miec nie będą.

Co się tknie spitala trechtimirowskiego, zyczyłby Iego Kr. Mc kazdemu z tych, co zdrowie swoie na posługę iego wazyli, dac wszelaką satisfactią y nagrodę, a mianowicie tym, co są poranieni. By to w moci Iego Kr. Mci było, dosic by chciał uczynic Iego Kr. Mc w tey prosbie woiska zaporoskiego za ich wiarę y przewagę oswiadczoną, ale prawa tei rzeczpospolitei nie pozwalaią Iego Kr. Mci w tym zupełnei władze oddawania dobr rzeczypospolitei bez seymu. Te tedy prosby swoie woysko zaporozskie wniesc na seym mogą. Baryszpola,

iako dziedzicznych dobr pana Zołkiewskiego, brac nad prawo Iego Kr. Mc y oddawac nie moze.

Z strony iurisdictiey, nie moze Iego Kr. Mc brac prawa privatnego nikomu, biorąc poddanych z posłuszenstwa panow swych, gdysz wolnemu narodowi panuie. Tym iednak, ktorzy będą w służbie y w regestrze rzeczypospolitey, wolnosc zwyczainą pozwala, iako wyzey informatią panom commissarzom dano.

Co się tknie wolnosci scia na służbę, nie będzie od tego Iego Kr. Mc pozwolic isc na taką służbę y potrzebę woisku zaporozkiemu, na ktorąby wszystkie stany y rzeczpospolita pozwoliła, za prosbą ich, a zdaniem wszystkich.

Z strony uchodow y łowow zniesc się chce Iego Kr. Mc z starostami y miasty swymi, iakoby im krzywda nad ich przywileie nie była, a dobrze opatrziwszy to, na potym respons swoy miłosciwie dac będzie raczył, łowic iednak y teraz mogą na zwyczainym mieiscu bez przeszkody.

Z strony zywnosci y odpoczynku na zimę, radby to Iego Kr. Mc uczynił, kiedyby sposob był bez ucisnienia wielkiego, ale ysz nieurodzai y spustoszenie wielkie nie dopuszcza Iego Kr. Mci przyczyniac tego skwierku, więcey pozwolic nie moze, czego y sami dobrze poirzawszy, zyczyc powinnym y sasiadom swoim nie maią, zachowuiąc się tesz na inszy raz, czemu zabiegaiąc Iego Kr. Mc y woisku swemu pieniężnemu, lubo zeszłemu y zmordowanemu, iako naiprędzei służbę wypowiedziec raczył.

Co wszystko imieniem Iego Kr. Mci y rzeczpospolitey panowie commissarze kozakom zaporozkim opowiedzą, wiodąc ich persvasyami swemi y ofiarowaniem łaski naszey do tego, aby woli naszey posłusznemi byc, w czym znosic się będą pocichu z Saidacznym y z starszymi woiskowymi, ktorym osobne od nas darowizny ofiarowac będą, a tey commissiey puncta niechaiby in secreto zostawały, aby do wiadomosci przed czasem kozakow nie przychodziły.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 474—8 (з датою 28 жовтня 1621 р.); ibidem рук. 2246 стор. 1—4 (з датою 18 жовтня 1621 р.).

154.

Жиґимонт III до козацького полковника Русиновського; приказує розпустити військо і не робити шкід в київськім воєводстві. — Варшава, 5 сїчня 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły! Rozumiemy, zé iest w pamięci wiernosci twoiey obowiązek, ktorys na ten czas, gdyzmy wiernosci

twoiey w służbę rzeczypospolitey przeciw poganom zaciągali, dał na się, w ktorym iest wyrazono, ze po wzięciu umowionego y pozwolonego zoldu miales się zarazem wiernosc twoia pod srogimi winami z thowarzystwem swym roziachac, nie dopuszczaiąc się do zadny kupic gromady. W podziwieniu thedy niemałym iest u nas, zes nie oglądaiąc sie na oblig swoi y na the, ktore w nim są wyrazone condycie, po wzięciu dostateczny zaplaty y wypowiedzeniu służby, kupy tey ludzi, ktorązmy przy wiernosci twoiey na przeszłą zaciągnęli expedycią, nie rospuscił, ale owszem w woiewodztwie kiiowskim dotychczas się bawisz z ludzmi tymi, ktorzy swowolnych do siebie przybieraiąc, kupy, stanowiska sobie rospisuią, statie y inne podatki nieznosne wyciągaią y inne przykrosci swowolenstwa obywatelom tamecznym y poddanym naszym czynią. Takowe nieposłuszenstwo y swawola niepomału nas obrazac musi. Daiemy przetho tho pisanie nasze do wiernosci twoiei, napominaiąc y surowie roskazuiąc, abys zarazem za wzięciem onego, thę kupę ludzi, ktora rzeczypospolitey szkodliwa, rospuscił y rozwiodł a więcy ieich pod sprawą swą nie bawił, y do zadny inny gromady aby się nie zbierali, zebys z powinnosci swoiei zabiegał. Czego iezeli wiernosc twoia nie uczynisz, wiedz o tym, ze y na osobie wiernosci twoiey y thowarzystwa, tak iako w obowiązku iest wyrazono, ostrosc y surowosc prawa wykonywac roskazemy. Czego wiernosc twoia y z thowarzystwem swoim uchodząc, woli y roskazaniu naszemu zarazem dosyc uczynisz, inaczy dla łaski naszey nie czyniąc. W Warszawie V ianuarii MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 201—201 v; заголовок: Do Russinowskiego, pułkownika kozackiego.

155.

Жиґимонт III до київського каштеляна. До козаків вислані листи, щоби розїхали ся на свої місця і не робили шкід в київськім воєводстві; тесаме написано до полку Русиновського. Просить помагати козацькій комісії. — Варшава, 5 сїчня 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły! Wczesnie z cancellaryei naszyey do woiewodztwa kiiowskiego strony seimiku listy wyprawione, ale iako z pisania wiernosci twoiey baczemy, w tym tham kraiu wiernosc twoia list nasz dla przemieszkiwania pod ten czas na Wołyniu nie zastał. Zyczelibyzmy byli, wiernosci twoiey na dzien naznaczony ziachac, bo w takich oiczyzny potrzebach byłbys był powagą swoią powodem obywatelom tamecznym do ratunku rzeczypospolity potrzeb rowno z drugiemi woiewodztwy. Mamy iednak wiernosc twoią dla tych przyczyn,

ktore wypisuiesz, wymowionego, pewni będąc, ze wiernosc twoia z tey, ktorą nam oswiadczasz, chęci y zyczliwosci tak stawac będziesz, iako iest y powinnosc senatorska y dostoienstwo nasze, .a całosc rzeczypospolitey potrzebuie, y ze wiernosc twoia wolnieyszego czasu do tego tameczne rycerstwo wiesc będziesz, aby ochotą swoią przykładem innych woiewodztw potrzeby rzeczypospolitey wsparło. Ciężarow aby od kozakow zaporowskich woiewodztwa tameczne nie ponosiely, pilniezmy skarbowy naszemu zabiegac wskazali; iakosz po rosprawie z pogany z sluszby są wypusczeni, zold powinny ieim oddany y tha summa, ktora od deputatow woiskowych była ieim darowana, we Lwowie iest odliczona. Nastąmpielo za tym y roskazanie nasze, zeby się na mieisca swoie, ludziom cięszkosci zadny nie czyniąc, zaraz na granicy z gromady roziachali. A tho baczemy, ze zwyczainy swywoli zazywaiąc, woiewodztwa tamecznego rycerstwu y innym obywatelom są cięszczy. Niepomału nas tha ieich swawola uraza. Przetosz y listy y vniwersały nasze surowe do nich posyłamy, roskazuiąc, aby takowych postempkow poniechali, kraie tameczne od tych ciężarow, ktorym nie powinni podlegac, uwolnieli. Tosz y tym ludziom, ktorzy pod sprawę Rusinowskiego na przeszlą expedytią byli zaciągnięci, rozkazuiemy, aby y wedle powinnosci swoiei, wziąwszy zapłatę ze skarbu y wedle obowiąsku, ktory nam przy tym zaciągu na się oddali, zarazem się z tey kupy rozwineli. Inaczy przydzie nam nad niemi surowosc y ostrosc prawa wykonywac. Commissia kozacka tym powazni y z większą rzeczypospolity dogodą stanie, gdy wiernosc twoia, ktorys u nich iest wzięty, ossobą swoią na nie się stawisz, o co więc wiernosc twoią silnie żądamy, zebys prace tey, stossuiąc się do instructiei naszey, dla bezpieczenstwa rzeczypospolity nie załował. Będziem tho chcieli wiernosci twoiey y wdzięcznoscią y łaską naszą panską nadgradzac; a iaki progress brac tha commisia będzie, wiernosc twoia nam oznaimowac nie zaniechasz. Zolnierz inny, ktory się po wszystki Koronie rozłozył, aby iako naiprędszą zapłatę otrzymał, pilnie czyniemy staranie, ile wydołac będą mogly dostatki podatkow pozwolonych y rzeszt pozostałych, na zniesienie iego będą obrocone. Zyczemy zatym wiernosc twoią, dobrego od Pana Boga zdrowia. Dan w Warszawie, dnia V miesiąca stycznia roku MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 300; заголовок: Do kasztelana kiiowskiego.

156.

Жиґимонт III до шляхти київського воєводства; жаліє, що діють ся кривди від козаків і від полку Русиновського; до винуватих написані листи з напімненнями. — Варшава, 5 сїчня 1622 р.

Wielmozny, vrodzeni, vprzeymie y wiernie nąm mili. Winszowanie zdrowia dobrego y panowania fortunnego, ktore przy oddaniu poddanstwa winnego przes vrodzonego Zaleskiego posła swego vprzeymosci y wiernosci wasze oswiadczeliscie nąm, wdzięcznie przymuiemy. Zaluiemy przytym tych cięszkosci, ktore od woiska naszego zaporowskiego thamthe kraie, a osobliwie woiewodztwo kiiowskie ponosi. Zabiegalismy themu zawsze, aby iako wszystkie kraie panstw naszych od wszelki cięszkosci y krzywd wolne byly, a osobliwie od tych tez kozakow zaporowskich, ktore mimo wolą y wiadomosc nasze dzieią się, y aby iako naprędzy, odebrawszy dawno, co mu należało z skarbu, tham stond ustąpieło y od tych ciężarow woiewodctwo kiiowskie uwolniło. O co listy nasze do commissarzow, do woiska tego naznaczonych, y do woiska samego, także listy nasze zarazem y vniwersały dalizmy. Niemni y themu zabiegamy, aby ci ludzie, ktorzy przy Rusinowskim na przeszłą expedytią byli zaciągnieni, na ktorych się vprzeymosci y wiernosci wasze uskarzaią, kraiow tamecznych zdzierstwem swoim nie niszczeli. Posylamy przetho do nich vniwersały surowe, aby podług zwyczaiu zołnierskiego y assecuratiei, ktorą nam przy zaciągu swoim na się dosyc ostrą dali, odniosszy zapłatę skuteczną od skarbu naszego we Lwowie, z gromady się roziachali. Co nie wątpiemy, ze za surowym napomnieniem naszym bez omieszkania vczynią. Życzemy zatym vprzeymosciom y wiernosciom waszym etc. W Warszawie, V ianuarii roku MDCXXII.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 300v.—301. Заголовок: Do obywatelow woiewodztwa kiiowskiego respons.

157.

Жиґимонт III до гетмана Станїслава Конєцпольского — про ріжні військові справи; козаків треба вивести з волости і стримати від походів на море. — Варшава, 22 мая 1622 р.

Zygmunt III. Wielmozny, vprzeymie nam miły. Te, ktore nam vprzymosc wasza posełasz o gotowosci poganski wiadomosci, wdzięcznie od vprzym. was. przymuiemy y pilnie ządamy, zebys vprzym. was. w zasięganiu ich dalszym nic nie opusczał. Postempek Kopiiowskiego pełen zdrady, iako nas wielce obraza, tak rzecz potrzebna, aby swoie

odniosł karanie. Nastąmpic vprzym. was. przeto ze dwiema rotom roskazesz ku Barowi, a oddac mu roskazawszy mandath na seym, ktory do vprzym. w. posełamy, porwanego, miawszy o tey iego zdradzie pewne dowody y do grodu bespiecznego wniesienie pòdac kazesz. Widziemy bowiem sami, w iako wielgim bendą, iezeliby tak beło, niebespieczenstwie. A ktorzy na czatę od vprzeym. w. posłani, na te szpiegi, o ktorych vpr. w. wzmiankę czynisz y na inne, bo się ich zwykło w panstwach naszych wiele przewiiac, pilne vprzym. was. miec roskasz oko, opatrzysz y to vprzym. was., zeby nikt z obcych ludzi y tych, ktorzy mogą bydz podeirzani, za granice nie wychodzieł ani się po miastach y miasteczkach y wsiach bawieł. Czemu się prendko zabiezy, gdy bendą ci karani, ktorzy się tego nad zakas wazeli. Obozu położenie pod Chocimem z tych przyczyn, ktore nam vprzym. w. wypisuiesz, iest z uwazeniem naznaczone. Postąmpisz vprzym. was. w ty expeditiey dali tak, iako sie rzeczy podawac bendą, a potrzeba sama vkaze. Kozacka rozprawa na morze dla taki gotowosci, ktorą na nim maią Turcy, nie beła by pod ten czas z zadnym pozytkiem, iusz ich vpr. wasz., iakosmy y my do nich pisali, porozumiawszy się z ich starszym, tak obrocisz, a prendko, (zeby y włosci od nich vwolnione bely y tatarskim incursiom się zabiezało, ktorych oni pod Białogrodem łacno znieisc, a tych, ktorzyby z hordy nastempowali, na sobie wstrzymywac mogą), iako się bendzie naiwarowni y naypotrzebni vprzm. w. zdało. Swowolenstwo wolinskie zołnierzow karania potrzebuie. Dlia czego wziąwszy vpr. w. o imionach ich wiadomosc, lubo by się do woyska stawieli, lubo tesz nie, w obozie z nimi vprzym. wasz. postąmpisz, bo iusz w służbie beli y szkody niemałe poczynieli, iako y złosc ich godna y hetmanski władze nalezy. O Wengrach y Multanach masz vprzym. wasza na się declaratią, a lubo y z tymi ostroznie y skrycie postempowac trzeba, co vprzeymosc wasza czynisz, Wołoszy iednak, mianowicie hospodarowi, ktory dotąnd rzeczom telko swoim wygadzał, a zdrady iest pełen, obyczainie dufac trzeba. Vczynisz vprzeymosc wasza wedle tego, iako nam znac daiesz, co prudentiae et dexteritati vprz. was. poruczamy. Roty te, ktore pozad zostaią, vstawicznie vniwersałami naszymi, aby pospieszali, napominamy, ani na vpomnienia nasze dbaią, a ludziom czięnscy sąm. Maią w listach przypowiednich czas naznaczony na stawienie się do popisu, ktorzy omieszkaią, zostanie ze ich karanie przy władzy vprzeymosci waszey. Nie wadzi, gdy się zgromadzą, dac ktorych na przykład innym. Zołnierz cudzoziemski, aby nastempował, rosselamy y vniuersały y komorniki nasze, aby ich ku Lwowu pospiesznie prowadzieli, w krotkim czasie tuszemy, ze ich iakie grono w obozie stanie. Ostatek aby pospieszał, pilnie czynic bendziem.

staranie. Baczemy bowiem, iako bespieczenstwo rzeczypospolity na tym wielie a niemal wszystko nalezy. Pobudzi ich tym bardzy y to, gdy się ogłosi, ze y sam vprzeymosc wasza iuzesz poszedł do obozu. Życzemy zatym vprzeymosci waszey fortunnego przeciwko temu poganstwu przy dobrym zdrowiu powodzenia. Dat. Varsauiae die 22 may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 225v.—227; заголовок: Do W. M. Pana Hetmana.

158.

Жиґимонт III до київського біскупа; король дякує за звістки про козацькі справи і просить стримувати козаків від походу в море. — Варшава, май 1622 р.

Reuerende in Christo pater, sincere nobis dilecte. Wdzięcznie przymuiemy od vprzeymosci waszey, ze nam y szeroko y dostatecznie wypisuiesz, co się pod ten czas między kozakami dzieie. Życzemy, aby nic takowego przed się brali, co by do pokoiu gruntownie postanowienia iaką miało bydz przeszkodą. Żądamy przeto vprzeymosci waszey, zebys vprzeymosc wasza przes sposobne subiecta starszych woyska tego od wszelakich, ktoreby rzeczpospolitą zatrudnic mogły, zamysłow odwodzieł. Przybendzie tesz tym czasem od nas posłany vrodzony Bartłomiei Obałkowski, ktoregosmy z pieniędzmi wyprawieli, za ktorego przyiazdem rozumiemy, ze y przeciewzięcia swoich odstąpią y tym, ktorzyby na morze, lubo to z Dunu wychodzic chcieli, takowy swywoli, ktoraby zaczente tractaty pokoiu z cesarzem tureckim wzruszyc miała, nie dopuscza. Do czego vprzeymosc wasza y radą y powagą swoią dopomozesz. A co bendziesz miał na potym wiadomosci naszy vprzeymosc wasza potrzebnego, żądamy, zebys nam vprzeymosc wasza oznaimic nie zaniechywał; czym nam rzecz miełą vczynisz, ktoremu na ten czas od Pana Boga życzemy dobrego zdrowia. Dan Varsaviae die may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 273v.—274. — Що лист писаний до київського біскупа, видно з ч. 160.

159.

Жиґимонт III до київського біскупа; повідомляе про кінець комісії з козаками і просить помагати комісарам. — Варшава, май (?) 1622 р.

Reuerende in Christo pater, syncere nobis dilecte. Iaką odprawę commissia z woyskiem zaporowskim wzieła, wyrozumielismy y z listu

vprzeymosci waszey y z tych pissm, ktore nam posłali commissarze naszy; wdziecznie przymuiemy vprzeymosci waszey vsiłowanie, ktores, aby wedlie instructii naszy odprawiona beła, pilnie czynił. Potężna widziemy czerny factia przemogła, ze się ani woli naszy, ani intentii rzeczypospolity y dawnym s kozakami postanowieniom nie wygodzieło. Vpartych ludzi, a wieksze niebezpieczenstwa, ktorych się commissarze naszy obawiali, takowe rzeczy wycisneli, aby przeto dalszym niebezpieczenstwom się zabiezec mogło, piszemy do wielmoznego podskarbiego, zeby z odesłaniem na czas naznaczony pieniędzy nie omieskiwał, o czym commissarzom szerzy daiemy znac. Zaciągnąc woyska tego nigdzie nie mozemy, bo y Moskwa zamysłow swoich odstampieła, zaczym pod przymierzem nie iest rzecz bespieczna w nieprzyiasn przy takich trudnosciach domowych zachodzic y w panstwa tureckie wchodzic, nic by nie beło innego, telko pokoiu zaczentego nie chcec konczyc, a posła, ktory do porty wyiezdza, wdac w niebezpieczenstwo wielgie; w gromadzie zas woysko to miec rzeczypospolity nie iest securum zwłascza, gdyby na włosc wynisc mieli. Dlategosz iako sobie w czym commissarze maią postąmpic, do nich piszemy, ktorym vpr. w. dopomozesz, aby mogli wypis ten wymoc, a innych wszystkich po oddaniu pieniądzy do domow y obescia rozpuscic, iako to po przeszłych expeditiach woysko to czynieło. Na ostatek, gdzieby y w tym vpornie staneli, a w włosc wynisc chcieli, abo się tamtą gromadą obrocic, skandby in periculum rzeczpospolita przysc mogła, tedy ich tak zatrzymasz, iako teras trwali, asz do ziachania innych kommissarzow, ludzi znacznych y wielgich, ktorych do tego, aby finaliter z nimi co gruntownego postanowieli[1]). Do czego vprzeymosc wasza prace y starania swoiego przyłozysz, czym nam chenc swoię y zyczliwosc oswiadczysz. Zyczemy zatym etc. Varsauie, datum 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 297—297v. Лист змістом подібний до листів датованих з мая 1622 (пор. ч. 160); що він писаний до київського біскупа пор. ч. 160.

160.

Жиґимонт III до козацької комісії; приказуе не допускати до зірвання мира з Туреччиною і іменуе комісарем київського біскупа. — Варшава, май 1622 р.

Vrodzeni, szlachetni, wiernie nam mili. Mielizmy w tych dniach pisanie Wielebnego X. Biskupa kiiowskiego, ktory się nas w pewnych

[1]) Тут очевидно пропущене слово: posyłamy.

punctach commissii z woyskiem zaporowskim odprawie należących dokładał, co wiernosci wasze z responsu naszego onemu danego zrozumiecie, stossuiąc się we wszystkim y do dawnego z woyskiem tym postanowienia y instructii naszy teraznieiszy. Tatrudniło się nieco, iako baczemy, smiercią Saidacznego, trzymamy iednak de prundentia et dexteritate wiernosci waszy, ze wszystko umiarkuiecie y vłacnice wedlie intentii naszy y rzeczypospolity, to na naiwiększym baczeniu maiąc, aby do pokoiu gruntownego z poganstwem postanowienia wszystkie, consilia wiernosci waszy y tractaty z tym woyskiem bely dirigowane. Potym rzeczy inne od nas sobie zlecone prudenter stanowic bendziecie, o czym listy y informacie nasze dostateczne macie. A ze nam dano znac, iakoby przes niespossobne zdrowie na tę commissią stawic się nie mogł vrodzony casztellan kiiowski, dla tym większy powagi skonczenia ty commissii vzywany Wielebnego X. biskupa kiiowskiego, aby propter bonum patriae et publicam salutem wziął na się tę prowincią, iezeli łacnieiszy y rzetelnieyszy odprawie ty commissii bendzie sam rozumiał expedire, iezeliby mu się tesz dla iakich respectow nie zdało, tedy iednak o wszystkim wiernosci wasze z nim iako z senatorem wszystkie consilia w tych tractatach communicuicie y pomocy a powagi iego zazywaicie. Zyczemy zatym wiernosciam waszym od Pana Boga zdrowia dobrego. Dan Varsauie may 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. 2 к. 276v.—276. — Заголовок: Do commissarzow kozackich.

(161.)

Безіменний лист до короля; про турецькі справи. Козаки ходили в море 5 човнами — Б. м., 8 червня 1622 р.

Dnia wczoraiszego widziałem list u Imci Pana Podczaszego koronnego pisany od Pana Suliszowskiego z Konstantinopola, y dosyc swiezy, ktory zarazem W. K. Imci memu miłosciwemu odesłał, a to choc nie rychło dosyc wiadomosc, iednak przyszła o posle do porty; widzę iednak z tego listu, ze nie potrzebaby nam ieszcze się wóyny tureckiey obawiac, byle się wszystko wczesnie y prędko, iako negotium tak grave potrzebuie, działo, bo y woiewody siedmiogrodzkiego przestrogi, ktore W. K. Imci tenze Imci Pan Podczaszy posłał, nie trwożą mnie naymniey, ani trwozyły, gdyz y człowiek to iest perfidus y znac z listu Pana Suliszowskiego, iz s tey niewiadomosci tak długiey o posle Turcy despreta pace poczęli się byli zaraz do woyny skłaniac. Więc y pan Weselin, ktory był u mnie niedawno iadąc do Węgier powiedział mi, ze Betlem Gabor bardzo by rad rediret in gratiam z W. K.

Mci, y szuka podobno drogi, aby go tez od W. K. Mci, lub tez od kogo in nomine W. K. Mci tentarent, zeby pomocny był w traktatach posłom W. K. Mci w Konstantinopolu. Na tym rzecz teraz naybardziey nalezy, poniewaz pięc czołnow kozakow teraz chodziło na morze y wzięli okręt ieden turecki, o czym brat moi iakom dzisiay pisał, dał iuz znac W. K. Mci y ia iuz wiadomosc tę miałem powtorzoną dzisiay, ze tak iest, bo się ci kozacy nazad wrocili i są we włosci. Abys W. K. Mci zarazem komornika lub sekretarza odprawic rozkazac raczył do kozakow, surowie rozkazuiąc, zeby tych łotrow wydali y zeby ich do Lwowa przywiezli, a tu iezliby tego potrzeba była, zeby Turcy skarzyli się, skazac ich przed czauszem, co ad firmam pactorum summopere będzie nalezało y bywały takze przykłady, tak za nieboszczyka krola Stefana, iako y za W. K. Mci, o co ia unizenie W. K. Mci Pana mego miłosciwego proszę, abys gorąco to zaraz odprawic rozkazac raczył, gdyz dwoiaka sollicitudo me summopere premit y prawie mi odpoczynku nie daie, y to zebysmy znowu przez nieostroznosc w woynę turecką nie wpadli i bezpieczenstwo drogi brata mego, ktoryby ieno wiadomosc od Weseliniego przyszła, zaraz co bądz, to bądz, wziąwszy Pana Boga na pomoc poiedzie, a dałby to Pan Bog. gdyby go było zimie ieszcze odprawiono. Iednak rozumiem to y o miłosci W. K. Mci przeciwko sobie samemu y rzeczypospolitey, ze to, cokolwiek tylko pisze się, widząc, to byc własnie in rem huius negotii, będzie chciał sollicite, (na czym wszystka rzecz nalezy), odprawowac y z miłosciwey łaski swey, zechcesz tego tez zyczyc, bratu memu, iako temu, ktory w sprawie W. K. Mci y rzeczypospolitey, y wszystkiemu prawie chrzescianstwu należący iedzie, aby iako naylepiey munitus bezpieczenstwem, w tak trudney teraz y niebezpieczney legacyi iechał. Tatarowie dotychczas iuz podobno wpadli w Pokucie, lub w ktorą stronę panstw koronnych. Kantymir murza to wszystko czyni, ktorego Ukraincy pana starosty bracławskiego y inszych rozdraznili, wpadłszy pod Biłogrod, y siła mu koni odgromiwszy; przyczynił się do tego y Tomsza, za wpadnieniem do wołoskiey ziemi, y złupieniem monastera iednego przez podstarosciego Paroszowskiego, y ludzie tak pana starosty kamienieckiego, iako y pana starosty bracławskiego. Dla Boga, rozkaz W. K. Mci surowo panu instigatorowi koronnemu, zeby pozwano do owey konstytucyi na trybunał, zeby wzdy aby ieden iret in exemplum zniewagi, y Pana, y W. K. Mci, bo zgoła bardzo sobe miękko poczynaią, ze im tez miekko rozkazuią, w czym iest wielka zniewaga W. K. Mci samego, cieszko bardzo y patrzyc na to, y słuchac od ludzi wielkie z tey miary narzekanie,

a ieszczeby cięższe y nieznosnieysze było, Boze uchoway, znowu w woynę turecką wnisc. Oddaię przytym etc.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 485—7.

162.

Жиґимонт III до козаків; завзиває до послуху комісії і приказує стримати ся від війни з Татарами і Турками. — Варшава, червень 1622 р.

Zygmunt III. starszemu, pułkownikom, setnikom, attamanom, sawułom y wszystkim mołoicom woyska naszego zaporowskiego łaskę naszę krolewską. Dla vcontentowania woyska naszego zaporowskiego y przywiedzenia wedle dawnych namow i postanowienia przez hetmany y commissarze nasze rzeczy do gruntownego vspokoienia zeslani y na ten czas beli od nas commissarze, ktorzy przy oddaniu pieniędzy woysku temu naznaczonych, stossuiąc się do intentii naszy y rzeczypospolitey, woysku to podali, co do vspokoienia statecznego z poganstwem nalezy. Iakosz nic na commissarzach naszych staraniu wedle pissm nam posłanych nie schodziełо, w czym y woysko zaporowskie posłuszenstwo wiernego poddanstwa pokazało. Dalismy przeto pismo nasze do wielmoznego podskarbiego coronnego, aby na czas oznaczony s pieniędzmi wedlie postanowienia z wielmoznym canclerzem niegdy y hetmanem coronnym Stanislawem Zołkiewskim woysku nie omieszkiwal podwyszenie zoldu, ze iest deliberatia seymowa, do seymu dokładamy, chcąc to stanom coronnym przełozyc, aby woysku szczodrobliwosc większą pokazali. Napominamy przeto woysko wszystko, aby y ono przy dawnych y swiezych obowiąskach przysięgą stwierdzonych nienaruszenie zostawało, nie daiąc ani morzem ani ziemią przyczyny poganstwu zadny, za ktorąby albo pokoi stanąc nie mogł zaczenty, abo posel nasz, ktory na stwierdzenie iego do porty iedzie miał w iakie przysc niebespieczęnstwo: czego woysko, przestępniki srodze karząc, przestrzegac powinno. A ze po przeszłe expedicie woienne, z ktorych się woysko wracało, zadnych zywnosci ani tez się nie domagało, a te odniowszy z zasług swoich zapłatę vmowioną, do domow y obescia swego się roziezdzali, tegosz y teraz dawnego trybu się trzymac ma, a nic nowego nie wnosic, coby beło albo z naruszeniem pokoiu z samsiady albo z obciązeniem obywatelow coronnych. Dlategosz y onemu samemu na tym nalezy, zeby przychylaiac się do seymowego postanowienia, zastawieli pewną liczbę woyska, iako commissarze do nas podaią, na Vkrainie, a innych do domow y obescia swoich, ktore w panstwach coronnych maią, rospuscieli, czym y rzecz przystoiną vczynią y nam przy wiernym poddanstwie posłuszenstwo prawdziwe oswiadczą.

Co iako y inne nasze zlecenia przy oddaniu pieniędzy commissarzow naszych woysko szerzy wyrozumie. Offiaruiemy przy tym woysku wszystkiemu łaskę naszę panską. Dan Varsaviae die iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 291; заголовок: Do kozakow zaporowskich.

163.

Жиґимонт III до камінецького старости; приказуе покарати своевольних підданих, що зруйнували манастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р.

Dwoie pism mielismy od wiernosci twoiey, w ktorym o wtargnieniu Tatar y zwoiowaniu kraiow tamecznych przes nie daiesz nam znac wiernosc twoia. Zaluiemy tego, ze obywatele vbespieczeni od złosliwego hospodara tak wielgie szkody poniesli. Do czego y excursie kozackie, iako skądinąd mamy wiadomosc y swawolenstwa vkrainnych ludzi dali przyczynę, bo oni na morze wypadszy, szkody niemałe poczynieli, ci zas a snadz, ze y poddani wiernosci twoiey z nimi do Wołoch wtargnąwszy, monaster ieden wyłupieli y szkody niemałe Wołoszy poczynieli. Napominamy przeto wiernosci twoiey, abys pełną inquisitią między poddanymi swoimi vczynił, a authores surowie pokarał, tego iako ukrainny starosta przestrzegaiąc, zeby ludzie swawolni do vgruntowania statecznego pokoiu wpadaniem swoim nieprzeszkadzali. My czynic będziem staranie, ile teraznieisze czasy dopuszczą, zeby się dalszym incursiom tatarskim zabiezec mogło.

Zamek kamieniecki y miasto rozumiemy, ze we wszystko, co ieno do obrony nagły moze bydz potrzebnego, iest opatrzony. O puskarze naliezało wiernosci twoiey vczynic pilne staranie, na ktorych ze nie bendzie schodzieło wiernosci twoiey, opatrzysz. Oddany nam iest y więzien Tatarzyn od wiernosci twoiey. O zamysłach pogan zasiągsy pewny wiadomosci, nie omieszkasz nam wiernosc twoia oznaimic. Zyczemy zatym etc. Varsaviae die iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 278v.—279.

164.

Жиґимонт III до браславського старости; приказуе покарати підданих, що знищили манастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły. Mamy tę wiadomosc, ze poddani wiernosci twoiey tak z dziedzicznych maiętnosci, iako y dobr naszych, przysposobiwszy sobie gromadę innych ludzi swowolnych, w przeszłych

dniach do Wołoch wpadli, monaster złupieli y szkody niemałe poczynieli. Za ktorym swowolenstwem a to nierownie większą szkodę, czego załuiemy, od Tatar państwa nasze poniosły. Obchodzi nas ten postempek niepomału, bo całosc y bespieczenstwo wszystki rzeczypospolity zachodzi. Dla tegosz rozkazuiemy wiernosci twoiey, abys między poddanymi swoimi pilną inquisitią vczynił, y winnych zebys surowie na przykład innym skarał, a na potym taki swowoli zabronił. Znaczy, gdzie wiernosc twoia conniuebis, wiedz o tym, iako o pierwsze rzeczy tak y o powtorzone, iezeliby sie iakie wtargnienie do Woloch stało, kazemy instigatorowi naszemu wedlie prawa przeciwko wiernosci twoiey postąmpic. Zyczemy etc. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 279—279v. — Дату на червень (1622 р.) кладемо з порівнання з листом ч. 163.

165.

Жиґимонт III до неназваної особи. Козацький похід на море може довести до війни з Туреччиною, треба покарати своєвольних козаків; до старостів камінецького і браславського написані листи в справі своєволі їх підданих. – Варшава, червень 1622 р.

Iasnie wielmozny, vprzeymie nam miły. Doszedł nas przess ręce vrodzonego podczaszego naszego coronnego list stadelnego Suliszewskiego z Costantynopola pisany, z ktorego iawnie bacząc, ze rzeczypospolitey wiele na tym nalezy, aby iako naiprędzy poseł nasz wielgi w tę drogę do porty wyiachał, co zyczemy, aby bez odwłoki wszelaki beło. Wtargnienie kozakow zaporoskich na morze y tureckiego iednego okrętu zabranie, iako mogło bydz przyczyną wznowienia woiny, tak tesz nas bardzo obchodziełło, o czym wiadomosc wziąwszy, zarazemesmy z listami naszymi do commissarzow naszych natenczas v kozakow bendących posłali, roskazuiąc, aby się v starszyny wydania tych, co na morze chodzieli, swawolnych kozakow koniecznie vpomnieli. O incursii tatarski, ktora się w tych czasiech do panstw naszych stała, iuzesmy mieli wiadomosci, przyczyny my iednak wtargnięcia, ktorąsmy z pisania uprzym. w. wyrozumieli, nie wiedzieli. Vrodzonych kamienieckiego y bracławskiego starostow przes pisanie nasze surowie napominamy, aby swoich poddanych vkrainnych od takowego wtargnięcia, swywoli pochamowali y powsciągneli, aby tym z przyczyny ich do rozerwania zastanowionego pokoiu y do tak załosnych incursiey nie przychodziełło. Instigatorowi zas naszemu tych, ktorzy się winnymi znaidą, zpozywac na trybunał do constituciey roskazalismy. Wdzieczne przy tym prze-

strogi, ktore nam vpr. w. wypisuiesz, przymuiąc, vpr. w. od Pana Boga zyczemy zdrowia. Varsauiae a. D. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 297v.—298. Дату на червень кладемо в порівнанні з листами (ч. 163, 164) до згаданих в листі старостів.

166.

Жиґимонт III до неназваної особи; повідомляє про іменованне нової комісії в козацькій справі. — Варшава, червень 1622 р.

Wielmozny, uprzeymie nam miły. Nie moze bydz taino vprzeymosci waszey, iako commissarze naszy z woiskiem zaporowskim na przeszły commissii staneli. Dla tegosz nie szerząc się z pisaniem naszym do uprzeymosci waszey, ze się uprzeymosc wasza, (zwazywszy, co za zawzieniem woyska tego bezpieczenstwa rzeczypospolity nalezy y iakiemu znisczeniu wszystka Vkraina podlegac by musiała, wienc do iakiego swawolenstwa za tym wrota by się otworzeły), s tego nam się nie wymawiał ani z commissarzami naszymi, gdy vprzeymosci waszey oznaimiemy, dla gruntownego z tym woyskiem, co by beło e re et commodo reipublice ziachac się nie zbraniał. Do ktory prace przydamy uprzeymosci waszey ludzie wielgie y zacne, aby tym powazni y rzetelni a skutecznie ta sprawa mogła bydz odprawiona. Pewnizmy, ze vprzeymosc wasza bacząc na iaki hak zapendy tych swawolnikow mogłyby rzeczpospolitą przyniesc, chętnie pilnemu zadaniu naszemu godzic zechcesz, czem y nam zyczliwosc swoią y oyczyznie miłosc oswiadczysz, za co od nas wdzięcznosc wszelaką y łaskę panską odniesiesz. Zyczemy zatym vprzeymosci waszey etc. Varsauie a. 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 288v.—289; заголовок: Do commisarzow nowych strony commissii kozakow zaporowskich. — Лист поміщений між письмами із червня 1622 р.

167.

Жиґимонт III до коронного підчашого. Комісія з козаками дійшла до некорисних для правительства висліґів; король іменує нову комісію. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzony, wiernie nam miły. Doszła, tak rozumiemy, wiadomosc wiernosc twoią, iako staneła commissia z woyskiem zaporowskim; przeniosła, co chciała czern gromadna, hetmana wedlie humoru swoiego obrała; czemu starszym, iako nam daią znac commissarze, zalezec zadną miarą nie mogło. Nie wygodzieło się zatym w niczym in-

tentii rzeczypospolity ani dawnym postanowieniom, ktore s kozakami przez hetmany nasze stanęły, włozywszy inne puncta instructii naszy do seymu, we dwu punktach resolutii naszy a prendki potrzebuią: pieniądze, aby bęły na dzien s. Illiego niepochybnie; temu aby się w niczym nie omieszkało, pisalismy goronco do wielmoznego podskarbiego coronnego. Drugi punct nie telko, ze iest trudny, ale y nie podobny, bo pokazowac tak wielgiemu ucisku, kiedy się ani wypisac, ani w ty liczbie, iako na seymie stanęło, zostawac w słuzbie rzeczypospolity nie chcieli; przemieszkanie y zywnosc[1]), nie bęłoby nic innego, telko im wszystkę Vkrainę w moc y in predam podac, zaciągac ich zas gdzie, nie masz okaziey. Zlecamy przeto commissarzom, aby przy oddaniu pieniędzy ten punct gorąnco tractowali y incommoda wszystkie, ktore stąnd vrostą pokazali, vpominaiąc przy tym, zeby się dawnego trybu y postanowienia trzymali, a nowych rzeczy do Corony, ktoreby ią zgubic mogły, nie wnosieli. W czym y wiernosc twoia, iakich bendziesz srzodkow rozumial, zazyiesz. Gdzieby to iednak nie poszło, zlecamy commissarzom, aby woysku temu opowiedzieli, ze dla doskonałego iego vspokoienia nowe commissarze do nich zesłac mamy, wolą ktorych, ze nie wychodząc na włosc, ani armaty na Niss wyprowadzaiąc, w domach y w obesciach swych (bez vciązenia obywatelow tamecznych) czekac bendą, iako do tych czasow czynieli, maią obwarowac, w czym, aby tym rzetelnie postampieli, dodas im wiernosc twoia rady swey, iako ten, ktoremusmy dozor bezpieczenstwa kraiow tamecznych zlecieli. A przydzie li do tego, ze cierpliwie, nie daiąc przyczyny do wzruszenia pokoiu, czekac zechcą nowy commissii, tedy pilnie ządamy, wiernosc twoia, zebys z innymi P. P. Commissarzami, ktorych ludzi wielgich y znacznych do ty prace vzyiemy, nie zbraniał się ty fatygi, dla całego rzeczypospolity pokoiu vgruntowania y postanowienia dobrego rządu między tym swowolenstwem podiąc, co my iako y inne odwazne zasługi y koszty wiernosci twoiey na miełosciwym baczeniu bendziem mieli. Zyczemy zatym etc. Varsauie 1622.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 289—289v; заголовок: Do pana podczaszego coronnego. Лист знаходить ся між письмами з червня 1622 р.

[1]) Пропущено одно слово, напр. dac.

168.

Жиґимонт III до коронного підскарбія; приказуе вислати козакам платню, назначену комісією. — Варшава, червень 1622 р.

Wielmozny, vprzeymie nam mieły. Zrozumiesz vprzymosc wasza z tych pissm, ktorych przepisy z cancellarii naszy posełamy vprzymosci waszey, w iakich terminach woysko zaporowskie z commissarzami naszymi stanełło. Na dwa puncty prędki naszy resolutii potrzebuią, ktora gdyby na czas y rzetelna y skuteczna nie przyszła, zapędy swoie (zgubą rzeczypospolity) konczyc bes zadnego zahamowania umysleli, co szerzy y dostateczni vprzymosc wasza z tych pissm wybaczysz y w siebie vwazysz, iakich trudnosci w tych kłopotach domowych przybywa. Nie iest nam taino, co za trudnosc vprz. w. masz w teraznieiszych wydatkach, ktorych się oraz na rzeczpospolitą gwałtem nagarnełło, ze iednak y ten iest nieposlednieiszy, z ktorego wiele niebezpieczenstwa vroscby mogło, ządamy pilnie vprzym. wasza, zebys o tym rzetelnie myslił, iakoby czterdziesci tyssiency złotych na dzien s. Illego do Kiiowa w niczym dnia nie vchybiaiąc, odesłane beły. Pozwoleli nadto commissarze dziesięc tyssiency złotych, do czego ich gwałtowna potrzeba, iako piszą, przycisnąc miała; piszemy do nich, ze bes woliei naszy takowy auctiy czynic nie mieli y ten postempek ganiemy. Aby się iednak tym wstrent namowie nie vczynieł y przyczyna nie dała, za ktorą by to kozactwo zamysły swoie wykonywac chcieli, rozumiemy expedire reipublice, co y uprzym. w. zwazysz pilnie vczynic staranie o te dziesięc tyssiency złotych. A ze iest czas scisły, tedy o posłanie 40 tyssiency vprzym. w. commissarzom oznaimisz y onych vpewnisz, ze z tymi pieniędzmi na dzien naznaczony się stawisz, a nie czyniąc o nich zadny wzmianki do commissarzow, vprzym. w. powierzysz dufałemu pissarzowi, ktory przy czterdziestu tyssiency poiedzie, dawszy mu taką informacią, aby o nich nikomu ani samym commissarzom y zadnym podobienstwem nie dawał znac, ze ie ma przy sobie. Ale zeby sie rzeczom przypatrował, a gdzieby obaczeł extremam necessitatem to wyciskac, zeby się z tym ozwał, ze ich in fidem skarbu dostanie y dopiero ie odda s tą iednak conditią, zeby kozakow wiency nie zostawało w służbie ordinalium nad trzy albo cztery tyssiąnce, a inni zeby się do domow y obescia swego roziachali, iako to po odprawie innych expedicii zawsze czynieli. Czym vprzymosc wasza rzeczypospolity wiele wygodzisz y temu, co by nas albo z poganstwem znowu powadzic[1]) albo Vkrainę vniwecz obrocic do ostatka mogło, zabiezysz. Zyczemy etc. 1622.

[1]) в рук.: prowadzic.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 289v.—290; заголовок: Do pana podskarbiego coronnego. Лист поміщений між письмами з червня 1622 р.

169.

З королівської інструкції на соймик; про козацьку своєволю. — Б. д. (червень 1622 р.).

...Zostaią vpominki tatarskie, zostaie zołd zwyczainy kozakom zaporowskim, s ktorymi się pod ten czas commissia odprawuie, a ci iako są czienscy obywatelom woiewodztw vkrainnych, zalosne od nich poselstwa do I. K. M. bely; nastompiela w instanciach taka nieprzyiacielska nawałnosc, ze iezeli prendkie ich poselstwo nie bendzie, ta prowincia ostatni zgubie podlegac musi, a Wielkie Xięstwo Litewskie iawnemu niebezpieczenstwu bendzie wystawione...

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 2 к. 290.

170.

Жигимонт III до козацької комісії; дякує за труди і висказує невдоволення, що зроблено за великі уступки козакам. — Варшава, червень 1622 р.

Vrodzeni, wiernie nam mili. Wdzięcznie przymuiemy tę pracę wiernosci waszey, ktorąscie nam y rzeczypospolity wedlie powinnosci y obowiąsku wiary powielekroc doswiadczony w teraznieiszy commissii z woyskiem zaporowskim oswiadczeli. Baczemy bowiem z pissm do nas posłanych, ze na pilnosci y staraniu wier. was., abyscie beli woli y intentii naszy wygodzieli, nie schodzieło, ze iednak vpor tak wielgi gromady, w ktorey czern przemogła, rzetelnemu skutkowi wstręt vczynił, łacno widziemy, na co była podobna przypasc wier. w. A ze wier. w. we dwu punctach prędki naszy informatii potrzebuiecie, one wiernosciom waszym posełamy. Co się tknie pieniędzy na czas namowiony z skarbu coronnego posłania, o tym piszemy do wielmoznego podskarbiego coronnego, aby przeczytawszy te pisma od wiernosci waszey nam posłane, staranie wszelakie czynił, iakoby w odesłaniu pieniędzy nic nie omieszkiwał; trudnosci teraznieisze bendą nieco przeszkodą, ale zabiegaiąc większym niebezpieczenstwom, ktoreby ztąd vrosły, nie znidzie nic na wielmoznym podskarbim, ze albo na sam czas albo mało co terminu, ile odległosc mieisca zniesie, pochybiwszy, one przyszłe, o czym y sam da znac wiernosciom waszym, w czym woisko wiernosci wasze mozecie vpewnic. Pozwolenie większy summy nad czterdziesci tyssiency nie było w mocy wiernosci waszych, zescie sie do tego wiernosci wasze, lubo sama necessitas wyciskała, absolute

mimo instructią naszę wazeli, zostaie to v nas w niemałym podziwieniu, bo ten rok z seymu pozwolony z pospolitego skarbu dorocznie dochodzic ma; nad consens ordinum podwyzac nie było facultatis wiernosciom waszym. Oddawaiąc przeto woysku te pieniądze, wywiedziecie to wier. w., ze auctia zadnym spossobem bez seymu bydz nie moze, y do tego wiesc ich bendziecie, aby na ten czas 40 tyssiency zlotych się contentowali, odlozywszy na seym blisko przyszły iei podwyszenie, ktorego my na ten czas zadnym sposobem vczynic nie mozemy. Pozwolenie zywnosci wszystkiemu woysku y rozłozenie tak wielgi gromady nie tylko, ze iest trudne, ale y niepodobne, gdysz by tameczne kraie dosyc iusz znisczone wniwecz były obrocone; do tego nouitas to taka, ktora za sobą szkodliwe sequellas zaciąga, gdyby było woysko do tego przystompieło, na co consens seymowy zaszedł y dawne ordinatie z kozakami stanęły, zeby ieich tylko trzy tyssiance albo mało co wiency w służbie ordinarii anni zostawało, łacznieisze by ty liczby rozłozenie woyska y wyzywienie bez vciązenia obywatelow było. Nigdy się woysko to, powracaiąc z innych expediciey woiennych, takowych rzeczy nie domagało, ale odniowszy zołd vmowiony, zawsze się bez vprzykrzenia obywetelow coronnych do domow y obescia swoiego roziezdzali. Dawny przeto tryb, słuszna, aby zachowali, a sami v siebie vwazeli, ze takowa gromada nie mogłaby bydz tylko z ostatnim zniesieniem tych włosci, gdzieby była obrocona. Do czego ieich wiernosci wasze wiesc bendziecie, aby zostawiwszy wyrazoną liczbę innych do obescia y domow swoich, ktore w panstwach i miastach naszych maią, obrocieli, w czym wiernosci wasze zadnego starania nie opuscicie. Gdziebyscie cosz wiernosci wasze pobaczeli, zeby się koniecznie vkazania tak wielkiemu woysku zywnosci domagali, tedy wiernosci wasze finaliter z niemi postanowiąm, aby, iako do tych czasow posłuszenstwo wszelakie nam oswiadczeli, tak się y daliei spokoinie w domach y obesciach swoich zachowali. A my dla vcontentowania woyska tego commissarze ludzie wielgie y znaczne, ktorzyby z nim finaliter y gruntownie rzeczy namowieli, zeslemy. Na co aby cierpliwie, (zadny poganstwu do wzruszenia pokoiu przyczyny nie dawaiąc), czekali, wiernosci wasze statecznie obwaruicie, gdysz idzie y o bespieczenstwo posła naszego, ktory w tych czasiech do porty wyiezdza y o zaciąg woienny z cesarzem tureckim, w czym wiernosci wasze tak, iako sama rzeczpospolity tranquillitas petrzebuie, postąmpicie. Zyczemy zatym etc. Varsauie d. iunii 1622.

Бібл. Ягайлонська ч. 2 к. 290—291; заголовок: Do commissarzow strony kozakow zaporowskich.

171.

Лист до шляхти на соймику в Прошевицях — про потребу стримати козаків від походів в море; 1622 р.

Kozacka swywola. Nie masz zadnego z W. Mciow, bo wszyscy na pospolitym ruszeniu swiezo byli, coby nie pomniał, iakie wzdychanie y strach, iaki gemitus zon, dziatek W. Mciow y prawie rzec się moze wszystkich domicilium był, gdy woyna turecka nastąpiła, prosząc, aby nas Pan Bog eo metu, ktorym tak wiele krolestw zginęło, wyzwolił. A to dał Pan Bog precibus iakichsi dobrych chrzescian, y podobno iz praesiderat przez nas interitum wszystkiego chrzescianstwa nayłacnieyszy, ze sam własnie sua opera, nie czyim inszym w tak krotkim czasie y tak ładnie zahamował ten strach, ktorego nikt wznowic, nikt repetere, nikt wrocic go nazad nie moze, iedno exkursye kozackie na morzu. Tu wszystkie conatus trzeba położyc, zeby ich zahamowac, a nie będzie mogło bydz, iedno iednych largitione, ktorzy zechcą bydz posłuszni, upornych zas siłą, bo choc się do tey doby trochę zatrzymali, nie dosyc na tym chcąc umowy z niemi, są pewney części stipendia pozwolone, ale iz z tym narodem, ktory praeda vivit, dla iey smaku, ktory w dobyczy czuie, słowa nie trzyma. Nawet teraz pospolstwo, co to oni czernią zowią, starszym swoim iest bardzo gravis, y trzymac się nie da. Trudno inaczey, iedno vi agere y tym hamowac. Na to trzebaby dac P. P. posłom potestatem, aby się z senatem zniesli y coby naybardziey expediret reipublicae, uczynili. Iechał moi brat do Turek, iako W. M. moi M. M. Panowie wiecie, ktory od czterech niedziel naymniey iest, iako w Konstantynopolu odprawiony. Odesłała się tego manifestacya do Ichmosc Panow Senatorow przednieiszych, posłali, z Iass iuz wyiechawszy, takze y listy wszystkich woiewodztw napisanych, z ktorych ieden W. Mciom moim M. M. Panom posyłam, tym upewniaiąc, ze na cnocie y staraniu iego nic nie zeydzie; a y to zdrowie odwazył z chęcią, y koszt tak wielki swoy własny, iakiego zaden poseł przed nim. Ale u pogan pretio pax emitur od wszystkich narodow, iesliby dla uniknięcia tych lichych upominkow baszom tureckim od P. P. kommisarzow rzeczypospolitey przy traktacyi chocimskiey naznaczonych nie mogł się porządny pokoy utrzymac, nie przy nim urna zostaie.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 1123—7.

172.

Із королівської інструкції на соймики; про виспід козацьких комісій: козаки зажадали підвищення платні о 10.000 зол. і обіцяли не ходити на море до часу повороту королівського посла з Туреччини. — Варшава, грудень 1622 р.

...Niemnieisza tesz cura i solicitudo I. K. M. Pana naszego miłosciwego iest o kozakach zaporowskich, ktorzy iako po przeszłe czasy po wlosciach leząc, obywatelom przyleglszym graues bywali i foris pokoi sąmszedzki excursiami morskiemi wzruszali, tak i teraz, gdy ich lidzba im daliy, tem większa przybywa, nie tilko się tego I. K. M. obawiac przychodzi, aby zwyczaynem pąnstw tureckich infestowaniem pokoiu, ktorego za tą wyprawą posla wielkiego do porty oczekiwa, nie wzruszali. Czemu I. K. M. iako czuły zdrowia y bespieczenstwa tey rzptey strosz y dozorca zabiegaiąc, po dwakroc commisarzow swych po wysciu z Włoch do nich zsyłac raczył, ktorzyby ich in officio continerent i pewną z nimi e re et securitate reipublicae transactią uczynieli, część ich i lidzbę taką, ktoraby ani oneri ani terrori Koronie bydz mogła, wypisawszy, drugich na rzptey posługę zaciągneli, czołny odebrali i to, co do zachowania morskich incursiy y domowych na włosci krzywd y przykrosci nalezec mogło, z niemi zawarli y postanowieli. Pierwszy commissarze re prawie infecta odiechali. Drudzi aegre to na nich za podwyszeniem dziesiątku tisięci zoldu dorocznego od I. K. M. y rzptey pozwolonego wymogli, ze się od zawziętosci swey na Zaporoze z woyskiem y armaty cofnęli y na morze nie chodzic, pokiby się poseł od porty nie wrocił, obiecali i ktorą z niemi transactią iako gruntownie securitati reipublicae y stabilitati pokoiu z cesarzem tureckiem prospectum est, łacno kazdy u siebie uwazyc moze. Gdysz nie tilko woyska zmieyszyc według zdania I. K. Mci y submisziey swoiey z slawney pamięci z panem Zolkiewskim y hetmanem koronnym uczynicby nie chcieli, ale owszem dali się s tym sliszec, ze woyska do sta tysięcy przybierac y iezliby się im na przyszłą wiosną i lato sluzba nie ukazała, na morze pewnie isc, skąd rozerwanie pokoiu i przymierza z cesarzem tureckiem y woina pewna uroscby musiala. Przeto y ten punct, iako całosc y zdrowie rzptey wielce zachodzący, na pilnym baczeniu w swych deliberaciach W. Mciom miec potrzeba.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 100 стор. 365—81; ibidem с. 365—81; Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 113 стор. 1007—15.

173.

Жиґимонт III до Льва Сапіги; про скликанне сойму. Козацькоі комісіі не було, бо комісарі не зіхали ся; козаки ходять на Татар і Турків. — Варшава, 18 падолиста 1623 р.

Zygmunt III z bozey łaski krol polski... etc.

Wielmozny, vprzeimie nam miły. Wiadoma iest vprz. waszey constitutya seymu blisko przeszłego, ktora nam seym trzyniedzielny sine solennitatibus złozyc ordines Regni et Magni Ducatus Lituaniae pozwalaią, gdyby abo woyna inflantska przez commisarzow z tego seymu naznaczonych tractatami zastanowiona nie była, abo iakie gwałtowne niebespieczenstwo od cesarza tureckiego na rzptą następowało. Nie iest y to tayno vprz. w., ze kommisarze z Inflant infectis rebus odiachali y iako ten nieprzyiaciel, occupowawszy większą część Inflant y aequas pacis conditiones superbe odrzuciwszy, ostatek tey tam prowincyi osiesc chce y do Litwy y do Prus wielkie apparaty woienne gotowe; tudziesz y to, ze iako swiezo Tatarowie nieoszacowaną szkodę w ludziach y maiętnosciach, pomykaiąc się coraz w interiora regni poczynili, tak tez za wesciem kozakow, (z ktorymi commisya z seymu naznaczona dla nieziachania się kommisarzow nie doszła), morzem y lądem państwa tureckie y tatarskie infestowali; obawiac się zatym większey nawalnosci nieprzyiacielskiey, (a strzez Boze, iawney od cesarza tureckiego woyny). Potrzeba dla tych tedy y innych waznych przyczyn, przychylaiąc się do uchwały seymowey, affectatii niektorych woiewodztw y zdania panow senatorow poblizszych y przy boku naszym residuiących przyszło nam seym trzyniedzielny złozyc w Warszawie na dzien szosty miesiąca februarii, a seymik powiatowy, seym uprzedzaiący, obywatelom woiewodztwa y powiatu wilenskiego na dzien dziewiąty miesięca ianuarii blisko przyszłych. Co do wiadomosci vprz. waszey donosząc, ządamy, abys vprz. w. tak na seymik iako y seym ziachał y obywatelom tamecznym, (to praesens reipublicae status y tak gwałtowne niebespieczenstwo wymaga), declarował, ktore w instructii naszey w Wilnie na seymiku szerzey będą przełozone; vczynisz to vprz w. y z powinnosci swey sanatorskiey y miłosci ku oyczyznie. Ktoremu zyczymy dobrego od Pana Boga zdrowia. Pisan w Warszawie, roku panskiego tysiąc szescset dwudziestego trzeciego miesiąca nouembra dnia osmnastego, panowania krolestw naszych[1]) XXXVI, a szwedzkiego XXX roku.

Sigismundus rex.

[1]) Тут пропущено: polskiego.

Iasnie Wielmoznemu Leonowi Sapiezie, woiewodzie wilenskiemu, oeconomowi naszemu brzesckiemu, mohiłowskiemu, vprzeymie nam miłemu.

Бібл. Академії Наук в Кракові рук. ч. 363 карта 52—3.

174.

Реляція з посольства Криштофа Кравзовского в Криміі діярій кримських справ — червень-липень 1623 р.

Controversia slachetnego Krisztopha Krauzowskiego, komornika Krola Iego Mosci, posłanca do hordy w Bachciaysaraiu, stolecznym miescie Krymie (sic), na dywanie z Dziambeg Gierey chanem, znowu 15 iunii ponowa tey altercatiey z Mechmet Gierey hanem nowym wolny hordy czarem krymskym, czerkieskim, nahaiskim etc., ktory nastąpieł na panstwo 19 may galerami z chorągwią cesarza tureckiego, sułtan Mustaphy. Interregnum w Krymie dzien ieden.

Chan pytał: Czemu nam daniey zwykłey nie daiecie iako przodkowie waszy, zatrzymaliscie ią lat czternascie.

Krauzowski: Iako naiasnieyszi przodkowie Krola I. M. Pana mego daniey zadney nie zwykli przodkom waszey wielmoznosci dawac, tak tesz y Krol Iego Mosc, da Bog, dawac nie bedzie. Iednak, co sie tknie tych podarkow, ktore niekiedy dawali, to sie z zadney powinnosci, ale z sczodrobliwey łaski swey dla przyiazni dobrey sąsieckiey y miłosci przyiacielskiey dawali, y wzaiem sobie nadali, iako przodkowie W. M. głowami swemi zastawiali się o krzywdę Krola Iego Mosci pana mego za oznaymieniem y niemylnie przyiazn swą oswiadczali przeciwko postronnym nieprzyiaciołom, a mianowicie przeciwko kniaziowi wielkiemu moskiewskiemu, przy Krolu Jego Mosci stoiąc y kazdego z osobna nieprzyiaciela woiniąc, owo zgoła dosc pactom poprzysiężonym czyniąc, mir pokoy z soba gruntownie zachowuiąc, naiezdow zadnych w panstwach Krola Jego Mosci nie czyniąc, więnc y dla zatrzymania poprzysiężonego przymierza, miedzy naiasnieyszym cesarzem tureckim a naiasnieiszym Krolem Jego Moscią, ktora przysięga rwac by sie tym samym musiała y terazby się rwała, kiedyby co nieprzyiacielskiego od ludzi Waszey Chanskiey Mosci panstwa Jego Krolewskiey Mosci potkac miało. Wienc y dla tych vpominkow y podarkow, ktore iakom powiedział nie z zadney powinnosci, ale z sczodrobliwey łaski K. J. M. obiecuie przez mię co rok dawac roskaz poddanym swym skromnie sie zachowac y przyiazni dotrzymac etc.

Han: Bog chce, abyscie wy nam dan koniecznie dawali, bo to powinnosc nasza z gaurow się miec dobrze, iesc y pic y odziewac się

y więzniami waszymi zywnosci dostawac, ktorych iako siela w Krymie widzisz.

Krauzowski: To ia widze, sua sorte contentowac się nie chcecie, ale bardzi wam smakuie łupiestwo, łakomstwo nienasycone, czo wilkowi nalezy. Dobry bissurmanin tego się strzeze, krzywdy cudzego nie pragnie, aby swego nie pozbył. Nie dała sie ta chciwosc, przotkowi Waszey Chanskiey Mosci złotey czara hordy, Astrachaniey, złotey Babay ordy, Kazaniey, Czeremisze y Ciewasze, Baydak y Syberi pozbyli y Krym iak na łyczku wisi. Y to nie piękna sława v postronnych ludzi w roznych kraiach. Moskwa tak gruby narod, zmiennicy pana mego, muzykowie, bo tam, iak sami wiecie, algantow niemasz, tak sławno zacnych ord więzniami robią, aruią gorzy nisz tu bawoły, wielbłądy, iako nie wstyd y nie zal wam, czego się Boze pozal.

W tym nachylił się chan do Smail agi, primasa swego radnego, głową kiwaiąc, szeptaiąc y ieden do drugiego mowiąc: Mikulsus (idem) słusznie mowi.

Han: Moskwa sie nam okupuie, co rok dan dobrą daie.

Krauzowski: Słusznie daią, bo z ord waszych odkupuiąc niesczęsne więznie Tatary, bracią waszą, dla ktorych przeklęstw y vpadek nad wami wisi według pisma waszego Machometowego, dla tego samego mogąc bracią swoią eliberowac, a nie dbacie, czy nie mozecie, tak lekkim ludziom vrągac się y w iarzmie zaprzągac dopusczacie, pytac by Tatarow litewskich, a to za mną stoią, iakie poszanowanie od na maią. Krol Iego Mosc nie iako za poddane, ale iako za sługi ma ie, wolnosciami darował. W dobrey pamięci podobno Wasza Chanska Mosc Sułamet Kierey chana y przodka iego Ankirey chana wienc y teraz niedawno Szechen Kirey, brata Waszey Chanskiey Mosci, pytacby o to, kłorzy manzul zamandra to iest czasu degradowania vszli byli do ziemi pana mego dla ochrony zdrowia swego, poszanowanie wielkie mieli, od narodu naszego wolny przyiazd y wyiazd mieli y ratunek na nieprzyiaciela, gdyby byli potrzebowali. Słusznie tedy, abys W. M. w tak ludzkim narodzie przyiazni korzystał; Boze się pozal, trybem przodkow swych nie idziecie, ktorzy wdziencznie koronną przyiazn przyimowali. Prawda, ze z Moskwą słusznie iustum bellum macie, ale z Koroną nullo iure bez przyczyny danią panstwa Iego Krolewskiey Moski naiezdzacie, łotrowskim obyczaiem złym słowa nie trzymacie. Iako y teraz mie tu Krol Iego Mosc posłac raczył według vmowey y postanowienia z cesarzem tureczkim, a z Waszą Chanską Moscią iako na gotowe rzeczy tosz przymierze zawrzec y według zwyczaiu dawnego

to wszystko na pismie Iego Krolewskiey Mosci; mnie dla tego zatrzymuiecie, odprawic nie chcecie. Incursye pod tym praetextem zawierania przymierza, co iusz w panstwach Iego Krolewskiey Mosci czynicie. Zaprawdę się nie godzi, ta zdrada, oszukanie będzie miała nagrodę czasu swego. Widzę, ze tu sczerosc prawa niema nieysca, iedno fałsz a zdrada y widzą, ze przydzie Krolowi Iego Mosci z tym się opowiedziec. Ma Krol Iego Mosc siela sposobow znacznie tych vrazow y krzywd swych się zemscic, a sam Bog nie będzie tego cierpiał, bo iest sprawiedliwy y miłosciwy. Te łzy krwawe vbogich więzniow was pobiią, ktorych nie zolnierskim obyczaiem, ale łotrowskim nabywacie.

Han: Pan Bog wie, ze niewiadomoscią moią: ia na chanstwo, a oni w Ruś. Sam ze ty, iako wiadomy, będziesz to umiał powiedziec panu swemu, ze nie moia wina y pod niebytnosc moią. Kantymirowa to fabrica, ale karac będę tych swawolnikow.

Krauzowski: Wielmozny Chanie, nie tylko karac, ale y więznie wracac, znak przyiazni swey Krolowi Iego Mosci panu memu vkazac, a to dla dobrey wiary na potem.

Han: Niemieszkanie zaraz posyłam Kantymira iako mansula i wszystkie Tatary z pol białogrodzkich znosic wedle rozkazania naiasnieyszego cesarza tureckiego, ktory korzysta w przyiazni pana twego, a mnie rozkazuie, abym tego rozerwania przymierza przestrzegał, ktore dostatecznie, doskonale stanełło przez sławnie zacznego Wielmoznego Xięcia waszego Krysztopha Zbaraskiego. Ia vpewniam, ze się Krol Iegomosc na przyiazni moiey nie omeli, starac się będę. Znowu powiadasz, ze niesłusznie, złym iakimsi obyczaiem, w ziemię Krola Iego Mosci pana twego wpadamy y plon zabieramy; a to gałdze Kantymirowi Bog w ziemi pana twego błogosławił, ze zawsze korzyscią odiezdzali.

Krauzowski: Dotąd we dzbanie wodę noszą, asz się vrwie; kiedy ia dzis komu w gębę dam, spodziewam się, ze mi iutro odda.

Han: Sołay ałay; tak to bywa. Iakoscie się wiele razy z ognistym woyskiem porywali, nigdyscie nie wskorali, hetmana waszego Zołkiewskiego y z pany Alpanty (sic) y z taborem zabrali.

Krauzowski: Nie nowina hetmanom woiennym na woynach ginąc. In simili dałem cesarza tureckiego, Gwizeldziego baszę, Serdera hetmana w Kazulbasiech pod Dymirkapi zamkiem ledwie w małym poczcie vszedł, hetmana iego Murzabet agę poimano, do tych czas w więzieniu trapiono, a ktoby się przykładow wyliczyc mogł; kto mieczem woiuie, od miecza ginie.

Han: Aferius łamosa iak bilerbok powdok. (Pochwalał, mowiąc: sieła swiadom).

Krauzowski: Ha, sic fata chcą. Więnc y oszukanie Gratianowe y to by było mogło nieprzyiacielowi zdołac, bo to nie nowina narodowi naszemu małym woyskiem wielkie woyska gromic, ale raczy niezgoda woyskowa to prawieła, o czym Wasza Chanska Mosc dobrze wiesz, a snac to Bog sprawic raczył na przestrogę Krolowi Iego Mosci panu memu, ktory iest przyczyną szczęścia waszego, ze srogi edict wydał na kozaki, aby w ziemię krymską nie wpadali, szkod nie czynili. Więnc iako pan baczny, miłosciwy, pokoy swięty miłuiący, ktory pomniąc na przyiazn starozytną przodkow Waszey Chanskiey Mosci, na przysięgę Dewlet Gierey chana y vmowę Kary Gierey chana, stryia Waszey Chanskiey Mosci pod Kotasą, ktory zwykł kazdemu dotrzymywac przyiazni. Kiedyby tilko rozkazał vkrainnym kozakom, a pozwolił Ich Mosciom panom, woiewodom, kniaziom, panom pogranicznym, a musze prawdę powiedziec, ze się zprzysięgli y Krolowi Iego Mosci opowiedzieli kotary y kosze wasze nawiedzic, iezli te incursye więcy w ziemi Krola Jego Mosci pana mego będziecie czynic. Zatym oraz dziatek, zonek y dostatkow swoich postradac musicie, a tak bym rad wiedział, iesli te podarki będą wdzięczne y od Waszey Chanskiey Mosci wzaiem nie wedle vmowy Waszey Chanskiey Mosci czynię, o ktore kozacy vsilnie Krola Jego Mosci proszą, vpewniaiąc, ze za nie Krym zniszczą. Ale Krol Iego Mosc zadną miarą na to pozwolic nie chce, korzystaiąc w przyiazni Waszey Chanskiey Mosci.

Han: O kozaki nie mowię, ale nizeliby panowie vkrainni do nas nagotowali się, a v nas iusz manus in armis.

Krauzowski: Wiecie podobno obyczaie polskie: nie skorzy ale łuczni, przyczyny nie dadzą, ale kiedy poczną, tedy się znacznie krzywdy swey zemszczą. Niedawnych lat zdradę y krzywoprzysięscę Moskwę iako nagradzali, stolicę wzięli, skarby pobrali, kniazia wielkiego Szuyskiego ze wszystką familią do Polski odesłali; pospolicie się tak zdraycom nagradza. Nie pomogło, choc Skinder basza głowny nieprzyiaciel coronny z Tatary przeszkadzał; Bog przy sprawiedliwym. Ia przestrzegam z ossoby mey, iako ten, ktory Waszey Chanskiey Mosci chleb, sol iadłem, iaki lach vnatmas — zły wieszczba. Dla Boga wiecy nie draznicie Polakow, by ordy waszy nie nawiedzieli, woiowac tu, poniewasz o kupę, woysko Krolowi Iego Mosci dobre nie trudno. Vnie Bog nagradzac krzywdy ludzkie, a mowię to iako zyczliwy przyiaciel, ktory to wiem zapewne. Kozdy rok od Krola Iego Mosci pana mego z nowinami dobrymi podarkami nawiedzac Waszą Chanską Mosc będę; zatym, iako lepiey Wasza Chanska Mosc rozumie.

Han: Przypatrzył się teraz Xiąze Krysztoph Zbaraski w Stambule potędze turecki.

Krauzowski: Przypatrzylismy się iey y my pod Chocimem, ale y tego trzeba, aby tak wielkozacny y mocny pan w dziełach ryceskich woienny widział stolicę splendor, Hunkalowę (sic) y wyrozumiał obyczaie, zamysły y dostatki iego, bo mu na tym nalezalo, ktory wiele ludzi rycerskich z sobą pociągnąc moze godnoscią, ludzkoscią kiedyby nawet tego potrzeba, v postronnych monarchow iest wielki miłosci y postanowienia.

Han: Hedziowie naszy w pismie vczeni vpewniaią nas, ze nam ieszcze szczęscia zazyc.

Krauzowski: Czemuscie tego scęscia nie zazywali pod Chocimom, a mieliscie wszystkę potęgę z sławnozacnym sułtan Osmanem. choc mała garsc woyska przy naiasnieyszym Krolewicu Iego Mosci była, ktorego zaledwie Iego Mosc pan hetman młodszy w sprawach rycerskich dzielny y szczęsliwy zatrzymał. A chciał animuszem swym smiałym vderzyc się ręczną bronią o namioty Osmanowe, zaczym tractaty, pacta poprzysięzone lubo to szczęsliwie zaszły, na co rzeczpospolita bardzo przy Krolu Jego Mosci sarkała, bo na tym był Krol Jego Mosc, Boga vkrzyzowanego w Troycy swiętey iedynego wziąwszy na pomoc, przodka swego krola Witułda mosty łatwie chciał nawiedzic y poddanych swych w hordzie vmyslił odiskiwac.

Han: Będzie zgoda, telko nas kozacy niech nie grabią, ztąd naszych nie zaymuią.

Krauzowski: Rzekłem, nazad powracac ich sobie, boscie ich z Rusi nagnali.

Han: Na morzu niech nie bywaią, miast Grekow naiasnieyszego cesarza tureckiego niech nie palą, naszych takze nie plondruią, okrętow, kupcow niech nie rozbiiaią, my tesz u was nie będziem bywac y łaską szczodrobliwą, ktorą nam obiecuiesz, tym sie chcemy contentowac, przyiaciołom przyiacielem, nieprzyiaciołom nieprzyiacielem bydz chcemy.

Dzieie w Krymie.

16 iunii. Mechmet, ktory (sic) chan do Stambołu wysłał, obmawiaiąc się przed sułtan Mustaphą, ze bez woliey iego niebytnosc iescze Tatarowie na Rus poszli, Kantymira z bracią iego winuiąc y vkazuiąc, ze to iego factia.

24 iunii. Czausz przyiechał z Czarygrodu z mandatem od cesarza tureckiego sołtan Mustaphy, rozkazuiąc pod vtraceniem chanstwa, aby Kantymira manzula ze wszystkimi Tatary zniosł z pol białogrodzkich a napominaiąc go, aby iak naipilniey przestrzegał naruszenia przymierza

między Krolem Iego Moscią a między nim, to iest cesarzem tureckim, w polach dla przekradania się Tatarow, aby miał, przyczyny zadney aby nie dawał. Mandat w stolicy w Bachciaysaraiu na dywanie publice czytano, a do mnie z dworu chanskiego po munsztuluk pozbierano.

3 iulii. Vlanow murzow do tysiąca chan posłał pod Oczakow na przeprawę tatarską, pilnowac kiedy się będą wracac nazad dla odbierania więzniow ruskich wedle zwyczaiu, ktorych się ia z wielkim staraniem domagam, aby ie powracano, vkazuiąc to, ze te incursyie są przyczyną rozerwania przymierza z Turkiem. Rozumiem tedy, ze przyiazn będzie chciał oswiadczyc Krolowi Iego Mosci, vchodząc tey suspiciey, ze zechce więznie wracac; nie będę vstawał w tym laborowac z powinnosci moiey.

4 iulii. Mechmet Gierey chan exequuie mandat cesarza pana swego, posyła Tatary znosic Kantymira z bracią iego y wszystkie Tatary pol białogrockich; nadzieia w Bogu, ze Vkraina będzie bespieczneysza z wielkiego basze murze postaiemu. Sobor Tatar etc[1]). — Dziambey Gierey chan, sułtan gałga, z Soradynem bracią swoią y z radnymi pany sromotnie z obelgą wielką, pokinąwszy zonę, dzieci, dostatki, zabrawszy część lepszych skarbon, z chanstwa vstąpieł, bitwy zadney nie zwodząc; z bohatera thorz, gdy kupey niema. Zastawnikow Iego Mosci pana Strusowego wziął z sobą na Stamboł, to iest p. Ordyca, p. Krupskiego, p. Dybinskiego, a p. Siemsicki, zastawnik Iego Mosc pana Zułkiewskiego z p. Zarachym y z p. Cułackim y z drugą chudszą slachtą do mnie pouchodzieli za tauryczkie gory na Sawray, gdziem[2]) ia iest osadzony; prosiełem chana, aby sie z nimi łaskawie obszedł, a mozna li rzecz, aby ich okupem darował, iako tych, ktorzy na sławę iego tu zostali y umyslnie przed sołtan gałgą się schronieli do mnie, spusczaiąc się na łaskę czarską; ale widzę, ze ieszcze domaga się tego okupu. Będę ieszcze mowił z tamtimi w Stambole, nie wiem iescze co się dzieie, a tych ode mnie cham kazał odebrac y na hale dac, Zydom ich kazał podeymowac, dobrowolnie wszędy chodzą. — Dziambeg Gierey, sułtan gałga, morzem przebył do Stambołu, o łaskę cesarza tureckiego prosieli, ktory się z nimi łaskawie obszedł y łaskę prętką obiecał.

26 iunii. Czaiek 14 widziano, chcieli dostac okrętu, na ktorym rzeczy Mechmet Giereiowe chanowe prowadzone, obronną ręką do Balihle vszedł; ci iako nieprzyiaciela draznią.

20 iunii. Tatarowie w Rus, kozacy na morze, w Krym by trzeba bydz, nie draznic.

---

[1]) неясне. [2]) Тут слѣдуютъ два перекресні слова: miasto Sandkowy.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 78—79 v. Посольство відбувало ся по хотинській війні 1621 р.

175.

Способи оборони України, предложені на соймі; королівська комісія має стримати козацьку своєволю і взяти 5000 козаків на службу річпосполитої під присудом гетмана кор. — 1623 р.

Script taiemny o obronie Vkrainy, podany[1]) ad archiwum na seymie warszawskim roku 1623.

Na tym seymie stanowiąc obrone vkrainną iako praesens status rerum zniesc mogło, przyszło niektore consideratie y puncta secretiori consilio y pismem prywatnym tym, poniewaz constitutie et sanata nasze propalantur y ludziom niechętnym y, ktorym by[2]) wiedziec nie mogło bydz potrzeba, łacno odkryte bywaią, zawrzec y do archiwum oddawszy, według niego praesidium rzeczypospolitey osobliwie od poganstwa ordinowac.

Naprzod tedy, acz rozumim, ze z kwarcianey płace na tamte słuzbe dosyc iest pięcset vsarzow chowac a ostatek kozakow, iednak iesliby I. M. Pan hetman rozumiał ex necessitate et rei militaris exigentia co więcey poczynic, mocy mu w tey mierze tak dalece nie zawiramy. Ci vsasze, kazdy z nich, maią miec po dwie krotkich rosznic, co w przypowiednich lisciech kłasc maią; a zeby strzelby takowey sposobney dostatek mogł bydz, wielmozny podskarbi nasz ma kupca iakiego sposobic, ktoryby z strzelbą dobrą inderlanską przyizdzał y dodawał. Kozakow ma bydz pułczwarta tysiąca albo troche mniey, iesliby się usarza co więcey przyczyniło, z ktorych kazdy ma miec karabin y dwoie krotkich rosznic, szyszak iaki lekki y pancerz, co się tez w przypowiednim liscie dokładac ma y w tąz za porozumieniem hetmanskim, iesliby nie było rusznic, prouidowac. Piechoty sluzałey tysiąc, ktora ma miec swą strzelbę porządną y czegoby ym nie dostawało, opatrzyc według zwyczaiu zbirania piechoty y wytrącic im. Wybrancy, ktorych na dwa tysiąca kładziem, maią bydz porządnie wybrani według constitutiey opisaney; tym iako rotmistrze sluzali maią bydz dawani, tak tez prouidowac y armatą sposobną, wytracaiąc im według zwyczaiu, a zysku na tym rotmistrze nie biorąc. Daiemy y pozwalamy na proch y olowy, iesliby z expediciey tureckiey nie zostali, takze puszkarze, furmany y insze apparatus złotych 30.000. A yz armaty iako gonczych działek o dwuch, o trzech funtach potrzeba, na to złotych 30.000 pro semel, pozwalamy, aby były kupione, a iusz in perpetuum przy woysku

[1]) в рук.: podaney. [2]) в рук.: był.

kwarcianym zostawali. I napis na nich wydany, ze do kwarcianego woyska należą, y tych na potym, aby zaden nie smiał ruszac sub paenis quarty. Na to wszystko maią bydz podatki:

Quarta iedna, ktora vczyni z pruską złotych	210.000
Pobor ieden łanowy, ktory uczyni złotych	237.283
Czopowe iedno, ktore vczyni złotych	244.682
Pobor pruski, ktory vczyni złotych	30.000
Fordan iako y z inszemi podatkami, iako z pogłownym zydowskim, vczyni złotych	102.482
Summa wszystkiego vczyni złotych	824.447

A yzby sie w constituciey wzmianki zadney o płacy nie uczyniło, dlatego aby to na potym prawem iuz nie stanełło y nie zaciągało, czas iednak teraznieyszy tak drogi, ponieważ sie prouent nic moze dla sposobnosci woyska dodac, poprawy iakiey potrzebuie ratione zywnosci, przeto na ten rok tylko vsarzowi pięc złotych tylko płace poprawuiemy, to iest trzydziesci y pięc złotych, a kozakowi do 23 złotych, ktore pieniądze to iest supplementum, zapłaciwszy pirwy według zwyczaiu zołd, skarb osobno dawac in supplementum drogosci. Przydzie tedy na pięcset vsarza y z rotmistrzami na rok 12.000

Kozakom trzem tysiącom y piąciomset s rotmistrzami	364.000
Piechocie tysiącowi z rotmistrzami y z barwą, rachuiąc na rok po złotych 90 na iednego, ze wszystkim facit złotych	90.000
Wybrancom dwiema tysiącom na miesiąc po złotych dwa	48.000[1])
Na prochi, puskarze, vt supra	30.000
Na działka pro semel	30.000
Wynidzie summa	634.000[2])

A yz includuią się tu stipendiarii reipublicae, to iest pięcdziesiąt tysięcy, na kozaki 60 tysięcy, vpominkow tatarskich przyłozywszy, wynidzie na złotych 74.400. Zostaie na defecty y na insze potrzeby, ktore z kwarty idą złotych 80.447.

Commisarzom, ktorzy będą mianowani do kommissiey kozacki, rowno z panem hetmanem daie sie facultas, gdzieby rzeczy iawne byli y nie potrzebowali dokładu y woli I. K. M., ktorym woysko to asistere ma, y gdzieby tractaty słuszne nie zaszły y oni zeby maiestatem et iussa reipublicae spernerent, hanc etiam seueritatem zazyc maią, iakoby takich okiełznąc, zeby incursey morskich zaniechali, sub obedientia belli, pewny tylko numerus ich na Nizie zostawiwszy, a drugi do posługi rzeczypospolitey. Iesliby sie na ten czas zdało zaciągnąc ich

[1]) цифра пропущена.

[2]) Сума дає 574.000 не 634.000; отже в текстї пропущено позицію на 60.000.

pięc tysięcy przebranych pod posłuszenstwem hetmanskim, zeby na kazdą potrzebę przeciwko Tatarom byli gotowi, zordinowawszy swym trybem y porządkiem, tedy maiąc z tego ex hoc praesidio albo supplemento praesidii wypowiedzic służbę y odprawic kozakow pieniężnych czternascie set, na ktorych sie rozchodzi pułtorakroc sto tysięcy złotych; a pozwolic kozakom nizowym na cwierc płacy po złotych dziewięciu, albo, iesli mogą, mniey postanowic z nimi; na co sie dwa kroc sto tysięcy, a yz kładzie się w tey sumie na praesidiarios 30 tysięcy, ktora, przyłozona do tych pułtorakroc, wyniesie płacą y byłoby woyska wszytkiego 10.600. To sie iednak waruie, ze ta obrona vkrainna do roku ma trwac.

Бібл. Оссолїньских рук. ч. 475 с. 263—5.

176.

З королівської інструкції на соймики — про потребу стримати козаків від походів на море; 1624 р.

...Nie iusz na tym stanąc, aby sie obrona y bespieczenstwo od Tatarow namowiło, daliey patrzyc trzeba, zachodzi cos większego. Rzeczpospolita iusz nie tylko z Tatarzynem, ale y s tym, ktoremu Tatarzyn hołduie, woina rzeczypospolitey imminet; iawnie ią iusz Turcy denunciant, będąc swiezym kozackim na sam prawie Constantinopol nastąpieniem urazeni. Daie o tym znac posłaniec I. K. M. Kielizewski, przestrzegaią poslowie panow chrzescianskich, upewniaią ludzie rzeczy tureckich wiadomi. Iusz tego iawne są indicia, iawne zadatki. Posłaniec I. K. M. zniewazony, Cantymir na baszostwo sylistryiskie restitutus, pokoi s Persem iniquis conditionibus iusz dotąd podobno, (gdysz to dawno wezyrowi roskazano), zawarty...

A iesliby sie Turcy, quod magis optandum quam sperandum, od namowioney iusz prawie przeciwko rzeczypospolitey woiny cofneli y iustificatią się I. K. M., z ktorą do porty wyprawił szlachetnego Grodzickiego, contentowali, tedy serio w to weirzec potrzeba, aby kozacy zaporowscy in officiosum ordinem et disciplinam redacti beli. Chodzenie bowiem ich na morze iest fvmes zwady z Turczynem, tym Turcy prouocati iawną woine przeciwko Coronie podniesli y naiazdy tatarskie na panstwa coronne z teyze naibardziey przyczyny pochodzą. Doznalismy tego po przeszłe lata y teras doznawamy, ze za kazdą excursią kozacką na morze w tesz prawie tropy miewalismy Tatary w Coronie, ktorzy szkody w ziemi tureckiey przes kozaki poczynione rownie sobie odbierali y nadgradzali. Te zawsze po zawarciu pokoiu pod Chocimem y potym przes pana posła wielkiego u porty cesarza

tureckiego y wezyra wielkiego expostulatie bywały, tak przes listy iako y czauszow do I. K. Mci, ze kozacy panstwa ich naiezdzaią, szkodzą y infestuią, tosz in pacta za naprzednieiszą pokoiu y przyiazni conditią iteratis vicibus włozono, o tosz posłow y posłancow I. K. M. u porty trudniono y molestowano, (czego y vrodzony Kielizewski teras doznawa), y s tymze y w listach y przes czausze Turcy declaruią, ze poki iedna czaika kozacka na Morzu Czarnym widziana będzie, poty pokoiu i przyiazni spodziewac się od porty nie trzeba. Iakosz to samą rzeczą pokazuią, gdy na nas Tatary spuszczaią y przes nich się swowolenstwa kozackiego tak sowicie nad nami mszczą y iawną nam iusz woinę, iako się wzdydz, wspomniało dla swiezych incursii kozackich wypowiadaią. Nie zaniechał I. K. M. przes commisarzow y posłancow swoich tych ludzi w posłuszenstwie zatrzymywac y przes przystawy swoie brzegow Dnieprowych, z ktorych na morze zwykli wypadac, strzedz, czołny palic y odbierac y stipendium annuum od rzeczypospolitey pozwolone onym statis temporibus oddawac, lubo im tego roku iescze dla puscia ich na morze nie iest oddane. Ale ze to wszystko nic przeciwko wyuzdanemu swowolenstwu nie pomogło, sam euentus z nieznosną wszytkiey rzeczypospolitey szkodą y zalem pokazał. Nie zaniechał na koniec I. K. M. na przeszłych seimach to stanom coronnym proponowac, aby publica et comitiali auctoritate modus tey licentii, ktora rzeczpospolitą w takie innotuit pericula et detrimenta, statuatur. Stanełło wprawdzie na tym na dwuch przeszłych blisko seimach, aby przes commissią ci ludzie w porządek wprawieni beli. Lecz ta commissia iako z iednego, tak y z drugiego seimu nie doszła, częścią dla powietrza morowego, ktore przeszłego roku passim panowało, częścią dla ustawicznych trwog y częstych incursii tatarskich, dla ktorych sie ani commisarze ziechac ani pan hetman woiska ku tamtey stronie pomknąc nie mogł. Isz tedy przyiazni y pokoiu z cesarzem tureckim zawartego firmamentum iest poskromienie kozakow, a to bez commissii a commissii gruntowney stanąc nie moze, trzeba W. Mciom takich srzodkow szukac, iakoby tandem ta commissia effect swoy wziąc mogła, ktoraby frenum tey licentii imponere y rzeczpospolitą a continuo metu et periculo belli turcici y tatarskich incursii uwolnic mogła.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 155.

177.

З інструкції прошевицького соймику — про козацьку своєволю; 26 падолиста 1624 р.

...Kozacka swawola acz widzimy do iakich trudnosci y ostątnich y tak cztyry lata nas przez woynę turecką przywiodła y teraz znowu

toz powtarza, trudno iednak tu w iednym woiewodztwie decidere, iakoby pohamowac ich, przeto pp. posłowie nasi maią się zniesc z inszymi stany y namowic, quibus rationibus temu by sie poradzic mogło. Więc tez y teraz trudno o tym byłoby mowic, poniewasz ieszcze res pendet, dokąd sie y ta swawola obroci y iesli na iakiekolwiek commodum tey rzeczypospolitey będzie mogła vergere.

Prawo przeszłych seymow o swowolnych reassumowac, ktore aby in futurum sciągło się na tych, ktorzyby kupy iakie swowolne, szkody czyniąc, wodzic y do nich gromadzic się wazyli. Capita iednak przeszłych swowolnikow y excessow ich od tego prawa nie excipuiemy.

Бібл. Чорторийскихъ рук. ч. 370 стор. 375.

178.

З королівської інструкції на соймики; козаки зросли в велику силу, творять якби окрему річпосполиту, зносять ся з Татарами і з Москвою; шляхта від них в небезпеці, убили київського війта, ходять на море. Королівська комісія привела їх до послуху. — Варшава, грудень 1625 р.

...Ale mało na tym, zesmy w tym roku od poganskich naiazdow wolnemi zostali, kiedy domowa swywola gorę bierze, ktora tak się zawzieła, ze y samym nam iest ciężka y z potężnemi nas wadzi sąsiadami, iuz prauie, zapomniawszy wiary y poddanstwa, udzielną sobie rzeczpospolitą stanowią, na gardła, na maiętnosc ludzi niewinnych następuią, Ukraina wszystka iest od nich schołdowana, szlachcic w domu swym nie wolny, w miastach y w miasteczkach Iego Krolewskiey Mosci wszystek rząd, wszystka władza przy kozakach, uzurpuią sobie iurysdykcyą, prawa stanowią, że się inszych ekscessow nie wspomni, w tym roku Kiiow naiechawszy, woyta haniebnie y przy nim kilku innych niewinnych na urzędzie będących zamordowali, drugim się niezmiernym okupem szacowac kazali. Nieieden dom szlachecki od swych własnych poddanych pod tytułem kozackim zelzony, zesromocony, skrwawiony. Przed rokiem wazyli się privato nomine z sułtanem galgą przymienia stanowic, pakta zawierac, na służby się iego obowiązywac. W tym zas roku z Moskwą y poselstwy y upominkami znosili się, pokoy y woynę suo arbitratu stanouią, przymierza od rzeczypospolitey postanowione rwą. W tym roku lekce sobie zakaz srogi Iego K. Mosci powazywszy, trzykroc na morze chodzili y lubo znaczny wstręt od armaty tureckiey odniesli, wielkie iednak w odległych panstwa tureckiego mieyscach szkody poczynili. Zabiegaiąc temu Iego K. Mosc poruczyc raczył panu woiewodzie sendomirskiemu, aby ku tym tam

mieyscom woyska nademknął, w ktorey ta swywola naywięcey się rozszerzyła, uzyc przy tym raczył przednich panow senatorow y ludzi zacnych kraiow tamecznych, aby pospołu z panem hetmanem wziowszy sie, wszelakich sposobow, ktoreby do pohamowania tey swywoli służyły, zazyli. Nie wątpi Iego Krolewska Mosc, ze w tym sobie tak postąpi pan hetman, aby y dostoienstwo Iego Krolewskiey Mosci y całosc rzeczypospolitey odnowiona była, aby ci swywolnicy uznali to, ze wszystka rzeczpospolita ieno się o to uymuie, y więcey takich indignitates cierpiec nie chce, nawet aby y samo poganstwo widząc, ze tak z temi gwałtowniki tak domowego iako y postronnych sąsiad pokoiu, surowie postępuiemy, widzieli szczerą skłonnosc naszą do zatrzymania pakt y przymierza. Iuz wprawdzie oni y przez pana Kielizewskiego[1]), ktory w tym roku po długim kilka miesięcy u porty zatrzymaniu wrocił się y potym przez czausza posławszy pisanie, deklarował się, iz iezliby kozackie tego lata na morze inkursye zahamowane nie były, daley przymierza trzymac nie będą, y w tym roku wykonaliby to, kiedyby nie ta ostroznosc, o ktorey się wyzey wspomniało, przy granicach była. Teraz tak bardzo od kozakow irrytowani, aby się iuz więcey hamowac y tak wielkich krzywd y zelzywosci scierpiec chcieli, niech tego nikt nie da sobie perswadowac.

Supplement do teyze instrukcyi seymikowey.

Co po wyisciu z kancellaryi instrukcyi na seymiki ponowiło się, a krotko y to Iego Krolewska Mosc Waszmosciom przekłada. Potrzebne pana woiewody sendomirskiego z naznaczonemi z seymu kommissarzami, ktorzy się do tego osobami y pocztami swemi znacznie przyczynili, na Ukrainę dla wprawienia w posłuszenstwo kozakow nastąpienie szczęsliwie się odprawiło; wprawdzie przyszło y do rozlania krwi, a to iednak upor ustąpił zwierzchnosci y za pewnemi onym podanemi kondycyami przyięci są do łaski y w większą nizeli przedtym wprawieni są rezę. Ze iednak z tak wielkiey liczby trudno ich było iak przedtym zostawic, przyszło y teraz za tym więcey im, (gdyz ich tez więcey na usługi rzeczypospolitey zostawa), zołdu pozwolic, do seymu się to odkłada. W. M. iednak raczcie to uwazac, zkąd ten sumpt ma bydz obmysłony, ale lepiey y na to wazyc nizli y w domu Ukrainę mieć w ustawicznym niebespieczenstwie y czego gorszego za zaciągnieniem na rzeczpospolitą woyny tureckiey oczekiwac.

Бібл. Чорторийских — Теки Нарушевича ч. 117 стор. 939—944; тесаме ibidem рук. ч. 370 стор. 171—5 (»суплєменту« нема).

[1]) в рук: Kielczenskiego.

179.

Юрий Збаражський до Жиґимонта III; подає ради, як поводити ся з козаками. — 20 липня 1625 р.

Komornik W. K. M. oddał mi list, w ktorym roskazywac mi raczysz, abym na comissią kozacką pod ten czas spokoinieiszy od Tatarow za oznaimieniom I. M. P. woiewody sendomirskiego iechał. Swiątobliwe to są zamysły W. K. M. y godne nie tylko tych naszych czasow y od nas poddanych W. K. M. podziękowania wielgiego; ale y potomne czasy, ktore nieomylne dzieła W. K. M. nad insze monarchy wystawiac będą, aeternum rependant decus. Iam na posłudze W. K. M. pana mego miłosciwego vrosł, to wszytko, co mi ociec dobrodziey moy zostawił y co teraz honesta industria mea przymnozyła, na to wszytko przysposabiam, iakobym posługom W. K. M. y zdrowiem wygodził. Lecz gdzie niebezpieczenstwo iest, rozumiem ze W. K. M. uraza za tem nie poidzie, ani padnie na mię. Racz W. K. M. sam miłosciwie considerowac, ze na tę posługę tak trzeba iechac iako na naiwiększą y naypotęznieiszą woinę, przysposobiwszy się nie telko w to, co do woiny nalezy, ale y w zywnosc samą, gdysz zyc z sąsieckiego, z gromadą ludzi stanąwszy, nie godzi się y niebezpieczenstwo dla terminow prawnych. Dlatego czasu do przygotowania niemałego trzeba. Unizenie proszę, aby to z niełaską nie było, isz na ten czas W. K. M. słusznie wygodzic nie mogę. I oto przytym unizenie W. K. M. proszę. Licentia kozacka iest wielka, ktora woinę turecką za sobą wiedzie per necessitatem y iest Turkom iako febris pestitentialis w sercu, dla ktorey uleczenia y zachowania się nie będą, zda mi się, drodzy conuenire z Persem y z naiwiętszemi nieprzyiaciołmi swemi cum maximo suo damno. Z drugiey strony imminet panstwom W. K. M. belli seruilis periculum nigdy iawnieisze y podobnieisze iako tych lat, gdzie spernere poczęli maiestatem et iura W. K. M. y rzeczypospolitey y iako aequales W. K. M. brac przymierza poczęli y wzgardzac z pany postronnemi. Iest document Szahinger, car moskiewski, a iako W. K. M. wiedziec raczycz od pana Paczanowskiego komornika swego respons przykry bardzo, isz wiedzą, ze W. K. M. raczył wziąc przymierze z cesarzem tureckiem przes posła swego, ale nie oni. Quid manifestius byc moze nad te sprawy, y słowa! Tę iednak arrogantią dwie rzeczy w niey principaliter rodziły: pierwsza moze nostrae gentis immoderata eucomia y laudes po chocimskiey woynie, druga, ktora z teyze zawziętosci poszła, niezwyczaina ich moc y gromada, tak, ze iustum exercitum, iako W. K. M. wiedziec raczysz, excedunt. Plebs praesumptiosa nimis sequi nie smieią et quos ausus non meditantur. Ta moc kozacka nie telko w tem zgromadzeniu łotrowskiem iest tak mocna,

ale nad to ma dwie rzeczy: posłuszenstwo niecnot swoich wielkie y fawor iawny y skryty ledwo nie wszytkiey kiiowskiey ziemie y Białey Rusi. Takze miasta W. K. M., priuatne, domy schlacheckie, iedni iawnie, drudzy occulte propter metum fauent et votis prosequuntur y onych samych libentiores w ucisku swym kładą et non desunt falsa auguria, ktoremi y ich y siebie dementuiąc, ostrzezą, co wszystko auget spes et animos latronum. A do tego wszytkiego przystąpiło cwiczenie w uzywaniu bronią dzieł rycerskich, s częstego y szczęscia y tesz nieszczęscia woiennego z bogactwem pewnie znacznem. Dlatego to wprzod W. K. M. przekładam krotko, isz bys uwazac raczył, ze ich contemnere nie trzeba y tak grac ala secura ze wszytkiem auantariom (?) swoim, zeby certam victoriam sobie polliceri. Praestabis W. K. M. rem maximam panstwu W. K. M. saluberrimam, iesli ich kiedy uhamuiesz, ugasisz ogien, z ktorego sie incendim wielkiego bac potrzeba. Lecz to wszytko non est comparandum, co praesumebatur, zeby miało byc z tem, co by zaraz consequeretur. Strzesz P. Boze. lekko iako sie porwawszy, klęski na woisko W. K. M. Victoria res immoderata y, iako ią niektorzy zową, pessima bellua. A ile w ręku tamtych ludzi? Ruskie tamte wszytkie kraie, ktore częścią priuatorum dominio rozumieią się byc ucisnione, częścią tesz tą vnią y religią głupim swem impetem sarkaią, nieomyslnie by pochob wzięli et vindictam z nimi pospołu szukali. Tu w Koronie przytczesnione swowolne kupy y ci, ktorzy takiego chleba appetit maią, wnetby sie iawili y rzucili. Bo potem W. K. M. racz brac miarę, ze lada wiatr, lada pretensio pogłosu zaciągow, wnet ze wszytkich panstw W. K. M. swowolenstwo pędzi nad prawa nad zakazy W. K. M., nad boiazn kary. Tu by dopiro mirum ederet sonum ta trąba, strzesz Boze. W. K. M. zadnych presidia miec nie raczysz w tem panstwie, ktorebys oraz wazyc mogł succurendo dignitati et securitati panstw swoich, vniuersały pewnie anibys hamowac mogł, ani tesz kogo rozbudzic do tey obrony, płaczby y lament tylko został cum trepidatione, iako po te czasy zawsze sie W. K. M. nasłuchał tego, a boię się, ze z narzekaniem na W. K. M., bo to iusz iest tristissimum, gdy populus omnia peccata publica na pana winnie niewinnie rzuca. Absit omen verbo, by zatem y postronni y wnętrzni, iesli iacy są, strzesz Boze, aemuli W. K. M. przywiezywac sie nie chciely łowic w mętney wodzie. To iest pierwsza konsideratia moia iako mało wiedzącego człeka. Druga: znosic tych kozakow nie moze W. K. M. zadnem sposobem, azbys sie dobrze ubespieczył, ze od woiny tak tatarskiey iako tureckiey będziesz wolen, i ze zatem nieomylny pokoy będziesz miał, a interim, ne quid detrimenti respublica capiat, y ich temeritas czego nie uczyniła, rozumiałbym, zeby zaraz I. M. P. hetman ze wszytkiem woiskiem, nie drazniąc tey gadziny, ale raczey

głaszcząc, w Korsuniu albo Kiiowie in meditullio ich na zimę został, gdzie nie moze byc im iedno terrori, a sam secure et non incommode z woiskiem zostanie in occasiones intentus, czekaiąc dalszych subsidia y roskazania W. K M. cum omni securitate reipublicae. To moim zdaniem, iako mi się dostało z listow pana hetmanowych wiedziec, wątpię, aby secure ta impreza I. M. padła. Zdybac ich bez taboru aut praeuenire, ale qualitercunque periculosum osmiom tysiącom ze czterdziestą tysięcy bic się, ktorzy o sobie iusz czuią.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 102 с. 1044—5.

180.

З інструкції опатовського соймика; треба покарати військом козацьку своєволю — 19 грудня 1625 р.

...Naprzod, aby zgodnie z inszemi woiewodztwy obmysleli płacą na cały rok tamtemu praesidio, ktore teras iest na Vkrainie[1]) pod regimentem I. Mc pana woiewody naszego, nic go nie umnieiszaiąc dla gotowosci tak przeciwko incursii tatarski, iako przeciwko nie do konca uskromiony sweywoli kozaczki.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 с. 413.

181.

Проект оборони України; козацьке військо одержить платню із жидівського поголовного і ин. доходів — 1626 р.

Na woisko vkrainne coronne dwa lanowe pobory zupelna facit	464.567/1/8
Pobor pruski	300.000
Czopowe	254.682/6/4
Kwarta zwycaina y z pruską	202.000
Summa totius efficit	951.249/7/12
Nad to retenta radomskiego trybunału	395.000

A nad efakaty ad iura woiewodctw spustoszonych wsitkie prouentus pro stipendiariis, zosobna zasz adiuncta vniwersału anni 1613 et 1620 na confederatii na tureczką woinę.

Zydzi zas zosobna, nie inkluduiąc w to prouenta stipendiariorum, kozakom zapłacic maią 52.100

A na gwalt wielki dwuniedzielny seym constitutią approbowany, gdzie de offensiuo bello z Tatary bendzie deliberatio.

[1]) в рук.: ukaranie.

Script priuatny ad archiuum podany.

Iz za wtargnieniem teraznieyszym chana tatarskiego w panstwa rzeczypospolitey, lubo to y stypendia Tatarom dane są y swawolia kozacka poskromiona iest, versamur in metu woiny tureckiey, gdyz to są emissarii czesarza tureckiego y prawa ręka potentiey iego, gruntowne opatrzenie od tego poganstwa bespieczenstwa rzeczypospolitey odkladamy na ten dwuniedzielny seym, ktori in eum casum belli turcici Iego Krolewska Mosc iako nawczeszniey, porozumiawszy się Iego Moscią panem hetmanem y z Ich Mosczi pany senatori zlozycz bendzie racil. Przeto Iego Moscz pan hetman nasz polny coronny, na ktorego czułosci y odwadze iuz po te czasy nie schodziło, defensionem tilko granicz procurabit. Dlatego acz by mu beło potrzeba dobrze większego woiska, niz teraz iest, dla tak gęstych y serokich slakow nieprziiacielskich, ale ze tak szą rostargnione woiną tą z Gustawem vires rzeczypospolity, na ktorą wielkie sie iuz barzo długi Wielkiego Xięstwa Litewskiego zaciągneło, ze y z coronnem długiem mało się iuz czo milliona vchybic y musiemy sumptus tich woien ad subsidia, ktore są na tem seymie postanowione, miarkowacz, woiska tedy sluzalego pieniężnego osm thisięci Iego Mosc panu hetmanowi polnemu coronnemu naznaczamy. Do nich wybrancze pułk Xięcia Iego Mosci pana crakowskiego według ordinaci tey 600 czleka, takze y starostowie vkrainni, iako to na nich włozono beło w takim ze scripcie anno 1624, powinni bendą stawicz do woiska namniey 600 czleka. Do tego tez nalezec maią 6000 kozakow zaporowskich, a na to, tak na zapłaczenie temu dawnemu woisku, iako y na iego dalsze zatrzimanie y na zaciągnienie y płacę wzwysz mianowanego przycinku obroczicz sie maią retenta wsitkie radomskiego tribunału, ktory teraz vchwalony iest ab anno 1620 inclusiue, iezeli się iakie vkazą, obrocicz sie maią. Do tich retent łanowych poborow dwa coronnych, czopowe iedno, quarta iedna zwyczaina y aditamenta niektore z vniuersalow anni 1613 et 1620, takze te wsitkie pro stipendiariis naznaczone podatki nalezecz będą. Oprocz pogłownego zydowskiego, ktore my teraz tak miecz chczemy, aby do rąk Iego Mosci Pana Podskarbiego coronnego troie pogłowne pro hac vice na stypendium kozackie 62.100 tego roku od Zydow coronnych oddane było. Nad to tedy woisko Iego Mosc pan hetman polny coronny więczey woiska zaciągacz nie ma, nad ten przycinek biorącz zwykle od Iego Krolewskiey Mosci listy przipowiednie, a tym woiskiem do gruntownieiszego na dwuniedzielnem seymie obmyslania rzeczypospolitey ad defensionem finium regni intentus bendzie. Nie mniey pilne ex occasionibus oko miecz ma y na tamto od gor pogranicze.

Tak tedy lidczbę woiska y zaciąg na obronę vkrainną do dalszey stanow wszystkich tey rzeczypospolitey namowy oczerklowawszy, wsitkie insze podatky rzeczypospolitey coronne y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na tim seymie teraznieiszem namowione obrocicz sie maią na woinę inflandską.

Na zamku polockim durante hac expeditione praesidium sto piechoty y sto kozakow bendzie, na ktore z skarbu Wielkiego Xięstwa Litewskiego pieniądze im przidą, takze kule, prochy, ad munitionem zamku tego należące, z tegosz skarbu prouidowane bendą.

Ich Mosc panowie hetmani Wielkiego Xięstwa Litewskiego zaciąg woiska swego do vchwalonych tilko na woinę inflandską coronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego podatkow stosowacz bendą, listy od Iego Krolewskiey Mosci przypowiednie biorącz y według nich woisko zaciągaiącz, a nad nie y nad podatki więczey go nie przyciniaiącz, aby zatim rzeczpospolita w długi iakie y w confederatie skodliwe sie nie zaciągnęła.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 251—2; ibidem ч. 102 стор. 669—700.

182.

З промови Станіслава Конєцпольского на соймі: про потребу платні козакам — 1626 р.

...Dał Pan Bog wielkie y dawno takie zwycięstwo nad Tatary teraz swiezo postąpieniem takim, nad ktore nigdy tu w Koronie bicz y znosic to poganstwo nie mozemy, ieno tak sie teras stało, o czymem y ia przedtym o sposobach tych slyszec sie dawał, co Iego Mosc hetman pro dexteritate sua zawsze potrafic za pomocą bozą moze, aby zolnierz ab aprilli usque ad decembrem wedle constituciey anni 1593 na Vkrainie w obozie lezal, a stacye aby z liesz im wozone bely z kraiow ruskich, gdzie wiadomosc wziąwszy o poganstwie w[1]) Wołoszech. miec oko na kosz, ktory ysz to dzielo zwyczainie ma, wszedszy w Korone, w zagony pusczac tak, ze ych czasem ledwie połowica okupu ostaie, w tenze czas z armatą polną tymze slakiem na kosz następowac y rwac y zagonniki przy plonie potem łacniei bic. A isz niemała potęga przy kozakach zaporoskich, iako y teras część ych pokazała, wiele obywatelow Maley Polski woiewoctw nasych proszą, abysmy pobor ieden zawsze ex gratia dla ochrony dobr zaporoskim w posłusenstwie będącym dawali przes swoie safarze, bo tym zołdem nie tak

[1]) в рук.: w пропущене.

ochotni do obrony będą, gdy na morze chodzic nie mogą. Swięte te kilkadziesiąt tysięcy, ktore y my y poddani nasi czesliwie (sic) dadzą, ktore tak wiele dusz krzescianskich z deuastacii koronnych ochronią.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 1083.

183.

Промова Якуба Собеского, маршалка посольського, на соймі. — 27 сїчня 1626 р.

Witanie Krola I. od p. Iakuba Sobieskiego, marszałka poselskiego, anno 1626 die 27 ianuarii.

Mądre y swiątobliwe przodkowie naszy wszystkich walnych w tey rzeczypospolitey seymow pierwsze auspicia od powinszowania zdrowia krolom panom swym postanowic chcieli. Zatym bowiem patrzali zawsze na nieodmienne kwitnącą w sławie y swobodzie oyczyzne swoie. Iesli kiedy, tedy teraz in hoc theatro reipublicae niski pokłon krolowi nad krolmi oddac mamy, ze vota nasze y suspicia w pocieche obrocił, a z laski swoiey swietey, zdarzył nam przy dwoch stanach oyczyzny naszey osobe W. K. Mci iako naipierwszy y naiprzednieyszy stan, pana y głowe wszystkiey rzeczypospolitey w dobrym zdrowiu oglądac po tym powszednym y okolicznym szerzącey się plagi panskiey niebespieczenstwie, ktoremu y monarchowie, ze sie tez ludzmi smiertelnemi rodzą, zarowno z drogiemi podlegaią. Ktorykolwiek sczesliwego W. K. M. panowania, ledwo nie dai, porachowac się podeymował, tenby przyznacz musiał, ze własnie sama dextera excelsi diadema, ktora na głowie W. K. M. posadziła, szczęsliwie tak przez wszytek czas trzyma y utwierdza, ze ani rozmaite przeciwney fortuny insultus, ani rozne postronne niebespieczenstwa ani burze nie tylko wywrocic go nie mogli, ale y poruszyc go nie smieli. Był ten, ktory o korone W. K. M. od wiekow w taiemney sądow y wyrokow bozych skarbnicy zgotowaną szablą się z wielkiey pamięci godnym hetmanem W. K. Mci rospierał. Nie długo po nim beglerbeg vromelski panstwa W. K. Mci arma ostentabat. Nalewaiko bezeczne seruillis belli chorągwie po Koronie y W. Xięstwie Litewskim rozwazał. Car turecki na to ze wszystkiemi ordami swemi do Wloch nastąpił, aby był oyczyzne nasze in praedam im puscił. Szczęsliwym nad Turki zwycięstwem vwiedziony Michał, woiewoda multanski, tegoz szczęscia nad woiskiem W. K. M. vsiłował. Zwoiował y poszadał ziemie inflancką Carolus. Moskiewski nieprzyiazny zdawna nam narod w srogą y długą woyną zawarł sie był z rzecząpospolitą naszą. A ze ią od tych wszystkich nieprzyiacioł za szczesciem y poboznoscią W. K. M. bronił ten, bez ktorego woli y nailisszemu człowiekowi włos

z głowy spasc nie moze. Dopierosz ze trzech częsci swiata wszystkę potencią na woyska y granice W. K. M. nawiodł Osman, cesarz turecki. Nie dosycz na tym kozacka załosna swawola za vstawicznego y domowego nieprzyiaciela nam stała. A przecie wszystkie te woiny obrociły sie W. K. M. w tryumphy y wszystkie niebespieczenstwa w trophaea. Probe to tylko iakąz fortuna czyniła, mogłali tez co swym niestatkiem kiedy nad panowaniem W. K. M. dokazac. Ieszcze nieraz po gębie wziąwszy, niech się wstyda y kaie aduersa przeciwko W. K. M. moliri. A zas nie był aemulus regni W. K. M. w więzieniu, a zas beglerbeg vromelski od niezmyslnych zapędow swych prędko się cofnął, a zas Nalewaiko do dział przykowany y tu przywiedziony w ocach prawie wszystkiey Korony slusney kary za zbrodnie swe odniosł. Kadzigerey, co podawac condicie miał, przyiąc ie sam na Cecorze musiał, Michał co sie Turkow nie bał, Polakow sie złąkszy z woiskiem porazony sromotnie y z głową swą uciekał. Carolus po bracie zamki postradal, tracił często waleczne y wielkiem kosztem zacięgnione woiska, pokloniła się pulnocna stolica, bil tu na tem mieyscu czolem, niewolnikiem W. K. M. plemieniem swym ostawszy, czar moskiewski. Osman cesarz turecki, ktory w nievnoszonym wieku, szczęściu y animuszu swym iuz zdał sie był pozrzec panstwa W. K. M. z nienaznaczoną domu otomanskiego karbą, a wiecznym na potomne czasy swiata wszystkiego dziwowiskiem na zawsze tych zamysłow bezwstydnie odbiegł. Okiełzano teraz swiezo wyuzdaną przedtym swawolę kozacką, lubo to nie bez vpuszczenia krwie, alie tak wzdyc phraeneticos et pertinaces morbos leczą.

Бібл. Академії Наук рук. 367 стор. 114.

184.

Козаки до Станіслава Конецпольского; прирікають додержати точок куруківської комісії, попалити човни і карати своєвольних та подають свої бажання. — Б. м. і д. (весна 1626 р.).

Za wolą y roskazaniem I. K. Mosci pana naszego miłosciwego y wszystki rzeczypospolity tudziesz y Wielmoznosci Waszy naszego miłosciwego pana, a pomnąc na przysięgę ową na Kurukowie oddaną, nic się nie bawiąc za porochi dla wykonania oney ze wszystkiem woiskiem szlichmy, gdzie przyszedszy, zaraz czełny te, ktore na szuszy były y ktore mogły sie teraz snadnie do palenia przisc, popalelismy przy zeszlanych od Wielmoznosci Waszy naszego miłosciwego pana; a drugie bez gospodarzow woda, gdy łodzie roschodziely na Dnieprze,

poodrywawszy, podarła, ktorych teraz zadną miarą wywindowac nie moglismy, iednakze my przestrzegaiąc tego, abysmy conditiom swym w comisii nam podany y przez nas poprzysięzony dosic uczynieli, zostawiwszy na koszu na mieiscu zwyklym starszyny Iwana Kulachę, a przy nim z kazdego pułku ludzi godnych tysiąc zupełną, przysiegą czytaną w radzie zupełny onego ze wszytkim tym woiskiem iego pozostawilim, stwierdziwszy na pismie ordynatią, iako się ma sprawowac, zostawilismy y roskazali te conditie wypełnic. Pierwsza, gdy woda spadnie, zaras aby te czołny w wodzie zatopione, kiedykolwiek bendąc, wywindowawszy, popalił i popsował, tak tesz y te czołny, ktore terasz na morzu, oderwawszy się od drugich, z Miskiem są y po te czasy ieszcze nie przyszły, skoro tedy przydą, aby zaraz one popaliwszy, ludzi, co w nich przydą, nic przy sobie nie bawiąc, do miast iako swawolnych od siebie oddaiąc, wyszełali; iakosz radzibysmy y sami przyscia tych czołnow czekali, nizli na polu staiąc, trudno beło czekac, z tych przyczyn, ze nieprzyiaciel, pod bokiem będąc, wziąwszy o nas wiadomosc, kilka razy na obeizenie woiska podbiegał, a w ostrowie trudno beło się przez wielkosc wody, ktora poiela koni y samych siebie wprowadzic; rozumiemy iednak, ze y ten starszy od nas tam zostawiony, postrzegaiąc przysięgi swy, ktorą wykonał, temu wszystkiemu, co ma od nas na pismie podaną, dosic będzie czynił. Druga, aby kazdego swawolnego, ktoriby chciał byc zprzecznym, coby się do swywoli zanosiełło, aby tamze zaras na garle karał, lubo do nas koniecznie odszełał. Trzecia, aby pilne staranie miał w tym, zeby o zamyszłach nieprzyiacielskich wiadomosci zasiągaiąc, do nas oznaimował, gdysz dla przysługi u Iego K. Mosci naszego miłosciwego radzibyzmy y sami w krai nieprzyiacielski za Dniepr wtargnęli. Iakosz wiadomosc nas doszła takowa, ze ięzykow naszych, między progami wodą na porochi idących, połapali, zaczym iusz trudno beło, do tego y czaszy gorące na konie. Woiska do piąci tysięcy za porochami przy P. P. zeszłanych od Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana szosty tysiąc przypiszalismy, ktorych y regestr zcomputowany Wiel. Waszy poszylamy. W ostatku I. Mosc pan Biestrzykowskiey (sic) Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana ustną da sprawę. O zołd, od I. K. Mosci pana naszego miłosciwego nąm naznaczony, Wiel. Waszy naszego, miłosciwego pana, na czas naznaczony beł przyszłany. Wnosilizmy proszbę naszą do magestatu I. K. Mosci pana naszego miłosciwego przes poszłow naszych, iszbyzmy mogli miec pozwolenie posłac posłow swych do czara moskiewskiego po kaznę, ktorą z dawna y przodkom naszym dawac co rok zwykły, lecz Iego K. Mosc pan nasz miłosciwy rozkazac nam raczeł, abysmy się w tym Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana za-

dzieli · y według zdania Wiel. Waszy postempowali, a tak pokornie prosimy o naukę, iakobyzmy, w tym mieli postąpic, gdysz, widzi Bog y uwazeniu to Wiel. Waszy naszego miłosciwego pana podaiemy, ze nie mamy zkąd czego wziąc. Potrzeba tedy w tym miełosciwego baczenia W. M. naszego miłosciwego pana. Przytym tesz uskarzamy się Wiel. Waszy na panow obywatelow ukrainnych o tym, ze się kazą iako naiprędzy z dobr swych rumowac, a budowania y rozrobkow, ktore towarzysze nasi maią, kupowac kazdym zakazuią y insze krzywdy nieznosne czynią. Pokornie prosimy, niech w tym doznamy miłosciwey laski W. M. pana naszego miłosciwego, iszbysmy od P. P. obywatelow nie beli angariowani y od tich czynionych krziwd beli ochronieni. Ostatek do instructiey referowano etc. etc.

Бібл. Ягайлонська ч. 166 к. 225—256; ibidem рук. ч. 102 к. 426—7; заголовок: Copia listu od kozakow. Лист писаний невдовзі по куруківській комісії з падолиста 1625 р.; дату його треба перенести, здаєть ся, на весну 1626 р., — на се вказують згадки про весняну повінь.

185.

Козацька інструкція послам; козаки жадають збільшення платні і фондів на військові потреби. — Б. д. (весна 1626).

Instructia do Iasnie Wielmoznego Pana I. M. P. Woiewody sendomirskiego, hetmana polnego coronnego, panom posłom naszym Iwanowi Zborowskiemu, Hryckowi Lichopolowi y Kondratowi Zukowi, czego sie imieniem woiska I. K. M. zaporoskiego usilnie domagac y prosic v Iego M. maią, dana.

1. O podwyszszenie zoldu, tudziesz i sukna woisku wszyskiemu aby z mosciwey łaski swey do I. K. M. y wszyskiey rzeczypospolity przyczyną bydz raczył, poniewasz to wszytko I. K. M. iako pierwszemu po sobie zostawilismy, aby I. M. pan nasz miłosciwy, wydząc powolnosc naszą, a pomniąc na dawne zasługi woiska I. M., wzgląd miec raczył, P. P. posłowie naszy gorącą prozbę wnioszszy, prosic maią.

2. Maią sie P. P. posłowie naszy domawiac y prosic I. M. o naukę, skąd koni pod armatę wziąc, zeby mogło bydz pogotowiu, gdy na posługę I. K. M. pana naszego miłosciwego nam roskazac będzie raczył, aby w ten czas o konie go nie frasowac, bo co było ich, to wyzdychało, a ostatek pochromili.

3. O sługi armatne, to iest puszkarze armathy prosic I. M. maią, aby mosciwey łaski swey panskiey naukę dac raczył, skądby mogli miec na siermięgę na grzbiet, zołd, takze na wyzywienie sluszne.

4. O prochy Iego M. prosic maią, aby z łaski swey panskiey ukazac raczył, skąd ie wziąc, zeby na posługę I. K. M. pana naszego miłosciwego były gotowe, tak tesz y dla ustawionych niebezpieczenstw teraz na Vkrainie będących.

5. O poprawienie armaty samey, tak szorow, iako y inszych potrzeb należących prosic usilnie I. M. maią, aby z łaski swey panskiey ukazac raczył, skądby ią oprawic mogli, gdysz za roskazaniem vniuersałem I. M. w Kiiowie, wzielismy byli wozkow kilka zelaza, ktorą y połowice armaty poprawic sie nie mogło.

6. Prosic P. P. posłowie I. M. maią, aby z łaski swey panskiey ukazac raczył, gdzieby armata stac mogła y przy niey słudzy armaty pozywienie miec mogli, bo więc do tych czasow w Kaniowie stała, godnaby rzecz, aby gdzieindziey stac mogła, nie nalegaiąc daley na to miasto.

7. Maiąc respekt na prace y zasługi pisarza nasego woiskowego, ktory nad insze wszytkich zasługi woiskowe laboruie y na onem ciężar głowny polega, abowiem y przedtym to zawsze bywało, ze co starszemu nad tym woiskiem dawano, to pisarzowi połowicę dawano, I. M. pana hetmana o podwysszenie zołdu onemu P. P. posłowie gorąco prosic maią.

8. O muzykę woiskową, tesz o chorążych prosic I. M. maią, aby z mosciwey łaski swey panskiey ukazac raczył, skądby mogli miec cokolwiek na grzbiet, takze y pozywienie słuszne.

Na własne roskazanie woiskowe Constanty Wołk, pisarz woiska K. I. M. zaporoskiego.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 102 стор. 727—8. Інструкція долучена до листу ч. 184.

186.

Станїслав Конецпольский до каймакана; король знищив козацьку своєволю, тесаме повинні зробити й Турки з Татарами. — Бар, 6 липня 1626 р.

Iasnie oswiecone xiązę, miłosciwy kaimakanie naiasnieiszego cesarza tureckiego, moy miłosciwy panie y przyiacielu.

Przyniosł mi sławny Osman czausz na tich dniach od Waszey Xiązecey Mosci pisanie dobre y przyiazni pełne, na ktore terasz odpiszuię. Cieszę się wielce z tego, ze mi Wasza Xiązeca Mosc przyznawasz tho, czo wsitek swiat widzi, iz prawdziwem y scerem sercem chodzę około pokoiu. Bo tak to iest prawdziwie, zem za roskazaniem Naiasnieiszego Krola Iego Mosci pana mego przesz ten wsitek czasz sczerze przestrzegałem y na potim przestrzegacz będę, iakoby sie we

wsitkim conditiom w pactach mianowanem *dosicz działo* y do naruszenia zobostronnego pokoiu, aby zadna przycina z naszey strony nie była dawana, iako się to nie słowy, ale skutkiem w przeslym roku przesz rozlanie wiele krwie z kozaki iawnie pokazało. Dla tego iezeli poimani kozaci, tak iako Wasza Xiązęca Mosc piszesz, vdawali, slusnie im Wasza Xiązeca Mosc nie daiesz wiary. Gdyz nie przes swowolne chłopstwo, ale przesz insze osoby y sposoby odkriwalby Naiasnieyszy Krol Iego Mosc pan moy nieprzyiazn swoię y iako prawdziwie tamtich więzniow vdawanie. było, tak rocna przeciwko niem woina iawnem iest wsitkiemu swiatu swiadectwem. My zasz barzo slusnie wierzilismy więzniom tatarskim, ktorzy wyznawali, ze hanowi od porty do nasz iscz roskazano, bo nie tilko ze sie wsisci na iedno zgadzali, ale y to nasz w tim w uwierzeniu naszym vtwierdzało, ze nie tilko starodawnich pact skody nie są nagrodzone, ale ze, (iako Wasza Xiązeca Mesc pisesz), han czesarskich emirow nie zrozumial, zadnei nie odniosł nagany. My dosicz czyniąc przymiernemu postanowieniu, srogiem tego swowolenstwa kozackiego pokaraniem y wielem trupow kozackich w przeszlym roku nagrodzilismy skody. A czemusz wy tez, widząc, ze my scerze y prawdziwie przestrzegamy pokoiu, nie macie wzaiemnie tego vcinicz y Tatarow pokarawszi, gruntownie pohamowacz? Wiadomem ia tego dobrze, ze Wasza Xiązeca Mosc iestesz od Pana Boga obdarzony bacnem, doirzałym rozsądkiem y wielką mądroscią, masz wsitkich rzeczy doswiadczenie, bieglosc, wiesz wszitko, czo sie od dawnich wiekow działo na swiecie, zaczym y tosz nie musi bydz taino, dlaczego y iakim sposobem te vpominki abo vlafa Tatarom od krolow panow naszych iest pozwolono. Dolozono tego, aby względem tych vpominkow na kazdą potrzebę Iego Krolewskiey Mosci stawali, warowano y to, kiedyby ktoregokolwiek roku w panstwach Iego Krolewskiey Mosci vczynili skodę, za ten rok nie maią im bydz dawane, bo prziiaciolom, a nie nieprziiaciolom zwykly sie dawacz vpominky. A ze tilko przesly rok od naiazdow tatarskich bel wolny, dlatego za ieden rok telko bely im dane; nie takie, iako oni vdali, ale iako zdawna bel zwycai, y iakie od monarchy wielkiego godzą się poslacz. A co W. X. M. piszesz, iz czokolwiek Tatarow v nasz zginęlo, iakoby zaden nie zginął, tedy wiemy, ze taka o nich iest przypowiescz, isz s trawą rosną. Ale aza kiedy Pan Bog poda Krolowi panu memu taki sposob, ze tak podetnie korzen tey trawie, iz nie bendzie tak buino rodzic. Bylacz tez kozacka matka barzo płodna, boscie tego sami doznali, ze na mieisce iednego zabitego kozaka w drugim roku dziesięcz ich stanęło, lecz potrafiel w to Iego Krolewska Moscz dla statecznei z wami przyiazni, ze to złe z gruntu zniosl y w poslusenstwo ostatek wziął y tak przeple-

niwszy, zmnieiszeł, ze iey przybywacz nigdy nie bendzie, pokąd caley przyiazni wasey doznawacz bendziemy. A to y terasz przi obecnosci Osman czausa przisla mi taka wiadomoscz, ze to woisko, ktorem za roskazaniem Krola Iego Mci pana mego na Zaporosze dla poskromienia tich łotrow, czo na morze chodzili, bel poslal, wraca szie ku domowi, dobrze sprawiwszy, bo tamtich swowolnikow iednich pokarali, drugich pochwitali y czolny wsitkie popalili. Zostalo się tam trzi thisiące człeka, ktoryby na tich, czo sie iesce nie zwrocili z morza, pilnowali y zadnego nie upuscili, przestrzegaiącz pilno, aby tam zadne swowolenstwo nie zostawało. Roskazalem bel, czokolwiekby iassyra tureckiego przziwiedli, aby im odięto y wolno puscano, czo stalo sie wedle mego roskazania, bo wsziskich puscili, do Oczakowa odeslawszy. Na znak tego przisłali mi iednego chlopca, ktorego daię Osman czauszowi. Vwasciesz ten nasz prawdziwy postępek y scere około statecznei prziiazni zatrzymania staranie, patrzcie na srogie pokaranie y gruntowne pohamowanie swowolenstwa kozackiego. A nam tez to wzaiem oddaicie, Tatary pokarzcie y od naiazdow pochamuicie, tedy czaly pokoi statecnie między nami na wieki trwacz będzie. Co miał w poruczeniu Osman czausz od Waszey Xiązeczey Mosci, powiedział mi vstnie, czo odemnie slysał, vstnie tez powie Waszey Xiązecey Mosci. O czym wszitkim nie zaniecham albo przesz posłanca vmyslnie dacz znacz Waszey Xiązęcey Mosci, ktoremu przitem życę od Pana Boga dobrego w długi wiek zdrowia. Z Baru, dnia 6 miesiąca lipca roku 1626.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 80—81; ibidem ч. 102 стор. 716—717. Заголовок: Respons kaimakanowi od Iego Mosci pana hetmana.

187.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Жиґимонта III; жалують ся, що король не виповнив їх бажань, хоч козацтво зробило великі прислуги річпосполитій; посилають послів з своїми постулятами. — Переяслав, 3 сїчня 1627 р.

Naiasnieyszy miłosciwy Krolu Panie,
Panie, Panie a Panie nasz miłosciwy.

Wiernosc poddanstwa naszego pod nogi Magestatu Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego pilnie poddawamy. Zrozumielismy z listu Waszey Krolewskiey Miłosci pana naszego miłosciwego przez posłancow naszych, swiezo do Waszey Krolewskiey Miłosci pana naszego miłosciwego na teraznieiszy seym posyłanych przyniesionego, Wasza Krolewska Miłosc pan nasz miłosciwy krwawe tak przed

tym wiernie oddaiące posługi nasze, iako y teraznieysze, ktoresmy z sczyrego poddanstwa naszego, iako wiernym sługom poddanym w tem nalezało, szczęsciem W. K. Mci pana naszego miłosciwego iawnie i znacznie okazali, vcieraiąc się s tym nieprzyiacielem krzyza swiętego, ktory był prawie szeroko paszczeki swoie rozdarszy na krew chrzescianską, zarliwie i nieopowiednie, iako zwykł, w panstwa W. K. Mci wtargnął, miłosciwie przyiąwszy, łaską swą panską, iako wiernosc oddaiącym poddanym swym, ofiarowac raczysz. Wprawdzie bylismy tey nadzieiey, zesmy przez posłow swych w prozbach naszych i dolegliwosciach niedostatkami związanych mieli bydz miłosiernie opatrzeni, ale ze miłosciwa obietnica Waszey K. Mci pana naszego miłosciwego listownie nas zaszła, rozumiemy, iz W. K. Msc pan nasz miłosciwy, pomniąc na nasze krwawe zasługi, ktore, iako dawno nastawiaiąc piersi swe niezakrycie i nie załuiąc chudob swych, po pogotowiu i teraz swiezo i znacznie daiąc wstręt temu nieprzyiacielowi krzyza swiętego i coronnemu, czynili, gdzie nie bez szkody wielkiey byc musiało tak na samych osobach iako na koniach i rynsztunkach, miłosciwy wzgląd maiąc na niedostatki nasze, ktore prawie nas ogarneli, łaską swą panską nadstawic miłosciwie będziesz raczył. A to w tym w poprawieniu wolnosci od przodkow Waszey K. Mci nam nadanych tudziez i od Waszey K. Mci potwierdzonych, abysmy z onych sie ciesząc i na one zawsze patrząc, szczodrobliwosc vznawaiąc, ochotnie posługi naszemi nagradzali. Do tego w podwyszeniu zołdu dorocznego, gdyz, Bog widzi, nie gardząc łaską Waszey K. Mci pana naszego miłosciwego, smiało rzecz mozemy, ze tym zołdem dorocznym potrzebam y niedostatkam swym, trwaiąc wiernie na posłudze Waszey K. Mci, obeysc sie zadną miarą nie mozemy; nie wiemy, na co obrocic mamy, czyli na odzieżą czyli na rynsztunek czyli tez na insze potrzeby człowiekowi rycerskiemu należące, a co więtsza i potrzebnieisza, ta armata, ktora zawsze ku posługam W. K. Mci w gotowosci bydz powinna, zadnych potrzeb, tak prochow, kul, zelaza i innych potrzeb, do oney należących, niema, i skąd wziąc, nie wiemy. A tak vnizenie i płaczliwie vpadaiąc do nog Magestatu W. K. Mci pana naszego miłosciwego, prosiemy, racz Wasza K. Mci pan nasz miłosciwy, miłosciwie na nasze krwawe zasługi pomniąc i oney nie przebaczaiąc, tako iako sie wyszey pomieniło w poprawieniu wolnosci, w podwyszeniu zołdu w opatrzeniu potrzebami armacie szczodrobliwym datku odziezy, w ukazaniu na odpoczynienie po tych pracach i trudach naszych chleba łaską swą panską vkazac, iakobysmy tym chętniey i w iedney kupie będąc, przy powinnosci swey, ktorąsmy Waszey K. Mci panu naszemu miłosciwemu raz oddaney trwaiąc, przeciw kazdego nieprzyiaciela Waszey K. M.

i wszytkiey rzeczypospolity w gotowosci byc mogli. Do czego sie nieodmiennie ozywaiąc, Waszey K. Mci pana naszego miłosciwego pilno, pokornie a płaczliwie prosiemy, iakoz vmyslnie maiąc nadzieie, to miłosciwey łasce Waszey K. Msci pana naszego miłosciwego, przy tych niedostatkach naszych zadłuzywszy sie na strawe posłancom swym, towarzyszow naszych trzech, to iest pana Iacka Mozyrenina, pana Fedora Puchowicza i pana Iana Baczynskiego posełamy, przez ktorych gdy vznamy łaskę Waszey K. Mci, wiernie Pana Boga prosic, poki nas stawac będzie, za dobre zdrowie Waszey K. Mci pana naszego miłosciwego powinni zostaiąc, i powtore wiernosc poddanstwa pod nogi Magestatu Waszey K. M. panu naszemu miłosciwemu pilnie poddawamy. Dan z rady zupełney w Pereiasławiu, dnia 3 ianuarii 1627.

Waszey K. Miłosci pana naszego miłosciwego wierni poddani i nanizszy sludzy, Michał Doroszenko, starszy ze wszytkim rycerstwem woiska Waszey K. Miłosci zaporoskiego.

Адреса: Naiasnieyszemu Magestatowi Iego Kr. Mosci Panu, Panu, Panu a Panu nam miłosciwemu.

Печатка на папері, підложеним червоним воском: козак з шаблею при боці і рушницею на лівім рамени; довкола напись: Копия воика запорозкого.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 489—490 (оригінал).

188.

Інструкція послам запорозького війська — в справі збільшення платні і ин. — Б. м. і д. (3 січня 1627 р.).

Instructia do naiasnieyszego Zygmunta trzeciego, z łaski Bozey krola polskiego, wielkiego xiązęcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, mazowieckiego, zmudskiego, inflantskiego, a szwiedskiego, gotskiego, wandalskiego dziedzicznego krola, Pana, Pana naszego miłosciwego, dana panom posłancom naszym panu Iackowi Iowzykowiczowi, panu Fedorowi Puchowiczowi y panu Ianowi Baczynskiemu ymieniem wszystkiego woyska Iego Krolewskiey Mosci zaporoskiego, czego v Iego Kr. Mosci naszego miłosciwego pana domawiac y vsilnie prosic maią. Naprzod:

1. O poprawienie wolnosci od przodkow Iego Krolewskiey Mosci swiętey pamięci Krolow Ich Mosci, tak tez y od Naiasnieyszego Krola Iego Mosci teraz szczęsliwie panuiącego nadanych, aby Iego Krolewska Mosc, pan nasz miłosciwy, maiąc wzgląd na zasługi nasze krwawe, miłosciwe to przywiliem dawne nadania potwierdzic raczył, panowie posłowie nasze, do nog vpadaiąc, prosic maią.

2. O podwyszenie zołdu dorocznego, przez Ych Mosci Panow Comissarzow nam naznaczonego, tak na wszytko woysko, iako tez y na usługi woyskowe opatrzeniem, odziezą, tak tez y usługi armatne, puszkarze, woznicy, chorązowie, muzyka, doboszowie, rzemiestnicy, kowale, stelmaszy, rymarze y ynni do armaty potrzebne, skądby mogli miec contentatie za zasługi swoie, ktore vstawicznie z pilnoscią odprawuią, bowiem wziąszy kilka złotych, nie tylko odziezę, ale prochu y ołowu na usługę rzeczypospotey do roku s potrzebą miec nie mozemy. Tak tez y o samą armatę, skądby mogła miec oprawienie, a do tego prochu, kul y potrzeb ynych, do niey należących, ktoraby zawsze ku posłudze Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey bydz mogła porządna y gotowa, do tego y o konie pod tęz armatę potrzebne, skąd maią byc obmyszlone, maią panowie posłowie naszy vsilnie Iego Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego prosic.

3. Iz teraznieyszą vtarzką z tym niedawno byłym nieprzyiacielem krzyza swiętego, tak na samych osobach, koniach rynsztunkach y ynych potrzebach, rycerskiemu człowiekowi należących, szkodę niemałą podniesc musielismy, przeto panowie posłowie naszy Iego Krolewskiey Mosci, pana naszego miłosciwego, aby szię Iego Krolewska Mosc z miłosciwey łaski swey panskiey, maiąc wzgląd na te szkody nasze, nagrodą miłosciwą bydz raczył, vsilnie prosic maią.

4. Azesmy po tych pracach y trudach naszych, nie chcąc naruszyc łaski Iego Krolewskiey Mosci, po te czasy w chałupach swych przemieskiwamy y zadney stacii na ubogich ludziach nie wyciągamy, lubo to nas opacznie do Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego vdano, o co panowie posłowie naszy ymieniem wszystkiego woyska przed Iego Krolewską Moskią z tego sie wywiesc, a o vkazanie chleba y mieysca dla odpoczynku, zeby tym snadniey nieprzyiacielowi krzyza swiętego, (ktory, iako mamy wiadomosc, w panstwa Iego Kr. Mosci wtargnąc zamyszliwa), odpor, będąc w gotowosci, w kupie mogł się dac, vsilnie prosic maią.

5. O wdowy, ktore po mężach swych zmarłych, na posługach Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey w roznych expeditiach poginęłych, dobrze Iego Kr. Mosci y rzeczypospolitey zasłuzonych zostaią, Ich Mosc panowie vrzędnicy vkraginni odeymuiąc s pod obrony naszey, pod swoią iurzdyctią garną y wielkie krzywdy, ciemięząc onych, czynią, aby Iego Krolewska Mosc pan nasz miłosciwy one vniwersałem swym obesłac raczył, aby do onych zadney potrzeby nie mieli, przypominaiąc przywilie tak od swiętey pamięci zeszłych Krolow Ich Mosci polskich, iako y teraz nam szczęsliwie panuiącego Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego nadanych, o co vsilnie panowie po-

słowie naszy Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego prosic maią.

6. A yz po commissiey niedawno byłey towarzystwa naszego, w przypowiedzi y służbie Iego Krolewskiey Mosci będących, niemało w potrzebie poginęło, a ynne swoią smiercią pomarli, zaczym wielka dziura w woysku się znayduie, przeto panowie posłowie naszy Iego Krolewskiey Miłosci panu naszemu miłosciwemu do wiadomosci doniosszy, aby Iego Krolewska Mosc dobrze na to godnych y zasłuzonych s tych wypisczykow, ktorzy są od nas odłączeni, lubo z ynszych przypisac roskazac raczył, izby woysko w zupełney liczbie szesciu tysięcy naydowało, bowiem za dwie, za trzy lata mało co nas ku służbom rzeczypospolitey ostanie, o co vsilnie panowie posłowie naszy Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego prosic maią.

7. a ze Yich Mosc panowie obywatele vkraginni, nie dbaiąc na na vniwersały Iego Krolewskiey Mosci, wielkie krzywdy towarzyszom naszym, zabieraiąc onym chudoby, biciem, mordowaniem czynią, nie wiemy tedy iakim prawem dochodzic sprawiedliwosci y v kogo oney prosic mamy, gdyz oni v nas zawsze z winnych sprawiedliwosci otrzymawaią, a my nigdy od onych otrzymac nie mozemy; nie wiemy, gdzie pozywac y ktoby z onych sprawiedliwosc vczynic miał, Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego daleko y nie mamy za czym i iako będąc vbogiemi ludzmi; a zatym czym daley, tym większa opresia się nam dzieie. Do tego, cosmy od Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego przez Yich Mosc panow commisarzow pozwolenie w commisiey otrzymali, abysmy wszelkich handlow tak szynkow y ynnych przemysłow, ktoreby przeszkodą arędom szlacheckim nie były, zazywali, a teraz nawet y piwa zwarzyc na potrzebę swą. a nie na zaden szynk od panow obywatelow vkraginnych otrzymac pozwolenia nie mozemy. Panowie posłowie naszy o formatią y pozwolenie Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego vsilnie, vpadaiąc do nog, prosic maią.

Imieniem wszyskiego woyska Iego Krolewskiey Mosci zaporoskiego Constanty Wołk, pisarz woyskowy. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 499—500 (ориг.). На стор. 500v. замітки двома ріжними руками: Instructia posłow kozackich do Krola Iego Mosci 5 martii 1627 (се мабуть день віддання інструкції королеви); Listy zaporoszczykow, ktorych iest 7 y z instrukcią. — Дату означаю з листів ч. 187, 189.

189.

Михайло Дорошенко з усїм військом запорозьким до королевича Володислава; жалують ся, що король не сповнив козацьких бажань; просять королевича підпирати посольство, котре посилають до короля. — Переяслав, 3 сїчня 1627 р.

Naiasnieyszy Miłosciwy Krolewicu,
Panie a Panie nasz wielce Miłosciwy.

Powolnosc posług naszych zwykłych rycerskich w miłosciwą łaskę Waszey Krolewskiey Mosci Pana naszego miłosciwego pilnie zalecamy.

Z niedawno swiezego listu W. Kr. Mosci, pana naszego miłosciwego tudziesz y z ustnego dania sprawy posłancow naszych do Iego Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego y wszystkiey rzeczypospolitey posłanych wyrozumielismy o niewymowney a dobrotliwey łasce W. Kr. Mosci, ktorą nam wiecznie yzcliwym sługom swym w przyczynie do Iego Kr. Mosci miłosciwie byc raczył, za co W. K. Mosci panu naszemu miłosciwemu wielce a pokornie dziękuiemy. Wprawdzie bylismy tego nieodmiennie rozumienia, iz Iego K. Mosc pan nasz miłosciwy za nasze krwawe zasługi, ktore, (nie wspominaiąc dawnych), y teraz swiezo znacznie z tym nieprzyiacielem krzyza swiętego y coronnym, daiąc onemu odpor wedle sił swych, okazali łaskę swą panską nam sługom y poddanym swym, na petyta y dolegliwosci nasze respect maiąc, okazac raczy, nizli ynszemu czasowi dla pilnych a waznieyszych spraw, vpewniwszy nas obietnicą swą panską, condonowac to raczył, maiąc tedy w tym nadzieie, vmyslnie w tych niedostatkach naszych będąc, zadłuzywszy się na strawę, towarzyszow swych trzech, to iest pana Iacka Iawzykowicza, pana Fedora Puchowicza pana Iana Baczynskiego, vpominaiąc się miłosciwey łaski y obietnice panskiey, posełamy, Waszą Krolewską Mosc, pana naszego miłosciwego, pilno, pokornie iako wierni a nieodmiennie zyczliwi słudzy W. K. Mosci prosimy, racz Wasza Kr. Mosc, pan nasz miłosciwy, y daley miłosciwą łaską swą panską okazawszy, do Iego Kr. Mosci pana naszego miłosciwego łaskawę przyczyną byc, iakobysmy w poprawieniu praw y wolnosci, od przodkow przed tym panuiących y od teraz Iego Kr. Mosci szczęsliwie nam panuiącego nadanych, w podwyszeniu zołdu dorocznego, w opatrzeniu sukien,. w okazaniu po tych pracach y trudach naszych chleba y w ynszych petytach, o ktore posłancy nasze żądac będą, miłosciwie pocieszeni byli, gdyz, widzi Bog, nie chcąc naruszyc łaski Iego K. Mosci y po te czasy w chałupach swych przemieszkiwamy. Druga, do miłosciwego rozsądku W. Kr. Mosci pana naszego miłosci-

wego podaiemy, ze wziąwszy vbogi kozak ten zołd doroczny, nie wiedziec czyli na odziezą, czyli na rynsztunek, czyli na ynsze potrzeby człowekowi rycerskiemu należące obrocic ma. Do tego y tą vtarczką naszą swiezą minęło nie bez szkody iak na samych osobach, koniach, y rynsztunkach byc musiało; słuszna by tedy rzecz, abysmy w tym vznali miłosciwe baczenie Iego K. Mosci pana naszego miłosciwego, zaczym by ochotni na przyszłe czasy przeciwko kazdego nieprzyiaciela Iego Kr. Mosci y koronnemu stawic sie mogli. Doznaną w tym łaskę W. Kr. Mosci pana naszego miłosciwego, poki naszych wiekow y sił stawac będzie, powolnemi posługami naszemi na wszelkie roskazanie W. K. M. odwdzięczyc gotowemi zostaiąc, y na ten czas s powtorzeniem onych zalecamy sią. Datum w Pereiasławlu, die 3 ianuarii anno Domini 1627.

Waszey Kroliewskiey Mosci pana naszego miłosciwego nanizsze słudzy, Michał Doroszenko, starszy ze wszystkim rycerstwem woyska Jego K. Mosci zaporoskiego.

Адреса: Naiasnieyszemu Władysławowi Zygmuntowi z bozey łaski polskiemu y szwedskiemu krolewicowi, obranemu carowi moskiewskiemu, smolenskiego, siewierskiego, czernichowskiego xięstw administratorowi, Panu, Panu nam miłosciwemu. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 487—8 (оригінал).

190.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Томи Шимковича Скліньского; збороняють ся іти в королівську службу (в інфлянтський похід). — Канів, 18 лютого 1627 р.

Nam wielce Miłosciwy Panie Szklinsky.

Powolnosc naszą rycerską pilno w łaskę W. Mci naszego M. P. zalecamy.

Pisanie W. M. naszego M. Pana przez sługę W. M. nas doszło, z ktoregosmy po części zrozumieli, iz W. M., nasz miłosciwy pan, maiąc od Iego Kr. Msci listownie pozwolenie dobrych albo co przednieyszych mołoycow, nie wzruszaiąc tych, ktorzy w służbie y przypowiedzi rzeczypospolitey na ten czas się nayduią, zebrac dwa tysiące y tam prowadzic, gdzie tego potrzeba vkazuie. Wprawdzie tego tylko zrozumiec nie mozemy, skąd by te dwa tysiąca przednieyszych wziąc, s tey przyczyny, czyli s tych wyłączonych od nas, ktorzy prawie od panow swych, ktorym poddani są, tak poszarpani, poangariowani, ze ledwie z duszami zostali, a tych, ktorzy się w służbie Iego K. Mci y rzeczy-

pospolitey szkoda w to y wczepac; mamy teraz co z sobą robic y owdzie z tym nieprzyiacielem krzyza swiętego y to z ciężkoscią nam przychodzi, ze nie mamy o czym. Mielismy y bylismy tey nadzieie, iz Iego K. M. nasz miłosciwy pan, maiąc na sobie teraznieysze krwawe zasługi, (ktorym y W. M. iesth dobrze swiadomym), miłosciwie to nam łaską swą panską y datkiem za nasze vtraty nagrodzic będzie raczył; nizli zadney w tym nie vznalismy, naweth y sztuki chleba, ktorymbysmy po tych trudach y pracach ziesc mogli, nie otrzymalismy, za czym tedy teraz co vbogi człowiek miał, to ziesc musiał, a na grzbieth, co mogł wzłozyc, tego y nie wspominac, owo zgoła głodno y chłodno ogarnęło. A do tego co większa, komięgami na vsługę Iego K. Mci pana naszego miłosciwego nie iesth zwykła chodzic; prosiemy tedy, abys W. M. nas w tey mierze za wymowionych maiąc, za nieposłusznych Iego K. M. y rzeczypospolitey miec nie raczył. Zalecamy się przy tym łasce W. Mci naszego mosciwego pana. Dattum z Kaniowa, dnia 18 februarii 1627.

W. Mci naszego mosciwego pana przyiaciele y słudzy, Michał Doroszenko, starszy z woyskiem Iego K. Mci zaporoskiem.

Y to tez nam w podziwieniu przychodzi, iz W. M. nasz mosciwy pan, wiedząc zwyczaie tuteyszego woyska zaporoskiego, to pisac raczysz; trudna to wwiesc czego s przodkow swych nie czynili, do tego na dwoie trudno odpor nieprzyiaciołom dawac. A woysko, gdy przed tym zaciągiwano, nie takiem sposobem, iako teraz W. M. zaciągac raczysz, to nie iesth rzecz podobna, szkodaby to y wzniecac.

Адреса: Nam Wielce Mosciwemu Panu y przyiacielowi Iego Mci Panu Thomaszowi Szymkowiczowi Szklinskiemu, staroscie zygwulskiemu etc., etc. oddac. — Печатка як ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 491—2 (оригінал).

191.

Тома Шимкович Шклїньский до Жиґимонта III; до переговорів з козаками поїде, як лиш поздоровіе зі слабости; човни на перевіз козаків заховані під Київом; платню треба післати на час. — Шклин, 19 лютого 1627 р.

Naiasnieyszy miloſciwy Krolu, Panie, Panie moy miloſciwy.

Oddane mi iest pisanie Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego dnia 16 februarii, w ktorym wielce mi iest miłe y wdzieczne roskazanie Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, na ktore, by mi ieno zdrowie nieco pofolgowało, iakom zwykł z mło-

dosci lath moich, zyczliwie y mile Waszey Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitei sluzyc, y teraz ochotnym sie Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu stawic chce, woli iednak Waszey Krolewskiey Mosci y roskazaniu według instructii do mnie przysłaney czynic dosic nie omieszkam. Iakoz zaraz za pirszym oznaymieniem od Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, choc ci w slabym zdrowiu moim, w ktorym mie y pierszy posłaniec Waszey Krolewskiey Mosci zastał, zarasz starałem sie, abym mogł Waszey Krolewskiey Mosci we wszystkim wygodzic. Terasz iednak, isz powtore wola Waszey Krolewskiey Mosci nastąpiła, wyiezdzam do nich zarasz na Vkraine, abym ich co naprędzey mogł według woli Waszey Krolewskiey Mosci y roskazania zebrac, a zebrawszy ich, Waszey Krolewskiey Mosci co naprędzey o wszystkim oznaimic. Tylko o to proszę wiele Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, abym mogł co napredzey miec wiadomosc, gdzie sie im W. K. Mc kupic kazesz, zebym sze tym snadniey z nimi znosił y ich tamze zbierał, a zebrawszy, stamtąd zarasz abym mogł z nimi na wode wyisc. Iuz ia nie omieszkam zebrac ich Waszey Krolewskiey Mosci y porządnie wyprawic, ale prowadzic ich, tego iuz nie wiem, iesli mi zdrowie pozwoli albo nie, o czym rozumiem, izby mie to excusowało samo przed Waszą Krolewską Moscią. Iesliby tez iuz inaczey bydz nie mogło, a przysc bym mogł do pirszego zdrowia, wolą Waszey Krolewskiey Mosci y roskazanie contynuowac chętnie gotow iestem. Iz mi iednak dobrą otuche vczyniło do prędkiego wyprawienia y stawienia sie s tym połkiem W. K. Mci, isz czołny szą w schowaniu dobrym pod Kiiowem, iako mam wiadomosc, te ktore Iego Mc pan hetman roskazał był panu Zabeckiemu popalic, po ktore do Zaporoza poszyłac nie potrzeba bedzie, dlaczego musiałoby bycz omieskanie, gdysz są v nasz na Vkrainie sniegi wielkie y konie niewyborne. O tym tedy W. K. Mc wiedząc, racz wyszyłacz z vniwersałem swym do pana Podwoiewodziego Kiiowskiego, azeby nam tym snadniey wolno było te czołny pobrac, ktorych iednak zarasz wprzod przed sobą wyszyłam arestowac. O to tesz wielce Waszey K. Mosci pana mego miłosciwego proszę, abys raczył Wasza Krolewska Mosc pisac do Iego Mosci pana Podskarbiego, aby co naprędzey zołd na ieden miesiąc w instructii od W. K. Mci mianowany, przysłany był do Białey Czerkwi, abym tym snadniey mogł ich zebrac, gdyz oni wiedząc o gotowym zołdzie chetniey sie bedą kupic. Aszawułom zas, szetnikom y inney starszynie w woysku ich należączym rozumiałbym, iszbym W. K. Mc pozwolic raczył wiekszy zołd nad inne, iako ten zwyczay iest. Ktorych tymszamym ochotnieyszych vznałbys ich W. Kr. Mc do vsług swych y rzeczypospolitey. O to mi sie tez zdało do W. Kr. Mci pana mego

miłosciwego pisac, prosząc o oznaymienie, iesliby była wola W. K. Mci inszych na to mieysczе zaciągnąc, między ktoremi znalazło by sie chłopow dobrych y wiernych[1]), takim dokładem, iesliby ci nie pozwoleli, (czego o nich nie rozumim), ktorzy są w sluzbie W. K. Mci y rzeczypospolitei. O tym tedy oznaimiwszy W. K. Mc, czekam na informatią, o ktorą proszę, abym mogł miec prędką. Ia iednak zarasz pokwapie sie co napredzey do p. Doroszenka, chocci w slabym zdrowiu moim, z ktorym sie o wszystkim rozmowie, wolą y roskazanie według instructii W. K. Mci oswiadcyc nie zaniechawszy. A rozmowiwszy sie z nim y zaciągnąwszy ich porządnie, Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu dac znac nie omieszkam y stawic sie do usług Waszey Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey, by mi iedno zdrowie złe przeszkodą nie było, zyczliwym y ochotnym gotow zawsze iestem, oddaiąc sie przytym z vnizonemi posługami memi y wiernym poddanstwem miłosciwey łasce Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego. Datum z Sklinia, die 19 februarii anno Domini 1627.

Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego wierny poddany y vnizony sługa, Thomasz Szimkowicz Sklinsky.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 493—494 (оригінал).

192.

Тома Шимкович Шклінский до Жиґимонта III; роблять ся приготовлення до перевозу козаків до Інфлянтів; реєстрові козаки не хочуть йти в похід. — Шклин, 2 марта 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, Panie, Panie moy miłosciwy.

Choroba moia zakroczyła, zem dotąd, (nic czyniąc dosyc woli y roskazaniu Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego), tu na Wołyniu pozostał. Iednak za kazdym pisaniem Waszey Krolewskiey Mosci oswiadczywałem łaskę Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego kozakom zaporoskim. Iakoz y zaraz po wszytkich miastach, począwszy od Czerkas, dla czołnow, (aby na vsługę Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego zabronne nie były), posłałem, bo za wielkimi sniegami, o iakich słyszę na Ukrainie, lubo by y chciał z Zaporoza przeprowadzic, nie byłyby wczesne. I dopiero skorom iedno od Iego Mosci pana Podskarbiego otrzymał pisanie, zaraz do pana poborce woiewodztwa kiiowskiego s tymze sługą posłanca swego

[1]) З боку побіч тих слів дописано иншою рукою: wielga to iest consideratia pana starosti i potrzebna czo na nię odpisac.

dla odebrania pieniędzy posłałem, ktore przy sobie do przyiazdu mego zatrzymac kazałem. Nie rozumiałem, aby takiey dumy panowie mołoycy byc miely, iako sie teraz z listem swym otworzyly, ktory dla zrozumienia Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu posyłam. Iednak Wasza Krolewska Mosc nie racz tego przedsiębrac, gdyz ia, iakom zrazu wiernie y chętnie podiął się służyc Waszey Krolewskiey Mosci, y do konca chcę continowac. Iuzem teraz radnieyszy, ze do lepszego trochę zdrowia na vsługę Waszey Krolewskiey Mosci pan naywyzszy mię przywrocił, na ktorą nie chcąc omieszkac, dniem y nocą sam na Ukrainę dosc woli y roskazaniu Waszey Krolewskiey Mosci czyniąc, iuzem się puscił, skąd y co będę miał in commissis, oznaymię. W pierwszym pisaniu moim do Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego pisałem, ządaiąc wiadomosci, iezeli Wasza Krolewska Mosc natychmiast, ktorych na sluzbę Waszey Krolewskiey Mosci wybiorę, inszych, ktorzy nie są w służbie, ciągnąc kazesz, na ktorą y dopiero podaiąc sub censuram Waszey Krolewskiey Mosci, oczekiwam, bo wielce trudna sie im rzecz zda rozrywac; iednak mam w Bogu nadzieię, ze za przybyciem mym chętnieyszych ku służbie Waszey Krolewskiey Mosci ich znaydę. Tu iuz moie vnizone służby y wierne poddanstwo Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu zalecam, Pana Boga za dobre zdrowie, szczęsliwe panowanie Waszey Krolewskiey Mosci prosząc. Z Sklinia, die 2 martii 1627.

Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego wierny poddany y vnizony sługa, Thomasz z Szimkowicz Sklinski.

На окремій карточці:

Iezeliby przescie trudne za tymi czołnami miely, rozumiałbym, iesli będzie wola na tym Waszey Krolewskiey Mosci, pieszo do Bugu prowadzic. Co ia iednak za wolą y rozkazami W. Kr. Mosci oczekiwaiąc, puszczam.

Адреса: Sacrae ac Serenissimae Regiae Maiestati, Domino, Domino clementissimo.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 495—496 (оригінал).

193.

Стефан Хмелєцкий до Жигимонта III; Турки хотіли ставити на Дніпрі замок, але дали наклонити ся до переговорів. — Над Сурією, 23 липня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu, Panie, Panie moy miłosciwy.

Iuz to dwie niedziely temu iakom z woiskiem Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego w polu stanął, strzegąc y bespieczen-

stwa panstw Waszey Krolewskicy Mosci y pilnie maiąc oko na zamysły poganskie y na to ich strony zabudowania nieprowych zamkow przedsięwzięcie, czemu gwoly sam capitan basza y inszych z nim baszow kilka y obay hospodarowie z swoimi woiski wprzod pod Tehinią skupiwszy się, drogę swą ku Nieprowi prostowaly, azeby tym wczesniey ominąc złe przeprawy y zwyszszyc wszystkie wody mogly. Miałem tę pewną przestrogę, ze blysko o panstwa Waszey Krolewskiey Mosci otrzec się im przysłoby było, (co y mnie tym prędzey do wyprowadzenia, gdziem nasposobniey rozumiał, woiska Waszey Krolewskiey Mosci było pobudką), iednacz isz y o gotowosci tegosz woiska W. K. Msci wiedziely, a blysko y na kozaki, ktorych wczesnie o tym przestrzegłem, respectowaly, zdarzyl to Pan Bog szczesciem Waszey Krolewskiey Mosci, ze odmieniwszy natenczas swoy proposit y szlak do Oczakowa wziąwszy, tam poprawą swych krzepi zabawiaią się, a z nami o pokoiu przes hospodara wołoskiego, ktory do mnie kilka swych zsyłał o tym, vmawiac się poczynaią, o czym list hospodarski y puncta poselstwa iego y iednego s posłancow iego Rudynskiego Polaka do Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego posyłam. Miałem słuszne respecty, zem viceuersa posłał do basze y hospodara pana Witkowskiego, zołnierza W. K. Msci, a wiedząc iako slyska tych ludzi wiara, nic zwykłey gotowosci nie vpusczam y responsu na tymze mieyscu na koniu czekam. Iakąszkolwiek intentią poselstwo to robią, ten zysk miec będziem, ze pan Witkowski y gotowosc poganską z blyska będzie mogł lepiey przeyrzec y dalsze ich zamysły zrozumiawszy, dac nam coszkolwiek na przestrogę. Co przyniesie, nie omieszkam s tym do Waszey Krolewskiey Mosci pana moiego miłosciwego, y iako daley będzie Waszey Krolewskiey Mosci rozkazanie, tak sobie postąpie. Proszyc Pana Boga, aby zyczlywe vsługowania moie mogły bydz godne miłosciwey łaski Waszey Krolewskiey Mosci pana moiego miłosciwego, dla ktorey iakom się wszytek raz vprzeymie do służb Waszey Krolewskiey Mosci oddał, tak y zdrowie y zywot moy zawsze chętnie ofiaruię, a życzę, aby Pan Bog przy długo dobrym zdrowiu y fortunnym Waszey Krolewskiey Mosci panowaniu wszystkie nieprzyiacioły Waszey Krolewskiey Mosci dał pod nogi Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu. Oddaiąc zatym wierne poddanstwo y vnizone moie vsługi pod nogi Waszey Krolewskiey Mosci pana moiego miłosciwego. Datum z obozu na Suriey, 23 iulii 1627.

Naiasnieyszego Magestatu Waszy Krolewsky Mosci pana mego miłosciwego rotmistrz y nanisy poddany, Stefan Chmielecki, chorąży woiska bracławskiego.

Адреса: Sacraè Serenissimae Regiae Maiestati Poloniae Sueciaeque, Domino, Domino clementissimo.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 454 (оригінал).

194.

Інструкція Стефана Хмелецкого для Балтазара Вітковского до переговорів з Турками. — Б. д. (к. 23 липня 1627 р.).

Instructia[1]).

Vkazac tego nikt nie moze, aby się w czym naymnieysze podobienstwo niedotrzymania przyiazni tak cesarzowi tureckiemu, iako y Tatarom dac miało, bo Iego Krolewska Mosc statecznie y powaznie pactow wszystkich dotrzymawac onym raczy, od nich zasię miasto porzysięzoney przyiazni vstawiczne naiazdy na panstwa swoie y zniszczenie niemałe poddanych swych odnosi, iednak conformuiąc się do intenciey hospodara Iego Mosci, przyiąwszy wdzięcznie tę przyiacielską Iego Mosci o vspokoieniu nas persuasią y radę, dałem się na to przywiesc, ze do hospodara Iego Mosci zsyłam posła swego. Wprawdzie nie była to intentia moia, abym miał był dac czym przerwac sobie ten tak potrzebny z woyskiem Iego Krolewskiey Mosei zaciąg y przedsięwziętą drogę, maiąc przed oczyma nie tylko pokoy w Ukrainie, ale y dalsze przystoine postrzezenie tego, cobym szkodlywego z zamysłow niechętnych sąsiad tey Coronie bydz widział, iednacz vpewniony będąc od hospodara Iego Mosci, isz do zwrotu posła mego nic hostile moliri nie ma ten nieprzyiaciel, dał się przywiesc na to, ze na tym mieyscu, na ktorym go poseł hospodara Iego Mosci zastał, chce czekac responsu; a isz nad czas nic droszego niemasz, tak drogiego czasu darmo trawic nie chcąc, roskazuię to posłowi memu, aby nadaley osmego dnia do obozu się wracał y hospodara Iego Mosci niech o tak prętką expedicią prosi.

Dziwuie się temu Iego Mosc, ze capitan pasza z woiski tureckimi, wołoskimi y multanskiemi nad iasne pacta i poprzysięzone przymierze ku panstwom Iego Krolewskiey Mosci zblyzył się y snadz zamek iakis nowy na granicach mialby budowac, czym wielkie poruszenie nie tylko w kozakach, ale we wszytkich ludziach vkrainnych stało się, ktorzy sprzysięgły się y do mnie s tym przysłały, ze wolą raczey głowy swe położyc, nizli takowego budunku dopuscic; ktorego we wszytkiey Ukrainie zapału trudno zatrzymac y nie my, ale pasza Iego Mosc przyczyną będzie, gdy zechce zamysł swoy konczyc y na tym

[1]) Иншою рукою дописано: p. Witkowskiemu do hospodara y capitan paszy.

budunku y podęmknieniu woisk tureckich pokoy rwac się musi; iakosz y kozacy vsłysawszy o tym, starszych swoich od Krola Iego Mosci sobie naznaczonych słuchac nie chcą y o Dnieprowey expediciey myslą.

Pilnosci tez o tym pytac potrzeba, czegoby po nas pasza y Tatarowie potrzebowaly, mianowicie iesliby Tatarowie zwykłych vpominkow potrzebowaly, tedy powiedziec na to, ze nie są ci godni vpominkow y łaski Iego Krolewskiey Mosci, ktorzy panstwa Iego Krolewskiey Mosci ogniem y mieczem woinią y drapiezą, acz Pan Bog sprawiedliwy dobrze ym tez to nagradza, owszem potrzeba, aby pasza, iesly to ma we władzy, sprawiedlywosc z nych czynił, ze przeciwko pactom wazą się tego y pokoy targaią między tymi panstwy. Iednak ieslyby łaski Iego Krolewskiey Mosci zabiegaly, więznie powracaly y szkody wszytkie nagrodziły, mogą sobie po łasce Iego Krolewskiey Mosci obiecowac, to co iest słusznego y co przedtym miewaly.

Nadsłuchywac tez o woisku hanskiem y Szangiereiowym, iesly iuz ku Nieprowi przysły, więc y o zamysłach dalszych strony budowania zamku na Nieprze.

Nie wadzi y o opowiedzeniu tureckim s Persami pytac się.

Sprawiwszy to v hospodara, prosic go, aby przyiacielsko pomogł, zeby v capitan pasze iako naprędzei audientia bydz mogła, na ktorey po zaleceniu chęci przyiacielskiey powiedziec, ze maiąc poselstwo tymi dniami od hospodara wołoskiego, dowiedział się tu w Oczakowie o bytnosci capitan pasze y z dobrego zdrowia iego się cieszy y rad temu, ze z nim iako z człowiekiem wielkim, mądrym y vwaznym, vmowic się o tym moze, co pokoy spolny obchodzi y spolnie o tym pomyslic, aby to, co się wyszpociło, znowu w rezie swey stanąc mogło. A niemnieyszy stąd biorę pochop, zem widział od pasze v posłanca hospodarskiego list do Krola Iego Mosci, ktory mię tu na Vkrainę z woiski swymi, dla zatrzymania s cesarzem tureckim pokoiu zesłac raczył, dla czego powinien, ze y pasza tu ziachał; s tey tedy miary posyłam y posła mego do niego, proponuiąc to, aby pilnie w to weyrzał, co by przeciwko pactom bydz miało. A wprzod mowic strony zamku na Nieprze, ze zachodzą nas wiadomosci, iz ten zamek pasza budowac chce, co isz przeciwko pactom, iako się to iuz wyzey deducowało, expostulowac z nym o to y powiedziec, ze na sam tylko głos tey nowiny, nie tylko kozacy, ale wszytka Vkraina tak się ruszyła, iako to wyzey hospodarowi się powiedziało; y toz tu powtorzyc, nawięcey o tym powiadac, ze się Vkraina y kozacy tym przysciem iego wzruszaią y iedni Nieprem, drudzy polem gotowi. Ale to lubo o pracą zatrzymac się iescze moze, iesly prętko Tatarow vymie y sam się bawic tu z woiski nie zechce. Niechze pasza vpatruie, kto powodem y przy-

czyną tego zamieszania, a zatym, strzez Boze, rozerwania pokoiu między panstwy będzie. Myc, poki mozem iescze, choc przes gwałt dzierzemy kozaki, aby w panstwach tureckich szkod nie czynily, ale gdzie sam pasza tych rzeczy, ktore są occasią do niezgody, nie vprzątnie, trudno to będzie tak wielkie szalonych kozakow y Vkraincow kupy y woyska, ktore y ziemią y morzem gotuią się, zatrzymac. Zawczasu tedy temu zabiegac potrzeba, aby im to z głowy wybic rospuszczeniem woisk y poniechaniem tych strony budunku zamysłow vkazac to iasnie, ze pasza o tym nie mysly; do tego Tatary vprzątnąc, aby tu nie przychodzily, bo y my s tym woiskiem, ktorym kozaki skromicby potrzeba, musielibysmy tu zostac, maiąc na Tatary oko, ktorzy, iako iest wiadomosc, znowu gotuią się do Corony. Prosic paszę, aby z nich sprawiedlywosc vczyniona Iego Krolewskiey Mosci była, za to, ze mimo pacta w panstwa Iego Krolewskiey Mosci wpadaią, y na potym te inuaşie ich impediowane były.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 461. Дату означаю з листу ч. 193.

195.

Справозданне з переговорів, котрі вів з турецьким правительством Бальтазар Вітковский, висланник Стефана Хмелецкого. — В таборі над Сурією, серпень 1627 р.

Relacio odprawy, ktora była od Hassan paszy, capitana morskiego, pod Oczakowem 29 iullii panu Baltazarowi Witkowskiemu posłowi na instructię Iego Mosci pana Stephana Chmieleckiego, chorązego bracławskiego, z obozu nad Suryą do Iego Krolewskiey Mosci die augusty wyprawioną.

Na pierwszy punct, gdzie poseł wyzey pomieniony serio inquirował Hassan passe, gdzieby miał wolą zamyslony zamek budowac, azeby ukazał granice y exprese mianował miesce, passa z takową się declaratią ozwał, ze on na tem gruncie zamek budowac umyslił, gdzie są dawne znaki słupow dwoch zelaznych, w ziemie nad Dnieprem wkopanych, ktorych niedaleko są nagrobki z napisy, gdzie się ich chowali, swiadczą.

Na co poseł replicował, mowiąc, ze wolno nie tylko y teraz, ale y tysiąc takich słupow wkopac, czego ia sam ieden obronic nie mogę. A co się dotycze takowych nagrobkow, ktore nie mogą byc nigdy poczytane za granice, łacna odpowiedz, bo na tamtem mieyscu, (iakosz nie nowina), mogł kto znaczny umrzec, a maiąc przyiaciela dobrego, dla pamienci zbudował mu nagrobek z napisem iakimkolwiek. Toz y to by mogło byc, gdziebym ia tu umarł, maiąc dobrego przyiaciela

alboz sługę, o nagrobek z napisem nie trudno by było, a co wienksza, zebym tu własnie lezał na gruncie Iego Krolewskiey Mosci, ktory Czarne Morze po iedney stronie y Dunay graniczą panstwa otomanskie, a z drugiey strony Dniepr. Częsc ordy z panstwy Iego Krolewskiey Mosci, iako to Oczakow y Budziak, na własnym gruncie Iego Krolewskiey Mosci lezą, ktore iezeli swym trybem nie będą chowane, mogą byc zniesione.

Na drugiey instructiey punct, nie contentuiąc sie poseł tą odpowiedzią passy, żądał od niego, aby te granice mianował, gdzie by bely między cesarzem tureckim a Krolem Iego Moscią własnie okryslone.

Na co passa odpowiedział, iz to te granice, nie tylko ze są dawne, ale y teraz przez posła wielkiego Iego Krolewskiey Mosci, pana koniuszego koronnego, pismem warowáne, ktore zaraz przy bytnosci były czytane, toz twierdził, ze Krol Iego Mosc takiez simili tenore ma ich przy sobie. Iednak iasnie declaruiąc sie, powiedział, zeby chciał zamek miec na Czapczakku na Bogu dla incursii od kozakow w panstwa cesarza tureckiego. Bo powieda, iezeli Raszkowa z inszemi dziewięciu miast nie zniesiono, (na ktorym kazał mieyscu zamek budowac hospodarowi wołoskiemu), tedy Krol Iego Mosc ma iego pilnie przestrzegac, surowo rozkazuiąc tamtem to ludziom swowolnym, ktorzyby tam iedno mieszkali, aby zadnych skod w panstwach tureckich wiency, ani tez w wołoskich nie czynili.

Na ow zas trzeci punct, gdzie Sangiery na tamtey stronie nad Dnieprem zaczął budowac znmek, krotko powiedział, ze tego pozwolenia od siebie niema, ani się tego dokładał ani radził; ktory iezeliby przeciwko naruszeniu co chciał czynic, pozwolił, aby był continuo in opere incepto przez kozaki impediowan. I owszem, gdyby inaczey było, chce tego, aby przez kozaki nasze tez przeciwko temu zamek sobie zakładali, dla bronienia iemu w te tu kraie przeprawy. A dla większego swiezego pokoiu strzimania bespieczenstwa postanawiam ex nunc passe sylistryskiego vwazenia wielkiego, ktory zeby tego przestrzegał, aby zadna incursia wiencey do tego czasu w panstwa Iego Krolewskiey Mosci nie była.

Poseł na to powiedział, ze nie dosic na tym, gdysmy tych obietnic waszych bardzo dobrze wiadomi, na ktorych zadnego gruntu bespiecznego klasc nie mozemy, bo na takie upewnienie iako y przedtem tak y teraz zawsze potrzeba nam byc gotowenni odpor dac sweywoli nieuchamowaney Tatarow. A zas po te czasy wszystkie nie byli od waszych antecessorow tymze podobne asecuratie, a mali się prawda rzecz, daleko wenzłowatsze, coz prosze pomogło. A przecie Tatarzyn

po staremu panstwa Iego Krolewskiey Mosci woiował, pustoszył ogniem y mieczem y gwałtownym w cienską niewolą poddanych Krola Iego Mosci braniem. I teraz swiezo za bytnoscią posła hospodara wołoskiego u Iego Mosci pana chorązego bracławskiego azaz nie wpadli Tatarowie y nie naczynili wielkich skod w panstwach Iego Krolewskiey Mosci, ktorzy więzniow nie mało nabrali, o ktore proszę aby byli przywrocone.

Na to passa rzekł: Przyznawam, ze to tak bywało, ale ze ludzie nierozsądni nie chcieli albo raczey nie umieli uwazyc, coby na tem zalezało, dlatego tez nieostroznie mieszaiąc rzeczy, do wielkiey nieprzyiazni między panem mym a Krolem Iego Moscią czenstokroc przychodziło. Ia tedy teraz mam taką moc y dlatego tu na to mieysce posłany iest, alem to, co mi serio u porty rozkazano, Iego Krolewska Mosc warował, iakoby te to panstwa wiencey krzywdami z obudwu stron urazane nie były i te wienznie, ktore są swiezo pobrane, do rąk Iego Mosci hospodara wołoskiego oddani. Na co dla powaznieyszego bespieczenstwa zaraz to czynie, z pol Tatary kaze zganiac y taką ostroznosc nad nimi miec, iako wiencey panstwa Iego Krolewskiey Mosci wtargnienia nie vcynili zadnego. A gdzieby się to pokazało, by się nad to postanowienie co spacznego stało, tedy za iedne krowe dziesienc, za iednego konia sto koni, za iedną asprę piencet czerwonych złotych powinnismy płacic. Na ostatek utwierdzaiąc ten swienty pokoy, nie sławą ale rzeczą samą in suplementum fidei posyłam zaraz przy temze posle do obozu Iego Mosci pana chorązego bracławskiego Tatarow dziesienc z Białogrodu, a drugie dziesięnc z Kiliey obyczaiem zastawnym, ktorych Iego Mosc pan chorąży w roznych miastach ukraynnych po dwa albo po iednemu albo tez, iako naylepy bendzie rozumiał, postawi, dlatego iz, gdzie by sie iakie wtargnienia Tatarow ponowiły wiesci, zaraz wyiezdzali y zawracali swowolne Tatary. A dla gruntownieyszego zachowania pomienionego pasze sylistryskiego u Oczakowa na swem mieyscu zostawuie, kto aby pilnie przestrzegał Sachingiremu pod Oczakowem w panstwa cesarza tureckiego przeprawy. Ia tez poprawiwszy zamkow oczakowskich wposrzod Dniepru między zamkiem s tamtey strony Dniepru a Oczakowem, aby kozacy panstw cesarza tureckiego naiezdzac nie wazyli się, takze zeby Tatarom przeprawa na tamtem przewozie zabroniona była y gdzieby sie od zamku swego Tatarowie na te tu strone Dniepru w panstwa Iego Krolewskiey Mosci przeprawowali, albo tez gdzieindzie w inszym mieyscu, tedy s tem nieomieszkanie mam dawac znac Iego Mosci panu chorązemu braczławskiemu.

Na to poseł odpowiedział, zes to passa nieladaiaką obronę forteficowac umyslił. Ale sie tez niepomału temu dziwuię, iz tego nie mozes albo raczey nie chcez vczynic, co gwoli zachowaniu pokoiu y pact Iasnie Wielmozny Iego Mosc pan woiewoda sendomirsky, herman koronny, z kozakami uczynił, ktorych przez szable zniosł y swąwolą ich tak uskromił, ze wiencey w panstwa cesarza tureckiego wchodzic y skod czynic nie bendą się wazyli. Czemuz Sachingiereia nie uskromisz iako tych Tatarow budzackich?

Passa na to rzekł: Kiedy ia tych budzackich uskromie y sangiereyscy nie bendą smieli, gdyz nie bendą mieli od owych posiłkow. Dlatego pilno oczakowskiego zamku poprawuię, aby ym stąd przeprawy broniono zawsze, było nie telko do panstw Iego Krolewskiey Mosci, ale y do panstwa wołoskiego y multanskiego, ktore są spustoszone przez nich, o czym wiedząc cesarz, dał na zapomozenie poddanych swych inparatis dwadziescia tysięncy czerwonych złotych hospodarowi wołoskiemu, chcąc z poddanych swych miec pozytek, wiedząc, ze za tem pokoiem zawartym z Krolem Iego Mocią nie bendą te tam kraie wexowane od Tatar.

Na to poseł powiedział, ze to dobrze czyni cesarz turecki, gdyz za postanowieniem z zamknieniem takowego pokoiu bendą uspokoione te tam panstwa, stąd y pozytek wielki z obodwu stron rosc bendzie. No to passa suspirando rzekł: Day Boze.

Na czwarty punct postulatii pana posła zamilczał passa, tylko prosił o posła, aby był iako nayprędzey od Iego Krolewskiey Mosci do porty wyprawiony y tamze pacta starozytne, iakie były z sołtanem Sulimanem postanowione, w tez klube y ryze wprawione, z obudwu stron mocno utwierdzone. A o osobe prosi mądrą y wiadomą rzeczy, ktoraby była sposobna do wszelakiego dalszego zachowania.

Pro ultimo upominał sie poseł, aby była na uerificatią y dalsze upewnienie słow swoich, asecuratią swoim passam przy boku swym bendących rękoma podpisaną dał na pismie.

Na co passa powiedział, ze to znak iest wielky, ktory nie ma ze byc bespiecznieyszy ani stalszy nad ten zakład osob tatarskich, pragnąc y zycząc sobie z obodwu stron ulubionego a dawno pożądanego pokoiu. Telko na tem rzeczy są, aby iako nayprendzey był poseł, nie czekaiąc seymu, do porty wyprawiony, gdy sie sam passa zpodziewa naydały za pułtora miesiąca byc w Czarogrodzie, powtarzaiąc to hospodarowi woloskiemu, czyniąc go mediatorem do zawarcia tak swiętobliwego pokoiu y aby on przyrzekł za to, ze Tatarowie budzaccy wiencey iuz nie postaną w panstwach Iego Krolewskiey Mosci. Prosi

passa, aby dano znac wprzod, kto bendzie posłem do porty naznaczony.

Tu sie wielka pokazała szczerosc, wiara, statecznosc hospodara wołoskiego w tych tractatach przeciwko Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey, za ktorego ia informatią wiele dobrego y potrzebnego do takiego stanowienia wyczerpnął, bo za iego persuasią passa zamku nad Dnieprem zaniechał budowac, wybiiaiąc mu to długiemi swemi persuasiami z głowy, mowiąc, ze za tem samem zbudowaniem zamku urosłaby wielka difidencia w domie ottomanskim y musiałoby sie to wielkim krwie rozlaniem oblac, a co wienksza, zeby ten zamek niedlugo stał, gdyz by go kozacy prendko zniesli, ktorych by trudno zachamowac. Zaczym nie rychło by pacta iuz do swey pory przysły.

Dnia 29 iullii przy bytnosci iescze posła przysła galera z Carogrodu, ktorego dnia temuz Hassyn passy oddawano upominki, to iest dwa kaftany od cesarza tureckiego, to iest podaiąc mu zupełną moc do zawarcia z Iego Krolewską Moscią pokoiu, przy czym zaraz na tryuph z 72 galer z dział bito. A zatem nazaiutrz wziol pan poseł od Hassan passy odprawe.

A to te rzeczy, ktore Waszey Krolewskiey Mosci do wiadomosci przeslac nie omieskiwam.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 463—4, 473—4.

196.

Справозданнє Александра Хоцімірского з посольства до Гассан паші. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р.

Relatia Iego Mosci pana Alexandra Chocimirskiego, rothmistrza Iego Krolewskiey Mosci, odprawei poselstwa od Hassan passy capitana morskiego pod Oczakowem dnia 14 8bra r. p. 1627.

1. Pirwszego dnia tilko vices salutationum z obudwu stron v passy odprawowane beły, ktory pana Chocimirskiego iako posła magno comitatu Turkow y ianczarow magnificentią swoię w aparacie woiennym, iako ich iest zwyczai, vkazuiąc, iako naiucciwi do swego namiotu przyprowadzic kazał y tak zawsze, ilekroc v niego był. Dopiero drugiego dnia poczeli o rzeczach tractowac, rozmaite passa o tym pokoiu tanquam in noua materia quaestiones mouens. Ale poseł nie wchodząc w zadne controuersie, nowe pact starozytnych przes Solimana y teraznieiszego Murata cesarzow tureczkich swiezo potwierdzonych we wszystkich punctach nicz nie odstępuiąc, stale się trzymał. Zaczym pasza to widziawszi, iusz iakoby przyszedł do siebie, sam przyznał, mowiąc, ze to te rzeczy nie inaczy sie maią, iedno iako od posła są iemu

vdane, dokładaiąc tego, isz gwoli tey samei potrzebie poseł ma bydz do porty do Krola Iego Mosci wyprawiony. Chczą wszelakiego starania swego przyłozyc, aby daleko doskonali y gruntowni ten swięty pokoi między tymi dwiema monarchami dla vbogich ludzi mogł bydz vtwierdzony. W czym aby hospodar wolosky, eliberuiąc interpositam fidem suam, dawal zawczasu znac passy, nie dla czego inszego, iedno zeby mogł temu, co teras obiecuie, iako z naiwiętszym poszanowaniem y prętko dobrą odprawą posłowi wielkiemu we wszystkim wygodzic.

Pan Chocimierski, isz tego in commissis w informatyei nie miał, aby co obiecował o posle wielkim, krotkiemi to słowy odprawił, mowiąc do passy, isz iezeli to będzie vkazywała potrzeba Iego Krolewskiey Mosci panu swemu miłosciwemu posłac iakiego posła do Porty, poszle, nie będzieli, tedy rozumie, ze w to tak potrafiano będzie, iakoby się we wszystkim pactom y to temu swietobliwemu wygodzic mogło, dziękuiąc passy za takową zyczliwosc, ktorą declaruie sie pokazac w tak powaznei sprawie, gdzieby tego potrzeba beła.

2. Co się zas dotycze assecuratyei od Tatar, ze maią bydz bezpieczne panstwa Iego Krolewskiey Mosci od wszelakich incursyi, podawał rozmaite sposoby posel, iakimi by miała bydz vtwierdzona. Ktorą to assecuratią passa na dwoie sub conditione dzieleł, mowiąc, isz bespieczenstwo inaksze bydz nie moze, ieno to, (czemu aby poseł wierzeł, siedząc pro tribunali, przysięgał, całuiąc amalią tę, ktorą oni zwykli miasto iakyei swy swiętosci na sobie vstawicznie nosic), ze mu Sachin Gierei soltan przysiągł, ze zadnych incursyi w panstwa koronne czynic nie będzie z tą declaratią do roku, gdzieby kozacy, ni w czym pokoiu nie naruszaiąc, spokoinie sie po swych włosciach zachowali. A zeby sie znacznieisza prawda pokazała, zaras przy obecnosci posła wyprawił posła swego do Szahingiera, vpominaiąc go, aby on wedlug przysięgi swey, passy oddany, zadnych infestatiei panstwu Krola Iego Mosci czynic poniechał, druga, aby posła swego z chanem, iako obiecali, co naiprędzi do Krola Iego Mosci wyprawili, a tam dopiero, iezeli iakie są między nimi differentie, vprzątali. Do tego vkazał hospodara wołoskiego iako mediatora y vadem tych rzeczy, ze od Tatar do roku z przyczyn wyzei mianowanych ten to pokoi ma bydz wcale zachowany, za ktory hospodar wyprawiwszy tesz o tym własnie osobego posła swego do Schachingiera, bynamni nie zbraniał sie przyczecz y assecurowac, twierdząc to, ze on nie tak wiele wierzi Turkom, ani polega na ich obietnicach iako na Szachingiera, z ktorym ma zdawna wielką zawartą miłosc, iescze na on czas, gdy mu pomagał comitiwei przeciwko Batoremu Gaborowi, osadzaiąc Betleniego na siedmiogroczkie panstwo, obiecuiąc to posłowi pismem tego potwierdzic tak stronei passy

iako y stronei samego siebie, co wzaiem będzie powinien Iego Mosc pan chorązy bracławski vczynic na pierwszą requisitią, gdy takowe rzeczy w pewnym swym porządku iemu od nich sub anthentico instrumento będą podane.

3. Co się tknie Hasłan Grodu, ktory Tatarowie budowac zaczeli, pokazowal to posel, ze to budowanie nie znaczy pokoiu y owszem niepokoi, gdysz Tatarowie nie dla czego inszego tą tam fortecę zaczęli, iedno, aby przeprawę bliszą y bespiecznieiszą mieli w panstwa koronne; zaczym tesz kozacy, na ktorych włosci musi bydz pirwszy impet poganski, tego cierpiec nie bedą mogli, a mszcząc sie zadanych przez Tatary krzywd, musi bydz naruszony pokoi. Iesli Krol Iego Mosc vskromił swąwolę kozaczką, czemu cesarz tureczky nie moze powsciągnąc Tatarow, ktorzy, co ci dwai monarchowie dla pokoiu y przyiazni wiecznei dzisza zbuduią, oni to iutro rosporą y tak nigdy konca dobrego przes nich ta sprawa wziąc nie moze.

Na to passa powiedzial, isz on wprawdzie, kiedy osadzał od cesarza pana swego chana tatarskiego y insze trudnosci uprzątał, radzili sie z nim okolo tego murzakowie y inszy Tatarowie, iako by mogli bydz bezpieczni w swych włosciach od kozakow y vkazali ten sposob, aby przeciwko Hasłan Grodu na tei tu stronie Dniepru przeciwko temu zbudowali drugi zamek, ktory postawiwszy, mogliby zabronic kozakom do ziemie swoiey y na morze wescia. Y to iest prawda, ze ia maiąc dostateczny sumpt na to, mogłem beł y ten zamek zbudowac y tego poprawic za iedną drogę. Ale isz mi hospodar wolosky vkazał bydz to przeciwko pactom, y ten grunt własnie nalezec ma do Korony, zbyiaiąc mi to rozmaitemi ratiami y persuasiami swemi, abym do takiego przedsięwzięcia swego supersedował, vczyniłem to, zem od takiego budowania odstąpił, y za to przyrzekam, ze go Tatarowie nic mogą budowac, bo ich zadną miarą na takowy koszt stac nigdy nie moze. Prosili oni mnie o sudna, ktorychem nie dał y nie kaze dac. Dla czego iako w tym budowaniu są iusz Tatarowie vskromieni.

4. Werificuiąc te swoią powiesc, pokazał list Szachingierego passa do siebie pisany, ktory kazał czytac, tymi słowy: Iamci wprawdzie dobrze sie beł przygotował na te woine przeciwko Polakom: co do tei potęgi, ktorą mam tak dostateczną z ord, ieszcze miałem kopyinika 10000 Czerkiezow, a drugie 10000 Nachaicow y spodziewałbym sie beł, zeby mi beło szczęscie moze lepi wygodziło, anizeli tym, ktorzi kiedy przedemną do Polski chodzili. Ale poniewasz mnie do od tego passo odwodzisz y vkazuiesz mi w tym bydz wolą cesarską, tedy ia zaniecham wszystkiego, y zadnych incursii czynic w panstwa koronne

zaniecham, bele mi kozaci nie dali przyczyny, a chcieli sie zachowac w swych włosciach przystoinie w pokoiu.

Nad to pro conclusione powiedział passa, aby to pan Chmieleczki vznał, isz sczerze ide z Polaki y ten pokoi swięty chce wcale, choc v porty iusz iest potwierdzony, zachowac, iednak lepi teraz vgruntowac. Tedy na znak tego natychmiast odiazdu mego na swoim mieiscu zostawi sie w Oczakowie Bałtadzi passę, w Kilyei Saksadzei passe, ktory nad czaikami dunaiskimi iest starszym dozorcą, roskazuiąc im swego, aby s pilnoscią wielką tego przestrzegali y nie dopuszczali Tatarom na tę tu stronę w panstwa Iego Krolewski Mosci pod Oczakowem zadnei przeprawy y sudnami nie wygadzali, co przedtym czyniono. Do tego w Techini chce vpatrzic takiego człowieka, ktoryby beł sposobny do zatrzymania y zachamowania Tatarow bialogroczkich, gdyby iakie incursie przeciwko tym pactom nowe zamyslac chcieli. W Ozyowie wcąsz człowieka biegłego chce, znalaszy, postanowic, ktoryby powinien beł koniecznie wszelaką sprawiedliwosc czynic obywatełom pogranicznym panstw polskich, gdzieby bely z woloskiey ziemie vkrzywdzeni.

Co concluduiąc, vpewniał wszelakim bezpieczenstwem od Tatar do roku, gdzieby ieno kozacy nie zadawali do rozerwania pokoiu przyczyny, czego y w liscie swym passa dokłada. A hosdodar wolosky za wszystko, co passa przyobiecał, ztrzymac slubował.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 417—419v.

197.

Мирон Бернавський Могила, воєвода волоський, до Стефана Хмелецкого; повідомляє про хід переговорів з Туреччиною. Шагин Ґерай обіцяв затримати Татар цілий рік, коли козаки не будуть їх нападали. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р.

Mnie wielce miłosciwy panie chorązy bracławski, moy miłosciwy panie y przyiacielu!

Contentem wielce z tego, isz z rzetelną expeditią lubo nie wrychle odprawił Wasza Mosc moy miłosciwy pan posłow moych, a przy nych y swego posła wyprawic nie zaniechałes, snac vpatrzywszy własną tego potrzebę, a nie od rzeczy, gdysz takowe y tym podobne niechęci chyba przez vwagę ludzi rostropnych zwykły się vspakaiac. Na moym wprawdzie według Waszey Mosci mego miłosciwego pana iako y przedtym staraniu nie schodziełо, iednak y Iego Mosc pan Chocimierski vsiłował nie mniey, iakoby pokoy stateczny z zesłanym od porty na to capitan paszą był postanowiony według starodawnych pact ture-

ckich, niwczym ich nie vmnieyszaiąc ni przyczyniaiąc; y ku mysli obodwoch stron zostałaby się było, gdyby nie krotkosc czasu y zabawna odprawa posłow moych zakroczyła była. Iednakze tak się w to potrafiało, iakoby zaczęte rzeczy znikome nie były y owszem skutek stateczny odniosły. Przystąpiwszy tedy z capitanem paszą po oddaniu listu Waszey Mosci mego miłosciwego pana do propositiey tey, ktorą vkazał Iego Mosc pan Chocimierski, rothmistrz Iego Krolewskiey Mosci, na instructiey od Waszey Mosci mego miłosciwego pana daney, vstny na wszystko respons od niegosz otrzymał, czego lubo Iego Mosc nie przepomni referowac Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, ia iednak krotce wypisac zdania capitan paszynego nie zaniechałem. Z strony zatrzymania Tatarow, aby nie infestowali więcey panstw Iego Krolewskiey Mosci, iest obietnica Szahyn Kierego sołtana, (co y listem iego do capitan passe pisanem iest approbowany), isz trzymac się chce słowa swego w zatrzymawaniu Tatarow, a niwczym nad postanowienie z paszą do roku nie wykraczac, tilko zeby ich kozacy nie zaczepali, iako kilka razy pod ten czas tractatow vczynieli, przeto staranie będzie Waszey Mosci mego miłosciwego pana, iako y pan Chocimierski przyobiecał, zakazac im y zabronic takiey licentiey, bo alias y Tatarow nie mogłby powsciągnąc Szahin Kierey sołtan. Z strony zamkow, to iest tak tego, ktory Szahin Kiery założył, iako y drugiego, ktory miał postawic capitan pasza, dostateczną da sprawę Iego Mosc pan Chocimierski. Assecuratiey nie zdało się dac capitan paszy na ten czas, gdysz dopiero się posłało do hana y Szahin Kierego sołtana z strony posłow, tak skoro przydzie respons y posłowie się naszy zwrocą z tamtąd, otrzymawszy ią od pasze, odeslą Waszey Mosci memu miłosciwemu panu. O tych zas łotrow z pod Teginiey, Kiliey, Białygrodu dosyc się przysłuchał Iego Mosc pan poseł, iakie było moie staranie y na tym stanęło, isz co się zstanie od teraznieyszego przymierza w panstwach Iego Krolewskiey Mosci za namnieyszym oznaymieniem Waszey Mosci miłosciwego pana, (mnie to iest zlecono), sprawiedliwosc vczyniona będzie, a mieysce uciągania sprawiedliwosci Orheiow iest od paszy vkazane. Z strony wyprawienia posła wielkiego do porty racz Wasza Mosc moy miłosciwy pan starac się iako naypilniey, gdysz to iest cardo rei, a gdy będzie posłany, wszystkie rzeczy gruntownieysze zostaną, bez niego zas pokoiem statecznym nie ubespieczam. Ostatek vstney powiesci Iego Mosci pana posła oddawszy, przyiacielski na ten czas służby moie zalecam zwykłey łasce Waszey Miłosci moiego pana. Dattum pod Oczakowem, 14 septembris anno Domini 1627.

Waszey Mosci mego miłosciwego pana zyczliwy przyiaciel y rad służy.

Адреса: Memu wielce miłosciwemu panu y przyiacielowi, Iego Mosci Panu Stephanowi Chmieleckiemu, chorązemu woiewodztwa bracławskiego, regimentarzowi woyska Iego Krolewskiey Mosci na Vkraynie, pilno nalezy. — Печать.

Підпис: Їѡ Миронъ Бърновскїе Воєвода.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 423 (оригінал); fascimile підпису є у Hurmuzaki — Documente privitoare la istoria romanilor т. II стор. 560.

198.

Стефан Хмелецкий до Жигимонта III про переговори з Туреччиною. — Над Сурією, 12 вересня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu,
Panie, Panie moy miłosciwy.

Pisałem pokornie niedawno przedtym do Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, dawaiąc o tym znac, izem za gęstymi instantiami capitan passy y hospodara wołoskiego wyprawił posła pod Oczakow do skutecznego w tey sprawie stronei pokoiu zamknienia, ktory iako skoro sie tam stąd zwrocił, zarazem, iako powinnosc moia iest, staraniem pilne uczynił, abym to, cokolwiek sie sam sprawiło, Waszy Krolewskyei Mosci, iako naiprędzi mogło bydz, o wszystkim dawał znac. Ktorą to odprawę poselstwa, iako sama w sobie iest, przed maiestat Waszei Krolewskyei Mosci posyłam. Skąd znaczy sie, według teraznieiszego czasu tak nagle nicz takowego poganie nie będą chcieli attentowac, bo y to ci ludzie, ktorychem z woiska owego Waszei Krolewskyei Mosci w pola wyprawił, gdzie niemały czas chodząc, nicz takowego postrzedz nie mogli. W czym tesz list hospodara wołoskiego, (ktory Waszei Krolewskiey Mosci przesyłam), widzi się accordowac. Iednak isz w ostroznosci chcę pilne w tym staranie miec, abym nieprzyiacielskie zamysły wyrozumiawszy, iako naiprędzi mogł dawac znac Waszei Krolewskyei Mosci. Niech na ten czas Pan Bog Wasze Krolewską Mosc pana mego miłosciwego przy dobrym zdrowiu wszelakim szczęściu y błogosławienstwie swym swiętym długo wiecznie chowac raczy. W obozie nad Surią, die 22 septembra roku panskiego 1627.

Naiasnieyszego Magestatu Waszy Krolewsky Mosci pana mego miłosciwego rotmistrz y nańissy poddany, Stefan Chmielecky, chorązy woiska bracławskiego.

Адреса: Naiasnieiszemu Magestatowi Iego Krolewsky Mosci Panu, Panu, Panu memu miłosciwemu. (Місце по печатці).

Бібл. Ягайлонська ч. 211 к. 425—6 (оригінал).

199.

Мирон Бернавський Могила до Жиґимонта III про переговори з Туреччиною; козаки поступають против мира, бо пішли в кількадесять човнів на море і часто ходить на Татар. — Яеси, 15 жовтня 1627 р.

Naiasnieyszy, miłosciwy Krolu,
Panie a Panie mnie wielce miłosciwy.

Tak z pisania Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, iako y vstney sługi mego relatiey wyrozumiawszy dostatecznie, iak wdzięczna iest Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu w zatrzymaniu między cesarzem Iego Moscią tureckim a Waszą Krolewską Moscią panami memi miłosciwemi statecznego pokoiu praca moia, przyłozyc do tego wszystkich sił swoych vmysłem, iakoby ta zaczęta vsługa moia za czasem y Waszą Krolewską Mosc y cesarza Iego Mosci panow moych miłosciwych pozyskac mogła miłosciwą łaską. I tey iestem w Panu Bogu nadzieie, ze rzeczy przez mię zawzięte swiątobliwie na wiele lath fortunnych z chwałą naywyszszego a luboscią statecznego pokoiu, niwczym się nie naruszaiąc, trwac będą. Nie zeydzie ni na czym w powinnosci moiey, gdy widzę offiarowaną łaskę Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego. Te iednę rzecz bardzo potrzebnę Wasza Krolewska Mosc vczynic raczysz, gdy posłem swym z cesarzem Iego Moscią to przymierze utwierdzisz, zaczym y dom ottomanski zostawszy w tey nadzieie o przyiazni Waszey Krolewskiey Mosci, przestrzegac tego zechce, iakoby y Wasza Krolewska Mosc content został z dobrego iego affektu przeciwko sobie. Ponieważ iest dobrze wiadoma Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu w odwiedzeniu capitan pasze od postawienia zamku na gruncie Waszey Krolewskiey Mosci y zwiedzeniu z pol woyska cara krymskiego zyczliwosc moia, niemnieysze y teraz czynię staranie, iszby y car Iego Mosc krymski, zaniechawszy zawziętych niechęci, został całym a szczerym przyiacielem Waszey Krolewskiey Mosci y miałem teraz swieze od Iego Mosci przez posła mego pisanie, isz we wszystkim chce przestac na moiey persuasiey y nie zbrania się bydz zyczliwym Waszey Krolewskiey Mosci, contentuiąc się tym, co przedtym na kazdy rok miewał z łaski Waszey Krolewskiey Mosci, tilko potrzebuie posłanca Waszey Krolewskiey Mosci. Wprawdzieby przyzwoitsza vprzedzic było Waszą Krolewską Mosc pana mego miłosciwego, ale isz ta ruditas im osobliwie innuta est, postrzedz się w tym trudno maią. Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego iako monarchy chrzescianskiego zwycięzy to zwykła clementia, gdysz to nayzacnieysza cnota, więcey

łaskawoscią anizeli srogoscią obychodzi się z aduersarzami swemi, częścią zmiękczaiąc serca tyranskie, częścią animusz panski swoy cały pokazuiąc. Proszę tedy pokornie, nie racz Wasza Krolewska Mosc przytrudnieyszym się stawic w obesłaniu cara krymskiego y Szahinkierego sołtana posłancem iakim y pisaniem swoym, a ia tego przestrzegac obiecuię, iakoby dostoienstwo naiasnieyszego maiestatu Waszey Krolewskiey Mosci poszanowanie przystoyne miało. Co gdy się zstanie, iusz y cesarza Iego Mosci tureckiego przyiazn, iusz y życzliwosc cara krymskiego, z czego Pan Bog pochwalon[1]), zostanie y poddani Waszey Krolewskiey Mosci po tak wielkich mordach zazyią pożądanego pokoiu. To mię tilko nie cieszy, isz po zawarciu swiezo pokoiu, kozakow, (co iest przeciwko pactom), kilkadziesiąt czaiek wpadło na morze. Z drugiey zas strony dzieią się częste incursie do Budziakow nie po ięzyki, iako vdawaią, ale po stada, bydło z panstw Waszey Krolewskiey Mosci, mianowicie z Vkrainy i Podola. Potrzeba, Naiasnieyszy, Miłosciwy Krolu, surowego tak kozakow iako i tym inszym kupom zakazania y karania. Niech się rzeczy tak często vmacniaiące przez tę swawolą nie psuią, to inaczey trudno się ma zostac pokoy przy całosci swoiey. Iego Mosc pan Tyszkiewicz mniey, widzę, dba na pisania Waszey Krolewskiey Mosci, poddanym moym niewinnym nie chce się iscic; ia zadnego roskazania się nie zbronię Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, tilko proszę o sprawiedliwosc. Dalszych rzeczy do vstney Waszey Krolewskiey Mosci relatiey Iego Mosci panu canclerzowi koronnemu y Iego Mosci panu woiewodzie sendomirskiemu y Iego Mosci panu sieradzkiemu powierzywszy, oddawam vnizone posługi moie miłosciwey łasce Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, życząc, aby Pan Bog w pomyslne lata w dobrym zdrowiu y szczęsliwym panowaniu z postrachem nieprzyiacioł chowac Waszą Krolewską Mosc raczył. Datum z Ias, 15 octobris anno Domini 1627.

Naiasnieyszego Maiestatu Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego naniszszy y powolny sługa. (Власноручний підпис як ч. 197).

Адреса: Naiasnieyszemu y niezwycięzonemu monarsze Zygmuntowi trzeciemu, z łaski bozey krolowi polskiemu, wielkiemu xiązęciu litewskiemu, ruskiemu, pruskiemu, mazowieckiemu, inflantskiemu, zmudzkiemu y szwedzkiemu, gottckiemu, wandalskiemu dziedzycznemu krolowi, panu a panu mnie wielce miłosciwemu.

Печать.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 427—428 (оригінал).

[1]) в рук : pochalon.

200.

Мирон Бернавський Могила до Максиміліяна Пшерембского, серадзького воєводи; козаки пішли на море в 86 човнів; пограничні урядники на Україні все ходять на Татар; треба своєвольних стримати, бо розірве ся мир з Туреччиною. — Ясси, 15 жовтня 1627 р.

Wielmozny, miłosciwy panie Sieradzki, moy wielce miłosciwy panie y szwagrze.

Wielce dziękuię Waszey Mosci memu miłosciwemu panu tak za nawiedzenie listowne iako y za te prace, ktore podeymowac raczysz w sprawach moych, com y swiezo wyrozumiał z sługi mego Costina postelnika. Będę się vmiał o to starac, iakoby tak znamienite łaski powolnoscią wszelaką moią recompensowane były Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, a odmiennego affectu mego, vpewniam, isz Wasza Mosc moy pan miłosciwy nie uznasz nad ten, ktory ia obiecuię, tilko proszę, abys y do konca raczył bydz Wasza Mosc moym miłosciwym panem. Więc y za tą occazyą nie liczy Wasza Mosc moy miłosciwy pan pracey swey referowac to Iego Krolewskiey Mosci, co iest przeciwnego pactom przez mię z capitanem paszą uczynionym. Slubowałem za to za spolnym się z Iego Moscią panem chorązym bracławskim zniesieniem, isz kozacy nie będą więcey panstw cesarza Iego Mosci tureckiego ani cara krymskiego tak ziemią, iako y wodą naiezdzali, co vczynieł, abym tem snadniey ziednac mogł przyiazn y zgodę między Iego Krolewską Moscią a cesarzem Iego Moscią y niezlie się było powiodło, bo y Turcy od postawienia zamku na własnym Iego Krolewskiey Mosci gruncie są odwiedzeni y Tatarowie, będąc gotowi szablą y ogniem plądrowac panstwa Iego Krolewskiey Mosci, zatrzymani. Teraz kozacy do naruszenia vczynionego przymierza przyczynę dali, gdysz ich swiezo na morze wpadło osmdziesiąt y szesc czaiek. Cosz za korzysc z starania naszego, gdysz to swowolenstwo nie iest powsciągliwe, nusz y z drugiey strony panowie dzierzawcy y vrzędnicy pograniczni, mianowicie z Vkrainy i woiewodztwa podolskiego, bez przestanku szlą a szlą czaty w Budziaki pod pretextem ięzyka, kwoli prywatney zdobyczy, bo Iego Krolewska Mosc ani rzeczpospolita ztąd zadney niema korzysci, a tak to łotrowstwo miasto ięzykow bydła, stada Turkom y Tatarom bierą, za czym y oni szukaiąc swego w niemałych kupach zwykli wet za wet oddawac; czemu ia zabiegaiąc, do tegom był przywiodł rzeczy, isz takowi ludzie z obudwoch stron mieli bydz karani, ani krom straznika od Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey na to deputowanego zadne kupy nie miały iezdzic w pola y sprawiełem to v capitan pasze, gdy się vskarzał Iego Mosc pan chorązy bracław-

ski na niektorych poddanych cesarza Iego Mosci tureckiego, ze ich poymano y do Chocima na executią odesłano; tosz kiedy z panstw Iego Krolewskiey Mosci tym podobni ludzie nie mogą byc powsciągnieni, zaczym poniewolnie pacta muszą się porwac. Przeto racz to Wasza Mosc moy miłosciwy pan vmiec Iego Krolewskiey Mosci opowiedziec, azaby za surowym zakazaniem tak kozacy, iako y ci drudzy byli powsciągnieni, bo inaczey y koszt Iego Krolewskiey Mosci nadaremny y trudu posłow nizacz. Z strony posła do porty proszę, iako nayprędzey zeby był wyprawiony, azeby miał z sobą Iego Krolewskiey Mosci assecuratią, iako kozacy nie maią więcey wpadac na morze y infestowac panstw cesarza Iego Mosci tureckiego, takze y cara krymskiego, a drugą takąsz otrzyma od cesarza Iego Mosci, isz Tatarowie krymscy y budziaccy y dobrodzianscy będą powsciągnieni od zwykłych incursyi swoych w panstwach Iego Krolewskiey Mosci. Iuszem tez probował y hana z Szahikierym sołtanem, iakimiby chcieli bydz Iego Krolewskiey Mosci przyiaciołmi, widzę, nie sprzeciwiaią się zdaniu memu y to wiele odemnie przymuią, do czego ia ich wiodę, tylko azeby ich to na kazdy rok dochodzyło, co mieli y przedtym od Iego Krolewskiey Mosci. Posła tedy teraz iako nayprędzy potrzebuią od Iego Krolewskiey Mosci, a isz w tym vprzedzyc Iego Krolewskiey Mosci nie domyslaią się, raczey to ruditati ich przypisac, nisz temeritati. Przeto Iego Krolewska Mosc iako monarcha chrzescianski niech z zwykłey clementiey panskiey vczyni to, zeby iakimkolwiek posłancem a pisaniem obesle ich, a ia przy posłancu tym poslę z kilko swoych znacznych, maiąc to na pilnym oku, zeby dostoienstwo Iego Krolewskiey Mosci przystoynie vszanowane było. Zatym wątpic iusz nie będzie potrzeba o statecznym y od Turkow y od Tatarow pokoiu. Vskarzam się nie mniey Waszey Mosci memu miłosciwemu na niektorych opryszkow z maiętnosci pogranicznych Ich Mosciow panow sąmsiadow, isz pod absentią moią niezmierne szkody poczynieli w ziemi naszey, lud pomordowali, stada, bydła owce, zabrali, do dziesiątka wsi wniwecz zniesli, przeto proszę, moy miłosciwy panie, racz się przyczynic do Iego Krolewskiey Mosci o commisarze ode dworu, aby to nie było fauorow, bo inaczey to łotrostwo pohamowane nie będzie. Iego Mosc pan Tyszkiewicz, widzę, mniey powaza sobie pisania Iego Krolewskiey Mosci, ale przy swoim vporze stoi, co by z nim daley począc, proszę Waszey Mosci mego miłosciwego pana o instructią. To wszystko odniowszy Iego Krolewskiey Mosci, o respons rzetelny a prętki proszę. A przytym zalecam słuzby moie zyczliwe łasce Waszey Mosci moiego pana. Datum w Iasiech, 15 octobris anno Domini 1627.

Waszey Mosci mego miłosciwego pana zyczliwy szwagier y sługa. Miron Bernawski Mohyła woiewoda y hospodar ziem mołdawskich.

(Власноручний підпис, як в ч. 197).

Адреса : Wielmoznemu a mnie wielce miłosciwemu panu y szwagrowi Iego Mosci panu Maximilianowi z Przeremba Przerembskiemu, kasztellanowi sieradzkiemu, referendarzowi koronnemu, naywyższszemu ochmistrzowi Krolowey Iey Mosci, moscickiemu, sniatynskiemu etc. etc. staroscie nalezy. — (Печать).

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 429—430v. (оригінал).

201.

Михайло Дорошенко з усім військом запорозьким до Жигимонта III; козаки терплять великі кривди і недостаток; посилають посольство до короля з своїми бажаннями. — У Тарганового ставу над Росавою, 22 жовтня 1627 р.

Naiasnieiszy, miłosciwy Krolu, Panie,
Panie a Panie nasz miłosciwy.

Wiernosc poddanstwa y naynizsze posługi nasze rycerskie pod nogi magestatu Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego poddawamy.

Znamy to dobrze, yz tak częste dokuki y wnoszenia prozb nassych nie bez vprzykrzenia magestatowi Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego bydz muszą, lecz gwałth wielki y niedostatek nass, ktory ponosiemy, pociąga nas do tak częstey dokuki Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego, osobliwie obietnicę Waszey Krolewskiey Mosci pokilkakroc przywillegem pokoiu, (ktorego y do tego czasu od Ich Mosci panow obywatellow vkraginnych miec nie mozem), obwarowania vpewnieniem. Swiadkiem sam Pan Bog y Ich Mosc panowie obywatelle vkraginni, ze złemu przyczyną nie iestésmy, owszem staramy się o to, iakoby w naymnieyssym punctie łaski Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego y zastanowieniu przes Ich Mosci panow commissarzow wykroczyc y nie naruszyc, nizli ani powolnosc nasza ani tak surowe vniwersały Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego po kilkakroc z cancellariey Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego wyrossone od vpartych zamysłow Ich Mosci powsciągnąc nie mogą, owszem, ym daley, tym gorzey mordow nad sobą, odbierania maiętnosci, wyliczac trudno od kogo y kto, niemal wszyscy ponosiemy. Tez kiedykolwiek iaka occa-ia do vsług Waszey Krolewskiey Mosci przeciwko nieprzyiaciella krzyża

swiętego za obwieszczeniem pod te czasy Wielmoznego Iego Mosci pana chorązego bracławskiego, regimentarza woysk Waszey Krolewskiey Mosci na Vkraginie będących, gdzieby się powrocic, nastąpi, nie tylko zasiągnienia zywnosci, ale y swobodnego przescia nie mamy, co się y teraz pokazało z maiętnosci Ich Mosci panow Kalinowskich; rozumiemy, ze Iego Mosc pan chorązy bracławsky obszerniey Waszey Krolewskiey Mosci panu naszemu miłosciwemu da sprawę. Teraz tedy vnizenie y pokornie Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego a sleznie prosiemy, izby Wasza Krolewska Mosc pan nasz miłosciwy, pomniąc na krwawe zasługi przodkow nassych y nas samych dawno y teraz swiezo oddawanych, tudziez na miłosciwą panską obietnicę swą, zesmy pod obroną y miłosciwą opatrznoscią Waszey Krolewskiey Mosci zyiąc, ni od kogo nie mieli bydz przenagabywani, a niedostatki nasse vwazaiąc, miłosciwą łaskę swą panską pokazac, a hoynie szczodrobliwym datkiem podwyzszenie zołdu rocznego, obdarzeniem sukien y na przechowanie harmaty y sług, przy niey będących, zywnoscią opatrzyc roskazac miłosciwie raczył, iakobysmy y w tych niedostatkach nassych opatrzeni y vspokoieni a vkrzywdzeni przy sprawiedliwosci zostawali, co szyrzey vstnie ci posłance nassy panowie Iacko Klissa, Iwan Turowiec, Constanty Wołk, Constanty Zankiewicz, Stanisław Iabłonsky, Afurs Maleykiewicz Waszey Krolewskiey Mosci panu naszemu miłosciwemu przełożą, przez ktorych y rycerski vpominek, swiezo zapomocą naywyzssego Boga a szczęściem Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego więznia przy rozgromieniu y zbiciu y inssych pod Miszurowem poimanego, Waszey Krolewskiey Mosci panu nassemu miłosciwemu posyłamy, ktory, prosiemy, aby od nas wiernych poddanych miłosciwie był przyięty. A tu iuz wiernosc poddanstwa y naynizsze służby nasze pod nogi magestatu Waszey Krolewskiey Mosci pana naszego miłosciwego powtore poddawamy. Dattum w taborze v Tarhanowego stawu nad Ressawą, dnia 22 8bris 1627 anno.

Waszey Krolewskiey Mosci Pana, Pana a Pana naszego miłosciwego wierni poddani y naynisszy słudzy, Michał Doroszenko, starszy z woyskiem Waszey Krolewskiey Mosci zaporowskiem.

Адреса: Naiasnieyszemu Panu, Panu, Panu Zygmuntowi trzeciemu, z łaski Bozey Krolowi polskiemu etc. Panu, Panu, Panu a Panu nam wielce miłosciwemu. — Печатка як в ч. 187.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 497—8.

202.

Султан Мурад до Жигимонта III; Туречч на знесла орду Кантимира для мира з Полыцею; тимчасом козаки не покинули робити походів але ще з більшою силою двічи ходили в море. — Б. м., кінець жовтня 1627 р.

(Po zwyczaiach tytułach y zalotach y wywodzeniu zacnosci y wysokosci porty ottomanskiey, ktore zawsze mało co odmienne albo raczey iednakie według starodawney formy, tak się sama rzecz zaczyna:)

Iego Mosci naizacnieiszemu przyiacielowi naszemu, krolowi polskiemu Zygmuntowi, (ktorego sprawom niech Bog da koniec dobry), wiadomo niech będzie, ze do. wysokich wrot naszych y progu wielmoznosci naszey z posrzodka woyska zacnosci waszey kapitan ieden na imię Stanisław Suliszewski, człowiek wytworny w poselstwie posłany, list przyiazliwy od zacnosci waszey oddał, ktory wezyrowie y przednia rada nasza przetłumaczyc kazawszy, przed maiestat nasz supplikowali; zaczym cokolwiek iest napisano y do wiadomosci y pomnozenia przyiazni w nim oznaczono, naimnieiszey rzeczy nie taiąc, wiadomo wielmoznosci naszey się zstało. Naprzod to, ze od lat czterdziestu zacnosc Wasza z wysoką portą tą w przyiazni mocno stoiąc, tak za czasow przeszłych zacnych przodkow naszych, iako tez iuz y od czasow Wielmoznosci Naszey przyiazni dawney z rąk nie wypuszczaiąc, zobopolnemu pokoiowi uczciwosc czyniąc, zawsze posłow zacnych do wysokiey porty ottomanskiey posyłaiąc, przyiazn y sąsiedztwo dobre zachowywacie, zacnosc wasza oznaymiliscie. Nad to dowodząc szczerosci y zyczliwosci swey przeciwko sławney porcie naszey, ze przeszłego roku z niemałym woyskiem na łotrostwo kozackie nastąpiwszy y niemało tysięcy ich szablą potrąciwszy, czołny y gotowosci ogniem popaliwszy, pozostałym miłosierdzia proszącym, (aby nigdy więcey na Czarne morze wychodząc, skod w panstwach wielmoznosci naszey czynic się nie wazeli, pod przysięgę ich im to podawszy), ostatkom pofolgowaliscie y, zescie ich iuz statecznie uskromili, napisaliscie. Iako przed nami bendący przodkowie waszy krolowie polscy z pradziadami naszemi szczerą przyiazn tey wysokiey porcie ukazuiąc, bes niiakiego naruszenia iey o zatrzymanie postanowionego przymierza dla potwierdzenia zobopolney przyiazni pilno się starali, y iako ią tez sławni przodkowie Wielmoznosci naszey zachowywali, wszytkiemu swiatu iawno iest. A iz po niemałym pewnym czasie łotrostwo kozackie się zrzuciwszy, czołny sobie wymysliwszy, kolo Czarnego morza będące osady panstwa wielmoznosci naszey poddane psowac y szkodzic poczęli, zaczym tez swowolenstwo tatarskie przyczynkę nalawszy, kraie y panstwa tamte zaczepiac po-

częli, a koło Kiliey, Białogrodu mieszkaiący Tatarowie, takze Kantymir panstw zacnosci waszey naiezdzac nie zaniechał, przyszło do tego, ze pokilkakroc gwoli częstym listom y poselstwom wyzey mianowanych Tatarow z mieysc ich wspomnionych za oyca naszego sułtan Achmada, (ktorego odpoczynek niech będzie w raiu), ruszyc koniecznie chciano, a nie mozono, az za czasu szczęsliwego naszego dla zniesienia s tamtych kraiow tey cięszkosci list nasz cesarski szeroce y surowie do hana krymskiego pisany posłalismy y aby wyzey wspomnianego Kantymira y od tak wielu lat iuz wmieszkanych na Budziaku bendących Tatarow y inszych gwoli pokoiowi poddanych Zacnosci Waszey koniecznie, lubo nie bardzo chcących, ze wszytkiem zniosł y do Krymu zprowadził, aby do was przes panstwa nasze Tatarowie y inszy nieprzyiaciel nie wchodził, ale abyscie w pokoiu zostawali, rozkazalismy. W nagrodzie tey naszey przyiazney uczynnosci godziło się było Zacnosci Waszey y tak przysłuzało, abyscie byli nie słowy, ale rzeczą samą, kozaki zahamowawszy, na Czarne morze szkod w panstwach porcie waszey należących czynic nie wypuszczali y poddanych wielmoznosci naszey od złego ochronili. Ale nad spodziewanie inaczey się pokazało. Po zniesieniu Kantymira kozacy większą potęgę wziąwszy, z wielką liczbą czołnow na Czarne morze wysli y szkody wielkie poddanym panstw naszych poczynili. Co gdy wielmoznosci naszey wiedziec doszło, z trochą galer, ktore się na ten czas przy porcie wysokiey tey nalazły, kapitana naszego posłalismy, ktory za pomocą bozą tych zdraicow na pewnym mieyscu zostawszy, iako wiele kozakow przes szablę zgubił y iako wiele więzniami poczynił y co ich potonęło y wiele czołnow ich za galerami przyprowadzono, iuz zacnosc wasza dobrze wiecie. Dopiro pod ten czas na pozostałych y zowąd pouciekałych od zacnosci waszey gotowosc niemała zgotowana y posłana była y, iako ich tam szablą pokarano, wypisaliscie. Ale gwoli zobopolnemu umocnieniu przymierza y postanowienia, swiezo z sześdziesiąt czołnow z Dniepru wyszedszy, w panstwach naszych niespodziewanie nad Czarnym morzem bendęcym osadom y na morzu zegluiącym kupcom y ludziom wielom nie mało szkody uczynili. Co gdy uszy nasze cesarskie posłyszały, na ten czas u porty będącą wodną armatę, czterdziesci galer na wytracenie takich przeklętych łotrow posłalismy, gdzie za wspomozeniem Boga wszechmogącego piętnascie albo dwadziescia czołnow wespoł z łotrostwem do rąk wpadło, a drudzy na morzu y tam y sam się rozbiegłszy, pokryli, ciz iescze kupcom y obywatelom blisko mieszkaiącym szkod czynic nie przestaią. Tym sposobem wielmoznosc nasza według listu naszego przymiernego y w nim opisanych punctow, iako w zniesieniu białogrodzkich, tehynskych, budziackich Tatarow, tak y w zatrzymaniu

ieych od naiezdzania panstw waszych wielką łaskę naszą cesarską ukazuiąc, aby tez z tamtey strony przymierzu uczciwosc czyniona była, a to łotrostwo, aby statecznie iuz zahamowane od czyniona szkod na morzu było, zyczemy, bo ile razy do hana krymskiego Mechmet Giraia y do Sahin Gierea, (kiedy kozackie łotrostwo do panstw naszych y na Morze czarne z czołnami wpadac nie bendą, a gdy zwykłe vpominki oddane wam bendą, postanowionemu przymierzu przekor nic nie czyniąc, abyscie od naiezdzania panstw ich y szkod czynienia się hamowali y owszem według dawnych zwyczaiow przeszłych hanow tatarskich słownie się z sobą obchodząc, przyiazn zachowywali, list nasz cesarski, pisząc posyłamy), to zawsze za zbroieniem czego kozackim Tatarowie pochop wziąnszy, poniewaz oni ludziom prawowiernym y dobrom ich na morzu, takze gdzie indzie szkod czynic nie przestaią, dobra y dzieci ich zabieraią, w niewolą obracaią czemusz my tez nad takimi zemsty zabraniac mamy, mowiąc, odpisuią. A tak kiedy z waszey strony to łotrostwo własnie iako trzeba uskromione y od Czarnego morza zahamowane bendzie, tedy wyzey wspomniony han y Sahingiery za oddaniem im zdawna zwykłych upominkow, za zatrzymaniem zobopolnego przymierza nic nad roskazanie y pozwolenie nasze cesarskie nie wykroczą. Ci wszyscy, ktorzy wysokiey Porcie naszey szczerosc y powolnosc swą okazowali, oprocz wszelkiego dobra nic przecznego nie znaiąc, pod zasłoną cienia wielmoznosci naszey, w pokoiu wieki swe prowadząc, wszego dobra zazywali. Tym sposobem zacnosc wasza nic inszego, iedno to, co było z dobrym y pozytecznym poddanym waszym, myslcie y zaczynaicie, od wielmoznosci naszey nic omylnie, nic złego poczynano nie bendzie. Azebysmy iawną okazali miłosci szczerosc, a to list nasz cesarski napisac kazawszy, do zacnosci waszey posyłamy. Trzeba tedy za dosciem iego, aby przeciwko wysokiey porcie wielmoznosci naszey ta szczerosc y powolnosc s tamtey strony gwoli zachowania zobopolnego pokoiu y postanowionego przymierza ukazana była, a kozackie łotrostwo od wpadania y szkod czynienia na Czarnym morzu rzetelnie zachamowane było, aby tez od wielmoznosci naszey, (gdy stamtąd naruszanie w niczem nie bendzie y gdy od łotrostwa kozackiego zamkom, wsiom, panstwom naszym szkody nie bendzie y zdawna zwykłe upominki hanowi tatarskiemu oddawane bendą, aby pospolstwo tatarskie więcey wymowek nie maiąc, zdawna zachowaną przyiasn y pokoy, iako zwyczay niesie, zatrzymywali), uczynione y potwierdzone przymierze niczem psowane nie było, starac się macie. Zatym za pomocą bozą dzien podle dnia większą przyiazn z strony wielmoznosci naszey pewnie przeciwko zacnosci

Waszey mnozyc się bendzie y coraz to większe niespodziewane dobro okazowac się zacnosci waszey bendzie.

Poseł zacnosci waszey wyzey wspomniony, (ktorego twarz boday była biała), przystoinie, iako się godzi, z wszelką uczciwoscią poselstwo od zacnosci waszey sobie zlecone odprawuiąc, vczciwie przed podnozek maiestatu naszego stanąwszy, pozdrowienie od zacnosci waszey y list przyniozszy, oddał. Za co tez według zwyczaiu porty wysokiey poszanowanie y szatą cesarską podarowanie odniozszy, według ządania iego do zacnosci waszey wolne odiechanie otrzymał. A iz za wpadnieniem łotrostwa tego hanowi tatarskiemu listem naszym cesarskim o wszytkich tych rzeczach szeroce oznaymiono było, przeto, aby się oboiętnosc abo wątpliwosc vprzątnęła, macie zacnosc wasza o zatrzymanie kozackiego łotrostwa, aby więccy na morze nie wychodzili y szkod zadnych nie czynili, pilnego starania przyłozyc, gdyz za obaczeniem iakiey dobrey sprawy znowu napisac y oznaymic hanowi tatarskiemu przydzie. Więc w lisciech przymiernych od zacnych przodkow naszych, (nad ktoremi swiatłosc boza niech będzie), danych, także iuz y od wielmoznosci naszey potwierdzonych, napisano iest, ze krolowie polscy przyiacielowi przyiacielem a nieprzyiacielowi nieprzyiacielem bydz maią, tedy progowi naszemu cesarskiemu ktorykolwiek krolowie przyiaciołmi są, a imby się ukazał kto nieprzyiazliwym, tedy onemu nieprzyiacielowi krolowie polscy iako własnie naszemu zadney pomocy czynic, ani dawac nie maią. Zacnosc Wasza tedy przyiaciel nasz według tego przymierza postanowionego czyniąc, przyiacielowi przyiacielem a nieprzyiacielowi nieprzyiacielem bendąc, z portą naszą cesarską w przyiazni y szczerosci zyiącym krolom, ich nieprzyiaciołom, Zacnosc Wasza pomocy dawac nie macie, aby nic przeciwko przymierzu się nie działo, a przyiazn stała y nienaruszona twardo zatrzymana była, w czym pochlebna iest, aby zacnosc wasza ostrozni byli. Pisan w posrzodku miesiąca sefer nazwanego roku tysiącznego trzydziestego siodmego, to iest w maiu roku tego pisany.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 462, 472. Заголовок: Copia listu od cesarza tureckiego przez pana Suliszewskiego do Krola Iego Mosci.

203.

Мирон Бернавський Могила до Жигмонта III; просить зробити справедливість волоським купцям, котрим пограбив волн житомирський староста. — Ясси, 10 падолиста 1627 р.

Naiasnieyszy, Miłosciwy Krolu, Panie a Panie mnie wielce miłosciwy.

Pod expeditią teraznieyszą oczakowską, gdym się zabawił na vsłudze cesarza Iego Mosci tureckiego, Iego Mosc pan starosta zyto-

mierski, vbespieczywszy przez pisanie swoie kupcow tak tureckich iako y wołoskich obywatelow moych statecznym pokoiem, na zwyczayny iarmarek iasłowiecki wywabył, a potym bez wszelakiey słusznosci przy skonczeniu iarmarku zagrabił, mianowicie wziął wołow czabanskich co celnieyszych szesc seth, ktore iusz potargowane były po trzydziestu talerow złotowych. Proszę Waszą Krolewską Mosc pana swego miłosciwego, aby ci poddani vkrzywdzeni moi skuteczną z miłosciwey Waszey Krolewskiey Mosci łaski sprawiedliwosc otrzymali, gdysz y oni na tym niepomału szkoduią. bo niektorych Turcy do więzienia posadzali, co byli na credit pewną część wołow pobrali, a nie będą oswobodzeni, asz dosyc vczynią recognitiom swoym. Oddawam przytym vnizone posługi moie miłosciwey łasce Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego, życząc przy dobrym zdrowiu na zamyslwe lata fortunnego panowania Waszey Krolewskiey Mosci panu swemu miłosciwemu. Datum z Ias 10 nouembris anno Domini 1627.

Naiasnieyszego maiestatu Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego powolny y naniszszy sługa. (Підпис як в ч. 197).

Адреса: Naiasnieyszemu y niezwyciężonemu monarsze Zygmuntowi trzeciemu z łaski bozey krolowi polskiemu, wielkiemu xiążęciu litewskiemu, ruskiemu, pruskiemu. mazowieckiemu, inflantskiemu, zmudzkiemu y szwedzkiemu, gottckiemu, wandalskiemu dziedzycznemu krolowi, panu a panu mnie wielce miłosciwemu. — Печать.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 430—431v. (ориґ.).

204.

3 соймового діярія 17, 18 і 23 падолиста 1627 р.; козацьке посольство на сойми.

Diarivs seymu walnego koronnego w Warszawie pro die 12 8bris w roku 1627 złozonego.

Die 17 novembris.

Tegoz dnia kozacy zaporosky legatią odprawowali, więzniow oddawali szesciu krolowi I. Mci.

Die 18 novembris.

Cis kozacy zaporoscy przychodzieli do koła poselskiego z temisz punctami, ktore do Krola I. Mci wnosieli, prosząc o przyczynę do Krola I. Mci. A mianowicie pierwsza:

1. Prosic o przyczyne do Krola I. Mci, zeby te dziesiec tysiecy złotych, ktore obiecał na postrzelane w tak razney potrzebie od Tatar, ktorą szczęsliwie z panem Chmieleckim wygrali, iako przyobieczac raczył, z łaski swey zeby dał.

2. Isz zoldem tym, ktory panowie comisarze postanowieli, contentowac się nie mogą, prosic o przyczyne zeby zold podwyzszony był.

3. Mieszczanie z Humania nie tylko na stanowisku od pana Chmieleckiego vkazanego bronieli, ale wypadszy, kilkadziesiąt kozakow zabieli; proszą o comissią dla przesłuchania inquisitiey w tey sprawię, za ktorąby mogli sprawiedliwosc skuteczną otrzymac z tych mieszczan.

4. Zeby od slachty, z ktorych kozacy zaporoscy stacyine domki swoie maią, zadney angaryey nie cierpieli, ktorą y wielką cierpią.

5. Isz armata ich wielgiego kosztu potrzebuie, iako to koni, rynstunkow, ołowu, prochu, knotow, ktorych rzeczy oni nie maią skąd spendowac, aby Krol I. M. co na ta armate dac raczył.

6. Prosic o radę, co maią czynic z tym zamkiem, ktory Szangierey na tamtey stronie Dniepru zbudował, a na wiosnę na naszey stronie dwa zamki budowac chce, iako y iakim sposobem kazą Ich Mc, vkazuiąc to bydz z wielką szkodą rzeczypospolitey.

Po odprawieniu tych kozakow stanęło na tym na te postulata:

1) o dziesięc tysięcy przyczynic sie,

2) o list do pp. Kalinowskich prosic K. I. M., zeby pp. Kalinowscy sprawiedliwosc uczynieli,

3) o vniwersały do slachty prosic salua comissione.

Insze puncta, ze wszytkim stanom należą, ad tentiuam posłom swoim zlecza to izba poselska, podac to na dinisią K. I. M. y senatu.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 257—93.

205.

Януш Збаразький до Жиґимонта III; про своєвольних людей в Пинщині. — Краків, 9 грудня 1627 р.

Naiasnieyszy, Miłoşciwy Krolu,
Panie a Panie moy miłosciwy.

Od lat piąci albo szesci, iako się iedno tych swowolnych ludzi przy Lisowczykach naypierwey mnozyc poczeło, wielkie vtrapienie starostwo pinskie od tych swowolnych kup tak do Infląth iako z Infląth idących zawzdy cierpiało y cierpi, y przyszło iuz ad eum statum, ze szescseth włok pustych w niem iest. Teraz a to swizo, co tam takowiz ludzie vczynili, posłałem list Iego Mosci Xziędzu Poncancliszemu, prosząc, aby go Waszey Krolewskiey Mosci panu memu miłosciwemu przeczytał; iesli Wasza Krolewska Mosc nie roskazesz gorąco Iego Mosci panu woiewodzie wilenskiemu, aby iako nayprędzey zawinął się koło tego teraz, zeby ich dobrze rozgromic, (a moze to kilkaseth koni

sprawie), et summa seueritate vti, pewnie actum erit pręciuszko po tamtym wszytkiem kraiu; takze y panu Chmieleckiemu trzeba roska zac, zeby ie wszędy na Vkrainie gromił y nie dał się rosposcierac, y do pana woiewody wołynskiego, ządaiąc go, aby tam na Wołyniu toz czynił, bo y ci, co to teraz w pinskiey włosci broili, tam blizko maiętnosci się iego oparli na Polisiu. Ia chocbym bardzo rad starostwu pinskiemu succurrerem, nie mogę temu zadną miarą dosyc vczynic według potrzeby, bo zewsząd odległe są maiętnosci moie, atoli posłałem tam 200 koni, ale to non sufficit, iesli pan woiewoda wileński sam non prospiciet y prędko non ingulabit tey sweywoli. Iz iednak powinnosci to moiey było oznaymic Waszey Krolewskiey Mosci, co się z tamtymi dobrami Waszey Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey dzieie, y iako nie tylko spustoszeniem wielkiem, ale y smiercią kilka sług moich przypłaciłem tamtey tragaedyey, y iaka immanitas y teraz od tych zboyow nad tamtą się włoscią stała y odpowiedzi dalsze vrzędnikom moim tameyszym, donoszę do wiadomosci Waszey Krolewskiey Mosci. Oddaią przytym vnizone służby moie w miłosciwą łaskę Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego. W Cracowie, die 9 decembris 1627.

Waszey Krolewskiey Mosci pana mego miłosciwego wierna rada y vnizony sługa, I. Zbarasky, casztelan crakowski.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 211 к. 404—409v. (оригінал).

206.

Девлет Ґірай до Жиґимонта III; повідомляе про свою побіду на Мехмет- і Шагин-Ґераями і жадае кари на козаків, що їх підпирали. — Константинополь, початок липня 1628 р.

Wielkich ord i wielkich panstw i pol kipczackich i stolicy krymskiey i nad spodziwania wielu woysk i liczby nie maiący Tatarow i między gorami mieszkaiących Czyrkiezow i Tatow wielki car i wielki sułtan, zacny, mozny Dewlet Gieray sultan, (ktorego etc.), wielkiemu ruskiemu, pruskiemu, wandalskiemu i wielu chrzescian wielkiemu cesarzowi i wszystkich panstw polskich krolowi, (ktorego sprawom niech Bog błogosławi), bratu naszemu wiele pozdrowienia posławszy, iak się macie, czyscie dobrze zdrowi, pytamy się. Gwoli miłosci tym listem naszym sułtanskim oznaymuię, ze za łaską Boga wszechmogącego i zapomocą wybranego i umiłowanego iego z szczodrobliwosci nayiasnieyszego cesarza ottomanskiego, ktory na krymskie panstwo chana obrawszy, mnie tez sułtana naznaczyc raczył. Za co pana Boga pochwaliwszy i na iego się opatrznosc spusciwszy, do portu kafeyskiegosmy przy-

szli, gdzie iuz Mechmet Gieray chan i Siahin Giery sułtan stawszy się nieprzyiaciołmi cesarskiemi, z posłusznemi wam bratu naszemu kozakami zaporoskiemi, ktorych oni sobie ku pomocy wzieli byli, z ktorymi tez koło Kafy będące budowania popaliwszy, ludzi bardzo poszkodowali. Ci gdy nasz armatą wielkiego cesarza ottomanskiego w port wchodzących obaczyli, zaraz strach serca ich i mysli opanował, a nam Bog z łaski swey dał moc y zwycięstwo, zesmy, stanąwszy przeciwko nim, przywiedli ich mocą rąk i szabel naszych do tego, ze nayprzod Mechmet Gieray chan uciekł, ktory teraz nie wiedziec gdzie się podział, a Szahin Gieray między kozaki się wmieszawszy, na pola ku Dnieprowi idące uciekł, za ktorym w pogonię ia brat wasz Dewlet Geray sułtan pusciwszy się, wiele kozakow pobiwszy, ze zwycięstwem do stolicy krymskiey Bachcia-Saraiu powrociwszy, chana brata naszego zastalismy. Ztamtąd gałgę ostawszy, do zwykłego saraiu przyiechalismy. Zaczym wam bratu naszemu wielkiemu krolowi polskiemu o zdrowiu i prowadzeniu swoim oznaymic zdało się, gwoli czemu z sług naszych człeka zasłuzonego posłem wielkim bachsiem hettem Mechmet beia, (ktorego etc.), posyłamy... Iezeli z nayiasnieyszym cesarzem ottomanskim postanowione przymierze mocno trzymac chcecie i iego przyiacielowi przyiacielem a nieprzyiacielowi nieprzyiacielem bydz wolę macie, tedy nieprzyiaciela iego, ktorędy z waszemi dnieprowemi kozaki poszedł Siahin Gieray sułtanu albo wielkiemu ottomanskiemu cesarzowi albo bratu memu Dzian beg Gieraiowi chanowi, od kozakow go wziąwszy, poslicie; iezli będziecie chcieli przymierze wcale zachowac i przyiazn dawną zatrzymac, tedy Siahin-Gieray sułtanu naiasnieyszemu cesarzowi odesłac zbraniac się nie będziecie, czym samym dosyc czynienie przymierzu ukazecie. Iesli tedy inaczey uczynic chcecie, nam oznaymiycie, abysmy wiedząc, nieprzyiaciołmi wam byli, kiedy wy i naszego i cesarskiego nieprzyiaciela trzymacie. Za rozkazem cesarskim a za pomocą bozą woysko krymskie raz latem, drugi raz zimą do panstw waszych wtargnąwszy, wszystkie włosci wasze w niwecz obrociwszy, ogniem i szablą zwoiowawszy, zony i dzieci w niewolą pobrawszy, bogactwa wasze rozszarpawszy z wielką dobyczą, ze się nazad wrociemy, pewni bądzcie. Oznaymuią wam tedy i ia brat wasz Dewlet Gieray sułtan, ze iezli z naiasnieyszym cesarzem ottomanskim postanowionemu przymierzu uczciwosc czyniąc, przyiacielom iego przyiacielom będąc, Siahin Gierey sułtana nieprzyiaciela do wrot wielmoznosci iego poslecie, tym przyiazn iak przeciwko wielkiemu cessrzowi, iako i przeciwko bratu memu Dzian beg Gieray hanowi i mnie tez Dewlet Gieray sułtanowi oswiadczywszy, dawną przyiazn i braterstwo na długie czasy, poki zywotow stawac będzie, utwierdzicie. Skarb tez i upominki, iako za dziadow

i pradziadow naszych i waszych zdawna bywało według umow i postanowienia starego, abyscie odesłali, kiedy wy brat nasz, krol polski, z panstwem i z ludzmi krymskiemi w przyiazni zyc zechcecie, o spokoynym siedzeniu ich, takze waszych poddanych przemysliwaiąc, nieprzyiaciołom pomocy dawac nie kazecie, kozakow tez na morze wypuszczac i ich od czynienia szkod w panstwach naszych hamowac kazcie, a temu posłowi wielkiemu, takze basiemu i tetowi, przez których ten list nasz przyiazliwy piszemy, wiarę dawszy, z poszanowaniem godnym podług zwyczaiu prędko do nas odsyłaycie.

Pisan na początku miesiądze zyłkade nazwanego 1037 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 439—443.

З боку заголовок: Od Dewlet Giraia sułtana i galgi z strony Siahin Gieraia oddany w Warszawie 9 8bris 1628.

207.

Султан Мурад до Жигимонта III; домагае ся видачи Шагин-Герая і кари на козакiв, котрi йому помагають і нищать побережа Чорного Моря. — Константинополь, к. 15 липня 1628 р.

...Krolewstwa polskiego krolowi... list ten nasz cesarski gdy do rąk przyidzie, wiadomo niech będzie, ze mało przedtym ustnie przez posła waszego Kruszynskiego do wysokiey porty naszey przysłanego, takze w liscie przez niego pisanym, zdawna będącą przyiazn przypominaiąc, ze takowey przyiazni y somsiedztwa przestrzegaiąc, nigdy zadnym obyczaiem nic przeciwnego postanowionemu przymierzu z waszey strony czynic nie dopuszczaiąc, woyska nasze y poddanych naszych, takze kozackie łotrostwo, aby zadney szkody w panstwach cesarskich nie czynili, hamowac będziemy, mowiąc napisaliscie.

...Gdy w lisciech waszych ofiaruiących się y miłosc przyrzekaiących, ze kozacy zatrzymani będąc, zadney szkody w panstwach naszych cesarskich czynic nie mieli, napisano było, tymi słowami y obietnicami ubespieczeni z wysłaniem armaty naszey morskiey według zwyczaiu naszego zatrzymowalismy się. Az ci z panstw naszych nad Czarnym morzem tak przy rumelskiey iako y po azyiskiey stronie będących uskarzaiący się ludzie przyszli, kozacy z niemałą liczbą czołnow na morzu będąc, wielkie szkody, miasteczka lezące, wsie lupiąc, czynią, mowiąc oznaymili. Zaczym dla pewney wiadomosci gdy ludzie nasi posłani z posrodku łotrow kozackich ięzyka dostawszy, pytali na Czarne morze nie swoim domysłem y nie swawolą my poszli, ale z polskiey strony Szahin Gieraiowi na pomoc kilka tysięcy kozakow posłano iest, mowiąc, powiedzieli. Dla czego zaniechawszy armaty wyprawienia na

Białe morze dla zniesienia tych łotrow y ochronienia poddanych naszych od dalszych szkod, wezyra y kapitana morskiego zacnego Hassan basze, (ktoremu niech Bog dopomaga), na Czarne morze posławszy, aby prędko przez Utak ku Oczakowi y ku Kaphie dla pewney wiadomosci posłał, rozkazalismy. Teraz Szahin Gieraiowi na pomoc z Polski nie mało kozakow przyszło y iuz do Perekopu y inszych zameczkow kozacy wpuszczeni one trzymaią y codzien ich więcey przybywa, przez pisanie sie supplikuiąc, ze wszystkiemi na pograniczu będącymi pany oznaymił. Zaczym ieszcze ziemią z wezyrow zacnych naszych człeka wielkiego wezyra Kienan baszę, (ktoremu niech Bog błogosławi), ze czternastą sendziakow i ze wszystkiemi ahyndziami i dobruckiemi Tatary do Oczakowa posłalismy. Wyrozumiawszy tedy tę sprawę dobrze, zkąd się poczęła y co za przyczyna tego iest, tak woyskom morskim, iako tez lądem posłanym, aby zadney zaczepki panstwom polskim nie czynili, rozkazano było. Teraznieyszemi zas czasy iuz kapitan Asan basza przez list swoy wielmozney porcie naszey oznaymił, iz według postanowienia wysokiego progu naszego krymskie panstwo odmienione y zacnemu y godnemu Dzian bek Gieraiowi chanowi oddane iest. A iz woyska wszystkie tameczne, skoro ieno do Krymu wesli, dobrowolnie ku niemu przystąpiły, a kozacy, ktorzy byli Szahin Gieraiowi na pomoc przysli, nie wytrzymawszy woysk naszych cesarskich y przed szablą otomanską ostac się nie mogąc, Siachin Giereia z sobą wziąwszy, precz uciekli. A tak z dawnych czasow od przodkow zacnych naszych, ktorzy na panstwie ottomanskiem przez tak wiele lat byli, zawsze krolom polskim listy przymierne dawaiąc, ten artykuł albo kondycyę w listy przymierne wpisywali: iesliby się kto taki trafił, coby nie słuchaiąc mandatom tey porty wielmozney y oney złotrowawszy się, posłusznym bydz nie chciał, do Polski uciekł, takiego tam przyimowac nie miano y owszem poymanego do wielmozney porty odsyłaiąc, szczerosc y przyiazn zyczliwą tey porcie oswiadczyli, za co wdzięcznosc cesarską y w ządaniach swych wesołe responsy odnosili. Ten przerzeczony Szachin Gieray iest nieprzyiacielem wielmozney naszey porty cesarskiey y wierze naszey, tedy gwoli przyiazni y dobrego sąsiedztwa zachowaniu więc dosyc czyniąc listom przymiernym, lub on między kozaki iest, lub tez w krolestwie polskim, na ktorymkolwiek mieyscu iest, a no gdzieby się kolwiek nalezc mogło, nic nie odkładaiąc, bez zadnych wymowek, potuchy mu zadney nie daiąc, poymawszy do porty naszey wysokiey posliycie, czem przyiazni waszey szczerosc y przymierzu dosyc czynienie okazawszy, zyczliwosci porty tey otomanskiey doznacie.

A tak iesli z nami wedle dawnych zwyczaiow y opisanych w przymierzach, listach artykułow obchodzic się zechcecie, w tey sprawie iednego punktu godziny nie omieszkiwaiąc, wyzey wspomnionego Szahin Giereia od kozakow, ktorzy pod waszą władzą y ręką są y chocby tez gdzie indziey w Polszcze był, w poymanie wziąwszy, gwoli poprzysięzonemu przymierzu y gwoli przyiazni dawney do porty przy mężnych zacnych y znacznych ludziach waszych związanego odesliycie. A złych kozakow, ktorzy to do Szahin-Giereia, nie maiąc względu na postanowione przymierze y na dawną przyiazn y somsiedztwo, isc się wazyli y panstwa nasze pustosząc, wiele szkod poczynili, abyscie poymac kazawszy, sprawiedliwosci dosyc czyniąc, skarac słusznie rozkazali. Inaczey strony zatym dotąd będącą spolną miłosc się pomnazac, aby w panstwach waszych zadna szkoda czyniona nie była, staranie czynione będzie. Iesliby tez od was temu dosyc się nie stało, tedy woyska nasze cesarskie y Kantymier basza y insi wszyscy graniczni ludzie Szahin Giereia, gdziebykolwiek był y gdziebykolwiek się obrocił, goniąc, cobykolwiek wam szkody uczynili, nas nie winuycie a przyiazni naszey dla lada kogo nie porzucaycie. Tac była wola cesarska nasza te rzeczy wam wiadome uczynic, dla czego y list nasz cesarski napisawszy posyłamy, abyscie przerzeczonego niespokoynika poymawszy, do wrot wysokich naszych odesłali, upominamy, czem dawną przyiazn odnowicie y przymierze postanowione mocno utwierdzicie. Pisan we srodku miesiąca zylkade nazwanego w roku od Mechmeda 1037, zatym pokoy bozy nad dobrze czyniącymi. (Anno a nativitate Christi 1635). W okręgu konstantynopolskim.

Бібл. Чорторийских рук. 611 с. 445—451. З боку заголовок: List od Sultan Murada do krola Iego Mosci Szachin Gieraya oddany 12 7bris anni 1635 w Warszawie.

208.

З королівської інструкції на шредський соймик; козаки підпирають Шагин Ґерая; небезпека від Туреччини. — 20 падолиста 1628 р.

...Oko W. Mciom miec potrzeba na vkrainne niebespieczenstwa, ktorych od Turkow y Tatarow, iesli kiedy, tedy teraz obawiac szię rzeczypospolitey przychodzi. Za wesciem bowiem przesłego lata kozakow na pomoc Sahn Giereiowi do Krimu, gdzie szkody wielkie Turkom y Tatarom lubo nie besz klęsky swey poczynieli, za wyparciem ych potym siłą turecką stamtąd y zrzuceniem z panstwa przeszłego chama y brata iego Sahn Giereia y vdaniem sie na Zaporoze do kozakow był zarazem I. K. Msc przez causza y listem od cesarza tu-

reczkiego a potym przez posła od nowo naszadzonego chama o wydanie Sahn Giereia żądany z wypowiedzeniem niemal przymierza y s pogroskami takiemi, s ktorych trudno sie czego dobrego z stamtąd spodziewac, lubo by sie im y Sahn Giereia, kiedy by to było w mocy I. K. M., wydało. Miał bowiem I. K. M. pewne z Constantinopola przestrogi y wiadomosci, ze temu swiezo na panstwo krimskie przywroconemu chanowi woiowac panstwa koronne tudziesz y szamsziadom nąm poblisszym gotowac sie kazano, a to czescią za practikami xiązęcia sudermanskiego, czescią, ze pogodę na nas, ktorey nie radzy vpusczaią, teraz maią, częscią aby szie szkody od sweywoli vkrainney pod Tehinią y od kozakow na morzu y w Krymie poczynioney zemscieli. Iakosz dawno by byli ten zły zamysł szwoy przeciwko Coronie wykonali, kiedyby szie na Sahn Giereia nie oglądali. Vwazywszy tedy W. M. tak iawne niebespieczenstwa nie tylko od Turkow y Tatarow, ale tesz y od przyległych sąmsiad y od samych kozakow, ktorzy insolescunt y ta ich z Sahin Giereiem societas nie moze bydz iedno suspecta et periculosa, pilnie W. M. o opatrzeniu przeciwko nim in omnes casus rzeczypospolitey obmyslawanie przedsiewezmiecie, nie tilko płacą woysku vkrainnemu, ktore mu szie tesz winne, ale y supplementa nowe do niego obmysliwszy.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 209—217.

209.

Звістки з України; Махмет і Шагин Ґераї йдуть з своїм військом і з 6000 козаків на Крим; за поміч обіцяли козакам по 10 зол., кожухи та нагайське царство в панованнє. — 8 грудня 1628 р.

Z Ukrainy 8 decembris 1628.

Cham przeszły Mechmet Kierei, zgromadziwszy potężne y ogniste woisko, tak z kozakow, ktorych pewnie rachuią samego commonnica 6000, iako y Tatarow, ktorych przeszło 8000, do tego murzow samych przednich 30, przeprawili się z iezdą przez Dniepr[1]) ponizei Zaporohow, a Szangierei z piechotą morzem szedł. U Asłan grodu maią się z sobą obedwa znisc y tam panstwa straconego za szczęsciem Iego Kr. Mosci dochodzic. Kantymir murza we 3000 Tatarow w polach. Cham z Dewlet Giereiem sułtanem w Bachci Zaraiu dotąd byli, gdzie pewnie twierdzą czysz Tatarowie, ze za wesciem obodwu tych snadnie panstwo mogą odebrac, gdysz teraznieiszy cham niewielką ma u nich milosc.

[1]) в рук. Dniestr.

Condicie kozakom od Tatar.

1. Kazdemu z nich na szable po dziesięciu czerwonych złotych y kozuch.

2. Nahaiskie panstwo in possesionem onym zaraz chcą dac.

3. Iego Krolewskiei Mosci y wszystkiei rzeczypospolitey obiecuią statecznie wiary dotrzymywac y przeciw kazdemu nieprzyiacielowi bez wszelakich podarunkow, gdzie tylko będzie potrzeba, isc.

Kozakow na morze kilkanascie czołnow chodziło, ktorzy Kiesłow y dwa okręty złupiwszy, rzeczy z nich powybierawszy, wolno ich puscili, bo się okupowali, sami na Zaporohy powrocili.

Usłyszemy wkrotce, iaki eventus owych tam będzie, ktory aby impadł ad mentem, vnanimiter zyczemy.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 с. 355—6.

210.

Королівський секретар до куявського біскупа — про турецькі справи; на море пішло 800 козаків; треба послати против них комісію. — Б. м., 28 мая 1629 р.

Odiechał ten komornik, nie wziąwszy listu mego do Waszey Mosci mego miłosciwego pana, odszelam go iednak, a przytym y to donosze do wiadomosci Waszey Mosci, ze dnia wczoraiszego przybiezał do nasz z Constantinopola pan Othwinowski, czausa w Osiecku zostawiwszi. Potwierdził tego wszystkiego, co Iego Mosc pan Hetman do nas piszał, ze y pan beglerbeg uromelski ma woisko na nasz niemałe sposobione y czar tatarski oczekiwa dalszego roskazania czesarza tureckiego. Wezer to kazał powiedziecz Krolowi Iego Mosci, ze on przymierza zatrzymiwac chcze y te woiska nie szą̨m nagotowanie przeciwko Polakom, ale zeby kozakow szukali y ich swawolą poskromieli, co maią uczynicz, iezli się naimnieisza szkoda od kozakow stanie; niewiele ucziechi s ty declaratiei, gdis obawiacz sie, aby iako naszi pod Krakowym Niemczow w skrzyniach szukali, by y oni w zamkach ich szukacz nie chcieli, iakosz wspominał to przed panem Otwinowskiem bassa, ze osadzicz chcze stras nad Dnieprem, ktora zabroni przechodow kozackich. Nie wiemi, co w samim liscie tureckim bendzie, to iednak pan Othwinowski za pewną twierdzi, iesli skodi iakie poczynią kozaci, Turkow się pewnie około zamkow ukrainnich spodziewac, a tym więczy, ze iusz kozakow 800 beło na morzu, ktorzy besz pochibi nie znidą stamthąd senza bottino. Radzy Iego Mosc pan Hetman, aby się Otwinowskiego zaraz odprawieło z oznaimieniem, ze Krol Iego Mosc tei swoiwoli ze wszech miar zabiega, y ze to pewnym

panom senatorom poruczeł, aby ziachawszy na Ukrainę poskromiwali to swowolenstwo; radzy y to, aby sie y tich listami napomniało, co sąm commisarzami naznaczeni, aby nieodwlocznie s potęgą iako naiwiększą bydz moze na Ukraine sie stawieli, zeby wzdąm przy potędze do iakich tractatow z Turki, iesliby następowali, przystąpic się mogło. List P. Hetmanow, ktory do mnie pisał, poszelam do przeczytania Waszey Mosci memu miłosciwemu panu, więcz y do ukazania, iezliby kto, o co nietrudno, rozumiał, ze to niepewne wiesci. To mi tesz powiedział pan Othwinowski, ze posła moskiewskiego w Constantinopolu odiechał, ktory pilnie solicituie o ratunek y zagrzewa przeczywko nam multis pollicitationibus. Nie miał ieszcze zadnego responsu, obawiac sie iednak by to ku Dnieprowy pomikanie ex isto fonte nie pochodzieło, owo zgoła iestesmy in summo discrimine, iesli P. Bog nam tempestatem gdzie indzie nie obroczy. To nam na wielgi pomoczy, ze wezer, iako pan Othwinowski powiedział, ukazuie sie nam bydz chętnym, wienc y na te woyne nie naciera, obawiaiąc sie iakiego przeczywnego eventum, ktoryby nieprzyiaciele iego in caput ipsius obroczycz mogli. Alie iako sie s ty miari strzeze sie periculum, tak zas y s tei, aby na inuidiam nie beł podany, ze za rządu iego panstwa tureckie od lichego nieprzyiaciela szkody ponoszą, a zadne sie resentimento nie czyni, y kwoli temu, kazał pilnie solicitowac, aby kozacy skod nie czynieli, gdis nielzaby mu tilko armis windicowac takowe iniurias. S kozakow tedy, albo securitas nasza manet, albo summum periculum; co w liscie bendzie, oznaimicz nie zaniecham Waszey Mosci memu miłosciwemu panu. 28 mai 1629 anno.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 с. 103—4. Заголовок: Copia ceduli do Iego Mosci X. Biskupa cuiawskiego od Iego Mosci X. Sekretarza.

211.

Лист білоцерківського підстарости; козаки, котрі підпирали Шагин-Ґерая побиті під Перекопом; погибло до 5000 козаків. — Біла Церква, 10 червня 1629 р.

Dzis o południu to iest 10 iunii przyniesiono mi wiadomosc z Zaporoza o pogromie woyska kozackiego. Dwie niedzieli będą we wtorek iak było woysko poszło prosto pod Perekop zaporoskie y tam ze trzy mile od Perekopu v straznych mogił potęznym woyskiem Krymcy staneli. Woyska zaporozkiego było dwadziescia y trzy tysiące; dla niezgody obrali miedzy sobą dwoch hetmanow, obudwu nieumiętnych, ieden Taras a drugi Czernita, sprawili woysko w dziesiec pułkow przed swem taborem. Wypadło dwanascie set Szahangiereiowych

Tatar na harc, między ktoremi było wiele y celnieyszych kozakow. Krymcy wytrzymali iem, odwiedli ich od taboru, potym potezniе z szablami skoczyli y wsparli w niwecz kozaki ku taboru, dopieroz piechota z taboru poczela razic z strzelby tak swoich iako y tamtych, ze sie y ci kozacy poprawiac musieli y Krymcy tesz daley nie nacierali, bo iusz wieczor przeszkodził. Zginęło w tym razie tysiąc człowieka kozakow. Na zaiutrz barzo rano ruszyli się kozacy blizey ku Perekopu na te mieysca gdzie pierwey Krymscy stali, znowu woysko sprawili, Krymcy takze we trzy pułki, galga na czoło, ktory nie barzo nacierał. Kantomir z boku podemknąwszy blisko potężną armatę, zamieszał woyska kozackie gęstą strzelbą y skoczył wielką potęgą y tak potoptem w rozerwany tabor wpadł. Kozacy vstępowac poczeli y tak cztery dni obronną ręką vwodząc ostatek taboru vchodzili az do samego Dniepru, dopieroz Krymcy nazad powrocili. Nazaiutrz chodzili taborem po działo swe, ktore byli vchodząc porzucili. Chana z wielkiego zapału swego rozsiekali, Szahangierey w kilkuset Nahaycow vszedł, iescze nie wiem dokąd. Zostało było iescze ze sto Tatar Szahangiereia omawiaiąc sie, ze nie z umysłu chana zabili, puscili ich a offiarowali się y drugi raz y trzeci raz sczescia probowac, gdyby się do nich wrocił. Dopiero się teraz za porohami rachuią, wiele woyska nie dostaie, ale twierdzą, ze ich pięc tysięcy zginęło y dla bezwodzia wiele pomarło. Z Białey Cerkwie, iako twierdzą, zapewne pod sto człowieka, dobrych mężow zginelo. Barzo wielka po naszey Vkrainie trwoga nastąpiła. twierdząc za pewne, ze te woy-ka krymskie prędko będą chciały nas nawiedzic. Oddaię etc. W Białocerkwi 10 iunii 1629.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 375 стор. 1157—8. Заголовок: Od podstarosciego białoczerkiewskiego.

212.

Жиґимонт III до козаків; боярин Остряниц, котрий возив з Диких Піль салїтру шл. Обалковскому, втїк до козаків; король приказуе його видати. — Варшава, 9 лютого 1630 р.

Zygmunt etc. starszemu, atamanom, setnikom, asawulom y innym wszytkim mołodcom zaporoskim wielce nam miłym łaskę naszą królewską. Nam mili. Przedłozył nam urodzony Bartłomiy Obałkowski, sługa y administrator nasz saletrz tamecznych, isz niiaki Ostrzanin boiarzyn, ktory kilka lat iemu służył y saletry z Dzikich Pol sprowadzał, poczyniwszy szkody niemałe saletrnikom, do was uciekł y ztamtąd tychze saletrnikow znowu naiezdza y rozne excesy czyni. Przeto roz-

kazuiemy wam y koniecznie to miec chcemy, abyscie pomienionego Ostrzanina, iako zbiega y swowolnika między sobą nie cierpieli, ale go, za upomnieniem się urodzonego Obałkowskiego, iemu zaraz wydali, inaczey nie czyniąc dla łaski naszey. Dan w Warszawie, dnia 9 februarii 1630.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 439. Заголовок: Do woyska zaporoskiego.

213.

Жигимонт III до козаків; забороняе йти походом на Чорне море. — Варшава 5 марта 1630 р.

Uniwersał do kozakow zaporoskich.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, a mianowicie starszemu, setnikom, atamanom, asawułom y innym wszytkim mołodcom zaporoskim łaskę naszą krolewską. Doszło to do wiadomosci naszey, isz się na Morze Czarne dla zdobyczy w panstwach cesarza tureckiego wybieracie, y w one wpasc y plądrowac zamyslawacie, czymbyscie pokoy pospolity, między naszymi y cesarza tureckiego panstwy zawarty, wzruszyli, y przeciwko commissiey naszey, ktora się z wami odprawowała, wystąpieli. Przeto surowo wam rozkazuiemy, abyscie zamysłow swoich zaniechali, na morze nie wypadali, ani zadnych occasiy do rozerwania przymierza z cesarzem tureckim nie dawali, ale sie skromnie, wedle opisania commissarzow naszych, zachowali, nigdzie zadnych naiazdow nie czyniąc, gdyszby nam przeciwko takim przyszło woysko nasze ruszyc y swawolę ich tak, iako przedtym, poskromic. Inaczey tedy nie uczynicie dla łaski naszey y uchodząc dalszego przeciwko wam surowego postępku. Ktory uniwersał nasz chcemy, aby po grodach woiewodztwa kiiowskiego y na inszych mieyscach był obwołany y do wiadomosci wszystkich kozakow zaporoskich podany. Dan w Warszawie d. 5 martii 1630.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 с. 439—40.

214.

Муртез баша до Станіслава Конецпольского; жадае кари на козаків, бо в противнім разі буде примушений сам їх карати. — Б. м., к. 10 вересня 1630 р.

(Po zalotach). Zacnemu przyiacielowi naszemu Stanisławowi Koniecpolskiemu, hetmanowi naywyzszemu po wszelkiey przyiazni i miłosci ofiarowaniu od Pana Boga wszechmogącego przy wszelkim do-

brym zdrowiu zyczemy. Przyiacielu moy zacny chrzescianinie, tymi czasy wiedzą dobrze o szczeru (sic) przyiacielu naszym cesarzu rzymskim, wy tez przyiaciel nasz wiecie, ze ia węgierskich granic pilnuiąc, hetmanem wielkim będąc, między cesarzem Iego Moscią chrzescianskim będące przymierze z przyczyny niektorych łotrow iuz zepsowane naprawiłem, zaczym ubogich poddanych od niemałego czasu w pokoiu będących za zepsowaniem y naruszeniem przymierza iako wiele złego potkac miało, pewna iest. Ia przyiaciel wasz z niemałym woyskiem poszedłszy, a obaczywszy, ze obustronni poddani w niwecz mieli bydz obroceni i podeptani, aby w pokoiu i y cale zostawali, między dwoch cesarzow się włozywszy, znowu przymierze związawszy, obustronnych tych, ktorzy zle robiąc, pokoy rozrywali, pokarawszy, iakom uczciwosc przymierzu i pokoiowi uczynił i wam przyiacielowi naszemu i wszystkim wielkim ludziom w tamtych kraiach będącym, wiadomo iest. Gdy się tak stało, teraz nayiasnieyszy cesarz pan moy tego przyiaciela waszego na oczakowską Ukrainę i na płoszczanie Morza Czarnego, aby tam będących swywolnych łotrow od szkod czynienia wedle potrzeby zniozłszy, uprzątnął, z porządnym woyskiem wyprawił. Gdym się iusz z granic węgierskich ruszał, mało przedtym od nayiasnieyszego cesarza pana mego w poselstwie posłany wrot wysokich cesarskich dworzanin Hussein aga, ktory do mnie przyiechawszy, ze krol polski i wy przyiaciel nasz gwoli pokoiowi ubogich ludzi z nayiasnieyszym cesarzem panem moim przymierza i pokoiu pragniecie, powiedział, i ze zaraz z poddanstwa waszego się wybiiaiącym a w panstwach y we włosciach nad Czarnym Morzem bądącym nayiasnieyszego cesarza pana mego przykrosci i szkody czyniącym łotrom kozackim tak od krola Iego Mosci iako i od was przyiaciela naszego zakaz uczyniony był. A iz oni nie będąc posłusznymi, przecię na Czarne Morze isc zamyslali, i zescie wy przyiaciel nasz dla pokarania ich z woyskiem na nich poszli i z nimi się bili, oznaymił.

Iezli wy tez z tamtey strony takim sposobem kozaki pokarawszy zniesiecie i uprzątniecie a na Morze Czarne czołnow ich nie puscicie, ia tez przyiaciel wasz, com obiecał, ziszczę i Tatarow zatrzymawszy i zniozlszy, ktorzyby posłuszni i uspokoieni bydz nie chcieli, pokarzę, takze wy tez przyiaciel nasz z tamtey waszey strony czynic macie, iezli przymierza i pokoiu pragniecie. Ia przyiaciel wasz nayiasnieyszego cesarza pana mego namiestnikiem własnym, wezyrem i hetmanem iestem i iakokolwiek tu usłuzyc będzie potrzeba, za pomocą bozą y za dni szczęsliwych cesarza pana, mnie przyiaciela waszego będzie to przymierzu tez i postanowieniu uczciwosc czynic, z naszey strony niechybna iest. A iz słyszemy iakoby kozakom tym, ktorzy się z waszey

władzy wyłamuią, z pewnych mieysc pomocy dodawano, u mnie przyiaciela waszego, chwała Bogu iest woyska dostatek; iezeli, przyiazni zycząc, zowąd woyska potrzebowac będziecie, z marszałkiem naszym posle się, aby tym sposobem tym łotrom karanie się stało i aby między dwiema monarchiami będące przymierze w mocnosci zostaiąc, za tym tez ubodzy poddani w pokoiu zostawali. Wszakze, przyiacielu moy, ci łotrowie z posłuszenstwa się krolowi Iego Mosci wybiiaią i z wami przyiacielem moim bitwę zwodzą; obawiac się, iezli oni wygraią, toc by i na morza wypadłszy w panstwach cesarza pana mego szkody czynili, co gdyby było, ia przyiaciel wasz z taką gotowoscią wszelką poszedłszy, stoiąc patrzac na to nie zniosłbym; zaczym coby czas i rzecz ukazała z iedney strony mnie by tez czynic przyszło a między tym ubodzy poddani miesieliby bydz popsowani i podeptani. Ale tak się porozumiawszy, kiedy bysmy to łotrostwo gwoli obustronnemu pokoiowi zniesli i łotrostwo by się pochamowało i poddani ubodzy w pokoiu zostaiąc, za oboch monarchow i za tych, coby tego przyczyną byli, Boga zeby zawsze modlili, pewna iest.

Pisan na schodzie miesiąca siewal nazwanego roku 1039.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 с. 459—461. Заголовок: Drugi list od Murtera basze po przyisciu ztąd Hussein agi.

215.

Условія мира предложені козакам; мають видати Тараса, покарати тих що ходять на море, приняти старшого від короля, жити в згоді з козаками вірними королеви, вернути річи корсунським жовнірам, видати невольників, розпустити до дому нереєстрових. — Б. м., (8 червня 1630 р.).

Sposob ubłagania gniewu Iego Kr. Mci za przestępstwo woyska zaporowskiego.

Acz przeciwko woli Iego Krolewskiey Mosci, przeciwko wirazony commisziey kurakowskiey, starszego sobie od Iego Kr. Mci podanego nie tylko nie przijęli za starszego, ale onego okrutnie, tyransko zamordowali, isz na morze, łamiąc pacta y pokoy postanowiony z cesarzem tureckim, chodzili y z woyskiem na chorągwie Krola Iego Mosci na odpoczynkach będące, następowali; isz niewinnych ludzi z domow, od gospodarzow ich y robot, praetextem łamania wiary, w ktory się nikomu krzywda nie dzieie, tak wiele z uciążeniem tych tu kraiow zbawiali y dotąd wielkiego krwie rozlania przyczyną beli, słuszna, by surowosci Iego Krolewskiey Mosci y rzeczypospolitey nad takimi wszystkiemi zazyc na przykład potomnym czasom, iako maią poddani, wolą

krolow panow swoich czynic. Ale isz się iusz tak wiele krwie rozlało y tak siła dobrych iunakow, ktorzy zarabiali na dobrą sławę Iego Krolewskiey Mosci y woyska zaporowskiego, pomarło, nie życząc, aby ich wiecey miało umierac y tak obficie miała się krew chrzescianska lac, rozumieiąc, ze Iego Krolewska Mosc tym iusz pokaraniem za przyczyną moią ubłagany będzie, gotowem im imieniem Iego Krolewskiey Mosci, ktoremu to zlecic raczył, tę winę odpuscic takimi iednak conditiami:

Naprzod, aby Tarasza, ktory tego wszystkiego buntu przyczyną beł y na ktorego są pewne dowody, ize przeciw rzeczypospolitey zdradliwe miał swe zamisły, o czym woysko zaporowskie nie wiedziało, wydali, ktorego do woli y roskazania Iego Krolewskiey Mosci zatrzyma się.

Aby postanowioney na Kurakowie commisziey we wszystkiem się dosyc stało y zawsze się przestrzegało, aby w namnieyszym punctie naruszona nie bywała.

Tych, ktorzi teraz na morze poszli, zwraczaiących się, aby surowie karano y principałow Iego Krolewskiey Mosci wydano y czołny wszystkie popalono.

Aby podług commisziey starszego, ktory im będzie z ramienia Iego Krolewskiey Mosci podany, za starszego swego przyięli y onemu wszelakie posłuszenstwo podług powinnosci swey oddawali.

Tych, ktorzi wiary y cnoty swey, przi woysku Iego Kr. Mosci stoiąc, dotrzymaią y dla ktorych cnoty nie gubi się imienia woyska zaporowskiego, nie odeymuie się praw y wolnosci od krolow panow naszych woysku zaporowskiemu nadanych, aby poszanowaniu y na starszą bracią swoią maiąc, iako y przedtym w zgodzie y miłosci z nimi zyli. Cisz w krzywdach swoich, ktore dlatego poniesli, ze cnoty swoiey y wiary Iego Krolewskiey Mosci dotrzymali, aby beli ucontentowani. Zołnierzom, co na stanowisku w Korszuniu pobrano, zeby wszystko powracano.

Więzniow, ktorych niesłusznie trzymaią, takze y działko, ktore poymali, aby zaraz wrocili.

Tych, ktorzi nie beli w regestrze służby Iego Krolewskiey Mosci, do domow swoich rospuscili.

Co im tesz obiecuie, ze ktorzy na Zaporozu będąc, za nieposłuszenstwo z regestru są wypisani, będą znowu między zołnierze Iego Krolewskiey Mosci prziięci, byle tym conditiom uczyniwszy dosyc, w powinnym posłuszenstwie trwac chcieli.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 с. 121—2.

216.

Антін Конашевич старший з військом запорозьким до Станіслава Конєцпольского; відповідь на лист гетмана. Козаки вийшли з Запорожа з причини ріжних кривд, котрі їм діють ся. До походів на море заохочував їх Грицько Чорний і инша старшина. Тараса не можуть віддати королеви, але коли він винуватий покарають його самі; таксамо каратимуть тих, що ходять на море. Порядок між собою переведуть без кор. комісії, самі вибиратимуть старшого. Кривд кор. жовнірам не можуть надгородити, бо жовніри кривдили їх ще більше. Шляхтичів-невільників і захоплену гармату обовязують ся віддати. — Б. д. (червень 1630 р.).

Respons na pisanie Iasnie Wielmoznego Iego Mci Pana Woiewody Sandomierskiego, Hetmana Koronnego, do nas przisłany przez Iego Mci Pana Chmieleckiego y Iego Mci Pana Zgorickiego.

Pisac Iego Mosc do nas raczy iusz nie po ieden kroc o smierci niebosczyka Hryczka Czarnego, ktory, iakoby nam miał byc podany od Iego Krolewskiey Mosci za starszego, o czym, iakosmy pierwey do Iego Mosci pisali y na pismie podali, ze własnie tego prziczyna beła y nie dla czego innegosmy z Zaporoza wyszli, telko z tych przyczyn, ktore nas dolegały, ktore dolegliwosci swoie przez Iego Mosci pana Hannibala y przesz Iego Mosci pana Baybuzę podalismy na pismie. Strony tegoz morza y naruszenia przymierza cesarza tureckiego, owze niebosczyk Hryczko był początkiem, do tego y niektorzi starszy, ktorzi znani natenczas byli, są teraz przi Iego Mosci P. Hetmanie koronnym, mianowicie Kaczkowsky y Bordziak, ci aszawulami beli, Kapusta pułkownikiem beł.

Strony rozesłania universałow y gromadzenia się pod praetextem iakoby łamania wiary, w prawdzie isz to beło, zesmy uniwersały rozesłali, za daniem sobie wiadomosci od niktorych duchownych y szwieckich, isz nie tylko w okolicznych miastach słyszeli, ale y tu u nas na Ukrainie, mianowicie nad sobą mieli w Kiiowie przeszłego roku cerkwie, po odprawowaniu służby bozey zabronione beły y cerkiew bracka okrwawiona beła przesz Ich Mosci panow zołnierzow, ktorzy w Kiiowie lezeli, zaczym się y to zgromadzenie stało.

Strony wydania Tarasza, acz nie iest on ieden winien ale woysko wszystko, iednak iszby się wina własnie wszystka została, wydac go trudno mamy, ale sami między sobą skarac go powinnismy, iednak pod takim sposobem, abysmy tesz z miłosciwey łaski Iego Mosci Pana Hetmana Koronnego naszego miłosciwego pana y z innych swoich, mianowicie z Bordziaka, Wołka y Borotka sprawiedliwosc otrzymali

y ci takze aby karani beli, gdysz ten ogien nie przez kogo innego iest zapalony, iedno przez nie.

O kurakowskiey commisziey musim to przyznac, zesmy przysięgali na nię, cosmy uczynic musieli, widząc wielką nawalnosc na siebie. Woysko nie w iednym mieiscu beło, niektorzi na morzu, inszy na Donu y po rzeczkach, iakie y zapisy natenczas bely, tymze tak rocznym podobne, dlatego się...[1]) przestąpic musiało. Teraz unizenie prosiemy, abysmy sami między sobą porządek znalezli bez Ich Mosciow Panow Commisarzow, będziem znac...[2]) będzie nam podobny, ten będzie towarziszem naszym, a ktory się nie przida, ten od nas odłączony będzie.

Swowolnych, ktorzy są od nas zostawieni na Zaporozu, iesliby to było, ize na morze poszli, to mimo srogi zakaz nasz uczynili, takich, iako zdraicow, surowie karac obiecuiemy.

Starszego naszego, ktory ma byc u nas, tedy ktorego sobie za zgodą wszystkich ulubiem, unizenie prosiemy, abysmy to mieli z miłosciwey łaski Iego Mosci Pana Hetmana koronnego, naszego miłosciwego Pana, iako u nas dawno beło, isz niekoronowani bywali, aby teraz takze; iednak za kazdego obraniem powinni będziem dawac znac Iego Mosci Panu Hetmanowi koronnemu. Towarziszow swoich, gdy przistąpi miłosciwa łaska Iego Mosci Pana Hetmana koronnego naszego miłosciwego pana, doydzie zgoda, za towarziszow swoich bez zadney nagany prziiąc obiecuiemy, iakobysmy chleb sol iadali y zawsze w dobrey zgodzie bywali y teraz będziem pod wiarą.

O szkody, ktore się stały Ich Mosciom panom zołnierzom, aby nadgrodzone bely, tych sam Pan Bog wie, kto ie nadgradzac będzie, gdysz y naszych niktorych szkod daleko więcey, ktore się działy y dzieią, na miłosciwe baczenie puszczamy.

Iego Mosci pana Trzecieckiego, Iego Mosci pana Czarneckiego y z towarzistwem, gdy doydzie, da Pan Bog, zgoda, puscic obiecuiemy y armatę mnieiszą, ktorąsmy uchwycili w szancach.

Co wszystko na miłosciwe baczenie Waszey Mosci naszego miłosciwego pana puszczamy, unizenie y pokornie prosząc, abys Wasza Mosc naszem miłosciwem panem nam się stawic, a nas sług swoich przy dawnych wolnosciach zachowac raczył.

W. Mci naszego Mciwego Pana unizeni słudzy, Anton Konaszewicz starszy z woyskiem Iego Kr. Mci Zaporowskim.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 113—115. Сей лист, се відповідь на письмо Конецпольского ч. 215.

[1]) Тут лишене місце на одно слово. [2]) Чисте місце.

217.

Кн. Вишневецький, кременецький староста до неназваної особи; посилає лист шл. Ратовского про кінець війни з козаками. — Б. м. і д. (червень 1630 р.).

Dnia wczorayszego, godzinę przed wieczorem, przyniesiono mi iusz ostatnią rosprawę Iego Mosci Pana Hetmana z kozakami, ktorą, lubo to nie według intentiey Iego Mosci Pana Hetmana stało się, iednak, ze iest ex re reipublicae, słusznie mamy Panu Bogu dziękowac, ze z iedney strony zbawic nas raczył wielkiego niebespieczenstwa; posyłam kartkę, ale dostateczney wiadomosci Wmci memu Mciwemu Panu o zawarciu tey zgody Pan Iabłonski rozumiem, ze nie omieszka odesłac.

Wiadomosc od pana Ratowskiego o zawarciu pokoiu Iego Mci Pana Hetmana z kozakami zaporoskimi.

Przeprosiwszy Iego Mci Pana Hetmana, przysięgli, iako więcey buntow zadnych przeciwko Iego Krolewskiey Mosci y Iego Mosci Panu Hetmanowi wsczyniac nie bendą, chcąc bydz w posłuszenstwie y gotowy będą, gdziekolwiek bendzie roskazanie Iego Krolewskiey Mosci lubo Iego Mosci Pana Hetmana, stawic się na kazdą posługę, a ma ich zostac osm tysięcy, to iest dwa tysiąca na Zaporozu zostaną. Maią zaniesc dwanascie z tych co przysięgli, a 12 regestrowych y tak maią się umawiac y obierac hetmana, a namowiwszy się nan, maią z tym się do Iego Mci Pana Hetmana, aby go confirmował; skoro się to stanie, zaraz się tesz do domow swych roziadą.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 111. Заголовок: Copia listu Xcia Wisniowieckiego starosty krzemienieckiego. — Лист писаний в найблищі днї по заключенню мира з козаками 8 червня 1630 р. (Кулїш, Матеріялы I с. 308 sq).

218.

Анонїмний лист про угоду з козаками; козаки не робитимуть повстань, при виборі гетьмана треба згоди всього війська, реєстр буде збільшений на 8000. — 20 червня 1630 р.

Die 20 iunii 1630 w Warszawie.

Strony rosprawy z kozakami zadnych nie mamy ieszcze particularia, to iednak oznaimił tu nam Xiązę Wisniowiecki, ze stanęła z nimi ugoda w ten sposob: Hetman y starszyna wszystka kozacka swym y woiskk wszystkiego imieniem przysiądz maią, iako zadnych buntow y sediciey przeciwko zwierzchnosci napotym czynic nie będą,

ale w posłuszenstwie trwac y imperata exequi maią. 2 do Hethmana swego sine universae plebis consensu obierac nie maią. 3 tio Do szesci tysięcy, ktorzy dotąd w służbie rzeczypospolitey byli, ma ich bydz przyczyniono ieszcze dwa tysiące kozakow.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 361 стор. 477.

219.

З листу султана до Жигимонта III; султан домагає ся рішучо покарання козаків, що нападають турецькі і татарські землї. — Константинополь, к. 20 серпня 1630 р.

..W dotrzymaniu stateczney przyiazni, iako tez i uszanowaniu sąsiedzkiey miłosci po Waszey Krolewskiey Mosci naymniey nie wątpiemy, a zwłaszcza, zoscie nam temi czasy szczerosc umysłu swego wyprawieniem do nas pomienionego posła [1]) waszego dla potwierdzenia pakt zobopolnych i ponowienia onych oswiadczyli, ktore zaraz po Wielkim Alexandrze, wszystkiemu prawie swiatu absolute rozkazuiącemu monarsze, skoro ieno zakwitnęła nayiasnieysza nasza porta ottomanska między nami społeczne postanowienie nie tylko przysięgą zobopolną warowane były, ale tez przez posłow coraz az do terazniey-szego czasu dla lepszey wiary i ufnosci przysięgą utwierdzone i ponowione bywały. Przeciwko ktorym z naszey strony nigdy się w naymnieyszy az po dzisdzien rzeczy nie wykraczało i owszem tak po ziemi iako i po morzu nasi serdarowie i kapitanowie z pilnoscią przestrzegali, iakoby się zadnym sposobem w panstwach waszych naymnieyszey szkody nigdy nie stało. Oprocz tego, ze na pokaranie kozackiego swywolenstwa i dla obmierzenia onym czynienia tak wielkich szkod w panstwach naszych, ilesmy ieno serdarow ziemią albo morzem kapitanow naszych wyprawowali, tedyscie nas zawsze poskromieniem swywolenstwa tego z swey strony w listach swych ubespieczali. Ale to swawolenstwo z czołnami swymi obeysc się nie mogło (przez wszystek czas az po dzis dzien) bez uszkodzenia panstw naszych okolicznie po brzegach czarnomorskich i poseł sam nasz doznał tego dobrze. Co z strony Tatarow wiadomo to wam dobrze, iakim sposobem nieposkromione swawolenstwo kozackie raz na krymskiego panstwa włosci uderzywszy, nie tylko nieznosne szkody morderstwa i łupiestwa czynili, ale tez i wstępnym boiem z woyski tatarskimi bic się wazyli, drugi raz okolicznie oczakowskie włosci iako i prawie wszystkie brzegi czarnomorskie nie tylko srodze połupili i zniszczyli, ale tez i wsie

[1]) Алекс. Пясечиньского.

i miasteczka wszystkie przyległe ogniem w popioł prawie do szczętu obrocili. Przeto z naszey strony Dzian beg Gieray wielki han tatarski nieraz rozdrazniony, (ktorego niechay Pan Bog moznosci pomnaza), według potrzeby opatrzenia nieprzyiacielskich przechodow sposobem nieiaką kupę woyska tatarskiego naznaczywszy, nad onemi się zawsze zemscic pragnął. Ale nad wszystho począwszy od expedycyi chocimskiey az do tego czasu nad stateczne postanowione miądzy nami przymierze, nadto, ze przez kilka lat Tatarowie od naiazdow panstw waszych wstrzemięzliwi naymnieyszey szkody w ziemi waszey nie czynili, tak to swawolenstwo kozackie z czolnami i hetmanami, iako i insze swawolne kupy od Oczakowa na Czarne morze wpadac i wstawiczne nieznosne szkody okoliczne czynic, naymniey nie przestawali. Przeto iezli podług starozytnych pakt stateczney przyiazni szczerze sobie i zobopolnie dotrzymac nie zechcem, coz stąd za pozytek oboiey stronie urosnie...?

Na początku mucherrem miesiąca nazwanego roku po zeysciu proroka naszego 1040 na stolicy monarchii naszey w Konstantynopolu.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 471—6. З боку заголовок: List od cesarza tureckiego krolowi Iego Mosci przez Hussein agę dworzanina iego wespoł z I. P. Piaseczynskim, starostą ułanowskim 1-ma februarii przyniesiony, przez mnie Prandotę Dzierzka przetłomaczony w roku 1631.

220.

Везир Муртез баша до Якуба Задзїка, кор. секретаря; домагає ся успокоєння козаків й зате приказує зігнати Татар з їх осель. — Б. м., вересень-жовтень 1630 р.

...Przyiacielu moy! Od niemałego czasu zobopolney i między tymi panstwy będącey przyiazni do zepsowania przyczynę daiący są niektorzy łotrowie; zaczym, iakie wiele, ubogich ludzi w niwecz się obraca baczyc trzeba. A tak nayiasnieyszy, naymoznieyszy cesarz, aby ta przyiazn i miłosc wcale zostac się mogła, mnie przyiaciela waszego na tę Ukrainę posłał był, aby z obustron tych łotrow, co to przyiazn rozrywaią, uprzątnąc się mogło i dawna miłosc aby się naprawic mogła. Dla czego w onych ukrainnych kraiach z będącym Krolu Iego Mosci namiestnikiem panem Stanisławem Koniecpolskim hetmanem, po wiele razy do niego w tym przyiazliwie pisząc, znosiłem się. A iz temu zobopolnemu pokoiowi przeszkadzaiącymi z iedney strony są łotrostwo kozackie, a z drugiey iortmanowie tatarscy, tych lacno się zatrzyma, ale kozacy, ktorych zatrzymanie iest trudnieysze, tych by z ich ostro-

wow ruszywszy, te ostrowy oboiey strony pomocą opatrzyc byłoby dobrze, bo by iuz więcey panstw cesarskich to łotrostwo szkodzic zadnym sposobem nie mogło, a tym by błogosławiony pokoy i przymierze zatrzymane bydz mogło. Bo dokąd i poki na tych ostrowach mieszkaiący kozacy zatrzymani nie będą, a mianowicie, poki zniesieni ztamtąd nie będą, zatrzymac się trudno bardzo dadzą. Z owey zas strony w panstwach Krola Iego Mosci aby się iaka szkoda dziac miała, i myslec nie trzeba, bo to, co z owey strony iest do pokoiu przeszkodą iortmanowie tatarscy i ich domy i dobytki, tych łacne zatrzymanie, ruszywszy ich i zegnawszy z tych mieysc do Krymu, a drugich rozegnawszy wszystkich, ztąd wygnac chcemy. A iezliby się ieszcze, kto złe robiący ukazał, takich poymawszy nieodwłocznie karac, ruz potym aby iortmanowie w tym kraiu mieszkac mieli i włosci Krola Iego Mosci zaczepiac wazyc się mieli, nie trzeba mowic. A co się tknie Kantymira a zas nayiasnieyszy i naymoznieyszy cesarz sposobu nie naydzie, temu dwa sendziaki dawszy wszystkich do niego należących z domami i z dobytkami przeprowadzic postanowił, a ztamtąd iezliby się co złego robic wazyli, naydzie się i na to sposob nieodwłoczny. Alec, przyiacielu moy, z owey strony nic przeciwnego stac się nie moze i iezli wy zatrzymac pokoy dawny pragniecie, o ruszenie tych łotrow kozackich z ich ostrowow koniecznie starac się macie, bo poki kozackie ostrowy są, a imię czolnow kozackich słyszane będzie, ten pokoy trwały bydz nie moze; z owey strony niema nic przeciwnego pokoiowi, z chanem krymskim, kiedy dawną przyiazn zachowacie, a on by co przeciwnego robił i tego cesarz otomanski rozkazaniem swoim uskromi. Słuszna tedy, aby oboiey strony przyiazn psuiący surowie karani byli, azeby tym mocnieysza przyiazn była z ostrowow kozakow ruszeniem umocnicie. Tak raczcie wiedziec.

Pisan miesiąca sefera 1040 roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 611 стор. 477—479. З боку заголовок: List od Murteza pasze, wezyra i sendara basze sylistryiskiego przez Ali agę I. X. kanclerzowi Zadzikowi primis februarii przyniesionego, przez mnie Prandotę Dzierzka przetłomaczony roku 1631.

221.

Гассан-баша, морський капутан до Станіслава Конецпольского про мир і дружбу з Польщею; козаків треба приборкати. — Константинополь б. д. (1630 р.).

W wierze Christusowey woisk chrzescianskich wodzu y z wiary tegoz Iezusa obrany Panie, a na wszystkich sprawach tamtych panstw

Iego Krolewskiey Mosci, przyiaciela naszego, naywyzszy hetmanie y pilny rad senatorskich badaczu Stanisławie, wszytkie zprawy Waszey Mosci aby się ku mysli wiodły, z powinnosci zas przyiacielskiey zdrowia dobrego zycze. Z woley wszechmocnego Boga, ktory iest naywyzszem zostawiony, pocciwy, sławny, wielki, potezny, ziemskich kraiow zwycięzca, naiasnieyszy cesarz Iego Mosc tego nowego roku, mnie przyiaciela Waszmosci dla pewnych spraw w te strony, mianowicie, aby swowolenstwa kozackie uskromic y z Iego Krolewską Moscią posłem naszym pokoy gruntownieyszy utwierdzic y wkorzenic, mnie obrał y posłał z woyskiem szpahiyskiem y ianczarskiem y wielkiemi szpahyami y z zahymami y inszemi niewolnikami dworu mego, więc y z woyskiem dziehyrskim, ze trzydziestą sandziakow, takze z woyskiem persywalskiem z capitanami, regiszami, arapami więcey niz sto galer y turkat. Zapewne są wszytki gotowe z roskazania naiasnieyszego cesarza Iego Mci pod Oczakow podiechac; ziemią zas, ktory był w Budzie basza wezyr, człowiek we wszytkich sprawach biegły y dostoyny. Pociwy brat moy Mortaza basza z woyskami bosnawskiemi, rumelskiemi y dobrudskiemi, ze wszystkiemi sandziakami, ktorzy są w takowych potrzebach doswiadczeni, y z Tatarami...[1]) osiadaiącemi głowa tych woysk y regimentarz, za pomocą bozą, mamy się z sobą ziechac pod Biały-grodem, a wszytkie przyiazni sąsiedzkie z wami gruntowniey ponowic y wkorzenic, mamy te zamysły. Pan Bog miłoscią niech zdarzy, coby naylepiey bydz mogło. A tak moy miły przyiacielu wola ta moia, aby swowolnicy, ktorzy w tamtych stronach przez lat kilka dosic złych rzeczy popełnili, pokarani beli, a przyiazn y miłosc samsiedzka aby się krzewiła y gruntowała, a zebys Waszmosc nie rozumiał, iz z inszemi zamysłami w te strony przyiezdzamy, zawczasu o tym daiemy znac Waszey Mci, lasnie Wielmozny przyiaciel nasz, Naiasnieyszemu Kr. Iego Mci Panu swemu y wszytkiey ziemi waszey dobrze zyczący y w pokoiu gruntownym kochaiący się, iakom tego doznał y ziwo wyrozumiał, iz zawsze w nablizu dobrego pokoiu obieras się, racz się uiąc tego, poniewasz takowe rzeczy zlecone bywaią tym, ktorzy są srodkiem ich do moderowania. Od pewnego czasu posłano było emissy cesarskie do Tatarow, aby panow waszych nie infestowali, co się stało za roskazaniem pocciwego, sławnego, naiasnieyszego Cesarza Iego Mci, dlatego, zeby więcey poddanych waszych y ubogich ludzi nie niewolili, ani ziemie w niwecz nie obracali. Dzieiąc się to, asz strony waszey, iakoscie byli obiecali y w pactach tegosz potwierdzili, iz kozacy nie mieli wpadac

[1]) Тут одно слово нечитке.

na Czarne morze, rzeczy skuteczney nie było. Snadz w tey mierze mieli suppeditamenta pewne z nieiakiey strony, tak w zywnosci, iako y w inszych potrzebach takiem rzeczom służących, y dlatego co dzien to większe zbrodnie robili. Pozwalaiąc im tego, musi bydz, iz nie zyczycie sobie, aby przymierze postanowione wcale trwało. Przodek Iego Kr. Mci z pocciwem sławnem y wielkiem cesarzem Iego Mcią y pacta iego wziąwszy, przyiazn samsiedzką y braterstwo serdeczne y nad inszych wszytkich dawnieysze, krom tego staranie kozakow wziąwszy na się, zeszłym y pocciwem, (ktory na drodze Bozy iuz), sołtanem Achmetem, za dni iego zyli dobrze, na co od was dany iest prziwiley, trzema ięzykami napisany. A przecie y w tey obietnicy ospalescie chodzili, a przes pewne swowolniki przyiazn y związek dawny nieco rozrywali; ta rzecz nie była dobra, ktorą wszyscy mądrzy nie skryto, ale rownie obaczą. Wiemy dobrze, iz gdyby nie mieli kozaci potrzebnych pomocy we wszytko od was, y iedna czayka na morzu by nie postała, ani w ziemie by wtargneli pustoszyc. Cosz w tym czynic, co było, było, co upłynęło, upłynęło; nam ode dnia dzisieyszego rzecz powinna włozyc sie w to, aby poddani obostronni statecznego pokoiu zazywali y przyiazn zeby się gruntowała. Dlatego iezeli te zamysły macie, abyscie pokoy gruntowali y przyiazn przedłuzali, trzeba z serca, a prawie z dusze się w to włozyc, a według postanowienia w pactach y obietnice kozakow zatrzymywac y zabraniac im, zeby ani iedna czayka na na Morze Czarne wchodziła, do wtargnienia ich zadney pomocy nie dawac w pozwoleniu, ale postanowienie, dawne przymierze y pokoy szanowac, albowiem w tey drodze, w ktorey noga wasza, (będąc censorami), wstąpiela, słowo nasze będzie mocno utwierdzone, gdyz postanowienie, ktore uczyniem, y słowo, ktore wyrzeczem, nie bendzie omilne. Anizeli o tem poczniem conferowac y przyiedziem na mieysca kraiow tamtych, iezeli nie bendziecie kozakow zatrzymywac, aby nie wpadali na Morze Czarne, albo gdzie na brzeg morski uderzyli, niech nam nie bendzie poczytano za winę. I owszem tak przystoi y nalezy rzeczy złe pilnym staraniem usmierzyc. Gdy sie y ia zblize, za pomocą bozą, ku tamtym kraiom, Wasza Mosc przyiaciel moy listem przyiaznem y człowiekiem takiem, ktoryby umiał, słowo przyiąwszy na nie odpowiedziec, abys mie W. M. nawiedzic raczył, zebysmy z obu stron w gruntownym pokoiu pomowiwszy, tym stateczniey go umocnili. Ubodzi ludzie, w dobrym pokoiu zostawszy, w obodwoch stronach nalepiey trwali, sam zas pokoy aby sie nie naruszał, obywatele obustronni Pana Boga zeby na wieki chwalili. W Constantynopolu w Tersawie.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 362 стор. 123—5. Заголовок: Copia listu od Hassan basze, capitana morskiego do Iasnie Wielmoznego Iego Mosci woiewody sandomirskiego, hetmana polnego koronnego, z turska na polski ięzyk przetłumaczone.

222.

З королівської інструкції на соймики; про потребу заведення війська в Україні, щоби козаків затримати в порядку — 1630 р.

...Kozacy lubo przeszłą commissią curokowską y teras swiezo przeszłym postanowieniem in ordinem są redacti, snadnie iednak za lada okazyią do zwykłego vdac się swowolenstwa mogą. Dla ktorych in officio zatrzymania y dla pomienionych niebespieczęstwo od Turkow y Tatarow firmioribus praesidiis Vkrainę opatrzyc trzeba, nie puszczaiąc in casum rempublicam, ale bespieczęnstwo iey zewsząd według potrzeby vpatruiąc...

Бібл. Чорторийских ч. 359 ст. 150—165; тесаме бібл. Ягайлонська рук. ч. 3543 к. 16—19.

223.

Промова арцибіскупа Венжика на шредським соймику; козаків треба впорядкувати по куруківській комісії й лишити вольности тим, що будуть на королівській службі — 1630 р.

...Kozakow zaporoskich iako swawola y nieposłuszenstwo ku rzeczypospolitey godna iest nagany, tak zatrzymanie ich in obsequio reipublicae, ze iest barzo potrzebne, przeszłe expedicie pokazały; czemu oboygu rozumiem, ze się wygodzi, gdy commissia kurkowska, authoritate seymu approbowana, zostanie w swey mocy y ci ktorzy rzeczypospolitey są y będą stipendiarii, zostaną przy swych wolnosciach, gdysz snadnie ich rzeczpospolita in omnem casum zazyc moze.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 370 стор. 892.

224.

З інструкції пряшовського соймика; про козацьку війну — 4 вересня 1630 р.

...Z strony kozakow zniesc sze takze maią P. Posłowie z stanami koronnemi, aby dignitas I. K. M. y securitas reipl. cała zostawała

i postąpic z niemi tak, iako będzie namowa seimowa do tego od I. M. P. Hetmana; dowiedziecz sie przyczyny z niemi woiny.

Бібл. Ягайлонська рук. ч. 166 к. 335—41.

225.

З інструкції новгородського воєводства на сойм; про потребу стримати козацьку своєволю — кінець 1630 р.

...Swawola kozacka, aby według dawnych praw animaduersione magistratus y residentią pp. starostow vkrainnych była hamowana et in officio zatrzymana.

Бібк. Чорторийских рук. ч. 375 стор. 636.

226.

З королівської пропозиції на соймі; про турецькі і татарські справи; Україну треба обсадити військом, щоби не допустити козаків до своєволі — 19 січня 1631 р.

...Z cesarzem tureckim lubo przez posłanca I. K. Mci pana starostę vlanovskiego zastanowiony pokoy, do czego gotowosc przeszły iesieni woyska I. K. Mci przy p. woiewodzie sendomierskim wielce pomogła, trudno iednak pokoiu sobie obiecowac. Po Tatarach, ktorych chocby Turcy trzymac chcieli, nie wstrzymaią y głodnych y robocie tey od wiekow przywykłych, a zwłaszcza, ze w samsiedztwie tu naszym bliskim zostawiony Kantymir murza zaiadły przeciwko panstwom rzeczypospolitey nieprzyiaciel. Kozackiego swawolenstwa wiele iest przeszłych czasow documentow, iednak przeszły rok pokazał, iako im daley tym więcey gorę bierze; nastąpieli na chorągwie Iego K. Mci na lezach będące y z dostatkow wszelakich wyzuli wiele towarzystwa y pacholikow pomordowawszy, zabieli okrutnie starszego swego od I. K. Mci podanego y inszych starszych w posłuszenstwie będących, pobudzieli wszystką prawie Ukrainę do rebelii, y kiedyby był pan woiewoda sandomiersky zwykły czułosci swoiey nie zazył y sam się do ugaszenia tego zapału prędko nie obrociel, więc y insi a osobliwie pan krakowski znacną gromadą ludzi swoich nie posiełkował, strasznego czego w panstwach rzeczypospolitey moglibysmy byli oczekiwac, gdyz cos więtszego ci ludzie brali przed się, nizli vdawali. Vczynione wprawdzie z nim iest po niemałym krwi rozlewie i gdy inaczey dla woyska służbę wypowiadaiącego bydz nie mogło, postanowienie y przeszła commissia kurokowska stwierdzona, iednako ze się im snadnie za lada okazyią do zwykłego udac swowolenstwa, trzeba y dla zatrzymania ich in officio

y dla niebezpieczenstwa od pogan firmis praesidiis opatrzyc Ukrainę, nie pusczaiąc in casum rzeczpospolitą, ale bezpieczenstwo iey zewsząd wedle potrzeby opatruiąc.

Библ. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 340 8.

227.

З соймового діярія; дискусія про козацькі справи — 1631 р.

а) Промова канцлера.

...Od swawolenstwa kozackiego iakiego się obawiac rzeczypospolitey niebespieczenstwa iuz wiele inszych iest documentow, iednak rok przeszły iawnie pokazał, kiedy zamordowawsy starszego swego, chorągwie W. K. M. niektore zniossy, wielkim woyskiem na woysko W. K. M. następowali. Da I. Mosc p. Hetman dostateczną sprawę około tey swoiey expeditiey, ktorą rozni roznie interpretabantur, ia zas rozumiem, iz potrzebnie się to stało, bo gdyby się puscic to było miało, mimo się iuz by ci ludzie byli rozumieli, ze im impune wolno zabieiac starszych od W. K. M. podawanych, ale bez wątpienia dostałoby się było naszym tam mieszkaiącym i nie wieleby tam było Lachow zdrowych zostało, iako wiele Ich Mciow zacnych ludzi z tamtych kraiow pisało. Uczynieł wprawdzie Iego Mosc p. Hetman z niemi pewne postanowienie, lecz ze im zołd ich dla niedostatku pieniędzy nie iest oddany, maią occasią, acz y o ynszą nie trudno, nie trzymac tego postanowienia; przydą zatym na morze, y nową na nas zaciągną pogańską woynę. Rozumiałbym, ze po nich posłac potrzeba, zapewniaiąc ich o zapłacie, a zaraz rozkazuiąc, zeby na morze nie chodzieli, naznaczycz seymu commisyę przy Iego Mosci Panu Hetmanu do hamowania tey sweywoli, gdzieby rozkazaniu W. K. M. posłuszne bydz nie chcieli, woysko przytym miec, ktorymby ich in officio mogło się continere.

б) Точки подані королем до дискусії сенату; між иншим справа збільшення козацького реєстру і платні.

Punkta instructiey comissarzom y tractatow z Gustawem de pace perpetua, iakie maią bydz commissarow naznaczenie.

Przechodzenia woysk Gustawowych przez panstwo rzeczypospolitey y innym postempkom przeciwko pactom iako zabiegac.

Pewnosc płace praesidiariis w Prusiech skąd obmyslic.

O przyczynieniu iezdy cokolwiek przy granicach pomorskich, dla bespieczenstwa z strony Moskwy.

Kozackie postulata strony przyczynienia lidzby ich, podwyzszenia zołdu i viscenie zapłaty.

Strony mennice iakoby miała byc redukowana.

O punktach w recessach mianowanych, aby vspokoione bydz mogli.

Bezpieczenstwo obmyslane pod czas interregni y de modo electionis.

Respons na condicie listu cesarza tureckiego.

в) Відповідь сенаторів на королівські точки в козацькій справі.

O kozakach.

Sententia omnium episcoporum.

Od tych wielkie pericula et ab extra, iako od pogan, czego swieze iest exemplum pod Chocimem y ab intra czegosmy nie po ieden ras, ale y tego roku doznali, zle iednak bydz moze, ratione et consilio z nimi się trzeba, adulta enim et pervalida vitia tolerare oportet, ne palam fiat, quibus vitiis pares esse non possumus, przyczynic tedy cokolwiek do pierwszey lidzby zołdu, więtszego nie pozwalac. To, co się im zatrzymało, poniewaz proszą zapłacic, tey sententiey byli wszyscy Ich Mosc X. Biskupi, wyiąwszy poczynienie więtszey lidzby.

P. Krakowski: Z kozakami to omnino trzeba uczynic, co Romani cum Liguribus per Paulum Emilium non delendo gentem, ale redigendo in ordinem; przyczyniac ich lidzby Boze uchoway y wszem trzeba ich surowie odprawic, a zakazac srogo, zeby na morze nie chodzieli, powiedziawszy do tego, iezeli commissiey kurakowskiey we wszytkim nie zachowaią, tedy conclusum szablą ich roskazac znosic. Wypiskowie aby się nie mieszali między tych, ktorzy są w służbie. Na Zaporoze aby nikt nie chodził, krom zwyczayney strazy, authores rebeliey aby wydali y tych karano.

Pan woiewoda poznanski: Molius ich odprawic, tali rerum reipublicae statu zatrzymany zołd pozwolic podwyszec, Boze vchoway, sensim zas prouidendum, abysmy nie mieli cruentum bellum rusticum.

P. woiewoda wilenski: Zgoda z p. krakowskim, przydawszy, ze gdyby starostowie na zamkach vkrainnych obecni mieszkali, nie byłaby taka swawola kozacka, ktora się tym mnozy, ze Zydzi arendarzami na Vkrainie.

Pan woiewoda sendomierski: Swawola ta in immensum excreuit, przyczyniac ich nie trzeba, bo ich asz nazbyt. Zgoda z p. krakowskim in toto, przydawszy exemplum Romanorum contra piratas per Pompeium debellatos, et per imperium diuisos, co u nas

trudno, bo non est tam amplum, na vskromienie ich są insze sposoby. Religią vspokoic grecką, bo pretextu religionis wszystka czern do nich idzie, starszego, aby nigdy nie mieli, ale zostawali pod iurisdictią starostow ut ante, bo tych wolnosci za iednego bachmata dostali, za instantią starosty iednego y drugiego vkrainnych. Dniepr moze się zawrzec, ze zaden czoln na morze nie przeydzie, czego sposoby potym podam, inaczy pewnie miec będziem woynę turecką. Zołd im oddac, ale zeby powinnosci swoiey czynieli dosyc strony Zaporoza y w innych punktach, teraz ich tam zimuie pułtrzecia tysiąca, zywnosc sposobioną, grozą się Oczakow zniesc, asz zwada z Turki.

Pan woiewoda bełsky: Acerbitatem z kozakami non ferunt praesentia tempora, poblazania zadnego iednak nie godni, interim ich zostawic, iako beli przedtym. Posłow ich niechai odprawi ktory pieczętarz; feliciori tempore lacniei ich in ordinem redigere.

Pan Lędski: Starostowie, aby mięskali na zamkach ukrainnych, poskromi się ta swawola; płacy nie godni, atoli przecie ex clementia dac.

P. cancleus lithewski: Religią grecką w spokoiu, samych między sobą mięszac, zołd zatrzymany dac ex clementia, lubo go nie godni dla rebelliey.

P. podkanclerzy koronny: Na poskromienie sweywoli kozackiey trzeba miec arma in manu, discursami ani słowy to chłopstwo non redigetur in ordinem, co my daremnie sobie obiecuiemy.

г) Дискусія в справі відповіди на турецький лист.

Respons na list turecki.

Ze chcemy pacta wszystkie począwszy od Sulimana zachowac y starac się, aby w niczym nie były naruszone. Kozaki znosic albo gdzie indziey z Ukrainy przenosic, rzecz niepodobna iako y Turkom Tatarow. Na morze, aby nie chodzieli, surowo zakazac y bronic będą, a swawolne karac.

Pan woiewoda poznanski: Turkom respondere moliter, ne videamur exprobare praesentem fortunam.

Pan woiewoda Sędomierski: Lacno im dac respons, ale zyscic promissa trudno dla sweywoli kozackiey, bo oni pewnie będą na morzu. Ponieważ Moskwa na nas Turki pobudza, w responsie do Turka napisac, ze kozakow Moskwa, bardziey ustawicznie od Moskwy v kozakow popi ich bywaią, cisz y od patryarchy konstantinopolskiego, więc gwoli temu maią od Moskwy pozwolone upominki, ktore im co rok posylaią. A ze nam nie kazą patrzec na Wołochy,

efficiant to, zeby nas Tatarowie przez wołoską ziemię nie naiezdzali, tedy woysko w Woloszech nie postoi.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 577—604.

228.

Жиґимонт III до козаків; забороняє козакам йти походом на море. — Варшава, 11 лютого 1631 р.

Wyrozumiawszy tak z posła naszego urodzonego Alexandra Piaseczynskiego starosty ulanowskiego, ktory się tymi czasy od Porty tureckiey wrocieł, iako tez z listow samego cesarza tureckiego, isz niektorych nieposłusznych z towarzystwa waszego, naiazdy y łupiestwa, ktore, na morze wypadszy, w panstwach tureckich mimo wolą naszą czynią, bardzo ich obchodzą y iakoby to panstwom naszym wzaiem oddali, pilnie na to czuwaią, maiąc przytym wiadomosc, ze się y teraz niktorzy na wiosnę gotuią y po staremu granice tureckie morzem infestowac zamyslawaią, zdało się nam z tym listem naszym, za zezwoleniem stanow wszytkich coronnych y Wielkiego Xięstwa Litewskiego do was, ktorym bysmy was od tak złego y wszytkiey rzeczypospolitey szkodliwego przedsięwzięcia odwiedli, posłac. Przeto pilnie y surowo rozkazuiemy wam, abyscie tych swych zamysłow zaniechali y inszych od nich odwodzieli, gotowosci zadney na morzu nie czynili y czynic nie dopusczali y iako czołnow tak y inszych potrzeb gwoli temu nie sposabiali, ani pokoiu z cesarzem tureckim zawartego y teraz swiezo przez posły z obudwuch stron potwierdzonego, takim swowolęnstwem swoim, albo iakimkolwiek inszym sposobem rwac y gwałcic nie wazyli się, gdyz ieslibyscie w tym swawolęnstwie zostawac mieli y na nasze napomnienia nic nie dbali, przyszłoby nam na teraznieyszym seymie o takich srodkach z stanami wszytkimi zniesc się, ktoremi bysmy wam wasze takie nieposłuszenstwo przystoynie zganili. Nie wątpiemy iednak, ze w tey mierze woli y rozkazaniu naszemu dosyc uczynic zechcecie, ani na niełaskę naszą z tey przyczyny, gdybyscie na na morze wyprawic się mieli, zarabiac nie będziecie, a zwłaszcza ze my tesz, chcąc wam krolewską naszą łaskę pokazac, y teraz się na tym seymie pilnie z stanami wszytkiey rzeczypospolitey znosiemy, iakoby was płaca zwykła dochodzieła y to co się wam winno, zawczasu zapłacono było, iakosz prętkiey zapłaty y dalszy łaski naszey spodziewac sie mozecie, gdy w przystoynym posłuszenstwie, na morze nie wypadaiąc, z Turki przymierza nie łamiąc y po włosciach skromnie się zachowuiąc, zostawac będziecie, co imieniem naszym szerzy wam uro-

dzony Paczanowski komornik nasz opowie. Zyczemy wam zatym dobrego zdrowia od Pana Boga. Dan w Warszawie dnia 11 februari 1631.

Библ. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 559—60. Заголовок: Do kozakow zaporowskich.

229.

Соймові посли до козаків; перестерігають, щоби не ішли на море і не робили наїздів на маєтности річипосполитої. — Варшава, 11 лютого 1631 р.

Będąc tu na seymie zgromadzeni dla spraw powaznych rzeczypospolitey y dla obwarowania bezpieczenstwa y pokoiu pospolitego ze wszystkich stron panstw Iego Krolewskiey Mosci, przyszła do nas ta wiadomosc, ze się niktorzy z towarzystwa waszego na morze na przyszłą wiosnę gotuią i w panstwa tureckie swowolnie wpasc zamierzaią, ktory zamysł isz nie tylko dostoienstwo Iego Krolewskiey Mosci za nieposłuszenstwem, ale y całosc rzeczypospolitey wszytkiey za wzruszeniem przymierza, ktore mamy z tureckimi panstwy, zachodzi, przyszło nąm tym pisaniem naszym, przy liscie Iego Krolewskiey Mosci imieniem stanow wszytkich rzeczypospolitey was takze obesłac. Przeto napominamy was pilnie, abyscie, przestrzegaiąc powinnosci y obowiązkow swych, tudziesz rozkazania Iego Krolewskiey Mosci y napomnienia naszego, tego przedsięwzięcia swego zaniechali y do zadnych swowolęnstw, naiazdow y gwałtow, tak w panstwach tureckich, iako y w dobrach rzeczypospolitey, nie wdawali się, gdysz ieslibyscie na to wszytko nie dbali, zniesc by się nam o tym przyszło z Iego Krolewską Moscią na tym seymie, iakoby się takiemu swowolęnstwu waszemu zawczasu zabiegało y tym, ktorzyby wam do wszytkiego złego powodem byli, słusznymi sposobami zganiełо. Lecz rozumiemy to o was, ze więcey sobie łaskę Iego Krolewskiey Mosci y stanow wszytkich chęc przeciwko sobie powazacie, nizby iakie łupy, ktore się wam niezawsze nadaią y owszem, iako mamy wiadomosc, cokolwiek tam niedawnymi czasy swowolnych ludzi z poysrodku was było wyszło na morze, wszysci są od capitana morskiego poymani y na galery przykowani. Zostawaycie tedy w przystoynym posłuszenstwie, skromnie się zachowuiąc, ani zadnych occasiey do rozerwaniа pokoiu z tureckim cesarzem zawartego, a teraz swiezo przez posły Iego Krolewskiey Mosci stwierdzonego, nie daiąc, czym sobie dalszą łaskę Iego Krolewskiey Mosci, do czego się y my przyczynięmy, pozyskacie, y na wszytkich, abysmy wam zwyczayną płacą wczesnie iako teraz, tak y na potym obmyslali, zechcecie.

Zatym wam zyczymy dobrego zdrowia od Pana Boga. Datae ut superiores (11 februarii 1631).

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 560—1. Заголовок: Do tychze imieniem stanow koronnych; лист поміщений безпосередно по листі короля з 11 лютого 1631 р. (ч. 228) — звідси означена дата.

230.

Жиґимонт III до каймакана; Татари і козаки будуть покарані як вороги обох держав; третий ворог се Москва, що заохочує козаків до борби з Туреччиною. — Варшава, 18 марта 1631 р.

Kaimakano illustri principi domino.

Illustris princeps, amice noster charissime. Gratulamur nobis tales in aula serenissimi Turcarum imperatoris amici et vicini nostri clarissimi reperiri, qui et ipsi sponte sua pacis publicae sunt studiosi et principi suo, vt ex aequo cum principibus vicinis nobiscum praesertim iura amicitiae et vicinitatis colant, norunt persuadere. Talem esse Illustritatem Vestram, cum ex literis ipsius, quos nobis generosus Huseyn aga nuntius reddidit, tum ex generoso Alexandro Piaseczynski capitaneo nostro vlanouiensi, qui nuper Constantinopoli rediit, intelleximus, idque tanto gratias accepimus, quanto magis nobis Illustritatis Vestrae eximium erga nos studium commendatur, quod quidem et nos ipsi re ipsa agnoscimus cum nobis quantum in amicitia inter hos et serenissimum domum otthomanicam concilianda laborauit, perscripserit. Optamus, vt pares conatus et studia etiam imposterum Illustritas Vestra adhibeat, cuius rei nos gratos fore pollicemur, constantem voluntatem suam in tuendis iuribus foederum omnibusque impedimentis aminendis, quae violandae pacis publicae occasionem praeberent, permanuerit. Iam vero, quod statum praesentem ditionum vtrinque concernit, fuse satis literis nostris ad serenissimum Turcarum imperatorem perscripsimus. Illustritati Vestrae hoc tantum innuimus, eo serenissimi principis sui flectere velit animum, vt Tartaros arcta disciplina contineri iubeat, ne illi puni sunt motuum et incursionum authores. Nos vicissim magnifico Stanislao Koniecpolski, palatino sandomiriensi, exercituum nostrorum praefecto, diligenter iniunximus, vt vicissim cosacos obseruet et ad eorum claudestinas in more excursiones intentus sit. Si enim vtrinque par diligentia et cura in coercendis hominibus licentiosis adhibebitur, non dubia pax, faederumque religiosa hinc et inde obseruatio subsequetur. Habemus et alios praeter Tartaros hostes occultos, Moschos scilicet, qui cum palam nihil aggredi possint, nec audeant, stimulant contra nos serenissimum Turcarum imperato-

rem, quam inique ex vanis illorum persuasionibus serenitatis ipsius auro onerant, facile Illustritas Vestra colligere potest. Hi sunt, qui cosacos sub pretextu suae religionis ad licentiam prouocant, motusque inter eos quosuis excitant, hinc cosaci licentia insolentes omnia iura diuina humanaque violant, ad easque rapinas et latrocinia se conuertunt, potissimaque iidem Moschi in ditiones serenissimi Turcarum imperatoris excursionum cosacis causa sunt, quos nisi ad caetus tumultuarios concitarent, nunquam aliena regna inuadenda prosumerent, sed intra suas latebras sese continerent, Moldaui et Transiluani, ne quid a nostra parte incommodi accipiant, dabimus omnem iuxta perscripta pactorum operam. Vni cum super est negotium, quod commendamus Illustritati Vestrae: detinetur in vinculis Constantinopoli Melesko subditus noster, captus in ditionibus nostris a Tartaris; cum nihil quidquam contra ditiones serenissimi Turcarum imperatoris molitus est, iure dimitti debet. Proinde diligenter ab Illustritate Vestra regni-rendum putauimus, curaret, vt in his captiuus in libertatem quamprimum assereretur. Complectemur hoc officium Illustritatis Vestrae regia nostra benevolentia, si ad alias curas iuribus pactorum et faedarum sacrosancte seruandis etiam eliberationem eiusdem captivi adiecerit. Haec sunt, quae ad litteras Illustritatis Vestrae ac articulos nobis missos respondendum esse duximus. De caetero Illustritatem vestram bene valere cupimus. Datum Varsauiae die 18 martii, anno a natiuitate Domini nostri saluatoris Iesu Christi MDCXXXI.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 350 стор. 541—4.

231.

Канцлер до каймакана; козаків побідило королівське військо, треба покарати й Татар, щоби настав мир між обома державами. — Варшава, 19 марта 1631 р.

Illustrissime princeps, domine amice obseruantissime. Abunde ex litteris Illustritatis vestrae intellexi, quem hactenus Illustritas vestra gesserit geratque erga pacem publicam animum, quo ne mutua amicitia fouendae pactorumque inter sacram regiam maiestatem Dominum meum clementissimum et serenissimam domum ottomanicam intercedentium teneatur studio et desiderio. Equidem nullam vtilius aut gloriosius Illustritas vestra impendere potest operam, quam eam, quae commodis vtrinque subditorum accomodari queat, ea vero incrementum facile sumere possunt, si pacis quoque et tranquillitatis publicae, quae in pactis mutuis in reiurando confirmatis fundatur, propagatio cordi iis fuerit, quos Deus principibus proximos eorumque intimos esse vo-

luit. Me quod ad pares labores, conatus et studia exemplo suo Illustrima Dominatio Vestra provocet, gratissimo id ego accipio animo, quinimo plurimum mihi gratulor, quod cum eo loco sim apud sacram regiam maiestatem dominum meum clementissimum, et tam graui in regno hoc fungar officio, nihilque mihi sit potius et maioris curae, quam vt inter vtrinque potentissimos principes quam arctissimum conciliem amorem, inter subditos vero concordiam mutuam, societatem et coniunctionem animorum videam, parem nactus sim im aula serenissimi Turcarum imperatoris in promouenda principum concordia ditionumque vicinarum tranquillitate aemulum. Spes affulget optima, si vlterius Illustrima Dominatio Vestra in ea contentione et sollicitudine perstiterit, meumque studium sua quoque opera adiuverit, principes ipsos arctissimo amicitiae vinculo colligatos ex religione obseruatis pactis et faederibus non aliud quam fructum laudis praesituros eoque gloriae alimento vitae suae felices cursus augmentaturos, nosque ipsos ad quos ea potissima cura denuata est, immortalitatis nomen apud eas gentes et nationes, quae nostra causa almae et diuturnae pacis commodis perfruentur, consecuturos. Ne vero quidpiam parte mea desideraretur, quemadmodum antea nihil horum praetermisi, quae faederum integritatem concernerent, ita etiam nouissime in presentibus regni generalibus comitiis omnem adhibui operam et omnes occasiones a nostra parte tollerentur, quae securitatem publicam afficerent. Cum vero kosakos nostros eo nomine vel maxime accuset eosque in officio potissimum contineri debere, haud ignorare potest Illustrissima Dominatio Vestra ad quae media coercendi eosdem insolentes homines ab Illustrissimo Domino palatino sendomiriensi, exercitus sacrae regie maiestatis generali duce, nuper descensum fuerit, plurimi ex iis caesi, iustas violatorum pactorum per marinas incursiones suas dederunt paenas. Nec opus est, vt fidem illis adhibeat, qui paci publicae inuidentes audent temere spargere ac si ob religionem in eos saevitum sit, nec enim nos vnquam aliquod certamen religionis suscipimus, quinimo pro diuersitate nationum diuersos eorum ritus patimur et toleramus, quid enim sine populis regna essent. Itaque secus Illustrissima Dominatio Vestra persuasum habeat Illustrimum Dominum generalem exercituum ducem, non aliam causam in eos seuerius animaduertendi habuisse, quam quod contra pacta et faedera certi ex illis ditiones serenissimi Turcarum imperatoris mari infestare ausi fuerint, quibus quod non successisset, sint penitus omnes intercepti, non pro iactura aliqua id accipimus, quinimo si rediissent, inpuniti non mansissent. Quibus latrociniis vt aliquando modus statuatur, iidemque kosaci metus amplius tam licentia quam finium suorum non excedant,

serenissimi Turcarum imperatoris ditiones mari adiacentes exinde securitate omni gaudeant, ego diligenter interea cum illustrissimo domino generali exercituum duce, qui omnem suam ad eam rem pro sua prudentia, dexteritate et officio pollicetur operam, curaturumque se promittit, ne amplius ex parte kozakorum violandorum pactorum praebeatur occasio, dummodo quoque Tartari in officio contineantur, si enim vtrinque par disciplinae et seueritatis in animaduertendo ratio habebitur, facile antiquissimorum pactorum inviolata constabit integritas, quam tamen semper primi Tartari infringere licentiose audebant. Hinc in ditionibus sacrae regiae maiestatis kosakorum ex hominum, agros quondam colentium, a Tartaris spoliatorum creuit multitudo, quibus quod omnia per ipsos ablata sint, rapto vicissim, vt viverent, necesse habuerunt, hi nunc ad suos agros redibant, si constiterit ipsis se fore ab incursionibus Tartarorum saecuros. Rem itaque ex vsu communium pactorum Illustrissima Dominatio vestra praestiterit, si pro sua prudentia et authoritate, qua plurimum pollere eandem intellexi, excursionibus Tartarorum serio obuiam inerit, mihi idem animus erit, idem consilium, eademque voluntas. Alterum est, quod scribendum Illustrissimae Dominationi vestrae putavi, iam aliquot annis nobilis Melesko subditus sacrae regiae maiestatis in ditionibus Vestris a Tartaris captus Constantinopolimque, quasi in ditionibus vestris captus esset, missus, ibidem detinetur. Hunc cum ipsa pacta nouiter confirmata, quibus captivi etiam comprehenduntur, liberum esse velint, diligenter postulo, ut Illustrissima Dominatione Vestra velit pro eo studio, quod se testaturum omni occasione in tuendis promouendisque iuribus pactorum Illustrissima Dominatio vestra pollicetur, efficere, vt isdem Melesko, qui intra fines regni a Tartaris captus esset, liber ad suos quamprimum cum nihil tale moverit, nec iure belli in potestatem Tartarorum venerit, dimittatur eo ipso, quantum pactis communibus faueat, abunde comprobabit, si hominem innocuum libertati pristinae restituendum iurauerit. Reliqua generosus dominus Husein aga, tertio iam ad nos causius missus vir egregius praeclareque suo officio functus, cui etiam omnem humanitatem exhibui, captiuumque ipsi apud sacram regiam maiestatem impetravi, qua et me intellegit, exponet Illustrimae Dominationi vestrae. Cui diaturnam valetudinem ac omnem prosperitatem ex animo praecor. Datum Varsaviae die 19 mensis martii anno Domini 1631.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 562—5.

232.

Універсал Жиґимонта III; король надає старшинство над козаками Іванови Петрижицькому. — Варшава, 22 вересня 1631 р.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalezy, oznaimuiemy, iz my maiąc zalecono przez wielmoznego woiewodę sandomierskiego hetmana polnego koronnego wiarę przeciwko nam y rzeczypospolitey, biegłosc w dziełach rycerskich y ochote do usług naszych Iwana Pietrzyckiego, onego za starszego woysku zaporowskiemu naznaczamy y daiemy, nic nie wątpiąc, ze w tym poruczonym sobie od nass starszenstwie powinną wiarę nam y rzeczypospolitey oswiadczac bendzie przy poszluszenstwie zabiegaiąc swawolenstwom wszelakim y nie dopuszczaiąc, aby przez woisko zaporowskie miał sie pokoi z przyległemi samsiadami targac y poruszac. Co do wiadomosci wszystkych wobecz y kazdego z osobna kozakow zaporowskich donosząc, roszkazuiemy, aby go za starszego mieli y poszluszenstwo powinne wedle commisiey kurokowski onemu oddawali, dla laski naszey y powinnosci swy inaczy nie czyniąc. Dan w Warszawie dnia XXII miesiąca wrzesnia roku panskiego MDCXXXI, krolestw naszych polskiego XXXXIV, szwedzkiego XXXVI roku.

Бібл. Чорторийских рук. ч. 359 стор. 615. Заголовок: Starszenstwo nad kozakami zaporowskiemi.

233.

Рахунок з кварти 1631 р.; на козаків видано 66.600 зол. — 19 червня 1632 р.

In arce rauensi die 19 iunii 1632.

Summarium quartae partis reipublicae ex prouentibus anni 1631 in anno 1632 pro festo sancti pentecostes percepto.

Ex palatinalibus:

Cracouiensi	f.	27986	„	13	„ 8½
Posnaniensi	f.	3242	„	4	„ 2½
Sandomiriensi	f.	15512	„	8	„ 11½
Calisiensi	f.	5730	„	22	„ 6½
Siradiensi	f.	8456	„	8	„ 10½
Kiiouiae	f.	7362	„	6	„ 3½
Lancitiensi	f.	1326	„	11	„ 15½
Braestensi	f.	2937	„	6	„ 2½

Iuniuladislauiensi	f.	2028 „	14 „	9½
Russiae	f.	27175 „	2 „	2
Wolhiniae	f.	3534 „	2 „	17
Podoliae	f.	6104 „	19 „	10½
Lublinensi	f.	3140 „	12 „	8
Belsensi	f.	10015 „	10 „	17½
Plocensi	f.	1905 „	24 „	11
Masouiae	f.	19852 „	0 „	8½
Podlachiae	f.	11230 „	5 „	13½
Rauensi	f.	3867 „	9 „	7½
Braclauiensi	f.	868 „	19	
Palatinatuum Prussiae	f.	9376 „	6 „	16½
Summa perceptorum omnium quartae partis facit	f.	167652 „	0 „	3

Ratio distributorum.

In salaria et expensas ordinarias.

Illri Dno Nicolao Danilowicz a Zurow, regni thesaurario	f. 1000
Magco Samueli Slupecki, castellano radomiensi	f. 300
Magco Francisco Felici Lipski, castellano sachacouiensi	f. 300
G. Alexandro Zaleski, subiudici siradiensi ex Maiori Polonia	f. 200
G. Ioanni Lesczynski, subiudici sanocensi ex Minori Polonia	f. 200
Gnoso Dno Sebastiano Holucki, capitaneo rauensi ratione custodiae	f. 200
Gnoso Ioanni Gromowski, secretario et thesaurario regni, Suae Mtis nuncio	f. 200
In contentationem seruitorum thesauri pecuniam numerantium	f. 100

Pro maximis laboribus circa conscriptiones rationum eiusdem quartae partis generosus Gromowski, secretarius suae maiestatis et thesauri notarius, remissus ad conuentum regni pro remuneratione exemplo anni praeteriti.

Peditibus arcis scepusiensis pro stipendio et pannis in annum integrum dati sunt	f.	5263 „	12	
In vecturam eiusdem quartae Leopolim dati	f.	1400		
Leopolim ad manus Dni nostri campestris pro stipendiis militum transmissi	f.	158488 „	18 „	3
Summa igitur omnium distributorum quartae partis modo suprascripto	f.	167652 „	0 „	3

Itaque in testudine arcis rauensis nihil restat exactae in anno praesenti quartae partis puccuniae.

Płaca woysku quarcianemu i vkrainnemu.

Vsarzom na cwierc po f. 41 z kuchennem rotmistrzowskim.

Kozakom po f. 31 takze z kuchennem.

Dragonom na miesiąc po f. 11 na iednę osobę.

Na piechoty 200, za miesięcy trzy f. 2953 g. 10, ale sukno doroczne do tego.

Kozakom zaporoskim na rok f. 66600, w tey sumie zawiera się odwoz, ktorego f. 1500, do tego na regimentarze woyskowe f. 5100.

Бібл. Чорторийскихъ рук. ч. 2246 стор. 173—5.

Показчик імен осіб.

Абди чавш с. 44, 51, 52.
Абдулабей Татарин с. 62, 63.
Абрагам чавш с. 45.
Абрагамович Ян, смоленський воєвода с. 86.
Абрагамович Ярош с. 80.
Абубекир (Ебубекир), калїф с. 1, 2.
Авакун с. 80.
Александр Великий с. 350.
Александр, волоський воєвода с. 35, 36, 38.
Алес мурза, ґалґа с. 232.
Алї (Галї) баша, везир с. 210, 211, 225.
Алї калїф с. 1, 2.
Алї Турчин с. 6.
Альтон, ґраф с. 206.
Амурат I, султан с. 148.
Амурат III, султан с. 95.
Ан Ґерай хан с. 276.
Андісу баша с. 227.
Андрієвич Каспар с. 80.
Андрій з Ґорки, межиріцький каштелян с. 57.
Андрій купець с. 4, 5, 7.
Андрій посол див. Тарановський Андрій.
Анїбаль с. 247.
Асан баша див. Гассан баша.
Ахмед аґа с. 116, 117, 197, 198.
Ахмед баша, румелїйський бе-ґлербеґ с. 150.
Ахмед султан с. 118, 119, 131, 135, 178, 329, 354.
Ахмед чавш с. 133.

Байбуза с. 347.
Бака Іван с. 79.
Балабан с. 237.
Балтаджі баша с. 319.
Баптист Волошин с. 238, 241.
Баторій Ґабор с. 317.
Баторій Стефан див. Стефан Баторій.
Бачинський Ян, козак (1627) с. 300, 303.
Баязет султан с. 1.
Бейнарович Станислав с. 82.
Березовська Іванова с. 82.
Бернавський Могила Мирон, молдавський воєвода с. 319, 322, 324, 326, 331.
Бетлен Ґабор с. 237, 262, 317.
Бетлен Істван с. 227.
Бжеський Микола, посол с. 40, 43.
Бжуханський Бартош с. 80.
Бзіцький Андрій, посол с. 30, 31.
Білогородок Федір, козацький полковник (1621) с. 250.
Биковська Александрова с. 31.
Биковський Каспар с. 80.

Биковський Лев с. 83.
Биковський Симон с. 82.
Биковський Филон с. 237.
Бистрикowський (Biestrzykowski) с. 294.
Бичек Урелї, волоський боярин с. 171.
Боба с. 232.
Богдан с. 55.
Богдан, волоський воєвода с. 118.
Богдан, козацький ротмистр (1621) с. 232, 245.
Богдановіч Адам с. 81.
Богдановічі с. 80.
Богушевич Валентий с. 83.
Богушевич Стефан с. 82.
Боґуш Микола, люблинський староста, посол 24, 25.
Болеслав Хоробрий с. 158.
Бондзїнський с. 240.
Боні Лаврин с. 82.
Боратинський с. 245.
Бордяк, козацький асаул (1630) с. 347.
Боресневич Юда с. 79.
Боресневич Яцько с. 79.
Борзобогатий Олизар с. 82.
Бородко, козак (1630) с. 347.
Брелов Петро с. 82.
Будзинка с. 81.
Будаїшевський с. 246.
Буйвид Михайло, резицький староста с. 76, 87.
Буйно Ян с. 80.
Буйнова с. 81.
Бурвалецький с. 15.
Бурнук Михайло с. 80.

Вадашиньскі с. 80.
Вайгер, хелминьский воєвода с. 249, 250.
Ваповский Бернард, історик с. 156.
Ваповський, перемиський каштелян с. 55.
Вараковський Ілля, козацький сотник (1613) с. 126.
Васевицький Станислав с. 79.
Василь, московський в. кн. с. 92.
Величко с. 237.
Венжик, арцибіскуп с. 355.
Веселіні с. 262.
Вжендзїнський с. 187.
Вжещ с. 185—187.
Вільконський с. 245.
Вілямовський Якуб, посол с. 6, 11.
Вітковський Балтазар, посол с. 309, 310, 312.
Вітовський Станислав с. 115.
Вировський Богдан с. 80.
Вировський Григорій с. 80.
Вировський Павло с. 80.
Висоцький Ян с. 79.
Витовт, литовський в. кн. с. 279.
Вичинович Василь с. 80.
Вичолковський Алексій с. 81.
Вишневецький Александр, черкаський староста с. 69.
Вишневецький Дмитро (князь Дмитраш) с. 27, 29, 31—33.
Вишневецький, кременецький староста с. 349.
Владислав Жиґмонт, королевич с. 130, 140, 181, 185, 189, 232, 234, 303, 304.
Влоссек Ян, виленський городничий с. 78.
Влочимський с. 84.
Вовк с. 84, 85.
Вовк Василь с. 83.
Вовк Венцлав с. 80.
Вовк Константий, козацький писар (1626—1630) с. 296, 302, 327, 347.
Война с. 237.
Война Волчецький с. 80.
Война Іван с. 81.
Война Лимонт с. 81.
Война Малашицький с. 81.
Война Матвій, писар с. 79.
Война Микола с. 81.
Война Яцкевич с. 82.
Войнаровський с. 237.
Войцеховський Григорий с. 81.
Волович Евстахій, виленський біскуп с. 191.

Володкевич Мартин с. 84, 85.
Володкевичева Павлова с. 82.
Вольський Ян с. 81.
Волуцов Москвитин с. 124.
Воронич с. 245.
Вороцький Юрій с. 225.
Вроблєвський с. 244.

Гаджібреім Татарин с. 14.
Галї баша див. Алї баша.
Галі мурза с. 149.
Галіл (Гаіл) баша с. 228, 233, 239, 240.
Ганнібаль с. 347.
Гарабурда Миколай с. 80.
Гардій (Gardziej) Іван, козацький полковник (1621) с. 250.
Гасаін див. Гусеін.
Гассан баша с. 168.
Гассан баша везир, (1628) с. 337.
Гассан баша, морський капутан (1627—1630) с. 312, 316, 352, 355.
Гассан бег тегинський с. 47.
Гассан бег білгородський с. 36, 39, 41, 42.
Гассан, білгородський санджак с. 7, 26, 27.
Гассан чавш с. 8, 18, 43—45.
Гаґіцький Ян с. 80.
Гебіб-кигай с. 14.
Генрих, польський король с. 55, 157.
Гербулт с. 244.
Гербурт Микола с. 90.
Геродот с. 147.
Гладкий, минський земський писар с. 84.
Глібовичева, троцька воєводина с. 84.
Глуд Федір с. 81.
Головня Іван с. 80.
Головня Йосиф с. 81.
Головня Макар с. 81.
Головня Миколай с. 81.
Голуцький Себастіян, равський староста с. 367.
Гораїн с. 82.
Горденко Яцько, козацький полковник (1621) с. 250.
Гречиха с. 81.
Грибович Адам с. 79.
Григорій див. Кохановський Григорій с. 171.
Григорович Оникий с. 80.
Грицько Чорний див. Чорний Грицько.
Грицкович Іван с. 80.
Гулевич с. 246.
Гумен чавш с. 136.
Гусеін ага с. 344, 351, 362, 365.
Гусеін баша анатольський с. 233.
Гусеін баша, везир с. 228, 231—3.
Гусеін баша, силістрайський бег с. 227.

Ґази Ґерай див. Казн Ґерай.
Ґвізелджі баша с. 277.
Ґерай див. Ан, Девлет, Джанбеґ, Кази, Мехмет, Садиб, Саффа, Сулабет, Шагин Ґерай.
Ґжималтовський с. 247.
Ґілевський Юрий с. 83.
Ґлошовський с. 80.
Ґорайський с. 83.
Ґослїцький с. 247.
Ґостовський с. 80.
Ґостомський с. 85.
Ґрабський Матый, секретар с. 155.
Граєвський с. 248.
Ґраціян воєвода с. 203, 211, 278.
Ґродзєцький Адам с. 166.
Ґродзїцький, посол с. 283.
Громовский Ян, секретар і підскарбій с. 367.
Ґрот с. 226.
Ґротовський с. 248.
Ґродзїн с. 43.
Ґульський Станислав, барський староста с. 69, 93—95.
Ґульський Ян, браславський войський с. 69.

Ґуреький Андрій, камінецький підсудок с. 153.
Ґуреький Юрій с. 83.
Ґустав Адольф, шведський король с. 290, 357.

Давид пророк с. 108.
Данїл принц с. 57.
Данилович Іван Якубович с. 80.
Данилович Микола, підскарбій с. 367.
Даняль, мусулманський сьвятий с. 15.
Даровський Константин с. 80.
Дашкевич Марко с. 82.
Дашкович Остафій с. 156, 157.
Девлет Ґерай хан с. 32, 36, 38, 42, 44—48, 50, 51, 278, 234—235, 339.
Дервиш баша с. 106, 109.
Дервиш бег с. 106, 109.
Деревіньський с. 246.
Джан Антон чавш с. 220.
Джанбег Ґерай хан с. 132, 162, 275, 280, 335, 337, 351.
Дзєржек Прандота, посол с. 351—2.
Дзєшевич Ян с. 81.
Дибінський с. 280.
Димитраш кн. див. Вишневецький Дмитро.
Димитрій сьв. с. 31.
Димитрій царевич с. 110, 123.
Динот с. 225.
Долмат с. 237.
Домарадський с. 186.
Дорокол Данило, козацький полковник (1621) с. 250.
Дорошенко Михайло, козацький гетьман (1627) с. 298, 300, 303—5, 307, 326—7.
Дремлик с. 81.
Дремлик Федір с. 82.
Дриґала, турецький гетьман с. 122.
Дроздовський с. 81, 238.
Думаньовський Петро, посол с. 17.
Дурґуд чавш с. 50—52.
Душевський Оксентій с. 81.
Душевський Ян с. 81.

Єдлїньский с. 241.
Єльський с. 246.
Єнджеевський с. 233.
Єремій воєвода с. 115.
Єсман Ян с. 82.

Жабецький с. 306.
Жиґмонт I польський король с. 1—7, 9, 11, 13, 15—17, 20—24, 156, 157.
Жиґмонт Авґуст с. 25—27, 29, 30, 33—37, 50, 43, 44, 46—48, 51, 52, 54, 55, 157.
Жиґмонт III с. 78, 79, 93, 95, 99, 100, 105, 113, 118, 119, 121, 124, 131, 132, 134, 135, 158, 160, 162, 171, 173, 178, 180, 183—185, 194, 195, 203, 212—214, 248, 253, 255, 258, 260, 261, 264—7, 269, 270, 274, 287, 298, 308, 321, 322, 326—328, 331—334, 336, 342, 343, 350, 360, 366.
Жмойдзький с. 84, 85.
Жолкевський Станислав, гетман коронний с. 93, 137, 142, 144, 148, 150, 182, 188, 189, 192, 194, 203, 207, 208, 210, 253, 254, 264, 273, 277, 280.
Жук Кіндрат, козак (1626) с. 295.

Завадзький Татарин с. 85, 87, 88.
Завіша с. 84.
Завіша Андрій с. 84.
Заволаєвич Богдан с. 82.
Заґнєвський Станислав с. 82.
Заторський с. 127.
Задзїк Якуб, королївський секретар с. 351, 352.
Закшевський с. 245.
Залевський Манин с. 247.
Залеський с. 247, 258.
Залеський Александр, свадзький підсудок с. 367.

Замойський с. 66.
Замойський Ян с. 54.
Занкевич Константий, козак (1627) с. 327.
Зарахий с. 280.
Заруцький с. 123, 124.
Заславський Юрій кн. с. 245.
Заславський Януш кн., волинський воєвода с. 144.
Збаражські кн. с. 241.
Збаражський Криштоф, кор. конюший с. 124, 277, 279, 287.
Збаражський Януш, краківський каштелян с. 333, 334.
Зборовський Александр с. 223.
Зборовський Іван, козак (1626) с. 295.
Зверж Ярош с. 82.
Зволча Лев с. 81.
Згорицький с. 347.
Зданович Василь с. 80
Зданович Іван с. 81.
Зданович Микола с. 81.
Зданович Стефан с. 82.
Зелиський с. 238, 245.
Земович Криштоф, берестейський воєвода с. 79.
Зеневич Гаврило с. 82.
Зенкович Василь с. 79.
Зенкович Іван с. 79.
Зенович Микола, полоцький каштелян с. 237.
Зиборт Мартин с. 79.
Зичевський с. 237.
Зиченський с. 245.
Зишкар (Zyszkarz) Іван, козацький полковник (1621) с. 250.
Злотницький с. 244.
Змейовський Ян с. 80.
Зонарос Іоан с. 158.
Зубко Филон с. 81.
Зубковський Матвій с. 79.

Иовжикович (Явжикович) Яцько Мозирянин, козак (1620) с. 300; див. Мозирянин Яцько.
Йозефович Ян с. 81.
Йонакий Грек с. 210.

Ібрагим баша с. 228.
Ібрагим баша, везир с. 1—2, 118.
Ібрагим чавш с. 28, 45.
Ібрагим чавш с. 119.
Іван Василевич, в. кн. московський с. 186.
Івановський Троян с. 81.
Ілля козак (1621) с. 246.
Ілля сьв. с. 268, 269.
Ісус 1, 5, 7, 9, 15, 20, 23, 24, 27, 29, 31. 33—35, 48, 95, 118, 131, 171, 178, 183, 352.

Казановський с. 148.
Кази (Гази) Герай, хан с. 95, 105—107, 113, 120, 210, 278, 293.
Казновський Ян с. 82.
Калиновські с. 327, 333.
Калиновський Валентий Александр, подільський генерал с. 143.
Калиновський Лис с. 247.
Кантимир мурза с. 125, 231, 232, 240, 263, 277, 279, 280, 283, 328, 329, 338, 339, 342, 352, 356.
Капуста, козацький полковник (1630) с. 347.
Каракаш баша с. 239.
Карвацький с. 206.
Карло V, цїсар с. 181, 182.
Карло IX, шведський король с. 292.
Карпо з Черкас, козак (1546) с. 21.
Каспрович Вацлав с. 82.
Качковський, козацький асаул (1630) с. 347.
Келїжевський, посол с. 283, 284, 286.
Кенан баша с. 337.
Керножицький Юрій с. 83.
Керснович Остафій с. 82.
Кирик Стефан с. 82.
Клейбах с. 246.
Клечковський с. 80.

Клиша (Klissa) Яцько, козак (1627) с. 327.
Клюховський с. 81.
Кміта Іван с. 79.
Кміти с. 79.
Кобек аґа с. 205.
Ковалевський с. 247.
Ковальський Юрій с. 82.
Козелек с. 245.
Козпнський Богдан с. 81.
Козїк с. 186.
Козубко Петро с. 83.
Комонський Андрій с. 232.
Конажевський с. 247.
Конашевич Антін, козацький гетьман (1630) с. 347—8.
Конашевич Петро див. Сагайдачний.
Конеський Станислав с. 79.
Конєцпольський Станислав, гетьман кор. с. 258, 291, 293, 296, 343, 347, 348, 351, 362.
Константий воєвода с. 115, 116
Концевич Ян с. 81.
Копач Петро с. 80.
Копенський с. 242.
Копійовський с. 258.
Корват Януш с. 55.
Корецький кн. 225, 230.
Корицький, секретар с. 198.
Корицький Микола, посол с. 194.
Корицький Стефан Юхнович с. 83.
Корнякт с. 250.
Корсак с. 246.
Корсак Семен с. 80.
Корсак Федір с. 81.
Косаковський Андрій с. 242, 247.
Косинський Криштоф, козацький гетьман (1592) с. 70, 174.
Костин, постельник с. 324.
Котлубай Юрий с. 79.
Котовський с. 237.
Кохановський Григорій, посол с. 146, 170—1, 168, 204.
Кохановський с. 245.
Кошка Самійло, козацький гетьман (1600) с. 98, 99.
Кравзовський Криштоф, посол с. 275—279.
Красовський с. 90.
Красуський с. 81.
Кремпський Криштоф, козацький гетьман (1596) с. 91.
Криський Фелікс, канцлер с. 140.
Кричевський Войтех с. 83.
Кричевський с. 246.
Кромер, історик с. 155.
Крупський с. 280.
Кузмич Тимофій с. 82.
Куйпа Іван с. 82.
Кулага Іван, козак (1626) с. 294; див. Петрижицький Іван.
Кулина с. 83.
Кулїшковський с. 244.
Куран с. 81.
Куркан с. 82.
Куропатва с. 92.
Куроша Богдан, козацький полковник (1621) с. 250.
Кушібей, перекопський староста с. 62.
Кшеменевський Криштоф с. 81.
Кшиштофович Валентий с. 82.

Лада с. 247—8.
Ласький с. 43, 44, 52.
Лащ с. 244.
Лепунов Прокіп с. 123.
Лескевич Стефан с. 82.
Лещинський Ян, сяніцький підсудок с. 367.
Лещиловський Федір с. 80.
Лимовський с. 232.
Линко Лаврин с. 83.
Линовський с. 238.
Липський с. 244.
Липський Франц Фелікс, сахачівський каштелян с. 367.
Лисовський с. 205, 206.
Лисовці с. 183, 206, 232, 240, 241, 244, 248, 333.
Лиховський Роман Балтазарович с. 84.

Лобода, козацький гетьман (1596) с. 91.
Лодзята с. 85.
Лодзята Станислав с. 80.
Лодзята Ян с. 80.
Лодзятка Ярош с. 81.
Лось с. 247.
Лочевський Данило с. 82.
Луцкевич Василь, козацький полковник (1621) с. 250.
Любецький Яким с. 82.
Любомирський, гетьман польний с. 244.
Ляховський Ян с. 79.

Магомет Мустафа, пророк с. 1, 2, 13, 108, 172, 184, 276, 328.
Магомет султан с. 93, 95, 113.
Мадаліянський с. 245.
Макаревич с. 85.
Макарович Василь с. 82.
Макидон Гаврило с. 80.
Маковецька с. 79.
Маковецький Ярош с. 79.
Маковський Щасний с. 82.
Максиміліян, архикнязь с. 59, 60, 65.
Малейкевич Афурс, козак (1627) с. 327.
Малишевич Микола с. 82.
Мановський с. 89, 90.
Мануйло з Переяслава, козак (1546) с. 21.
Марковська Стефанія с. 82.
Мархачова Адамова с. 80.
Махевич Василь с. 83.
Махмет див. Мехмет.
Машович Андрій с. 81.
Мелешко с. 363, 365.
Мелицький с. 244.
Мехмет ага с. 14.
Мехмет з Анатолії с. 233.
Мехмет баша, каймакан с. 194—195.
Мехмет баша, везир с. 48.
Мехмет баша, везир с. 210.
Мехмет бей с. 335.
Мехмет бей, силістрийський сандак с. 21.
Мехмет з Бурси с. 42.
Мехмет Ґерай хан с. 187, 275, 280, 330, 334, 335, 339.
Мехмет шпагий с. 234.
Мехмет чавш с. 22, 49.
Мехмет чавш с. 113, 115, 119, 124.
Мехмет Чорний чавш с. 172, 173, 178, 179.
Менковський Василь с. 82.
Менковський Здан с. 82.
Микошич Василь с. 81.
Мисько, козак (1626) с. 294.
Михайло посол с. 40.
Михайло, мультанський воєвода с. 97, 292, 293.
Михайлович Григорий с. 82.
Михалко с. 186.
Михаловський с. 81.
Миховський Іван с. 81.
Милевський с. 247.
Милевський Тома с. 79.
Миловський с. 147, 149.
Мітла, козацький полковник (1613) с. 127.
Міш-Ґодз с. 14.
Млоцький с. 123.
Могильницький с. 237.
Могильницький Адам с. 79.
Могильницький Ян с. 80.
Мозирянин Яцько, козак (1627) с. 300; див. Йовжикович Яцько.
Моклок Іван с. 80.
Мокшицький с. 248.
Мореда с. 236.
Моруський с. 21.
Мостивилова Андрієва с. 81.
Мошинський с. 121.
Мочарський с. 247.
Мучовський с. 89.
Муравицький с. 246.
Мурад султан с. 316, 328, 336, 338.
Мурзабет ага с. 277.

Муртез баша, везир с. 343, 351—353.
Муст Адам с. 179.
Мустафа ага, очаківський старший с. 6, 28.
Мустафа баша с. 240.
Мустафа купець с. 33.
Мустафа чавш с. 160, 162.
Мустафа султан с. 124, 198, 275, 279.
Мустафа див. Богдан воєвода с. 118.

Навой с. 57.
Наливайко, козак (1595—96) с. 76, 89, 91, 165, 174, 292, 293.
Наливайко, козак (1611) с. 124.
Наркевич Іван с. 84.
Наркурський с. 86.
Нарушевич Ян, ловчий в. кн. Лит. с. 87.
Насаф баша, везир с. 122, 148, 163.
Насун баша с. 227.
Насуф баша див. Насаф баша.
Немирич с. 246.
Немирич Андрій с. 82.
Немирович с. 83, 85.
Невяровський с. 246.
Никипорович Ян с. 82.
Нос чавш с. 134.
Нурич чавш с. 143, 150, 152.

Обалковський Вартоломей, посол с. 184, 260, 342, 345.
Оґінський Александер с. 246.
Оґінський Самуїл с. 246.
Одаховський Ян с. 79.
Одживольський с. 188, 224.
Одоровський с. 247.
Ожґа Петро, теребовельський староста с. 202.
Окунь Мартин с. 81.
Олешко с. 211, 215.
Омар (Умер) калїф с. 1, 2.
Опоровський, ротмистр с. 234.
Ординець с. 280.
Орцїшевський с. 82.
Осипорський с. 237.
Осман бей, силїстрийський санджак с. 9, 13—15.
Осман калїф с. 1, 2.
Осман султан с. 187, 197, 279, 293.
Осман чавш с. 296, 298.
Острожські кн. с. 68.
Острожський кн. с. 55.
Острожський Януш, краківський каштелян с. 110, 111, 121, 144.
Острянин, козак (1630) с. 342.
Отвіновський Єронїм, посол с. 147, 192, 210—212, 215, 340, 341.

Павлович Семен с. 81.
Павловсякий Радеон с. 81.
Падеревський Миколай с. 82.
Паул Емілїй с. 358.
Пахевичева Стефанова с. 82.
Пац с. 246.
Пачановський с. 287, 361.
Пенставський с. 245.
Песвитер Беют с. 80.
Петрижицький (Pietrzycki) Іван, козацький гетьман (1631) див. Кулага Іван.
Петрашкевич Андрій с. 82.
Петрашко, молдавський претендент с. 225.
Петро, волоський воєвода с. 1, 2, 8, 14, 20.
Пекарський с. 245.
Першко Криштоф с. 81.
Пинський с. 247.
Пиралї чавш с. 96.
Писарок Мойсиха, козацький полковник (1621) с. 250.
Пйотрковський с. 247.
Підгорський Адам, козацький полковник (1621) с. 250.
Пласковицький Іван с. 82.
Пласковицький Остафій с. 82.
Плашовицький Богдан с. 82.
Платон с. 169.
Подаревська Андрієва с. 80, 81.
Покоршенський Гаврило с. 80.

Покоршенський Хома с. 82.
Полонський Мартин с. 81.
Полубенський Матвій с. 83.
Полуян Мартин с. 81.
Помпей с. 358.
Понтус с. 124.
Порембінський с. 112.
Потій Сенкович с. 83.
Потій Юрага с. 237.
Потоцький с. 245.
Потоцький Станислав с. 247.
Потоцький Якуб с. 123.
Почеповські с. 81.
Прокмовський с. 247.
Претвич с. 19, 20—23, 43.
Претвич Якуб, теребовельський староста с. 69.
Пронський кн. с. 21, 23.
Протасович Йосиф с. 80.
Протасович Іван с. 80.
Протасович Матвій с. 80.
Протасович Федір с. 80.
Протасович Юрій с. 80.
Прохнїцький с. 205.
Прошицький Якуб с. 83.
Пузина Ян кн. с. 82.
Пупковський с. 79.
Путивлець Москвитин, козацький полковник (1613) с. 126.
Пухович Федір, козак (1627) с. 300, 303.
Пшерембський Максимілїян, сєрадзький каштелян с. 324, 326.
Пюро Адам с. 83.
Пясечинський Александер, уланівський староста с. 350, 351, 360, 362.
Пясечинський Лаврин с. 106.

Радаї Істван с. 230.
Радивил Криштоф, гетьман в. кн. Лит. с. 75—78, 86.
Радила, мусьтанський воєвода с. 240, 241.
Равцький, виленський конюший с. 85, 87, 88.
Разґуський с. 33.
Райкевич Созон с. 81.
Ратовський с. 244, 349.
Ржимінський с. 127.
Римша Яків с. 80.
Ришковський с. 248.
Ровинський Степан с. 80.
Рожнятовський с. 247.
Розронжевський с. 244.
Романович Федір с. 80.
Романович Степан с. 80.
Рудинський с. 309.
Рудомин с. 245.
Рудомин Юрий с. 237.
Рудомин Ян с. 237.
Ружинський кн. с. 89.
Рузан Петро с. 80.
Русиновський, козацький полковник (1622) с. 256, 257.
Рутський Іван Йосифович с. 81.
Руцицький Янухнович с. 81,
Ручковськей Микола с. 81.
Рущик с. 226.

Сагайдачний Петро Конашевич, козацький гетьман(1620—21) с. 221, 223, 232, 243, 255, 263.
Сагиб Ґерай хан с. 6.
Саід посол с. 4, 5.
Саір баша с. 232.
Саксаджій баша с. 319.
Саласий мурза с. 125.
Санючич Криштоф с. 80.
Санючич Михайло с. 82.
Санючич Станислав с. 80.
Санючич Юрий с. 82.
Сапіґа Криштоф с. 246.
Сапіґа Лев, канцлєр в. кн. Лит. с. 185, 225, 275.
Сапіґа Микола, витебський воєвода с. 78.
Саффа Ґерай с. 61.
Свєтлїцький с. 244.
Свідерський с. 79.
Свірський Криштоф с. 82.
Сгалколм Татарин с. 40.
Селим, батько Сулимана, султан с. 2, 3, 24.
Селим, син Сулимана, султан с. 43, 44, 46.

Семакович Сидір, козацький полковник (1621) с. 250.
Семрок Цецюра, козацький полковник (1621) с. 250.
Сенкович Василь Романовича с. 79.
Сердер Турчин с. 277.
Серебкович Лука, посол с. 124.
Секлюцький с. 64, 65.
Семенський с. 57.
Семінський с. 210, 211, 212.
Семсїцький ч. 280.
Сенявські с. 222.
Сенявський, коронний крайчий с. 237.
Сенявський Микола, посол с. 41.
Сераковський Станислав с. 98.
Сероцїнський с. 79.
Сивон баша с. 75.
Сильницький с. 243.
Скиндер Войтех, лїдський земський писар с. 84.
Скиндер баша с. 169, 174, 175, 187, 189—193, 195, 198, 199, 202, 204, 205, 211, 212, 214, 220, 221, 278.
Скипор с. 80.
Скипор Микола с. 82.
Скробович Каспер с. 82.
Скробот Сила с. 81.
Скульський с. 89.
Скуратович Григорій с. 82.
Слаута Александр с. 82.
Слупецький Самуіл, радомський каштелян с. 367.
Слуцька кн. с. 82.
Слупець с. 85.
Смаіл ага с. 276.
Сновський Балтазар с. 80.
Собеський Якуб, посольський маршалок с. 292.
Собещанський с. 246.
Сорадин с. 280.
Средзїнський с. 246.
Стадковський с. 246.
Стадницький с. 245, 146.
Стажинський с. 126.
Станецький с. 85.
Станиславський с. 244.
Степковський Микола с. 81.
Стефан Баторій, король с. 53, 55, 56, 59, 60, 63, 98, 104, 186, 207, 223, 263.
Стефан син Януша, угорського короля с. 11.
Стецкевич Іван т. 79.
Струсь с. 89, 280.
Струсь Микола с. 113.
Струсь Юрій, браславський староста с. 69.
Сулабет Герай хан с. 278.
Суликовський с. 248.
Сулиман султан с. 1—7, 9, 11, 14, 16, 17, 20, 22—27, 29, 31, 33, 34, 36, 39, 45, 47, 51, 52, 75, 181—183, 315, 316, 359.
Сулиман з Очакова с. 43.
Сулишевський с. 262, 266, 331.

Тарановський Андрій, посол с. 46, 47, 90, 246.
Тарас, козацький гетьман (1630) с. 341, 345—347.
Тарговський Самуіл с. 123, 146, 147, 155, 158, 160, 165, 166, 168.
Тарновський с. 55.
Татаралий с. 14.
Телїшевський с. 237.
Телїшевський Валентий с. 83.
Тенчинська с. 55.
Тимофій з під Корсуня с. 234.
Тишкевич с. 237, 323, 325.
Томша с. 130, 165, 167, 263.
Топига, козацький полковник (1613) с. 127.
Тохтмиш ґалґа с. 106, 107.
Трацевський Іван с. 82.
Трацевський Петро с. 79, 82.
Трацевський Станислав с. 82.
Трачевський Федір с. 80.
Трепка с. 57.
Тризна с. 84.
Тризна Лев с. 82.
Трокинницький, виленський хорунжий с. 84.
Тупальський Григорій с. 80.

Туровець Іван, козак (1627) с. 327.
Тшебінський, королівський секретар с. 135.
Тшецецький с. 348.

Улятовський с. 80.
Умир чавш с. 131.
Умінський с. 246.
Униховський Григорий с. 80.
Уханський, посол с. 62.

Фаґараш с. 246.
Фаренсбях Вольмар с. 185, 230, 244, 245.
Федір, посол с. 40.
Федорович Андрій с. 82.
Федорович Іван с. 81.
Федорович Тиміш, козацький полковник (1621) с. 250.
Федорович Юрій с. 80.
Фекети Януш с. 238, 244.
Фелїнський с. 245, 247.
Фердинанд цїсар с. 181.
Фоґлер ч. 57.
Фредро, посол с. 59, 60.

Халецький Дмитро с. 86, 89.
Хмелевський с. 224.
Хмелецький Стефан браславський хорунжий с. 222, 308—310, 312, 319—321, 332, 334, 347.
Ходкевич Ян Кароль, гетьман великий с. 224, 225, 229, 245, 248.
Хойницький с. 86.
Хоцімирський Александер с. 316, 317, 319, 320.
Хрептович, референдар с. 82.
Хрептович Адам с. 80.
Хробрацький с. 148.
Худовський с. 237.

Царевич, козацький ротмистр (1621) с. 232, 246.
Цемешко с. 85.
Цизовський Криштоф с. 80.
Цимохвеевич с. 83.
Цїшкевич с. 84.
Цїшкевич Хома с. 82.
Цудовський с. 187.
Цулацький с. 280.

Чабинський с. 80.
Чаірмер с. 10.
Чарковський Авґустин с. 79.
Чарковський Беняш с. 79.
Чарнецький с. 348.
Чеґер с. 231.
Челебі с. 48.
Чернита, козацький гетьман (1629) с. 341.
Чорний Грицько, козацький гетьман (1630) с. 347.
Чудовський с. 197.

Шагин Ґерай с. 132, 136, 137, 276, 287, 311, 313—315, 317—320, 323, 325, 230, 333—339, 341—342.
Шамбор с. 57.
Шахневський с. 227.
Шейпак Станислав с. 82.
Шембек с. 228, 229.
Шемйот Мальхер с. 83.
Шиґавський Юрий с. 83.
Ширай (Seraj), козак (1611) с. 124.
Шишка Іван с. 82.
Шишковський, виленський бїскуп с. 127.
Шклїнський с. 246.
Шклїнський Тома Шимкович с. 304, 305, 307, 308.
Шлядковський, ротмистр с. 237.
Шмельтінґ с. 246.
Шмет с. 246.
Шуйський Димитрій с. 123, 278.

Юнус бей, силїстрийський санджак с. 43.
Юресович Татарин с. 85.
Юрковський с. 82.
Юсуф с. 6.
Юсуф чавш с. 8, 10, 17, 18.
Юхно Станислав с. 82.

Яблонський с. 349.
Яблонський Станислав, козак (1627) с. 327.
Яблонський Татарин с. 85, 87, 88.
Явжикович див. Йовжикович.
Яловецький, руський воєвода с. 55.
Яловецький Микола, снятинський староста с. 69.
Яловецький Юрий, камінецький староста с. 35—37, 39.
Яндрушко (Iedrusko) з Черкас, козак (1546) с. 21.
Янковський с. 237.
Янковський Станислав с. 80.
Янович Микола с. 87.
Яновський с. 244.
Яновський Ян с. 83.
Янухович Ян с. 81.
Януш угорський король с. 11.
Януш князь с. 163.
Янчар ага с. 228, 240.
Янчевський с. 246.
Ярошевський с. 247.
Ястшембський с. 244.
Яхче Жид с. 45.
Яцько з Переяслава, козак (1546) с. 21.
Яцько, козацький полковник (1613) с. 126.

ПОКАЗЧИК

ґеоґрафічних і етноґрафічних імен.

Абідос с. 118.
австрійська родина с. 58.
Адріґул с. 188.
Адріянополь с. 5, 52, 211, 225, 227, 231.
Азія с. 3, 122, 133, 142, 147, 148, 212, 336.
Акерман с. 31, див. Білгород.
Александрів с. 90.
Александрія с. 62.
Аленко (Ґалеб) с. 1, 3, 27, 236.
Анатолія с. 1, 44, 233, 236.
Анґарія с. 122.
Анґлія с. 175, 226.
Анґуза с. 121—2.
Арабія с. 1, 3.
Араби с. 225, 232.
арабське письмо с. 146.
Арменія с. 3.
Ассирія с. 229.
Аслан-город с. 318, 339.
Астрахань с. 44, 46, 49, 276.
Африка с. 128.

Бабаї орда с. 276.
Базарчик с. 228.
Байдак с. 276.
Балаклеї с. 141.
Балчик с. 119.
Бар с. 148, 163, 183, 188, 204, 259, 296, 298; барський староста с. 43, 69, 93, 144.
Баришпіль с. 252, 254.
Бахчисараї с. 109, 275, 280, 335, 339.
Белз с. 53, 250; Белзане, белзька шляхта с. 97, 223; воєводство с. 367; воєвода с. 223, 241—2, 245, 246, 359; староста с. 247.
Бендери с. 144.
Берестє с. 77, 78; берестейське воєводство с. 336; воєвода с. 79; воєводич с. 245; економ с. 275.
Бєла с. 123, 201.
Біла с. 229.
Біла Вода с. 15.
Білаків с. 61.
Біла Русь с. 288.
Біла Церква с. 69, 92, 111, 149, 168, 306, 342; білоцерківський підстароста с. 341, 342; староста с. 145.
Білгород с. 7, 8, 12, 13—15, 18, 26—28, 30, 32—34, 38—44, 49, 94, 96, 122, 133, 142, 149, 162, 171, 188, 207, 220, 224, 225, 228, 231, 259, 263, 314, 320, 329, 353; білгородські поля (степи) с. 277, 279, 280; див. Татаре.
Біле Море с. 1, 2.
Біржі с. 78, 96.

Бог с. 14, 133, 141, 313.
Богуслав с. 69, 149; богуславський староста с. 145.
Боґаз Кипар (Абидос) с. 118.
Болгаре с. 225.
Болгарія с. 140.
боснійський баша с. 236; військо с. 353.
Браслав (литовський), браславський повіт с. 101.
Браслав (український) с. 5, 21, 22, 43, 111; браславське військо с. 309, 321; воєводство с. 321, 367; воєвода с. 223; войський с. 69; посли с. 69; староста с. 69, 112, 144, 263, 265, 266, 312, 314; хорунжий с. 314, 318, 324, 327.
Брассів с. 227.
Буг с. 308.
Буда с. 353; будинський баша с. 189.
Буджак с. 230, 313, 323, 324, 329; буджацькі Татаре див. Татаре.
Бурса с. 41.
Бучач с. 35, 37.

Ван с. 122.
Вандали с. 212, 213; вандальський король с. 105, 184, 300, 323, 332, 334.
Варадин с. 52.
Вармія, варміїський біскуп с. 112,
Варна с. 119.
Варшава с. 86, 126, 133, 140, 155, 162, 166, 185, 193, 212—214, 255—258, 260—262, 264—271, 273, 274, 332, 343, 349, 360—363, 366; варшавський договір с. 57; сойм с. 65, 109, 127; соймик с. 97.
Велика Польща с. 367.
Великі Луки с. 124.
Венети с. 75, 226; венецький посол с. 193.
Вильно с. 58, 94, 274; виленський повіт с. 274; воєвода с. 77, 78, 86, 225, 243, 274, 333, 358; біскуп с. 101, 127, 191; городничий с. 78; капітула с. 85; конюший с. 87, 88; соймик с. 64, 74; хорунжий с. 84; шляхта с. 65; цекгауз с. 78.
Винниця с. 111; винницький староста с. 69, 188.
вислицький капителян с. 124.
вітебське воєводство с. 76; воєвода с. 78.
Вишни с. 166.
вишенський соймик с. 65.
Відень с. 181.
Вірмени с. 208, 225, 228.
Волинь с. 199, 256, 334, 367; волинське воєводство с. 219; воєвода с. 144; яковіри с. 259; мита с. 223; посли с. 69.
Володимир с. 219; володимирський войський с. 204; староста с. 21, 145.
Волощина, волоська земля с. 1, 2, 15, 25, 35, 36, 41, 58, 61, 66, 75, 90, 93, 115, 117, 121, 125, 130, 131, 139, 147, 167, 168, 170, 183, 187—189, 198, 206, 210, 211, 218, 227, 230, 240, 243, 244, 248, 263, 265, 266, 273, 291, 292, 315, 359, 360; волоські границі с. 52, 61, 153; дорога с. 26; бояре с. 115, 116; воєвода (господар) с. 14, 19, 20, 35, 36, 96, 121, 128, 130, 141, 142, 168, 169, 183, 187, 189, 193, 203, 204, 211, 212, 227, 228, 230, 234, 242, 314—317, 319, 321, 332; вино с. 218.
Волохи с. 8, 9, 60, 95, 129, 136, 147, 154, 161, 164, 175, 187, 224, 227, 233, 238, 259.
вроцлавська комора с. 56.
Вязма с. 123, 200, 201.

Габени с. 3.
галицький староста с. 96, 112; соймик с. 104.
Гаслан город див. Аслан город.
Гелеспонт с. 118.
Глупе Озеро (Делїґул) с. 15.
Глупанин с. 246.
Городок с. 127.
Греція с. 58, 110, 140, 143, 155, 161.
Греки с. 187, 210, 221, 225, 279; грецька віра с. 221, 251, 359; слово с. 156.
Грічин с. 126.
Гумань с. 333.
Густ с. 95.

Галата с. 225, 228.
Галац с. 228.
Гаритан с. 3.
Гданськ с. 56.
Гемен с. 1, 3.
Герфі с. 16.
Гети с. 158.
Гнезненський архиєпископ с. 209, 222.
Гона с. 122.
Горка с. 57.
Готи с. 155, 158, 212, 213; готський король с. 105, 184, 300, 323, 332.

Давлак с. 15.
Дамаск с. 3.
Deli Giorge с. 228.
Делїґул с. 15.
Деревляни с. 158.
Джелючида с. 332.
Дикі поля с. 90, 154, 342.
Димиркапі с. 277.
Дін с. 62, 89, 151, 260, 348; Донці с. 123, 221, 227, 248; донські козаки с. 193.
Діярбекир с. 3, 236; діярбекирський баша с. 236.
Дніпро с. 14, 26—28, 49, 51, 58, 62—64, 89, 91, 108, 119, 120, 131, 141, 142, 146, 147, 150, 151, 154, 156—158, 163, 191, 206, 284, 293, 294, 308, 309, 311—314, 316, 318, 329, 333, 335, 339—342, 359.
Дністер с. 7, 15, 26, 27, 39, 41, 61, 141, 150, 157, 230, 232, 233, 238—243.
Добруджа с. 7, 45, 187; добруджські поля с. 60; див. Татаре.
Домаль с. 33.
Дом Ханслу (Переяслав) с. 49.
Дорогобуж с. 200.
Дубинки с. 78, 86.
Дунай с. 58, 90, 122, 150, 157, 158, 162, 187, 207, 220, 226, 228—230, 233, 239.

Европейські війська с. 60.
Еїєп с. 3.
Еспанїя с. 123; Еспанці с. 227; еспанський король с. 128, 226.

Єгипет с. 3.
Єрусалим с. 1, 2.

Жванець с. 232, 242, 343.
Жиди с. 45, 56, 192, 280, 289, 290, 358; Жиди-Караїми с. 149.
Житомир с. 145, 146; житомирський староста с. 91, 331.
Жмудь с. 212, 213; жмудський князь 105, 184, 300, 325, 332.
Жовква с. 188, 193, 194, 210, 211.
Журів с. 367.

Заднїпрянські краї с. 105; поля (степи) с. 155.
задунайські міста с. 155.
Запороже (Запороги) с. 99, 154, 190, 224, 253, 273, 298, 306, 307, 338—341, 346—349, 358, 359; Запорожці с. 222, 302;

запорозькі козаки с. 53, 98—100, 120, 141, 145, 183, 225, 232, 236—239, 241, 249—251, 253, 254, 257, 258, 260, 283, 290, 291, 295, 296, 300, 304, 305, 326, 326, 327, 335, 341—343, 346, 348, 349, 355, 361, 366, 368; запорозький гетьман с. 253.
Збараж с. 124, 182.
Збруч с. 182.
Золота Баня с. 227.
Золота орда с. 276.
Зофія див. Софія с. 150.

Ієрит с. 228.
Ізаліяни с. 14.
Ізмаіл с. 228.
Індії с. 157.
Інфлянти с. 60, 101, 102, 105, 191, 212—213, 275, 291, 292, 333; інфлянтський князь с. 105, 184, 300, 323, 332.
Ісмиїєл с. 122.
Італійці с. 56, 155.

Казань с. 276.
калішське воєводство с. 67, 93, 112, 366.
Калуга с. 123.
Камінець с. 4, 35, 37, 137, 146, 149, 150, 162, 163, 205, 208, 218, 243, 244, 248; камінецький гостинець с. 239; замок с. 265; каштелян с. 223; підсудок с. 148, 153; соймик с. 195; староста с. 89, 90, 144, 146, 147, 150, 210, 222, 223, 247, 263, 265, 266.
Камінка с. 61, 207.
Канів с. 49, 168, 296, 304, 305; канівський староста с. 145.
Карагиляр с. 3.
Караїми с. 149.
Караман с. 1, 3; караманський баша с. 236.
Кафа с. 235, 335, 337; кафенський баша с. 236; дорога с. 28; порт с. 334.
Київ с. 21, 23, 49, 145, 146, 157, 176, 190, 269, 285, 289, 297, 305, 306, 347, 366; київський біскуп с. 110, 260, 261; воєводство с. 72, 252, 256, 258, 343, 366; воєвода с. 55, 128, 142, 144, 150, 165, 176, 184, 189, 222; ґродський уряд с. 71, 73; земля с. 205; каштелян с. 257, 258, 262; міщане с. 183; підвоєвода с. 183, 301; посли с. 69.
Килія с. 7, 12, 122, 207, 227, 228, 319, 320, 329; килійський кадій с. 13.
Кипчак с. 44; кипчацькі поля (степи) с. 334.
Кодизна с. 14.
Кожани с. 127.
Козлів с. 58, 60, 64, 149, 340.
Коломийкин с. 227.
Коморів с. 113.
Копинь с. 77, 79.
Константинополь с. 10, 22, 25, 29, 31, 33, 36, 39, 42, 46, 47, 51, 52, 60, 94, 96, 119, 121, 122, 147, 148, 157, 166, 173, 187, 192, 193, 197, 200, 205, 210—212, 224, 225, 227, 231, 262, 263, 266, 272, 283, 338, 339, 340, 341, 350—352, 354, 363, 365; див. Царгород.
Коринтийці с. 110.
Коркирийці с. 110.
Кормин с. 126.
Корсунь с. 89, 133, 234, 289, 346.
Корчин с. 101; корчинський каптур с. 105.
Кочманський Шлях с. 111.
Кошиці с. 109; Кошичане с. 227.
Краків с. 55, 79, 120, 193, 333, 334, 340; краківський біскуп с. 222; воєвода с. 222; воєводство с. 68, 205, 366; жупа с. 56; замок с. 55, 57; земля с. 148; купці с. 55; каштелян с. 105, 121, 141.

144, 149, 165, 175. 222, 223, 291, 334, 358.
Красний Став с. 60, 223.
Кремінець с. 183, 219; кремінецький староста с. 349.
Крим с. 42, 46, 47, 49—51, 107, 108, 275, 279, 280, 325, 329, 337—339, 352; Кримці с. 231, 341, 342 див. Татаре; кримська столиця с. 334, 335; цар с. 65, 178, 179, 183, 204, 275, 322, 323, 325, 329, 330; царство с. 132, 337, 350.
Куляр с. 121.
Куруків с. 293, 345, 346, 348; куруківська комісія с. 355, 356, 358, 366.
куявський біскуп с. 222.

Латинські листи с. 148; мова с. 150.
Латичів с. 90; латичівський ґрод с. 70.
Львів с. 61, 122, 173, 224, 232, 248, 252, 253, 257—259, 263, 267.
ленчицький воєвода с. 246; воєводство с. 366.
Лиман (дніпровий) с. 156.
Литва с. 23, 274; литовське велике князівство с. 60, 65, 71—78, 86, 87, 92, 101—103, 105, 153, 160, 168, 180, 185, 191, 206, 212, 213, 219, 222, 225, 270, 290—292, 360; великий князь с. 184, 248, 300, 323, 332; військо с. 85, 234, 248; гетьман с. 201, 222; канцлїр с. 359; Литовці с. 157; див. Татаре.
Лїґурийці с. 358.
лїдський староста с. 86; повіт с. 84, 101; писар земський с. 84.
Лойова гора с. 65.
Лубни с. 89.
Лулин с. 126.
Луцьк с. 181, 219; біскуп с. 222; владика с. 221.
Люблин с. 54, 58, 83, 135, 223; люблинське воєводство с. 367; воєвода с. 89, 241, 242; замок с. 56; староста с. 25; шляхта с. 83.
Лїнц с. 181.
Ляхи с. 357.

Маври с. 128.
Мазовія с. 212, 213, 367; мазовецьке воєводство с. 97; князївство с. 153; князь с. 184, 300, 323, 332.
Македонїя с. 140.
Мала Польща с. 219, 291, 367.
Мальборґ с. 213.
Медвежичі с. 101.
Медина с. 1, 3.
межиріцький капітелян с. 57.
Мезопотамія с. 3.
Мекка с. 1, 3.
мєховський пробощ с. 57.
Минськ с. 84, 85; минське воєводство с. 84; войський с. 84; повіт с. 101; староста с. 84; суддя с. 85.
Мишурів с. 327.
Могач с. 95.
Могилів с. 87; могилівський *економ с. 275.*
Можайськ с. 123, 186, 201.
мозирський повіт с. 101.
Молдавщина с. 60, 95, 119, 139, 154, 164, 210, 224, 225, 259, 315, 326; молдавський воєвода с. 97, 169, 189, 210, 212, 232, 240, 292; військо с. 228.
Молдаване с. 119, 131, 136, 224, 226, 227, 332, 363.
Молкадь с. 101.
Молокош с. 112.
моравські вина с. 218.
Мороз с. 41.
Москва с. 2, 23, 33, 49, 51, 56, 65, 111, 122—124, 128, 130, 151, 154, 170, 176, 185, 186, 189, 191, 209, 223, 261, 276, 278, 285, 357, 359, 362; мо-

сковський великий князь с. 56, 57, 62; 114, 304 (див. руський); посол с. 64, 180, 148, 341.
Москвичі с. 119, 124, 126, 131, 139, 161, 362, 363.
мостиський староста с. 326.

Нагайці с. 163, 204, 231, 318, 342: нагайська держава с. 340; цар с. 105, 162, 275 див. Татаре.
Надбожже с. 141.
Несвиж с. 76, 87.
Низ с. 56, 66, 72—74, 151, 209, 268, 282; Низовці с. 65, 72, 83, 85; низові козаки с. 53, 58, 59, 65, 67, 68, 70—74, 93, 100, 101, 110, 168, 283.
Нїдерляндці с. 175; нїдерляндський князь с. 226; посол с. 193; стрільба с. 281.
Нїмці с. 56, 76, 109, 123, 224, 225, 227, 238, 242, 243, 340; нїмецькі замки с. 95.
Новгород Нижний с. 124.
Новгородок с. 103; новгородське воєводство с. 101, 356; повіт с. 74, 79, 126.
Нове Місто с. 181.
Новосидло с. 122.

Облучиця с. 122, 180, 228.
Озіїв с. 319.
Оргеїв с. 320.
оршанський повіт с. 77: староста с. 84, 246.
Острог с. 64, 112, 121, 144.
Очаків с. 4—6, 9, 10, 12—15, 17—26, 28, 36, 38, 41, 43—45, 133, 141—143, 150, 154, 163, 170, 188, 280, 298, 309, 311—316, 319—321, 337, 340, 351, 353, 359.
ошмянський повіт с. 101; підкоморій с. 87.

Перекоп с. 60, 63, 337, 341, 342: перекопський хан с. 40, 62, 64, 90, 113, 114, 120, 129, 230, 250, див. Татаре.
перемиський капітелян с. 55; повіт с. 250.
Переяслав с. 49, 67, 69, 89, 298, 300, 303, 304; переяславський староста с. 141.
Перси с. 62, 147, 148, 169, 175, 185, 200, 214, 226, 227, 283, 287, 311.
Персія с. 64, 147, 191: перський король с. 122, 147, 228.
петригорський цар с. 162.
Пинськ с. 126; пинські козаки с. 126; повіт с. 77; староста с. 79, 120; староство с. 334.
Пйотрків с. 146: пйотрківський сойм с. 156.
підгірські краї с. 206.
Підляшше с. 367: підляський воєвода с. 91.
плоцький біскуп с. 222: воєводство с. 367.
Поділє с. 60, 105, 125, 165, 323, 367: подільський генерал с. 144: воєвода с. 111; воєводство с. 324: підчаший с. 230; стольник с. 43; подільська Україна с. 166.
познанський біскуп с. 222; воєводство с. 67, 93, 112, 247, 358, 359, 366.
Покутє с. 197, 198, 263.
Полїсє с. 334.
Половиця с. 228.
Половці с. 158; полоцьке воєводство с. 291; замок с. 291: капітелян с. 84, 237: підкоморій с. 84.
Польща passim.
Поляки с. 22, 25, 52, 114, 131, 157, 158, 293, 309, 355.
поморські границї с. 357.
Припеть с. 127.
Провадія с. 230.
Прошовиці с. 272; прошовицький соймік с. 86, 284, 355.

Прусія с. 66, 153, 206, 212, 213, 219, 274, 282, 289, 357, 367; пруська земля с. 213; князь с. 105, 184, 300, 323, 332, 334; міста с. 218.
Прут с. 228, 243.
Псьол с. 123.
Пшерембє с. 326.

Равське воєводство с. 367; замок с. 366; староста с. 367.
радзейовський соймик с. 115.
радомський каштелян с. 367; трибунал с. 289, 290.
Ракушане с. 56, 59.
Рашків с. 313; рашківський підстароста с. 112.
Реникула м. с. 228.
речицький повіт с. 101; староста с. 76.
Ріґа с. 53.
Римляне с, 226, 358.
римський король с. 181; цїсар с. 344.
Рідка Дуброва с. 142.
Родос с. 164.
Роземберґ с. 56.
Романїя с. 162; Романцї с. 136.
Россава с. 326, 327.
Румелїя с. 1, 2, 44, 336; румелїйський баша с. 164, 236; беґлербеґ с. 131, 144, 150, 154, 164, 168, 231, 293, 340; вийсько с. 353.
Русь с. 105, 125, 277, 279, 280, 288, 367; руський воєвода с. 55, 90, 245; князь с. 184, 300, 323, 332, 334; листи с. 148.
руський (московський) в. князь с. 44, 45.
Руські Ворота с. 156.
Русини с, 25, 119 (Russi), 158 (Rossi).
Рязань с. 123.

Саврай с. 15, 17, 280.
Садрінь с. 52.
Саід с. 3.
Сакмар с. 227.
Самбір с. 97.
Сандомир с. 54; сандомирський воєвода с. 286, 295, 323, 347, 355, 356, 358, 359, 362, 364, 366; воєводство с. 205, 361.
Саси с. 227.
Сатанів с. 244.
сахачівський каштелян с. 367.
Семигород с. 56, 153, 211, 224, 317; семигородський воєвода с. 56, 164, 169, 187, 189, 262; Семигородцї с. 154, 227, 363.
Серби с. 187, 225.
сєрадзьке воєводство с. 67, 366; воєвода с. 323, 324; каштелян с. 324, 326; підсудок с. 367.
Сибір с. 276.
Силїстрія с. 9, 12, 13, 15, 16, 19, 21, 43. 61. 187, 227, 283.
Сіям с. 1.
сіверське князївство с. 304.
Синопе с. 133, 143, 147, 149, 150, 164.
Скити с. 155.
Славний потік с. 15.
Слуцьк с. 76, 126; слуцький доктор с, 83; замок с. 76.
Случ с. 127.
Словяне с. 155, 157.
слонимський з'їзд с. 160; повіт с. 123.
Смоленськ с. 123, 124; смоленський воєвода с. 86; жовнїрі с. 127; князївство с. 304.
Снятин с. 61, 219, 240; снятинський староста с. 69, 326.
солецький каштелян с. 124; староста с. 78, 86.
Солониця р. с. 90, 93.
Сорока с. 230.
Софія с. 150.
Стамбул с. 14, 279, 280.
судерманський князь с. 339.

Сурія с. 308, 309, 312, 321.
Сучава с. 228.
Сян с. 250.
сяніцький підсудок с. 367.

Таванъ с. 156.
Таврийський Херсонез с. 58, 155, 156, 158, 220, 280.
Тарганів Став с. 326, 327.
Тарнів с. 54, 55, 246; тарнівський староста с. 245.
Татаре с. 3, 6, 9, 10, 12, 15, 17, 18, 32, 33, 36, 38, 41, 43, 44, 47—53, 56, 58, 60—66, 90, 93, 96, 104, 105, 111, 112, 114, 116, 117, 119, 120, 123, 125, 128, 129, 133, 136, 137, 139, 141, 143, 153—155, 157, 161—163, 166, 167, 173, 174, 179, 187, 188, 191—194, 196, 197 — 199, 202—205, 207—209, 215, 219—224, 227, 229—236, 238—240, 242—243, 248—250, 263, 264, 265, 270, 274, 276—280, 283, 284, 287, 289, 290, 291, 296—298, 310—312, 314, 315, 317—320, 324, 325, 329, 330, 332, 334, 338—340, 342, 344, 350—253, 355, 356, 359—360, 362, 363, 365; Татаре білгородські с. 7, 40—42, 94, 231, 319, 329; буджацькі с. 314, 315, 325, 329; добруджські с. 7, 58, 325, 337; кримські с. 325; литовські с. 85, 87, 88, 276; нагайські с. 105; перекопські с. 58,; тегинські о. 329: татарський хан с. 28, 29, 32, 33, 60, 96, 116, 141, 166, 169, 179, 183, 204, 214.
Тати с. 335.
Тегиня с. 8, 12—15, 26, 47, 57, 60, 133, 134, 141, 150, 152, 171, 195, 207, 220, 230, 309, 320, 339.
теребовельський староста с. 69, 202.
Терехтемирів с. 100; терехтемирівський монастир с. 145; шпиталь с. 254.
Терсава с. 354.
Тикотин с. 56.
Тракія с. 140.
Трапезунт с. 142.
Трипілле с. 67, 70, 73.
троцький воєвода с. 76; воєводина с. 84; підкоморій с. 86.
Трубеж с. 89.
Турів с. 127.
Туреччина, Турки с. 17, 27, 54, 57, 58, 61, 63, 64, 69, 75, 93, 97, 104, 109—111, 113, 115, 118, 122, 124, 128, 133, 138, 139, 141—143, 147, 148, 154—155, 160, 161, 164—168, 170, 173—175, 189—192, 196—203, 205, 206, 209—211, 213—215, 220, 224—227, 229—236, 238 — 243, 248 — 251, 253, 259—264, 266, 272, 274, 275, 280, 283, 284, 286, 289, 292, 296, 308, 310, 316, 317, 319, 321—325, 328, 331, 332, 338, 340, 341, 345, 355, 356, 358—365; турецький везир с. 132; купці с. 60; письмо с. 211; султян с. 59, 60, 64—66, 75, 96, 97, 116, 119, 120, 129, 132, 140, 141, 153, 155, 165, 166, 168, 185, 188, 206; шляхта с. 122; язик с. 355.

Угорщина с. 76, 90, 92, 95, 96, 109, 110, 153, 199, 205, 218, 224, 227: угорський король с. 181.
Угри с. 109, 161, 226, 232, 238, 244, 259.
Україна с. 4, 8, 9, 18, 25—28, 30—35, 41, 43—49, 51—54, 64—67, 72, 73, 95—97, 112, 113, 121, 128, 141, 145, 148, 149, 151, 154, 155, 164—167, 176, 185, 187, 188, 190, 203, 205, 217, 219, 222, 224,

230, 234, 235, 252, 264, 267—269, 280, 281, 286, 289, 291, 296, 306—308, 310—312, 321, 323, 324, 327, 334, 339, 341, 344, 347, 351, 355—359; Українці с. 92, 188, 262.
уланівський староста с. 351, 356, 360, 362.
упитський повіт с. 85.
Урочище с. 3.
усвятський староста с. 124.

Ферарський князь с. 56.
флорентийський князь с. 227.
Фляндрийці с. 175.
Франція с. 55, 57; французькі вина с. 218; король с. 175.
Французи с. 55, 225.

Хаджі-Турхан с. 44.
Хальче с. 89.
Хеджаґль с. 228.
Херсонез таврійський див. Таврійський Херсонез.
Хмельник с. 113; хмельницький староста с. 113, 124.
Хотинь с. 35—38, 147, 148, 164, 165, 223, 229, 230, 241—244, 248—250, 252, 259, 279, 283, 278, 325, 351, 358; хотинський буркулаб с. 187; замок с. 232.
Хумами с. 205.

Царгород с. 115, 164, 175, 225, 227, 230, 231, 219, 315 див. Константинополь.
Цецора с. 230, 231, 293.

Чапчаклей с. 141.
Чапчак с. 313.
Черемиси с. 276.
Черкаси с. 21, 23, 49, 133, 146, 156, 157, 168, 307; черкаський староста с. 69, 223; Черкасці с. 204.
Черкеси с. 44, 231, 318, 334; черкеський цар с. 105, 275.
чернигівське князівство с. 304.
чернівський каштелян с. 35, 37.
чеський король с. 181; посол с. 227.
Чорне Море с. 1, 2, 14, 15, 60, 142, 147, 157, 166, 168, 170, 171, 175, 178, 179, 191, 193, 203, 211, 225, 251, 284, 313, 328—330, 336, 337, 340, 351, 354.
Чорний Шлях с. 111, 182, 183, 199.
Чурин (Цорин) с. 101.

Шаргород с. 111.
Шведи с. 212, 213; шведське королівство с. 79; король с. 58, 105, 184, 300, 323, 332; королева с. 57; королевич с. 304.
Шерлівець с. 182.
Шигот с. 75.
Шклин с. 306, 307, 308.
Шреда с. 355; шредський соймик с. 35, 55.

Ягнатин с. 183.
Ягорник с. 14.
Язвінки с. 127.
язловецький ярмарок с. 332.
Яргрів с. 149.
Ясси с. 149, 210, 211, 227, 230, 272, 322—325, 331, 332.

Похибки.

Козаччина і Баторієві вольности.

СТОР.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
5	12 з гори	Льояляні	Льояльні
13	8—9 „	міщене відріжняюмь ся	міщан відріжняють ся
13	6 з долу	переповдає	переповідає
16	11 з гори	ся	ся,
20	16 „	оселою	оселею
22	6—7 „	тскою	такою
24	6 „	утопленє	утопленнє
28	1 „	зорґанїзовала	зорґанїзована
31	8 з долу	козвками	козаками
31	17 „	таксамо	в одну
34	7 з гори	козаком	козакам
38	6 з долу	zwłszcza	zwłaszcza
42	13—14 „	приставсів	приставств
43	16 з гори	facinut	faciunt

АКТИ.[1])

2	8 з долу	Macbmeta	Machmeta
12	15 з гори	chłupiąt	chłopiąt
12	19 з долу	miewaią	miewaią,
13	14 з гори	nasz,	nasz
16	9 „	pisali	pisali,
16	12 „	silistryiskiem	silistryiskiemu
16	4 з долу	sieba	sieban
24	17 „	harano	karano
32	17 з гори	bogow	begow
33	6 „	Augusa	Augusta
34	3 „	Augustow	Augustowi

[1]) Деякі з поправлених тут похибок не помилки друкарські, а похибки копій, з яких видано документи, але ми вважаємо потрібним справити їх тут для зрозуміння тексту.

СТОР.	РЯДОК:	НАДРУКОВАНО:	МАЄ БУТИ:
47	9 з долу	posłanen	posłanca
65	2 „	ceeaszem	cesarzem
69	20 з гори	putriae	patriae
70	19 з долу	vkrzywali,	vkrzywali
70	19 „	contitutiey	constitutiey
81	13 „	Adan	Adam
82	15 з гори	Oodarzewski	Podarzewski
83	9 „	Paa	Pan
91	15 „	sieli	scieli
92	10 „	kędąc	będąc
95	16 з долу	maltanskiego	multanskiego
95	2 „	maltanską	multanską
98	7 „	Z tego	2-do
108	5 з гори	105.	108.
116	9 „	weryrowi	wezyrowi
123	13 „	Impostor(?)	Impostor
128	18 „	doiidzie	doydzie
132	6 „	Dzian Bogerei	Dzianbeg Gerei
133	8 „	Hezynie	Tehynie
148	17 з долу	Constsntinopoliu	Constantinopoliu
148	7 „	woiuie	woinie
155	7 „	insedesunt	insederunt
155	4 „	Posi,	post
163	9 з гори	siedno	siedm
166	5 „	шредський	шродський
168	12 з долу	Uczynek	Uczynił
168	11 „	załosny,	załosny
183	2 з гори	iedcn	ieden
192	9 з долу	Maiasnieyszy	Naiasnieyszy
215	11 „	A.	I.
226	18 з гори	przoprawiac	przeprawiac
227	2 „	Шахновским	Шахнѣвским
231	10 „	serdatem	serdarem
232	6 з долу	samym, Andrzeia	samym Andrzeiu
232	9 „	kozeckich	kozackich
233	1 „	na o	na to
234	13 „	znami	z nami
247	17 „	honi	koni
264	19 „	omieszkiwał	omieszkiwał,
270	11 з гори	Kitewskie	Litewskie
275	13 „	woiniąc	woiuiąc
281	20 з долу	vsasze	vsarze
285	8 „	przymienia	przymierza
287	2 з гори	Криштоф	Януш
287	11 з долу	moskiewski	tatarski
287	5 „	eucomia	encomia
288	5 з гори	libentiores	liberatores
288	14 „	incendim	incendium

стор.	рядок:	надруковано:	має бути:
288	22 з долу	pochob	pochap
301	6 „	iurzdyctią	iurizdyctią
324	3 з гори	воєводи	каштеляна
328	6 „	zwyczainzch	zwyczaimych
332	13 „	zamyslwe	zamyslne
334	14 з долу	Константинополь,	Без місця,
345	20 з гори	Murtera	Murteza
349	2 з долу	woiskk	woisk

Невважаючи на всяку обережність не удало ся устерегти, при великім розпорошенню матеріалів, щоб в отсю збірку не війшли деякі акти, з инъших конїй уже друковані. Так листи ч. 161 і 171, писані Ю. Збаразьким, війшли в збірці його листів (ч. 28 і 38); королївська інструкція ч. 172 війшла в збірку Немцевіча (Zbiór pamiętników VI); лист Збаразького під ч. 179 в уривку, з хибною датою був виданий в Матеріалах Куліша.

Користаємо також з нагоди, щоб ближше означити дати деяких документів. Документ під ч. 101 належить не до першої, а до другої половини 1614 р. Дата ч. 121 подана в копії суперечить датї сойму. Док. 128 належить до р. 1618.

ЗМІСТ.

СТОРОНА

Передне слово до „Матеріалів до історії української козаччини“, *М. Грушевського* . . . . . V—VIII

Вступне слово до І т. „Матеріалів“, *Ів. Крипякевича* . IX—XI

Козаччина і Баторієві вольности, студія *Ів. Крипякевича* 1—46

Акти . . . . . 1—368

1. Ібрагім баша везир до Жиґмонта І; просить зробити справедливість з своєвольними людьми з України, що пограбили волоську землю. — Без місця, жовтень—падолист 1531 р. 1

2. Султан Сулейман до Жиґмонта І; просить покарати людей, що убили в Камінецькім повіті турецького купця з товаришами. — „На урочиську“, липень— серпень 1534 р. 2

3. Султан Сулейман до Жиґмонта І; жадає кари на Українців, що зробили нахід на Очаків. — Без місця, март—цьвітень 1538 р. 4

4. Султан Сулейман до Жиґмонта І; жадає справедливости з браславських підданих, що убили і пограбили вівчарського писаря. — Адріянополь, червень—липень 1538 р. 5

5. Султан Сулейман до Жиґмонта І; жадає справедливости для Турка Мустафи, котрому якийсь хорунжий з Польщі убив батька, а його самого тримав в вязниці. — Без місця, серпень 1538 р. 5

6. Султан Сулейман до Жиґмонта І; прирікає, що не буде нападів з боку Татар. — Без місця, 19 мая 1539 р. 6

7. Султан Сулейман до Жиґмонта І; жадає кари на своєвольних людей, що разом з Волохами зробили нахід на Білгород і Тегиню. — Без місця, к. 10 цьвітня 1541 р. 7

8. Султан Сулейман до Жиґмонта І; жадає справедливости з своєвольних людей, що кілька разів нападали на степових мешканців, на Очаків і все надморє. — Константинополь, кінець мая 1541 р. 9

9. Султан Сулейман до Жиґмонта І; жадає покараня своєвольних, що находили кілька разів на степову людність і на Очаків. — Без місця, жовтень—падолист 1542 р. 11

10. Осман бей, силістрийський санджак, повідомляє, що не зміг означити границь від України, бо литовські комісарі не явились, за те прийшло 20.000 війська. — Без дати, 1542 р. 13

СТОРОНА

11. Султан Сулейман до Жиґмонта I; силїстрийський санджак не міг означити границь від України, бо против нього вийшло велике польське військо. — Б. м., кінець падолиста 1542 р. . . 14

12. Султан Сулейман до Жиґмонта I; домагає ся справедливости з тих Українців, що здоганяючи Татар, пограбили Очаків; особливий неспокій йде від пана Претвича. — Б. м., початок марта 1543 р. 17

13. Султан Сулейман до Жиґмонта I; люде з Черкас, Переяслава, Київа, Браслава і инших замків разом з українськими панами прийшли водою на Очаків і зробили великі шкоди. — Константинополь, половина сїчня 1546 р. 20

14. Султан Сулейман до Жиґмонта I; домагає ся справедливости з людей, що пограбили Очаків. — Б. м., кінець лютого 1546 р. 23

15. Султан Сулейман до Жиґмонта I; приймає до відомости, що покарано 100 своєвольників, з тих, що ходили на Очаків; жадає звороту покраденого ними майна. — Б. м., кінець червня 1546 р. 23

16. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; домагає ся справедливости з своєвольників, що зробили шкоди коло Очакова. — Константинополь, сїчень—лютий 1550 р. 24

17. Султан приказує пустити на волю невольників з України. — Без дати 1552 р. 25

18. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; не дозваляє брати оплат від мусулманських пастухів в степах. — Алеппо, початок цьвітня 1554 р. 26

19. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; князь Дмитраш (Вишневецький) бере податки з мусулманських пастухів і робить шкоди Туркам; пограбив Очаків. — Константинополь, к. 20 вересня 1556 р. 27

20. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; Польща має нагородити школи заподіяні Туркам і стримати своєвольників, особливо князя Димитраша (Вишневецького). — Константинополь, к. 10 вересня 1557 р. 29

21. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; князь Дмитраш (Вишневецький) робить неспокій на границях. — Константинополь, к. 20 мая 1558 р. 31

22. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста: домагає ся справедливости для турецького посла, котрому пан Разґуский забрав гроші. — Б. м., к. 25 цьвітня 1563 р. 33

23. Сулейман до Жиґмонта Авґуста; своєвольники з України нападають на пастухів в білгородських степах; з сеї причини підупала годівля овець. — Б. м., середина серпня 1563 р. . . 34

24. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; чабани в очаківських степах мають подавати турецьким і українським урядникам реєстри своїх отар і платити податок обом сторонам. — Константинополь, початок жовтня 1564 р. 35

СТОРОНА

25. Султанський приказ Гассану, білгородському санджакови; степові чабани мають списувати ся; своєвольників треба карати, а майно і невольників віддавати. — Б. д., перша половина 1565 39

26. Султан Селїм до Жиґмонта Авґуста; степові пастухи мають платити податок обом державам; своєвольників треба карати по обох боках, кривди нагороджувати і видавати побраних невольників. — Константинополь, к. 10 серпня 1565 40

27. Султан Селїм до Жиґмонта Авґуста; ріжні українські пани, здоганяючи Татар, напали на Очаків і пограбили великі стада волів, овець і ин. — Б. м., к. 25 липня 1568 р. . . . 43

28. Султан Селїм до Жиґмонта Авґуста; жадає стримання українських панів від походів на улуси. — Константинополь, початок цьвітня 1569 р. 44

29. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; приймає до відомости, що рушено в границь своєвольних панів. — Константинополь, початок червня 1570 р. 46

30. Мехмед баша везир до Жиґмонта Авґуста; жадає заспокоєння границь. — Б. м. і д., червень 1570 р. 47

31. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; жадає кари на українських козаків, що граблять Татар. — Константинополь, кінець падолиста 1570 р. 48

32. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; домагає ся кари на людей, що пограбили Татарам вівці. — Константинополь, к. 5. жовтня 1571 р. 51

33. Султан Сулейман до Жиґмонта Авґуста; питає ся, яка причина, що польське військо приближило ся до волоської границї. — Адріянополь, к. 15 сїчня 1572 р. 52

34. Стефан Баторий до українських урядників; з поводу жалїв запорозьких козаків боронить урядникам виконувати юрисдикцію над козаками, накладати на них податки, забирати по померших майно. — Рига, 9 цьвітня 1582 р. 53

35. З рішень повітового соймику в Белзї; про українну своєволю. — Б. м., жовтень б. р. (1584) 53

36. З ухвал люблинського соймику; про своєвольних людей, що псують мир з Туреччиною; 1584 р. 54

37. Памфлет на Яна Замойского; закидає ся, що він посилав козаків під Тегиню. — Б. д. (1586) 54

38. З промови підканцлєра на соймі; козаки знищили кілька турецьких кораблїв і пограбили Козлів. — 9 вересня 1589 р. . 57

39. З королївської інструкції на соймики; козаки розбили турецькі кораблї на Чорнім морі, зруйнували й пограбили Козлів. — 23 грудня 1589 р. 58

40. Оповіданнє шл. Сєклюцкого про відносини Татар до Польщі. — Без дати (1589/90) 64

СТОРОНА

41. З інструкції виленської шляхти на варшавський сойм — про козацьку своєволю 1590 р. 65

42. З інструкції вишенського соймику про турецькі, татарські і козацькі справи 1590 р. 65

43. З королівської інструкції на соймики, поданої 6 липня 1592 р. — про турецькі і татарські відносини й про козацьку своєволю 65

44. З інструкції сєрадзького воєводства на сойм — про українську своєволю, 4 серпня 1592 р. 66

45. З інструкції воєводств познанського і каліського на сойм — про козацьку своєволю, 4 серпня 1592 р. 67

46. З інструкції краківського воєводства на сойм — про козацьку своєволю, 11 серпня 1592 р. 68

47. З інструкції камінецького соймику на сойм 1592 р.; про козацьку своєволю 68

48. Проєкт конституції на козаків, предложений на соймі 1592 р. 68

49. З конституцій сойму 1592 р.; зносить ся уряд козацького старшого на користь гетмана коронного; постановляє ся комісія до судів в справах козацьких злочинів 71

50. Проєкт конституції на козаків — без дати (по 1592 р). Козаки мають бути зведені на Запороже, піддані під королівського старшого і звідтам не вільно їм виходити; урядникам і шляхті забороняє ся спомагати їх харчами й оружем 72

51. З постанов виленського з'їзду — про козацьку своєволю; липень 1593 р. 74

52. З постанов шляхти новгородського повіту — в справі оборони в. кн. Литовського перед козаками; 1 падолиста 1593 р. 74

53. Причини, для котрих треба приготовляти ся до війни — між иншим козацькі напади на Туреччину; 1594 р. 75

54. Криштоф Радивил і ин. до шляхти витебського воєводства; повідомляє, що Наливайко пограбив Слуцьк; завзиває шляхту йти в поміч. — Несвиж, 4 грудня 1595 р. 76

55. Берестейська шляхта до Криштофа Радивила, виленського воєводи; просять помочи против козаків, що наїхали Литву. — Берестє, 4 лютого 1596 р. 77

56. Жиґмонт III до виленського городничого; приказує видати Криштофу Радивилу гармати і инші воєнні прилади, потрібні до походу на козаків. — Краків, 8 лютого 1596 р. 77

57. Спис новгородської шляхти, що ставила ся против козаків. — Копиль, 12 лютого 1596 р. 79

58. З інструкції люблинської шляхти на соймику — про оборону Люблина від козаків. — Люблин, 21 лютого 1596 р. . . 83

59. Спис шляхотських відділів, що ставили ся против козаків. — Минськ, 24 і 27 лютого 1596 р. 84

СТОРОНА

60. Спис наємного війська против козаків. — Б. м (Минськ, лютий 1596 р.) 85

61. З інструкції прошевицького соймика — про козацьку своєволю; 4 марта 1496 р. 86

62. Дмитро Халецький посьвідчає, що Криштоф Радивил зложив йому рахунок з видатків на війну з козаками. — Варшава, 9 мая 1596 р. 86

63. Микола Гербурт, руський воєвода, до шл. Тарановского; козаки тікають до Лубен, королівське військо йде за ними. — Б. м., 31 мая 1596 р. 89

64. Станіслав Жолкевський до Жиґмонта III; повідомляє про хід війни, про битву над р. Солоницею і мир з козаками. — Табор над Солоницею, 10 червня 1596 р. 90

65. З інструкції воєводств калішського і познанського — про турецько-козацькі справи, — жовтень 1596 р. 93

66. Султан Могамед до Жиґмонта III в волоських, татарських і козацьких справах. — Константинополь, жовтень—падолист 1596 93

67. З інструкції виленського зїзду — про козацьку своєволю. — Вильна, 20 грудня 1596 р. 94

68. Султан Магомет до Жиґмонта III в ріжних справах; татарські напади будуть стримані, як козаки перестануть своїх походів. — Константинополь, жовтень—грудень 1597 р. 95

69. З інструкції ґенерального варшавского соймика — про своєволю жовнірів і козаків", 14 лютого 1598 р. 97

70. З королівської інструкції на соймики; козаки роблять шкоди Туркам і підпомагають мультанського воєводу. — Варшава, 29 грудня 1599 р. 97

71. З інструкції белзької шляхти; про своєволю козаків; 1599 р. 97

72. Самійло Кошка до Жиґмонта III; козаки готові йти на війну (волоську), але натомість жадають: знести баніцію, вернути вольности короля Баторія, зборонити старостам робити кривди козакам, збільшити платню, дати хоругву. — Запороже, 1 липня 1600 100

73. Жиґмонт III до козаків; приймає охоту козаків до служби, обіцяє полагодити їх просьби і посилає ґлейт безпечности. — Б. м., 1 серпня 1600 р. 100

74. Відповідь Жиґмонта III козакам; король прирікає полагодити прихильно декотрі козацькі постуляти. — Корчин, 25 жовтня 1600 р. 100

75. З інструкції новгородського воєводства; козаки і инші війська, що вертають ся з інфлянтської війни, нищать литовські повіти. — Новгородок, 13 грудня 1602 р. 101

76. З королівської інструкції на соймик — про своєволю в річипосполитій; козаки зруйнували Туркам три міста. — Краків, 30 вересня 1604 р. 103

СТОРОНА

77. З інструкції галицького соймика — про потребу ординації на козаків; 20 січня 1604 р. 105

78. З інструкції київського воєводства; з козаків не було ніякої користи в інфлянтській війні, а тепер вони роблять утиски на Україні, підпирають царевича і т. и.; 10 грудня 1604 р. . . 105

79. З інструкції вишенського соймика — про козацьку своєволю; 14 грудня 1604 р. 107

80. Хан Кази Ґерай до Жиґмонта III в справі відновлення мира; спокій є тоді, як нема на Дніпрі козаків. — Бахчисарай, б. д. (1604 р.) 107

81. З королівської пропозиції на сойм — про козацьку своєволю, турецькі й угорські відносини. — Без дати (1604—5 р.) 109

82. З промови Януша Острожського на соймі 1605 р.; козаки розписують універсали і кажуть складати собі гроші 110

83. З соймового діярія: королівська пропозиція про Турків, Татар і козацьку своєволю; 20 серпня 1605 р. 111

84. Януш Острожський до Жиґмонта III; про побіду королівського війська і козаків над Татарами. — Острог, 26 грудня 1605 р. 111

85. З інструкції соймика воєводств познанського і каліського; про козацьку своєволю; 9 лютого 1606 р. 112

86. Микола Струсь до вармійського біскупа про селянський рух на Україні, про Татар і т. и.; великдень 1606 р. 112

87. Султан Ахмед до Жиґмонта III; Татарам і турецьким урядникам приказано жити в спокою з Україною; козаків треба карати. — Б. м. і д. (перед падолистом 1606 р.) 113

88. Справоздание Станіслава Вітовского з посольства в Туреччині 1606 р. 115

89. Султан Ахмед до Жиґмонта III; домагає ся видачи Богдана, сина волоського воєводи, що втік на Україну і збирає козаків до походу на Туреччину. — Константинополь, кінець цьвітня 1607 р. 118

90. Жиґмонт III до султана Ахмеда; козаків не може король покарати, бо вони не підлягають нічиїй власти. — Краків, 8 падолиста 1607 р. 119

91. З інструкції пинської шляхти — про потребу стримати козаків від нападів на Турків і Татар; 1607 р. 120

92. Януш Острожський до Жиґмонта III — про козацьку своєволю і комісію на козаків. — Острог, 6 вересня 1609 р. . . 121

93. Безіменний лист про турецькі справи; козаки ходили 16 чайками на море і пограбили побережні міста. — Б. м., лютий 1610 р. 121

94. Лист Самуіла Тарговского до вармійського біскупа — про облогу Смоленська і участь козаків у ній. — Під Смоленськом, 26 червня 1610 р. 122

СТОРОНА

95. Звістки з московської війни — в королівському війську є полковники Наливайко і Ширай та 300 козаків. — Під Смоленськом, 9 лютого 1611 р. 123

96. Жиґмонт III до везира; Татари своїми нападами збільшають на Україні число козаків. — Без дати (1612) 124

97. З листу шл. Заґорского — про своєволю козацьких полковників Путивльця, Яцька, Мітли, Топиги і сотника Іллї Вараковського, що граблять Пинщину. - Язвінки, 4 грудня 1613 р. 126

98. Промови виленського біскупа Шишковського на варшавськім соймі: козаки граблять Литву. — 5 грудня 1613 р. . . . 127

99. Інструкція послови до Туреччини в ріжних справах; козаки будуть покарані за своєволю, але причиною зросту козацтва є татарські походи на Україну. — Б. д. (1613 р) 128

100. Султан Ахмед до Жиґмонта III; домагає ся рішучої кари на козаків, що роблять великі шкоди турецькій державі. — Б. м. і д. (перша половина 1614 р) 131

101. Турецький везир до Жиґмонта III; повідомляє, що розбив козаків на морі і жадає кари на своєвольних. — Під Тегинею, б. д. (перша половина 1614 р.) 131

102. Члени люблинського трибуналу до Жиґмонта III; повідомляють, що дають прольонґацію речинців членам комісії на козаків. — Люблин, 30 червня 1614 р. 134

103. Жиґмонт III до султана Ахмеда; на козаків виправлено комісію, що має покарати їх своєволю. — Варшава, 8 липня 1614 135

104. Фелїкс Криский, канцлер, до великого везира; козаки будуть невловлї покарані королівським військом. — Варшава, 8 липня 1614 р. 138

105. Станїслав Жолкевський до членів трибуналу в Пйотркові; повідомляє, що козаки пішли на море перед 2 місяцями, але не вернули ся дотепер. — Рідка Дуброва, 26 вересня 1614 р. . . 140

106. Румелїйський беґлербеґ до Станїслава Жолкевського; козаки пограбили Синопу, були побиті Турками і частина їх тїкла в Польщу; жадає покарання своєвольних. — Бендер, б. д. (1614) 142

107. Королївська комісія повідомляє, що розпочала переговори з козаками. — Житомир, 15 жовтня 1614 р. 144

108. Станїслав Жолкевський до Жиґмонта III; козаки мають дати відповідь на постуляти королївської комісії протягом 5 неділь. Бар, 30 жовтня 1614 р. 146

109. Станїслав Жолкевський до Ахмет-баші, румелїйського беґлербеґа; висказує радість з причини погрому козаків і заявляє, що королївське військо також побило козаків. — Б. м. і д. (осінь 1614 р.) 150

110. З королївської інструкції на соймики; про своєволю в Річпосполитій і небезпеку турецької війни. — Варшава, 18 падолиста 1614 р. 152

СТОРОНА

111. Безіменний проєкт оборони України. — Без дати (1614) 155

112. Турецький везир до Жиґмонта III; жадає покарання козаків, що нападають на Туреччину і продають в Польщі добуту здобичу. — Б. д. (1614–1616) 158

113. З інструкції слонимського зїзду — про козацьку своєволю в Литві; 29 січня 1615 р. 160

114. Жиґмонт III до султана; король не в силї стримати козаків, від нападів на Туреччину. — Варшава, 15 липня 1615 р. 160

115. Татарський хан до короля; з Польщі прийшло 12.000 людей, пограбили Татар і добували Очакова. — Без дати (1615) 162

116. З королївської пропозиції на соймі — про турецькі, татарські і козацькі справи; 1615 р. 163

117. Королївська інструкція на шредський соймик — про відносини до Татар й Турків і про козацьку своєволю; козаки зросли до 40000. — 20 січня 1616 р. 166

118. З інструкції ошмянського повіта — козаки пограбили маєтности коло Слуцька; 15 марта 1616 р. 168

119. З королївської пропозиції на соймі — козаки ходять на Чорне море, на Очаків і в Волощину. — 26 цьвітня 1616 р. . 168

120. Великий везир до Жиґмонта III; жадає видачи волоських бояр. що при помочи козаків хотіли осадити на Волощині сина воєводи Єремії. Константинополь, початок липня 1616 р. . . 170

121. З промови на соймі; козаків треба ввести в порядок відповідно до комісії (1614 р.) або карати великими карами. — Б. м., 12 вересня 1616 р. 173

122. Способи стримання козацької своєволї: збороняти ходити в козацтво, а непослушних карати конфіскатами маєтностей. — Б. д. (1517 р.) 176

123. Султан Ахмед до Жиґмонта III; домагає ся кари на козаків; як Татаре дістануть гарач, не нападатимуть на річпоспо-литу. — Б. м., 10 марта 1617 р. 179

124. З інструкції головного зїзду шляхти в. кн. Литовського — про своєвольних людей на Литві; 12 цьвітня 1617 р. 180

125. Станїслав Жолкевський до королевича Владислава; козаки не мають довіря до Жолкевського. — Бар, 30 липня 1617 р. 181

126. Каймакан до Жиґмонта III; просить стримувати козаків від походів. — Б. м., 13 серпня 1617 р. 183

127. Жиґмонт III по канцлєра Льва Сапіги; король скликує сойм і жадає поради в справах татарській, турецькій, козацькій і пн. — Варшава, 22 вересня 1617 р. 184

128. Станїслав Жолкевський до Жиґмонта III; повідомляє, що післав до козаків висланника, щоби скорше йшли в Московщину. — Б. м., 29 цьвітня б. р. (1617–18 р.) 185

СТОРОНА

129. З королівської пропозиції на варшавськім соймі 13 лютого 1618 р.; козацькі походи привели на Річпосполиту небезпеку турецької війни; але козаки введені вже в порядок 188

130. З соймової промови Евстахія Воковича, біскупа виленського про відносини до Турків й Татар і про козацьку своєволю. — Без дати (лютий 1618 р.) 191

131. а) Станіслав Жолкевський до Жиґмонта III про близьку небезпеку турецької війни. — Жовква, 28 червня 1618 р.; б) Безіменний лист про турецькі замисли; донські козаки зробили шкоду в Туреччині, Турки підозрівають, що се були козаки з Польщі 192

132. Махмет баша каймакан до Жиґмонта III; просить стримати козаків від походів в турецькі землі і віддати Татарам гарач. — Б. м., початок вересня 1618 р. 194

133. З королівської інструкції на камінецький соймик; про татарський набіг, про небезпеку турецької війни й козацьку своєволю; 26 жовтня 1618 р. 195

134. З інструкції слонимського повіта на сойм; козаків треба привести до послуху, але без тягарів на річпосполиту; 1618 р. 201

135. Условини дворічного перемиря подані султаном: Татаре не будуть входити в річпосполиту, козаки протягом сього часу будуть покарані. — Б. м. і д. (1618 р) 202

136. Станіслав Жолкевський до Жиґмонта III; Скиндер баша листом завзивав козаків до повстання против Польщі; козаки приборкані комісією перевели між собою випис. — Камінки, 15 падолиста 1619 р. 203

137. Ради Станіслава Жолкевського в справі війни з Туреччиною і дискусія з сього приводу; козаків треба вислати на чорноморські міста. — Б. м., 1619 р. 207

138. Два листи до короля — про турецьку війну; козаки приготовляють ся до походу в море в 300 чайок. — Жовква, 21 лютого 1620 р. 210

139. Жиґмонт III до котрогось з духовних сенаторів — про війну турецьку і потребу зложити сойм. — Варшава, 17 марта 1620 212

140. Жиґмонт III до котрогось з духовних сенаторів; повідомляє, що сойм в справі турецької війни відбуде ся 13 жовтня. — Варшава, 25 липня 1620 р. 213

141. З сумарія королівської інструкції на соймики; про козацький похід на море. — Без дати (липень 1620 р.) 215

142. Трактат про оборону польської річпосполитої перед Татарами й Турками. — Без дати (кінець 1620 р.) 215

143. Ян Ходкевич, виленський воєвода, до канцлера Льва Сапіги; козаки йдуть на поміч королівському війську; Турки боять ся козацького походу на море. — Львів, цьвітень 1621 р. . . 224

144. Звістки про турецькі справи, подані шл. Юрієм Вороцьким; козаки спалили в Царгороді одну вежу і пограбили чорноморські побережа; 16 липня 1621 р. 225

СТОРОНА

145. Звістки про турецькі справи, подані шл. Шахневским; козаки розбили Турків під Трапезунтом. — Б. д. (1621 р.) . . 227

146. Реляції шпіона про турецькі справи, 30 червня до 14 липня 1621 р.; козаки побили Турків на морі 227

147. Ян Кароль Ходкевич до короля; Турки в переговорах будуть ставили найбільші домагання в точці про козаків. — Під Хотином, 4 серпня 1621 р. 229

148. Звістки, листи і дневник турецької війни; 13 липня до 22 жовтня 1621 р. 229

149. Ян Кароль Ходкевич до Жиґмонта III; про турецький напад на козацький табор. — Під Хотином, 5 вересня 1621 р. . 248

150. Лист хелмінського воєводи Вайгера — про хотинську кампанію 28 серпня — 18 вересня 1621 р. 249

151. Спис козацких полковників в хотинськім поході 1621 р. 250

152. Козацька інструкція послам до короля; козаки просять збільшити платню, успокоїти грецьку віру, потвердити вольности, дати для калік Баришпіль; жадають дозволу мешкати в шляхотських маєтностях, свободи ловів, стацій в містах, спокою від жовнірів. — Б. м., жовтень 1621 р. 251

153. Інформація комісії до переговорів з козаками. — Львів, 28 (18) жовтня 1621 р. 252

154. Жиґмонт III до козацького полковника Русиновського; приказує розпустити військо і не робити шкід в київськім воєводстві. — Варшава, 5 сїчня 1622 р. 256

155. Жиґмонт III до київського каштеляна. До козаків вислані листи, щоби розїхали ся на свої місця і не робили шкід в київськім воєводстві. — Варшава, 5 сїчня 1622 р. 256

156. Жиґмонт III до шляхти київського воєводства; жаліє, що дїють ся кривди від козаків і від полку Русиновського. — Варшава, 5 сїчня 1622 р. 258

157. Жиґмонт III до гетмана Станіслава Конєцпольського; козаків треба вивести з волости і стримати від походів на море. — Варшава, 22 мая 1622 р. 258

158. Жиґмонт III до київського біскупа; просить стримувати козаків від походу в море. — Варшава, май 1622 р. . . . 260

159. Жиґмонт III до київського біскупа; повідомляє про кінець комісії з козаками і просить помагати комісарам. — Варшава, май 1622 р. 260

160. Жиґмонт III до козацької комісії; приказує не допускати до зірвання мира з Туреччиною. — Варшава, май 1622 р. . . 261

161. Безіменний лист до короля; козаки ходили в море 5 човнами. — Б. м., 8 червня 1622 р. 262

162. Жиґмонт III до козаків; завзиває до послуху комісії і приказує стримати ся від війни з Татарами і Турками. — Варшава, червень 1622 р. 264

СТОРОНА

163. Жиґмонт III до камінецького старости; приказує покарати підданих, що зруйнували манастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р. 265

164. Жиґмонт III до браславського старости; приказує покарати підданих, що знищили манастир в Волощині. — Варшава, червень 1622 р. 265

165. Жиґмонт III до неназваної особи. Козацький похід на море може довести до війни з Туреччиною, треба покарати своєвольних козаків. — Варшава, червень 1622 р. 266

166. Жиґмонт III до неназваної особи; повідомляє про іменованнє нової комісії в козацькій справі. — Варшава, червень 1622 р. 267

167. Жиґмонт III до коронного підчашого; комісія з козаками дійшла до некорисних для правительства вислідів; король іменує нову комісію. — Варшава, червень 1622 р. 267

168. Жиґмонт III до коронного підскарбія; приказує вислати козакам платню, назначену комісією. — Варшава, червень 1622 р. 269

169. З королівської інструкції на соймик; про козацьку своєволю — Б. д. (червня 1622 р.) 270

170. Жиґмонт III до козацької комісії; висказує невдоволенне, що троблено за великі уступки козакам. — Варшава, червень 1622 р. 270

171. Лист до шляхти на соймику в Прошевицях; про потребу стримати козаків від походів в море; 1622 р. 272

172. З королівської інструкції на соймики; про вислід козацьких комісій. — Варшава, грудень 1622 р. 273

173. Жиґмонт III до Льва Сапіги; козацької комісії не було, бо комісарі не зіхали ся; козаки ходять на Татар і Турків. — Варшава, 18 падолиста 1623 р. 274

174. Реляція з посольства Криштофа Кравзовского в Криві і діярій кримських справ; червень - липень 1623 р. 275

175. Способи оборони України, предложені на соймі; королівська комісія має стримати козацьку своєволю і взяти 5000 козаків на службу річипосполитої під присудом гетмана кор. — 1623 р. 281

176. З королівської інструкції на соймики; про потребу стримати козаків від походів на море — 1624 р. 283

177. З інструкції прошевицьколо соймика; про козацьку своєволю; 26 падолиста 1624 р. 284

178. З королівської інструкції на соймики; козаки зносять ся з Татарами і з Москвою; шляхта від них в небезпеці, убили київського війта, ходять на море. — Варшава, грудень 1625 р. . . 285

179. Криштоф Збаражський до Жиґмонта III; подає ради, як поводити ся з козаками — 25 липня 1625 р. 287

180. З інструкції опатовського соймика; треба покарати військом козацьку своєволю — 19 грудня 1625 р. 289

181. Проект оборони України; козацьке військо одержить платню із жидівського поголовного і ин. доходів — 1626 р. . . 289

СТОРОНА

182. З промови Станіслава Конецпольського на соймі: про потребу платні козакам — 1626 р. 291

183. Промова Якуба Собєского, маршалка посольського, на соймі — 27 сїчня 1626 р. 292

184. Козаки до Станіслава Конецпольского; прирікають додержати точок куруківської комісії, попалити човни і карати своєвольних та подають свої бажання. — Б. м. і д. (весна 1626 р.) . . 293

185. Козацька інструкція послам; козаки жадають збільшення платні і фондів на військові потреби. — Б. д. (весна 1626) . . 295

186. Станіслав Конецпольський до каймакана; король знищив козацьку своєволю, те саме повинні зробити й Турки з Татарами. — Бар, 6 липня 1626 р. 296

187. Михайло Дорошенко до Жиґмонта Ш; жалує ся, що король не виповнив козацьких бажань; посилає послів з своїми постулятами. — Переяслав, 3 сїчня 1627 р. 298

188. Інструкція послам запорожського війська — в справі збільшення платні і ин. — Б. м. і д. (3 сїчня 1627 р.) . . . 300

189. Михайло Дорошенко до королевича Володислава; жалує ся, що король не сповнив козацьких бажань; просить королевича підпирати посольство, що посилає ся до короля. — Переяслав, 3 сїчня 1627 р. 303

190. Михайло Дорошенко до Томи Шимковича Шклїнського; козаки збороняють ся іти в королївську службу (в інфлянтський похід). — Київ, 18 лютого 1627 р. 304

191. Тома Шимкович Шклїнський до Жиґмонта Ш; човни на перевіз козаків заховані під Київом; платню треба післати на час. — Шклин, 19 лютого 1627 р. 305

192. Тома Шимкович Шклїнський до Жиґмонта Ш; роблять ся приготовлення до перевозу козаків до Інфлянт; реєстрові козаки не хочуть йти в похід. — Шклин, 2 марта 1527 р. . . 307

193. Стефан Хмелєцький до Жиґмонта Ш; Турки хотїли ставити на Дніпрі замок, але дали наклонити ся до переговорів. — Над Сурією, 23 липня 1627 р. 308

194. Інструкція Стефана Хмелєцького для Балтазара Вітковського до переговорів з Турками. — Б. д. (к. 23 липня 1627 р.) 310

195 Справоздане з переговорів, котрі вів з турецьким правительством Бальтазар Вітковський, висланник Стефана Хмелєцького. — В таборі над Сурією, серпень 1627 р. 312

196. Справоздавне Александра Хоцїмірского з посольства до Гассан паші. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р. 316

197. Мирон Бернавський Могила, воєвода волоський, до Стефана Хмелєцького; Шагин Ґерай обіцяв затримати Татар цїлий рік, коли козаки не будуть їх нападали. — Під Очаковом, 14 вересня 1627 р. 319

СТОРОНА

198. Стефан Хмелецький до Жиґмонта III; про переговори з Туреччиною. — На Сурівю, 12 вересня 1627 р. 321

199. Мирон Бернавський Могила до Жиґмонта III; козаки пішли в кількадесять човнів на море. — Ясси, 15 жовтня 1627 р. 322

200. Мирон Бернавський Могила до Максиміліяна Шеремб-ского, сєрадзкого каштеляна; козаки пішли на море в 86 човнів. — Ясси, 15 жовтня 1627 р. 324

201. Михайло Дорошенко до Жиґмонта III; козаки посилають посольство до короля з своїми бажаннями. — У Тарганового ставу над Росавою, 22 жовтня 1627 р. 326

202. Султан Мурад до Жиґмонта III; козаки двічи ходили в море. — Б. м., кінець жовтня 1627 р. 328

203. Мирон Бернавський Могила до Жиґмонта III; просить зробити справедливість волоським купцям, котрим пограбив воли житомирський староста. — Ясси, 10 падолиста 1627 р. . . . 331

204. З соймового діярія 17, 18 і 23 падолиста 1627 р.; козацьке посольство на соймі 332

205. Януш Збаражський до Жиґмонта III; про своєвольних людей в Пинщині. — Краків, 9 грудня 1627 р. 333

206. Девлет Ґерай до Жиґмонта III; повідомляє про побіду над Мехмет і Шагин Ґераями і жадає кари на козаків, що їх підпирали. — Б. м., початок липня 1628 р. 334

207. Султан Мурад до Жиґмонта III; домагає ся кари на козаків, що нищать побережа Чорного моря. — Константинополь, к. 15 липня 1628 р. 336

208. З королівської інструкції на шведський соймик; козаки підпирають Шагин Ґерая; небезпека від Туреччини. — 20 падолиста 1628 р. 338

209. Звістки з України; Махмет і Шагин Ґераї йдуть з своїм військом і з 6000 козаків на Крим; за поміч обіцяли козакам по 10 зол., кожухи та нагайське царство — 8 грудня 1628 р. . . 339

210. Королівський секретар до куявського біскупа — про турецькі справи; на море пішло 800 козаків; треба післати против них комісію. — Б. м., 28 мая 1629 р. 340

211. Лист білоцерківського старости; козаки, що підпирали Шагин Ґерая побиті під Перекопом. — Біла Церква, 10 червня 1629 341

312. Жиґмонт III до козаків; боярин Острянин, що возив з Диких Піль салїтру шл. Обалковскому, втік до козаків; король приказує його видати. — Варшава, 9 лютого 1630 р. 342

213. Жиґмонт III до козаків; забороняє йти походом на Чорне море. — Варшава 5 марта 1630 р. 343

214. Муртез баша, везир, до Станїслава Конєцпольського; жадає кари на козаків, бо буде примушений сам їх карати. — Б. м., к. 10 червня 1630 р. 343

СТОРОНА

215. Условія мира предложені козакам королівською комісією. — Б. м. (8 червня 1630 р.) 345

216. Антін Конашевич гетьман до Станислава Конецпольського; подає козацькі домагання — Б. д. (червень 1630) 347

217. Кн. Вишневецький, кременецький староста до неназваної особи; посилає лист шл. Ратовського про кінець війни з козаками. — Б. м. і д. (червень 1630) 349

218. Анонімний лист про угоду з козаками; козаки не робитимуть повстань, при виборі гетьмана треба згоди всього війська, реєстр буде збільшений на 8000 — 20 червня 1630 р. . . . 349

219. З листу султана до Жиґмонта III; султан домагає ся покарання козаків, що нападають турецькі і татарські землї. — Константинополь, к. 20 серпня 1630 р. 350

220. Везир Муртез баша до Якуба Задзіка, кор. секретаря; домагає ся успокоєння козаків й зате прирікає зігнати Татар з їх осель. — Б. м., вересень—жовтень 1630 р. 351

221. Гассан-баша, морський капутан до Станіслава Конецпольського; козаків треба стримати. — Константинополь, б. д. (1630 р.) 352

222. З королівської інструкції на соймики; про потребу завести військо на Україні, щоби затримати козаків в порядку — 1630 р. 355

223. Промова арцибіскупа Венжика на шредським соймику; козаків треба впорядкувати по куруківській комісії й лишити вольности тим, що будуть на королівській службі — 1630 р. . . . 355

224. З інструкції прошевицького соймику; про козацьку війну — 4 вересня 1630 р. 355

225. З інструкції новгородського воєводства на сойм; про потребу стримати козацьку своєволю — кінець 1630 р. . . . 356

226. З королівської пропозиції на соймі; Україну треба обсадити військом, щоби не допустити козаків до своєволі — 19 січня 1631 р. 356

227. З соймового діярія; дискусія про козацькі справи — 1631 р. 357

228. Жиґмонт III до козаків; забороняє козакам йти походом на море. — Варшава, 11 лютого 1631 р. 360

229. Соймові посли до козаків; перестерігають, щоби не йшли на море і не робили наїздів на Польщу. — Варшава, 11 лютого 1631 р. 361

230. Жиґмонт III до каймакана; Татари і козаки будуть покарані як вороги обох держав; третий ворог се Москва, що заохочує козаків до борби з Туреччиною. — Варшава, 18 марта 1631 р. 362

СТОРОНА

231. Канцлер до каймакана; козаків побідило королівське військо, треба покарати й Татар, щоби настав мир між обома державами. — Варшава, 19 марта 1631 р. 363

232. Жиґмонт III надає старшинство над козаками Іванови Петрижицькому. — Варшава, 22 вересня 1631 р. 366

233. Рахунок з кварти 1631 р.; на козаків видано 66.600 зол. — 19 червня 1632 р. 366

Показчик імен осіб . . . . . 369—380

Показчик ґеоґрафічних і етноґрафічних імен . . . 381—389

Похибки . . . . . 391—392